

A ^{'''} | Unbezeugt
818 | 2. Februar
Hamburg
v. Carl I. 1821.

1547

**АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА**

Г. АЧАРЯН

**ПОЛНАЯ
ГРАММАТИКА
АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА**

**В СРАВНЕНИИ
с 562
языками**

**ТОМ
I**

**ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН — 1952**

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

491.99-5

Ա-50

Հ.ԱՃԱՌՅԱՆ

Ստորագրված է 1981 թ.

ԼԻԱԿԱՏԱՐ
ԲԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՄԲ

562

ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ

ՀԱՏՈՐ
I

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՂՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ — 1952

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի
Խմբագրական-հրատարակչական խորհրդի որոշմամբ:

Գտնատեսից ստատգրության պրոֆ. էդ. ԱՂԱՅԱՆ
Подготовил к печати проф. Э. Б. АГАЯН

A $\frac{\text{III}}{818}$

ԱՌԱՋԱՔԱՆ

1950 թիվը լեզվաբանության պատմության մեջ մեծ հեղաշրջման տարի հանդիսացավ: Ընկեր Ստալինի հանճարեղ լեզվաբանական աշխատությունները հանեցին սովետական լեզվաբանությունը լնացման վիճակից, նոր հունի մեջ դրին այն, և, ինչպես ընդհանուր լեզվաբանական, այնպես էլ աշխարհի բոլոր լեզուների մարքսիստական ուսումնասիրությունների հաստատուն հիմք դարձան: Լուծելով լեզվաբանության կարևորագույն տեսական պրոբլեմները՝ ընկեր Ստալինը նշեց սովետական լեզվաբանության զարգացման ուղիները: Ի. Վ. Ստալինը միաժամանակ նշեց նաև կոնկրետ լեզուների իրական փաստերի ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը:

Սույն գիրքը, որ կազմում է մեծավաստակ հայագետ, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ Հրաչյա Անառյանի «Լիակատար փերականություն հայոց լեզվի՝ համեմատությամբ 562 լեզուների» բազմահատոր աշխատության առաջին հատորը, մի փորձ է բազմաթիվ լեզուների փաստական նյութի ուսումնասիրության: Այս հատորն ընդգրկում է խոսքի մասերից երկուսը՝ ածականը և բովականը: Նյութի ուսումնասիրությունը հեղինակը կատարում է հետևյալ սկզբունքով. նախ ֆենության է առնում լեզվական տվյալ երևույթը համեմատվող բազմաթիվ լեզուներում և դրանով իսկ ամբողջական գաղափար տալիս այն մասին, թե տվյալ երևույթը ի՞նչ դրսևորումներ ունի աշխարհիս լեզուներում. սա աշխատության ընդհանուր լեզվաբանական մասն է, որ յուրաքանչյուր բաժնի առաջին գլուխն է կազմում: Այդ ընդհանուր լեզվաբանական մասին հաջորդում է այն գլուխը, որտեղ ֆենության է առնվում նույն երևույթը հնդեվրոպական լեզուների մեջ, որ և կազմում է համեմատական փերականության բաժինը:

նր: Այնուհետև հեղինակն անցնում է հայերենին՝ ֆենոթյան առնելով նույն երևույթը պատմա-համեմատական մոտեցմամբ, այսինքն՝ նախ հայերենի տվյալ երևույթը ֆենում է ճեղքվորպական լեզուների համեմատությամբ և ցույց տալիս այդ կետում եղած ընդհանրությունները և տարբերությունները, ապա՝ ամենայն մանրամասնությամբ ֆենում է տվյալ երևույթը իր բոլոր դրսևորումներով՝ գրաբարում, միջին հայերենում, հայերեն բարբառներում և ժամանակակից հայերենում: Այսպիսով, աշխատության բոլոր բաժիններն էլ բաղկացած են երեք մասից՝ ընդհանուր լեզվաբանություն, հեղեվորպական լեզուների համեմատական ֆերականություն և հայերենի պատմա-համեմատական ֆերականություն: Նույն սկզբունքով էլ կազմված է սույն հատորը: Հեղինակը ֆենության առնելով աշխարհիս 562 լեզուներ, համապատասխան գլուխներում ցույց է տալիս ածականի ու բովականի բազմազան դրսևորումները, օգտվելով այն ծովածավալ փաստական նյութից, որ նա կուտակել է երկար տարիների մեղվաշան գիտական աշխատանքի ընթացքում: Անդրադառնալով հայերենին, հեղինակը մեծ հմտությամբ ուսումնասիրում է ածականն ու բովականը իրենց պատմական զարգացման մեջ՝ սկսելով 5-րդ դարից և հասցնելով մինչև մեր օրերը: Այսպիսով, սույն հատորը լիակատար ուսումնասիրությունն է հանդիսանում ածականի և բովականի՝ իրենց բոլոր ձևերով ու դրսևորումներով՝ աշխարհիս 562 լեզուների մեջ, դրան ավելացրած հայերենը (գրաբար, միջին հայերեն, բարբառներ, աշխարհաբար):

Իր հանճարեղ լեզվաբանական աշխատությունների մեջ ընկեր Ստալինը բացահայտեց լեզվի ֆերականության ուսումնասիրության նշանակությունը լեզվաբանության համար: Ընկեր Ստալինը ցույց տվեց, որ ֆերականությունը «դատարկ ձևականություն» չէ, ինչպես այդ պնդում էին Մառը և նրա հետևորդները, որ ֆերականությունը և բառային հիմնական ֆոնդը լեզվի հիմքն են կազմում: Ստալինյան այս հիմնարար դրույթից էլ, ահա, աճմիջականորեն բխում է լեզվի ֆերականության գիտական ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը: Այս տեսակետից էլ պրոֆ. Հ. Անաոյանի՝ սույն

աշխատությունը մի արժեքավոր ներդրում է հանդիսանում հայերենի ֆերականական ուսումնասիրության բնագավառում: Փաստական առատ նյութը, որ բերված է սույն հատորում և նյութի բազմակողմանի ֆենությունը իրավունք են տալիս ասելու, որ այս աշխատանքը մեծապես կօգնի ոչ միայն հայագետներին՝ հայոց լեզվապատմության ու տեսության հարցերն ավելի խոր ուսումնասիրելու համար, այլև բնդհանուր լեզվաբանության հարցերով զբաղվողներին, որոնք հարուստ նյութ կգտնեն այս հատորում՝ ածականի և բովականի մասին:

Շուրջ քառասուն տարի աշխատելով այս աշխատության վրա և ամբողջացնելով այն, հեղինակը արդեն իսկ այն պատրաստ էր համարում հրատարակության, երբ լույս տեսան բնկեր Ստալինի լեզվաբանական հանճարեղ աշխատությունները: Սովետական Միության բոլոր գիտնականների հետ սույն գրքի հեղինակն էլ մեծագույն երախտագիտությամբ ու ոգևորությամբ դիմավորեց սովետական լեզվաբանության հիմքը հանդիսացող այդ աշխատությունների հրատարակությունը և խորին ծերության մեջ, բայց երիտասարդի եռանդով ձեռնամուխ եղավ այդ աշխատությունների ուսումնասիրությանը: Բնական է, որ հենց ուսումնասիրության ընթացքում հեղինակն զգաց, որ անհրաժեշտ է վերանայել ու վերամշակել սույն աշխատությունը ստալինյան լեզվաբանական ուսմունքի լույսի տակ: Սակայն հեղինակի զառամյալ հասակը, վատառողջ վիճակը և մանավանդ տեսողության ծայրահեղ տկարությունը զրկում էին նրան անձամբ այդ աշխատանքը կատարելու հնարավորությունից: Այդ պատճառով էլ հեղինակը հանձնարարեց կազմողին՝ կատարել անհրաժեշտ փոփոխություններն ու հավելումները ստալինյան լեզվաբանական ուսմունքի լույսի տակ, որ և կատարվել է հրատարակության հանձնելուց առաջ: Այդ բոլորի հետ պետք է, այնուամենայնիվ, անել որոշ վերապահություններ մի քանի կետերի մասին: Հնարավոր թյուրիմացություններից խուսափելու համար պետք է հիշել, որ ֆենության առկված լեզուների մի մասին վերաբերող նյութերը հեղինակը քաղել է զանազան աշխա-

տություններից և ո՛չ իր սեփական ուսումնասիրությունից: Իսկ սա անխուսափելիորեն պահանջում է որոշ զգուշավորություն՝ բերված փաստերն օգտագործելու ժամանակ, հետևյալ պատճառներով.

1) Ասիական, աֆրիկյան, ամերիկյան ու օվկիանոսյան լեզուներից շատերն ուսումնասիրված են եվրոպական միսիոնարների կողմից՝ գաղութակալական նպատակներով: Հասկանալի է, որ այդ պայմաններում ու այդ նպատակներով կատարված ուսումնասիրությունների մեջ արտառայտված է ռասայական տենդենց: 2) Ուսումնասիրությունների մի զգալի մասը կատարված է անցյալ դարում, որ իր ներքին նշանակում է, թե արձանագրված փաստերն էլ վերաբերում են այդ ժամանակին: Այսպես, օրինակ, քվականի մասին խոսելիս, հիմնվելով եղած ուսումնասիրությունների վրա, հեղինակը ավստրալիական, աֆրիկյան ու ամերիկյան բազմաթիվ լեզուներից տվյալներ է բերում այն մասին, որ այդ լեզուներում կան միայն մեկից մինչև հինգ կամ մինչև չորս քվականներ: Այդ, իհարկե, հիշտ է անցյալ դարի համար, իսկ մեր դարում այդ լեզուներով խոսող ցեղերից շատերը ստեղծել են ավելի մեծ քվականներ (տասնավորներ, հարյուրավորներ և այլն): Ուստի և՛ երբ ասվում է, թե այսինչ լեզվում այս քվականները կան և ուրիշները չկան, պետք է ընդունել պայմանական կերպով և չմոռանալ, որ խոսքը վերաբերում է անցյալ դարին: 3) Ոչ բոլոր ուսումնասիրողներն են եղել մասնագետ լեզվաբաններ, որի հետևանքով էլ հիշված աշխատություններից ոչ բոլորն են լեզվաբանորեն լիակատար ու վստահելի: Ավելին. նրանցից շատերը լեզուն նոր սովորելով, ոչ միշտ են կարողացել հիշտ կերպով յուրացնել նրան հատուկ արտասանությունը և հետևաբար, ոչ միշտ են գրանցումներն ու տառադարձությունները հիշտ կատարել: Այս բանը ցայտուն կերպով երևում է այն դեպքերում, երբ միևնույն լեզուն ուսումնասիրվել է տարբեր մարդկանց կողմից, և սույն գրքի հեղինակը համեմատել է այդ ուսումնասիրությունների տվյալներն իրար հետ (տես, օրինակ, քվականների գլխում Թրիլիլիդի և Կիկերուի տվյալները՝ Ավստրալիայի ճարտիկների լեզվի քվերի մասին):

Ահա այս վերապահությունները պետք է անել գրքում բերված տվյալների մասին:

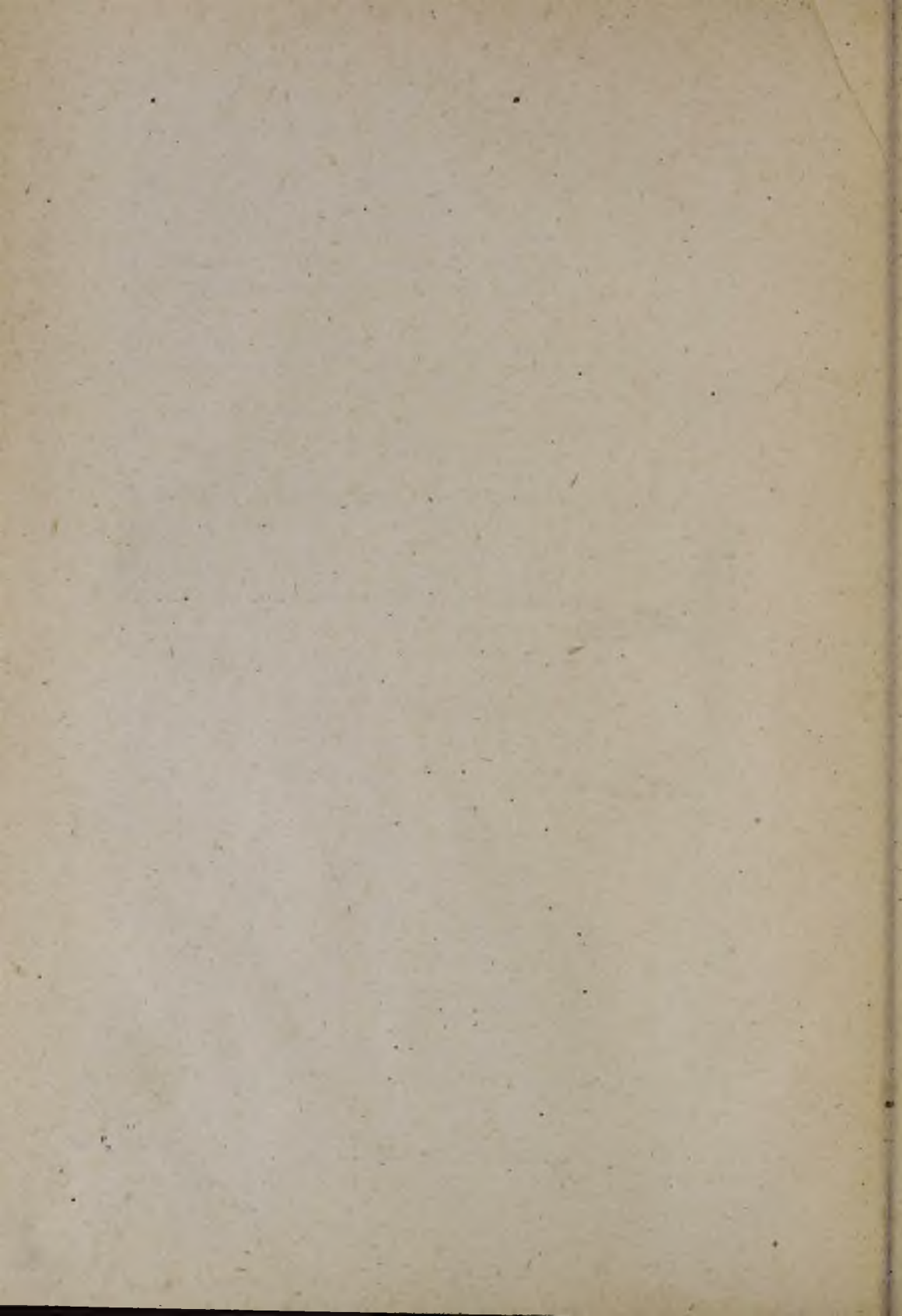
Վերջապես, պետք է նշել, որ ածականի ու բովականի պատմական զարգացման մասին հեղինակի արտահայտած կարծիքների մեջ կան վիճելի կետեր, որոնք գիտական հասարակայնության բննարկման առարկա կդառնան և նիշտ լուծում կստանան հենց հեղինակի կուտակած հարուստ նյութի ուսումնասիրության հիման վրա:

Այս բոլորը, սակայն, չեն նսեմացնում սույն գրքի արժեքը, գիրք, որը խոշոր ներդրում է ոչ միայն հայերենագիտության, այլև ընդհանուր լեզվաբանության ասպարեզում:

* * *

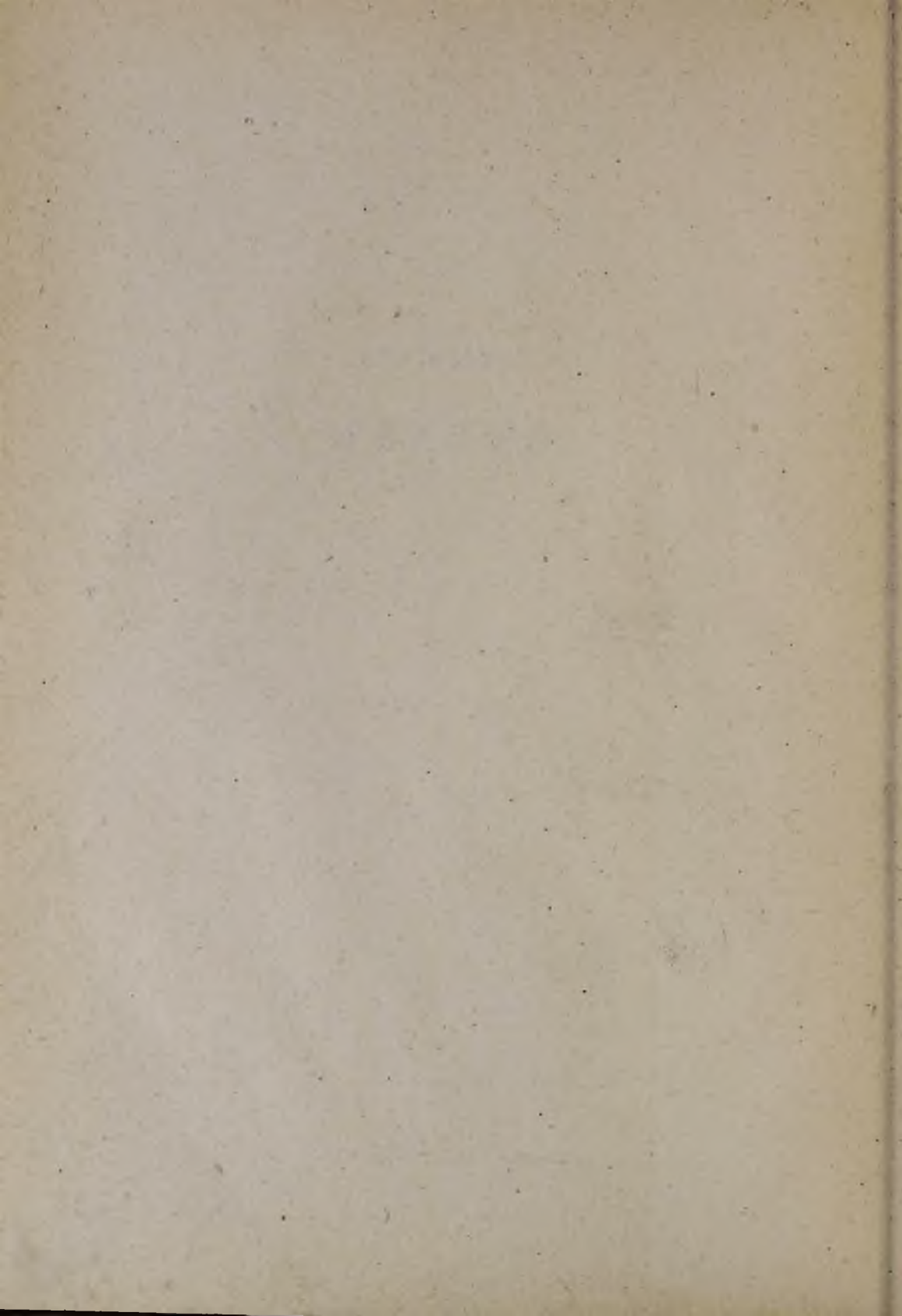
Սույն գիրքը, բստ նախնական դասավորության, կազմում էր «Վիակատար ֆերականության» շորհորդ հատորը: Սակայն, նախորդ հատորները հրատարակության պատրաստելու հետ կապված որոշ դժվարություններ նկատի ունենալով, ինչպես և՛ աշխատության տպագրությունն արագացնելու համար նպատակահարմար համարվեց ա՛յս գիրքը հրատարակել որպես առաջին հատոր:

ԼԵՂՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ԱԾԱԿԱՆ

ԱՄՍԿԱՆԸ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒՄ

Հին ժամանակներում ածականը գոյականից չէին բաժանում և երկուսը միացնում էին անուն կոչման տակ, 19-րդ դարից սկսած՝ քերականները ածականը գոյականից տարբերում են։ Որոշ դեպքերում էլ, թեև գոյական և ածական անունները հավասարապես կոչվում են անուն (имя существительное, имя прилагательное), բայց քերականության մեջ, խոսքի մասերի շարքում, նրանք անջատ տեղ ունեն (В. В. Виноградов, Русский язык, 1947, էջ 48, 182)։

Ածականը գոյականից անջատ ըմբռնելու գործնական նշաններից լավագույնն է գոյականի և ածականի սեռն ու վերջավորությունը։ Այն լեզուների մեջ, որոնք սեռ ունեն, գոյականը միայն մի սեռ ունի և միշտ նույն սեռով է գործածվում։ օրինակ՝ ռուս. стена «պատ» բառը իգական է, միայն իգական և միշտ իգական։ իգական սեռը այդ բառի սեփական հատկությունն է. руск. большой «մեծ» բառը արական է, որի իգականն է большая և չեզոքը большое. սեռը այստեղ բառին հատուկ չէ, այլ այն բառին (գոյականին), որին կցվում է։ Կան լեզուներ, որոնց մեջ ածականը սեռ ցույց տվող նշան չունի, ինչպես՝ հ.յ. մեծ. բայց կան լեզուներ էլ, որոնց մեջ ածականը սեռ արտահայտող նշան ունի (ինչպես վերևում հիշատակված ռուս. բառերում) և սրանով էլ ցույց է տալիս, որ ածական է՝ գոյականից անջատ խոսքի մաս։

Ածականի, որպես ինքնուրույն խոսքի մասի, ինչպես և մյուս բոլոր խոսքի մասերի բնորոշման տեսական հիմունքը տվել է ընկեր Ստալինը։ Խոսելով քերականության մասին, ընկեր Ստալինը ասում է. «Քերականության տարբերիչ գիծն այն է, որ նա տալիս է բառերի փոփոխության կանոնները, նկատի ունենալով ոչ թե կոնկրետ բառերը, այլ ընդհանրապես բառերը, առանց որևէ կոնկրետության. նա կանոններ է տալիս

նախադասություններ կազմելու համար, նկատի ունենալով ոչ թե ինչ-որ կոնկրետ նախադասություններ, ասենք, կոնկրետ ենթակա, կոնկրետ ստորոգյալ և այլն, այլ ընդհանրապես ամեն տեսակ նախադասություններ, անկախ այս կամ այն նախադասության կոնկրետ ձևից: Հետևաբար, արտարանվելով մասնավորից և կոնկրետից, ինչպես բառերի, այնպես էլ նախադասությունների մեջ, քերականությունը վերցնում է այն ընդհանուրը, որը կազմում է բառերի փոփոխությունների և նախադասությունների մեջ՝ բառերի կապակցության հիմքը և դրանից կառուցում է քերականական կանոններ, քերականական օրենքներ: Քերականությունը մարդկային մտածողության երկարատև, բարդահոգ աշխատանքի արդյունքն է, մտածողության վիթխարի հաջողությունների ցուցանիշը» (Ի. Ստալին, Մարքսիզմը և լեզվաբանության հարցերը, Երևան, 1951, էջ 53—54): Կոնկրետից ու մասնավորից վերացման, մտածողության արտահոգ աշխատանքի արդյունք է նաև խոսքի մասերի առաջացումը լեզվի մեջ: Վերանալով առանձին բառերի կոնկրետ իմաստներից՝ խոսքի մասերը վերցնում են այն ամենաընդհանուրը, որ կա բառերի իմաստների մեջ. այսպես՝ վերանալով սեղան, քար, փայտ, ամուսն և նման բազմաթիվ բառերի կոնկրետ բառիմաստից, նկատի է առնվում այն ընդհանուրը, որ այդ բոլոր բառերն էլ արտահայտում են առարկաների հասկացություններ, այսինքն՝ բոլորն էլ գոյականներ են: Անդրադառնալով այս գլխի առարկան հանդիսացող խոսքի մասին՝ ածականին, տեսնում ենք, որ նա էլ, որպես խոսքի մաս, արտահայտում է ճշգրիտ իմաստ և արտահայտում հասկացություն: Վերանալով բառերի արտահայտած կոնկրետ հատկանիշների հասկացություններից՝ ածականը տալիս է հատկանիշի գաղափար ընդհանրապես: Այս տեսակետից ածականը միանգամայն նման է բային, որը նույնպես հատկանիշի գաղափար է արտահայտում: Սակայն, այդ ընդհանրությամբ հանդերձ, ածականը որոշակիորեն տարբերվում է բայից, իբրև առանձին, ինքնուրույն խոսքի մաս: Բայն արտահայտում է փոփոխվող հատկանիշի ընդհանուր հասկացություն (օրինակ՝ կարմիր, հոսել, կանաչել և այլն), մինչդեռ ածականը արտահայտում է կայուն հատկանիշի գաղափար, նկատի չունենալով նրա փոփոխելիությունը (օրինակ՝ կարմիր, հոսուն, կանաչ և այլն):

Հին քերականները ածականը բաժանում էին հինգ տեսակի. որակական, բովական, ցուցական, ստացական և ամորոշ:

Միջին երեքը ոմանք միացնում են մի անվան տակ և կոչում են որոշիչ (դեպերմինաարիվ). որակականը ֆուլում է առանձին, իսկ անորոշը ֆուլում է երկու լամբերի միջև: Այս երկուսի տարբերությունը հետևյալն է. որակականը ցույց է տալիս առարկայի մի հատկությունը կամ որակը, որով այն առարկան (և իր նմանները) բաժանվում են մյուսներից և մի առանձին խումբ են կազմում (մասնավորվում են). օրինակ՝ կարմիր գլխարկ, որ զանազանվում է սև, կապույտ և սպիտակ գլխարկներից, իսկ որոշիչ ածականը ավելի էս մասնավորում է առարկան և վերածում այս ինչին կամ այն ինչին. օրինակ՝ այս գլխարկը, իմ գլխարկը, ճիճգ գլխարկ: Մենք այս գլխում խոսում ենք միայն որակական ածականի մասին. մյուսները տես թվականի և դերանունների բաժիններում:

Ըստ կազմության ածականը հինգ տեսակ է լինում.

1. պարզ.—սև, մեծ, լայն.

2. բարդ.—մեծատուն, արծաթասեր, հորդառատ.

3. մախամասնիկով.—անմիտ, չտես, դժգուշ, ընդարձակ, հզոր.

4. հետամասնիկով.—հոգևոր, կարմրավուն, զորեղ, գեղեցիկ և այլն.

5. բայից կազմված.—սիրելի, սիրեցյալ.

Լեզվի նախնական վիճակում ածականը բնականաբար այսպիսի բարդ կազմություններ չունեն. նա բոլորովին նույն էր պարզ գոյականի հետ: Այսպես, օրինակ՝ աննամերեն՝ k'uy «ապուշ», yai «խենթ», yu «չար», non «փափուկ», yeu «հիվանդ»: Զավայերենի մեջ ածականը գոյականից ոչ մի տարբերություն չունի. միևնույն բառը կարող է մերթ իբր գոյական և մերթ իբր ածական գործածվել. ածականը որոշվում է դիրքով. երբ դրված է լինում գոյականից հետո, ածական է. օրինակ՝ wit haḍikih «ծառ փոքրիկ»:

Ամերիկյան միվոկ լեզվի բարբառներում գուշն ցույց տվող միավանկ ածականները վերջից կրկնվում են և ստանում ի մասնիկը. օրինակ՝

yoj-øj-i	կարմիր
tuh-uh-i	սև
gul-ul-i	սև
gel-el-i	սպիտակ
wet-et-i	կարմիր և այլն:

Նույն լեզվի մի ուրիշ բարբառում կրկնությունը ամբողջական է. ինչպես՝

mul-u-mul	սև
ava-ava	կարմիր

Ուրիշ բարբառներում ուրիշ ածականներ էլ են կրկնվում. ինչպես՝

wel-wel	լավ
teu-teu-i	քաղցր
ut-ut-i	մեծ
koi-koi	դառն և այլն:

Կովկասյան ուրբիներեն լեզվի մեջ ածականը շատ անգամ գրվելով գոյականից հետո, նրա հետ մի բարդ բառ է կազմում, իր վրա է վերցնում գոյականի հոլովը, իսկ որոշիչ հոգը դրվում է գոյականի սկիզբը. ինչպես՝

a-t'it'-gizā	} = այրն մեծ
ն այր մեծ	
za-t'it'-gizā	} = այր մի մեծ
մի այր մեծ	

հոլովված ձևերով՝

a-t'it'-gizān, a-t'it'-giz-ónə և այլն:

Եգիպտացիներենում ածականի վրա գնելով wy մասնիկը՝ արվում է նրան բացազանչական նշանակություն. օրինակ՝ nfr «գեղեցիկ», nfr wy pr pn «ի՛նչ գեղեցիկ է այո տունը»:

Լեզուներ կան, որոնք ածական չունեն: Այսպես են աֆրիկյան բանտու լեզուներից շատերը: Այնպիսի անկախ ածականներ, որոնք արմատական ձև ունեն, ինչպես հյ. մեծ, փոքր, լայն, սև, կարմիր, հարմար, պատշաճ, դատարկ և այլն, գոյություն չունեն այդ լեզուներում: Այսպես շոնա կամ զեզուրու լեզվի մեջ (բանտու խմբից) կա միայն 24 արմատական ածական:

Ավելի աղքատ է նույն խմբից ռոնգա լեզուն, որ ունի միայն 13 անկախ ածական: Դարձյալ բանտու խմբից սենա լեզուն ունի շուրջ 7 ածական, որոնք են մեծ, փոքր, մոր, ամբողջ, կաճաչ, արու, էգ: Ուրեմն ինչպե՞ս են վարվում այդ լեզուները գոյականի հատկությունը ցույց տվող բառերը դուրս բերելու համար:

Նրանք իրենց ածականները կազմում են զանազան ածանցական կամ քերականական ձևերով:

Օրինակ՝ նույն ռոնգա լեզվի մեջ իբրեւ ածական են գործածվում. 1) բայի կատարյալ ժամանակի ձեւը. 2) հատկութիւնը ցույց տվող գոյականները՝ սեռական հոլովով. 3) բայի անորոշ դերբայը (աներեւոյթը) առնելով իբրեւ գոյական:

Երկրորդ ձեւը նույն է նաեւ հին հայերենի հետ, ուր ունենք քուն ամմեղութեան ճանմեղ քունը:

Բանտու խմբից յառուդե (jaunde) լեզվում նույն խոսք գոյականը գործածվում է իբրեւ ածական, ինչպես՝ ayon «կրակի տաքութիւնը» և mwit «կեղտո» բառերից՝

mendib yon տաք ջուր.

mongo mwit կեղտոտ մանուկ.

Սումերերենում ածականը գոյականից և բայից ձևով ոչ մի զանազանութիւն չունի, ինչպես՝ gig «հիվանդ», silim «առողջ», sag «ընդարձակ», sig «կանաչ» և այլն.

Ամերիկյան կատո լեզվում ածականը կարող է բայի նման խոնարհվել և ստանալ բայական ժամանակները. շատ ածականներ միանում են գոյականի հետ և կազմում են բարդ բառ:

Ամերիկյան յուկի լեզվում ածականը իրապես բայ է. բայի նման նա ստանում է անորոշի և ներկայի—ik մասնիկը. երբ զուտ ածական է, չի ստանում այս մասնիկը:

Ամերիկյան հուպա լեզվի մեջ ածականը շատ սերտ կապ ունի բայի հետ. բայի նման խոնարհվում է և իր ներքին փոփոխութեամբ ցույց է տալիս ոչ միայն իրեն վերաբերող գոյականի թիվը, գեմքը, այլև այն, թե այդ գոյականը երբ է այդպես (այժմ, անցյալում, թե՛ ապագայում):

Աֆրիկյան պապուաս լեզուներից կատե (kate) լեզվում, ուր նույնպես չկան արմատական անկախ ածականներ, ածականները ստացվում են.

1) Գոյականի վրա ավելացնելով -ne մասնիկը. օրինակ opā «ջուր», opāne «ջրոտ».

2) Կրկնելով բայի արմատը. ինչպես gāpāle «սեւանալ» բայից՝ gāgāpāc «սեւ»:

3) Կրկնելով բայարմատը և նրա վրա ավելացնելով նույնպես -ne մասնիկը. ինչպես՝ nā «ուտել» բայից՝ nānāne «ուտելի»:

4) Կրկնելով այն գոյականները, որոնք այս ինչ կամ այն ինչ հատկութիւնն են ներկայացնում. ինչպես՝ qag «սպիտակ կակադու» բառից՝ qagqag «սպիտակ». bāg «հինգ» որ օր-խիդեի մի տեսակը՝ բառից՝ bābāg «հեղին»:

5) Գործածելով առարկայի մի հատկությունը ցույց տվող մի բառի շնորհակալան հոլովը. ինչպես՝ *tâpili եռթա*, *tâpili-hec եռթեգա*. *soc եարյունա*, *soc-hec եարյունոտա*. *mafa եիբ*, *իրե-դենա*, *mafa-hec եհարուստ*, *ընչեդա*. (Ածական կազմելու այս ձևի հետ համատ. հյ. շնորհքով, տեսող, խելոք, ուժով և այլն):

6) Գործածելով բայի անցյալ ժամանակի (*präterit II*) եզակի երբորդ դեմքը. ինչպես *tqālināpe եհում ուտելիս*, որ բառացի նշանակում է *եհում պիտի ուտեմա*:

Եթովպական բարեա լեզվում, ուր արմատական ձևով ածական չկա, ածականը կազմվում է գոյականից կամ բայարմատից՝ *ko*, *ku*, *go*, *gu* մասնիկներով. ինչպես՝ *sur եկեղտա* բառից՝ *surko*, *surgo եսեա*, *šol եկարմրությունա* կամ *եկարմրելա* արմատից՝ *šol-ko եկարմիրա*. Այսպես նաև *si* մասնիկով, որով կրավորական անց. դերբայ է կազմվում. ինչպես՝ *kore-si եվախեցածա* և այլն:

Աֆրիկյան ագնի (*agni*) լեզվում ածական չկա. բայի ներկա եզ. երբորդ դեմքը գործածվում է իբրև ածական: *եչիվանդ մարդա* թույլու փոխարեն ասում են *եմարդ նա հիվանդ էա*:

Եթովպական սահո լեզվում, ուր նույնպես ածական չկա, բայերը իբրև ածական են գործածվում. *ընդհանրապես* բայի եզ. երբորդ դեմքը նաև ածական է համարվում. ինչպես՝

nab-a	մեծ է, և
nab-āferā	մեծ մասն (բույթ):

Աֆրիկյան սարա լեզվում, ուր ածականների թիվը շատ քիչ է, բայի ներկա ժամանակի եզ. երբորդ դեմքը, նույնիսկ անբերական լեզվում, ածական է համարվում. ինչպես՝

bise bo	շուն անոթենալ	} հավասարապես նշանակում են
bise ne bo	շուն անոթի է	

են *եքողցած* շունա:

Աֆրիկյան բանդա լեզվում, ուր անկախ և իրական ածական քիչ կա, ածականը ընդհանրապես կազմվում է որակ կամ հատկություն ցույց տվող բայերից: Ածականը կազմվում է նաև վերացական գոյականներից. ինչպես՝

ogbolo odo եմանուկ ծուլությանա (այն է՝ *եծուլ տղա*),
yeburu se de maran եայծ ամուլթյամբա (այն է՝ *եամուլ ալծա*):

Հաճախ մակրայն է, որ իրրե ածական է գործածվում. ինչպես՝ *awan se nji* «ճանապարհը ուղղակի է» (այսինքն՝ ուղիղ է): «Մարմինը սպիտակաբար է» (մակրայ, այսինքն՝ սպիտակ է): կամ նաև բայի միջոցով. ինչպես՝ «գեղեցկացած է, չորանում է» (այն է՝ «գեղեցիկ, չոր»):

Երբեմն էլ՝ բայը և նրա վերացական գոյականը իրար հետ միացած. ինչպես՝

«Այս տղան բարկացած է բարկություն» (այն է՝ «այս տղան բարկացելու է»): *le pagne* «որ գեղեցիկ է գեղեցկություն», այն է՝ «գեղեցիկ»:

Սուդանի մուբի լեզվում շատ ածականներ կազմվում են չվերջավորությամբ. ինչպես՝

<i>namat</i>	շատ	<i>bogot</i>	սև
<i>rawat</i>	ցուրտ	<i>dilit</i>	քաղցր
<i>renet</i>	կարմիր	<i>feret</i>	սպիտակ
<i>aiwat</i>	գեղեցիկ		և այլն:

Աֆրիկյան բանտու ընտանիքից լուենյորու լեզվում իսկական ածական հազվադեպ է. եղած ածականները բայի այս կամ այն ձևն են և կամ գոյականից են կազմված զանազան մասնիկներով:

Աֆրիկյան գանգ լեզվում իսկական ածական չկա. բոլորն էլ բայի հարաբերականով կազմված ձևն են ներկայացնում. օրինակ՝ փոխանակ ասելու «բարի», ասում են «որ բարի է»:

Աֆրիկյան յաո լեզվում (բանտու) իսկական ածական շատ քիչ կա. եղածները հետևյալներն են. գեղեցիկ, դժվար, չոր, սուտ, բարձ, մեծ, փոքր, ծանր, կենդանի, արու, էգ, շատ, ծեր, սև, կարմիր, սպիտակ, կարճ, երկար: Բոլոր միացյալները կազմվում են բայի դերբայական ձևից և գոյականից:

Բանտու լեզուներում առհասարակ անկախ ածական քիչ կա. ընդհանրապես նրանք ածականը կազմում են բայից և կամ սեռական հոլովից: Այսպես, օրինակ, ջազգա լեզվով *mwakafo mboṛa* «առատության տարի» = առատ տարի, ուժի մարդ = ուժեղ մարդ, 2. բայից՝ ածական. *viṛa* հասունանալ > *viṛi* հասուն, *nana* մեծ լինել > *nene* մեծ, *titya* փոքր լինել > *tutu* փոքր:

Աֆրիկյան բարի լեզվում արմատական ձևով անկախ ածականներ թիվը երկու տասնյակ է. միացյալները կազմվում են հետևյալ ձևով.

ա) Բազմաթիվ ածականներ կազմվում են ար. 10-կամ իգ. na-նախամասնիկով՝ զանազան այնպիսի ածականներից, որոնք սակայն չեն գործածվում առանց այդ մասնիկների. ինչպես՝

lôdit ար. nâdit իգ. փոքր
lôron » nâron » չար:

բ) Ավելի շատ են այն ածականները, որոնք կազմված են բայից և այն էլ կրավորական բայից. ինչպես՝ «կոտրված, սրված (սուր), հագեցված (կուշտ)» և այլն:

գ) Մի խումբ ածականներ էլ կազմված են գոյականների վրա ավելացնելով ko «հետ» բառը. ինչպես՝ ko-kore «ծարավ» (ծարավով), ko-magor «քաղցած» (քաղցով) և այլն: Կազմության տեսակետից սրանք կարելի է համեմատել հյ. շնորհքով, խելոք, տեսոք ածականների հետ:

Բերբերական կարիլ լեզվում էլ ածական չկա. եթե կան մի խումբ բառեր, որոնք այժմ իբրև որակական ածական են գործածվում, դրանք էլ այժմ կորած հին բայերի մնացորդներն են. Այժմ ածականների փոխարեն գործածում են բայական մի ձև. այսպես՝ չեն ասում «Ես ունեմ մի սև ձի», այլ ասում են՝ «Ես ունեմ մի ձի, սև է կամ նա մի սև է». չեն ասում «Ես գնեցի մի մեծ տուն», այլ ասում են՝ «Ես գնեցի մի տուն, նա մեծ է».

«Նա ունի մի մեծ սպիտակ տուն» դառնում է՝ «Նա ունի մի տուն. նա մեծ է, նա սպիտակ է»:

Կարելի է նաև դնել ռբ հարաբերականը. ինչպես՝

«Ծախեց իր սև ձին» դառնում է՝ «Ծախեց իր ձին որ սև է»:

Ճիշտ այսպես է կարելի լեզվին ցեղակից բերբերական տա՝ մաղեկ լեզվում էլ, որ չունի անկախ ածական, այլ ածականի տեղ գործածում է դերբայը, որ ածականի պես համաձայնեցվում է գոյականի հետ, օրինակ՝

«Ունեմ մի գեղեցիկ զամբիկ» դառնում է՝ «Ինձ կա մի զամբիկ լինելով գեղեցիկահի».

«Գնեցի սև ձին» դառնում է՝ «Գնեցի ձին այն որ սև եղած».

Նուրբերենում ածականներ քիչ կան. նրանց փոխարեն գործածվում են զանազան դարձվածքներ. ինչպես՝

Ես իմաստություն ունեմ = իմաստուն (եմ).

մարմինս ջերմում է = հիվանդ (եմ).

քաղցը ուտում է ինձ=քաղցած (եմ)։

իրեն աճապարանքի մեջ է գցում=շտապ (է)։

Աֆրիկյան վոլոֆ լեզվում պարզ որակական ածական չկա կամ քիչ կա. սրանց փոխարեն դնում են բայ. օրինակ՝ բարի մարդ— մի մարդ, որ բարի է. բազմաթիվ ձկներ=ձկներ, որ բազմաթիվ են։

Աֆրիկյան վաի լեզվում ածականները կազմվում են գոյականից կամ բայից ma կամ re մասնիկով. ինչպես՝

musu	կին	musuma	էգ
do	քիչ լինել	doma	քիչ
gbē	սպիտակել	gbēma	սպիտակ
doya	քչութուն	doyare	քիչ
te	ջարդել	tere	ջարդված (կրավորական ձևի ածական)։

Աֆրիկյան յորուբա լեզվում ածականը բայի հենց անորոշ դերբայն է. ինչպես՝ tobi մեծ լինել, kere փոքր լինել, gun երկար լինել, kuru կարճ լինել, նաև ածական են. հարելի է ածական կազմել նաև անորոշ դերբայի առաջին վանկի կրկնությամբ. ինչպես՝

kere	փոքր լինել	kekere	փոքր
gun	երկար »	gugun	երկար, բարձրահասակ
kuru	կարճ »	kukuru	կարճ
ommo kekere		փոքր տղա	
okonri gugun		բարձրահասակ մարդ	
obiri kukuru		կարճ կնիկ:	

Մոնղոլերենը ունի շատ մեծ քանակություններ ածականներ, որովհետև այս լեզվում ածականները միայն որակ չեն ցույց տալիս, այլև սեփականություն, պարունակություն և այլն. օրինակ՝ ոսկի ունեցող, ջրաշատ, ատամնավոր, մազավոր, միրուքավոր, ձի ունեցող և այլն։

Աֆրիկյան մինիական լեզվում անկախ արմատական ածական չկա. որովհետև այս լեզվի բոլոր արմատները բայական են, ուստի ածականներն էլ կազմվում են բայերից՝ որևէ բառով կամ մասնիկով։ Ամենաշատ գործածվածն է folo «կրող» բառը. օրինակ՝ fya «վախենալ» բայից > fyarafolo «վախկոտ», sã «ծուլանալ» բայից > sãfolo «ծուլ» և այլն։

Այսպես է նաև Աֆրիկյան աֆար լեզվի մեջ, ուր անկախ ածական չկա և բոլոր ածականները դերբայ են:

Բերբերական գհատ բարբառը, ուրիշ բերբերական լեզուների նման, չունի անկախ ածական և բայական զանազան ձևերով նկարագրում է առարկայի հատկությունը կամ որակը:

Աֆրիկյան դահոմե կամ ֆոնգհե լեզուն չունի կամ շատ քիչ ունի անկախ ածական. նրանց փոխաբեն դնում է բայաձև ածականը. ինչպես՝ *ŋe* դեղեցիկ լինել. կամ կազմում է կրկնականներ. ինչպես՝ *gaga* մեծ, *vivi* համեղ, *wewe* ճերմակ:

Բոլոր բանտու լեզուների նման սուկումա լեզվում (բանտու) էլ անկախ ածական քիչ կա. եղած ածականները մեծ մասամբ բայերից են ածանցվում. շատ անգամ էլ կազմվում են սեռականով. ինչպես՝ *ŋwanik'i wa widza* աղջիկ գեղեցկության = գեղեցիկ աղջիկ. *munhu wa bubu* մարդ չարության = չար մարդ:

Բանտու լեզվախմբի թոնգա-շոնգա լեզուն էլ շատ քիչ քանակությամբ անկախ ածական ունի. մի բարբառում կա 16, մյուսում՝ 18 անկախ ածական: Մյուս ածականները կազմվում են հետևյալ ձևերով.

ա) գոյականի սեռական հոլովը կցելով իրեն. օրինակ՝ *munhu wa matimba* մարդ ուժեղության (= ուժեղ մարդ):

բ) գոյականին միացնելով բայի անորոշը, օրինակ՝ *vanhu va ku tala* մարդիկ առատանալ (= շատ՝ առատ մարդիկ):

գ) դնելով անանցողական բայի անցյալ ժամանակը, որ վերջավորվում է *ile* (= յալ) մասնիկով. օրինակ՝ *wanuna loyi u lehile* այս մարդը բարձրահասակ է (*ku leha* բարձրահասակ լինել) բայից):

դ) *ni* «միասին, հետ» նախադրությամբ. օրինակ՝ *ho is ya tiko leri yi ni mana* «այս երկրի իշխանը բարկությամբ է» (= բարկացկոտ է):

Վերջինիս նման է նաև Աֆրիկյան օնո լեզուն, ուր ածականները կազմվում են «ընկերական» հոլովով. ինչպես՝ *ŋetne* սրություն — *ŋetnerop* սրությամբ = սուր, *kibine* զարդարանք — *kibine-rop* զարդարուն:

Աֆրիկայից բացի Ասիայում նույնպես կգտնենք նման երևույթներ: Դրավիդյան բրահուի լեզվում թեև կան ածականներ, բայց իսկական ածականի դեր չեն կատարում, այն է՝ գո-

յականի հետ չեն գործածվում, այլ միայն բայի հետ՝ իբրև ստորագելի: Նույնիսկ այսպիսի մի խոսք՝

«Մի աղքատ մարդ ասաց իր ծերունի մորը» պետք է ասել՝

asi	bandayas	nēstgār	assaka
մի	մարդ	աղքատ	էր
lumma-ta	pīr	assaka	pārēta
մայրը	ծեր	էր	նա ասաց նրան.

Պրավիդյան տուլու (tulu) լեզվում էլ իսկական ածական չառքիչ կա. ածականները կազմում են ընդհանրապես դերբայից և կամ գոյականից՝ որևէ մասնիկով. ինչպես՝ տանջալից, մթությունավոր (=մութ) և այլն:

Մոն-քմեր ընտանիքի լասոի լեզվում ածականը կազմվում է միշտ ba մասնիկով. ինչպես՝ bhā բարություն, ba-bhā բարի, snīw վառություն, ba-snīw վառ, eh կարծրություն, ba-eh կարծր.

Բիրմանական լեպխա կամ ոռնգ լեզվում ածականը կազմվում է բայաբառից՝ սկզբից ավելացնելով ā, և եթե բայը վերջանում է ձայնավորով, վերջն էլ դնելով m. օրինակ՝ dū սպիտակել, ā-dū-m սպիտակ: Ուրիշ ածականներ էլ կազմվում են bo մասնիկով. ինչպես՝ ryām-bo գեղեցիկ:

Հիմալայան լիմբու լեզվում ածականը կազմվում է վերջում ավելացնելով ար. pā, (bā) իգ. mā մասնիկը. ինչպես՝ nō-bā բարի ար.=իգ. nō-mā:

Որոշ լեզուներին մեջ ածականը այնպիսի սերտ կապ ունի գոյականի հետ, որ դրվելով գոյականից հետո, իր վրա է վերցնում այն նախադրությունը կամ նաև հոլովական վերջավորությունը, որ պիտի ստանար գոյականը. օրինակ՝

պրս. خانۀ بزرگ xanéi buzurg-ra գտուն մեծ:

Հնդկական նագա լեզվով՝

ōntung sāpo-lo
ծառ բարձր վրա=
բարձր ծառի վրա:

Նույն նագա լեզվով՝ հոգնակիի մասնիկն է-ko. ինչպես՝ miñhu-ko կովեր, te-fuh-ko շներ. բայց ածականով՝

vākrū kačā harfū-ko
հավ սպիտակ այս-ք
այս սպիտակ հավերը:

Հիմալայան յաքա լեզվում ածականները կազմվում են hā կամ na մասնիկով:

Մեկանեզյան ուտուպուա լեզվով որակական ածականները սկսվում են միշտ a ձայնավորով. ինչպես՝

au լավ. ate վաա
amunu մեծ, լայն
abugo փոքր,
abaao անվերջ, հավիտենական:

Մեկանեզյան ոովիանա լեզվով ածականը երրեմի կազմվում է դոյականի կրկնությամբ. ինչպես՝

binu մարջան, binubinu մարջանե
patu քար, patupatu ապառաժուտ, քարքարոտ:

Աֆրիկյան ակասեկ (akasele) լեզվում ածականները կազմվում են բայերից՝ կրկնությամբ. օրինակ՝

bo սեանալ bombo սե
ya գեղեցիկ լինել yaya գեղեցիկ
dyo բարի լինել dyodyo բարի:

Աֆրիկյան գանգ լեզվում էլ հաճախ ածականը կազմվում է կրկնությամբ. ինչպես՝ popo նոր, pipi կարմիր, bibi սև և այլն:

Աֆրիկյան էվե լեզվում էլ ածականները հաճախ կրկնավոր են. ինչպես՝

koko բարձր fafa զով
lolo մեծ keke լայն:

Հնդկական մունդարի լեզվի մեջ դժվար է ասել, թե գոյություն ունի ածականը, ինչպես ասում է մունդարի քերականության հեղինակ Հոֆֆմանը: Այն բառերը, որ ածական են, նաև գոյական և բայ են: Արմատը թե բայ է, թե գոյական, և թե ածական. Օրինակ՝ hende սևություն, սև, սևացնել: Բայց, ասում է հեղինակը, լեզվի մեջ սկսել է արդեն տարբերացումը: Գոյականը և ածականը տարբերելու համար կան հետևյալ ձևերը.

1) Որակ ցույց տվող գոյականի առաջին ձայնավորից հետո մուծում են n «այս» ցուցականը և ապա ձայնավորը կրկնում. ինչպես marang «մեծ» ma-n-arang «մեծություն»: Այս

ձեք դեռ ընդհանուր տարածում չի ստացել, բայց, ըստ հեղինակի, սկսում է ձևանալ և հետզհետե տարածվում է:

2) Կա երկու սովորական բայ՝

bugi «առողջ լինել, լավ լինել, խնամել, լավ անել» և
etka «վատ լինել, վատ վարվել, հափշտակել», որոնցից
այժմ ոկսել են կազմել ածական՝ n «այս» ցուցականով: Այսպես՝
bugi-n sadom լավ ձի (բուն նշ. «լավ այս ձի»),
etka-n horo «վատ մարդ» (բուն նշ. «վատ այս մարդ»):
Այսպիսով՝ տարբերացմամբ ունենում ենք՝

bugi բայ «լավ լինել»
bugi-n ած. «լավ»
bun-ugi գլ. «լավություն»
etka բայ «վատ լինել»
etka-n ած. «վատ»,
enetka գլ. «վատություն»:

3) Ավելի սովորական ձև է դնել ստացականի ան մասնիկը
որակ ցույց տվող գոյականի և կամ ամեն տեսակ կենդանի և
անկենդան բաներ նշանակող բառերի վրա. ինչպես՝

seppan իմաստություն seppan-ān իմաստուն
taka գրամ taka-ān փողավոր, հարուստ.
merom այծ merom-ān շատ այծ ունեցող:

4) Ածական կազմում են նաև mená «ունենալ» և banó
«չունենալ, զուրկ լինել» բայերով:

5) Ածական կազմում են նաև դերբայական ձևով. այն է՝
բայարմատի վրա դնելով -akan մասնիկը. սրանով ստացվում
են անդլ. pointed, wounded բառերի ձևով ածականներ:

6) Սովորական է նաև վերոհիշյալ mená և banó բայերի
վրա ավելացնել գործիական հոլովի te վերջավորությունը և n
ցուցականը. ինչպես՝

menáten և banóten
taka menáten horo փող ունեցող մարդ
poé banóten sadom թերություն չունեցող ձի:

Բայց ավելի սովորական է ասել՝

taka mená horo
poé banó sadom.

Առաջին ձևի օգտագործումը ցույց է տալիս լեզվի՝ առանձին ածականներ ունենալու ձգտումը:

Գործական լեզվում ածականները անփոփոխ են և ընդհանրապես վերջանում են *i*-ով. ինչպես՝

nukur	ծեր	örir	երիտասարդ
nurur	դեղին	kamur	կապույտ:
aramtaor	գեղեցիկ		

Սուգանական շիլլուկ լեզվի մեջ ածականները ընդհանրապես ունեն երկու ձև. ա) այն, որ ցույց է տալիս աստիճանական մոտեք մի վիճակի մեջ կամ՝ զարգացում մի վիճակի մեջ. բ) այն, որ արդեն եղած վերջացած է. ինչպես՝

dono	մեծացող	duon	մեծ
reno	վատացող	rač	վատ
leno	տաքացող	let	տաք:

Ֆիննական լապպերեն լեզվի մեջ էլ ածականը ունի երկու ձև. պրեդիկատիվ և ատրիբուտիվ. երկուսն էլ կազմվում են բնից՝ զանազան մասնիկներով.

Օվկիանիայի լեզուների մեջ էլ ածականի կազմության դրությունը գրեթե նույնն է:

Խաղաղ օվկիանոսի հարավում տոնգա կղզիների լեզվով՝ 1) գոյականը անփոփոխ գործածվում է նաև իբրև ածական. օրինակ՝ lille բարիք և բարություն: 2) Գոյականը կրկնվելով դառնում է ածական. ինչպես՝ lolo եղուղ, lolo-lolo եղուղոտ: 3) Գոյականի վրա դնելով ia կամ ea մասնիկը ստացվում է ածական. ինչպես՝ mafanna «տաքություն», mafannaia «տաք»:

Օվկիանիայի սամոա լեզվում ածականը կազմվում է հետևյալ ձևերով. 1) գոյականի ծայրին ավելացնելով a ձայնավորը. 2) գոյականը կրկնելով և միաժամանակ ծայրին ավելացնելով կամ չավելացնելով նույն ձայնավորը. 3) բայը անփոփոխ գործածվում է նաև իբրև ածական. ինչպես՝ tafe հոսել, o le vai tafe հոսուն ջուր. 4) որևէ նյութ ցույց տվող գոյականները կրկնությամբ կամ առանց կրկնության դառնում են ածական. ինչպես՝

o le eleele	կեղտ	eleelea	կեղտոտ
o le fatu	քար	fatufatua	քարոտ
vanu	ճեղք	vanuvanu	ճեղքված
o le uamea	երկաթ	o le pusa uamea	երկաթյա արկղ:

Դույն ցույց տվող ածականները ընդհանրապես կրկնու-
թյամբ են կազմվում. օրինակ՝

samasama	դեղին
ulifuli	սև
enaena	թուխ
sinasina	սպիտակ.
paepae	

Սրանք, երբ գոյականի հետ դործածվեն, միայն մի անգամ
են դրվում. ինչպես՝

o le puao uli սև խոզ:

Անստրալիայի նարինյերի լեզվում անկախ կամ արմա-
տական ածական քիչ կա. ընդհանրապես ածականները կազմը-
վում են բայից:

Օվկիանյան տահիտի լեզվով անկախ ածականներ կան,
ինչպես՝ maitai «լավ», ino «վատ», rahi «մեծ» և այլն. բայց բայը
ածական դարձնելու ձևերից մեկն է՝ բայից առաջ դնել taata բառը,
ինչպես՝ taero «հարբել», taata taero «գինով, հարբած», իսկ բա-
յից հետո դնելով raa, կառացվի գոյական, ինչպես՝ amu «ուտել»,
amu raa «հագած»:

Նոր-Գվինեայի յարեմ լեզվում թեև կան շատ ածականներ,
որոնք անկախ և արմատական բառեր են, ինչպես հ. Վեթ,
փոքր, կարճ, երկար» և այլն, բայց կան նաև շատ ածականներ,
որոնք ներկայացնում են նախորդ էջերում հիշված ածական-
ների դրությունը: Այսպես՝ 1) Կան բառեր, որոնք թե գոյական
են, և թե ածական. ինչպես malu «բուլը, բուրմունք, անուշա-
հոտություն» և հոտավետ, անուշահոտ: 2) Կան բառեր, որոնք
թե բայ են, և թե ածական. ինչպես mogin «գալարել», «գա-
լարուն»: 3) Կազմվում են գոյականից կրկնությամբ. ինչպես
so «ասեղ», soso «սրածայր». այսպես նաև՝ kwalam-kwalam «սպի-
տակ», yuyu «կապտագույն կանաչ», kokoc «կարմիր» (այս բա-
ռերը կազմված են այնպիսի մի առարկայի անունից, որ ունի
համապատասխան հատկությունը): 4) Կազմվում են գոյականի
վրա ավելացնելով դա նախամասնիկը. օրինակ՝

dani	թավուտք	ɟadani	թանձր
lemoɟ	տիղմ	ɟalemaɟ	ցեխոտ, փափուկ, կակուղ
mata	աչք	ɟamata	սուր, սրածայր
têkwa	ոսկոր	ɟatêkwa	փշփշոտ.

818
A
C. J. P.

5) Նույնը՝ նաև to նախամասնիկով. ինչպես՝

dek	արյուն	todec	արյունալի
bu	ջուր	tobu	ջրոտ
wae	հոչակ	towae	անվանի:

Ամերիկյան մայա լեզվում ածական չկա. իբրև ածական գործածված ձևերը իրապես անանցողական բայեր են. ինչպես՝

keel	ցուրտ է կամ սառն մի բան
keel winik	ոսոն է մարդը կամ սառն մարդը
kehan winik tun tal	մարդը հիվանդ է, նա գալիս է = հիվանդ մարդը գալիս է
le na boš	այս տունը սև է կամ սև տունը
uq na	մի լավ տուն կամ տունը լավ է:

Աֆրիկյան փոյլհ կամ ֆուլլահ լեզվում ածականը այն հատկությունը ունի, որ դրվելով գոյականից հետո, ոչ միայն վերցնում է իր վրա գոյականի վերջավորությունը, այլև փոխում է իր նախաձայնը, գոյականի վերջաձայնի համեմատ. օրինակ՝ go «մեկ» բառը, որ ածական է համարվում, հետևյալ գոյականների հետ այսպիսի ձևեր է ստանում:

bingel gotel	տղա մի
hore wore	գլուխ մի
mbala ngola	ոչխար մի
famuru woru	կատու մի
čeigal gotal	բադ մի
wileo woto	(թռչունի) թև մի
mbagu ngotu	թմբուկ մի:

Ամերիկյան արավակ լեզվում անկախ ածական չկա. ընդհանրապես ածականը կազմվում է բայից և ձևով դերբայ է: Մինչև տեղամ ածականի բաղդատական աստիճանը կազմվում է այս ձևով. օրինակ՝

ipirruben	մի քիչ մեծ լինել
ipirrubessabān	մի քիչ ավելի մեծ լինել և սրանից էլ՝
ipirrubettu	մի քիչ մեծ
ipirrubessabutu	մի քիչ ավելի մեծ:

Ամերիկյան բակաիբի լեզվում ածականները մեծ մասամբ կազմվում են բայերից, որոնց սկիզբը դրված է ի ցուցականը.

ըստ այսմ այս լեզվի մեջ ածականներէ մեծ մասը սկսվում է
 օրինակ՝

eparayu	կանգ առնել	taparaye	ուղիղ
ewani	ցավել	tawani	ցավագին.

Այսպես է նաև ամերիկյան տենալ լեզվով, ուր իսկական
 ածական չկա, և ածականները կազմվում են բայից՝ դերբայի
 ձևով. օրինակ՝ kewa «բարի լինել, լավ լինել» բայից՝ դերբայ՝
 kewar լավ «եղած» = լավք, kinyo «հոգնել» բայից դերբայ՝ kinyori
 «հոգնած». որ է նաև ածական (ֆրանս. ասվում է las, որ ածա-
 կան է. իսկ հյ. ճոզմած նույնպես դերբայ է):

Ամերիկյան խիկիտա լեզվում էլ սովորական ածականների
 թիվը շատ քիչ է. ամենամեծ մասամբ բայերն են, որ նաև
 իբրև ածական են գործածվում. սրանք ունեն նաև նախամաս-
 նիկով կազմված հոգնակի, ինչ որ չունեն գոյականները:

Ամերիկյան կրի լեզվում բոլոր ածականները բայ են և
 ներկայացնում են բայի եզ. երրորդ դեմքը. դերանունները
 փոխելով կարելի է և խոնարհել. ինչպես՝ miyosin «գեղեցիկ»,
 որից ni miosin «ես գեղեցիկ եմ», ki miosin «դու գեղեցիկ ես»,
 miyosiw «նա գեղեցիկ է» և այլն: Ածականները ունեն 31 տեսակ
 վերջավորութուն, որոնք ցույց են տալիս ածականների զանա-
 զան տեսակները. ինչպես օրինակ՝

— asiw	քամու ազդեցության ենթարկված	
— asuw	արևի	»
— ačiw	ցրտի	»

և այլն:

Ամերիկյան լեզուների մեջ այնպես է տարածված ածականի
 այսպիսի ձևը, որ Մ. Էդելը, որ ուսումնասիրել է ամերիկյան տիլ-
 լամուկ լեզուն, համարձակվում է ասել ոչ միայն այս լեզվի
 համար, այլ ընդհանրապես Ամերիկյան շատ լեզուների համար,
 թե ածականը նրանց մեջ առանձին մասունք բանի չէ, այլ «բա-
 յական մի ձև»: Այսպես նաև Կրոյերը, խոսելով յոկուց լեզվի
 մասին, հայտարարում է, թե բոլոր ամերիկյան լեզուների
 մեջ ածականը անսովոր և անգործածելի մի բան է. իսկական
 ածական շատ քիչ կա: Թվում է, թե երևույթը չափազանցված է:

Շատ լեզուներ ածական արտահայտելու մի ուրիշ եղանակ
 էլ ունեն. փոխանակ հատկութունը առանձին արտահայտելու,
 միացնում են առարկայի անվան և մի բառ են կազմում: Այս
 երևույթը մոտավորապես նույն է մեր լեզվի այն հատկության

հետ, որով կենդանիների սեռը արտահայտելու ժամանակ, փոխանակ Վարու՝ և Վէգ՝ ածականները դործածելու, դնում ենք մի ամբողջական բառ. օրինակ՝

ծի — զամբիկ — հովատակ
ոչխար — մաքի — խոյ:

Այսպես Պոլինեզյան հավաքի լեզվում կան երկու տեսակ բառեր. 1) վերացական (արատրակտ), որ ցույց է տալիս մի հատկություն, առանց մի մասնավոր առարկայի անուն տալու. 2) քանձրացյալ (կոնկրետ), որ հատկության հետ նաև այդ հատկությունը ներկայացնող առարկան է միացնում. օրինակ՝

elemakule մի ձեր մարդ
luwahine մի ձեր կին
halau մի երկար տուն
oopa մի կաղ մարդ:

Նման օրինակներ աֆրիկյան քաֆիր կամ հաուսա լեզվից.

imfama կույր մարդ
ihlwempu աղքատ մարդ
isidengo խենթ մարդ և այլն:

Աֆրիկյան կինյամուեսի լեզուն էլ, որ բանտու խմբին է պատկանում, ածականների թերին լրացնում է նման դոյականներով. ինչպես՝

muhōfu կույր մարդ
muimi ժլատ մարդ
kimūhu լռիկ մարդ
mōwa վախկոտ մարդ
mtuwo որկրամուլ մարդ
mnyamihēhe դատարկ մարդ
mlenzi քաջ մարդ
mussēwa ազդեցիկ մարդ
muila առատաձեռն մարդ
munamika ազատ մարդ
muhannahanna արդարասեր մարդ
muayega ուրախ մարդ
mssātsi խենթ մարդ
mkenagusi անամոթ մարդ:

Սրանից դուրս այդ լեզուն ուրիշ միջոցներ էլ ունի ածականներ կազմելու համար, այն է՝

ա) Գոյականը դնում է սեռական հոլովով. ինչպես՝ ngusu
սուժ, բառից՝ X-a ngusu սուժի X, այն է սուժեղ X.

բ) Նույնը -ene մասնիկով. ինչպես՝
X-ene ngusu սուժեղ X.

գ) Կամ թե ku-wa na սուսնալ բայով, ինչպես՝
a-li na ngusu սուժ ունեցող, ուժեղ:

դ) Շատ բայեր էլ կան, որ ածականը իրենց մեջ են ամփոփում. օրինակ՝

— zōwēka	հոգնած լինել, հոգնել
— umika	չորացած լինել, չորանալ
— woneka	տեսանելի լինել
— sayika	տխրել

Մասնաչափների լեզվով (Ամերիկա) ածականները ունեն երկու ձև. շնչավոր և անշունչ. այդ տարբերությունը որոշվում է համաձայն իրենց գոյականի. անշունչների ածականը վերջավորվում է i կամ e, իսկ շնչավորներինը՝ es, esu. օրինակ՝

wompi	սպիտակ	—	wompesu
nōcūmwi	տկար	—	nōcūmwesu

Այսպես նաև թվական անունները, որոնք այդ լեզվում ածական են համարվում,

Ընդհանրապես ածականները միանալով գոյականի հետ՝ կազմում են բարդ բառ. ինչպես՝

womposketomp	սպիտակ մարդ
mōosketomp	սև մարդ
menuhkošketomp	ուժեղ մարդ

Այս վերջին դրության հետևում է նաև մեկրոնեղյան տրուկ լեզուն. ածականը դրվում է գոյականից հետո և նրա հետ միանալով կազմում է մի բարդ բառ. օրինակ՝

tam երկար mot կարճ

որոնցից՝

nutam	երկար կոկոս
numot	կարճ կոկոս

կամ՝ im տուն pap տախտակ, metä երկաթ,
որոնցից՝

imepap	փայտյա տուն
imemetä	երկաթյա տուն

կամ ik ձուկ parapar կարմիր
որով՝ ikeparapar կարմիր ձուկ:

Ավստրալիայի մինյուգ լեզվում բառերը բաժանվում են 3 կարգի. արական և իգական անձեր, 2) տեղի և անասունների անուններ. 3) իրեր: Սա կարևոր է նրա համար, որ դերանունները, թվականները և ածականները ըստ այդ կարգերի տարբեր մասնիկներ են ստանում: Օրինակ՝ kumai ածականը նշանակում է «մեծ, խոշոր»։ սա ընդհանուր ձև է. արական անձի հետ կլինի kumai-bin, իգական անձի հետ կլինի kumai-na-gun, անասունների և տեղի անունների հետ՝ kumai, իսկ իրերի հետ՝ kumai-nyon.

Նույնպես kujin, «կարմիր», ար. անձի հետ՝ kuj-arim, իգականի հետ՝ kuj-ari-gun, անասունների և տեղի անունների հետ՝ kuj-ari, իսկ իրերի հետ՝ kujin-na:

Արականի համար գործածվող մասնիկներն են՝—bin,—gin,—jara,—rim,—ri,—li,—garl,—gal, իսկ իգականի մասնիկն է՝ gun:

Ածականների պակասը լրացնելու համար լեզուները իրենց զարգացման ընթացքում ստեղծում են զանազան ածանցներ ու վերջավորություններ, որոնց միջոցով կազմվում է ածականը՝ գոյականից կամ բայից. Օրինակ՝ կորեական լեզուն չունի պարզ ածականներ. այնպիսի ածականներ, ինչպիսիք են «մեծ, փոքր և այլն», փոխ են առնված չինարենից: Այդ լեզվում սեփական ածականները կազմվում են գոյականներից ու բայերից. այսպես՝ գոյականի վրա դնում են seurepta, tapta, haopta մասնիկները, որոնք համապատասխանում են հյ.-ելի.-ալի մասնիկներին, և կազմում են ածական. ինչպես՝ sil «ճշմարտություն», siltapta «ճշմարիտ»: Բայերի վրա դնում են այնպիսի վերջավորություններ, որոնք նշանակում են «կարող, արժանի» և այլն, և ստանում են դարձյալ ածական:

Ճապոնեերենի մեջ ամեն ածական ունենում է i վերջավորությունը կամ մասնիկը. ինչպես՝ yorošii «լավ», samui «ցուրտ», ii «զեղեցիկ»: Նրբ ածականը գործածվի բայի հետ, կդառնա մակբայ և այն ժամանակ i մասնիկը վերացվելով՝ կդրվի ku. այսպես՝ yorošiku, samuku, iku: Նույնիսկ «ցուրտ չէ» ասելու համար դրվում է մակբայի ձևը, քանի որ ածականը բայի հետ է միացած: Որպեսզի ածականը մակբայի ձև չստանա, բայց իբր մակբայ գործածվի, հնարվել է մի այլ միջոց.—mono «ի՛ր, բան» բառը կրճատվելով՝ դարձել է no, n և իբր մասնիկ

կցվում է ածականին. այսպիսով ածականը դրվում է գոյականի մոտ և մակբայ համարվելուց ազատվում է. ըստ այսմ ասում են samui no des կամ samun des «ցուրտ է» (իրը թե ցուրտ բան է): Այսպիսով ածականը ստանում է ո վերջավորութիւնը կամ մասնիկը.

Շատ անգամ ճապոնեցիների մեջ գոյականը ստանում է սեռականի ո no վերջավորութիւնը և դառնում է ածական. այսպես են հատկապես տեղ, երկիր կամ նյութ ցույց տվող բառերը. ինչպես՝ nihon no «ճապոնական», šina «չինական», kin no «սեւիզեն», gin no «արծաթյա» և այլն. Գոյականը կարող է նաև ստանալ na «եղած, լինել», yō «կերպ, եղանակ, ձև», sō «երևութ» մասնիկները և դառնալ ածական. ինչպես՝ baka «խենթ մարդ, գիժ» (գյ.), baka na «խենթ» (ած.), rikō «իմաստութիւն», riko na «իմաստուն». rikōsō na «իմաստուն երեսոցող».

anata-no yō na hito

Դուք սեռ.—կերպ մարդ=դուք-ի կերպ մարդ, այն է՝ «Ձեզ պես մարդ, ձեզանման մարդ»:

Կովկասյան լեզուներն լեզվում ամեն տեսակ բառ և բայարմատ ստանալով—ssa մասնիկը դառնում է ածական. ինչպես՝

na	ես, սեռ.	ttul	որից՝	ttulssa	իմ, իմային
ca	մեկ	cassa	միակ		
duku	հեռու	dukuassa	անցյալ տարվա		
dyāntu	միջև	dyāntiussa	միջին:		

Նույն—ssa մասնիկի տեղ դնելով ma մասնիկը, ստացվում է «նա որ այնպես է» նշանակութիւնը. օրինակ՝

Iuḥe-ssa սև, Iuḥe-mā նա որ սև է.

atilma նա որ թաց է:

Ամերիկյան զոք լեզվում ամեն ածական վերջանում է միշտ pue բառով, որ նշանակում է «բան». ինչպես՝ poo-pue «սպիտակ (բան)», yec-pue «սև (բան)», oye-pue «լավ (բան)»: Ածականը այս լեզվում կազմվում է նաև գոյականից՝ ավելացնելով նրա վրա casi «վրա» բառը կամ se «ինչպես». բառը: Երկու դեպքումն էլ գրվում է նաև pue «բան» բառը. ինչպես՝

nas-casi-pue	tia	երկրային բան
trap-casi-pue	tia	երկնային բան
yepue-se-pue		սրա նման, ոյսպիսի
yepue-se-pue	atove	նման այս մարդու:

Այս նույն երևույթի հակադարձը տեսնում ենք այնու լեզվում. այստեղ ամեն ածական, որ վերջանում է ձայնավորով, ստանալով ք բաղաձայնը՝ դառնում է գոյական. օրինակ՝

aškanne	մաքուր	aškanne	մաքուր մի բան
ičakkere	կեղտոտ	ičakkere	կեղտոտ մի բան
aekatnu	համեղ	aekatnu	համեղ մի բան
atomte	կսկիկ	atomte	կոկիկ մի բան

Այս ք կրճատված է pe բրան, մի բան» բառից.

Ածականների համար մի շատ զարմանալի երևույթ տեսնում ենք ամերիկյան կարիրի բնականիքին պատկանող կիւպեա և ձուրուկուա լեզուների մեջ: Այս լեզուներում թիվ, չափ, գույն ցույց տվող 22 հատ ածական կա, որոնք ստանում են դրանց համար գոյություն ունեցող 12 մասնիկներից մեկն ու մեկը, նայելով թե հաջորդ գոյականը ինչ տեսակի է պատկանում. թե՛ 22 ածականների, և թե՛ մասնիկների մասին մանրամասն կխոսենք ստորև:

Հնդեվրոպական լեզուներում էլ ածականը ոչ մի մասնիկով կամ ձևով չէր զանազանվում գոյականից. ամեն գոյական կարող է գործածվել նաև իրրև ածական, և ամեն ածական կարող էր գործածվել նաև իրր գոյական: Ածականը հնդեվրոպական լեզուներում հղովվում էր ճիշտ գոյականի պես և երկուսի մեջ բնի կամ վերջավորության որևէ զանազանություն չկար: Միակ բանը, որ հնդեվրոպական լեզուների մեջ զանազանում էր ածականը գոյականից, այն էր, որ գոյականը ուներ միայն մի սեռ (արական, իգական կամ չեզոք), որ հատուկ էր միշտ իրին, իսկ ածականը ուներ միաժամանակ երեք սեռ, որ ստանում էր համաձայն հարակից գոյականի:

Ավելի ուշ՝ ցեղակից լեզուներում առաջացան գոյականը ածականից տարբերելու զանազան միջոցներ, շատերի մեջ-en-on մասնիկը դարձավ գոյականի հատկանիշ, իսկ այդ մասնիկը վերացնելով՝ ստացվեց ածական, օրինակ. հն. στρωβον ελπίσθον, στρωβος ελπίς» փափանք գեղիս մարդ», փաλος գեղիս», զնդ. marētan «մահկանացու էակ», marēta «մահկանացու» լիտ. rudū սեռ. rudens-«առուն», rŭdas «գորշա-կարմիր», բալթիկ-սլավոնականում և գերմանականում-ko- մասնիկը որոշում էր գոյականը, որը հանելով՝ ստացվում էր ածական. օրինակ՝ հսլ. novakū լիտ. naujōkas «նորեկ», հսլ. novū լիտ. naujas նոր. հռք. arming «աղ-

քատ մարդ», arm ատդքատ: Սլովեներեն լեզվում ածականը որևէ վերջավորութիւն չունի. բայց ստանալով ik, ec, ez և իդ. ila, kai, akinja մասնիկները՝ դառնում է գոյական. ինչպես՝ boien «հիվանդ» (ած.), bolnik «հիվանդ» (դ.), tuյ «տոտար» (ած.), tujec «տոտարական» (դ.) և այլն:

Հայերենում գրաբարը շարունակում է հնդեվրոպական վիճակը. այստեղ էլ գոյական և ածական միևնույնն են և երկուսը կարող են միշտ փոխանակել իրար. օրինակ՝

1. Առն ուրումն մեծատան հտուն անդք տոհմականս. ՂԿ. Ժբ, 16:

2. Ոչ վիշապք զտոհմականս արդեանց կրեն. Եզն.

3. Թագաւորն մեծ տոհմական. Մծբ. Ժթ.

4. Աբրամ էր մեծատուն յոյժ անասնով. Ծն. Ժգ 2.

5. Ի փշրանացն որ անկանէին ի սեղանոյ մեծատան. ՂԿ. Ժգ. 21.

6. Մեծն ի ձէնջ եղիցի ձեր սպասաւոր.

7. Ո՞վ իցէ ի մէնջ մեծ յարքայութեան երկնից. Մտթ. Ժբ. 1.

8. Ի ձայն մեծ աղաղակեաց և ասէ. Յհ. Ժա. 43.

Այս 8 օրինակների մեջ ունենք մեծ, մեծատուն և տոհմական բառերը փոխ առ փոխ գործածված իբր գոյական և իբր ածական. մեծ գոյական է 6-րդ օրինակում և ածական է 7, 8-րդ օրինակներում. մեծատուն գոյական է 5-րդ օրինակում և ածական է 1-ին, 4-րդ օրինակներում. տոհմական գոյական է 1-ին, 2-րդ օրինակներում և ածական է 3-րդ օրինակում:

Երբ գոյականը գործածված է իբր ածական, քերականական լեզվով կոչվում է ածականաբար առնված գոյական. իսկ երբ ածականն է գործածված իբր գոյական, կոչվում է գոյականաբար գործածված կամ առնված ածական: Սրանից հետևում է, որ գոյականը և ածականը էապես տարբեր են իրարից. օրինակ՝ հայր գոյական է, թեև կարող է իբր ածական էլ առնվել. սև ածական է, թեև կարող է իբր գոյական էլ առնվել: Բայց երբեմն լինում են դեպքեր, երբ անկարելի է որոշել, թե բառը էապես ինչ խոսքի մաս է. օրինակ՝ ոսկի թե գոյական և թե ածական է, ինչպես՝

Անդ ուր ոսկին է և ոսկի երկրին այնորիկ ազնիւ. Ծն. Բ. 12:

Եւ մանեակ ոսկի ի պարանոցի քում. Առ. Ա. 9: Աշխարհաբար՝ մի ոսկի տուր: Ոսկի մագեր ունի.

Մենք քաղաքը բառը ըմբռնում ենք իրր զոյական. ինչպես՝
եւ թագաւորք ի քէն իցեն. Մն. Ժէ, 16:

Առակը Սողոմոնի՝ որդւոյ Դաւթի՝ թագաւորի Խորայելի.
Առ. Ա. 1: Բայց ահա ածական գործածությամբ ունենք՝

եթէ գայ ինձ ի ձեռն երբէք այր թագաւոր, ես ոչ սպա-
նանեմ զայր թագաւոր. Բուզ. 203:

Ածականը և զոյականը երբեմն այնպես են միացել և նույ-
նացել իրար հետ, որ ժողովուրդը նրանք իրարից զանազանելու
համար կարիք է զգացել մի նոր ձև հնտրելու: Այսպես են՝ սխալ.
ած. Սխալ խոսք: Ասածգ սխալ է:

Սխալ. գյ. Նրկու սխալ ունես: Սխալները բռնեցի.

Ժղ. ձևով՝ սխալություն:

Նախանձ. ած. Նախանձ մարգ է (գրականի նախանձոտ ձևի
փոխարեն).

Նախանձ. գյ. Նախանձից է ասում այս խոսքերը.

Ժող. Նախանձություն:

Այստեղ գնում ենք հայերենի արմատական ածականների
ցուցակը: Ցուցակի մեջ չեն մտնում այն ածականները, որոնք
կազմված են որևէ մասնիկով, ածանցմամբ, կրկնությամբ և
բարդությամբ: Փակագծի մեջ կամ հարցականով դրել ենք այն
ածականները, որոնց համար կարելի է կասկածել, թե ածանցա-
կան են: Միասին ենք առել նաև այն ածականները, որոնք գո-
յականից են առաջացել և հայտնի չէ, թե զոյական է ածակա-
նաբար առնված, թէ՛ ընդհակառակը: Ցուցակիս մեջ առնված ա-
ծականների գումարն է 697:

Ա ծ ա կ ա ն

Ազահ	ակահ	ամբարտաւան
ազան	ահեակ	(ամբողջ)
ազապ	աղկաղկ	ամեթ
ազատ	(աղճատ)	ամեհի
ազնիւ	(աղու)	ամենայն
աժան (էժան)	(աղուաշ)	ամուլ
ախերակ	աղջաղջ	ամուր
ախմար	աղքատ	ամուրի
ախնթոր	ազոտ	ամոք
ախորժ	ամայի	ամփոփ
ախցիփեսց	ամբարիշտ	այլ

այլի	արագ, երագ	գարշ
անագան	արբշխ	գերմակ
անագորոյն	արբուն	գէջ
(անապակ)	արգաւանդ	գէշ
անգ, անկ	արդար	գէր
անդրանիկ	(արդի)	գձուձ
անձուկ	(արթուն)	գմիր
անճոռնի	արժան	(գնչու)
անոյշ	արի	գողի
անոշտ	արհամարհ	գոլ
անոպայ	արձակ	գոհ
անոստ	արու	գող
անջատ	արուգ	գողտր
անսուաղ	արջն	գոնջ
անքաա	աւագ	գոռ
անքոյթ	աւելի	գոռոգ
անօթի, նօթի	աւեր	գորշ
անօսր, նօսր	բագում	գուլ
աշխէտ	բամբ (ձայն)	գունդ
աշխոյժ	բարակ	գոուգ
աշտուճ	բարաշխ (պինդ)	գօշ
(ապալեպ)	բարբարոս	գօս
ապալեր	բարգաւաճ	դագ
ապախտ	բարդ	դաժան
ապահոյլ	բարի	դալար
ապահում	բարկ	դահ
ապատ	բարձր	դանդաղ
(ապիկար)	(բաց)	դաշն
ապիրատ	բեկ	դառն
ապստամբ	բերրի	դատարկ
աջ	բիրտ	դեղբ
առաջող	բոլոր	դեղին
առապար	բոկ	դեղձան
առատ	բորբ	դերև
առաքինի	բութ	դժխեմ
առոյգ	բուն	դժնդակ
ատակ	գաղտ	դժնի
ատոք	գանգուր	դժուար

դժպիւրհ	թասուն	լոյծ
դիւր	(թարմատար)	լորտ
դոյզն	(թաց)	լուռ
դուժ	թաւ	լուրթ
դուն	թեթեւ	լուրջ
եղծ, զեղծ	(թերի)	լալիւծ
եղկ	թթու	լալիւր
երահիկ	թիւր	խած
երանիկ	թմուր	խախուտ
(երէզ)	թնջուկ	խակ
երէց	թշնամի	խաղաղ
երիտասարդ	թշուառ	խամ
երկայն	թոթով	խանգար
երկար	թոյլ	խառն
երջանիկ	թոնձ	խարր
զազիր	թուխ	խարդախ
զածած	թունդ	խարխուլ
(զանազան)	թուպ	խարտեալ
(զառնաւուխտ)	թուրծ	(խաւար)
(զգոյշ)	թուրմ	խեթ
զեղխ	թուրջ	խեղ
զերծ	թօշ	խեղճ
զիւ	ժանտ	խենէշ
զոյգ	ժիտ	խենթ
զուարթ	ժիր	խեռ
զուարճ	ժլատ	խէթ
զուսպ	ժուռ	խիզախ
զուտ	ժպիւրհ	խիստ
զուր	լայն	խիտ
զուրկ	լաւ	խնծուղ
զօշ	(լեղի)	խոժոռ
ըմբոն	լեղկ	խոլոր
(ըմբոսա)	լեպեշտի	խոխոզ
թաթախ	լերկ	(խոհեմ)
թանկ	լի	խոնարհ
թանկուզի	լիբբ	լոռաւ
թանձր	լկտի	խոնջ
թառամ	լոկ	խոշոր

խոսյան	կարմիր	հաշմ
խոռ	կարոտ	հաշտ
(խոտան)	կեղծ	հասարակ
խոտոր	կեռ	հաստ
խոր	կիբթ	հարազատ
խորթ	կից	հարթ
խուժ	կծիծ	հարստի
խուլ	կծծի	հաւան
խումար	կոկ	հաւասար
խուն	կոկոզ	հաւաստի
խոռոն	(կոճատ)	հաւաք
խոռով	կոյր	հեզ
խրախ	կոշտ	հեղգ
խրթին	կոպիտ	հեշտ
խրոխա	կոր	հեռի
խոթ	կորդ	հեսա
խօլ	կորճայ	հերետիկոս
ծածուկ	կուզ	հերձ
ծայթ	կունդ	հէգ
ծանծաղ	կուշտ	հին
ծանր	կուռ	հիւանդ
ծաւի	կուրտ	հնազանդ
ծեր	կսկուծ	հոլանի
ծոյլ	(կրճատ)	հոծ
ծուռ	կրտսեր	հով
կազմ	կցիբ	հում
կալաշ	հակիրճ	հուսկ
կակազ	հաճ	հպատակ
կակուղ	համակ	(հպարտ)
կաղ	համառոտ	ձախ
կայառ	համբակ	ձաղկ
կանաչ	համեմատ	ձառ
կանուխ	համեստ	ձոյլ
կապոյա	համր	ճակ (թաց)
կապրաշ	հանգուշն	ճահ
կարծր	հանդարտ	ճաղատ
կարկամ	հանդոյրժ	ճամարտակ
կարճ	հաշ	ճամուկ

ճապահ	յամբ	նման
ճապուկ	յալտ	նողկ
ճարտար	յայրաս	նոր
ճեղ (ճաղատ)	յանդուգն	նուաղ
ճերմակ	յատուկ	նուաղ
ճիղմ	յար	նուաստ
ճիշդ	յարմար	նուրբ
ճղճիմ	յեղց	նպերտ
ճղբրիտ	յեռ (շառած)	նսեմ
ճշմարիտ	յեց	նօթի
ճոխ	յիմար	նօսր
ճոռոմ	յղի	նօտր
մազդ	յիղկ	շաղփաղփ
մախաղ	յսլով	շամբուշ
մալթիղ	յոխորտ	շատ
մած	յողդողդ	շեղ
մակոնատ	յոյլ	շեպ
մանկ	յոյր	շէկ
մանր	յոռի	շէն
մաշ	յորդ	շիւ
մատաղ	յորդոր	շիկն
մարմանդ	յուռթի	շիտիտի
մաքուր	յոտակ	շլոռոս
մեծ	յոժար	շմոր
մեղկ	նախատ	շոգ
մեղմ	նամէտ	շոգմագ
մեղմեխ	նայ	շող
մերկ	նանիւր	շողոմ
մէտ	նարմ	շողոքորթ
(մոլի)	նեխ	շոյտ
մորոս	նեղ	շորիկ
մութ	նենգ	շուայտ
մուկնջ	ներգէ	շուար
մռայլ	(նժդեհ)	շուկատ
մրգուղ	նիաղ	շուտ
յագ	նիհար	շուայլ
յաղթ	նկահ	շտապ
յաման	նկուն	շփոթ

ողոր	(պարծ)	սերտ
ողորկ	պարկեղտ	սէգ
ողորմ	պերճ	(սթալի)
ողոք	պիղծ	սին
ողջ	պինդ	սինլքոր
ոյծ	պիտակ	սիւր (մեղկ)
ոշագի	պիւրկ	սխալ
ոստին	պլուզ	սկայ
որբ	պղերգ	սոթ
որձ	պղտոյ	սոնթ
սրոշ	պոռոտ	սոնք
ուղիղ	պօզ	սոսկ
ունայն	(ջախջախ)	սովոր
ուշ	ջամբրակ	սուղ
ուլրախ	ջանգ	սուլն
ուրիշ	ջատագով	սուտ
ուրոյն	ջեր	սուր
չարուրուկ	ջերմ	սուբբ
չոր	ջինջ	սուք (ամուլ)
չուտո	ջիրդ	սպիտակ
չքնալ	ջոկ	ստահակ
պակաս	ջոջ	ստամբակ
պաչ	ջուխտ	ստերջ
պաճոյճ	ռակայ	ստէպ
պայծառ	(ռամիկ)	ստոյգ
պանդոյր	ռատ	ստոր
պանդուխտ	ռիշտ	ստուար
պառակ	ռոշնա	ստրուկ
պատեն	սաբա	սրիկայ
պատիր	(սակաւ)	սօս (գուլն)
պատկան	սաղապ	վակասիր
պատկառ	սայթաք	վաղ
պատշաճ	սապշար	վայել
պատրաստ	սառն	վառ
պարապ	սեաւ	վառ (ձայն)
պարար	սեղմ	վաւաշ
պարարտ	սեպ	վատ
պարզ	սեռն	վատթար

վարար	տեղեակ	փարտ
վարժ	տխեղծ	փարփառ
վարկպարագի	տխմար	փափուկ
վաւեր	տխուր	փեցի
վեհ	տկեղո	փլիթ
վեհեր	տկուտ	(փնթի)
վեռ	տոկ	փոյթ
վերտ	տոււայտ	փոր
վզան	տուկատ	փորձ
վզըուկ	տտիւկ	փուխր
վէս	տրամ	փուղձ
վէսա	տրմուղ	փուտ
վիթխարի	տրուկ	փոքր
(վիթագ)	տրտում	փոցուն
վհաա	ցած	քակ
վճիտ	ցամաք	քաղթնատ
վսեմ	ցան	քաղցր
վսեր	ցանցառ	քանասար
վստահ	ցիւր	քաջ
վտիտ	ցնոր	քարձ (ց)
վրէպ	ցուրտ	քարուակ
տաժան	ցոփ	քեց
տաղտուկ	փակ	քիւ (քսու)
տամուկ	փաղ	քիչ
տապզէ	փաղաքուշ	(քծնի)
տար (հեռու)	փանաքի	քնքուշ
տարած	փասքուս	քուի
տարտամ	փարատ	քրքիր
տափ (ակ)	փարաք	(օժանդակ)
տաք	փարթամ	օտար ¹

Ինչպես շատ լեզուներում, այնպես էլ հայերենում ածականը հորովվում է ճիշտ գոյականի պես. այն բոլոր բներն ու վերջավորութիւնները, որոնք հատուկ են գոյականին, հատուկ են նաեւ ածականին: Այսպես. դրաբար՝

Ի հլ.	Ի—Ա հլ.	Ո հլ.
ճշմարիտ	ճշմարիտք	հին—հինք
ճշմարիտ	ճշմարիտս	հին—հինս

¹ Յուցակը կազմել է իմ աշխատակցությամբ ասպիւրանտ Աշոտ Սուքիասյանը:

ճշմարտի	ճշմարտից	մեծի—մեծաց	հնոյ—հնոց
ճշմարտէ	ճշմարտից	մեծէ—մեծաց	հնոյ—հնոց
ճշմարտիւ	ճշմարտիւք	մեծաւ—մեծաւք	հնով—հնովք

Ու հոլովում
սակաւ—սակաւք
սակաւ—սակաւս
սակաւու—սակաւուց
սակաւէ—սակաւուց
սակաւու—սակաւուք

Ն հոլովում
դառն—դառինք
դառն—դառինս
դառին—դառանց
դառնէ—դառանց
դառամբ—դառամբք

Ը հոլովում
համը—համերք
» համերս
համեր—համերց
»
համերբ—համերբք

Ը հոլովում
փոքը—փոքունք
» փոքունս
փոքու—փոքունց
փոքուէ—փոքունց
փոքումբ—փոքումբք

Այս նունության պատճառով է, որ մենք այստեղ չենք խոսում ածականների հոլովման մասին և հղում ենք ընթերցողին ընդհանուր հոլովման բաժինը:

Միակ տարբերությունը, որ կա գոյականների և ածականների հոլովման մեջ, այն է, որ՝

1. Մի խումբ բարդ ածականներ հետևում են ի հոլովման, թեև նրանց կազմիչ գոյականը հետևում է տարրեր հոլովման. ինչպես անգործ, դրծ. անգործիւ, թեև՝ գործ, սեռ. գործոյ:

2. Ն հանգող բառերով կազմված բարդերից ոմանք թեև եզակիի մեջ կանոնավոր, բայց հոգնակիում փոխում են ընդ ձայնավորը. ինչպես՝ անձն—անձինք, բայց միանձն, միանձունք.

գատարկանձն, գատարկանձունք
ազն—ազինք, բայց՝ սկայազն, սկայազունք,
դիւցազն, դիւցազունք.
բեռն—բեռինք, բայց՝ մեծաբեռն, մեծաբեռունք.
թեև՝ ծանրաբեռն, ծանրաբեռինք:

Մանրութիւն.— Գիտենք, որ շատ գոյականների հոլովումը մեզ ավանդված չէ հին մատենագրության մեջ. բայց այդ նույնը ավելի մեծ չափերով պետք է ասել ածականների համար, որովհետև ածականները ավելի քիչ հարմար առիթ էին ներկայացնում հոլովման: Դրա համար էլ շատ ածականների հոլովումը մենք չգիտենք:

Միջին և նոր հայերենում ածականների հոլովման ձևափոխությունը գնում է ձեռն ի ձեռն գոյականների հետ. ածականները ավելի շուտ են ազատվում գրաբարի հոլովական օրենքներից, որովհետև թե միջին հայերենում, թե բարբառնեցում, և թե ժամանակակից գրականում ածականի համաձայնության օրենքը վերացված է, և ածականը շատ ավելի քիչ առիթներ է ներկայացնում հոլովման: Աշխարհաբարում ածականը կարող է հոլովվել միայն այն դեպքում, երբ գոյականաբար է առնված. ինչպես՝

Սևին սապոնն ինչ անի, խեղճ՝ խրատը:

Սևով սիպտակով խառն:

Սևից էլ տոբ, սիպտակից էլ:

Թացը չորի հետ կվառվի:

Մեծերը փոքրերից ջոկվի:

Բոլորն էլ պատկանում են աշխարհաբարի առաջին հոլովման. մյուս հինգ հոլովումները ածականների համար բոլորը ջնջված են՝ զանազան պատճառներով.— երրորդ հոլովումը դուրսընթաց է լինում, որովհետև ութիւմ վերջացող բառերը չեն կարող լինել ածական.— չորրորդ հոլովումը (վան) ժամանակ ցույց տվող բառերի համար է, որոնք բոլորը գոյական են. քառորդ բառը թեև ածական, բայց միայն մի ժամի քառորդ ցույց տալու դեպքում դառնում է քառորդված (այդ էլ անսովոր), իսկ ուրիշ բաների համար հետևում է առաջին հոլովման (քառորդի գինը, քառորդի չափ).— հինգերորդ և վեցերորդ հոլովումները (քույր, հայր) մասնավոր բառերի համար են և եթե նույնիսկ հարկ լինի գործածել անհայր, անմայր, անտեր, անընկեր, անկից, ինչպես նաև անժամանակ, անձմեռ, անամառ և նման ածականներ, ավելի լավ է համարվում նրանց մոտ մի պատշաճ գոյական ավելացնելով՝ անհոլով թողնել նրանք, կամ հոլովել առաջին հոլովման համաձայն, քան թե հոլովել 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ հոլովմամբ. օրինակ՝

Երկու անհայր երախայի տեր եմ:

Անժամանակ եկողին այսքանն էլ շատ է:

Անընկեր մարդու վիճակը դառն է:

Անտերին ո՞վ տեր կկանգնի:

Տերովին տերն է տարել,

Անտերին գելն է տարել:

(Բայց ոչ թե՛ երկու անգոր տեր եմ, անժամանակվա, անընկերոջ, անտիրոջ և այլն:)

Արայն Ի վերջացող ածականներն են, որ ժամանակակից հայերենում պահում են դեռ երկրորդ հոլովումը. ինչպես՝ սիրելի-սիրելու (այսօր իմ սիրելուն տեսա). բայց ինչպես որ երկրորդ հոլովումից (սիրելիիս՝ փոխանակ սիրելույս) և նույնիսկ ժամանակակից հայերենում Ի վերջացող գոյականներն անգամ արդեն սկսել են հեռանալ երկրորդ հոլովումից (Բաֆֆիի, փոքրում հաճախ մեծ շփոթություն է ծագում այս ածականների սեռականի և համապատասխան դերբայի միջև. օրինակ՝

սիրելի—սիրելու (այն է՝ սիրելիի, սիրելույ) և
սիրել —սիրելու (սիրելույ):

Գալով վերջապես ածականի սեռի հարցին, որ հատուկ է բաղմամբով հնդեվրոպական լեզուների, գոյականի սեռի ճանաչողության հետ վերացավ հայերենից. Այս մասին մի քանի նկատառություններ տես համապատասխան հատորում: Անուտաց և սնուտաց, օտարացուց և օտարուտաց, Արշակունց և Արշակունեաց, քաղաքացուց և քաղաքացեաց, շորքոտանց և շորքոտանեաց ձևերի առթիվ:

Ահա ածականի այն բոլոր երևույթները, որոնք քիչ թե շատ ընդհանուր են բոլոր լեզուներին: Բացի սրանցից ածականը ներկայացնում է նաև մի քանի մասնավոր երևույթներ, որոնց մասին ուզում ենք խոսել այստեղ համառոտակի:

Ա. Ածականի նշանակած հատկությունը մշտական կամ տեակամն է, թե պատահական կամ առժամանակյա:

Գովկասյան լակերեն լեզվում ածականը կարող է ստանալ երկու ձև. մեկը ցույց է տալիս, թե այդ հատկությունը պատահաբար կամ առժամապես միայն ունի, իսկ մյուսը՝ թե այդ հատկությունը տեակա՞ն ու մշտական է. առաջինը կազմվում է -ssa մասնիկով, երկրորդը՝ -nassa մասնիկով. օրինակ՝ մարդը kun-ssa (մեծ) է, իսկ երկիրը kun-nā-ssa (մշտապես մեծ) է. օդը լավ (kin-ssa) է, եթե խոսքը այսօրվա մասին է միայն, իսկ օդը լավ (kin-nā-ssa) է, թե մի երկրի կլիմայի մասին է խոսքը: Հստայամ, երբ ունենք՝

ššinal	bācussa	gungume	lasi
լրով	լիքը	կուժը	բեր

ուրեմի կուժը դատարկ էր, որ պետք է ջրով լցնի և բերի. իսկ երբ ասենք՝ ššinal būcunassa gungume lasi—ուրեմի կուժը ջրով լիքն է, որ ուղղակի պիտի վերցնի և բերի:

Լակերեն լեզվի այս հատկությունը առաջնորդում է մեզ ածականի ժամանակի մասին խոսելու, որի վերաբերյալ տես բային նվիրված հատորում:

Դասամիջը ածականի վրա

Ներածությունից հայտնի է մեզ, որ կան լեզուներ, որոնք գոյականները բաժանում են դասերի. ընդամենը լինում է 8—10 դաս և յուրաքանչյուր դասի համար կա մի դասանիշ, որ անհրաժեշտաբար պիտի կցվի նույն դասին պատկանող բոլոր գոյականների վրա: Երբ գոյականը ունենում է իր հետ մի որևէ ածական, այդ ածականն էլ ստանում է նույն դասանիշը: Այսպիսով ունենում ենք գոյականի և ածականի համաձայնության մի նոր երևույթ: Այսպես օրինակ՝ ամերիկյան սվահիլի լեզվի մեջ -kombe «բաժակ» և -su «դանակ» բառերը պատկանում են երրորդ դասին, որի հոգնակիի դասանիշն է vi-մասնիկը. ուստի և եթե դենք այս բառերի վրա zuri «գեղեցիկ ածականը» և wili «երկու» թվականը, անհրաժեշտաբար նույն մասնիկները կցելով նաև այս բառերի վրա, պետք է ասենք՝

vikombe	vizuri	viwili	երկու գեղեցիկ բաժակներ
բաժակք	գեղեցիկք	երկու(ք)	
visu	vizuri	viwili	երկու գեղեցիկ դանակներ:
դանակք	գեղեցիկք	երկու(ք):	

Կան լեզուներ, որոնց մեջ գոյականը դասանիշ չունի, և ընդհանրապես ածականն է, որ ըստ գոյականի դասի՝ ստանում է նրա դասանիշը:

Դասանիշներով համաձայնության այսպիսի մի ձև ներկայացնում է, օրինակ, ամերիկյան կարրիեր լեզուն, որ թեև գոյականների համար դասանիշներ չի դնում, բայց ածականների վրա դնում է: Այսպիսով, միևնույն ածականը ստանում է 7 ձև, նայելով թե այդ ածականը ինչդասի գոյականի հետ է գործածվում.

1-ին ձև. հատուկ է այնպիսի առարկաների, որոնք առանձին ձև կամ մեծություն չունեն, ինչպես՝ թուղթ, ուտելիք, դանակ, մեքենա, անասուններ, շիշ, անձեր և այլն:

2-րդ ձև. կլոր կամ գնդաձև իրեր, ինչպես՝ գնդակ, խընձոր, երես, գլուխ, աչք, գետնախնձոր և այլն:

3-րդ ձև. երկար կամ ծանր իրեր և ձայն ցույց տվող բաներ, ինչպես՝ ծառ, ճյուղ, տերև, քար, հրացան, երգ, ձայն, բառ և այլն:

4-րդ ձև. տեղ, միջոց կամ տարածութիւն ցույց տվող բաներ:

5-րդ ձև. առարկաների ներսը կամ միջին մասը ցույց տվող բառեր. ինչպես՝ շորը (ներսի կողմից), տուն կամ մառան, ամանները (ներսից) և այլն:

6-րդ ձև. (2-րդ և 3-րդ ձևերի գումարն է). կտր և երկար բաների համար, ինչպես՝ օղակ, հանգույց, թակարդ, չվան, ուռ-կանի ծակերը և այլն:

7-րդ ձև (4-րդ և 3-րդ ձևերի գումարն է). ձայներ՝ տարածութիւն գաղափարի հետ միացած. ինչպես՝ օդ, բերան և այլն: Ահա օրինակ՝ «փոքր» ածականը 7 ձևի տակ.

1. nçul (նցուլ)
2. ninçul
3. dinçul
4. hunçul
5. pehunçul
6. deninçul
7. hwodinçul

Դասանիշի կիրառութեան այլ ձև ունի ածականը կովկասյան ավարներեն լեզվի մեջ: Այստեղ միայն 3 դաս կա (ս, ի, օ, հոգ. 1). ածականը, ըստ այդ կարգերի, ստանում է դասանիշը բառավերջում. միայն թե ածականի առանձին գործածվելիս վերջածայնը կրկնվում է, իսկ գոյականի հետ միացման ժամանակ կրկնութիւն չկա. ինչպես՝

kudiyay çî	մեծ մարդ
kudiyay çîžu	մեծ կին
kudiyab çu	մեծ ձի
հոգն. kudiyał X	մեծ X-եր

Առանձին լինում է.

kudiya-v-a-y
kudiya-yał
kudiya bab
հոգն. kudiya-lal.

Ամերիկյան կիրիբի լեզվի մեջ մի խումբ ածականներ ներկայացնում են զարմանալի մի երևույթ. նրանք ստանում են առանձնահատուկ նախամասնիկներ՝ նայելով թե իրենց որակած գոյականը ինչպիսի իմաստ ունի:

Այդ ածականները հետևյալներն են.

Թիվ ցույց ափող. bihe «մեկ», wačani «երկու», wačanidikie «երեք», yo «չատ»:

Չափ կամ ձև ցույց տվող. pi կամ pinete «փոքր», ye «մեծ», mu կամ munete «կարճ», či «երկար», kempe «նուրբ», բարակ», tu «հաստ», to կամ toto «կոլոր»:

Դուռն ցույց տվող. cu «սպիտակ», cotzo «սև», he «կարմիր», cutzu «մսագույն», era «կանաչ, դեղին», crucu «կապույտ», kenke «ճերմակ, պայծառ», dzodzo «փայլուն», ne կամ nu «պայծառ»:

Այլ ածականներ. cra «չոր», tza «կարծր»:

Բոլորի գումարն է 22:

Ահա և այն նախամասնիկները, որոնք ըստ տեղիւյն կըցվում են հիշյալ ածականներին. be, bu, cro, cru, cpru, he, ho, ya, mu, nu, ro, woro (ընդամենը 12):

Այս նախամասնիկները կցվում են վերոհիշյալ 22 ածականներին, համաձայն հետևյալ օրենքների.

Եթե այս ածականներին պատկանող գոյականը ցույց է տալիս լեռ կամ սար, ափօե, ծովի տակ, ժայռ և այլն, ածականը ստանում է be- նախամասնիկը: Օրինակ՝ «մեկ սար, փոքր սար, սպիտակ սար» ասելու ժամանակ, գործ են ածում ոչ թե bihe «մեկ», pi «փոքր» և cu «սպիտակ» պարզ ձևերը, այլ, սրանց վրա ավելացնելով be նախամասնիկը, ասում են bebihe, bepi, becu և այլն:

Եթե գոյականը ցույց է տալիս տուն, նետ, ամանեղեն, հասկ և կամ շնչավոր մի առարկա (բացի թռչունից), ածականը ստանում է bu- նախամասնիկը: Այս կարգի գոյականներին վերաբերող ածականը չի ասվում օրինակ՝ պարզապես či «երկար», cu «սպիտակ», tza «կարծր», այլ bu նախամասնիկի հավելմամբ՝ buči, bucu, butza:

Cro նախամասնիկը կցվում է նույն ածականներին, եթե նրանց վերաբերող գոյականը նշանակում է թռչուն, քար, աստղ: Կլորակ մի բան, պտուղներ, անտառապտուղ, աչք և այլն: Չի ասվում օրինակ՝ պարզապես pi «փոքր», ye «մեծ», kenke «ճերմակ» և այլն, այլ cro նախամասնիկով՝ cropi, croye, krokenke և այլն:

Cru նախամասնիկը գործածվում է հեղուկների և գետերի անունների համար. ասում են՝ cruye, crune, cruhe, փխ. *յօ* «մեծ», ne «պայծառ», he «կարմիր» և այլն:

Epru նախամասնիկը գործածվում է կապոց, տրցակ, ողկույզ նշանակող բառերի համար. ինչպես՝ epruye (փխ. *յօ*).

He նախամասնիկը գործածվում է փայտի, փայտից շինված իրերի և ոսկորի համար. օրինակ՝ heyē, hetu, hecra փխ. *յօ* «մեծ», tu «հաստ», cra «շոր».

Ho կամ hoi նախամասնիկը գործածվում է չվանի, մագըլցող բույսերի, թելի և օձի տեսակների համար. ինչպես hobihe, hoimu, փխ. bihe, «մեկ», mu «կարճ»:

Ya նախամասնիկը կցվում է երկաթե, ոսկրե կամ սրածայր բաների համար. օրինակ՝ yane «պայծառ», yacu «սպիտակ»:

Mu կամ mui նախամասնիկը՝ ուտելի արմատների համար. օրինակ՝ muiči «երկար», muicu «սպիտակ»:

Nu նախամասնիկը գործածվում է ջրհորի, անցքի, բացվածքի, դաշտի և ցանկապատի համար. օրինակ՝ nuyē «մեծ», nuči «երկար», nucu «սպիտակ»:

Ro նախամասնիկը գործածվում է շորերի, մորթեղենի համար. օրինակ՝ roco «սպիտակ», royē «մեծ»:

Woro նախամասնիկը գործածվում է խոսակցության, ճառի և պատմվածքի համար. օրինակ՝ woroči «երկար», woroyē «մեծ», և այլն:

Ըստ այսմ՝ այս 22 ածականները հաստատուն ձև չունեն, այլ նրանցից յուրաքանչյուրը միացնում է իրեն մերթ այս և մերթ այն նախամասնիկը՝ ըստ այն գոյականի, որին վերաբերում է (Gabelenz, Grammatik der Kiriri-Sprache, Leipzig, 1852, էջ 29).

Հեղինակը չի կարողանում պարզել, թե ինչ է այս երևույթի պատճառը: Ըստ իս սրանք բանտու լեզուների նման նախկին դասանշավոր գրության վերջին մնացորդներն են:

Նման երևույթ գտնում ենք նաև ամերիկյան նավահո լեզվի մեջ: Այն ածականները, որոնք ցույց են տալիս անբաժանելի կամ մշտական մի հատկություն և կամ մի այնպիսի հատկություն, որ դժվար ջնջելի է, ստանում են ռ նախամասնիկը: Այսպես են տարածություն, մաքրություն, կարծրություն կամ փափկություն և այլ հատկություն ցույց տվող ածականները. ինչպես՝ ntlai «ձախլիկ», nzad «հեռու», nižuni «գեղեցիկ», ncuil

«տգեղ», ntsa «լայն, խոշոր» և այլն: Երկրի, հողի, ճամբի հատկությունների վերաբերյալ ածականները ստանում են *xo նախամասնիկը*, ինչպես՝ *xidāltxq*, «սահուն, լլործուն», *xodowoli* «անհարթ» (տեղ), *xoltsai* «անջրդի, չոր» (ճամբա) և այլն: Սրանց նման կան ուրիշ շատ նախամասնիկների թիվ՝ ածականների, և թե մակբայների համար:

Ածանցյալ ածական

Ամեն լեզվի մեջ էլ կան զանազան տեսակ ածանցյալ ածականներ, ինչպես օրինակ՝ հյ. ժամանակավոր, զորեղ, փոխաբերական, և այլն: Բայց սլավոնական լեզուների մեջ կան ստացողական (*possessif*) և պարագայական (*circonstanciel*) կոչված մի խումբ ածանցյալ ածականներ, որոնք կազմվելով գոյականից, նախադրությունից կամ մակբայից՝ զանազան մասնիկներով, գործածվում են իբր համապատասխան ուրիշ լեզուների սեռականին: Ստացողական ածականը ցույց է տալիս, թե գոյականը որին է պատկանում. օրինակ՝ *չեխ. sousedŭv dŭm* «հարեվանի տունը», *sousedova zahrada* «հարևանի պարտեզը», *sousedovo pole* «հարևանի արտը», *ռուս. папин дом* «հոր (հայրական) տուն», *львов зев* «առյուծի բերան», *львиная доля* «առյուծի բաժին»: Պարագայական ածականը ցույց է տալիս տեղ, ժամանակ, նյութ, նպատակ. ինչպես՝ *ռուս. сегодняшний урок* «այսօրվա դասը», *здесьний театр* «այստեղի թատրոնը». այսպես նաև *չեխ. «ետևի սենյակը, երեկվա թերթը, գրելու մեքենա»* և այլն: Այս բոլոր դեպքերում ուրիշ լեզուներ գործ են ածում սեռական հոլով, բայց սլավոնական լեզուները դնում են ածանցյալ ածական, որ սեռով ու թվով էլ համաձայնվում է գոյականին, ինչպես ցույց են տալիս վերի օրինակները. այսպես, օրինակ՝ *львиный зев* նշանակում է բուն «առյուծային բերան» և ոչ թե՝ առյուծի բերան:

Սլովեններենում ստացողական ածականը ավելի մանր ներբոլթյուններ էլ ունի. երբ ստացողը եզակի է և որոշյալ, ստացողական ածականը ստանում է արական և չեզոք ստացողների համար *ov, ova, ovo* (կամ *ev, eva, evo*) վերջավորությունները՝ ըստ ստացյալ առարկայի սեռի, և իզական ստացողի համար *in, ina, ino* վերջավորությունները՝ դարձյալ ըստ ստացյալ առարկայի սեռի. օրինակ՝

pastirjev nož	հովվի դանակը
pàpeževa paiáča	պապի պալատը
sestrin pr'stan	քրոջ մատանին
tétino pólje	հորաքրոջ արտը
gospòdova hiša	պարոնի տունը:

Իսկ երբ ստացողը հոգնակի է կամ ընդհանուր է, ածականը ստանում է արական և չեզոք ստացողների համար ski, ska, sko և իգական ստացողների համար ji, ja, je, ինչպես՝

kmètsko dèlo	դուռղացիների աշխատանք
bratovska ljubézen	եղբայրական սեր
óvčje mléko	ոչխարի կաթ
kravji pastir	կովարած (կովի հովիվ):

Ածականի լի և սուղ ձևերը

Սլավոնական լեզուներին հատուկ է նաև ածականի լի և սուղ ձևերի գործածությունը: Ածականը ըստ պաշտոնի լինում է որոշիչ կամ ստորոգելի. որոշիչ է, երբ կցվում է գոյականին (օրինակ՝ քաջ զինվոր) և ստորոգելի է, երբ գործածվում է էական բայով (օրինակ՝ զինվորը քաջ է): Որոշիչ լինելու դեպքում ածականը ստանում է ուրիշ վերջավորություն (լի կամ երկար), ստորոգելի լինելու դեպքում ուրիշ (կարճ կամ սուղ). օրինակ՝ ուսու. добрый отец «բարի հայր», отец добр «հայրը բարի է», молодая девица «երիտասարդ աղջիկ», девица молода «աղջիկը երիտասարդ է»՝ այսպես նաև չեխերեն՝ «քաջ զինվոր» առելու դեպքում՝ «քաջ» ունի երկար կամ լի ձևը, «զինվորը քաջ է» առելու դեպքում՝ կարճ կամ սուղ ձևը:

Բայց ածականի ամենակարևոր գործածությունը նրա համաժողովրդային աստիճաններն են, որին նվիրում ենք հաջորդ գլուխը:

ԱՄԱԿԱՆԻ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ

Որակական ածականը կարող է լինել բացարձակ կամ համեմատական. բացարձակ է ածականը, երբ ներկայացնում է առարկայի հատկությունը անկախաբար, առանց մի ուրիշ առարկայի հետ համեմատության դրվելու. օրինակ՝ այսօր ցուրտ է, այսօր շատ ցուրտ է: Իսկ հարաբերական է, երբ մի կամ մի քանի ուրիշ առարկաների հետ համեմատության մեջ է դրված:

Համեմատությունը կարելի է կատարել երկու և ավելի առարկաների միջև:

Երբ համեմատությունը կատարվում է երկու առարկայի միջև, կարող է մեկը մյուսից ուրիշ հատկությամբ ավել, կամ պակաս և կամ հավասար լինել: Առաջին դեպքում համեմատության արդյունքը նշանակող ածականը կոչվում է առավելական բաղդատական, երկրորդ դեպքում՝ նվազական բաղդատական, և երրորդ դեպքում՝ հավասարության բաղդատական: Իսկ երբ համեմատություն չկա, առարկայի պարզ վիճակը հայտնող ածականը կոչվում է դրական:

Երբ համեմատությունը կատարվում է երկուսից ավելի առարկաների միջև, եթե բոլորը հավասար չեն միմյանց, մեկը ուրիշ հատկությամբ գերազանցում է բոլորից: Այս վիճակը հայտնող ածականը լինում է գերադրական:

Բայց գերազանցությունը կարող է լինել ոչ միայն մի քանի առարկաների համեմատությամբ, այլև առարկան ինքնին անկախաբար վերցրած՝ առանց համեմատելու ուրիշների հետ: Առաջին դեպքում գերադրականը կոչվում է հաբաբերական, երկրորդ դեպքում՝ բացարձակ, օրինակ՝ ամենից մեծը. շատ մեծ: Ուրեմն ածականը ունի երեք աստիճան. դրական, բաղդատական և գերադրական:

Ածականի դրական աստիճանը ամեն լեզվի մեջ էլ արտահայտվում է ածականի սովորական ձևով, որ լինում է արմա-

տական կամ բարդ և կամ ածանցյալ բառ, ինչպես՝ տունը մեծ է. եղբայրս աշխատասեր է. սենյակը փոքրիկ է:—Բարի է այրն, ջար է մարդն այն, Ծանր քար: Որդի իմաստուն:

1. ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ

Առավելական բաղդատականը ամենակարևորն է բաղդատական աստիճանի երեք տեսակներից, այս պատճառով էլ առհասարակ պարզապես բաղդատական ասելով հասկացվում է առավելական աստիճանը:

Բաղդատականը կազմվում է զանազան ձևերով.

ա) Ամենապարզ ձևն է կազմել երկու նախադասությունների, որոնց մեջ համեմատության որոշ նշան չկա, բայց ածականների հակադրությունից բխում է ինքնին համեմատությունը: Այսպես, օրինակ, երբ հայերեն ասենք՝

Նա մեծ է, սա փոքր.

Նա գեղեցիկ է, սա տգեղ.

Ոսկին թանկ է, արծաթը էժան

(այսինքն ոսկին արծաթից թանկ է):

Բաղդատականի այս ձևը շատ սիրելի է չինարեն լեզվի մեջ. օրինակ՝

Cung¹—kuo³ tá⁴, Te²—kuo³ Ċiao³

Չինաստանը մեծ է, Գերմանիան փոքր (==Չինաստանը ավելի մեծ է Գերմանիայից):

Ամերիկյան կիպես և ձուբուկուա լեզուներով ասում են՝ «այս լավ է, նա վատ է» (սա նրանից լավ է):

Օվկիանիայի սամոա լեզվով էլ միևնույն ձևով ասում են՝

e leli lenci ae leaga lena

լավ այս վատ այն

«այս լավագույն է քան այն». այսինքն սա լավ է ոչ թե ինքնին իր համար վերցրած, այլ համեմատությամբ մյուսի, որ վատ է:

Համեմատելի եզրը վատաբանելու այս ձևը ունի նաև Մարքիզյան կղզիների լեզուն. օրինակ՝

Mea meitai te popoi, mea pe te faraoa

լավ պատեղը վատ հացը

Պաստեղը լավ բան է, հացը վատ բան է:

= Պաստեղը հացից լավ է:

Ավստրալիայի նոր-վոմբերանյան լեզվում ածականների համեմատությունը կատարվում է 6 ձևով. այսպես՝ «ես քեզանից փոքր եմ» միտքը արտահայտելու համար կարելի է ասել.

ա) au a kilik, u pata

ես փոքր դու ոչ

բ) au a kilik, u pata bulu

ես փոքր դու ոչ այնքան

գ) au a kilik, ma u a ngala

ես փոքր բայց դու մեծ

դ) u a kilik, ma iau a ikilik tuna

դու փոքր, բայց ես փոքր շատ

ե) iau a ikilik tador

ես փոքր երկուսից

զ) u ngala tador

դու մեծ երկուսից:

Այս բոլորի մեջ ամենից ավելի հարզի ձևը երկրորդն է: Գերադրականը կազմվում է կրկնությունով.

a ngalangala na dawai

շատ մեծ

ծառ:

բ) Համեմատելի առարկան դրվում է առանձին նախադասությամբ (կամ դերբայի հետ), որից հետո գալիս է ածականը դրական ձևով. այսպես, եթե հայերեն ասեինք՝

Եթե նայենք սրանց, սա լավ է:

Տեսնելով սրանք, սա լավ է:

Թողած սրանք՝ սա լավ է:

Մեր լեզվում այսպիսի ձևերը չեն կարող քերականական համարվել. բայց գործածական են դրավիդյան լեզուների մեջ. օրինակ՝

adei-p-pārkilum idu nalladu

դրան նայելով սա լավ է

adei vida idu nalladu

դրան թողած սա լավ է:

դ) Հակադրությունը կազմվում է «ոչ» բառով. օրինակ՝
ամերիկյան մոսկիտո լեզվով համեմատության առաջին եզրը
գրական է, երկրորդը ստանում է apia «ոչ» բառը. օրինակ՝

Jan almuk, Samuel almuk apia
Հովհաննեսը ծեր, Սամվելը ծեր ոչ.
այսինքն՝ Հովհաննեսը Սամվելից ծեր է:
baha karra woama, yung apia
այս ավելի երիտասարդ, ես ոչ.
այսինքն՝ Շառ ինձնից ավելի երիտասարդ է:
Նույն է նաև ամերիկյան անտո լեզվով. օրինակ՝
iota-chiri-ni abiro te i-nquem-bete Petro

որ բառացի նշանակում է Շառտ գիտունն ես, ոչ ինչպես Պետ-
րոսն (է)», այսինքն՝ Շուռ Պետրոսից ավելի գիտունն ես:

Մեկանեզյան մոտա լեզվում կա համեմատության հետևյալ
ձևը.

iloke we wia, ilone we tatas
սա է լավ, նա է վատ
այսինքն՝ սա նրանից լավ է (իբր թե զուր ասաց, որ նա
վատ է):

Աֆրիկյան բենդա (բանտու) լեզվով.

Komba n' Ugula, Komba n' utodu
Կոմբա և Ուգուլա, Կոմբան է ծեր

(այսինքն, եթե համեմատենք Կոմբային և Ուգուլային, Կոմբան
ավելի ծեր է). բայց սրանք ավելի ասելու տոնով և ելևէջով են
զանազանվում, որ անկարելի է գրել:

զ) Այսպիսի բաղդատականի մի քիչ ավելի զարգացած ձևն
է այն, երբ համեմատված առարկան ստանում է հենց համեմա-
տություն հայտնող մի բառ կամ մի ձև. օրինակ՝

Աֆրիկյան սվահիլի լեզվով՝

Saa hii njema kuiko ile
Ժամացույցը այս լավ ընթացի է նա.

ուզում է ասել. այս ժամացույցը լավ է. իսկ նա որտեղ է. այս-
ինքն, այս ժամացույցը ավելի լավ է քան այն:

Կամ թե (նույն լեզվով)

hapa papana pa pita pale
այս վայրը լայն գերազանցել այն

ուզում է ասել. այս վայրը լայն է՝ գերազանց քան այն. այսինքն՝ այս վայրը ավելի լայն է քան այն:

Զինարեն լեզվով՝

Ce⁴-ko Šan¹ pi⁸ na⁴-ko kao¹
այս սարը համեմատած այն մեծ է.

Նույնիսկ պրս. nisbet be-digerān bihter est

համեմատությունը այլոց լավ է:

Ամերիկյան չիկիտա լեզվով բաղդատականը կազմվում է շատ և համեմատ (ininana) նախադրությամբ. օրինակ՝

oxima-ni apaezo ininana-tii
գեղեցիկ (եմ) ես ավելի համեմատ նրա.

Եթե պահենք միայն apaezo «շատ» բառը և չդնենք «համեմատ» նախադրությունը, կստացվեր գերադրական: Այսպես՝

oxima—ni գեղեցիկ եմ
oxim—ni apaezo ininana ավելի գեղեցիկ եմ
oxima—ni apaezo շատ գեղեցիկ եմ:

Ածականի աստիճանը բարձրացնելու համար կարելի է նաև բայի մեջ դնել զանազան սաստկական մասնիկներ. օրինակ՝ zoo ինչպես՝

neenaxico հարուստ եմ
neenaxi-zoo-ca շատ հարուստ եմ:

Աֆրիկյան կարանգա (բանու) լեզվով բաղդատությունը հետևյալ ձևերով է լինում.

nidi ri mu kuru, u ri mu duku
ես մեծն եմ, դու փոքրն ես
ndi ri mu kuru wa ko
ես քո մեծն եմ:

Կամ դնում են kuna, pana «մոտը, համեմատությամբ» նախադրությունները.

biza i guru pane m'bongoro
ձին մեծ է համեմատած գոմեջը:

Կամ գնում են «անցնել, գերազանցել» բայը:

Սուղանի կուսասի լեզվով բաղդատականը կազմվում է gat «գերազանցել» բայով. օրինակ՝

u—gat—em . ne kpem
նա գերազանցե զի ով տարիք
= նա ինձնից տարիքոտ է:

Աֆրիկյան բառա(կամերուն) լեզվով էլ բաղդատականը կազմվում է lo կամ yembe «գերազանցել» բայով.

Մեկանեզյան լեզուններից լիֆու լեզուն համեմատական աստիճանը կազմելու համար ածականի վրա դնում է hune, huð բառերը, որոնք նշանակում են «գագաթ», վերև»:

Մեկանեզյան կվամերա լեզվով համեմատական կամ գերադրական աստիճանը կազմում են կրկնությամբ. օրինակ՝ apusan «ճերմակ», apusan mapusan «ոչ շատ ճերմակ», բայց շեշտելով՝ apusan mapusan «շատ ճերմակ»:

Մեկանեզյան տասիկո լեզվով համեմատական աստիճանը կազմելու համար դնում են taulu «անցնել, գերազանցել» բառը:

Մեկանեզյան ուրիպիվ լեզվով համեմատական աստիճանը կազմում են uomo «առաջ» բառով. ավելացնելով ne նախադրությունը. օրինակ՝

mauren elep uomo ne nanen
կյանքը մեծագույն է քան ուտելիքը:

Աֆրիկյան վիամ-վիամ կամ ազանդե լեզուն ածականի բաղդատական աստիճանը կազմում է ti բառով, որ նշանակում է «համեմատություն».

ga bolomu bombu ni kikiha, ti ga Azande
Սպիտակի տունը մեծ է համեմատությամբ Ազանդեի.

Աֆրիկյան ոոնգա (բանտու) լեզվով բաղդատականը կազմվում է երկու ձևով. ա) համեմատելի առարկայի վրա դնելով ku, որ նշանակում է «համեմատած». բ) ավելացնելով ku tlula, որ նշանակում է «գերազանցել»:

Նուբիերենում բաղդատական աստիճան կազմելու առանձին ձև չկա. տալիս են միայն առանձին դարձված. ինչպես՝ twe «վրա», watu «մոտ բառերով». օրինակ՝

tomur uninin-dwe ugin
մեղունները ճանճերի վրա մեծ են.

a watu batunun
քեզ մոտ փոքր է:

«Գերազանցել» ձևը բաղդատական ածական կազմելու շատ սովորական ձևերից մեկն է: Այսպես են օրինակ՝ ամերիկյան տարասկ լեզուն, որ բաղդատականի համար դնում է «գերազանցում է» իմաստով հետևյալ երկարաձև բառերը. hucamani, vanādamahpēmani, vanandatzehpēmani, hatzistahpēmani.

Աֆրիկյան բենգա (բանտու) լեզուն՝ «գերազանցում է» (ke-baka) կամ «առավելում է» (wa) բառերով:

Աֆրիկյան բարի լեզվով՝ bia «ավելի» բառով կամ tongum «գերազանցում է» բայով:

Այնու լեզուն թեև ունի համեմատական և գերադրական կազմելու սովորական ձևերը, բայց գործածում է նաև akkari «գերազանցում է», eítasa «առավելում է», maškinno «գերազանցորեն» և kasu no «գերազանցում է» ձևերը:

Աֆրիկյան բիրա (բանտու) լեզվով բաղդատականը կազմվում է yena բառով, որ նշ. «գերազանցել»:

Աֆրիկյան կենյան (բանտու) լեզուն՝ ča «գերազանցել» կամ fued «ավելի առաջ գնալ» բայով:

Մեկանեզյան յաբեմ լեզվով բաղդատականը կազմվում է lëlêc «գերազանցել» բայով:

Աֆրիկյան սեսուտո (բանտու) լեզվով բաղդատական կազմելու համար դնում են fata «գերազանցել» բայը, եթե խոսքը առարկայական ու ֆիզիկական հատկանիշների մասին է, իսկ եթե խոսքը բարոյական գերազանցության մասին է, դնում են p'ala բայը:

Աֆրիկյան խասու լեզվով բաղդատականը կազմում են ku-kela, kuveča բայերով, որոնք նշանակում են «առաջ անցնել, գերազանցել» օրինակ՝

muntu uu ni mbaha kukula ula
մարդ այս մեծ գերազանցել այն.

Մեկանեզյան ֆիու լեզվով ածականի համեմատական աստիճանը կազմվում է liu «անցնել», tasaa «գերազանցել» բայերով:

Աֆրիկյան հասոսա լեզվով բաղդատական կազմելու համար դնում են fi լալազուլյն լինելը բայը:

Ամերիկյան նալահո լեզուն, որովհետև իր ածականները բայից է կազմում և բայական ձևով է դործածում, չգիտե համատական աստիճանի քերականական ձևերը, Ուստի երկրորդական ձևերով փորձում է հասնել այդ նպատակին: Դնում է մակերայական մասնիկներ, կամ այնպիսի բառեր, ինչպես՝ շատ, յոյժ, մի քիչ, ոչ ճիշտ ու ճիշտ, ոչ բոլորովին, հավատարմաբար և այլն, և կամ այնպիսի նախադասություններ, ինչպես՝ Մեծ կարճ է, այն ոչ բավական երկար. ու անհարթ է, նա ողորկ է. սա ավելի երկար է (քան պետք է), շատ երկար է և այլն:

Եղբայրացիներն ածականի համեմատական աստիճանի համար առանձին ձև չունեն, այլ ածականի հետ դնում էր ու նախադասությունը, որ նշանակում է Վավելի քան:

դ) Համեմատություն ցույց տվող այսպիսի բառերի գործածությունն է, որ ժամանակի ընթացքում վերածվում է մի կողմից բաղդատական ածականի ետամասնիկի, մյուս կողմից համեմատելի բառի վրա դրված նախդիրի (քան, que և այլն): Երկու դրույթյան միջև կանգնած անցման ձևեր են ներկայացնում, օրինակ, ասուրերենը, կովկասյան արչի լեզուն:

Ասուրերենում բաղդատականը կազմվում է պարզ ածականով. միայն համեմատելի եզրի վրա դրվում է eli, որ ծագում է eli «վեր, վրայ, վերև» բառից և այստեղ համապատասխանում է մեր քան նախդիրին:

Համարյա նույնն է նաև վրացերենը, ուր բաղդատականը կազմվում է պարզ ածականով, միայն համեմատելի եզրը դնելով գերադրական (սուպերետիվ) հոլովով, որ նշանակում է «վրա».

ელები ჩვენ-ზედ ლამაზი ა
Eliza čven-zed lamazi a
ելիզան մեզ վրա գեղեցիկ է:

Կովկասյան արչի լեզվով համեմատությունը կատարվում է դարձյալ պարզ ածականով, միայն համեմատելի բառից հետո դրվում է k'ilau բառը, որ համապատասխանում է հայերենի «ավելի» ձևին. օրինակ՝

un daz zon k'ilau
դու մեծ ես քան:

Օվկիանյան տահիթի լեզուն ածականների մի քանի աստիճանները զանազանելու համար ստեղծել է զանազան մասնիկներ. օրինակ՝ rahi «մեծ» բառի աստիճանները.

rahi ae	մի քիչ ավելի մեծ
„ adu	մի բանի հետ համեմատած ավելի մեծ
„ roa	շատ մեծ
„ roa adu	էլ ավելի մեծ
„ ino	չափազանց, անհամեմատ մեծ:

Աֆրիկյան յաո լեզվով (բանտու) նույն նպատակի համար դնում են na (ne, ni և այլն), որ նշանակում է «հետը» և այստեղ ստանում է «քան» նշանակությունը. ինչպես՝

Mandanda genu gali gamawisi ni gangu
Ձվերը ձեր թարմ քան իմը:

Մալայան մենտավայ լեզվում ածականի համեմատական աստիճանը կազմելու համար դնում են mitya կամ bitya, որ նշանակում է «էլի մի անգամ, մի անգամ էլ», և գործածվում է «իբր, ավելի» նշանակությամբ:

Հնդկական նազա լեզվի լիոտա բարբառով բազդատական կազմելու համար դնում են wō «գնացած» բառը. ինչպես՝

Aiyō ni sapō—wō
Ես դուք բարձրահասակ գնացած
«Դուք ինձնից բարձրահասակ եք»:

Նոր-Հիբրիդյան (Մելանեզիա) վեասիտի լեզվում ածականները ունեն բազմաթիվ աստիճաններ. օրինակ՝ «լավ» ածականից կա ութ աստիճան.

tauver	լավ
tauvera	» միայն ինքը
tauveribus	» ինքնին
tauveragen	շատ լավ
tusauverien	ոչ լավ
tauver-akaku	մի քիչ լավ
tusauveribukien	ոչ շատ լավ
tauveramatig umei	լավ միայնակ:

Նոր-Հիբրիդյան ֆուտուդա լեզվով ածականի աստիճաններն են.

erufie fakasisiana	մի քիչ լավ
„ fakasore	շատ լավ
sa	չափազանց լավ
esore	մեծ
esöre	շատ մեծ
esoresu	շատ շատ մեծ
esore tapu	շատ մեծ
esore su tapu	չափազանց մեծ:

Աֆրիկյան պապուական խմբից կատե լեզուն ունի ածականների համար վեց աստիճան՝ հետևյալ ձևով.

zolicne	երկար
zozolicne	ոչ շատ երկար
zolic zolicne	մի քիչ ավելի երկար
zozozolicne	միայն մի քիչ ավելի երկար
zolilicne	շատ երկար
zolicne zola	շատ (ավելի) երկար:

Ածականի աստիճանները ցույց տալու համար կա նաև dgau նախամասնիկը, որ նշանակում է՝ «ուղիղ, ճիշտ» և mocwâc «էլ ավելի».

dgau—mâtegne	ուղղակի ցուրտ
„ —biagne	իսկը գեղեցիկ
„ —lokacne	իսկը թույլ
mocwâc kâcdgene	էլ ավելի ուժեղ:

Ե) Բաղդատական կազմելու քերականական ձևերից ամենապարզն է ածականը դնել դրական աստիճանով, իսկ համեմատելի առարկան բացառական հոլովով. այսպես են, օրինակ՝ թուրքերենը, պարսկերենը, լազերենը, աֆղաներենը, արաբերենը, երբայեցերենը, մոնղոլերենը, տուստուգերենը, նաև ուզբեկերենը, ինդոնեզերենը՝ վոգուլ, զիրյեն, վոտյակ, օստյակ, մորդվեն, չեքմեխ. օրինակ՝

Թուրք. senden böyük, benden küçük «քեզնից մեծ, ինձնից փոքր».

պրս. az in buzug ast «սրանից մեծ է».

բրդ. sirkā balāš ži hingivi šrinter e «քաջախ ձրի՝ մեղրից քաղցր է».

աֆղ. spuk la bana «թեթև՝ փետուրից».

լազ. aya ayašen didi ren «սար սրանից մեծ է».

Հինդուստանի՝ lomrī kutte-se čhoṭi hai

«աղվեսը շնից փոքր է».

մոնդուլ. žonó noxoyos léxe «գայլն շնից մեծ (է)».

սուսգուզ. seget sūlakiduk tamaši «սամույրը աղվեսից թանկագին (է)».

մորդվ. alašada taza «ձիուց ուժեղ».

զիրյ. meys' vulun «խնձից բարձր».

Կորեական լեզուն էլ չունի ածականի բաղդատական աստիճանի համար առանձին ձև, և այդ նպատակով օգտագործվում է բացառական հոլովը. օրինակ՝

I sur - can i ca - wan-isya kuntai
Այս գինու բաժակը այս թեյի բաժակից մեծ (է).

սոտյակ. tau sagariwet keres
ձին կովից մեծ (է):

Կարելի է նաև դնել օս «ավելի» բառը.

Tem ai tem os ai
Սա փոքր (է) սա ավելի փոքր (է):

Գերադրականի համար՝ patlâgiwet «բոլորից»:

Մուսուդա խմբից կոլի լեզվում բաղդատական աստիճան կազմելու համար ոչ մի մասնիկ չկա. դոյալիսը բացառական հոլովով է դրվում, և այդ բավական է:

Տիրեթերենում բաղդատական աստիճանի համար առանձին մասնիկ չկա. բացառական հոլովը, որ կազմվում է՝ las հետադրությամբ, բավական է. ինչպես՝

Bdag - las khyod čeho
Խնձ - նից դու մեծ (ես).

զ) Դրական աստիճանի վրա կարելի է ավելացնել «ավելի» բառը. իսկ համեմատելի առարկան կարող է մնալ ուղղական, կարող է լինել դարձյալ բացառական հոլովով. այսպես՝ եթե ասեինք՝ սա մեծ է, նա ավելի մեծ է: Այսպես է չինարենում.

Ce⁴-ko kao¹ na⁴-ko kəng⁴ kao¹
Սա մեծ (է) նա ավելի մեծ:

Բացառականի ձևով են՝ օրինակ՝ թրք. o senden daha böyük, sen benden daha küçük «նա քեզնից ավելի մեծ, դու ինձնից ավելի փոքր»:

կազ. aya ayašen dido (կամ op'ša) didi ren «սա սրանից ավելի մեծ է». կամ՝

aya ayašen daha (կամ daa) skña ren «սա սրանից ավելի գեղեցիկ է».

իտալ. più grande del mio (սեռ.) libro
հին ֆրանս. il est plus grand de moi.

է) Համեմատելի առարկան փոխանակ բացառական հոլովով դրվելու, ստանում է համեմատության նշանը ցույց տվող մի նախդիր. դրական ածականը կարող է ստանալ և «ավելի» բառը. այսպես են նորալատին լեզուները, ինչպես՝ պորտ. mais honitos que... ավելի սիրուն քան...

Ֆրանս. cheval est plus grand que l'âne «ձին էշից մեծ է».
իտալ. il sole è più grande ce la luna «արևը ավելի մեծ է քան լուսինը».

ռում. mai plăcut «ավելի հաճելի՝ դուրեկան»:

Այս ձևն ունեն նաև ամերիկյան և աֆրիկյան զանազան լեզուներ՝ ինչպես ամերիկյան կարիբի ընտանիքից կիպես և ձուբուկուա լեզուները, որոնք ածականը պահում են դրական աստիճանով և միայն համեմատելի առարկայի վրա դնում են bo «քան» նախդիրը, բայց կարող են նաև դրականի վրա դնել mui-mañ «ավելի» բառը. ինչպես՝

կիպես լեզվով.

He-chi era tupa bo s-era ware

Աստծու տունը բարձր (է) քան տուն քահանայի,

Ձուբուկուա լեզվով՝

Ârodse-kie-bo ipadzu bo di-nura

Ծեր չէ հայրը քան որդին (=հայրը ավելի ծեր չէ քան իր որդին).

Mulmañe i-cangri i-bo

Ավելի լավ է քան նա:

ը) Այս սովորական ձևերից դուրս կլինեն նաև մի քանի անսովոր ձևեր, որոնք յուրահատուկ են այս կամ այն լեզվին միայն: Օրինակ՝ ջավայերենում բաղդատական աստիճան կադմելու համար ածականը դնում են գոյականից առաջ, մինչդեռ այդ լեզվի մեջ ըստ ընդհանուր կանոնի ածականը գոյականից հետո պիտի դրվեր:

Օրինակ՝ hagəng kapal kulā

մեծ ձի իմ

որ նշանակում է իմ ձին ավելի մեծ է:

Մալայան պլե-տեմեր լեզվում բաղդատականը կադմվում է merin բառով, որ նշանակում է «լավ», ինչպես՝ cəkei «խոշոր»,

cəkei merln *հավելի խոշոր», բուն՝ «լավ խոշոր»։ Ուգրո-Ֆին-նական ընտանիքի ուգրո-ուրալ (վոթերեն) լեզվի մեջ կանոն կա, որ եթե գոյականը իբր ածական գործածվի, չի կարող համեմատական աստիճան ընդունել։*

Սուդանական շիլլուկ լեզվի մեջ ածականը համեմատական աստիճան չունի. հասարակ ձևով ասում են. *սա մեծ է, սա մեծ չէ, կամ քիչ մեծ է։* Իսկ եթե ուգենան ածականի իմաստը ավելացնել, ապա ա) ածականի ձայնավորը կերկարեն, բ) կամ տոնը կրարձրացնեն, գ) կամ այս երկուսը միասին կգործադրեն, գ) կամ ածականը կկրկնեն, ե) կամ ածականի վրա կդնեն *ma նախգիրը, ինչպես՝ duon «մեծ», maduon «շատ մեծ», kwāro «կարմիր», makwāro «շատ կարմիր», mæt «քաղցր», mamet «շատ քաղցր», զ) վերջապես դնում են զանազան սաստկացուցիչ բառեր. այն է՝ rač «վատ, դեշտ», wok «դուրս», čar «շատ, հույժ», xodo «գերազանցել»։ օրինակ՝ rač kidoč «վատ լավ, այսինքն՝ շատ լավ»։*

Ավստրալիայի ավարակալ լեզուն ածականը կրկնելով, «շատ» գաղափարն է արտահայտում. օրինակ՝

murrarag	լավ	murrarag-murrarag	շատ լավ
kauwal	մեծ	kauwal — kauwal	շատ մեծ։

Բաղդատական կազմելու համար ածականներից մեկը կրկնում են վերի ձևով, իսկ մյուսը հակադրում նրան՝ հետևյալ ձևով.

Kekal-kei unni	kauwal-kauwal	keawai unnoa
Քաղցր	այս շատ մեծ	ոչ այն==

սա նրանից քաղցր է։

Սիամերեն լեզվով շատ հաճախ ածականը կրկնվում է իմաստի սաստկութունն արտահայտելու համար. *ինչպես՝ թեթև թեթև=շատ թեթև։*

Աֆրիկյան ջազգա լեզվով համեմատական աստիճանը կազմվում է կրկնությունով. *ինչպես՝ ndžia ndžifui-fui «ավելի կարճ ճանապարհ», k'idi k'ileše-leše «փայտի ավելի երկար կտոր»։*

Բիրմաներենում ածականի համեմատության ցածր աստիճանը կազմվում է կրկնությամբ. օրինակ՝

khyo	քաղցր	khyokhyo	քաղցրավուն
kha	դառն	khakha	դառնավուն։

Բաղդատական աստիճանը կազմելու համար դնում են *t'a «գերազանցել», t'a rwe «գերազանցել քան», lwon «գերազան-*

ցել», Iwon rwe «գերազանցել քան» բառերը: Երբ ասվում է «այս մարդը գերազանցում է և լավ է», դա նշանակում է «այս մարդը նրանից լավ է»:

Գերադրականը կազմում են ցun (ցուն) մասնիկով, որ բուն նշ. «վերջ, կատար»։ Ինչպես՝ kounḡ ցun ամենալավ: Կարելի է նաև գոյականի վրա դնել ածականը՝ կրկնությամբ և գոյականի ու ածականի միջև դնելով t'au իբր հոդակապ. ինչպես՝

kounḡ-kounḡ t'au-t'au ամենալավ անձը:

Կամ նաև tay «համարիտ» և rwe «գերազանցել» բառերով. tay-kounḡ-t'au-t'au կամ tay-rwe-kounḡ-t'au-t'au ամենալավ մարդը:

Շատ հետաքրքիր է ջավայերենը, որ բաղդատականի իմաստն արտահայտում է երկու գոյականի միջև դնելով «և» շաղկապը (kalih, sartā, təkā և այլն). ինչպես՝

duwung bibrah kalih wahos

դաշույն փչացած և նիզակ—

դաշույնը ավելի ֆլապած է քան նիզակը:

Աֆրիկյան սարա լեզվով ածականի բաղդատական աստիճանը կազմվում է սովորական ածականի կրկնությամբ. օրինակ՝ aṅga «մեծ» բառից՝

Sunda Mara aṅga, Sunda ma aṅga aṅga

Ձի Մարայի(ի) մեծ (է), ձի իմ մեծագույն(է)

(Իմ ձին Մարայի ձիուց ավելի մեծ է):

Այս ձևով է նաև գերադրականը.

Nyel-ge nyele, bele nyele nyele

Թռչուն-ք գեղեցիկ, թռթակ գեղեցիկ գեղեցիկ

«Թռթակը թռչուններից ամենագեղեցիկն է»:

Ավստրալիայի բնիկների լեզվով ածականի բաղդատական աստիճանը կազմվում է ավելացնելով -intyerla մասնիկը. ինչպես՝

karra բարձր karraintyerla ավելի բարձր

yakki խոր yakkintyerla ավելի խոր

Մալայա-Պոլինեզյան բոնտոկ իգորոտ լեզվի մեջ բաղդատական աստիճանը կազմվում է ածականի կրճատ կրկնությամբ. ինչպես՝

ančo բարձր, anančo ավելի բարձր

amamaak ավելի ծեր

ongongaak ավելի երիտասարդ

napalidpalid ավելի սուր:

Դրավիդյան տուլուլ լեզվով համեմատական, ինչպես և դերադրական աստիճանը կազմվում են տրականով կամ ներգոյականով, ինչպես՝ իմ ձիուն քո ձին մեծ է (քո ձին իմ ձիուց մեծ է), բոլոր ձիերում իմ ձին մեծ է (իմ ձին բոլոր ձիերից մեծ է)։ Դրավիդյան կուրուլի լեզվում էլ խնդիրը կարող է դրվել ներգոյական հոլովով. օրինակ՝ իր եղբայրների մեջ մեծը սա է։

Հրո Երկրի Օնա-շելկնամ լեզվի մեջ ածականի բաղդատական աստիճանը կազմելու համար ածականի վրա դնում են kar «շատ» բառը. ինչպես՝

Pená	telk	tulolčen,	kamer	kar
Այս	տղայքը	լավ (են),	նրանք	շատ (ավելի)
		tulolčen		
		լավ (են)։		

Գերադրական կազմելու համար էլ kar բառը ավելի ուժեղ են հնչում, իրր k'ar և k' հնչյունի պայթեցման ուժգնության համեմատությամբ բաղդատության աստիճանն էլ ավելանում է. ծայրահեղ աստիճանին աչքերը փակում են և գլուխը կռացնում։

Թ) Ածականը ինքը ստանում է որոշ ձև, որ կազմվում է որևէ մասնիկի կցումով։ Բնականաբար մասնիկը կարող է կցվել բառի սկզբից, կամ վերջից (օրինակ հյ. մեծագույն), և կամ սկզբից ու վերջից միաժամանակ. այսպես է վրացերենում, ուր ածականը բաղդատականի վերածվելու համար ստանում է u նախա-մասնիկը և es հետամասնիկը. օրինակ՝

მშვენიერი	mšvenieri	«գեղեցիկ»
უმშვენიერესი	umšvenieres	«ավելի գեղեցիկ»։

Ամերիկյան տիմուկվա լեզվով բաղդատականը կազմվում է ko մասնիկով, որ միևնույն ժամանակ կազմում է գոյականի առավելական ձևը, իսկ կրկնվելով վերածվում է գերադրականի. օրինակ՝

tiko	նավակ	tikoko	մեծ նավակ
tera	լավ	terako	լավագույն
		terakoko	շատ լավ։

Կիրգիզական լեզվով ածականի բաղդատական աստիճանը կազմելու համար ավելացնում են -raq, -rek մասնիկները, որոնց համապատասխան ձևերը կան ուրիշ թուրք-թաթարական լեզուներին մեջ։

Ուլդուր լեզվով էլ ունենք՝

yaxši	լավ	yaxšraq	ավելի լավ
arzan	էժան	arzanraq	ավելի էժան
kičik	փոքր	kičikraq	» փոքր

Նույնը կա նաև չուվաշերեն՝ *rax* ձևով. օրինակ՝

āšā-rax	ավելի տաք
yāvap-ta-rax	ավելի ծանր:

Ղազախերեն լեզվով՝ *rak, rek* ինչպես՝

řaksə լավ, *řaksərak* ավելի լավ:

Բաշկիրերեն լեզվում համեմատականի մասնիկն է *raq* կամ *rāk*. ինչպես՝

qəðələraq ավելի կարճիր
qararaq ավելի սև:

Կումուկերեն լեզվով նույն մասնիկը լինում է *rak, rek* «մի քիչ ավելի». ինչպես՝

alašarak մի քիչ ցած
tengrek ավելի հարթ:

Շոռ լեզվով՝ *araq*. ինչպես՝

qizil-araq կարմրորակ:

Ուզբեկ-ֆիննական ընտանիքի վեպս կամ չուգ լեզվում բաղդատականը կազմվում է *-emh* վերջավորությամբ. օրինակ՝ *vanh* «ծեր», *vanhemb* «ծերագույն», *puhtas* «մաքուր», *puhtasemb* «ավելի մաքուր»:

Նույն ընտանիքի կոմի-պերմերեն լեզվով բաղդատականը կազմվում է *-žek* մասնիկով. ինչպես՝ *lunsa kuržek oy* «ցերեկները երկարագույն են գիշերվանից»:

Կան լեզուներ, որոնց մեջ բաղդատական աստիճան ընդունում են ոչ միայն ածականները, այլև ուրիշ խոսքի մասեր: Այսպես, չուվաշերենում բաղդատական կարող են դառնալ գոյականը, բայը, մակբայը, կամ նախդրությունը. այս պարագային բառը կարող է ստանալ հոլովական մասնիկներ. ինչպես՝ *korāk* «խոտ», *korāk-rax* «ավելի խոտ» (ավելի խոտանման, խոտավուն), *šala* «ներս», *šala-rax* «ներսագույն», է՛լ ավելի ներս», *uy* «դաշտ», *uya-rax* «դաշտի մեջ ավելի հեռուն», *ayalta* «վար», *ayalta-rax* «ավելի վար», *ayaltaraxra* «դեպի ավելի վար», *ayaltaraxran* «է՛լ ավելի վարից», *vesʹentven* «ներս ծայրից», *vesʹ -entʹvenrexren* «ներս է՛լ ավելի ծայրից» (այն է՛ ծայրին ավելի մոտիկ եղող տեղից), *sta* «սեր», *staraxra* «սեր» (սր տեղին

ավելի մոտիկ), kunta «այստեղ», kuntarax «այստեղին ավելի մոտիկ (իբր թե՛ աստագույն, այսրագույն), vātan «ամաչել», vātanarax «ավելի ամաչելով», tār «կանգնել», tararax «մի քիչ կանգնելով»:

Ուզրո-ֆիննական լեզուների մեջ բաղդատականի մասնիկ կարող են ստանալ նաև գոյականներն ու մակբայները. օրինակ՝ հունգ. rōkà «աղվես», rōkābb «աղվեսագույն» (իմա՝ շատ խորամանկ)։

ֆինն. ranta եզերք rannempa-na եզերքին ավելի մոտիկ
հունգ. kőzāl մոտ kőzāláb ավելի մոտ

ֆինն. tuonne այնտեղ tuonnempa է՛լ ավելի այնտեղ գլտ-նըվող:

Զիրյներեն լեզվում էլ ոչ միայն ածականը կարող է ստանալ համեմատական աստիճան, այլև մակբայը և գոյականի հոլովները. օրինակ՝ ավելի դեպի եզերքը, ավելի հեռավորության մեջ և այլն:

Առավելագույնի հակառակն է նվազակամ բաղդատական աստիճանը. մի առարկա կարող է մի ուրիշի համեմատությամբ լինել պակաս որակով. այս վիճակը կարելի է բացատրել «նվազ, պակաս, քիչ» և այլ բառերով. ինչպես՝

Ֆրանս. mon cheval est moins noir que le vôtre
իմ ձին է պակաս սև քան ձերը:

Թե առավելականը, և թե նվազականը կարող են ունենալ զանազան աստիճաններ, որոնք բացատրվում են քիչ, մի քիչ, բավական, շատ և այլ բառերով. օրինակ՝ քիչ հաստ է, մի քիչ հաստ է, բավական հաստ է, մի քիչ ավելի հաստ է, է՛լ ավելի հաստ է, բավական ավելի հաստ է, շատ հաստ է, շատ ավելի հաստ է և այլն:

Մի քիչ նույն է ինչ որ ֆրանս. un peu, իտալ. un poco, թուրք. bir az, պրս. yek kem, գերմ. ein wenig, անգլ. a few և այլն, և ներկայացնում է ավելի տկար աստիճան քան քիչ հմտ. քիչ հաստ է. — այո, մի քիչ հաստ է:

Նույն բառերը կարելի է դնել նաև նվազական բաղդատականի վրա. ինչպես՝ քիչ պակաս հաստ է, մի քիչ պակաս հաստ է, բավական պակաս հաստ է, շատ պակաս հաստ է և այլն:

Ինչպես առավելական, նույնպես և նվազական աստիճանի համար՝ լեզուները, բացի վերոհիշյալ սովորական դարձվածներից,

կարող են ներկայացնել նաև առանձին մասնիկներ, որոնք կըց-
վելով ածականին՝ տալիս են նրան թեթև աստիճան. օրինակ՝

Թուրքերենի մեջ կան յօզ, յաօզ, rek (rak), msə, թաթա-
րերեն՝ su, simal, շիմեմ, չուվաշ. rax, rex մասնիկները. ինչ-
պես՝ թուրք. daraֆօզ *սնեղլիկ*, aǰəmsə *գառնավուն*, tatləmsə
քաղցրավուն, soujaq, soujaǰak *պաղուկ*, eskirek *հնագույն*,
alčak-rak *սցածրագույն*, թթր. kizil-su կամ kizil-simal *կարմ-
րորակ*, sarə *գեղին*, sarǰidem *գեղնավուն*։

Պարսկերենի մեջ ունենք -ak *-իկ* նվազական մասնիկը,
որ կցվում է բաղդատական աստիճանի վրա, ինչպես՝ bih *լավ*,
bihter *լավագույն*, bihterek *մի քիչ ավելի լավ*, xoš *լավ*,
xošter *լավագույն*, xošterek *ոչ այնչափ լավագույն*,
pišter և pišterek *առաջագույն*։

Վրացերենի մեջ ունենք մո (mo) նախամասնիկը. օրինակ՝
მოდიდრო (modidro) *բավական մեծ*, მოთეთრო (mothethro)
բավական սպիտակ։

Ռուսերենի մեջ ունենք по- նախամասնիկով կամ -енкий,
-оватый հետամասնիկներով կազմված ձևեր. ինչպես՝ похуже
մի քիչ ավելի վատ, поранше *մի քիչ ավելի շուտ*, бело-
ватый *սպիտակավուն*, беленкий *ճերմակիկ*, простенький
պարզուկ։ Սրանց հետ համեմատել՝ լեհերեն -awy մասնիկով
կազմված ածականները. ինչպես՝

czarnawy	սևագույն
sfodkowy	քաղցրավուն։

Լեթթերենում ածականի և նրա առավելական մասնիկի
միջև դրվում է in նվազականը. ինչպես՝ mass *փոքր*, masi-
naks *մի քիչ ավելի փոքր, փոքրավուն*։

Գերմաներենի մեջ ունենք lich, ֆրանսերենի մեջ՝ -âtre
մասնիկներով կազմված ձևեր. ինչպես՝

գերմ. schwarzlich	սևավուն	susslich	քաղցրավուն
ֆր. blanchâtre	ճերմակավուն	rougâtre	կարմրավուն

և այլն։

Նկատելի է, որ այս կարգի բառերը, երբ առանձին են գործ-
ածվում, նշանակում են որակի փոքր կամ պակաս աստիճանը,
իսկ երբ համեմատություն են դրված մի ուրիշի հետ, ընդհակա-
ռակը, նշանակում են նրանից մի քիչ ավելի. օրինակ՝ կապտավուն
նշանակում է՝ մի քիչ կապույտ, իսկ՝ սա նրանից կապտավուն է =

«սա նրանից մի քիչ ավելի կապույտ է» կամ «բավական կապույտ է»: Ըստ այսմ ПО- նախամասնիկը, որ ռուսերենում նվազական է, բուլղարերենում սովորական բաղդատական մասնիկ է. ինչպես՝ добъръ «լավ», по-добъръ «լավագույն», Дунавъ е по-широк от Янтра «Դանուբը Ծանտրից լայն է»:

Առավելական և նվազական աստիճանների միջինն է հավասարության բաղդատականը, որ կարելի է մի բառով կոչել հավասարակամ (акуатив). մի առարկա մի ուրիշի համեմատությամբ լինում է նրան հավասար. այս վիճակը սովորաբար արտահայտվում է «այնքան, նույնքան» բառերով. ինչպես՝

Ֆրանս. mon cheval est aussi noir que le votre
իմ ձին է այնքան սև որքան ձերը:

Կան լեզուներ, որ այստեղ էլ հնտրել են առանձին ձև. այսպես, օրինակ՝ հին իսլանդերենում՝

dian «շտապ», deinithir «այնքան շտապ, որքան»:

Բաղդատականի կազմության վերը հիշված բոլոր (ա-ը) ձևերից ութը ներկայացնում են համեմատական աստիճանի կազմության այն վիճակը, երբ համեմատությունն արտահայտվում է նկարագրական ձևով: Բաղդատականի բուն քերականական ձևն է վերջինը (ը), որ և իրապես կոչվում է ածականի բաղդատական աստիճան:

Հնդեվրոպական լեզուները ներկայանում են մեզ այս վերջին վիճակի մեջ. այստեղ բաղդատականը կազմվում է հետևյալ մասնիկներով.

ա) —*yes-, որի ձայնդարձն է -yōs. երկուսն էլ նաև -īyes-, -īyos ձևով. ստորին ձայնդարձը՝ -is, որի վրա ավելանում է նաև -e/on երկրորդական մասնիկը՝ թեք հոլոկներում:

բ) -tero-, ձայնդարձը՝ toro-, tro— . օրինակ՝ *newoteros «նորագույն», *senoteros «հնագույն»:

Ցեղակից լեզուները պահել են այս երկու մասնիկներից մեկը՝ կամ մյուսը և կամ երկուսն էլ միաժամանակ. այսպես՝ սանսկրիտը և հունարենը ունեն կրկին ձևերը, լատինն ու զենդերենը միայն առաջին ձևը, պարսկերենը, իր հետ նաև բելուջերենը՝ միայն երկրորդ ձևը և այլն:

Առաջին ձևը պահելու դեպքում էլ լեզուներից ոմանք ընդհանրացրել են ուղ-հայցականի yes ձևը՝ բոլոր հոլոկների մեջ (այսպես են արիականը և լատինը), մյուսները ընդհանրացրել

են թեք հոլովների is- $e/\circ n$ ձևը (այսպես են գերմանականը և հունյե բարբառների մեծագույն մասը). ատտիկյան հունարենը պահում է նախնական վիճակը, այն է՝ ուղիղ հոլովների մեջ yes, **թեք** հոլովների մեջ՝ $e/\circ n$ -ով աճած ձևը, Այսպես՝ ունենք ուրեմն՝ սանս.-yas, -iyas-, զնդ.-yah-, հն. փա, փա. փա, գոթ.-iz-an, լիտ. es-nis:

Սանս. nav-yas «նորագույն» vas-yas «լավագույն», vár-iyas «լայնագույն», dáv-īyas «հեռագույն», svād-īyas «քաղցրագույն» (սեռ. svādiyasas), māhi-yas «մեծագույն»:

Ջնդ. vanh-yah «լավագույն», nazd-yah- «ամենի մոտիկ», mazyah «մեծագույն»:

Հն. ἡδίων «քաղցրագույն» (հյգ. ἡδίων սեռ. ἡδιονος), χαλ-λίων «գեղեցկագույն»:

Հուլ. bol-je «մեծագույն», nove-jī (սեռ. Ijša) «ամենի նոր», Իոլ՝ māo «մեծագույն» (*mō-yōs):

Լատ. suāu-ior «քաղցրագույն» (սեռ. suāuiōris), sen-ior «ծերագույն», nov-ior «նորագույն», maior «մեծագույն» (<*mag-yōs):

Գոթ. hard-iz-an «կարծրագույն» = գերմ. hart-er = անգլ. er, Ինչպես՝ longer «ամենի երկար»:

Լիտ. saldėnis (*sald-yes-ni), «քաղցրագույն»:

Երկրորդը դառնում է՝ սանս. զնդ. tara-, պհլ. պրս.-tar, հն. -теро-, Ինչպես՝

Սանս. mahat-tara «մեծագույն», guru-tara «ծանրագույն», kṛṣṇa-tara «գորշագույն», amā-tara «հմագույն», ավելի հումս:

Ջնդ. aka-tara «ամենի վատ», hubaoiditara «ամենի անուշահոտ»:

Պհլ. vehtar «լավագույն», vadtar «վատթար», bālātar «բարձրագույն»:

Պրս. mih-tar «մեծագույն», bih-tar «լավագույն», bad-tar «վատագույն»:

Բելուզ. šar-tir «լավագույն»:

Օսս. ŋrs-tār «սպիտակագույն», sau-dār «սևագույն»:

Հն. ἡδύ-τερος «քաղցրագույն» ὁμῶς-τερος «հմագույն», ավելի հումս, νεώτερος «նորագույն»:

Հյուս.	spakr	խելոք	spakare	ավելի խելոք
Հնորվ.	nāenn	մոտիկ	nānare	ավելի մոտիկ

Հնորվ.	heilagr	սուրբ	helgare	սրբազույն
Նորվ.	flink	ճարպիկ	flinkere	ավելի ճարպիկ,

Գրկին մասնիկներից հնագույնը առաջինն է, որ կցվում էր ոչ թե դրական ածականի, այլ անմիջապես արմատի վրա. այսպես՝ սանս. nāv-yas «հորազույն» կազմված է ոչ թե nava «հոր» ածականից, այլ nav-արմատականից. հն. 𐎠𐎡𐎴𐎡𐎴 քաղցրագույն» կազմված է ոչ թե 𐎠𐎡𐎴𐎡𐎴 քաղցր» ածականից, այլ 𐎠𐎡𐎴 արմատից:

Ածականի բաղդատական աստիճանը հին բարձր գիրմաներենում ունի ir և òr մասնիկները, որոնց համապատասխանում են գոթ.-iz և ðz. սրանց գործածության համար ստույգ կանոն չկա. օրինակ՝

engi-engiro
hōh-hōhiro, hōhōro
reht-rehtiro, rehtōro
heiz-heiziro
slēht-slēhtiro
lang-lengiro և այլն:

Լատիշերենի մեջ բաղդատական աստիճանը կազմվում է ար. āks, իգ. āka ձևով. օրինակ՝ labs «լավ», labaks «ավելի լավ», իսկ իգ. laba, որից՝ labaka իգ. «ավելի լավ»:

Սրանից հետևում է, որ նախապես այս ձևերը ոչ թե իրապես բաղդատական էին, այլ սաստկական. այսպես՝ վեդ. yāy-īyas-նշանակում է «շատ լավ զոհաբերող»: Այս պատճառով էլ թե՛ սանսկրիտի, և թե՛ հունարենի մեջ այս մասնիկով կազմված բաղդատականները կազմությամբ անկանոն և թվով էլ սահմանափակ են. չի կարելի ամեն մի ածականի կամ արմատի վրա նույն մասնիկը ավելացնելով՝ բաղդատական աստիճան կազմել: Սանսկրիտի մեջ կան նույնիսկ այնպիսի բաղդատականներ, որոնց դրականը կորել է կամ բնավ գոյություն չի ունեցել մեզ ավանդված շրջանում. այսպես՝ çreyān «լավագույն», jyāyān «մեծագույն, երիցագույն» և այլն: Այսպիսի ֆազորդներ են նաև պրս. bih (<պհլ. veh, զնդ. vahyah) «լավ», kih (<պհլ. kēh < kēs, զնդ. kasyah) «փոքր», mih (<պհլ. mēh, mēs, զնդ. masyah) «մեծ»:

Երկրորդ մասնիկը՝-tero-կազմված է to+ero մասնիկներից և նախապես ցույց էր տալիս երկու առարկաների հակադրու-

թյունը. այսպես՝ *uperos «այն որ վերն է գտնվում և ոչ՝ վարը», *ndheros «որ վարն է գտնվում և ոչ՝ վերը». հմմտ. սանս. aṣvata «շորի», այսինքն՝ մի այնպիսի անասուն, որ նման է ձիու և հակադրվում է նրան, հն. ὄρεσ-τερο-ς «լեռնային» (այսինքն՝ հակադրություն դաշտավայրի), լտ. mater-tera «մորաքույր» (այսինքն՝ այն կինը, որ հակադրվում է մորը) և այլն: Երկու առարկաների հակադրության, կամ որ նույն է՝ համեմատության գաղափարն է, որ հետո մասնիկը վերածեց բաղդատականի:

Կան նույնիսկ բառեր, որոնք երկու անգամ են մասնիկ ստացել (yes-և tero-). օր. զնդ. vairyastāra, հն. αριστερόν, լտ. sinister, հբգ. winistar (բոլորն էլ նշանակում են «ձախ» և ստացել են բաղդ. yas, is + գերադ. tero մասնիկները). սանս. cresthasaras «ավելի գերազանց», հն. ὑπερτερό-τερος «ավելի վերագույն», լտ. inter-ior «ներքին», գոթ. aūhumists «բարձրագույն»:

2. ԲԱՆԴԱՏԱԿԱՆԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒԾ

Հայերենի մեջ, ճիշտ նման աֆղաներենի, ոչ -yes-մասնիկն է պահված, և ոչ էլ-tero- . վերջինիս ներկայացուցիչներն են հյ. ընդերք = հն. ἐντερον, որ կազմված է նույն մասնիկով, և իրանյան -tar ձևը անցած հայերենի -թար ձևով՝ -վառթար «ավելի վատ» բառի մեջ, բայց այս էլ ոչ թե հայերենում անկախաբար կազմված մի ձև է, այլ ամբողջությամբ փոխառյալ իրանյանից (պհլ. vattar, պաղեհդ. vadtar, պրս. badtar). ուրիշ խոսքով՝ թար իրանյան մասնիկը իբրև առանձին բաղդատականի մասնիկ հայոց մեջ գոյություն չի ունեցել, և հայերը նույնիսկ գիտակցություն չեն ունեցել, թե վառթար համեմատական աստիճան է, որի համար էլ կազմել են վառթարագույն բաղդատականը: Նոր ժամանակի բառ է քալանթար «գյուղապետ», որ պրս. kalāntar բառն է, որը kalān «մեծ» բառի բաղդատականն է:

Գրաբարի մեջ բաղդատականը կազմվում է դրականի վրա ավելացնելով -ա-գոյն մասնիկը. համեմատելի առարկան ստանում է քաճ նախադրությունը՝ հայցական հոլովով. օրինակ՝

Որոց իբրև լուսից է իմաստունն իմաստնագոյն լիցի. Առակ., Ա, 5.

Ձիւն հզօրագոյն քան զառեծ.

Որ զկնի իմ գայ, հզօրագոյն է քան զիս.

Ձիւն վատթարագոյն քան զլուռն և զմուկն կայցէ. Եզն.

Այս քան գայն յուղագոյն էր. Ոսկ. մ. ա. 15.

Ոչինչ տկարագոյն է սորա անձնիշխանութիւնս քան զնորայն. նզն.

Տեսանիցէ զերեսս ձեր արտմագոյնս քան զայլոց մանկանցն. Դան. ա, 10.

Դեղեցկագոյն է նա քան զարեգակն. Իմ. է. 29.

(Զօր բառից ունենք՝ զօրագոյն, իսկ վաղ մակրայից՝ վաղագոյն).

Հայանի չէ, թե այս գոյն մասնիկը կապ ունի՞ գոյն ճեւանդ՝ բառի հետ, որ պարօկական փոխառութիւն է. պատահական և այն էլ ոչ ամբողջական նմանութիւն ունի բասկերենի go մասնիկը, որ կազմում է բաղդատական աստիճան. ինչպես՝ ederragu «գեղեցիկ», ederrago «գեղեցկագույն», otz «ցուրտ», otzago «ցրտագույն».

Դրաբարում -գոյն մասնիկով կազմված այս ձևի հետ միասին գործածական էր նաև պարզ դրական ձևը՝ քան նախադրությամբ, որ այս պարագային տալիս էր նրան բաղդատականի արժեք. ինչպես՝ Ոչ է ծառայ մեծ քոն զտէր իւր և ոչ առաքեալ՝ մեծ քան զայն որ առաքեացն զնա՝ Յհ. Ժդ, 16. Նդրայրս դորա կրտսեր՝ եղիցի մեծ քան զդա. Մեծ ևս ինչ ուրախութիւն քան զայս ոչ ունիմ:

Ապացուցելու համար, թե պարզ դրականը ոչնչով պակաս չէր բաղդատական ձևից, բավական է հիշել հետևյալ օրինակը. Յայնժամ երթայ և առնու ընդ իւր եւթն այլ այսս չարագոյնս քան զինքն և մտեալ բնակէ անդ. և լինի յետինն՝ մարդոյն այնորիկ չար քան զառաջինն. Մտթ. ԺԲ. 45:

Միջին դարում երկու ձևերը կողք կողքի գործածվում էին. բայց թվում է, թե -գոյն վերջավորությամբ բաղդատականները ավելի վերամբարձ էին, իսկ քան նախադրությամբ ձևերը ավելի պարզ ու սովորական. Այսպես, օրինակ, Նդիշեն գրում է. Մեծ ոմն զինքն կարծեր քան զհնութիւն հայրենի կարգին. մինչդեռ ճամարտակ հեղինակները երևան են բերում ավելի -գոյն մասնիկով ձևեր. ինչպես՝ մեծարուսագոյն, մեծածայնագոյն, մեծամասնագոյն, մեծաշանագոյն, մեծավայելագոյն, մեծառնագոյն և այլն և այլն:

Միջին կամ Կիլիկյան հայերենում -գոյն մասնիկը վերացավ և նրա փոխարեն դրվեց այլ ռափելի՝ մակրայը՝ դրական ածականի վրա. իսկ համեմատելի բառը ստանում է քան, քանց նախադրութիւնը. օրինակ՝ Նս այլ հին եմ ճես ավելի հին եմ, այլ կանուխ, այլ մեծ, այլ աղէկ, այլ զօրաւոր, այլ թանձր,

այլ թեթեւ, այլ ծանդր, այլ ուժով, այլ սուր, այլ սպիտակ, այլ պակաս, այլ ավելի, այլ շուտով, այլ յառաջ, այլ ի յետոյ, այլ շատ, այլ կարճ, այլ յուշ, այլ անուշ, այլ աւագ ճապելի մեծ, այլ խիստ, այլ հարուստ, այլ ցած:

Եթե ոք տուն վարձէ տարոյ և կամ ամսոյ պոկնով, և վարձ-վորն այլ կանուխ ուզենայ որ ելնէ.

Իմ սիրելն այլ հին է քան զայլ անսիրովորացդ.

Քան զիւր զինին այլ ազէկ.

Քանց ուսմորչեքն այլ իրք չտան.

Արդի բարբառները -գույն սասնիկով բաղդատականները իս-պառ ջնջել են և բաղդատականի համար գործ են ածում հետե-վյալ ձևերն ու մասնիկները.

ա. Ածականը գրվում է գրական աստիճանով, իսկ համե-մատելի առարկան գրվում է բացառական հոլովով. ինչպես՝

Երև. էս տունը էն տնից մէծ ա.

Ղրբ. էս տունը էն տնան մըէծծ ա.

Մղբ. ոս տունը ան տընէն մօծ ա.

Աղլ. հօկ տունը նօկ մուլնից միծ ա «այս տունը նրանից մեծ է».

Ջղ. էս տղէն էն տղից մենձ ա.

Պլ. աս տունը ան տունէն մէնձ է.

Մրդ. էտ տունա էն տունէն ճուշը էս տորմէն ճուշը.

Ննխ. աս տունը ան տունէն մեծ է.

Վն. էսա տուն էնա տնից մէծ ի.

Համշ. իսա տունը ըն տընըն մէձ ա.

Իմաստի սաստկացման համար կարելի է ավելացնել ածա-կանի վրա ալ, ավելի կամ դաճա, իսկ ավելի սաստկաց-նելու համար ալ ավելի ձևը (չի գործածվում ալ դաճա). օրինակ՝

Իսա տունը ըն տընըն ավելի մէձ ա.

» » » » ալ » »

» » » » դահա » »

Իսա տունը ըն տընըն ալ ավելի մեծ ա:

Սվեդիայի բարբառում ածականի բաղդատական աստիճանը կազմելու համար նույնպես բավական է համեմատելի առարկան դնել բացառական հոլովով. ինչպես՝ Դօնը դուգլոսին մինձ է «տունը խանութից մեծ է».

Լիւր դոփին բ'ունձ'ը է Վեռը բլուրից բարձր է՝
 Համեմատությունը ավելի ցայտուն դարձնելու համար կա-
 բելի է ածականի վրա ավելացնել ավիլա կամ դաճա, զրեա
 բառը. ինչպես՝

Դօնը դուգյունին տվիլա (դահա, դըհա) մինձ է,

Լիւր դոփին տվիլա (դահա, դըհա) բունձը է.

Բարբառիս մեջ ավելի սովորական է հին հայերենի քան գ-
 > քանըզ ձեւը. ինչպես՝

Իս քունըզ քէ մինձ իմ (= իս քինն մինձ իմ).

Իս քունըզ քե ավիլա (դահա, դըհա) մինձ իմ «ես քեզա-
 նից ավելի մեծ եմ».

Դօնը քանըզ դուգյունը մինձ է.

Լիւր քանըզ դափան (թրք. depe, tepe «բլուր») մինձ է
 (կամ) տվիլա (դահա, դըհա) մինձ է:

Ջեյթունի բարբառով՝

Օսօ դունը օնօ դունէն մինձ է:

Փոխանակ բացառականի, կարելի է դնել նաև զանդ բառը,
 որ համապատասխանում է դրաբարի քան գ ձևին. ինչպես՝

Օսօ դունը զանդ օնօ դունը մինձ է:

Իմաստի սաստկացման համար կարելի է ածականի վրա
 ավելացնել դաճա (dahā «ավելի») բառը, իսկ ավելի սաստ-
 կացնելու համար կարելի է կրկնել այս դահա բառը, ինչպես՝

Օսօ դունը օնօ դունէն դահա մինձ է:

Օսօ դունը զանդ օնօ դունը դահա մինձ է:

Օսօ դունը օնօ դունեն դահա դահա մինձ է:

Օսօ դունը զանդ օնօ դունը դահա դահա մինձ է:

Վանի բարբառում բազմատական ածական կազմելու ամե-
 նահասարակ ձևն է համեմատելի առարկան դնել բացառական
 հոլովով. օրինակ՝

Բարդիմ ուռից պտեցք ի «բարտին ուռենուց բարձր է»:

Կարելի է նաև համեմատելի առարկայի վրա դնել վէք «վրա»
 կամ չանձ «քան զ» բառերը. օրինակ՝

Բարդին վէք ուռին պանցր ի.

Բարդին չանձ ուռին պանցր ի:

էն չանց զի ճոշ ի ճնա քան զիս մեծ է»:

Բաղդատականը սաստկացնելու համար կարելի է նաև ավելացնել նրա վրա կամ ավելի ասիլելի, առավել» բառը և կամ գնա բառը, որ թրք. daha ասիլելի, էլ, դեռ» ձևից է սղված:

Օրինակ՝ էսա տուն էնա տնից ավելի (դհա) պանցր ի, դհա աղէկ ի:

Բաղդատական ածականի թուլացման համար կա երկու միջոց. առաջինն է գոյն>ւթն բառը, որ իբրև մասնիկ միանում է գույն ցույց տվող մի քանի ածականներին վրա. այն է՝ կարմրակրճն, սկզբակրճն, սիվտկակրճն, սպիտակագույն», կապուտակրճն, պղնձակրճն, պղնձագույն», բաճակրճն, թանակրճն, մանիշակագույն», զգորշագույն», կաճակրճն, ամբակրճն, սկապտագույն», խողակրճն, հողագույն», մամուլակրճն, մամուլագույն»:

Երկրորդն է մնուլ ճնշան, կերպարանք, օրինակ», որ իբրև մասնիկ կցվում է բազմաթիվ ածականներին վրա. օրինակ՝

կարմրաքանդուլ, սկզբաքանդուլ, սիվտկաքանդուլ, սպիտակաքանդուլ, կաճաքանդուլ, կապուտաքանդուլ, պղնձաքանդուլ, բաճաքանդուլ, թանաքանդուլ, մանիշակաքանդուլ, զգորշաքանդուլ, կաճաքանդուլ, ամբաքանդուլ, սկապտաքանդուլ, խողաքանդուլ, հողաքանդուլ, մամուլաքանդուլ, մամուլաքանդուլ:

Բայց նույն մասնիկը կարելի է դնել նաև գոյականներին վրա, որոնք այս դեպքում ածականաբար են առնված. ինչպես՝

Պղնձաքանդուլ, սպիտակաքանդուլ, սկզբաքանդուլ, սիվտկաքանդուլ, կաճաքանդուլ, կապուտաքանդուլ, պղնձաքանդուլ, բաճաքանդուլ, թանաքանդուլ, մանիշակաքանդուլ, զգորշաքանդուլ, կաճաքանդուլ, ամբաքանդուլ, սկապտաքանդուլ, խողաքանդուլ, հողաքանդուլ, մամուլաքանդուլ, մամուլաքանդուլ:

Բարբառներում գործածվող բացառականով համեմատության այսպիսի ձև չկա գրաբարի մեջ: Սակայն բացառականով համեմատությունը, ինչպես տեսանք, մի շատ բնական ձև է. նույնիսկ սանսկրիտը, որ գիտեք բաղդատականի երկու տարբեր ձև, համեմատելի առարկան դնում է բացառական հոլովով. ինչպես՝ Indrāt mahattarāh մեծ քան զինդրա»¹: Լատիներենում թեև կոբաղդատականի առանձին ձև, որ համեմատելի եզրի հետ կապ-

¹ Սանս. ghṛāt svādīyas «կարագից քաղցր», այսպես նաև qūḥ-akāt aśyō «վատից վատ»:

վում է quam Քբան՝ բառով, բայց կա նաև իսկական բացառական հոլովով համեմատություն. օրինակ՝ Paulus est major quam Petrus կամ Paulus major est Petro և այս վերջինը ավելի հին և նախնական ձևն է: Գրաբարի մեջ էլ, թեև բաղդատականի համար չկա բացառական խնդրանություն, բայց նույնը կա գերադրականի համար. ինչպես՝

Մեծն ի ձենջ եղիցի ձեր սպասաւոր:

Բայց նույնիսկ գոյն ձևով՝ Յայտ արարեալ թէ յերկոցունց վերագոյն է: Մրանցից կարելի է հետևցնել, թե միջին հայերենում բաղդատականի այս ձևը ինքնին է առաջացել:

Մեզ հետ գրեթե նույն ընթացքն է ցույց տալիս հունարենը. — այստեղ հին լեզվի մեջ բաղդատականի եզրը տրվում էր սեռական հոլով կամ Պ Քբան՝ շաղկապով. օրինակ՝

✕ 'Ο ἥλιος εἶναι μεγάλειτερος τῆς σελήνης կամ

» » » » » ἢ ἡ σελήνη

Արեգակը է մեծագույն քան զլուսին:

Իսկ նոր հունարենը սիրում է գործածել բացառական հոլովով, որ կազմում է ἀπὸ նախդիրով. այսպես՝

'Ο ἥλιος εἶναι μεγάλειτερος ἀπὸ τὸ φεγγάρι.

բ. Համեմատությունը կատարվում է նույն ձևով, իսկ դրական ածականի վրա կարելի է ավելացնել առավելություն հայտնող զանազան բառեր. ինչպես՝ ավելի, էլ (շեշտված).

Մրդ. էա տարմեն ավելի ճուշ ր:

Ջղ. էս տղեն էն տղից էլ մենձ ա:

Ագլ. Հօղ տօնը նօղ մուլնից ալ միծ ա կամ ավելի միծ ա:

Ննխ. աս տունը ան դունէն ավելի մեծ է կամ դահա մեծ գուն մ'ալ ունիմ (այսպես նաև Պլ.).

Պլ. սա տունը ան տունեն դահա մենձ է:

Գրեթե նույն գարձվածք կա նաև գրաբարում, ուր գրվում է ևս առավելականը. օրինակ՝

Վիայութիւն մեծ ևս քան զԅովհաննոս.

Մեծ ևս քան զայս սէր ոչ ոք ունիցի.

Մեծամեծս ևս քան զսոյնս ցուցանէ նմա զգործս.

Դան զհայր ևս գթած է ի վերայ մեղաւորաց.
Եւ անդ ևս չար զոփայցէ և աշխարիցէ. Ոսկ. ես.
Քան զՀերակղես, ասէ, ևս զօրագոյն էր. Եւս. քր.
Ջես սքանչելիսն հանէ զնշանն. Ոսկ. մտթ. Բ. 25:

Յուցանիմք թէ ևս քաջ պատերազմող է ձի քան զնա և վարազ ևս զօրագոյն և նապաստակ առաւել ևս արագագոյն և սիրամարդ կարի ևս գեղագոյն և փօր բնաւ քաջաձայն և փիղ յոյժ յազթանդամ և արծուի քաջատես և ամենայն իսկ թռչունք ևս առաւել մեծատունք են քան զնա. Ոսկ. մեկ. Պօղ. (այս բոլորի դեմ հուշն ունի պարզ բաղդատական ածականներ):

Ինչպես այս օրինակներից երևում է, ևս առավելականը կարող է դրվել ածականից թե առաջ, և թե հետո. բայց նոր լեզվի ու բարբառների մեջ միշտ նախադաս է:

գ) Բաղդատականի փոխարեն ածականը դրվում է դրական, իսկ համեմատելի գոյականը ստանում է գրաբարի քան նախդիրի այս կամ այն ձևափոխությունը: Ընդամենը ունենք Յ ձևափոխություն, որոնք են՝ քանզ, քանջ, քանց, քինչ, քանս, չանձ:

Քանզ- առաջանում է գրաբարի քան նախդիրի ձուլմամբ հաջորդ գոյականի զ նախդիրի հետ. գործածական է Նոր-Ջուղայի բարբառում. օրինակ՝ էս տունն էլ բանցր ա քանզ էմիրը (քան մյուսը):

Քանց առաջանում է նույն ձևից՝ զ ձևափոխվելով ց-ի. գործածական է Նոր-Ջուղայի, Ղարաբաղի և Մեղրու բարբառներում. ինչպես՝

Ղրբ. իմ ապրէրը հլիվօր ա քանց քու ապրէրը:

Քանս առաջացել է քանզ ձևից, գ-ի խլացումով. գործածական է Մեղրու բարբառում, օրինակ՝ Ջա տօնը օքուտ ա քանս տմիրը Շայս առնը լավ է, քան մյուսը: Ավելի հաճախ գործածվում է քե շաղկապի հետ (քանս թէ):

Քինչ առաջանում է քան ինչ ձևից՝ սղմամբ ու կրճատմամբ. գործածական է Նոր-Ջուղայի բարբառում, բայց ավելի քիչ քան թե քանզ և քանջ ձևերը: Ինչպես՝

Քինչ քեզ առիխչ... (հվ կա քեզանից ավելի առողջ):

Քանջ առաջացել է քանզ և քինչ ձևերի խառնուրդից. քինչ ձևը անշուշտ նախ դարձել է քանջ և հետո թրթռուն զ ձայնի

ազգեցություն մը դարձել է թրթռուն ը: Գործածական է միայն Նոր-Ջուղայի բարբառում. ինչպես՝

էս աղեն էլ պատիկ ա քանջ էսմիւնը.

էս ճոթն էլ խասա ա քանջ էն օր շանց տվիր:

Չունձ առաջացել է դարձյալ նույն քանզ ձևից, ք> չ և զ> ձ փոփոխություններով, գործածական է Վանի բարբառում.

դ) Փոխանակ քան ինչ նախդիրի՝ գործ է ածվում պարզապես ինչ ձևը, որ Ղարաբաղի բարբառում դառնում է հինչ և ավելի գործածական է քան թե քանց ձևը. ինչպես՝

Իմ ծին վրէննապէնդ ա հինչ քունը ճիմ ձին ավելի արագտն է քան քոնը:

ե) Բաղդատական կաղմող մասնիկ է ավուն, որ գործածական է Երևան, Ղարաբաղ, Նոր-Ջուղա, Մեղրի՝ ավուն, Մարաղա՝ ավրին, Ագուլիս՝ ավուն, ավուն ձևերով, և դրական ածականին կցվելով տալիս է նրան նվազական նշանակություն, այն է՝ ճի՛ քիչ ավելի կամ բավական: Ամեն բառ անխտիր չի կարող ստանալ այս մասնիկը, այլ որոշ բառեր միայն, և հատկապես դույն ցույց տվող բառերը. ինչպես՝

Կարմրավուն. Երև. Ջղ. կարմրավուն, Ղրբ. կրմրբրավուն, Ագլ. կրմրբրավան, Մղր. կրմրբրավուն.

սևավուն. Երև. Ջղ. սեվավուն, Ղրբ. սըվավուն. Ագլ. սըվավուն, Մրղ. սիվավրին, Մղր. սըվավուն.

նեքմակավուն. Ջղ. ճարմակավուն.

դեղնավուն. Երև. դեղնավուն, Ջղ. դեղնավուն, Ղրբ. արդեավուն, Ագլ. դրդնավան, Մղր. դրդնավուն.

պստկավուն. Ջղ. պստկավուն, Մղր. փի՛ստի՛կավուն.

հաստավուն. Ջղ. խոստավուն, Ղրբ. հստավուն, Ագլ. հստավան, Մղ. հրստավուն.

լայնավուն. Ջղ. լեճավուն, Ղրբ. լինավուն, Ագլ. լեա՛վուն. Մրղ. լեճավրին, Մղր. լի՛նա՛վուն.

նեղավուն. Ջղ. նեղավուն, Ղրբ. նդավուն, Ագլ. նդավան, Մրղ. նեղավրին, Մղր. նըղավուն.

կաքնավուն. Ջղ. կաքնավուն, Ղրբ. կքնավուն, Ագլ. կոճավան, Մրղ. կաոճավրին, Մղր. կքրնավուն.

մեծավուն. Ջղ. մեճավուն, Ղրբ. մծավուն.

եքկայնավուն. Ղրբ. քրգրնավուն, Մրղ. եքկեճավրին, Մղր. քրկրնավուն.

սպիտակավուն. Ղրբ. սրպտեկավուն, Ագլ. հսպրտեկավուն, Մրդ. սիպտոկյավրին, Մղր. սրպտեկավուն.

պարգավուն: Ղրբ. պրբգավուն, Մղր. պրբգավուն.

պնդավուն. Ղրբ. պրնգավուն, Մղր. պրնդավուն.

կանաչավուն. Ղրբ. կրնրնչավուն, Ագլ. կրնրնչավուն, Մղր. կրնրնչավուն.

կապտավուն. Ղրբ. կրպտավուն, Ագլ. կրպտավուն, Մղր. կրպտավուն.

ծիգավուն. «մի քիչ ավելի երկար» > Ագլ. ձիգավուն.

բարձրավուն. Ղրբ. պրբբրավուն, Ագլ. բրբբրավուն, Մղր. բիծրավուն.

շոշավուն. «ավելի մեծ» Մրդ. նուշավրին,

Դուշների համար Պլ. ունենք՝ կարմիրի գարնող և այլն. (հմմտ. ֆր. *tirant sur le jaune*):

զ) Այս կարգի բաղդատականների հետ էլ համեմատելի առարկան դրվում է միշտ բացառական. Նոր-Ջուղայում կարող է ստանալ քանջ նախդիրը. երբեմն ավելանում է առավելութունը ցույց տվող բառ. իսկ Ղարաբաղում կարող է լինել նաև կրկնական. ինչպես՝

Ջղ. էս աղեն էն աղից մենձավունն ա.

Ջղ. էս աղեն էն աղից էլ մենձավունն ա.

Ջղ. էս ձոթն էլ խաստավունն ա քանջ էն օր շանց տվիր:

Ղրբ. իմ մաշառը քունան կրճավունն ա. էս ծառը էն ծառան ըրգընավունն ա. էս տանձէրը նրանցանա մըծմըծավունն ըն:

Բոլոր բարբառներում չկա այս -ավուն մասնիկը. օրինակ՝ Սվեդիայի, Ջեյթունի, Պոլսի և այլ հարակից բարբառներ չունեն:

-Ավուն մասնիկի ծագումը հայտնի չէ. անշուշտ չի կարելի համարել հին հայերենի -ա-գուն մասնիկի ձևափոխությունը, որովհետև գ>վ ձայնափոխության համար ուրիշ օրինակ չունենք բարբառներում: Հնագույն վկայությունը գտնում ենք Դրնդ. 503. գիթ և գծավուն և աղաւաղ ձայնէին (ծէ դար):

զ) Դրական ածականի վրա դրվում է-կեկ(կակ) մասնիկը, որ կազմում է նվազական աստիճան, համապատասխան նախորդ-ավուն մասնիկին: Գործածական է կը ճյուղի բարբառներում, հատկապես Պոլսի բարբառում, ինչպես նաև Նվդոկիայի, Նոր-Նա-

խիջևանի, Արարկիրի, Մանխասյի և այլ բարբառներում: Հնչվում է գազ, գեզ: Այս մասնիկն էլ բնականաբար չի կարող կցվել ամեն մի ածականի վրա. եղած օրինակներն են՝

Կարմիրկեկ, կապուտկեկ, մերմակեկեկ, կաճաչկեկ, սևկեկ (Այսոն. էջ 28 գրում է սևկակ), երկայնկեկ, լայնկեկ, հաստկեկ, խոշորկեկ, մեծկեկ (Ննխ. իսկ Գլ. մէնձգագ=մեծկակ), մեղկեկ, կարեկեկ, ածամկեկ, ամուրկեկ, աճուշկեկ, մամրկեկ, ծամրկեկ, կլորկեկ, շատկեկ, ծերկեկ, հիմկեկ, կամուխկեկ, ուշկեկ, ջոշկեկ (Վն. Մշ.), վարկեկ, բարակկեկ, բարձրկեկ (պլ. բարաբգեգ), դեղիմկեկ, մութկեկ, ցածկեկ, նորկեկ, քացկեկ, բուկկեկ:

Նույնիսկ գոյականները իբրև ածական առնվելու ժամանակ կարող են ստանալ այս մասնիկը և դառնալ բաղդատական. օրինակ՝ լուսկեկ (լուսավոր), երեսկեկ (ծանծաղ): Օտար բառերն էլ կարող են ստանալ անխտիր այս մասնիկը, ինչպես՝ Գոլսահայ բարբառում՝ Թուրքերենից անցած գայիֆկեկ (հիհար), շիշմանկեկ (գիրուկ), ղիզկեկ (հարթ), էսմերկեկ (մի քիչ Թուխ) (Թուրք. zayıf, şişman, düz, esmer բառերից):

Այս բառերի մեջ կեկ մասնիկը տալիս է «մի քիչ ավելի» կամ «բավական» նշանակությունը:

Նոր-Նախիջևանի բարբառով են՝ մէնձգեգ (մեծկակ), ձանդրոգեգ (ծանրկեկ), բացընդեգ (բարձրկեկ), խօշօրգեգ (խոշորկեկ), հասագեգ (հաստկեկ), ձէրգեգ (ծերկեկ), բարագեգ (բարակկեկ), էրգանգեգ (երկայնկեկ), գարգեգ (կարճկեկ), կարմիրգեգ (կարմիրկեկ), մութգեգ (մութկեկ), ցանգեգ (ցածկեկ), լուսգեգ (լուսակեկ):

Գրեթե ամեն ածականի վրա կարելի է այս մասնիկը դնել, մինչև անգամ կա քօշագեգ (մի անկյուն). քօշա (պրս. کوشا kuša) բառը գոյական է, բայց իբր ածական առնվելով՝ ստացել է բաղդատականի մասնիկը: Ասվում է, քօշագեգ դէպ մը «ավելի անկյուն ընկած» բավական առանձնակաց մի տեղ:

Սվեգիայի բարբառն էլ գիտե -կակ-կեկ մասնիկը, որով ունենք հետևյալ բառերը.—բըդ'դ'ըվ'դ'դ' բավական Թթու, ճառդ'դ'դ' բավական հաստ, իր'դ'դ'դ'դ' բավական երկայն, սիվ'դ'դ'դ' բավական սև, ըսընդ'դ'դ' բավական սպիտակ (ուր երկու կ-երից մեկը զեղչված է):

Սրանց հետ կա նաև -ուկ մասնիկը նույն իմաստով. ինչպես՝ սիվէօգ (սևուկ), երգ'տնէօգ (երկայնուկ), դ'իղնէօգ (դեղնուկ):

Համշենի բարբառում ևս կա -ուկ մասնիկը, որ դարձել է
-ուզ և կազմում է բաղդատական աստիճան. ինչպես՝ պարագուզ
«ավելի բարակ», գայջուզ «կարճավուն», մեծուզ «մեծավուն»,
հաստուզ «հաստավուն», տեղնուզ «դեղնավուն», գեղուզ «կանա-
չավուն», բիշիգուզ՝ «ավելի փոքր», պայսըրուզ՝ «բարձրավուն»,
ծօնդըրուզ՝ «ծանրավուն», ցածուզ՝ «ցածավուն», լընուզ՝ «ավելի լայն»,
մեղուզ՝ «ավելի նեղ», կըլոբուզ, որ և կըլօրիզ՝ «ավելի կլօր» և այլն:

Գույն ցույց տվող ածականները ավելի հաճախ ստանում
են՝ ուտ>-իդ ձևը, իսկ մյուս որակական ածականները ավելի
շատ-ուկ>-ուզ ձևը:

Ջեթթունի բարբառը իմաստի կողմից մի փոքր տարբե-
րություն է մտցրել այս -կեկ,-կեկ մասնիկների մեջ, այսպես՝
կեկ>զեզ մասնիկը տալիս է «մի քիչ ավելի» նշանակությունը,
իսկ երկրորդը, որ ստացել է այսպեղ կուկ>զուզ ձևը, տալիս է
«մի քիչ պակաս» նշանակությունը և փաղաքշական է. ինչպես՝

կարմիր—գայմըզեզ, գայմըզուզ

կանաչ—զենէչզեզ, զենէչզուզ

սեաւ—սիվզեզ, սիվզուզ

դեղին—դէղինզեզ, դէղինզուզ

ճերմակ—ջիմօզզեզ, ջիմօզուզ (մի գ-ով)

լայն—լէնզեզ, լէնզուզ

հաստ—հասդզեզ, հասդուզ

մեծ—մինձզեզ

նեղ—նէղզեզ, նէղզուզ

ցած—ցաձզեզ, ցաձզուզ

մանր—մանդըդզեզ, մանդըդուզ:

Նույնպես նաև թուրքերենից անցած բառերով. ինչ-
պես՝

քէլէշ «սիրուն»—քէլէշզեզ, քէլէշուզ «սիրունիկ»:

Կեկ մասնիկի ծագումը ըստ իս պետք է դնել իկ>եակ
կրկին նվազականների զբւմարից, իբր թրգմ. յաթգ, յեյիկ ձևի,
որ կրկին նվազականների գումարն է կարծիք, թեև ներկայաց-
նում է յա+թգ նվազականը. օրինակ՝ sujaթգ «պաղուկ», uzun-
jaթգ «երկայնեկ»:

Ուրիշ մասնիկներ են՝

իկ>-Մրդ. իիկ, ինչպես՝ պարալիկ, բարակուկ, բավական
բարակ, խառտուիկ «հաստուիկ», կառնիկ «կարճիկ»:

—Սու, որ գործածական է Մարադայի բարբառում և սրանով է կազմված էքկեմսու բառական երկարը:

Մոտավոր գույն ցույց տալու համար պոլսահայ բարբառում կա թուրքերենից անցած իմսի մասնիկը, որի համար Թեոդիկ (էջ 1872) օրինակ է տալիս կարմիրիմսի «կարմրավուն» բառը:

Երկուսի միջին ճանապարհն է ներկայացնում օրինակ՝ նեղկուճուկ, որ է նեղկճուկ, և համապատասխանում է թրք. da-rajəq հոմանիշին. հայերենը կազմված է ուկ նվազականով, որին կցվել է թրք. բառի jəq նվազականը:

է) Դրականի վրա ավելացնում են —ոտ մասնիկը, որ կազմում է նվազական աստիճան, համապատասխան —ավուճ մասնիկին: Խնչպես՝

Կարմրոտ, սևոտ, ներմակոտ, դեղճոտ, կանաչոտ, պզտկոտ «ավելի փոքր», մաճրոտ, խոջրոտ, ճաստոտ, բարակոտ, ցածոտ, բարձրոտ, ձգոտ, բլոտ, լեճոտ «ավելի լայն», նեղոտ «ավելի նեղ», կարճոտ, երկարոտ, թացոտ, չորոտ, պաղոտ, ճմուտ «ավելի հում», մեճճոտ «ավելի մեծ»:

Օտար բառերով՝ զայիֆոտ բառական նիհարը, զեմիշոտ «լայնավուն»:

Այս ձևերը գործածական են Կարնո բարբառում (Ախալցը-խա, Լենինական) և Նոր-Ջուղայի բարբառում (նաև Թեհրան). Պոլսի բարբառում ունենք միայն ներմկոտիկ, որ առաջանում է ներմկոտ ձևից, բայց ոչ ներմկոտ անկախ ձևը, և ոչ էլ ուրիշ բառ —ոտ մասնիկով գոյություն չունեն: Այս —ոտ մասնիկը չունեն նաև Զեյթուն, Սվեգիա և այլն:

Համշենի բարբառում որակական ածականները առհասարակ կտրոդ են բաղդատականի վերածվել նույն —ոտ մասնիկով, որ այստեղ վերածվել է էօդ կամ այժմ ավելի սովորական է դ ձևին. ինչպես՝ գարմըրէդ «մի քիչ ավելի կարմիր», սէվէդ, ջերմըգէդ, գէղէդ «կանաչավուն», գաբուդէդ կամ գաբդէդ «կապտավուն», տէղմէդ «դեղնավուն», յէշիլէդ «կանաչավուն» (թրք. յեշիլ «կանաչ» բառից), պարագէդ «բարակավուն», ճաստէդ, գայջէդ «կարճավուն», մէճէդ «մեծավուն», ձօճդոէդ «ավելի ծանր», պըլօրէդ «ավելի կլոր», ցաճէդ «ավելի ցած», լըմէդ «լայնավուն», նէղէդ «նեղավուն» և այլն:

—Ըն մասնիկով էազմված օշենակներ Նոր-Ջուղայի բարբառից.

Կարմրոտ, սեւոտ, ճարմակոտ, դեղնոտ, պստկոտ, խաստոտ, լեւնոտ, մեզոտ, կարճոտ, մեծոտ:

Բաղդաստական կազմելու բոլոր այս ձևերն էլ նոր-Ջուղայի բարբառում կարող են գործածվել կամ պարզ բացառականով, կամ էլ մասնիկով, և կամ քանզ, քանջ նախադրությամբ. օրինակ՝

էս տղեն էն տղից մենձավուն (կամ մենձոտ) ա.

էս տղեն էն տղից էլ մենձավուն (մենձոտ) ա.

էս ճօթն էլ խաստավուն (խաստոտ)ա քանջ էն օր շանց տվիլ:

Սվեդիայի բարբառն ունի բաղդաստական կազմելու մի նոր ձև, այն է -լա, որ ուրիշ բարբառում չեմ գտել: Այսպես՝

Գարմբլա սկարմրավուն, կարմիրկեկ, դեղնլա գեղնավուն, գեղինկեկ, ըսբբգբլա սպիտակավուն, ուրիշ օրինակներ առ այժմ ինձ ծանոթ չեն:

Այս -լա մասնիկը, ըստ ձայնական օրենքների, ծագած պիտի լինի լի ձևից. սուտի ենթադրում է հյ. կարմրալի, դեղնալի, սպիտակալի (կարմրով լի, գեղինով լիքը) ձևը, իսկ եթե այդպես չէ, ապա պետք է կարծել, որ մտել է որևէ այլ լեզվից, գուցե և թուրքերենից:

Թեհրանի հայոց բարբառում պարսկերենից փոխառությամբ կա tar մասնիկը միայն մի քանի հայերեն բառերում, ինչպես լալթոթ, մէծթոթ, շուդթոթ (ուրիշ օրինակ մեզ ծանոթ չէ):

Առտիալի բարբառում էլ, մյուս բարբառների նման, ածականի դրական աստիճանը ածականի սովորական ձևն է: Սակայն հաճախ այս ածականը ցատանում է որոշիչ հոգ (ը կամ ն). օրինակ՝

Սլ. բ'արցըն է բարձր է՞.

Լհ. ձանգրն է ծանր է՞.

Լհ. աղեգնը ձ'էռաց ճճարպիկ.

Լհ. աղէքը գ'էղան Վլավ գյուղերա:

Երևանի բարբառում էլ հաճախ գործածվում է նույն ձևը. ինչպես՝

Ինչ մեծն է, ինչ լաջն է:

Բաղդաստական աստիճանը կազմելու համար ածականի վրա ալ'նլացնում են ալ, ալա Վավելի բառը. օրինակ՝

Լհ. ալ մեծ ճապելի մեծ, որ և ալ մեծ.

Լհ. ալ խոջա ճապելի հարուստ, շատ հարուստ.

Լհ. ալ անգան ճապելի ուշ.

Սչ. ալ վեր ճապելի վերև.

Սչ. ալ չուսգ ճապելի արագաշարժ:

Ղարարողի բարբառում կան նաև հետևյալ ձևերը.

Մի քանի բառեր կան, որոնք ունեն-նախիկ մասնիկը (որ է՝-ոտիկ). օրինակ՝ ըրկընուտիկ ավելի երկայն.

Այս գեպքում կարելի է կցել ածականին՝ սաստիկության համար, նաև տուռ է բառը, որ նշանակում է ճապելի, էլ ավելի. օրինակ՝

տուռ է երկան ճապելի երկայն.

տուռ է ըրկընավուն էլ ավելի երկայն.

տուռ է խելունք ճապելի խելոք.

տուռ է խըլընքավուն էլ ավելի խելոք:

Թ) Այս բոլորի վրա ավելացնենք նաև այն, որ բարբառ-ներում՝ համեմատելի առարկան, բացի բացառական հոլովից կամ քան, քանզ, քանց նախադրությունից, կարող է ստանալ նաև վրա նախադրությունը՝ բոլոր գեպքերումն էլ. օրինակ՝

Սա նրա վրա մեծ է.

Սա նրա վրա մեծավուն է և այլն:

Այս ձևը առաջին ակնարկով թվում է թարգմանություն վրացականի, ուր նույնպես բաղդատականը ստանում է -zed «վրա» բառը (տես էջ 49) և անշուշտ այդպես կարելի էր կարծել Թիֆ-լիսի հայոց բարբառի մասին, բայց իրոք այդպես չէ, որովհետև նույնը գտնում ենք նաև Նրեանի բարբառում, և հատկապես Վանա բարբառում, որ վրացերենի ազդեցության տակ չի գտնվել. հմմտ.

Էն վեր գի ճոչ ի ճնա ինձնից մեծ է. կամ նաև Պոլսի բարբառով՝ Չորս աղջիկներուն վրա պզտիկն էն տեսքոտն է:

Աշխարհաբարը օգտվելով մի կողմից զբաբարի ժառանգու-թյունից և մյուս կողմից բարբառներից, բաղդատականը կազմում է հետևյալ ձևերով.

1. Պարզ դրական ածականը գործածելով բացառականի հետ. սա նրանից մեծ է. Լուսինը արևեն փոքր է:

2. Դրական ածականի վրա ավելացնելով ավելի մակբայը.

իսկ համեմատելի առարկան դնելով բացառական հոլովով. օրինակ՝ սա նրանից ավելի մեծ է: Լուսինը արևեն ավելի փոքր է:

3. Երբ մի քանի համեմատություն հաջորդում են իրար, մեկը մյուսից ավելի աստիճանով, այս դեպքում առաջին համեմատությունը դրվում է պարզ բացառականով, նրկորդ համեմատությունը ավելի բառով, իսկ եթե կա մի երրորդ համեմատություն ևս, ավելացվում է նաև ե՛լ (ալ) բառը: Օրինակ՝ էջմիածինը Օշականից մեծ է, Լենինականը ավելի մեծ է, իսկ Երևանը էլ ավելի մեծ է:

Եվրոպան Ավստրալիայեն մեծ է, Աֆրիկեն ավելի մեծ է, Ասիան և՛ ավելի մեծ է:

Ծանոթություն.— Այս դեպքում ե՛լ (ալ) բառի վրա անհրաժեշտ է շեշտ դնել՝ չշփոթելու համար էլ (ալ) ճնառ շաղկապի հետ:

4) Դրականի վրա դրվում է -զույն մասնիկը, իսկ համեմատելի առարկան փնում է բացառական. օրինակ՝ Սրանից կարևորագույն հարցեր էլ կան: Այստեղ էլ կարելի է դնել ավելի, էլ ավելի մակբայները. ինչպես՝ Արանից ավելի կարևորագույն հարցեր էլ կան, բայց նա՛ էլ ավելի կարևորագույն է:

Ծանոթություն.— Ամեն ածական չի կարող ստանալ -զույն մասնիկը. օրինակ՝ կարելի է ասել բարձրագույն, մեծագույն, փոքրագույն, լավագույն, ազնվագույն, գեղեցկագույն և այլն, բայց չի կարելի ասել՝ շատագույն, սրատեսագույն, մոտիկագույն, դժգունագույն և այլն: Ընդհանրապես -զույն մասնիկով կազմված բաղադրականները գրաբարից ավանդված ձևեր են. բուն ժողովրդական և գավառական բառերը, ինչպես նաև օտար փոխառյալ բառերը, սովորաբար չեն ստանում -զույն մասնիկը. օրինակ՝ չի կարելի ասել աղեկագույն, աղվորագույն, գեշագույն, պղտիկագույն, պաղագույն, չաղագույն, նորմալագույն (վերջերս սովորական դարձավ խոշորագույն). Ուր որ չի կարելի -զույն մասնիկը գործ դնել, դրվում է ավելի մակբայը, որ կարող է ամեն դեպքում էլ գործածվել. օրինակ՝ վերի բառերի հետ՝ ավելի չաղ, ավելի նորմալ, ավելի շատ, ավելի սրատես, ավելի դժգույն, ավելի աղեկ, ավելի աղվոր, ավելի գեշ, ավելի պղտիկ, ավելի պաղ, և այլն:

5. Ածականը կարելի է դնել դրական կամ բաղդատական աստիճանով, իսկ համեմատելի առարկան քան կամ քան քե նա-
խադրությամբ. օրինակ՝

Մասիսը ավելի բարձր է քան Արագածը.

Մագաղաթը ավելի դիմացկուն է քան թե թուղթը.

Սա լավագույնն է քան այն:

6. Բարբառների մեջ գործածված մյուս ձևերից -ավուն և
-կեկ երևում են երբեմն նաև գրական լեզվի մեջ, բայց ժողո-
վրդական բնույթ ունեն.

7. Անցյալ դարում գործածական էր նաև ալ ձևը (արևմե-
տյան գրականում), բայց հիմա խափանված է. Ալ ազեկ, ալ մեծ,
ալ պիտուական և այլն: Մնում է միայն ալ ավելի (=էլ ավե-
լի) ձևը:

8. Մի քանի ածականներ անկանոն ձևով են կազմում իրենց
բաղդատականը. այսպես է՝

ընտիր—ընտրելագույն

ավելի—առավելագույն:

Հավասարության բաղդատական կազմելու համար հայերե-
նը առանձին ձև չունի (ոչ հին լեզուն և ոչ նորը): Գրաբարում
նա ձևանում է սովորական դրական ածականի ձևով, միայն
համեմատելի առարկայի վրա դնելով իբրև (հայցական խնդրով).
ինչպես՝

Լոյծ է օդ իբրև զջուր.

Եղբայր քո խորագէտ է իբրև զքեզ.

Եղբուք այսուհետև խորագէտք իբրև զօձս և միամիտք
իբրև զաղաւնիս. Մտթ. Ժ 16:

Հանդերձ նորա եղեն սպիտակ իբրև զլոյս (կամ իբրև զձիս).
Մտթ. Ժե, 2 և Մրկ. Թ. 2:

Աշխարհաբարում դնում ենք պես, չափ նախադրությամբ.
օրինակ՝

Նրա չափ մեծ է.

Քեզ պես խորամանկ է.

Օձի պես չար ես:

Այս բոլորը կարելի է վերածել նվագականի՝ ըայր դնելով
բացասական. այսպես՝

Գրբ. Եղբայր քս չէ խորագէտ իբրև զքեզ:

Աշխ. Քո եղբայրը քեզ պես խորագետ չէ:

3. ԳԵՐԱԴՐԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ

Հարաբերական գերադրական կազմելու ամենապարզ և ամենաուղիորական ձևն է «ամեն, բոլոր» նշանակող բառի հարադրությունը: Ածականը կարող է դրվել դրական և կամ բաղդատական աստիճանով, բայց միշտ որոշյալ ձևով (եթե լեզուն գիտե հոգ), իսկ «ամեն, բոլոր» բառը կարող է դրվել կամ բացառական հոլովով կամ որևէ համեմատական նախդիրով:

Բազմաթիվ են այն լեզուները, որոնք իրենց գերադրականը կազմում են այս ձևով. շատերից հիշում ենք հետևյալ օրինակները՝ բառացի թարգմանությամբ.

Թրք. Bu hepsinden eyi dir.

Սա բոլորից լավ է:

Քրդ. Au mirov ž-homi kanjtir a.

Այս մարդը բոլորից լավագույնն է:

Լազ. mte'liše noson on.

Բոլորից իմաստուն է:

Հինդուստանի. Yah ghar sah-se qca hai.

Այս տունը բոլորից բարձր է:

Լեթթ. Tas wis-labakais ամենալավը

Ta wis-labaka (իգ.) » »

wis նշանակում է «ամեն, բոլոր»:

Պորտ. A mais linda de todas.

Ամենա գեղեցիկը բոլորից:

Բելուջ. Ē ač drustēn mardumān šartir int.

Նա ի բոլոր մարդիկ լավագույնն է:

Տունգուզ. Upkattuk beki.

Բոլորից ուժեղ:

Բուրյաթ. Maryenoho yike temê, barnaha

Ձիուց մեծ (է) ուղտը, բոլորից:

Բաղդատականի նման այստեղ էլ կարելի է գնել «էլ, ավելի» և նման բառեր. ինչպես՝

Սա բոլորից ավելի (էլ ավելի) մեծ է:

Լազ. { Mt'elise op'za nosoni
Telišen dido nosei
daha.

Բոլորից ավելի իմաստուն.

Մունգա խմբից ոտն լեզվումն էլ գերադրականը ոչ մի մասնիկ չունի, այլ դրվում է ածականը «ամենից» բառի հետ, և այդ բավական է.

Պրովանսալ լեզվի մեջ համեմատական աստիճանը կազմվում է mai կամ pu «ավելի» բառով, իսկ սրա որոշյալ ձևն էլ գերադրական է, ինչպես՝

Sabent «գիտուն», mai sabent «ավելի գիտուն», lou mai sabent «ամենագիտուն». La roso es mai (pu) bello que lou jaus-semi վարդը ավելի գեղեցիկ է քան համիկը:

Գերադրականի մի առանձին ձև է ածականի վրա ավելացնել «որ չգիտեմ» արտահայտությունը. ինչպես՝

Un aucalet poulit que-noun sai
Մի թռչնակ այնքան սիրուն որ չգիտեմ:

Ածականի իմաստը ավելացնելու կամ խստացնելու համար գնում են as մասնիկը, իսկ փոքրացնելու կամ նվազեցնելու համար et, au, aulet, oun, inéu, inastre մասնիկները. ինչպես՝
paure «խեղճ», pauret «խեղճուկ», pauras «շատ խեղճ», verd «կանաչ», verdau «կանաչավուն», verdoulet «կանաչիկ», grou-mand «ազահ», groumandoun «քիչ ազահ», groumandas «շատ ազահ», rouge «կարմիր», rouginèu «կարմրավուն», rougas «շատ կարմիր», doucinastre «քաղցրավուն» և այլն:

Ամերիկյան զոք լեզվով ինչպես որ բազդատականը կազմվում է «ավելի» բառով, գերադրականն էլ կազմվում է «ավելի բոլորից» ձևով. ինչպես՝

chis-pue փոքր
ue-chis-pue ավելի փոքր
ue-angustucu-chis-pue ամենափոքր
կամ նաև cocetec-pa «գերազանցել» բայով:

Աֆրիկյան կենյան (բանտու) լեզուն էլ, ինչպես որ բազդատականը կազմում է չա «գերազանցել» բայով, գերադրականն էլ կազմում է նրա վրա ավելացնելով nkem «բոլորից» բառով:
Կոնգոյի չիլուբա (բանտու) լեզվով բազդատականը և գե-

բաղադրականը կազմվում են ku-tamba և ku-pita գերազանցել՝
բայերով:

Աֆրիկյան լուս-գանդու (բանտու) լեզվով էլ գերադրականը
կազմվում է singa գերազանցել՝ բայով:

Օվկիանիայի տոնգա լեզվի մեջ համեմատական աստիճանը
ստանալու համար գրվում է ange հակառակ, նման, համեմա-
տած՝ բառը, իսկ գերադրականի համար՝ obito հափազանց՝. օրի-
նակ՝ lille ange լավագույնս, lille obito համեմատալավ:

Սակայն գերադրականի սովորական ձևը հետևյալն է. թո-
ւոր առանցքները վատ են, այս առանցքը միայն լավ է=այս
առանցքը ամենալավն է: Այդ լեզվի ուսումնասիրողը (Ջ. Մար-
տին) գտնում է, թե բավական անմիտ բան է ասել, թե բոլոր
առանցքները վատ են, և միևնույն նախադասության մեջ ասել,
թե սա միայն լավ է: Սակայն ըստ իս անվերջ անմիտ է մեկին
լավ ուսելու համար բոլորին վատ ասել:

Գերադրականը գորացնելու համար կարելի է կրկնել և երեք-
կնել obito բառը. օրինակ՝

Coe togì coeni gua lille obito, obito, obito այս առանցքը
ամենալավն է: Բայց զարմանալի է նախորդի ձևով ասել. այս
բոլոր առանցքները obito (հափազանց) վատ են, և միայն այս
առանցքը լավ է հափազանց, հափազանց:

Եթովպական հարար լեզվով ածականի թե համեմատական
և թե գերադրական աստիճանը կազմվում է -le կամ -be մաս-
նիկով. ինչպես՝

bazzina-bē մեծագույն կամ ամենամեծ:

Աֆրիկյան բոնգո լեզվում գերադրական կազմելու համար
գործածվում են.

1) կրկնական ձևը. ինչպես՝

dibe մութ —dīdibe

lambe շատ —lalambe

agui կարճ —agagui

2) դնում են damu հատ, damu gudi միակ, bōyole
վատ, գեղ, kikin սոսկալի՝ բառերը. օրինակ՝

yabun bayin bōyole

նավակը արագ վատ!

(նավակը շատ արագ է գնում):

Կան լեզուներ, որոնք չեն դնում հատկապես ճամեն, բոլորն բառը, բայց համեմատելի բառը հիշում են այնպիսի մի ձևով, որ ամբողջության գաղափարը տալիս է: Այսպես՝ դրավիդյան լեզուների մեջ գերադրական կազմելու համար համեմատելի առարկան գրվում է հոգնակի ներգոյական հոլովով, իսկ ածականը սովորական դրական աստիճանով. ինչպես՝

Vilangugalil vāṅgei koḍidu

Յանասունս վագրը կատաղի

(բոլոր անասուններից ամենակատաղին վագրն է):

Avattr'-il idu nalladu

Սրանց մեջ սա լավ է)

(սա այս բոլորից լավագույնն է):

Բացարձակ գերադրական կազմելու ամենապարզ ձևն է ածականի կրկնությունը առանձին կամ բարդությամբ (հարաբարդ). այս ձևը այնքան շատ է տարածված լեզուների մեջ, որ կարելի է համարել համընդհանուր երևույթ: Հնդեվրոպական լեզուներից դուրս այդ երևույթը գտնում ենք՝ ավստրական, դրավիդյան, ալթայական, իբերո-կովկասյան, սումերական, սեմական և այլ լեզուների մեջ: Այսպես՝

Ջավայերեն՝ hagəng-hagəng ճամենամեծ, շատ մեծ:

Դրավիդյան՝ թամիլ լեզվով periya-periya շատ մեծ:

Ալթայական լեզուներից՝ չուվաշերեն՝ šura սուպիտակ, šura-šura ճամենասուպիտակ, yəvar ճեմեր, yəvar-yəvar ճամենածեմեր:

Ադրբեջաներեն՝ яхши-яхши гулләр լավ լավ վարդեր, совук-совук сулар շատ սառ ջրեր:

Կովկասյան լեզուներից վրացերեն՝ დიდ-დიდი (did-didi) շատ մեծ, მდიდრ-მდიდრი (mayal-mayali) շատ բարձր, მჩინგ-ჩინგი (mayal—mayali) շատ մեծ:

Սումերերեն՝ gal մեծ, gal-gal շատ մեծ:

Այսպես է նաև արդի եթովպական լեզվում:

Ամերիկյան տարասկ լեզվով.—mimi-mimixes շատ իմաստուն:

Ավստրալիայի դիպիլ լեզվով՝ talbur լկարճ, talbur-talbur շատ կարճ:

Աֆրիկյան բարի լեզվով՝ rigwo rigwo շատ ուղիղ:

Նոր-Ձեւանդիայի լեզվով՝ e mea nohi nohi *ամի շատ փոքր,*
ամենափոքր բան», e mea nui nui *ամենամեծ բանը».*

Ամերիկյան բակաիրի լեզվով՝ iwakulu *ալավ, սիրուն,*
iwakulukulu *շատ սիրուն».*

Աֆրիկյան բիրա (բանտու) լեզվով

Bausu bapidopido babali

Ձկների ամենափոքրիկ երկու

(երկու ամենափոքր ձուկ),

Մեկանեղյան յարեմ լեզվով գերադրականը նույնպես կազմ-
վում է կրկնությամբ. ինչպես՝ kapōēn *մեծ», kapōēn* kapōēn
շատ մեծ», selec *ամաքուր», selec-selec* *շատ ամաքուր», կամ*
թե goc *տիրոք», gosū* *աարտասովոր, չափազանց մասնիկներով:*
օրինակ՝ wayām *ալավ», wayamgoc* *շատ ալավ», pandao* *տաք»,*
pandao-gosū *շատ տաք»:*

Աֆրիկյան սեչուանա (բանտու) լեզվով բաղդատականի հա-
մար գնում են bogolo go *ալելի քան», որ գերադրականի մեջ*
կրկնվում է և կամ ստանում է thata *հավելվածը և էլի կրկն-*
վում. այսպես՝

bogolo bogolo

„ thata

„ „ thata

„ bogolo thata:

Նուրիերենում գերադրական կազմելու համար կամ բառն
է կրկնվում կամ միջին բաղաձայնը. ինչպես՝ battunun *շատ*
փոքր», daddin *շատ երկար».*

Տար keke keke be elngale

Շատ կարմիր մի բան գտա.

Տիրեթերենում գերադրական կազմելու համար ածականը
կրկնում և երկուսի միջև գնում են hyang, hang, yang. *օրի-*
նակ՝ ɕe hang ɕe *շատ մեծ», mdses hyang mdses* *շատ գեղեցիկ»*
(ds=ձ), ring yang ring *շատ երկար»:*

Մալայերենի մեջ գերադրական կազմելու ձևերից մեկը
կրկնությունն է. *օրինակ՝ tinggi-tinggi* *ամենաբարձր»:*

Շատ հարմար մի ձև է ստեղծել ամերիկյան կահիտա լե-

դուռն, որ բաղդատականի համար գործածում է չեսա «ավելի» բառը, իսկ նրա կրճատ կրկնական ձևն էլ՝ գերադրականի համար (երկուսն էլ իբրեւ նախամասնիկ). օրինակ՝

tuuri «լավ», չեսatuuri «ավելի լավ», չեճեսatuuri «ամենալավ», huuena «վատ», չեսahuuena «ավելի վատ», չեճեսahuuena «ամենավատ».

Bači tuuri, չեճեսatuuri trigo.

Հազուադր լավ է, ամենալավին է ցորենը:

Մանջուրերենում բաղդատական աստիճանը կազմվում է միայն բացառական հոլովով. ինչպես՝

Manju gisun-či nikan gisun mangga.

Մանջու լեզվից չին լեզուն դժվար է),

Բայց կարելի է նաև ածականից առաջ դնել geli «նույն-քան», dabali «չափազանց», tulgyien «դուրս», etenggi «գերազանց» և lakčame «խորտակող, հեռացող» բառերը. ինչպես՝

Minči lakčafi mangga jiderengge-bi

ինչնից խորտակող (=ավելի) ուժեղը պիտի գա:

Ըստ այսմ գերադրականն էլ կազմվում է gerenči «բոլորից», teni «բարձրապես», uju «գլխավորապես» բառերով:

Հազերենում գերադրական իմաստ տալու համար կրկնությունը կարելի է կատարել երկու ձևով. 1) ածականի նախաձայնը կրկնության մեջ դարձնելով մ. ինչպես՝ ծիաներ—միաների շատ վազեմի, շատ հին:

2) կամ ածականի ձայնավորը փոխելով ու դարձնելով ու. ինչպես՝ մջվեջի—մջվուջի շատ հին:

Աֆրիկյան յորուբա լեզվում բայերի անորոշը միաժամանակ ածական է. սրա վրա ավելացնելով ju և lo մասնիկները, ստացվում է բաղդատական և գերադրական. ինչպես՝

tobi «մեծ լինել» կամ «մեծ», tobiju «ավելի մեծ», tobi-julo «ամենամեծ»:

Բայց ածականը կարելի է կազմել նաև կրկնությամբ. ինչպես՝ kekere «փոքր», gugun «երկար», kukuru «կարճ», սրանք համեմատական աստիճան չեն քնդունում, այլ միայն սաստկական, այն է՝ գերադրական, որի համար նախամասնիկը պետք է կրկնել վերջում. ինչպես՝ kekereke «շատ փոքր», kikini «քիչ», kikiniki «շատ քիչ»:

Մարքիզյան կղզիների լեզվով գերադրական կազմելու ձևերից մեկն է ածականը կրկնել մինչև 4 անգամ.

Mea òa, mea òa, mea òa, mea òa.
«Շատ հեռու»

Pe oko, pe oko, pe oko, pe oko.
«Շատ վատ»

Momo momo momo momo.
«Շատ փոքր»

Kumi kumi kumi kumi.
«Շատ հեռու».

Կարելի է կրկնել ածականի մի կամ մի քանի վանկը. ինչպես՝
manini «քաղցր», maninini «շատ քաղցր» kava «դառն»,
kavakava «շատ դառն».

E kea nui e kea nunui
Մի քար մեծ մի քար շատ մեծ:

Աֆրիկյան սեսուտո (բանտու) լեզվով գերադրական կազմելու համար ածականի վրա դնում են gagolo «շատ, հույս» մակբայը կամ կրկնում են ածականի արմատը.

Հնդկական նեպալի լեզվով բաղդատական կազմելու համար դնում են bhandā, որ նշանակում է՝ «ասելիս, հիշելիս», բայց գործածվում է իբր «քան».

Kēṭō bhandā kēṭi rāmri
Տղան հիշելիս աղջիկը գեղեցիկ է:

Գերադրական կազմելու համար դնում են sah bhandā «քան բոլոր».

Sabai kēṭā-haru bhandā Rāmīai rāmro

Բոլոր տղա-ներին հիշելիս Ռամլալը գեղեցիկ է(ն):

Պոլինեզյան հավաի լեզվում բաղդատությունը զանազան աստիճաններ ունի. օրինակ՝ poko «կարճ», poko iki «մի քիչ կարճ», poko ae «ավելի կարճ», poko iki ae «է՛լ ավելի կարճ», poko loa «ամենակարճ»:

Ուղմուրտ (վոթերեն) լեզվի մեջ գերադրական կարելի է կազմել նաև կրկնությամբ. Օրինակ՝ gord «կարմիր», gordles՝ no gord «կարմիրի կարմիրը».

lek չար lekles՝ no lek շատ չար
 zeč բարի zečles՝ no zeč շատ բարի
 českət քաղցր českətles՝ no českət ամենաքաղցր

բայց նաև՝ gord-gord կաս-կարմիր
 zeč-zeč շատ բարի
 vož-vož շատ կանաչ:

Ավստրալիայի բնիկների լեզվով գերադրականը կազմվում է
 ածականի կրկնությունով: Ինչպես՝

bikabika փափուկ
 madlomadlo մուլթ
 winkowinko սոսկալի:

Այս բոլորը գերադրական են:

Թրեկիլիդը (էջ 45) ասում է, թե ավստրալիական լեզուները
 ածականների մեջ համեմատություն չունեն. բայց դիյերի լե-
 զուն ունի և կազմում է հետևյալ ձևով.

wordu կարճ
 wordu-murla կարճագույն
 wordu-mut'u ամենակարճ.

Նույն հեղինակը (էջ 51) ասում է, թե Ավստրալիայի արև-
 մըտյան մասի մի լեզվով բաղդատականը կազմվում է կրկնու-
 թյամբ, իսկ գերադրականը -իil մասնիկով. օրինակ՝

gwabba լավ
 gwabba-gwabba լավագույն
 gwabba-իil ամենալավ:

Հնդեվրոպական լեզուների մեջ նման օրինակներ ավելի
 շատ են. այսպես են՝

Ռուս. высоким высоко շատ բարձր
 красным-красно շատ կարմիր
 Վեդա. mahāmahās շատ մեծ
 Սանս. bhītabhītas շատ սարսափած
 alpāpas շատ փոքր
 Պարս. xandān xandān շատ խնդալով
 mālāmāl լեփ լեցուն
 հուն. ξεστός ξεστός κολλούρια
 շատ տաք

είσι πολὺ πολὺ κακός

շատ վատն էս

Իտալ. un ragazzo piccolo piccolo

մի տղա շատ փոքր

Բրետ. uheluhel շատ բարձր

iselisel շատ ցածր

tomtom շատ աաք

braobrao շատ գեղեցիկ

Բրետոներենի մեջ այս ձևը շատ սովորական է).

Լեթթ. masa masa meitina

շատ փոքր աղջիկ:

Կրկնությունը կարելի է կատարել հոլովված ձևով (եզակի կամ հոգնակի՝ սեռական կամ բացառական), և այն ժամանակ ստացվում է գերադրականի մեծագույն աստիճանը. ինչպես՝

Ռուս. злее злого

շատ չար

добрее доброго շատ բարի

Պրս. bihtar-i bihtarin ամենալավերի լավագույնը

faqir-i faqiran շատ աղքատ.

Չուվաշ. (բացառական հոլովով)

äsläran äsla Վրացական լավ:

Հնդկական ոինդի լեզվով՝ uče-khā učo լավից լավ.

Ույղուրերեն լեզվով՝

ožuqtin ožuq ամենահայտնի

(իբր. թրք. ačəqdan ačəq)

yaxšidin yaxši Վրացական լավ, ամենալավ:

Թրք. eyiden eyi Վրացական լավ:

Նբր. իմաստունների իմաստունը:

Նույնը ունենք նաև հայերենում՝ գրաբարի մեջ հայցական, աղխարհաբարի մեջ սեռական կամ բացառական հոլովով.

գրաբ. ևս քան զևս, առաւել քան զառաւել.

աղխ. իմաստուններից իմաստուն,

խելոքներից խելոք:

Սրանց հետ համեմատել գոյականների մեջ հատկացուցչի ձևով՝

երգ երգոց
 թագաւոր թագաւորաց
 տէր տէրանց,

որոնց բոլորի իմաստը գերադրական է:

Կրկնության մի ուրիշ երևույթն է նույն ածականից կազմված մի ուրիշ ածականով կրկնությունը. օրինակ՝

պրս. rak ū pākīze շատ մաքուր:

Ռուսերենը գերադրական է կազմում -хонький մասնիկով. ինչպես՝

белехонький շատ սպիտակ
 краснехонький » կարմիր
 синехонький » կապույտ
 пестрехонький » լայտարդեւ
 молодехонький » մատղաշ
 чернехонький » սև
 голехонький » մերկ:

Կամ пре—մասնիկով՝ կազմված ձևեր՝ սլարզ ածականի կրկնությամբ. ինչպես՝

зеленый-презеленый կափ-կանաչ
 теплый-претеплый շատ տաք
 холодный-прехолодный շատ ցուրտ
 горячий-прегорячий շատ տաք
 жаркий-прежаркий » »
 темный-претемный » մութ:

Կրկնությամբ գերադրական ստանալու մի այլ եղանակն է դործածել նույն ածականից կազմած նոր կրկնական ձևեր, որոնք կարող են լինել նաև շինծու և հետևարար առանձին ու անկախ դործածություն չունենալ. ինչպես՝

պրս. hāsān bāsān շատ գեղեցիկ
 kaž ū maž ծուռ ու մուռ
 tar ū tūr շատ մութ
 dīvāne mivāne շատ խենթ:

Եթովպական տիգրինա լեզուն գերադրականի համար մի քանի ձև ունի. ա) ածականը կարելի է արտասանել մի առանձին ձևով (անօգուտ աշխատանք պլտի լիներ փորձել նկարա-

գըրել այս արտասանութիւնը). բ) կարելի է նաև 2—3 անգամ կրկնել ածականը. գ) ավելացնել bēzūh կամ fēssūm բառերը, որոնք նշանակում են «շատ», «ափազանց», և կրկնելով 2—3 անգամ, կամ նաև kēndēy, որ նշանակում է «0», որքան». Վերջապես գերադրական կարելի է ստանալ նաև կցելով այնպիսի բառեր, որոնք իմաստով ու ձևով նույն են և հետևաբար կարող են կրկնական համարվել. ինչպես՝

Պրս. xos u xurram «շատ ուրախ»:

Պոլսահայ բարբառով՝

թեմիզ-փաք «շատ մաքուր»

փիրի-փաք «բոլորովին մաքուր»:

Նոր-Նախիջևանի բարբառով՝

շուտ մը-թեզ «շատ շուտ»:

Ամերիկյան յուրակարն լեզվով գերադրական կազմելու համար կրկնում են ածականի առաջին վանկը և վերջումն էլ կարող են ավելացնել lele մասնիկը. օրինակ՝

yeta	լավ	ye-g-yeta-lele	ամենալավ
emnete	վատ	egemnete	ամենավատ
sigua-sigua-ti			շատ ստախոս
limie	վերջին	liglimie	ամենավերջին:

Աֆրիկյան փոյլ կամ ֆուլլահ լեզվով ածականների համեմատական և գերադրական աստիճանների համար առանձին ձևեր կան, բայց նրանք ընդհանրապես այնքան քիչ են գործածվում, որ շատերին անծանոթ են» (Steane, էջ 6):

Կրկնությամբ գերադրականից զարգացած մի ձև է նախամասնիկներով կազմված գերադրականը, որի ամենապարզ ձևը ներկայացնում են մոնղոլերեն, բուրյաթերեն և չուվաշերեն լեզուները: Այս լեզուների մեջ ածականի բացարձակ գերադրականը կազմելու համար, փոխանակ կրկնելու ամբողջ բառը, կրկնում են ածականի առաջին վանկը (այն է՝ առաջին ձայնավորը, եթե կա առաջին բաղաձայնը), և նրա ու բառի միջև ավելացնում են ք բաղաձայնը. այսպիսով, յուրաքանչյուր ածականի համար ստացվում է մի առանձին մասնիկ, որ բաղկացած է լինում. երեք ձայնից, եթե բառը սկսվում է բաղաձայնով, և երկու ձայնից, եթե բառը սկսվում է ձայնավորով. առաջին ձայնն է բառի առաջին բաղաձայնը, երկրորդ ձայնն է բառի առաջին ձայնավորը և երրորդ ձայնն է միջտ ք. այսպես՝

մոնղոլ.	xap-xara	սեփ-սև
	çap-çavan	ճեփ-ճերմակ
	ap-arigun	ամենամաքուր
բուրյ.	sap-sagan	ճեփ-ճերմակ
	xap-xaran	սեփ-սև
	up-ulang	շատ կարմիր
չուվաշ.	šop-šora	ճեփ-ճերմակ
	tüp-türe	բոլորովին ուղիղ
	xur-xura	սեփ-սև
	tip-tipe	չոփ-չոր:

Դերադրակունի այս ձևը կա նաև յակուտերենում, ուր մասնիկը միշտ ք վերջավորությամբ է: Ահա մի խումբ օրինակներ.

üp-ürüg	ճեղ-ճերմակ
map-magan	" "
kəp-kəhəl	կաս-կարմիր
küp-küðq	կափ-կանաչ, կաս-կապույտ
ep-erien	շատ խայտաբղետ
ep-eder	շատ մատղաշ
səp-səlās	շատ տաք
kup-kugas	շատ շեկ
təp-təmnə	շատ ցուրտ
ip-iti	շատ տաք
qap-qara	շատ սև
səp-səgənʸnʸaq	շատ մերկ:

Սրա մի ուրիշ ձևն ունի մոնղոլարի լեզուն, ուր գերադրական կազմելու համար քառի առաջին ձայնավորից հետո ներմուծում են ք և նրանից հետո կրկնում ձայնավորը. այսպիսով ստացվում է ճիշտ այնպիսի մասնիկ, ինչ որ մոնղոլերեն, բուրյաթերեն և չուվաշերեն լեզուների մեջ, պակաս առաջին բաղաձայնը. ինչպես՝

marang մեծ	maparang շատ մեծ
ʃiling երկար	ʃipiling շատ երկար
moto խոշոր	mopoto շատ խոշոր:

Մոնղոլերենի այս ոճը ավելի է այլափոխվել թուրք-թարական լեզուների մեջ. նախամասնիկը կազմվում է բոլորովին նույն ոճով, բայց վերջին ք բաղաձայնի տեղ թաթարերեն

նում գրվում է p, m, իսկ թուրքերենում՝ սրանց հետ նաև s, r. այսպես՝

ep-eyi	շատ լավ	qos-qoŷa	շատ մեծ
qap-qara	սևի-սև	dos-đoyru	բոլորովին ուղիղ
ap-aq	ճեփ-ճերմակ	düm-düz	բոլորովին հարթ
sap-sarə	դեփ-դեղին	söp-sovuk	շատ ցուրտ
qəp-qərməzə	կաս-կարմիր	sim-siyah	սեփ-սև
dop-dolu	լեփ-լեցուն	yam-yaşəl	կափ-կանաչ
yap-yalənəz	միս մենակ	bom-beyaz	ճեփ-ճերմակ
ap-ansəz	հանկարծ	bom-boş	բոլորովին դատարկ
bes-bellü	շատ հայտնի	səm-səqə	շատ սեղմ
büs-bütün	բոլորովին	bām-bārک	շատ ամուր
mas-mavi	կաս-կապույտ	sər-səqlam	թափ-թաց
mos-mor	» »	čər-čəplaq	շատ մերկ:

Այս բոլորի մեջ նկատելի է, որ՝ 1) նախամասնիկը կցվում է ոչ միայն բուն թուրքերեն, այլ և փոխառյալ բառերին. ինչպես՝ bem-beyaz (արաբ.), sim-siyah (պրս.):

2) Ամենից ավելի գործածական է p ձևը, ամենից քիչ՝ r ձևը (երկու օրինակ):

3) Կան բառեր, որ առնում են թե՛ այո, և թե՛ այն բաղաձայնը. ինչպես՝ yam-yaşəl կամ yap-yaşəl, düm-düz կամ düp-düz և այլն:

4) Ըստ այսմ, ոչ մի կանոն չկա որոշելու համար, թե մասնիկի վերջին բաղաձայնը ինչ պետք է լինի. միմիայն b-ով սկզբից բառերի մոտ լինում է միշտ m և ոչ թե p:

5) Կա մինչև անգամ երկավանկ մասնիկ, ինչպես ունի qarma-qarəş «բոլորովին խառնակ» բառը:

Այս բոլորից հետևում է, թե թուրքերենի գերադրականի այս ձևը մի բոլորովին անկանոն երևույթ է և յուրաքանչյուր բառի համար կա մի առանձին մասնիկ. մի բառի համար մի մասնիկ !!!

Նույնը գտնում ենք նաև զազախերեն լեզվի մեջ, ուր ավելացած բաղաձայնն է միշտ p. ինչպես՝

kəp-kəzəl	շատ կարմիր
up-uzun	շատ երկար
kap-kara	շատ սև
žap-žaksə	շատ լավ:

Նույնպես և բաշկիրերեն լեզվի մեջ, ուր ավելացնում են միշտ *p* բաղաձայնը. օրինակ՝

qap--qara	սեփ-սև
qap-qəðəl	կաս-կարմիր
yäp-yäsel	կափ-կանաչ
tüp-tünäräk	կըս-կըլոր
küp-kük	կաս-կապույտ:

Ուլդուր լեզվով՝

app-aq	շատ ճերմակ
qap-qara	սեփ-սև
qip-qizil	կաս-կարմիր
köm-kök	շատ կապույտ կամ կանաչ
top-tola	լեփ-լեցուն:

Կումուկ լեզվում հավելյալ մասնիկների վերջաձայնն է միշտ *p*, թեև մյուս թուրքական լեզուներում լինում է բացի *p*-ից նաև *m*, *s*:

Հայերենում էլ ասում են.

սեփ-սև = թրք.	qap-qara
դեփ-դեղին »	sap-sarə
ճեփ-ճերմակ »	ap-ag և այլն:

Գերադրական կազմելու մի ուրիշ ձև է ածականը երկար արտասանել. ինչպես՝

ռուս. Мнѡгоі	խիստ շատ
Кра́сный	շատ կարմիր:

Կովկասյան լակերեն լեզվով՝ *luḥessa* «սև», *luḥessa* «շատ կամ բոլորովին սև», *kunssa* «մեծ», *künssa* «շատ մեծ»:

Ամերիկյան կարաիբ լեզվի մեջ գերադրական կազմելու համար ածականի առաջին վանկը երկարում է մինչև 3 վանկի տևողությամբ. ինչպես՝ *iroponti* «լավ», *ihiroponti* «շատ լավ»:

Հայերեն էլ ասում ենք՝ շատ կարմիր (ննի) և այլն, նույնիսկ կա օրինակ, երբ հեղինակը նույնը արտահայտում է երկարության նշանով. օրինակ՝

Որմե կերևի, թե շատ գործածակա՞ն և շատ ծանոթ թվական մ'էր այն (Դուրյան, Ուսումն. և քնն., էջ 153):

Շատ բառը այստեղ դրվելով գործածակա՞ն և ծանոթ ածականների մոտ, կազմում է արդեն գերադրական. իսկ ստանա-

լով երկարության նշանը, ինքն էլ ստանում է «շատ» իմաստը, իբր՝ խիստ շատ:

Գերադրական կարելի է կազմել նաև զանազան դարձվածներով. ինչպես՝

ռուս. Что ни было лучших солдат բոլոր լավագույն զինվորները.

ты куда добрее его դու նրանից շատ ավելի բարի ես:

Ջավայերենում ածականից հետո դնում են piyambak կամ déwé «ինքը» բառերը, և ստացվում է գերադրական աստիճան: Մելանեզյան տասիրիկի լեզվով գերադրական կազմելու համար ածականի վրա դնում են nasa «միակ» բառը:

Մելանեզյան վանիկոլո լեզվով գերադրական կազմելու համար ածականի վրա դնում են fisale «վատ, գեշ, հոգի» բառը, օրինակ՝

iaqane fisale

շատ լավ (բուն՝ վատ լավ)

pwenefisale

շատ խոշոր (բուն՝ վատ խոշոր):

Այսպիսի ձևեր առաջացած են լինում նախապես բացասական բառերից և հետո ընդհանրացած. օրինակ՝ կատաղի—գեշ կատաղի=շատ կատաղի:

Գերադրական կազմելու համար դնում են այնպիսի բառեր, որոնք ցույց են տալիս մեծություն, բարձրություն, առավելություն. ինչպես՝

Ձին. դրվում է ting³

«գազաթ» բառը. օրինակ՝

ting³ kao³ ամենաբարձր:

Ձուվաշերենում՝ tep «արմատ» բառը. օրինակ՝

tep ašlax mar ոչ բոլորովին խելոք:

Պարսկերեն՝ xeyli «շատ», bisyar «շատ, բազում», pur «լիքը», digar «ուրիշ», nîk «լավ», saxt «խիստ, կարծր», beyāyat «սաստիկ», bešiddat «սաստիկ», և այլն. օրինակ՝

xeylî xûb

շատ լավ

bisyar xub

բազումս լավ:

Ճապոներեն՝ ičiban «առաջին» բառը:

Օյրոտերեն լեզվով գերադրական է կազմում deze «սեսես» բառը. ինչպես՝

At deze, at áf̄ suse, áf̄ = շատ լավ ձի:

Mašina deze, mašina *մեքենա ասես, հան մեքենա = շատ լավ մեքենա*։

Նույն լեզվով գոյականի վրա դնելով ձա մասնիկը, կստացվի համեմատության դադարաբեր. օրինակ՝

Uy atča dyan

Կողը ձիու համեմատությամբ խոշոր է.

իսկ գոյականի վրա դնելով dəy մասնիկը, կստացվի ճշգրիտ չափ՝ իմաստը. ինչպես՝

Bozu kulundəy

Հորթը քուռակի չափ է

Ol ayudəy bökö

Նա արջի չափ ուժեղ է։

Բաղկիւրներն լեզվում գերադրական կազմելու համար ածականի սկիզբը դնում են *ig, bik, utä* նախամասնիկներից որևէ մեկը. ինչպես՝

ig yaqšə *ամենալավ*

bik » *շատ լավ*

utä qəðəl *չափազանց կարմիր*։

Կումուլներն լեզվով՝

kör yaxšə *շատ լավ*։

kör bek ariv *խիստ շատ գեղեցիկ*։

Աննամբերենում գերադրական կազմելու համար գործածվում են բազմաթիվ բառեր և արտահայտություններ. հիշենք նրանցից մեզ համար ավելի տարօրինակները. *n'üt* «առաջին», *yu* «չար», *huğ* «կատաղի», *kva sük* «բոլոր ուժից վեր», *kva dok* «այն կողմ», *het sük* «բոլոր ուժով», *tçet* «մեռնել» (իմա՝ մահու չափ, մեռնելու չափ), *t'ay me* «տեսնել մորը» (իմա՝ այնքան սաստիկ, որ մեռած մոր ուրվականը կտեսնի). օրինակ՝

kq huğ *դժվար կատաղի = շատ դժվար*

met tçet *հոգնած մեռնել = շատ հոգնած*

man^y t'ay me *սաստիկ տեսնել մայր = շատ սաստիկ*

ça het sük *հեռու ամբողջ ուժով = շատ հեռու*

mat n'üt *զով առաջին = շատ զով*։

Կոմի-պերմերեն լեզվով գերադրականը կազմվում է *med* բառով, որ ածականի հետ միանալով մի բարդ բառ է կազմում. ինչպես՝

medvəna	ամենաուժեղ
medžočkom	ամենասպիտակ
medkuzu	ամենաներկար:

Բացարձակ գերադրականի մի սուանձին ձև է այն, որ կազմավորվում է ածականը բարդելով այնպիսի մի գոյականի հետ, որ տվյալ հատկության իբր տիրապետ է ստանում: Ամեն լեզվի մեջ էլ, շատ հաճախ, ածականները պատկերավոր բացատրությամբ նմանեցվում են այս կամ այն առարկային. օրինակ՝ երեսք նորա իբրև զարեգակն և հանդերձք նորա եղեն սպիտակ իբրև զլոյս (կամ իբրև զձիւն) Մտթ. Ժէ, Զ և Մրկ. Թ. Զ. Աշխ. Ուսի պես ճերմակ. բամբակի պես ճերմակ. արծուի պես սև. սաթի պես սև. կրակի պես փայլուն և այլն. Բայց բարդությամբ գերադրական կազմելու ձևը հատուկ կարող է լինել միայն այնպիսի լեզուների, որոնք ճոխ բարդություն ունեն. այսպես՝ սանսկրիտը, հունարենը և այլն. գերադրականի այսպիսի օրինակներ առանձնապես շատ է տալիս գերմաներենը. ինչպես՝

baumstark	շատ ուժեղ (ծառի պես)
blutarm	շատ աղքատ
blutjung	շատ երիտասարդ
eiskalt	շատ ցուրտ (սառույցի պես)
essigsauer	շատ թթու (քացախի պես)
federleicht	շատ թեթև (փետուրի պես)
feuerrot	շատ կարմիր (կրակի պես)
grasgrün	շատ կանաչ (խոտի պես)
grundfalsch	շատ սուտ (հիմքի պես)
himmelhoch	շատ բարձր (երկնքի չափ)
kolchschwarz	շատ սև (ածուխի պես)
nagelneu	շատ նոր (եղունգի կամ գամի պես)
pechschwarz	շատ սև (ձյուղթի պես)
rabenschwarz	» » (ագռավի պես)
schneeweiss	ձյունասպիտակ (ձյունի պես)
steinhart	շատ կարծր (քարի պես)
steinreich	շատ հարուստ (» »)
stockblind	բոլորովին կույր (կոճղի պես)
stohdarr	շատ չոր
weltbekannt	շատ ծանոթ (աշխարհածանոթ)
wunderschön	շատ գեղեցիկ (հրաշագեղ)

նման ձևեր կան նաև անգլերենի մեջ. օրինակ՝	
brand-new	բոլորովին նոր (դրոշմի պես)
span-new	» » (թիզի պես)
snow-white	ձյունասպիտակ
stone-blind	բոլորովին կույր (քարի պես):

Նույնիսկ այն լեզուների մեջ, ուր կո գերադրականի առանձին մասնկալոր ձև, այս ձևը բավական ուժեղ չի համարվում և իմաստը սաստկացնելու համար կարիք են զգում ավելացնելու սաստկություն արտահայտող զանազան մակերայներ, որոնք կարող են միանալ թե՛ պարզ ածականին, և թե՛ ածականի մասնկալոր գերադրական ձևին. ինչպես՝

Պրս. bisyār bihtar	շատ լավագույն
dīgar badtar	այլապես վատագույն, խիստ վատագույն
nīk šīrīntarīm	լավ ամենաքայքայ

Հուն. λίαν μέγα «շատ մեծ», πολύ μέγαν «առավել մեծագույն», σφόδρα ἄλκοος «շատ անարդար».

Լատ. maxime fidelis «շատ հավատարիմ», magis severus «ավելի խիստ», valde lenis «շատ մեղմ»:

Այդպես և ֆրանսերենում ավելացվում են՝ très «չափազանց», tout à fait «բոլորովին», terriblement «սոսկալի կերպով», furieusement «կատաղաբար», grandemen «մեծապես», և այլն բառերը:

Ռումիներենում՝ foarte, prea «հույժ», deosebit «հատկապես», peste măsură «չափազանց», ne mai auzit «չլսված», extraordinar «արտասովոր», groaznic «սոսկալի», de tot, cu de-săvârșire «բոլորովին» բառերը:

Իտալերենում՝ molto «շատ», oltre modo «ուրիշ եղանակով» (այլապես), fuor di misura «չափից դուրս», singolarmente «եզակիորեն» և այլն:

Գերմաներենում՝ furchtbar «սոսկալի», schrecklich «սարսափելի»:

Կարելի է ասել օրինակ՝ furchtbar schön կամ schrecklich schön «սոսկալի գեղեցիկ, սարսափելի գեղեցիկ»

Ռուսերենում՝ гораздо	շատ ավելի
очень	շատ
весьма	շատ, խիստ
самый	ամենա:

Ժողովրդական խոսակցական լեզվում՝

ужас սարսափ

страх սարսափ

смерть մահ

до смерти ցմահ

больно ցավագին՝ որ իբր մասնիկ է գործածվում:

Արարերենում՝ Jiddan «խիսապես», kaširan «շատ», առավելապես», lil'āyati «չափազանցություն», ašadd «սաստկագույն», aqall «ամենաքիչ», šarr «հոգեգույն», xayr՝կամ afdal «լավագույն», akdar «ամենաշատ», առավելագույն»:

Դրդ. ZOR «հույժ» բառով՝

tieretere

ավելի կուշտ

zor tieretere

ամենակուշտ:

Թալիշերեն լեզվով բաղդատական կազմելու համար դրվում է veh բառը (որ է պրո. bih «լավ» և հյ. վեհ), իսկ գերադրականի համար սրա հետևանք ձոզ, որ թրք. ձոզ «շատ» բառն է. ինչպես՝

veh šin

քաղցրագույն

veh ձոզ šin

ամենաքաղցր:

Ֆիննական վեպս կամ չուդ լեզուն գերադրական կազմելու համար թեև ունի սեփական մի ձև, այն է lujas մակրայը, բայց ավելի հաճախ գործածում է ռուսերենից փոխառյալ samii բառով կազմվող ձևը, որ համապատասխանում է մեր ամենա- ձևին. օրինակ՝ samii kuiv «ամենաչոր»:

Այսպիսի սաստկացուցիչ մակրայները հաճախակի գործածությունում մաշվելով ձևացնում են զանազան գերադրական նախամասնիկներ: Այսպիսի նախամասնիկներից կարելի է հիշել՝ ռուս. наи-, пре-, բուլգ. нај-, օրինակ՝ добъръ «լավ», најдобъръ «ամենալավ», սերբ. нај-, օրինակ՝ најпаметнији «ամենախիմաստուն», прѣ-, օրինակ՝ прѣвелик «շատ մեծ, հագեցին», прѣвисок «շատ բարձր», važna i прѣvažna ствар «կարևոր և շատ կարևոր բան»:

Իտալ. tra-, stra-, arco-. ինչպես՝

strabello, arcibellisimo «հույժ գեղեցիկ»

Չեխ. nej-, pre-, vše-, vele-, pra-, ինչպես՝

предраhy «շատ թանկ»:

Գրաբարի մեջ գերադրական կազմելու մի ձև է ածականի վրա ավելացնել հուսկ բառը. ինչպես՝

հուսկ կրտսերն ճամենից փոքրը»

հուսկ յետինն ճամենից վերջինը»:

Տրված օրինակները հնդեվրոպական նոր լեզուներից էին. բայց նույն երևույթը կարող ենք գտնել նաև տարբեր լեզվախմբերի մեջ: Այսպես՝

Արաբ. թե՛ բաղդատականը, և թե՛ գերադրականը կազմվում են *a* նախամասնիկով. օրինակ՝ *akbar* «մեծագույն», աստիճանի տարբերությունը որոշվում է ըստ քերականական գործածության. եթե որոշյալ է՝ համարվում է գերադրական. օրինակ՝ *al-akbar* «ամենամեծը». առանց հոգի բաղդատական է և ստանում է բացառական հոլով:

Թեև ծագումը մեզ հայտնի չէ, բայց վրացերենն էլ իր բաղդատականն ու գերադրականը կազմում է յ (u) նախամասնիկով, առաջինի համար մի անգամ դնելով, երկրորդ գեղջում՝ կրկնելով. օրինակ՝

მშვენიერი	(mšvenieri)	գեղեցիկ
უმშვენიერესი	(umšvenieresi)	ավելի գեղեցիկ
უუმშვენიერესი	(uumšvenieresi)	ամենագեղեցիկ:

Մենք մեր խասի լեզուն բաղդատականը կազմում է *kham* նախամասնիկով, իսկ գերադրականը՝ ավելացնելով նաև *tam* մասնիկը. օրինակ՝ *eh* «կարծրություն», *ba-eh* «կարծր», *ba-kham-eh* «ավելի կարծր», *ba-kham-eh-tam* «ամենակարծր»:

Ինչպես բաղդատականը ունի նվազական ձև, նույնպես և գերադրականը ունի առավելական ձև, որ արտահայտում է «բոլորովին» իմաստը. այսպես, օրինակ՝ *хонький* «ամենիկով կազմված ձևերը, ինչպես՝

белехонький	բոլորովին սպիտակ
смирнехонький	» խաղաղ:

Բնականաբար ամեն տեսակ ածական չի կարող ունենալ բաղդատական ու գերադրական աստիճան. միայն որակական ածականներն են, որ ընդունակ են համեմատություն աստիճաններ ստանալու: Սակայն նույնիսկ որակական ածականները, հաճախ, երբ նշանակությունը թույլ չի տալիս աստիճանավորումներ մտցնելու, չեն ստանում բաղդատական ու գերադրական աս-

տիճան: Օրինակ՝ դերբայ-ածականներից շատերը զուրկ են այս աստիճաններից. չի կարելի ասել ավելի ամուսնացած, ավելի մեռած, ամենից ամուսնացած, ամենից ավելի մեռած և այլն, բայց կարելի է ասել ավելի զարգացած, ամենից ավելի զարգացած:

Անշուշտ, քերականութեան մեջ չի կարելի դնել զանազան կանոններ՝ բացատրելու համար, թե որ ածականներն են, որ կարող են ստանալ համեմատական աստիճաններ և որոնք ոչ. դա ավելի բառարանական կամ ոճաբանական հարց է: Բայց կան լեզուներ, որոնք համեմատութեան աստիճանների բարդ կազմութիւն ունենալու պատճառով, կարևոր են համարել քերականութեան մեջ էլ այս առթիվ զանազան կանոններ մտցնել:

Այսպես են, օրինակ, սլավոնական լեզուները. Այս լեզուների քերականութիւնների մեջ նշվում են, օրինակ, թե համեմատութեան աստիճան չեն կարող ունենալ՝

1) Նյութ կամ առարկայի ինչ նյութից շինված լինելը ցույց տվող ածականները. այսպես՝ ոսկյա, փայտյա, արծաթյա և այլն:

2) Ազգ ցույց տվող ածականները. ինչպես՝ հայ, ռուս, թուրք, գերմանացի և այլն:

3) Ստացողական ածականները. ինչպես՝ ռուս. братский «եղբայրական» (եղբոր) և այլն:

4) Բնական հատկութիւն կամ վիճակ ցույց տվող ածականները. ինչպես՝ ռուս. нemoй «համար», լեհ. glychy «խուլ», bosy «բոսկի», nagі «մերկ» և այլն:

5) Թվականներից աստիճան կարող է ստանալ միայն «առաջին» բառը, ինչպես՝ ռուս. первейший «ամենաառաջին»:

Ինչպես ասացինք, սրանք ավելի ոճաբանական երևույթներ են, որոնք ազգից ազգ և լեզվից լեզու կարող են տարբեր լինել: Այսպես, օրինակ՝ մինչդեռ սլավոնական լեզուների մեջ, ինչպես ասվեց, կադ կամ խուլ չունեն համեմատական աստիճան, հայերենի մեջ կարող ենք երկուսն էլ աստիճանավորել թե հին, և թե նոր լեզվով. այսպես՝

Ո՞վ ոք խլագոյն քան զՊօղոս. այլ տես, զիարդ վաղվադակի լուաւ յօրինակ հեթանոսաց. Գէ, ես.

Երազագնաց ընթացք մերոյ գիտութեանս յոյժ կալագոյն գտանին հասանել կալ ի վերայ հաստատեալս բնութեանց, վեցօր. ա.

Մի խնդրեր դու զգորութիւն բանից՝ որ կաղազոյնք իցեն..
 Եփր. համար..

Աշխարհաբարում կարող ենք ասել ոչ միայն՝

Այս ահանջս մյուսից ավելի խուլ է.

Այս մարդը նրանից ավելի կաղ է.

այլև՝

Պապից ավելի պապական է:

Ձանազան պատճառներով համեմատության այս կամ այն եզրը կարող է ջնջվել կամ սովորական չդառնալ և հետո փոխանակվել մի ուրիշ ձևով. արդյունքն այն է լինում, որ երբեմն համեմատության եզրերը կարող են լինել բոլորովին առանձին բառեր. ինչպես՝

Գերմ.	gut	besser	viel-mehr
	լավ	ամենալավ	շատ-ամենաշատ
Լատ.	bonus	melior	omptimus
	լավ	ավելի լավ	ամենալավ
	malus	pejor	pessimus
	վատ	ավելի վատ	ամենավատ
	parvus	minor	minimus
	փոքր	ավելի փոքր	ամենափոքր

Հն. ἀγαθος ἀμείνων ἀρίστος — լավ, ավելի լավ, ամենալավ

Իսպ. alto superior supremo բարձր, ավելի բարձր, ամենաբարձր
 bueno mejor optimo լավ և այլն

Պորտ. muito շատ, mais ավելի շատ, ամենաշատ
 pouco քիչ, menos » քիչ, ամենաքիչ

grande	մեծ	maior	ավելի մեծ, ամենամեծ
pequeno	փոքր	menor	» փոքր, ամենափոքր
bom	լավ	melhor	» լավ, ամենալավ
mão	վատ	peior	» վատ, ամենավատ
alto	բարձր	superior	ավելի բարձր supremo ամենաբարձր
baixo	ցած	inferior	ավելի ցած infimo ամենացած.

4. ԳԵՐԱԴՐԱԿԱՆ ՀՆԴԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԼԵՁՈՒՆԵՐՈՒՄ

Գերադրականի հնդեվրոպական մասնիկն էր - istho - (կամ is—to), որ կազմված է բաղդատական -yes-(is-) մասնիկի

վրա ավելացնելով -tho- մասնիկը: Յեղակից լեզուների մեջ պահպանված է հնդ-իրանական, հույն և գերմանական խմբերում. սանս. -iṣtha-, զնդ. -iṣṭa-, հն. -ιστο-, հրգ. -isto, գոթ. -ist-, -ōst-, գերմ.-ste, անգլ. -est, ձևերով. հմմտ. սանս. svād-iṣ-ṭhas «ամենաքաղցր», զնդ. maziṣṭa «մեծագույն», հն. 𐎧𐎠𐎢𐎡𐎹 -ιστοσ.

Գոթ. sūtists «ամենաքաղցր», mānagists «ամենաշատ», armōsts «ամենաաղքատ».

Հրգ. suoz-isto, հայուս. spakastr «ամենախելոք», հ. նորվ. på-nastr «ամենամոտիկ», helgastr «ամենասուրբ».
Գերմ. kleinst «ամենափոքր», անգլ. longest «ամենաերկար».
Նորվ. klogest «ամենախմաստուն»:

Պարսկերենը թեև կորցրել է այս մասնիկը և իր գերադրականը ուրիշ ձևով է կազմում, բայց իբր մնացորդ հնության, պահել է մի քանի քարացած ձևեր. ինչպես՝ պհլ. vahišt «լավագույն», փարսի՝ vahest նույն նշ., պրս. bihišt «դրախտ». պհլ. kamest «ամենապակաս», balast «ամենաբարձր», mahest «փարս. mahest «մեծագույն», պրս. mahist «բարձրաժան», պրս. nuxust «առաջին» (հմմտ. հյ. նախ):

Հին բարձր գերմաներենում գերադրականը կազմվում է -ist կամ -ōst մասնիկով, որոնց գործածություն համար ստույգ կանոն չկա, ճիշտ ինչպես բաղդատականի -ir և -or մասնիկների համար. օրինակ՝

hōhīsto կամ hōhōsto
slēthīsto, lengīsto, jungīsto և այլն.

Հունարեններում բաղդատականը կազմվում է -er, գերադրականը՝ -st մասնիկով. օրինակ՝ hoog «բարձր», hooger «ավելի բարձր», hoogst «ամենաբարձր»:

Մի քանի լեզուներ նույն գերադրական -istho -ձևի մոտ կամ առանձին կազմել են ուրիշ գերադրական մասնիկներ. այսպես՝

1) Հնդ-իրանական ճյուղում հնդեվր. *-tama-, որ տալիս է սանս. -tama-, զնդ. -təma-. այս մասնիկը համարվում է -tara- ձևով բաղդատականի գերադրականը, մինչդեռ -istho- համարվում է -yes- ձևով բաղդատականի գերադրականը. օրինակ՝

Սանս. amá-tama	հումագուլյն, ամենահում
զնդ. mazišta	ամենամեծ, բայց՝
hubaoiðitəma.	ամենաանուշարույր.

Պարսկերենը կորցրել է այս մասնիկը, բայց պահպանել ենք և փարսին պահում են -tum ձևով. ինչպես՝ փարսի՝ xurdatum «ամենափոքր» (Spiegel.Gr.pars. էջ 57), պհլ. vadtum «ամենավատ», tištām «ամենատրագ», ðōmandtum «ամենազորավոր, ամենաուժեղ»:

2) Լատինական և կելտական ճյուղերում ստեղծվել է հընդ-եվր. -s-րmo- մասնիկը, օրինակ՝

հնդեվր. auks-րmo > լատ. Auximum, կելտ. Uxuma բարձրագույն.

լատ. maximus ամենամեծ
oxime ամենաարագ
proximus ամենամոտիկ
pessimus ամենավատ:

Նույնը նաև *-is-րmo -ձևով, որից էլ՝

Հլատ. plisimo > լատ. plurima(*plēis-րmo-) խիստ շատ
լատ. pulcherrimus(*pulcrisemos) ամենագեղեցիկ
լատ. facillimus(*facilisemos) շատ հեշտ

գալլերեն Oðzédμη, (քաղաքի անուն) «շատ բարձր».

հ.- գալլ. hinham «շատ ծեր» (*senisamos):

3) Դարձյալ լատինականում՝-issimus. օրինակ՝ novissimus «նորագույն, ամենավերջին». սրանից են առաջանում իտալ.-issimo, իսպան. -ísimo, պորտ. -issimo, և ֆրանս. -issime (վերջինս հազվագյուտ) մասնիկները. օրինակ՝ իտալ. grandissimo «ամենամեծ», bellissimo «ամենագեղեցիկ», buonissimo «ամենալավ», իսպան. importantísimo «ամենակարևոր», պորտ. friíssimo «ամենացուրտ», ֆրանս. grandissime «ամենամեծ», généralissime (գոյ.) «գերագույն հրամանատար»:

4) Հունարեն -τατος. օրինակ՝ ὁμότεος «հումագույն, ամենից ավելի հում»:

5) Լիտվաներենի գերադրական մասնիկն է ար. -iausias, իգ.-iausia, որ առանձին ձև է հնդեվրոպական լեզուների մեջ և իրեն մերձավորն ունի հսլ. -uchū ածականի վերջավորության մեջ:

6) Պարսկերենում բուն գերադրականի ձևը կորել է, և

ստեղծվել է մի նոր ձև. բաղդատական -tar մասնիկի վրա ազե-
լացնում են -in մասնիկը. օրինակ՝ badtarin «ամենավատ», mihta-
rin «ամենամեծ», բայց այս -in մասնիկը կարող է նաև առանձին
գործածվել. ինչպես՝ bar-in «ամենավերին», գերազույն», pas-in
«ամենավերջին»: Սրանից հետևում է, որ -tar-in գերադրականը
կրկին մասնիկների գումարն է: Սրան նման է օտերեն լեզուն,
որ նույնպես կորցրել է բուն գերադրականի ձևը և իր գերա-
դրականը կազմելու համար կրկնում է բաղդատականի մասնիկը.
ինչպես՝

sau-dār սևագույն sau-dār-dār ամենասպիտակ
urs-tār սպիտակագույն urs-tār-tār ամենասպիտակ:

7) Կելտական վելշ լեզուն ածականների համեմատության
աստիճանները չորսի է հասցրել՝ ավելացնելով նախորդների վրա
նաև հավասարական (equative) աստիճանը. օրինակ՝

գրական հավասարական բաղդատական գերադրական
glân մաքուր glaned glanach glanaf
tlawd աղքատ tloted tlotach tlotaf
budr կեղտոտ butred butrach butraf

8) Հին պրուսերենի բաղդատական աստիճանը անստույգ
է, իսկ գերադրականը կազմվում է դրական ածականից առաջ
գնելով ucka բառը. ինչպես՝ ucka kuslaisin «ամենաթույլ, ամե-
նատկար»:

9) Լատիշերենում գերադրական կազմելու մասնիկներն են
ար. -ākais, իգ. -ākā, օրինակ՝ visgudrākais vīrs «ամենաիմաս-
տուն մարդ», visskaistākā eka «ամենագեղեցիկ շենք»:

Ֆրանսերեն ժողովրդական լեզվում կա մինչև անգամ «կովի
չափ, Պլ. կովերու պես», որով կազմում են գերադրական. ինչ-
պես՝ Je suis vachement fatigué «շատ (կովի չափ) հոգնած եմ».
Il est vachement fort «կովի չափ (շատ) ուժեղ է»:

Ճ. ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տեսանք բաղդատականի և գերադրականի այն ձևերը,
որոնք սկսելով մի պարզագույն և հասարակ վիճակից և հետզհե-
տե զարգանալով, հասնում են առանձին նախամասնիկների և
ետամասնիկների: Այս վիճակին հասնելուց հետո, լեզուների մեջ
կատարվում է հակառակ երևույթը. մասնիկները շատ գործած-
վելով թուլանում են, զգուշանում են, կորցնում են իրենց
սաստկական ուժը. և այն ժամանակ, լեզուն, որ փնտրում է

միշտ ուժգին ու որոշակի արտահայտության ձևեր, մի կողմից ավելացնում է ռոմանտիկ, հրաշալի, զարհուրելի, սարսափելի... քառերը ածականի վրա, մյուս կողմից՝ ջնջելով բաղդատականի և գերադրականի մասնիկները՝ անցնում է արտահայտության նախնական սովորական ձևերին։ Օրինակներ.

Հատիներենը ուներ բաղդատականի և գերադրականի առանձին ձևեր, բայց շատ գործածվելուց՝ այս ձևերը կորցրին իրենց ուժը. ուստի ավելի արտահայտիչ մի եղանակ փնտրելով՝ նորալատին լեզուները հնարեցին մի նոր ձև. Իսպանիան, Գասկոնը և Արևելքը սկսեցին գործածել լատ. *magis* «ավելի» բառը, իսկ Իտալիան և Գալլիան՝ *plus* «ավելի» հոմանիշը։

Ֆրանսերենը լատինական գերադրականից միայն մի քանի բառ ժառանգեց. հին ֆրանսերենում, մինչև ԺԲ դար, ասում էին դեռ *saintisme* «ամենասուրբ», *altisme* «բարձրագույն» և այլն. ԺԴ դարում արդեն սրանք անհետացան և նրանց տեղ սկսեց գործածվել բաղդատականի համար *plus* «ավելի», գերադրականի համար՝ նույնը որոշյալ հոգով (*le plus*), ինչպես՝ *plus grand* «ամեծագույն», *le plus grand* «ամենամեծ»։ Իտալերենում թեև մինչև այժմ կա-*issimo* վերջավորությամբ գերադրականի ձևը, բայց նրա հետ գործածական է նաև *piu* «ավելի», *il piu* «ամենա...» բառերով կազմվող ձևը. ինչպես՝ *grande* «մեծ», *piu grande* «ավելի մեծ», *grandissimo* կամ *il piu grande* «ամենամեծ», *buono* «լավ», *buonissimo* կամ *il piu buono* «ամենալավ»։

Ռետոռոման լեզվով *grond* «մեծ», *pli grond* «ամեծագույն», *ilg pli grond* «ամենամեծ»։

Իսպաներենում բաղդատականը կազմելու համար դնում են *mas* «ավելի». գերադրականի համար թեև կա *-ismo* մասնիկը, բայց ավելի լավ է համարվում կամ բաղդատականի վրա ավելացնել որոշիչ հոդը և կամ դնել *muy* (նույժ) բառը. օրինակ՝ *importantissimo* կամ *may importante* «ամենակարևոր»։

Կատալան լեզվով բաղդատական՝ *mes alt* «ավելի բարձր», գերադրական՝ *el mes alt* «ամենաբարձր»։

Պորտուգալերենում բաղդատականի համար դնում են *mais* «ավելի», իսկ գերադրականի համար, թեև կան *-issimo* կամ *-errimo* մասնիկները, բայց ավելի լավ է համարվում բաղդատականի վրա ավելացնել որոշիչ հոդը. Օրինակ՝

frio ցուրտ, friissimo շատ ցուրտ.

celebre նշանավոր, celeberrimo ամենանշանավոր, բայց

A minha espingarda é bonita, a tua é mais
իմ հրացանը է գեղեցիկ, քոնը է ավելի
bonita, a sua é a mais linda de todas.
գեղեցիկ, նրանը է ամենա գեղեցիկը բոլորից.

Ռուսներենում բաղդատականի համար դնում են mai «ա-
վելի» բառը, իսկ գերադրականի համար ավելանում է սրա վրա
cel որոշիչը. օրինակ՝ mai plăcut ավելի դուրեկան
cel mai plăcut ամենադուրեկան.

Նոր հնդկական սինդհի լեզուն էլ մյուս բոլոր հնդկական
լեզուների նման կորցրել է բաղդատականի և գերադրականի
կազմության հին ձևը և նրա փոխարեն առաջինը կազմում է
պարզ բացառական հոլովով, երկրորդը՝ «ամեն» բառով.

Հին հունարենն էլ ունի բաղդատականի և գերադրականի
համար առանձին մասնիկավոր ձևեր: Միայն այն դեպքում, երբ
ածականը իր սեփական բաղդատական և գերադրական աստի-
ճանները չունի, նրանց փոխարեն կողքին դնում են «ավելի» և
«քիչ», սակավ՝ բառերի աստիճանները. օրինակ՝

μᾶλα շատ, μᾶλλον ավելի շատ

μάλιστα ամենաշատ

ὀλίγον քիչ

ἥττον ավելի քիչ

ἥμισυ ամենաքիչ:

Նոր հունարենը թեև բաղդատականի հին ձևը պահում է դեռ,
բայց սրա հետ միասին գործ է ածում նաև «ավելի» նշանակող բա-
ռով կազմվող ձևը, իսկ գերադրականը կազմում է որոշիչ հոլով՝
δριζοῦ φριανσերենի կամ այլ նորալատին լեզուների պես. օրինակ՝
ὄραιος գեղեցիկ, ὄραιότερος ավելի գեղեցիկ, ὁ ὄραιότερος
ամենագեղեցիկ, καλός լավ, πῶς καλός ավելի լավ, πολλὸς
καλός ամենալավ, πεπαιδευμένος «կրթված», μᾶλλον πεπαιδευμένος
ավելի կրթված, ὁ μᾶλλον πεπαιδευμένος ամենակրթված: Նոր
հունարենը սիրում է այս նոր ձևը և միշտ այն է գործածում.

Գերմանական ճյուղը ավելի հավատարիմ է հին մասնիկա-
վոր ձևին, բայց այստեղ էլ սկսվել է փոփոխությունը. դանիերենը
ունի բաղդատականի համար -ere և գերադրականի համար -est
մասնիկները (օրինակ՝ rig «հարուստ», rigere «հարստագույն»,

rigest «ամենահարուստ»), բայց շատ ածականներ բաղդատականը կազմում են mere և գերադրականը՝ mest բառերով: Այսպես և շվեդերենը, որ թեև բաղդատականի համար ունի -re և գերադրականի համար -st մասնիկները, բայց շատ ածականներ ստանում են բաղդատականի համար mera և գերադրականի համար mest բառերը և ուրիշ նման բառեր:

Լեհերենը ունի բաղդատական կազմելու առանձին ձև, բայց կան բառեր, որ չեն ստանում այդ ձևը, և նրանց վրա դնում են bardziej կամ więcej «ավելի» բառը:

Լեթթերենը ունի բաղդատականի առանձին ձև, որ կազմավորվում է -ak- մասնիկով. օրինակ՝

labs լավ, labaks լավագույն
tumschs մութ, tumschaks մթագույն:

Բայց ավելի գործածական են jo և wairak «ավելի» բառերով կազմված ձևերը. ինչպես՝

bagats հարուստ, jo bagats ավելի հարուստ
miltains ալյուրոտ, wairak miltains ավելի ալյուրոտ:

Սլովեններենը ունի իր բաղդատական ու գերադրական մասնիկները. այսպես՝ ejši, eji բաղդատականի համար, որոնց վրա ավելացնելով naj- կազմում է գերադրականը, բայց հատկապես ժողովրդական լեզուն սիրում է սրանց փոխարեն գործածել bōlj «ավելի» և najbōlj «շատ ավելի» մակբայներով կազմված ձևերը. ինչպես՝ rdeč «կարմիր», bolj rdeč «ավելի կարմիր», najbolj rdeč «ամենակարմիր»:

Լեզուներ էլ կան, որ հին բաղդատական և գերադրական մասնիկները կորցնելուց հետո, չեն ստեղծել վերահիշյալներին նման մի նոր ձև, այլ դիմել են ամենանախնական ձևին, այն է՝ իսմեմատության բացառականով կազմվող եղանակին: Այսպես են, օրինակ՝ սանսկրիտի ժառանգ մարաթի լեզուն, որ բաղդատականի և գերադրականի փոխարեն պահում է միայն բացառական հոլովը. աֆղաներենը, որ հնդեվրոպական և իրանական բաղդատական և գերադրական բոյոր մասնիկները կորցրել է և բաղդատական աստիճանը կազմում է պարզ բացառականով, իսկ գերադրականը «մյուսներին ավելի» ձևով. ինչպես՝

spuk tar-baṇa «թեթև փետուրից», ուր tar- բացառականի մասնիկն է:

Այլ լեզվախմբերից էլ մի օրինակ տալու համար հիշենք վրացերենը, ուր թեև կա բաղդատականի և գերագրականի առանձին ձև, բայց կարելի է նաև գործածել պարզապես up'ro «ավելի» և yvelaze «ամենա-» ձևերը. օրինակ՝

up'ro didia chemze
ավելի մեծ է ինձնից
yvelaze lamazia
ամենից գեղեցիկ է:

6. ԳԵՐԱԴՐԱԿԱՆԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

Ինչպես բաղդատականի -yes- և -tero- մասնիկները, նույնպես և գերագրականի -isto- մասնիկը անհետ ջնջված է հայերենում. (պիտի տար հյ. -իստ, ինչպես ցույց է տալիս հնդեվր. vesti > հյ. — զգեստ ձևը): Ուրեմն գրաբարը որևէ առանձին մասնիկ չունի գերագրականի համար. նա իր գերագրականը կազմում է հետևյալ ձևերով.

1) Պարզ դրական ածականը դնելով որոշիչ հոգով՝ հոգնակի բացառական խնդրով. օրինակ՝

Մեծն ի ձէնջ եղիցի ձեր սպասաւորը.

2) Նույնը ամեմայն բառի հետ գործածելով.

Մեծ է սէրն հայրենեաց քան զամենայն մեծութիւնս երկրաւորս.

3) Ածականը ինքը իրանով կրկնելով. ինչպես՝

մեծամեծ, չաբաչար, ջերմաջերմ, ժանտաժուտ.

4) Դրական ածականի վրա ավելացնելով կարի, նույժ, ան-
հնարիմ մակբայները. ինչպես՝

Կարի չար առնէ.

Եւ էր հեծելազօրն կարի յոյժ.

Կարի զօրաւորք են յոյժ.

Կարի զօրաւորագոյն քան զմեզ եղեր.

Մի կարի արդար լինիր:

Ածականը զորացնելու ձևերից մեկն էլ նրա մոտ երիցս բառը ավելացնելն է. օրինակ՝ երիցս անիծեալ, երիցս նղովեալ և այլն: Հոռնարենի մեջ էլ կա նման երևույթ:

Այսպիսի մի իմաստ ունի նաև յակուտերեն ՈՏ շերեք» բառը doydu Շաշարհ, երկիր» բառի հետ զործածելու ժամանակ. օրինակ՝ ոճ doydu Շամբողջ աշխարհ, ամբողջ երկիրը» (Այս բացատրությունը նրա համար է, որ տիեզերքը բաժանել են երեքի. երկինք, երկիր և նրանց միջև եղած տարածությունը):

Ծ) Ածականը բարդելով ամեն բառով, որ այդ դեպքում ծառայում է իբրև գերադրականի նախամասնիկ. ինչպես՝ ամենաբարդ, ամենամեծ և այլն:

Գերադրականի այսպիսի ձև գոյություն չունեն մետրոպոլիտ շրջանում. այդ շրջանի հայերենը արդարև կազմում էր ամեն բառով բարդություններ, բայց միայն բայարմատով (և ոչ թե ածականով). այնպես որ նրանց մեջ ամեն նշանակում էր Շամեն բան» և ծառայում էր իբրև խնդիր բայարմատի. այսպես՝ ամենաբալ Շամեն բանի բալող», ամենատես Շամեն բան տեսող», ամենագետ Շամեն բան գիտող», ամենաբեր Շամեն բան բերող», ամենագիրտ, ամենակալ, ամենուսոյց, ամենագոր, ամենավար, ամենսփիւռ, ամենալից, ամենալցոյց, ամենակեցոյց, ամենաշիջոյց և այլն:

Հինգերորդ դարի կեսից հետո այս կարգի բառերը գերադրականի նշանակություն ստացան. ամենագետ նշանակեց Շամենից ավելի գիտուն» և այլն, որով սովորություն դարձավ ոչ միայն բայարմատները, այլև ամեն մի ածական բարդել ամեն բառով. ահա այս ժամանակի ծնունդ են՝ ամենաբաղձ Շամենքին բաղձալի, ամենափափագելի», Փարպ. ամենաբարի Շատ բարի» Փիլ. ամենագեղեցիկ Շամենից ավելի գեղեցիկ» Փիլ. Պիտ. ամենաբարևոք, ամենաբաղում, ամենաճշմարիտ, ամենապանծալի, ամենագովելի, ամենասիրելի, ամենապանչելի, ամենափափագելի, ամենածայրագոյն, ամենագերագոյն և այլն, և այլն:

Հայկազյան բառարանում ամէն- բառով կազմված բառերի ամբողջ թիվը է 330 (երեքը հավելվածում), իսկ ԱՐ ունի 383 բառ, որոնցից միայն 67-ն է վկայված Ծ-րդ դարի առաջին կեսից, թեև ֆույյալի մեջ էլ կան մի քանի այնպիսի բառեր, որոնք կազմված են այդ շրջանի ոճով և կարող են վկայված լինել: Այսպես, օրինակ՝ ամենայնուշ. Ոսկ. պոզ. Ա, 529 և ամենա-կարող Հոկտ. էջ 46 ա:

Հինգերորդ դարի առաջին կեսի կազմությունից այս վերջին (ամենա-ձևով) կազմությանը անցնելու ճանապարհը, միև-

նույն ժամանակ զրանց զանազանությունը ցույց տալու համար կարող ենք հիշել հետևյալ բաները.

Ամենայարմար, կազմված է յարմարիլ բայից և նշանակում էր «ամեն բան հարմարող, ճարտարարվեստ»։ այս իմաստով է գործածված Ոսկ. Եւմենայարմար իմաստութեամբ աւետարանեաց: 5-րդ դարի կեսից հետո ամենայարմար կազմված կարծեցին հարմար ածականից, որով բառը նշանակեց բոլորովին հարմար և այս նշանակութեամբ ունի օրինակ՝ Նար. Ինչպես՝ ամենայարմար սրահ:

Ամենաշնորհ, կազմված է շնորհել բայից և նշանակում էր «ամեն բան շնորհող»։ այս իմաստով է գործածված Աղաթ. Ռուսում և պարզեւէր իսկ վիճակն յամենաշնորհն Աստուծոյ: Հետագայում ամենաշնորհ կազմված կարծվեց շնորհ գոյականից, որով և բառը նշանակեց «ամենայն շնորհօք լի» և այս նշանակութեամբ կան ամենաշնորհ պատկեր (Սարկ.)։ ամենաշնորհ երևալ Մարութա (ճառընտ.), ամենաշնորհ Դաւիթ անյաղք (Տօնակ.), Երշնջիք գտարածամ փոխեցեալն զամենաշնորհն զՄարգարէ (Արձ. Նանա Թագուհու թի դարից՝ Յովհաննավանքում, Այրարատ 176) և այլն:

Ուշ շրջանի գրիչները ոչ միայն հնարեցին այսպիսի բաներ, այլև հաճախ իրենց ընդօրինակությունների միջոցին մշտցըրին նաև մեսրոպյան շրջանի գրվածքների մեջ, որով մի կողմից այն գրվածքների լեզուն անհարապատ նորամուծություններով խաթարվեց, և մյուս կողմից այժմ մեր մեջ այն սխալ կարծիքը կազմվեց, թե հին շրջանում էլ այդպիսի բաներ կային, թեև «ասոնք ընտիր լեզուի մեջ շատ ցանցառ են և ոչ երբեք սովորական» (Չալիս. էջ 184), Ուշագիւր քննիչների գործն է եղել գտնել այսպիսի սխալները և ավելի հարազատ ու վստահելի ձեռագրերի վկայութեամբ ուղղել. Օրինակի համար՝ Սիրաք Ի2, 20, կարդում ենք. «Նաև շնորհք ի վերայ շնորհաց կին ամաւթդած, և ոչ է կշիռ ամենաժուժկալ անձին նորա»։ Այստեղ ամենաժուժկալ անհարազատ է և իրոք որ հունարեն բնագրերում չկա. ՆՀԲ, նույնը նաև Վարդանյան (Բառաք. գիտ. Ա. 15) սրբագրում է ըստ հունարենի ՌՅ է կշիռ ամենայն՝ արժանի ժուժկալ անձին:

Սերերիանոսի տպագրված օրինակում (էջ 4 և 6) կարդում ենք. «Ամենասուրբ Հոգին... մի Հոգի ամենասուրբ», որոնք ի հարկե հարազատ չեն. և ահա Վիեննայի մատենադարանի № 515

և № 217 ձեռագրերում գտնում ենք հարազատ ընթերցվածը, որ է պարզապես սուրբ (Վարդանյան, անդ, էջ 15—16)։

Այսպիսի անհարազատ նորմութունթյան շատ լավ մի օրինակ է ըստ իս ամենաշնորհող բառը Կորինթի մեջ. «Որում պարգևէր իսկ վիճակ յամենաշնորհողէն Աստուծոյ»։ Ամենաշնորհ բառը բոլորովին բավական է «ամեն բան շնորհող» իմաստը տալու համար և բոլորովին ավելորդ է ող մասնիկը։ Բայց որովհետև հետինների մոտ ամենաշնորհ ստացել էր «ամենայն շնորհօք լի» իմաստը, ուստի գրիչները լիովին են բառը և սրբագրել ամենաշնորհող։ Թե նախնական հարազատ ընթերցվածն էր ամենաշնորհ, ցույց է տալիս Ագաթանգեղոսը, որ նմանապես ունի նույն հատվածը. «Որում և պարգևէր իսկ վիճակն յամենաշնորհն Աստուծոյ»։ Մեր ասածը գործնական կերպով էլ հաստատվում է այժմ էջմիածնի մի ճառքնախորհում գտնված Կորյունի մի ընտիր օրինակով, ուր նույն բառը ունի ամենաշնորհ ձևը։

Եթե այսպես է, մենք կարող ենք ընդունել, որ նաև Կորինթի ամենապարզևող բառը, որ Ագաթանգեղոսի մեջ ամենապարզև ձևն ունի, նույնպես հետին սրբագրության արդյունք է։

Այսպես և ուրիշ բառեր։

Ստորև դնում եմ ցանկը այն բառերի, որոնք ՆՀԲ-ի տված վկայությունների համեմատ 5-րդ դարի առաջին կեսից են, բայց բայարմատով չեն կազմված։

ամենազարդ Ոսկ. յհ. Բ. 12.

ամենագեղ Մծբ. ԺԹ.

ամենազարդ Ոսկ. ես.

ամենաժանդ Ոսկ. մ. բ. 7.

ամենալաւութիւն Ոսկ. բ. կոր.

ամենածաղիկ Սեբեր. գ.

ամենակերակրիչ Դմ. Ժգ. 25

ամենահաստիչ Ագաթ.

ամենահեշտ Ագաթ.

ամենահատակ Ոսկ. ես.

ամենաշատ Ոսկ. ա. թես.

ամենաչար Եզն.

ամենապայծառ Ոսկ. Մտթ.

ամենապիղծ Ոսկ. Մտթ.

ամենատեսչութիւն Վեցօր. ը.

ամենափրկիչ Ագաթ. Կորիւն.

ամենադից Եւս. քր.

ամենիշխող Ոսկ. յհ. բ. 11.

6) Կարելի է նաև բաղդատական ածականը գործածել այն-
պիսի ձևով, որ գերադրականի իմաստ տա. օրինակ՝

Հոգնակի սեռական խնդրով՝

Ամենայն թագաւորացն մերոց հարստագոյն Տիգրան.

Հոգնակի ներգոյական խնդրով՝

Ոքողիաս կրտսերագոյն յորգիս Յովրամայ:

Ամենայն բառի հետ՝

էր պատուականագոյն քան զամենեսեան՝ որ ի տան հօր
նորա էին:

7) Այսպես լինելուց հետո՝ անսպասելի չէր, որ որևէ ճա-
մարակ հեղինակ- գույն վերջացող ածականի վրա ավելացներ
նաև ամենա- նախդիրը. այսպես, ունենք հրկու օրինակ.

ամենայնարմարագոյն Փիլ. լին.

ամենավեհագոյն ԱԲ.

(այլ են՝ ամենագոյն, ամենագերագոյն, ամենածայրագոյն):

8) Հիշենք վերջապես գերադրականի այն ձևը, որ ստաց-
վում է գոյականը կրկնելով իր հոգնակի սեռականով. օրինակ՝

Ամենայն պարծանաց պարծանք խոնարհութիւն է (ամենա-
մեծ պարծանքը կամ ամենապանծալի բանը խոնարհութիւնն է).

Ունայնութիւն ունայնութեանց, ամենայն ինչ ընդունայն
է. Ժդ. ա. 2.

Մնոտիք սնոտեաց.

Ոհ, կարի է առասպելա, այլև առասպելաց առասպել. Խոր.
Բ. ք.

Մահուց մահունս մեռանին (ամենաչարաչար մահով մեռ-
նում են):

Միջին հայերենում բաղդատականի նման՝ գրաբարի գե-
րադրական ձևերն էլ ջնջվեցին. վերացավ նույնիսկ ամենա- ձևը
և բոլորի փոխարեն սկսեց գործածվել նոր բաղդատականի այլ
ձևը՝ որոշիչ հոդով (Karst, էջ 395), օրինակ՝ այլ աղեկն ռա-
մենալաւըս.

Բացարձակ գերադրականի համար գործածվում է խիստ, որի հնագույն վկայությունը ունի Մամիկ. էջ 48, բայի հետ գործածված.

Խիստ վաստակեցաւ Սմբատ յաւուրն յայնմիկ.

Ավելի ուշ, 12—13-րդ դարերից, ունենք՝

Այս օրինակս՝ խիստ նման է.

Բերդն Կիզիստոէ խիստ ամուր.

կամ թե բայի վրա՝

խիստ ուրախացաւ.

խիստ սիրէաք զիրար (Այտն., էջ 28):

Գերադրականի այս ձևին ճիշտ համապատասխան են գալիս պրս. saxt և թրք. pek, որոնք նշանակում են էապես Վարծըր, խիստ, բայց գրվելով ածականի վրա՝ կազմում են գերադրական. այսպես՝ պրս. saxt suxt Վերստ թույլ, saxt nig Վատ բարի, թրք. pek eyi Վատ լավ, pek gözü Վատ գեղեցիկ, նկատի ունենալով գործածության հնությունը հայերենի մեջ (է դար), չի կարելի ասել, թե այս ձևը թարգմանված է թուրքերենից:

Բարբառների մեջ նույնպես ջնջված է գերադրականի մասնիկավոր ձևը (ամենա-), և նրա փոխարեն տարածված է մի կողմից վերլուծական ձևը և մյուս կողմից՝ օտար լեզուների հետեվողությունամբ կամ նմանությունամբ և կամ պարզ փոխառությունամբ առաջացել են բացարձակ գերադրականի նորանոր ձևեր.

Վերլուծական ձևն է ամեն բառի գործածությունը բացառական հոլովով, և կամ քանց նախադրությամբ. օրինակ՝

Երև. սա ամենից մէծն ա.

Ղրբ. սա լոխչունց մըէծծ ա. Լոխչու մըէծծը, ըմմէնան պըէնդը. Լոխչու ըրկընամուներ. Առոէ Լոխչու ըրկընամուներ (Քնն. Ղրբ. էջ 157):

Պ. ամմէնէն մէնձը վօ՞վ է Վամենամեծը ո՞վ է.

Պ. ամմէնէնքէն խօլէքը սա դղան է Վամենահանդարտը այս տղան է.

Պ. աս ամմէնէն մէնձ է.

Մրդ. էտ զըմմըրինէն աղէկ ի, զըմմըրինէն ճուշը.

Ջդ. մեր տունն վոխչից մենձ ա.

Վն. չանձ հըմէն կսկծավոր յես եմ վիրավոր, չանձ հըմեն խոռված յես եմ տրօրված, իրացած ու մրկած:

Համշենի բարբառում գերադրական կազմելու համար դրա-
կան ածականին կցվում է՝

1) Ըմբնըն կամ ըմբնացմըն «ամենքից» բառը.

2) Կամ Թրք.-էն (en) մասնիկը, որ ստանում է Մալայում
-ենն և շանիկում՝ -նըն ձևը.

3) Կամ պիմդ > բիմդ բառը. օրինակ՝ Ըմբնըն մէձը «ամե-
նամեծը», ըմբնացմըն մէձը, հէն միձը (Մալա) = հըն մէձը (Ճա-
նիկ), բինդ մէձը.

Ջեյթունի բարբառում ածականի գերադրական աստիճանը
կազմվում է հետևյալ ձևերով.

ա) Դրական ածականը կցելով ալայիմն (թրք. բոլորից)՝
բառին, որի հետ դրվում է նաև զտնդ (= քան զ) բառը. օրինակ՝

Օսո զտնդ ալայինտ մինձ է

» » » անուշ է.

կամ նաև ավելացնելով դառա բառը.

զանդ ալայինտ դահա անուշ է.

բ) Դրական ածականի վրա դնելով խընձ բառը, որ նշա-
նակում է թիփոս, հույժ.

Օոո դունը խընձ մինձ է.

Օոո խէնձիւյը խընձ անուշ է

«այս խնձորը խիստ անուշ է»

Օոո զտնդ ալայինտ խընձ մինձ է «այս բոլո-
րից խիստ մեծ է».

դ) Ամեն ածականի սկիզբը դնելով ամէնա բառը. ինչպես՝

ամէնամինձը

ամէնահօսդը

ամէնաբայօդը

ամէնախյզօնը

ամէնախիւշիւյը

ամէնաընդը

դ) Ածականի սկիզբը դնելով շեշտյալ Թրք.-տն (en) մաս-
նիկը. ինչպես՝

տն մինձը, տն հօսդը, տն բայօդը.

ե) Նախամասնիկավոր ձևը, որի մասին տես ստորև.

Վանի բարբառում գերադրական կազմելու համար ածակա-
նին կցում են հան (< Թրք. en «ամենա») մասնիկը և կամ
նըմմէնից (գ. զըմմէնից) բառը. ինչպես՝ հոն պանցըր «ամենա-
բարձր», հըմմէնից (զըմմէնից) պանցըր «ամենքից բարձր»:

Ղարաբաղի բարբառում գերադրական աստիճանը կազմվում է բմբէնան կամ լօխնու (<լօխ բոլորձ) բառերով. օրինակ՝

լօխնու մըէծծը ամենամեծը.

բմբէնան պըէնդը ամենապինդը.

լօխնու բրկընավունը ամենից ավելի երկարը.

առուէ լօխնու բրկընավունը բոլորից ավելի երկարը.

բմբէնան խըլընքավունը ամենից ավելի խելոքը.

(առհասարակ բմբէնան ձևի հետ առուէ բառը չի գործածվում),

Սվեդիայի բարբառում գերադրական աստիճանը կազմելու համար ածականին կցում են թրք. ալայ բոլորձ կամ թրք. en, eng >էնքը մասնիկը. ինչպես՝

Աս քան զալայը մինձն է.

Աս քան զալայը ավիլա (դահա, դըհա) մինձ է սա բոլորից մեծ է.

Աս ենքը (eng) մինձն է սա ամենամեծն է.

Բացարձակ գերադրականի համար գործածված ձևերն են՝

1. Մակբայական կազմություն.

2. Նախամասնիկավոր կազմություն.

3. Թուրքերենից փոխառյալ մակբայներ.

Ա. Մակբայական կազմություն

Ածականի վրա դրվում է շատ, խիստ, պինդ. օրինակ՝ շատ բարակ, շատ աղվոր, շատ կարմիր, խիստ աղէկ, խիստ տէսօք, խիստ կարմիր (շատ գործածական է Ղրիմի և Նոր-Նախիջևանի բարբառում). Ջեյթունի բարբառով դարձել է խինց. օրինակ՝ խինց մեծ զշատ մեծ: Ննխ. խիստ աղէսօք զշատ գեղեցիկ:

Պինդ աղէկ, պինդ առաջ, պինդ մեծը (գործածական է Նիկոմիդիայի շրջանում, Համշեն, Սիվրի-Հիսար և այլն):

Նոր-Նախիջևանի բարբառում կա և ճրաջալի ձևը. ինչպես՝ ճրաջալի աղտոտ է զշատ աղտոտ է:

Բ. Նախամասնիկավոր կազմություն

Յուրաքանչյուր բառի համար հնարված է մի նախամասնիկ, որ կազմվում է բառի առաջին բաղաձայնից, եթե կա, + առաջին ձայնավորը + փ, ս, մ բաղաձայններից որևէ մեկը. այսպես են՝

նոփ-նոր (ննխ. նրփ-նոր, Պլ. կա և նոփ-զ-նոր).
սեփ-սե ղոմ-ղորդ կաս-կարմիր
չոփ-չոր քամ-քաք կըս-կըլոր
դեփ-դեղին կաս-կապույտ
քափ-քար
ճեփ-ճերմակ (Ախք. ճեր-ճերմակ) ննխ.ճիփ-ճերմակ

լեփ-լեցուն միս-մինակ
կափ-կանաչ կաս-կանաչ (Արբ.)

թափ-թաց նըս-ման (Այվազյան, Առակք
ջուփ-ջուր Գոբլովի, 1896, էջ 57)
ձուփ-ձուն պաս-պարապ (Արբ.):
լուփ-լուս
կափ-կարմիր (Տր.):

Նախամասնիկավոր գերադրականի ամենից կանոնավոր ձևը
գտնում ենք պոլսահայ բարբառում. օրինակներն են՝

ս-ով	փ-ով	մ-ով
կասկ-կապույտ	էփ-էրկան	քամ-քաք
կաս-կարմիր	թափ-թաց	
միս-մինակ	կափ-կարճ	
կըս-կըլոր	կափ-կանանչ	
բաս-բարակ	դեփ-դեղին	
տաս-տավակ	սեփ-սե	
լըս-լըման	ճեփ-ճերմակ	
աշատ նման	շիփ-շիտակ	
	լեփ-լեցունակ	
	նեփ-նեղ	
	նոփ-նոր	
	(նոփըզնոր)	
	չոփ-չոր	
	քափ-քար	
	ջուփ-ջուր	
	սուփ-սուր	
	լուփ-լուս	
	ձուփ-ձուն	

Թեոդիկ (էջ 11) ունի նաև ամփ-ամուշ, ամփ-աղտոտ, ամփ-
աման, ամփ-առողջ բառերը, որոնք ինձ անծանոթ են:

Սվեդիայի բարբառն էլ ունի գերադրականի նախամասնի-
կավոր ձևը, որի օրինակներն են՝

գոս-գտրմէր	շատ հարմիր
դ'իփ-դ'իղէն	շատ դեղին
սիփ-սիվ	շատ սև
գտփ-գանաչ	շատ կանաչ
բաս-բորոբ	շատ պարապ
բ'իւս-բ'իւիւր	շատ կոլոր
բ'ոս-բ'որիւզ	շատ բարակ
դոս-դոփիւզ	շատ տափակ
թուփ-թուց	շատ թաց
դափ-գարջ	շատ կարճ
նիփ-նիղ	շատ նեղ
նիփ-նիւր	շատ նոր
չիւփ-չի'ր	շատ չոր
իփ-իւղիւրդ'	շատ ճիշտ
քուփ-քուր	բոլորովին քար դարձած
սուփ-սիւր	շատ սուր
քիւմ-քիւք	քամ-քաք, բոլորովին ապականված

Ինչպես ցուցակից երևում է, երևույթը շատ կանոնավոր է և մի քանի հատ էլ նոր օրինակներ են ավելացած. մի քանի սա-
կավաթիվ օրինակներում միայն բառի ձայնավորը ճիշտ չէ պահ-
ված, այն էլ՝ իւ ձայնի համար:

Ննխ. բարբառում նախամասնիկները կազմվում են ածակա-
նի նախաձայն բաղաձայնից, + ձայնավոր + ս, մ, կամ փ բա-
ղաձայնը: Նախաձայն բաղաձայնը բնականաբար գոյություն չի
ունենա, եթե բառը սկսվի ձայնավորով: Մասնիկի ձայնավորը
զանազանվում է բառի առաջին վանկի ձայնավորի համեմատ:
Եթե ածականի առաջին վանկի ձայնավորն է ա, մասնիկի ձայ-
նավորն էլ լինում է ա. եթե ը է, լինում է ը, եթե ի է, լինում է
ի, եթե ե է՝ լինում է ի կամ է. եթե ո = օ է, լինում է ի կամ օ.
եթե ու է, լինում է ու:

Այսպես ունենք՝

Ա—գաս-գարուզ բոլորովին կապույտ, գաս-գարմիր բո-
լորովին կարմիր, թափ-թաց, թամ-թաց (բայց ավելի թիփ-
թաց) բոլորովին թաց, գափ-գանանչ բոլորովին կանաչ, բաս-
բարբառ բոլորովին պարապ, թաս-թափազ բոլորովին տափակ:

ն, է—գրիփ-դէղին բրուրորովին գեղին, սիփ-սէվ բրուրորովին սեւ, ջիփ-ջէրմադ բրուրորովին ճերմակ, մէս-մէնադ բրուրորովին մենակ:

Ը—գըփ-գըլօր բրուրորովին կլորակ:

Ի—շիփ-շիդադ բրուրորովին շիտակ, իփփ-իլինք բրուրորովին իքը:

Ո—նիփ-նօր բրուրորովին նօր, չիփ-չօր բրուրորովին չօր (որի ազդեցութեամբ էլ անկանոն կերպով ասվում է թիփ-թաց):

Ու—գուփ-գուլոր բրուրորովին կլոր:

Այս բուրրի մեջ նկատելի է իփփ-իլինք ձևը, որ կազմված է բաղաձայնի կրկնութեամբ՝ անշուշտ իմաստի սասակութեան համար: Կրկնութեանը հնարավոր է եղել հաջորդ ձայնավորի պատճառով: Մյուս բառերի մեջ ձայնավոր չկա և հետևաբար կրկնութեանն էլ հնարավոր չէր:

Երկու առանձին ձևեր էլ կան, որոնք իրենց նմանները չունեն. սրանք են՝ լաւ-գարուդ բրուրորովին կապույտ, և խումբ-խընդընդամ շատ ուրախ: Առաջինը գործածական է բարբառում գաւ-գարուդ ձևին կից, երկրորդը դառնում ենք գործածված Պատկանյանի մօտ (հտ. Բ, 441) և այժմ անծանոթ է:

Չալթրի շրջանում այս բուրր ձևերը անփոփոխ նույնն են. միայն սև և դեղին բառերը գերադրական մասնիկի մեջ ի ձայնավորը ջնջելով՝ լինում են սըփ-սէվ, տըփ-տէղին:

Նույն հրեւոյթը նկատելի է նաև Ղրիմի բարբառում, ուր ունենք՝ բօմ-բօշ բրուրորովին պարապ, չըփ-չըփլախ (Չլ. ճըս-ճիպլախ) բրուրորովին մերկ, թիփ-թեմիզ բրուրորովին մաքուր, փիս-փիթին բամբուջապես, էփ-էշգյարէ շատ ակներև, բէս-բելլի շատ հայտնի, թաս-թամամ բրուրորովին կատարյալ, սիմ-սիյահ բրուրորովին սեւ, մօս-մօռ բրուրորովին կապույտ:

Նախամասնիկավոր գերադրականի այս ձևը, որ շատ սովորական է արևմտահայ բարբառներում, որոնց թվում նաև Ղրիմի և Նոր-Նախիջևանի բարբառում, չկա Երևանի, Ղարաբաղի և այլ արևելահայ բարբառներում, որոնց հետ նաև վանի և Առաքալի բարբառում (Մուշավա, Լեհաստան):

Ջեյթուների բարբառում նույն ձևով կազմված են՝

սև—սիփ-սիվ

ճերմակ—ջիփ-ջիյմօդ

կարմիր—գաս-գայմըյ
 մաքուր—մաս-մաքուրյ
 կանաչ—գէփ-գէնուչ
 դեղին—դ'էփ-դ'էղան
 նեղ—նիփ-նեղ
 նոր—նիւփ-նիւյ
 չոր—չիւփ-չիւյ
 սուր—սուփ-սույ
 կապույտ—գաս-գարուդ
 կլոր—գ'իւս-գ'իւլիւյ
 բարակ—բ'աս-բ'այոգ
 մենակ—միս-մենուկիւյ (մես-մենավոր)
 տափակ—դաս-դափոգ:

Նաև գոյականների հետ. ինչպես՝

քօմ-քօք երուրորովին կեղտոտ, փչացած: Նույնպես և՛ զուտ
 թուրքերեն բառերի հետ.

մաս-մավք երուրորովին կապույտ
 սիփ-սիվյի երուրորովին սրածայր
 մօս-մօռ եկաս-կապույտ
 դիփ-դիյի երուրորովին առողջ
 էփ-էյի ճեստ բավականին:

Նախամասնիկավոր գերադրականի ձևը կա նաև Համշենի-
 բարբառում, բայց շատ սակավ չափով. Այստեղ մնում են՝ գաս-
 գարմիր, տէպ-տէղիմ, մեպ-մեք, ճատ նոր, գաս-գարուդ, մըս-
 մընեպք երուրորովին մենակ, շիպ-շիդպք եռգրակի՝ ձևերը:
 Այս ձևերին էլ հազիվ կարելի է պատահել խոսակցության մեջ:
 Այս ձևով գերադրականը անշուշտ սովորական է եղել Համշենի
 հին բարբառում, բայց այժմ ջնջվել է ջիփ (ջիպ) մասնիկի պատ-
 ճառով, որ բռնել է հաջողությամբ նախորդի գրաված երուր տե-
 դերը: Սրա ամենից հայտնի օրինակն է ջիփ-ջէքմազ, որ նա-
 խորդ ձևով պիտի լիներ ջէփ-ջէքմազ: Ազատորեն կարելի է ասել՝
 ջիփ-սէվ, ջիփ-էրգը՛ն, ջիփ-լըն, ջիփ-ջիդպք, ջիփ-խօշէք ճատ խո-
 շոր» և այլն, և այլն. Այսպես և՛ ամեն որակական ածական:
 Կարմիր բառի դեմ գափգարմիր ձևը գտնում ենք «Արարատում»
 (1892, էջ 445), բայց Համշենցոց մեջ չի գործածվում: Կա միայն
 գաս-գարմիր:

Դուլյների գերադրականը կազմելու համար մի քանի բա-

ցառիկ ձևեր էլ կան. այսպես՝ վրո-գարմիր, որ կարծես թե «վառ-կարմիր» բառից է, զրո յէջիլ «շատ կանաչ», վրո յէջիլ «շատ կանաչ» (որ հրկուսի խառնուրդով է կազմված) և ձիլ գարմիր, որ անշուշտ թրք. զիլ կըրմըզի հոմանիշ ձևի վրայից է կազմված՝ նմանեցնելով հյ. ձիլ «ծիլ» բառին: Իմ այս բացատրության ապացույց է ձըլը՛ն վիր գարմիր («ծիլից ի վեր կարմիր») արտահայտությունը, որ նշանակում է նույնպես «շատ կարմիր»:

Ինչպես նկատելի է, վերոհիշյալ ցանկերի մեջ կան դեպքեր, ուր գերադրականի մասնիկը գոյականի վրա է դրված. այդ լինում է այն պարագային, երբ գոյականը առնված է իբր ածական կամ ածականի նշանակություն ունի: Այսպես են՝

Քալի-քար «բոլորովին քարացած, այսինքն՝ կարծր».

Ղուփ-Ղուր «1. բոլորովին ջրալի. 2. դասը բոլորովին լավ սովորած, ջրի պես գիտցած».

Լուփ-լուս «բոլորովին լուսավոր»

ձուփ-ձուն «բոլորովին սպիտակ»

Քամ-քաք «բոլորովին վատ՝ փչացած»:

Գերադրականի այս ոճը թուրքական լեզուներից է անցել, ուստի և գործածական է միայն այն բարբառներում, որոնք ապրում կամ ապրել են թուրքական բռնակալության տակ՝ ենթակա լինելով թուրքական բռնապետության ասսիմիլատորական քաղաքականության:

Ինչպես թուրքերենում, նույնպես և հայերեն այն բարբառներում, որոնք ունեն գերադրականի այս ձևը, ոչ մի կանոն չկա իմանալու համար, թե ո՞ր ածականը ի՞նչ բաղաձայն պետք է ավելացնի նախամասնիկի մեջ (փ, ս, թե՛ մ):

Վերի համեմատությունները ցույց են տալիս, որ հայերենը այս հավելումները կատարել է, ընդհանրապես, նայելով, թե նույն բառի հոմանիշ թուրքերենը ի՞նչ բաղաձայն է ավելացրել:

Մարաղայի բարբառը, որ թուրքական ազդեցության չափազանց շատ ենթարկված մի բարբառ է, նույնպես ունի գերադրականի այս ձևը, բայց մյուս բարբառներից մի քիչ տարբեր եղանակով է կազմում իր նախամասնիկները: Մենք գիտենք, որ գերադրականի այս ձևի առաջին և նախնական տիպարը ներկայացնում են մոնղոլերեն, բուլղաթերեն և չովաշերեն լեզուները (էջ 90), որոնք ամեն բառի համար էլ գործ են ածում ք վերավորությունը, մինչդեռ թաթարերենում ունենք ք, օ, օս, իսկ

թուրքերենում р, in, s, r, Ծեր բարբառները ընդհանրապես դնում են փ, ս ձայները և քիչ անգամ մ. չի դորժածվում ր. իսկ Մարաղայի բարբառը պահելով նախնական ձևը, ամեն բառի հետ էլ գործ է ածում փ ձայնը. այսպես ունենք (քնն. Մրդ. 181).

Մրդ.

կափ-կամո՞ւր	սիփ-սիլ
տէփ-տէղին	սիփ-սիլոտուկ
կափ-կանսնչ	թափ-թաք
լիփ լինք'ա	չուփ-չուր
խափ-խաստ	կըփ-կլօրակ

Ուրիշ բարբառներում կարող են գտնվել անշուշտ ուրիշ նախամասնիկներ էլ, որոնք կազմված լինեն այս կամ այն ձևով և չհամապատասխանեն վերի կանոնին. այսպես է, օրինակ՝

լեռ—կապույտ Սվ. «կառ-կապույտ, բոլորովին կապույտ».
խումբ—խնդմեղան Ննխ. «շատ ուրախ, բոլորովին խնդում».
ծնկ—դեղին Սվ. «բոլորովին դեղին».
Մրդ. կա նաև մեկ-մեկալ բոլորովին մեռակա:

Գ. Օտար մակբայներ

Հայտնի է, որ լեզուների մեջ մասնիկներ շատ սակավ դեպքերում են փոխառվում: Արևմտահայ բարբառների մեջ թուրքերենից մտած մակբայական մասնիկները և, մասնավորապես, դերադրականի նախամասնիկավոր ձևի պատճենումը այդ տեսակետից ուշագրավ են նրանով, որ ցույց են տալիս, թե ինչ հետևանք է ունեցել թուրքական բռնապետությունից ասսիմիլատորական քաղաքականությունը հայերի նկատմամբ: Խոսելով լեզվի դիմացկանությունից մասին՝ ընկեր Ստալինը «Մարքսիզմի վերաբերյալ լեզվաբանությունից մեջ» իր հանճարեղ աշխատությունում ասում է. «Հարյուրավոր տարիներ թուրքական ասսիմիլատորները ջանք էին թափում աղճատելու, խորտակելու և ոչնչացնելու բալկանյան ժողովուրդների լեզուները: Այդ ժամանակամիջոցի ընթացքում բալկանյան լեզուների բառային կազմը ենթարկվեց լուրջ փոփոխությունների, յուրացվեցին ոչ-քիչ թուրքական բառեր ու արտահայտություններ, եղան նաև «մերձեցումներ» ու «հեռացումներ», սակայն բալկանյան լեզուները դիմացան և ապրեցին: Ինչհետև Որովհետև այդ լեզուների քերականական կառուցվածքը և բառային հիմնական

Ֆոնդը հիմնականում պահպանվեցին» (Ի. Ստալին, «Մարքսիզմը և լեզվաբանություն հարցերը», էջ 58): Ստալինյան այս հանճարեղ լուսարանությունը լիովին վերաբերում է նաև հայերեն բարբառների և թուրքերենի փոխհարաբերությանը: Բոլորին հայտնի է, թե ինչպես թուրքական ու պարսկական աստիճիլատորները ամենավայրագ միջոցներով ցանք էին թափում ոչնչացնելու հայերին ու հայերենը, ինչպես նաև ուրիշ ժողովուրդների: Հարյուրավոր տարիների աստիճիլատորական այդ քաղաքականության արդյունքն է եղել այն, որ արևմտահայ բարբառների մեջ շատ բառերի հետ մտել է նաև զերագրականի կազմության նախամասնիկավոր ձևը: Սակայն, ինչպես առանձին բառերի, այնպես էլ այդ ձևի յուրացումը չի աղճատել ու ոչնչացրել այդ բարբառների քերականական կառուցվածքն ու բառային հիմնական ֆոնդը, որոնք հիմնականում հայերենին հարազատ կերպով պահպանվել են: Ճիշտ այսպիսի երևույթ մենք տեսնում ենք նաև թվականների մեջ: Գիտենք, որ թվականները, մանավանդ փոքր թվականները, նույնպես սակավ դեպքերում են փոխառվում ուրիշ լեզուներից: Դրան հակառակ, արևմտահայ մի քանի բարբառների մեջ, ինչպես կտեսնենք գրքիս երկրորդ մասում, մտել են որոշ թվականներ՝ թուրքերենից: Հասկանալի է, որ այստեղ էլ նույն երևույթն է, նույն պատմական պատճառներով: Հասկանալի է նաև, որ ինչ էլ որ լինեն այդ փոխառություններն ու յուրացումները, այնուամենայնիվ նրանք չեն աղճատել, չեն խորտակել հայերենը, որը հիմնականում պահպանել է իր քերականական կառուցվածքը և բառային հիմնական ֆոնդը: Ավելին. այդ փոխառությունները կատարվել են միայն բարբառների մեջ և մուտք չեն գործել գրական լեզու, իսկ մյուս կողմից, այժմ բարբառներն էլ յուրացնում են մեր գրական լեզվի բառերն ու քերականական հարազատ մասնիկները, և մաքրվում այդ խորթ ու օտար մասնիկներից ու բառերից: Այլ կերպ չէր էլ կարող լինել, որովհետև, չնայած որ «... պարսկական ու թուրքական աստիճիլատորները հարյուրավոր տարիներ ծվատում, խոշտանգում ու բնաջնջում էին հայ և վրացի ազգերին, այլ—ընդհակառակը—հարկադրված եղան նույնպես տեղի աալու» (Ի. Ստալին, Երկեր, հ. 11, էջ 395):

Թուրքական ափրակալության շրջանում արևմտահայ բարբառների մեջ թուրքերենից մտել են փէք, էն, լափ մակբայնե-

րը, որոնք նախամասնիկի ձևով գործածվում են ածականի հետ:

Փեք, թրք. pek «պինդ, ամուր» բառն է, որ սովորական է Պոլսի բարբառում. ինչպես՝ փեք աղէկ, փեք աղվոր, փեք բարակ փեք ճաստ և այլն, կարելի է գործածել ամեն ածականի հետ անխտիր (սրանից թարգմանված ձև է պինդ, որտես էջ 113—114):

Այս թրք. բառը իբրև գերադրականի մասնիկ մտել է նաև լազերենի մեջ. ինչպես՝ փեղի նոսոնի տհույժ իմաստուն, փեղի քչե տրոլորովին սպիտակ:

Կե (շեշտված) նախամասնիկը, որ արևմտահայ բարբառներում այս ձևն ունի, Ղրիմում և Նոր-Նախիջևանում կեկ (eng) ձևով է նույնը. անցել է թուրքերենից: Այսպես՝

թրք. en böyuk հյ. էն մեծ (ամենամեծ)

en küçük հյ. էն պզտիկ (ամենափոքր):

Ամեն ածական անխտիր կարող է այս մասնիկը ստանալ: Ննիս. էնգ աղէգ ճամենալավ:

Չալթրի շրջանում հավասարապես գործածական են նաև կեգէ, կեգը (թուփտի՝ կեգի) ձևերը. ինչպես՝ էնգէ պածըռ, էնգը պածըռ, էնգի պածըռ, էնգ պածըռ ճամենաբարձր:

Գործածվում է նաև իբր մակբայ՝ «բոլորովին» իմաստով:

Առտիալի բարբառում էլ գերադրական կազմելու համար համեմատական աստիճանի վրա ավելացնում են ընգ՝ մասնիկը, որ համապատասխանում է Ղրիմի կեգ և Պոլսի կե համազոր մասնիկներին և համընկնում է թրք. en (հին eng) ձևին. օրինակ՝

լհ. ալ շադ ճավելի շատ:

լհ. ընգ՝ շադ կամ ընգ՝ ալ շադ ճամենաշատ:

լհ. ընգ՝ ալ մեծ ճամենամեծ:

Գիտենք, որ թուրքերենում մասնիկները ունեն միշտ երկու ձև՝ ծանր և քեթև, համաձայն բառի ձայնավորի ծանրության և թեթևության: Բայց այս մասնիկը բացառություն է կազմում և միշտ թեթև է: Մասնիկի հին ձևն է eňg (ինչպես և գրվում էլ է և) բայց Պոլսի թուրքերը, ըստ որում չունին կոկորդական ո՛ւ ձայնը, հնչում են նույնը en ձևով: Այս պատճառով էլ արևմտահայ բարբառներն է մտել նույնը կե ձևով (օրինակ՝ Պ. կե սելը ճամենասեղ), մինչդեռ Ղրիմ—Նոր Նախիջևան կեկ ձևով է:

Անցյալ դարում այս մասնիկը ժողովրդական բարբառներին բացի շատ սովորական գործածություն ունեցող արևմտյան

հատվածում նաև գրականության մեջ. նորերը, իբր թուրքական ազդեցության, վերջ տվին այս ձևի գործածության: Բայց ոմանք դեռ գործածում են երբեմն: Ահա մի այնպիսի գրող, ինչպիսին է Բարգեն Ժյ. Կյուլենբերյան և մի այնպիսի գիտական աշխատության մեջ՝ ինչպիսին է Եղիշեի ուսումնասիրությունը (Վիեննա, 1909), գործածում է այս ձևը. «Պատմագրին նկարագրությունը էն սքանչելի էջերեն է իւր գործին» (էջ 106):

Արևելյան բարբառներից Երևանի բարբառը ընդհանրապես չգիտի այս մասնիկի գործածությունը. կան միայն հետևյալ բացառիկ դեպքերը.

ան առաջը ժամենառաջը»

ան վերջը

ան վերի ծաղիկն ես(=վերի արտի ցորենն ես),

Զգանվելով բարբառներում, չի մտել նաև ժամանակակից գրական լեզվի մեջ:

Ինչպես թրք. pek փոխառյալ է լազերենում իբրև բացարձակ գերադրականի մասնիկ (էջ 122), նույնպես նաև՝ թրք. en մասնիկը Աթինայի լազերեն բարբառում, ուր շատ սիրված ձև է համարվում, օրինակ՝ էն մորդերի ժամենից երեցը:

Լափ գերադրական մասնիկը անցել է թուրքական լեզուներից. սրա հնագույն ձևն է մոնղոլերեն lab «ստուգիւ, ճշտել», որից թաթարերեն lap «ճիշտ, պարզ, հստակ, ճիշտ ու ճիշտ, անտարակույս»: Գիրգիզերենի մեջ նույնը գրվելով բայերի սկիզբը, նշանակում է «շատ կամ հանկարծ»: Հայերենի գործածության հետ բոլորովին նույնն է ադր. лап «բոլորովին», ինչպես՝ лапяхшы «բոլորովին լավ, հույժ լավ», аҗыгым лап тутди «բոլորովին զայրացա»: Այս ձևը փոխառության մեջ անցել է արդի ասորերեն լեզվին (հմմտ. ն. ասոր. lap «բոլորովին») և արևելյան հայերեն բարբառներին (Երևան, Ագուլիս, Ղարաբաղ). քանի որ տաճկերենի մեջ գոյություն չունի, ուստի արևմտյան բարբառներում էլ չկա: Մարադայի բարբառում ունենք լափ. օրինակ՝ լափ աղեկ, լափ ճուշ:

Գերադրականի lap մասնիկը գիտե նաև թաթարերեն լեզուն. ինչպես՝ lap bulund «շատ բարձր», lap murda «բոլորովին մեռած»:

Ճիփ կամ ճիպ. գործածական է Ախալցխայում. օրինակ՝ ճիպ պզտիկը, ճիպ կաքմիբը: Նույնը նաև բայի հետ. օրինակ՝ սեխը

ճիփ ճապավ: Նույնը նաև կրկնությամբ՝ ճիփ-ճիփ ձևով ունի վն. և գործ է ածում բոլորովին իմաստով, իբր մակբայ. ինչպես՝ ճիփ-ճիփ միճակ մնացեր է:

Ազուլիսի բարբառում գերադրական կազմելու համար դնում են դիփմնաց, դիփունաց, դիփմոց, շօա, լափ բառերը. ինչպես՝ շօա միծ օ, լափ միծը, դիփնուց (դիփունուց, դիփնուց) միծն օ: Կարելի է նաև կազմել ամէնա- մասնիկով բառեր. ինչպես՝ ամէնամիծ, ամէնալին ճամենամեծ, ամենալայն, ամէնահաստ և այլն:

Ածականի գործածության հետաքրքրական ձևերից է Մա-րադայի բարբառում հոգ. բացառական հոլովը. օրինակ՝ խալառ-քիրէն ի ճհարտներից է, հպարտ է, ճուշիրէն ի ճմեծ է, կա-շախքիրէն ի ճփաստական է:

Նոր-Նախիջևանի բարբառում գերադրական կարելի է կազմել նաև ածականի առաջին վանկի վրա ուժգին և երկար մի շեշտ դնելով. ինչպես՝ է՛րգան ճշատ երկար, գամիի ճշատ կարմիր, ամ՛ղեգ ճշատ լավ, մէգադ գէ՛է՛է՛շ շուն ունի ճմի ճշատ գեշ շուն ունի:

Գերադրականի այս ոճը փոխառյալ է ռուսերենից, ուր ունենք նույն ձևով՝ краснѣй ճշատ կարմիր, долго ճշատ երկար:

*
*
*

Աշխարհաբարը գրաբարի, միջին հայերենի և բարբառների ընդունած այս զանազան ձևերից ընտրել և գործածության է դրել հետևյալ ձևերը:

Ա. Վերլուծական ձև

Համեմատական գերադրականի ամենասովորական ձևն է, որ ընդհանուր է ամեն ածականի համար. կազմվում է ամեն բառի բացառականով՝ ածականի վրա դնելով որոշիչ հոգը. օրինակ՝

ամենից մեծը—ամենեն մեծը.

ամենից գեղեցիկը—ամենեն գեղեցիկը:

Ժամանակակից գրականում կարելի է գնել նաև բոլոր բառը.

Բոլորից մեծը, բոլորից գեղեցիկը:

Սրանց վրա կարելի է ավելացնել նաև ավելի բառը. ինչպես՝ ամենից ավելի մեծը—ամենեն ավելի մեծը.

ամենից ավելի գեղեցիկը—ամենեն ավելի գեղեցիկը.

բոլորից ավելի մեծը—բոլորից ավելի գեղեցիկը.

կամ՝ նաև -գույն ձևով. ինչպես՝

Ամենից մեծագույնը — ամենեն ավելի զորավորագույնը.
Ամենից ավելի մեծագույնը:

Օրինակները ցույց են ապրիս, որ արևմտահայ գրականում
ամենեն բառը անպատճառ հոգ պիտի ունենա, մինչդեռ ժամա-
նակակից ազգային հայերենում ամենից, բոլորից բառերը հոգ
չունեն: Սակայն արևմտահայ գրականն էլ ունեցել է առանց հոգի
ձև. Օրինակ՝ Ա. Տրևմա, «Բօլին» վեպի թարգմանության մեջ
(Ջմիրուխա, 1872) կարգում ենք.

էջ 95. Ամենէ անլուր դեպքերու տեսարանը եղած էր.

էջ 97. Իմ բնակարանը ամենէ ամբողջն էր.

» » Ամենէ ապահով դեղթափը կերեէր.

98. Ամենէ այլանդակ ձևերը կտար.

102. Ամենէ սաստիկ տկարութեան ամենէ մեծ քաջասըր-
տութիւնը կհաջորդեցնէ:

Բ. Մակրայական ձևեր

Հատուկ են բացարձակ գերադրականին:

Ամենից ավելի տարածվածն է շատ. ինչպես՝ շատ գեղեցիկ,
շատ նպատակահարմար, սա նրանից շատ գեղեցիկ է և այլն:

Հաճախ, ավելի սաստկություն տալու համար, գործածվում
են՝ խիստ շատ, շատ ավելի, շափազանց, ամբողջովին, բոլորովին,
սաստիկ, որոնց նվազական աստիճանը կարելի է կազմել ոչ-
մասնիկի միացմամբ:

Խիստ շատ բազմաթիվ:

Շատ ավելի մեծ է քան այն:

Չափազանց ծանր է վիճակը: Ոչ-չափազանց ծանր:

Ամբողջովին կարմիր է: Ոչ-ամբողջովին կարմիր:

Բոլորովին սև: Ոչ-բոլորովին սև:

Մաստիկ ցավալի և այլն:

Կարելի է գործածել նաև խիստ ձևը. ինչպես՝

Խիստ գեղեցիկ է. խիստ մեծ է:

Պիճո ձևը, որ գործածական էր անցյալ դարում արևմտա-
հայ գրականության մեջ, այժմ բոլորովին վերացված է:

Հետևելով ուսուսերենի օրինակին, այժմ գործ են ածում նաև
ավելի սաստկացնող մակբայներ. ինչպես՝

Սոսկալի—սոսկալի շատ է:

Ջարհուրելի—զարհուրելի հաստ ձայն ունի:

Ահեղի—ահեղի դաժան մարդ է:

Աներևակայելի—աներևակայելի ուժեղ մկաններ ունի:

Այլապես—այլապես գեղեցիկ:

Վերը (էջ 95.—96) տեսանք բացարձակ գերադրականի մի առանձին ձև, որ կազմվում է ածականը բարդելով հատկանշական մի գոյականի հետ:

Հայերենի մեջ գերադրականի այսպիսի ձև շատ տարածված չէ, բայց այնուամենայնիվ ունենք օրինակներ. ինչպես՝

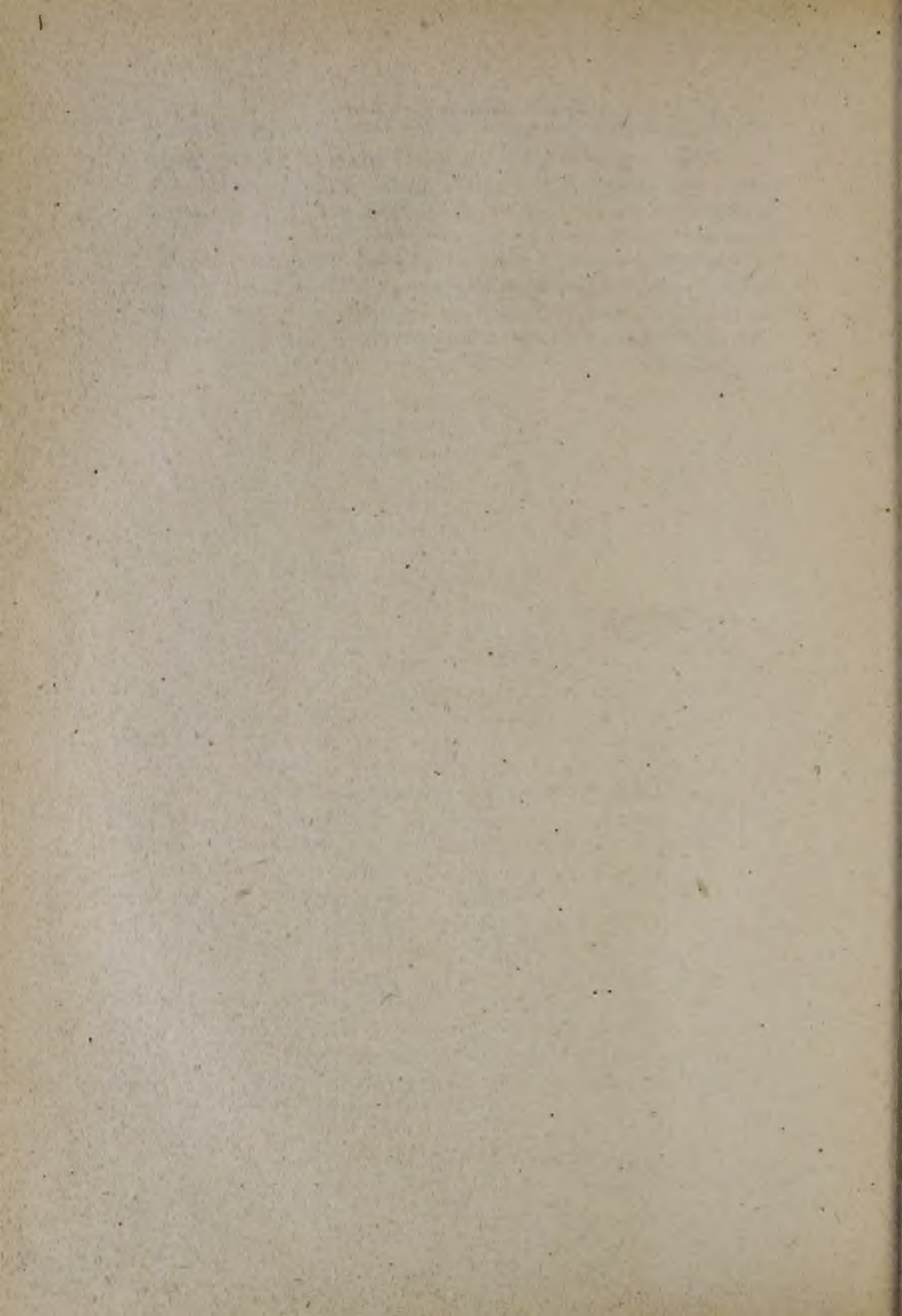
ձյունասպիտակ
հրակտրմիր
աշխարհածանոթ
հրաշագեղ
աշխարհահռչակ
ուսապայծառ:

Գ. Նախամասնիկավոր ձևեր

Ամենից ավելի ընդունված է ամենա- ձևը. ինչպես՝ ամենամեծ, ամենագեղեցիկ, ամենաբարձր, ամենախոնարհ և այլն: Մեարդպան շրջանի հայերենի խորությունը բայաբմատի և ածականի գործածության մեջ աշխարհաբարում բոլորովին վերացված է: Անցյալ դարում քերականությունը ուսուցանում էր, թե ամենա- մասնիկը կարող են ստանալ միայն բուն գրաբար բառերը, իսկ գավառական ու բուն աշխարհաբար բառերը չեն կարող օրինակ՝ չէր կարելի ասել՝ ամենապրստիկ, ամենաղվոր և այլն: Այժմ այսպիսի արգելք չկա. այժմ ոչ միայն կարելի է ասել ամենապղծիկ, ամենաղվոր, ամենաաղեկ, ամենագեղ, այլև ամենաանմիտ, ամենաանհարմար, ամենաերջանիկ, ամենաանիմաստ, ամենաէական, ամենաիմաստուն, ամենաօտարասեր և այլն, և այլն, բառեր, որոնք գրաբարի համար աններելի սխալներ են: Արդարև, գրաբարի ոգու համաձայն ասելից հետո մի ուրիշ ձայնավորի հանդիպումը կարելի չէ, ուստի ձայնավորով սկսվող բառերը բարդության ժամանակ չեն ստանում ա հոդակապը: Մինչդեռ այս ձևերի մեջ ոչ միայն մյուս ձայնավորները, այլև ա ընդունում է հոդակապը, որով և կրկնվում է: Այս բոլորը ցույց են տալիս, որ աշխարհաբարի մեջ ամենա- բոլորովին սովորական դարձած մի նախամասնիկ է:

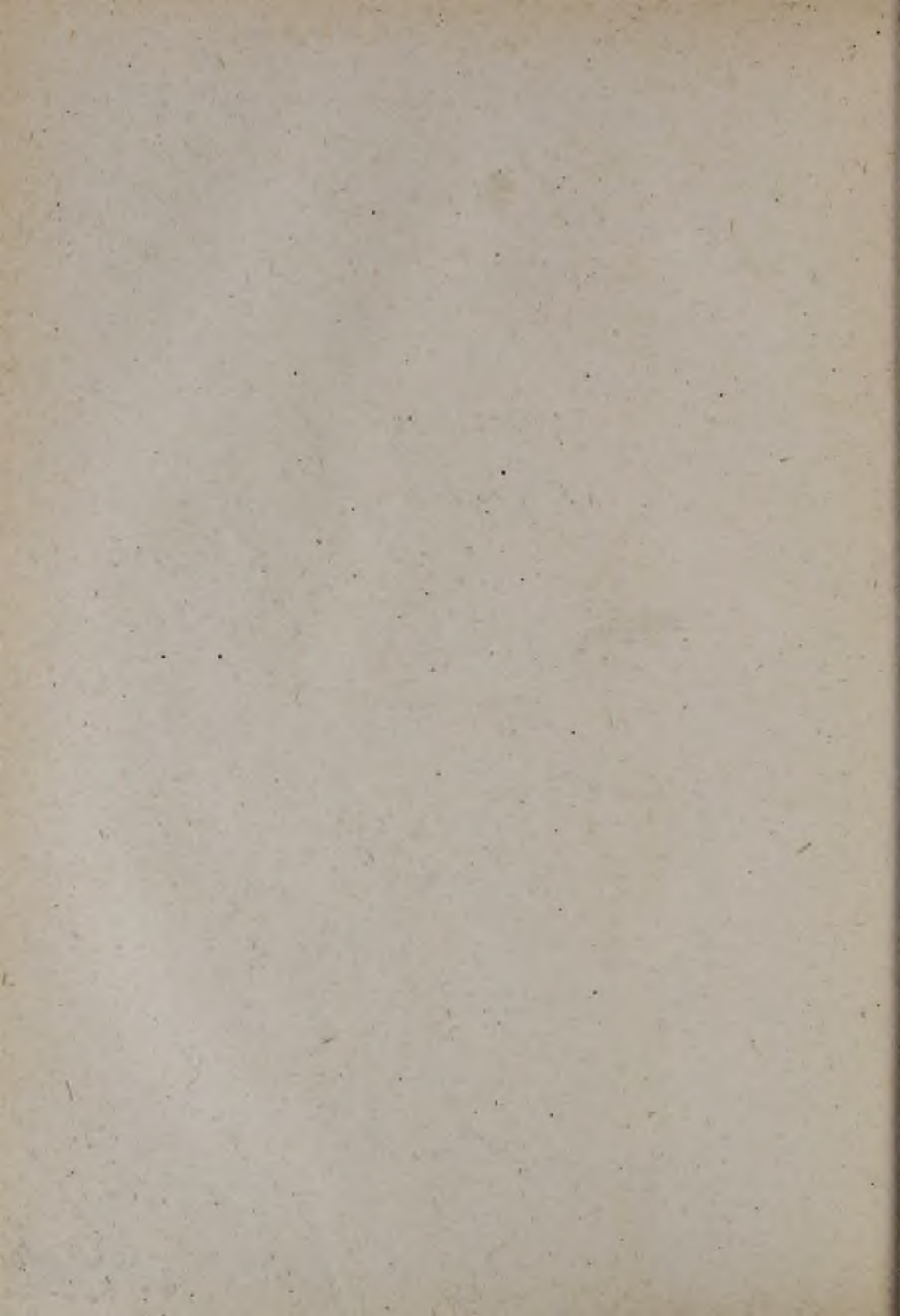
Մյուս նախամասնիկներից են (էն գեղեցիկ, էն մեծ), ինչպես և ճեփ-ճերմակ, սեփ-սև, լեփ-լեցուն ձևերը, հազիվ երբեք գործածական են արևմտահայ գրականության մեջ և ուր որ էլ պատահեն՝ համարվում են գավառաբանություն:

Վերջապես պետք է հիշել սեռականով կրկնության ձևը, որ նույնպես ընդունված է աշխարհարարի մեջ. օրինակ՝ իմաստունների իմաստունը, գեղեցիկների գեղեցիկը, կամ նաև բացառականով՝ իմաստուններից իմաստուն, գեղեցիկներից գեղեցիկ և այլն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ.

Թ Վ Ա Կ Ա Ն

Թ Վ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր

Թվական անունները ցույց են տալիս առարկաների քանակային հատկանիշը: Թեև իրենց պատմական ծագումամբ թվերը, ինչպես կտեսնենք, կապված են կոնկրետ առարկաների, մեծ մասամբ մարդու ձեռքի ու ոտքի մատների կոնկրետ քանակի հետ, բայց լեզվի ու մտածողության հետագա զարգացման ընթացքում նրանք հանդես են գալիս որպես քանակային բացարձակ մեծություններ, առանց նկատի առնելու կոնկրետ առարկաները: Այս տեսակետից թվական անունների մեջ առավել ցայտուն կերպով է երևան գալիս քերականության այն առանձնահատուկ գիծը, որով նա, ինչպես հանճարեղ կերպով ցույց է տալիս ընկեր Ստալինը, նմանվում է երկրաչափությանը: «...Արստրահվելով մասնավորից և կոնկրետից,—ասում է ընկեր Ստալինը,— ինչպես բառերի, այնպես էլ նախադասությունների մեջ, քերականությունը վերցնում է այն ընդհանուրը, որը կազմում է բառերի փոփոխությունների և նախադասությունների մեջ՝ բառերի կապակցության հիմքը և դրանից կառուցում է քերականական կանոններ, քերականական օրենքներ: Քերականությունը մարդկային մտածողության երկարատև, արստրահող աշխատանքի արդյունք է, մտածողության վիթխարի հաջողությունների ցուցանիշը:

Այդ տեսակետից քերականությունը հիշեցնում է երկրաչափությունը, որը տալիս է իր օրենքները, արստրահվելով կոնկրետ առարկաներից, առարկաները դիտելով որպես կոնկրետությունից զուրկ մարմիններ և նրանց հարաբերությունները որոշելով ոչ թե որպես ինչ-որ կոնկրետ առարկաների կոնկրետ հարաբերություններ, այլ որպես ամեն մի կոնկրետությունից զուրկ մարմինների հարաբերություններ ընդհանրապես» (Ի. Ստալին, Մարքսիզմը և լեզվաբանության հարցերը, Երևան, 1951, էջ 53—54): Մյուս կողմից՝ առարկաների քանակային հատկանիշի՝ թվականի առաջացումը ենթադրում է միաժամանակ նաև վերացում, արստրահում առարկայի մյուս հատկանիշներից, սրովհետև, ինչպես ցույց է տվել Ֆրիդրիխ Էնգելսը՝ «Հաշվելու հա-

մար ոչ միայն թվարկման ենթակա առարկաներ են հարկավոր, այլև հարկավոր է ունենալ ընդունակություն, որպեսզի այդ առարկաները դիտելու ժամանակ ուշադրությունը ընկոյ դրանց թվի վրա, անուշադրության մատնելով դրանց ֆնացած մյուս հատկանիշները,—իսկ այս ընդունակությունը պատմական մի երկարատև, փորձառական զարգացման արդյունք է՝ (Ֆ. Էնգելս, Անտի-Դյուրինգ, 1936, էջ 53):

Այդ բոլորից ելնելով էլ, այս գլխում նախ պետք է քննենք, թե աշխարհիս այս հազարավոր լեզուները հաշվական ինչ դրու-թյուններ ունեն, ինչ տեսակ մտածողությանը և ինչպիսի բա-ղադրությանը են կազմում մեծ ու փոքր թվերը՝ սկսելով ամե-նից ավելի նախնական շրջանից, ուր մարդ դեռ իր աջ ու ձա-խը չի կարող զանազանել, և հասնելով մինչև ներկա բարձրա-գույն շրջանը, ուր թիվը անհուն է և անսահման. մի խոսքով՝ մարդու հաշվական կարողության զարգացման պատմությունը:

1. ՄԱՐԴԻԱՆՑ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Մարդկությունը իր ամենից ավելի նախնական վիճակում հաշվական կարողության կողմից չէր կարող շատ բարձր մի դիրք ունեցած լինել: Արդի ամենից ավելի զարգացած ցեղերն ու ժողովուրդներն էլ նախապես մեկից մինչև երեք թվական-ներն էին միայն ճանաչում: Այս նախնական վիճակի մեջ էին գտնվում դեռ մինչև անցյալ դարի վերջերը Աֆրիկայի և Ամե-րիկայի բնիկներից զանազան ցեղեր: Հարավային Ամերիկայի մոքոս կոչված ցեղերից մի քանիսը այս կողմից ամենից ավելի տարրական վիճակն ունեին: Ըստ Լիխտենշտայնի՝ բուշմենները երկուսից ավելին համարել չգիտեին: Նույն բանը հաստատում են Սպիտքը և Մարցիուսը Բրազիլիայի հնդիկների համար: Լիխ-տենշտայնն ասում է, թե կուսսա (kussa) կաֆրերի մեջ շատերը բնավ համարել չգիտեն, բայց եթե իրենց հարյուրավոր ոչխար-ներից մեկը պակասի, իսկույն կիմանան, ոչ թե հաշվով, այլ մի ծանոթ դեմք պակաս գտնելով:

Ամերիկյան չիկիտոսները (Բոլիվիա)՝ թվական չունեին և հաշվել չգիտեին: Թվի գաղափարն արտահայտելու համար մի-այն 5 բառ կար, այն է՝

ominatubo
etama

քանի
մեկ

ominama	մի քանի, քիչ
anciri	շատ
anaana	բոլորը:

Ըստ այսմ իբր թվական կար միայն «մեկ» բառը: Թիվը ցույց տալու համար ցույց էին տալիս մատները և ասում էին omina hane «այս մատների չափ»։ Հաշվել չիմանալով՝ դրա փոխարեն գործ էին ածում զանազան ձևեր: Բայց այժմ այս բոլորը վերացել է, որովհետև սովորել են հաշվել իսպաներեն: Իրենց հին դասականներից մնացել են միայն co-cinitana «առաջին» և itaquirus «վերջին», որոնք բայական ձևեր են:

Ըստ Գաբելենցի (Beitrage, էջ 502) պապուականները հաշվելու ժամանակ ամեն մի մատին ասում էին be. Կրբ 5 մատը վերջանում էր, ասում էին ibon be (ձեռք մի): սկսում էին հաշվել մյուս ձեռքը, դարձյալ ամեն մի մատին ասելով be. երբ այս ձեռքն էլ վերջանում էր, ասում էին ibon ali (ձեռք երկու): ապա անցնում էին մի ոտքին, որ երբ վերջանա, կլինի samba be (ոտք մի), իսկ երկրորդ ոտքն էլ վերջացնելուց հետո, կլինի samba ali (ոտք երկու): Երբ հարկ լիներ 20-ից ավելի հաշվել, գնում էին, մի ուրիշ մարդ գտնում և հաշվում նրա ձեռքերն ու ոտքերը: Քիչ մարդ կար, որ հաշվել իմանար: Շատ շատերը հաշվել չգիտեին. հաճախ իրենց ասածը իրար չի համապատասխանում:

Ըստ Բլիկի (էջ 65) բուշմենները ունեն միայն երկու թիվ (1, 2), որոնք բնիկ բուշմեններն են. 3 նշանակող բառը վերցրել են նամա լեզվից, բայց լավ ծանոթ է իրենց. մյուս թվականներն էլ փոխ են առել նույն լեզվից, բայց քիչ են ծանոթ և չեն գործածվում: Բուշմենները հաշվելու բան չունենալով, նրանց կարիքը չեն զգացել, ասում է հեղինակը:

Հարավային Աֆրիկայի բուշմենները «մեկ» թվի համար ունեն oai, երկուսը կոչվում է ku. երեքը բացատրելու համար գործ են ածում մի բառ, որի բուն նշանակություն է «շատ, բազմաթիվ»: Բրազիլիայի մի քանի ցեղերի համարանքը հետևյալ ձևով է կաարավում. kuai «մեկ», makuai «երկու», uai «երեք». բայց այս վերջինիս էլ բուն նշանակություն է «շատ, բազմաթիվ»: Նույն երկրում ըոտոկուգոս կոչված ցեղը գիտի kinam «մեկ», hentiata «երկու», այնուհետև՝ uruhu, որ նշանակում է «շատ, բազմաթիվ»: Հարավային Ավստրալիայում էնկունտեր Բայի (Enkounter Bai) շրջակայքը բնակվող ցեղերը երեքից ավել

լի չէին ճանաչում: Սրանից դեպի արևելք, այսինքն Բրիսբանի հյուսիսային կողմը, այն է՝ Մորետոն Բայի շրջակաների բնակիչները և ուրիշ բազմաթիվ ավստրալիական ցեղեր էլ նույն աստիճանի մեջ էին: Ճերեք և Շատա գաղափարների նույնության համար արդեն խոսել ենք. այստեղ ավելացնենք, որ ժողովուրդների նույնիսկ շատ ավելի մեծ զարգացումից հետո էլ նույն բառը կարող է մնալ. այսպես, սումեր. eše, կրճատ՝ eš նշանակում է Շատա, բայց նաև ճերեք, հետո էլ բայի մեջ հոգնակիի նշան է դարձել:

Ավստրալիայի մուրրավարի ցեղի լեզվով՝
yaman 1, kubbo 2, murrabiri 3 և ավելի:

Ամերիկյան Ձուբակուա լեզվով կար միայն երեք թիվ. 1 bihe, 2 witane, 3 witadenike, ավելին չունեին: Ամերիկյան կիպես լեզվով՝ 1 bihe, 2 wachani, 3 wachani-dikie, որից հետո ամեն ինչ կոչվում է yo Շատա: Ամերիկյան տուպի լեզվով՝ 1 jepe, 2 mokōin, 3 mozopipa, որից հետո կար՝ 4 yrundy, որ թվում է, թե նույնպես Շատա է նշանակում:

Ավստրալիայի Նարրինյերի լեզվի համար Թրեկիլդե (IV, էջ 39) տալիս է հետևյալ թվերը.

- 1 yammalai
- 2 niḡgeḡk
- 3 neppaldar

Պապաժ բոլոր թվերը կոչվում են gruwat, որ նշանակում է Շատա (հմտ. ստորև՝ Կիկերսի տվյալները, էջ 138-ում):

2. ՄԻՆՁԵՎ ՀԻՆԳ ՀԱՄԱՐՈՂՆԵՐ

Վերոհիշյալ ցեղերին մոտ, բայց մի քիչ ավելի զարգացած վիճակ ունեին Մակարիա լճի շրջանայի բնակիչները (Ավստրալիա, Սիդնեյից մի քիչ ավելի դեպի հյուսիս), որոնք հաշվում էին այսպես, wakal ժմեկ, bula, buloara ճերկու, yoro ճերեք, waran Շորա: այնուհետև գործ էին ածում kauwal-kauwal, որ նշանակում է ժմեծ մեծ: Գվարանիների լեզվով 4-ից բարձր ամենինչ կոչվում էր ndipapahabl, որ նշանակում է ճանթիվ, անհամար: Այսպես նաև շատ ավստրալիական ցեղեր չորսից ավելին չէին ճանաչում. նրանց մեջ հինգ և ավելի մեծ թվերը նշանակում են ժմեծ, բազմաթիվ բառերով: Սեյլանի Վեդդաները կարողանում էին հաշվել մինչև հինգ.

դրանցից այն կողմ թիվ չէին իմանում: Թասմանացիք հաշվում էին մինչև չորս. հինգը սրանց լեզվով կոչվում էր *չորս + մեկ*:

3. ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՏԱԳԱ ԸՆԹԱՑԻԸ

Շատ հետաքրքրական է նկատել, թե ինչպես մարդիկ այս կետից սկսած կամաց կամաց և զանազան ուղղությամբ ձգտում են հասնելու մի ավելի զարգացած հաշվական վիճակի: Նախ և ուռաջ բազմաթիվ առարկաների մեջ առաջին երեք հատից բացի ուրիշ երեքների գոյությունը մարդու մտքում արթնացրեց թվերի կանոնավոր աճման գաղափարը: Այնուհետև մարդը, որ երեքից ավելի առարկաների մեջ հախուռն և անկանոն մի բազմություն էր միայն նկատում, իմացավ, թե այդ հախուռն ու անկանոն բազմությունն էլ իր կարգին պարունակում է 1, 2, 3, դարձյալ՝ 1, 2, 3 և դարձյալ՝ ուրիշ 1, 2, 3, և այսպես շարունակաբար՝ կանոնավոր կերպով: Մարդը այս կանոնավոր աճումը նկատում էր մասնավանդ իր ձեռքի և ոտքի մատների մեջ, որոնք միասին մինչև 7 անգամ առանձին առանձին երեքներ էին պարունակում: Ձեռքի և ոտքի մատերի վրա դարձնելով իր ուշադրությունը՝ մարդը հղացավ այնպիսի մի մեծ գաղափար, որ քիչ ժամանակում և մտածման ամենափոքր ճիգով պիտի առաջնորդեր նրան հազարներ ըմբռնելու կարողության: Այս բեղմնավոր գաղափարն էր առարկաների թիվը մատներով նշանակելու կամ մատների վրա հաշվելու մտածումը:

Այս մտածման առաջին արդյունքը եղավ թվերի նյութական, բայց ոչ վերացական և անջատաբար ըմբռնումը, այսինքն այն, ինչ որ մաթեմատիկայի մեջ այժմ կոչվում է *եռնվաճակ* թվերը: Անցման այս շրջանում մարդը թեև ճանաչում է 4, 5, 6, բայց միայն իր մատների վրա. ուրիշ խոսքով նրանք համար առանձին առանձին անուններ չունին, այլ բոլորն էլ *եղատ*, բազմաթիվ են, կամ երեքի և չորսի տեսակներ: Այսպես՝ Հարավային Աֆրիկայի նույն բուշմենները 1, 2, 3 թվերի համար առանձին բառեր ունեին, ինչպես վերը տեսանք, բայց դրանից ավելին՝ 4, 5, 6 և այլն մատներով էին միայն ցույց տալիս, առանց որևէ անուն տալու: Ըստ Լիխտենշտայնի՝ բեկտյուռները հաշվելու համար մատները բարձրացնում էին, առանց մի որևէ անուն տալու. շատերը թվական անուն չունեն և բավականանում են միայն նշաններով: Անգամայն լեզուներով հաշվում էին առանձին

անուններով մեկ և երկու. մնացած բոլոր թվերի համար մատը բարձրացնելով ասում էին *anka* «այս էլ»։ 5 թիվը լրանալուց մի ձեռքը ցույց տալով ասում էին *ordura* «բոլորը», նույնպես՝ նաև 10 թիվը լրանալիս։

Մի քիչ ավելի զարգացած էին Բրազիլիայի մի քանի ցեղեր, որոնք գիտեին *kuai* «մեկ», *makuai* «երկու», *uai* «երեք»։ սըանից ավելի մեծ թվերը ցույց էին տալիս իրենց ձեռքի մատներով վրա, ամենքի վրա էլ կրկնելով *uai*։ Այսպես նաև վերը հիշված Բոտոկուդոսները 3 բառի հատուկ *uguhu* անունը տալիս էին նաև 4, 5, 6 և ավելի թվերին՝ միայն մատների վրա ցույց տալով նրանք։ Մակարիա լճի շրջաբնակներն էլ, որ ճանաչում էին մինչև չորսը, չորսից այն կողմ ամեն թիվ կոչում էին *kauwal-kauwal* «մեծ մեծ», մի բառ, որ հատուկ է նաև հինգին։ Ավստրալիայի հարավակողմում նարրինյերի ցեղի լեզվով՝ *yam-male* 1, *nigkaijk* 2, *nepaldar* 3, իսկ *ruwar* 4 և ավելի թվերն էր ներկայացնում։

Շատ հետաքրքրական է, օրինակ, Ավստրալիայի Դամմարու ցեղի հաշվական սովորությունը, որի նկարագիրը տալիս է մեզ Գալտոնը (տես Lubbock, *Les origines*, էջ 428—431)։ Սրանք մինչև երեք ունեին թիվ արտահայտող բառեր. երբ հասնում էին չորսին, գործածում էին իրենց մատները, որոնք իրենց համար ծառայում էին իբր հաշվետախտակ կամ հաշվիչ՝ մեքենա։ Երբ հասնում էին 5-ից այն կողմ, մնում էին շփոթված, որովհետև չունեին մի ավելորդ ձեռք, որ մատները իբր միություն բռնի և հաշվի։ Առևտուրը կատարվում էր առանձին առանձին հաշվելով. օրինակ՝ մի եզան գինն էր 10 գլան ծխախոտ. վաճառողը փռում էր իր ձեռքերը գետնի վրա, գնորդը նրա յուրաքանչյուր մատի վրա դնում էր մի գլան ծխախոտ, և երբ տասը մատները գլաններով ծածկվեցին, վաճառողը հավաքում էր գլանները և տալիս մի եզ։ Հետո մյուսը և այլն։ Գալտոնը մի անգամ ուզում է գնել 2 ոչխար. յուրաքանչյուրի գինն էր 2 գլան ծխախոտ. նա տալիս է 4 գլան. վաճառողը չի կարողանում հաշվել և կարծելով, թե գնորդը ուզում է խաբել, առևտուրը դադարեցնում է։ Այն ժամանակ Գալտոնը տալիս է 2 գլան, առնում է մի ոչխար, հետո նորից տալիս է 2 գլան և առնում է երկրորդ ոչխարը։ Վաճառողը այժմ գիտի, որ հաշիվը ճիշտ է։

Բրազիլիայի կորոագո ցեղը հաշվում էր ավելի տարօրինակ ձևով. այստեղ իբրև թիվ էին ծառայում ոչ թե մատները,

այլ մատների ստորին արանքները. այսպիսով նրանք կարող էին հաշվել միայն երեք թիվ, որից ավելին կոչվում էր mony:

Հարավային Աֆրիկայում բերդդամա ժողովուրդը հաշվում էր հետևյալ ձևով. նախ հաշվում էին ձախ ձեռքի մատները, սկսելով ճիւղթից, հետո՝ աջ ձեռքը, հետո՝ ձախ ոտը, հետո՝ աջ ոտը. ոտքի և ձեռքի հինգ մատների համար հինգ տարբեր անուն ունեին. Ուրիշները հաշվում էին զույգ-զույգ և մատների յուրաքանչյուր զույգը բռնելիս ասում էին *ալա* երկուսը, իսկ երբ թիվը զույգ չէր, մի մատ էլ բռնելով՝ ասում էին *ալա մեկը*, բերդդամներից ոմանք էլ հաշվում էին միայն մինչև 6 թիվը, իսկ այնուհետև ցույց էին տալիս մի առ մի մատները՝ ասելով *եհ ալա էլ, և ալա էլ*:

Ինչպես տեսնում ենք, սրանք արդի ըմբռնումով իրապես համրանք չեն. համրանքը կամ հաշվական կատարելության առաջին աստիճանը սկսում է այն ժամանակ, երբ մարդ փոխանակ նույն *uai, uruhu, kauwal-kauwal, mony* բառերով անվանելու բոլոր երեքից ավելի մեծ թվերը, մտածում է դարձյալ մեկից սկսելով հաշվել ֆուսթած մատների վրա: Բայց որովհետև մարդու երկու ձեռքի տասը մատներն ունեն մի քանի ամբողջ բաժանարարներ, այն է՝ 2 ($\times$ հինգով), 5 ($\times$ երկուսով) և 10 ($\times$ մեկով), ըստ այսմ էլ մարդկանց այս կամ այն ընտրությունն համեմատ, ծագեցին հաջորդ հաշվական դրությունները:

4. ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Երկրորդական դրության մեջ միությունը երկուսն է. *այսպես՝ մեկ, երկու, բայց դրանից հետո՝ երկու մեկ (3), երկու երկու (4), երկու երկու մեկ (5) և այլն. Այսպես էին Ավստրալիայի Յորքի գլխի բնակիչները, որոնք հաշվում էին հետևյալ կերպով.*

- 1 netat
- 2 naes
- 3 naes-netat (2+1)
- 4 naes-naes (2+2)
- 5 naes-naes-netat (2+2+1)
- 6 naes-naes-naes (2+2+2):

Նույն բանն է ասում Գաբելենցը Յորքի գլխից հյուսիս-արևելք գտնված երկու կղզիների (Էրրուր և Մայեր) բնակիչ-

ների մասին, որոնք ճանաչում էին միայն երկու քիվ և սրանցով հաշվում էին մինչև վեց, Այդ թվերն են՝

- 1 nität
- 2 neis
- 3 neisa-netat
- 4 neisa-neis
- 5 neisa neisa netat
- 6 neisa neisa neis.

Սրանց հետ նույնն են Մելանեզիայի Murray Island-ի լեզվի թվերը՝

- 1 netat
- 2 neis
- 3 neis a nerut
- 4 neis a neis
- 5 neis a neis a nerut

և այսպես շարունակաբար՝

Սրանից մի քիչ աղքատ ձև ունեն ամերիկյան արազայր (arazaire) լեզուն, որ հաշվում էր՝

1 nuncina, 2 butah, 3 butah-nuncina, 4 butah-butah. Իսկ ավելի բարձրը կոչվում է huakana, որ նշանակում է «շատ»:

Նոր-Գվինեա կղզու մերավրե կոչված լեզվի մեջ կային միայն 1 և 2 թվերը, որից հետո.

- $$\begin{aligned} 3 &= 2 + 1 \\ 4 &= 2 + 2 \\ 5 &= 2 + 2 + 1: \end{aligned}$$

Իսկ 5-ից հետո ամեն թիվ կոչվում է «շատ». հիմա 6—10 թվերը փոխ են առել մալայերենից՝

Ավստրալիայի հարավային կողմը՝ նալլինյերի ցեղի լեզվով.

- ki մեկ
- kukko 2 (զույգ)
- kukko ki 3
- kukko kukko 4
- kukko kukko ki 5
- kukko kukko kukko 6
- kukko kukko kukko ki 7 (հիմա. վերը էջ 134):

Դարձյալ հարավային Ավստրալիայում Ադելայդայի շրջանային բնակիչները չորսը կոչում են «երկու զույգ», հինգը՝ «երկու զույգ մեկ» և այլն:

Ավստրալիայի մինյոզ լեզվով.

- 1 yaburu
- 2 bula
- 3 bulai-yaburu
- 4 bula-bula
- 5 bula-bulai-yaburu
- 6 bula-bula-bula:

5. ԵՐՐՈՐԴԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Երրորդական դրության հիմքը երեքն է. առանձին անուններ կան 1, 2, 3 թվերի համար, իսկ մնացյալը կազմվում է սրանց գումարումով:

Այսպես, Ավստրալիայի կամիլարոյ ցեղի լեզվով ունենք՝

- 1 māi
- 2 būlār
- 3 gūliba
- 4 būlār-būlār
- 5 būlār-gūliba
- 6 gūliba-gūliba:

Սրանց նման, բայց մի քիչ տարբեր ձևով էին հաշվում Ավստրալիայի բնիկներից Ադելայդա, Էնկաունտերբայի և Պոմունգայի ցեղերը: Առաջինները հաշվում էին 1 kunna, 2 parlaitye, 3 monkutye, 4 purlaitye-purlaitye, որ է 2+2. Դրանից ավելի թիվ չունեին: Երկրորդները հաշվում էին՝ 1 yammuli, 2 neiyey, 3 maalda, 4 kukar-kukar, որ ցույց է տալիս, թե երկուսը առաջ կոչվել է kukar, որ հետո փոխանակվել է neiyey բառով: Սրանից այն կողմ թիվ չունեին, վերջապես երրորդները հաշվում էին՝

- 1 yamalaitye
- 2 neiyeyi
- 3 maalda

4 kukar-kar կամ kiýgaruy, որից այն կողմ թիվ չկար: Սրա և նախորդի համեմատություներ ցույց է տալիս, որ 1, 2, 3 թվերը ձևով ու ծագմամբ նույն են. 4-ը նույն kukar (2) թվի կրճատ

կրկնությունն է, որ ջնջվելով՝ ստեղծվել կամ լիովն է առնվել
կիցարսյ ձևը:

Ավստրալիայի դիպիլ ցեղը նմանապես ուներ առանձին
անուններ 1—3 թվերի համար, բայց 4—ն է՝ 2+2, հինգը՝
2+2+1. այսպես՝

- 1 kälim, kinyara
- 2 būllar
- 3 kurbunta, boppa
- 4 būllar-gira-būllar
- 5 " " " kälim

6. ԱՆՅՄԱՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐ

Երկրորդական և հաջորդ հինգերորդական շրջանների միջև
կան երկու անցման շրջաններ, որոնց մեջ էվոլուցիան միայն
կիսովին է կատարված. այս շրջաններում միությունը թե՛ երկու
է, և թե՛ հինգ, հետևյալ կերպով.

Առաջին շրջան.—1, 2, 2+1, 2+2, 5, 5+1 և այլն. այսպես՝
ըստ Բիվերիշի՝ Մուլրայի հարավային կողմի բնիկները հաշվում
էին հետևյալ ձևով.

- 1 ryup
- 2 politi
- 3 politi-ryup (2+1)
- 4 politi-politi (2+2)
- 5 ryup marnangin.

Այս վերջինի բուն նշանակությունն է «մի ձեռք», որից
հետո՝

- 6 ryup-marnangin-ryup (1 ձեռք+1)
- 7 ryup-marnangin-politi (1 ձեռք+2)
- 10 politi-murnangin (2 ձեռք)
- 13 politi-murnangin-politi-ryup (2 ձեռք+2+1):

Միևնույն էր նաև Ավստրալիայում Դալի գետափի ցեղի
ձեզվով, ուր ունենք՝

- 1 yepak
- 2 veren
- 4 veren veren (2+2)
- 5 nanyilk yepak (ձեռք մի)
- 10 " veren (" 2)

15 nanyilk veren madan *yenak* (ձեռք 2+ոտք մի)
 20 " madan veren (ձեռք ոտք 2):

Սրա հետ զուգընթաց էր Ավստրալիայի արևմտյան մասի
 մի լեզվով՝

- 1 gain
- 2 gudjal
- 3 warh-rag
- 4 gudjal-gudjal
- 5 marh-jin бага (կես ձեռք)
- 10 belli belli marh-jim бага
- «երկու կողմից կես կես ձեռք»:

Երկրորդ շրջան.—1, 2, 2+1, 4, 5, 5+1, 5+2, 5+2+1,
 5+4 և այլն. անցման այս շրջանին է վերաբերում հայ գնչու-
 ների բարբառը, որ համըում է հետևյալ եղանակով՝

- 1. աղ.
- 2. լուի.
- 3. լուի-աղ (2+1).
- 4. չդար.
- 5. աթ մը (ձեռք մի).
- 6. աթ մ'ու աղ (ձեռք մի ու մեկ).
- 7. աթ մ'ու լուի (ձեռք մի ու երկու).
- 8. աթ մ'ու լուի-աղ (ձեռք մի ու 2+1) և այլն.¹

7. ՉՈՐՐՈՐԴԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կան լեզուներ, որոնց մեջ հաջվական դրությունը հիմնված
 է 4-ի վրա. ըստ այսմ.

- 5=4+1
- 6=4+2
- 7=4+3
- 8=4+4 կամ 2×4
- 9=2×4+1
- 16=4×4 և այլն.

Այս դրությունը բավական հազվագեպ է. նրան են հետե-
 վում, օրինակ, Կալիֆոռնիայի սալինա և խումաշ կոչված լե-
 զուները և այլն:

¹ Այս բառերը մեզ հաղորդել է Ս. Բասմաջյանը:

Կրոյրերը (էջ 368) ասում է, թե Կալիֆորնիայի յուզի լեզուն էլ չորրորդական, ավելի ճիշտ՝ ութերորդական (oktonary) գրության է հետևում, բայց չի տալիս թվերի ցուցակը:

8. ՀԻՆԳԵՐՈՐԴԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հինգերորդական գրության մեջ միությունը հինգն է. թվերը կազմվում են հետևյալ եղանակով.

1, 2, 3, 4, 5, 5+1 (6), 5+2 (7), 5+3 (8), 5+4 (9), 2×5 (10), 2×5+2 (12), 4×5+4 (24) և այլն.

Այսպես են հաշվում Մադագասկարի մի քանի ցեղերը, ինչպես նկատել է այս տողերի գրողը՝ իր Փարիզ եղած ժամանակ՝ հարցուփորձելով այնտեղ գտնվող մադագասկարցիներին, որոնք առաջին չորս թվերին առանձին առանձին անուններ տալուց հետո հինգերորդը կոչում էին gũrom և հետո շարունակում էին gũrom+մեկ, gũrom+երկու և այլն.

Հինգերորդական գրության է պատկանում Ամերիկայի տլինգիա լեզուն, ուր ունենք՝

1. l°ēq
2. dēx
3. naçk
4. daqūn
5. kējīn:

Վերջինը նշանակում է բուն kē «վեր» jīn ձևը. և այս բառը գտնում ենք նաև jīnkat «տասը» բառի մեջ: Բայց 5 բառի տեղ եղել է անշուշտ dušū ձևով մի բառ, որ հետո կորել է և որից ունենք՝

- 6 l°ēdušū (1+5)
- 7 daxadušū (2+5)
- 8 naçkudušū (3+5):

Ունենք նաև l°ēqa 20, որ է l°ēg 1+մարդ, kējīnka 100, որ է՝ 5 մարդ:

Հինգերորդական գրության հետևում էր նաև Հրո Երկրի օնա-շելկնամ լեզուն: Այստեղ կային նախապես միայն առաջին հինգ թվերը.

- 1 sos, 2 soke, son, 3 sauke
4 koni-soke (կրկին երկու)
5 kes-mar-ei (mar «ձեռք» բառից):

Այո էր իրենց հաշվական զարգացման վիճակը: Գաղութաբարենների միջոցով ծանոթանալով ավելի բարձր թվերի, հնարեցին նոր բառեր, որոնք 3 տարբեր քննիչներին մոտ տարբեր ձևեր ունեն, նո ջոկում եմ նրանցից ավելի պատշաճ ձևերը, այն է՝

- 6 koni-sauken (զույգ 3)
7 karreik wiwai šouke (մյուս ձեռից 2)
8 " " šauke (" " 3)
9 akkiai (շատ) կամ kauč-ktsmarei (?+5)
10 karikei-ktsmarei (զույգ 5)

կամ koni-tčen-win (երկու ձեռք)

- 20 soke čoon ketčen win (ինչպես ձեռքերն երկու մարդու):

Հինգերորդական դրուժյան է հետևում նաև ամերիկյան կարրիեր լեզուն. այսպես՝

- 1 i hlo, 2 najk'e, 3 t'a, 4 tegge, 5 kwollai,
6 h lket'a կազմված է h l—«մի ուրիշն էլ», +ke «վրա» + t'a «երեք» բառերից և նշանակում է՝ «երեքի վրա մի ուրիշն էլ»,
7 h l t'akanfi
8 h lket'egge որ է h l. «մի ուրիշն էլ» +ke վրա + tegge չորս. այն է՝ չորսի վրա մի ուրիշն էլ.
9 i hlo huleri նշանակում է՝ մեկ պակաս (զորուժյամբ՝ երկու ձեռքից կամ տասից).
10 hwonizyai:

Հինգերորդական դրուժյան է հետևում նաև ամերիկյան ֆուլ լեզուն, որի թվանշաններն են 1 goto, 2 dido, 3 tato, 4 nay, 5 djoy, իսկ 5-ից հետո՝ 6 djeg (5+1), 7 djedidi (5+2), 8 djetati (5+3), 9 djenay (5+4):

Հինգերորդական դրուժյան է հետևում նաև աֆրիկյան գինկա լեզուն, որ իր թվերը հաշվում է հետևյալ ձևով 1 tok, 2 rou, 3 dyak, 4 nguan, 5 wdyech, որից հետո՝

- 6 wdetem (5+1), 7 wderou (5+2)

- 8 bet (անկախ ձև)
 9 wdenguan (5+4)
 10 wtyer (5×2):

Մալայան լեզուներից պլե-տեմեր լեզուն էլ մինչև հինգը ունի առանձին արմատներ. 1 nēi, 2 nar, 3 ne, 4 rōb-pedox, 5 leba. ավելի հաշվել չգիտեին. զարմանալի է, որ այս ժողովուրդը թեև մատներով վրա էր հաշվում, և բոլոր մատները առանձին առանձին անուններ ունեին, բայց այդ անունները իբրև թիվ չէին գործածում:

Մեկանեզյան կվամերա լեզվով 1—5 թվերը հետևյալներն են. 1 iti 2 karu, 3 kahar 4 kefa, 5 karirum
 սրանցից վեր բարձրանալու համար ասում են.

6	me	ke	ya	nekare	ragak	iti\
				և գնա իմ մյուս ձեռքը 1\		
7	me	ke	ya	nekare	ragak	karu
8	"	"	"	"	"	kahar
9	"	"	"	"	"	kefa
10	"	"	"	"	"	karirum
11	"	"	"	"	neruk	eti\
12	և	գնա իմ մի		ոտքը	1	\
	"	"	"	"	"	kari

մինչև karirum, որ անում է 15:

Հինգերորդական դրության է պատկանում դարձյալ Ավրստ-բալիայի յունգար լեզուն, որ իր թվերը հաշվում է հետևյալ ձևով.

1	gad		
2	gud'al		
3	mardin		
4	gud'al-gud'al		
5	mardin banḡga (ձեռքերի կեսը)		
6	mardin banḡa gud'ir gan		
	5	և	1
10	belli belli mardin	banḡga	
	երկու կողմ ձեռքերի	կես	
15	mardin belli belli	gud'ir d'ina banḡga	
	ձեռքեր երկու կողմ	և ոտքի կես:	

Կարող է պատահել, որ հինգերորդական դրուժյան հետեւող մի լեզու կորցնի իր 1—4 կամ 5 թվականների նախնական ձևերը, բայց պահած լինի 6—10 թվականների մեջ: Նման դեպքերում կարելի է ստուգել միայն ցեղակից այն լեզուների համեմատությամբ, որոնք պահել են նախնական ձևերը: Այսպես՝ աֆրիկյան բարի լեզուն իր առաջին 10 թվանշանները հաշվում է հետևյալ ձևով.

1 tu, 2 òri, 3 yala, 4 unguan, 5 kanat, 6 bukér, 7 burya, 8 budòk, 9 bunguán, 10 puòk.

Այստեղ 6 bukér, 7 burya, 8 budòk, 9 bunguán բառերը իրենց bu-նախավանկով իսկույն զգալ են աալիս, որ 5 բառի ածանցներ են, բայց ոչ հինգն է կոչվում bu և ոչ էլ մյուս վերջավորություններն են հայտնի. հայտնի է միայն 9 bunguán, իրրե ածանց 4 unguan թվի:

Բայց իսկույն յոթ և ութն էլ կպարզվեն, հենց որ համեմատության առնենք ցեղակից աֆրիկյան գինկա լեզուն. Այստեղ 2 կոչվում է rou, 3-ը՝ dyak, որով 7 burya (5+2), 8 budòk (5+3).

Ամերիկյան տակելմա լեզուն էլ հինգերորդական է, բայց բուն նախնական ձևերը լավ չի պահել. Այսպես՝

1 mis, mīsga, 2 gām, aāp'ini, 3 xibini (համա. 8), 4 gamgam (2×2), 5 dehal, որից հետո ունենք՝ 6 haīmīs (haī ձեռք+1), 7 haīgam (haī ձեռք+2), 8 haīxin (ձեռք+3), 9 haigo (ձեռք+go, որ երևի առաջ նշանակում էր 4), 10 ixdil ենթադրում է ix ձեռք+dil երկակի մասնիկով.

Չարմանալի է ամերիկյան կոոս լեզուն, որ թեև 6 և 7 կազմում է հինգերորդական դրուժյամբ, բայց 8 և 9 կազմում է ինչ որ անսովոր ձևով. այսպես՝

- 1 yīxēi'
- 2 yūxwā'
- 3 yī'psən.
- 4 héclil
- 5 kat'ə'mīs
- 6 yīxēi'wīeq (1 ձեռքում)
- 7 yūxwā'wīeq (2 ձեռքում)
- 8 yīxēi'ahāī (1 ?)
- 9 yūxwā'ahāī (2 ?)
- 10 zep'qānī:

Մեզ հայտնի չէ, թե ինչ է ներկայացնում *ahāl* բառը, որով կազմվում են 8 և 9 թվերը:

Աֆրիկյան օնո լեզուն սկզբում երկրորդական է եղել, հետո հինգերորդականին է անցել: Սկզբում 40-ից ավելի չեն կարողացել հաշվել. ասել են՝ *lontne, mago dapotki goiake?* «չա՞տ, ի՞նչ պիտի հաշվի և դա ամեն ինչ պիտի լինի» («viel, wer wird es zählen, und es wird alle werden»):

Այսպես էին ասում մեծ քանակի համար: Այժմ ծերերը միայն հին համրանքը գիտեն. նորերը անգլիերեն են հաշվում:

Հին համրանքը հետևյալն է.

1 veku, 2 etke, 3 etke so mane կամ karewe, 4 etke so etke

5 mete mane

ձեռք մի (մի ձեռք)

6 mete mane so zitne veku

ձեռք մի և մատ մեկ

7 mete mane so zitne etke

8 " " " " karewe

9 " " " " etke so etke

10 " etke (ձեռք երկու)

11 ձեռք երկու և ոտք մատ մեկ... և այսպես շարունակվում է մինչև

nei mane kie mete korop

մարդ մի ոտք ձեռք ամբողջ

կամ
nei mane korop
մարդ մի ամբողջ = 30.

Հինգերորդական դրության մեջ տարօրինակ պիտի լիներ անշուշտ, եթե ա ձեռքի 5 մատները հաշվելուց հետո, ք ձեռքի 5 մատներին էլ նույն անունները տրվեին: Այսպիսի զարմանալի մի երևույթ ենք գտնում ամերիկյան ցիմշիան լեզվում, ուր ունենք՝

1 k'ēel և 6 qāel

2 t'epxa (t) և 7 t'epxa

և անհարիր ձևով՝

5 k^u stēns և 9 k^u stemāš:

Զարմանալի է Սուդանի բարգու լեզվի թվարկությունը. այս լեզուն հինգերորդական դրության է հետևում և 6-ից մինչև 10 չունի անկախ թիվ. բայց 10-ից հետո ունի անկախ թվեր թե՛ տասնյակների, և թե՛ հարյուրավորների համար՝ առանձին: Այսպես՝

1 tia, 2 yīru, 3 ita, 4 nne, 5 nobu, 6 nobu ga tia, 7 nobu ga yīru, 8 nobu ga ita, 9 nobu ga ne

- 10 wōkulu
- 11 wokulu ka tia և այլն
- 20 nedu
- 30 tena
- 40 weru
- 50 weru ka wōkulu
- 60 wata
- 70 wata ka wōkulu
- 80 nvene
- 90 nvene ka wōkulu
- 100 nwonabu
- 200 gobu
- 300 gobu ka nwonabu
- 400 neru
- 500 neru ka nwonabu
- 600 nata
- 700 nata ka nwonabu
- 800 nene
- 900 nene ka nwonabu
- 1000 norobu:

9. ՎԵՑԵՐՈՐԴԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այս գրության մեջ միությունը վեցն է, որի շարունակությունը և ավելի զարգացած վիճակն է 12-ական գրությունը և որ բոլոր գրությունների մեջ ամենից կատարյալն է համարվել, որովհետև ամենից ավելին 12 թիֆն է, որ տալիս է առանց ֆազորդի բաժանարարների. Այս գրությունը շատ հազվագյուտ է. գտնվում է հյուս. արևմտ. Աֆրիկայի, Սենեգամբիայի, նաև՝ հետքեր Ֆերնանդո Պոյի լեզուներում: Բայց ամեն տեղ էլ անհետացել է այս գրությունը, տեղի տալով տասնորդականին և մնում է միայն իբրև վերապրուկ:

Օրինակ՝ Համբուրգերը նկատում է, որ շատ աֆրիկացիներ վեցմատնյա են, ինչ որ պատճառ է դառնում ինարկե 6-ով և 12-ով հաշվելու (BSL 29, № 88, էջ X). Բայց 12-ով հաշվելու հիմք ծառայել է նաև մի ուրիշ հանգամանք, այն, որ որոշ ցեղեր հաշվում են ոչ թե մատների վրա, այլ մի ձեռքի չորս

մատների 3 հոգերի (ֆալանգների) վրա, որով գումարը լինում է 12 (անդ, էջ IX)։

Վեցերորդական դրության զարմանալի հետք գտնում ենք ամերիկյան մոսկիտո լեզվում. այստեղ 1—5 թվերը ունեն առանձին անուններ.

1 kumi, 2 wal, 3 yumpa
4 wal-wal (այն է 2+2),

5 mata-sip, որ թվում է, թե կազմված է mata արմատից, քանի որ 6-ը կոչվում է matlalkabi.— Այնուհետև 7—9 կազմվում են 6-ից՝ միավորների հավելումով. այսպես՝

6 matlalkabi
7 » pura kumi
8 » » wal
9 » » yumpa.

Իսկ 10 կոչվում է mata-wal-sip, որ կազմված է 2 բառը ներմուծելով 5 mata-sip բառի մեջ։

Մի ուրիշ ամերիկյան լեզու էլ կար (անտի կամ կամպա), որ հաշվական կարողությամբ գտնվում էր բավական նախնական վիճակում և գիտեր հաշվել մինչև վեց։ Այսպես՝ 1 aparo, 2 apite, 3 mahua, 4 apite-huacay (որ անշուշտ նշանակում է «երկու զույգ»), 5 apacoro և 6 apipacotero։ Մրանից վերև թիվ չունեին. ցույց էին տալիս մատներով և ասում՝ tuggenga «շատ»։

Ամերիկյան պանեց լեզուն 1—6 թվերը կանոնավորապես և անկախ բառերով հաշվելուց հետո (1 yas, 2 enz, 3 tec, 4 panz, 5 tanz, 6 sanqui), 7-ից մինչև 9 կազմվում է 6-ի գումարումով, բայց ամեն մեկի վրա մի թիվ ավելի. այսպես՝

7 enz-sanqui (=2.6)
8 tec » (=3.6)
9 panz » (=4.6)։

Այս զարմանալի ձևը բացատրում եմ նրանով, որ այստեղ պետք է առնել ոչ թե գումարում, այլ շարք, այսինքն 7=վեցերորդից հետո երկրորդ մաս, 8=վեցերորդից հետո երրորդ մաս և 9=վեցերորդից հետո չորրորդ մաս։

10. ՏԱՍԵՆՈՐԴԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մեկ ձեռքի վրայի հինգ մատները համարելուց հետո՝ համարանքը շարունակելու համար երկու միջոց ունի մարդ. կամ վերստին սկսել հաշիվը նույն ձեռքի մատների վրա և կամ շարունակել մյուս ձեռքի մատների վրա. Առաջինը հինգերորդական գրությունն է, որ արդեն բացատրեցինք, երկրորդը տասնորդական գրությունն է.

Հաշվական գրությունների մեջ ամենից ավելի տարածված է այս գրությունը, որ հատուկ է ոչ միայն հնդեվրոպական լեզվախմբին, այլև սեմականին և Ուրալ-Ալթայականին, չինարենին, ջավայերենին, աննամերենին, հոտենդոտերենին, սվահիլիին: Այս գրության մեջ միությունը տասն է, այսինքն՝ երկու ձեռքի մատների զուամբը. 1—10 թվերը կոչվում են առանձին արմատներով, 11—19, 21—29 և այլն՝ հավելումով, իսկ 20—30 և այլն՝ բազմապատկությամբ. այսպես՝ ի մեջ այլոց, հայերեն՝ մեռասան (1+10), չորնքտասան (4+10), քսան (2×10), հիսուն=հինգսուն (5×10), վաթսուն=վեցսուն (6×10) և այլն:

Տասնորդական գրությունը երկու մեծ բաժանմունք ունի. առաջինն այն է, երբ 6—9 թվերը կազմվում են հինգի վրա, զուամբելով 1—4 միավորները, իսկ 10 ներկայանում է անկախ բառով: Այս ձևը հինգերորդական գրության շարունակությունն է, որ զուտ հինգերորդական պիտի կոչենք, եթե 10 թիվը անկախ չլիներ, այլ կազմված լիներ 2×5 թվերից, ինչպես աեսանք վերևում:

Այս կարգի լեզուներ շատ կան թե Աֆրիկայում և թե Ամերիկայում: Օրինակ՝ աֆրիկյան բակոլ (bakole) լեզուն ունի՝

- 1 yiwata, 2 biba, 3 bilali, 4 binal, 5 bitani
- 6 bitani na yiwata (yiwoto)
- 7 " " biba
- 8 " " bilali
- 9 " " binal
- 10 diom

Մի ուրիշ աֆրիկյան լեզվում (ազանդե կամ նիամ-նիամ) գտնում ենք՝

- 1 sa, 2 uwe, 3 biyata, 4 biyama, 5 biswe
- 6 biswe beti sa

7 biswe	beti	uwe
8 „	„	biyata
9 „	„	biyama
10 bawe		

Աֆրիկյան վեյ կամ վայ լեզվի մեջ էլ դրությունը նույնն է, թեև այստեղ 5 (sōru) բառի կրճատմամբ կարծես թե ստացվել են նոր ձևեր 6—9 թվականների համար: Այսպես՝ 1 dondo, 2 fera, 3 sagba, 4 nani, 5 sōru, որից 6 sūndondo, 7 sūm-fera, 8 sūnsagba, 9 sūnnani, իսկ 10 tan:

Մի օրինակ էլ ամերիկյան լեզուներից տալու համար հիշենք առաջին հերթին էսկիմոսների լեզուն: Այս լեզվով առաջին հինգ թվերն են՝

1 atauseq, 2 mardluk, 3 pingasut, 4 sisamat, 5 tatdlimat, որից հետո գալիս է 6 arfineq.—հաջորդ 7—9 թվերը անվանելու համար՝ կրկնում են նախորդ միավորները մենակ կամ դնելով նաև arfineq այսպես՝

7 arfineq mardluk	կամ պարզապես	mardluk
8 „ pingasut	կամ „	pingasut
9 „ sisamat	„ „	sisamat
իսկ 10 կոչվում է	qulit:	

Երկրորդ հերթին հիշում ենք նշանավոր նահուատլ լեզուն, որի առաջին հինգ թվերն են՝

1 ce, 2 ome, 3 ei, 4 naui, 5 ma-cuilli, իսկ հաջորդ 6—9 թվերն են՝

6 chiqua-cen, 7 chic-ome, 8 chicu-ei, 9 chico-naui. այս բոլորը կազմված են հինգ միավորներից, որոնք կցված են chiqua բառին: Այս բառը ծագած է համարվում chiqua ճկոտորակ ձևից, ի նկատի ունենալով մատները կոտրելը մյուս ձեռքի վրա:

Այս երկու օրինակների վրա պիտի ավելացնեմ երկու օրինակ ևս ամերիկյան լեզուներից՝ կարաիբ և մակուչի. առաջինում

1 abana, 2 biama, 3 eloua, 4 biambouri, 5 ouacabo-apourcou, սրանից հետո՝ վեցը լինում է aban laoyagon ouacabo-apourcou, որ նշանակում է ամեն վրայով մյուս ձեռքի: այս ոճով շարունակում են մյուս թվերը՝ 7 և այլն:

Մակուչի լեզվի առաջին հինգ թվերն են 1 tiwin, 2 asa-

gane, 3 eserewa, 4 asakurabana, 5 moiya etaikin. — Վեցը կոչվում է tiwin miya pona tamotai, որ պետք է նշանակի «մեկ մյուս ձեռքի վրա»։ և այս անգամին թվարկումը շարունակվում է նաև մինչև 9. այսպես՝

7 asagane miya pona tamotai

8 eserewa " " "

9 asakurabana " " "

Այսպիսի մի դրություն էլ ներկայացնում է ամերիկյան խոլոնա լեզուն, որի թվերն են.

1 an 2 ip, 3 is

4 minip 5 quioc

6 ipzoc 7 quillp 8 pac

9 ocon 10 alec

Մասնորոշ min-ip = 4 անշուշտ ip 2 բառից է և նշանակում է «զույգ 2»։ 6-ը՝ ipzoc 2×3 է, 7-ը՝ quillp = $5 + 2$. Իսկ 8—10 անկախ են:

Սույն թվերենի թվականները հետևյալներն են.

1 aš, gie, dieš, diiš, dili

2 min, maan, mena

3 e-eš

4 limmu, lammu

5 i, ia

6 a-aš (=5+1)

7 imin, umuum (=5+2)

8 ussu

9 ilimmu (=5+4)

10 u, a, huu haa

Տասնյակները անկախ ձևեր են երևում. ինչպես՝

20 meš, nliš

30 ušū

40 nimitin, nin

50 ninuu, niinnuu

60 gi- eš, giš:

Տասնորդական դրության ավելի բնական և սովորական ձևն այն է, որ բոլոր թվերը (նաև՝ 6—10) ունեն բոլորովին անկախ անուններ և իրարից հորինված չեն:

Տասնորդական դրության կազմությունը անխառն ձևի տակ երևում է միավանկային լեզուներում. օրինակ՝ չինարենում ունենք 1—10 թվերի համար առանձին անուններ.

1 i ¹ , yi ¹	2 örl ⁴	3 san ¹	4 sə ⁴	5 wu ³
6 lēo ⁴	7 çi ¹	8 pa ¹	9 čiu ³	10 ši ²

11—19 կազմվում են պարզ հարադրությամբ.

11 ši ² -yi ¹	12 ši ² -örl ⁴	13 ši ² -san ¹
-------------------------------------	--------------------------------------	---

Տասնյակները կազմվում են բազմապատկությամբ.

20 örl ⁴ -ši ² ,	30 san ¹ -ši ² ,	40 sə ⁴ -ši ²
41 sə ⁴ -ši ² -yi ¹	88 pa ¹ -ši ² -pa ¹	
	100 pai ³	
	1000 čien ¹ .	

Դրեթե նույն պարզ կազմությունն է ներկայացնում աֆրիկյան զուլու լեզուն, թեև այստեղ չինարենի բառերը համեմատությամբ շատ երկար են. այսպես՝

1 nye,	2 bili,	3 t'a't'u,	4 ne,	5 hlanu,
6 isit'up'a,	7 isik'ombisa,	8 isišiyagalombili,	9 isišiyagalolunye	
10 amašumi				
20	"	amabili		
30	"	amat'ut'i		
40	"	amane		
50	"	amahlanu		
60	"	asit'up'a		
70	"	asikombisa		
80	"	asiyagalombili		
90	"	asiyagalolunye		
99	amašumi	ayisišiyagalolunye	nesišiyagalolunye.	
100	ikuli			
1000	inkulungwane			

Այս դրության ծագման, կազմության և հնդեվրոպական թվականների ստուգաբանության մասին ավելի ընդարձակ պիտի տեսնենք հաջորդ հատվածում.

11. ՔՄԱՆՈՐԴԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդ երկու ձեռքի տաս մատները հաշվելուց հետո հաշիվը շարունակելու համար ուրիշ միջոց չունի, եթե ոչ կամ

վերստին սկսել ձեռքերի վրա հաշվել և կամ անցնել ոտքի տասր մատներին՝ նրանցով թվերը նշանակելու համար: Այստեղ սկսվում է քսանորդական դրությունը:

Տասնորդական դրությունից հետո աշխարհում ամենատարածված հաշվական դրությունը քսանորդականն է:

Դրա ամենանախնակտն վիճակից մի օրինակ տալու համար ունենք ամերիկյան արավակ լեզուն. այս լեզուն ունի նախ առաջին չորս թվերը, այն է՝

- 1 abba
- 2 biama
- 3 kabbuhin
- 4 bibitti.

Այնուհետև սկսվում է ձեռքի մատների հաշիվը.

- 5 abbatekabbe մի ձեռք
- 6 abbatiman մի մատ մյուս ձեռքից
- 7 biamattiman երկու մատ մյուս ձեռքից
- 8 kabbuhintiman 3 » » »
- 9 bibititiman 4 » » »
- 10 biamantekabbe 2 ձեռքի մատները
- 11 ասելու համար ունեն՝

biamantekabbe abbakuttihibenna tupakuttan, որ նշանակում է՝ երկու ձեռքի մատները (10) և մի մատ ոտքից ավելի (11). այս բոլորը ասելու հետ նաև ցույց են տալիս: Բայց որովհետև այս բոլորը շատ երկար է, ուստի կրճատ ասում են՝ abbakuttihibenna (մի մատ-ոտքից). այս ոճով շարունակվում է՝

- 12 biamakuttibibenna (երկու մատ ոտից)
- 13 kabuhinkuttihibenna
- 14 biñitikuttihibenna
- 15 abbamariakuttihibenna (մատները մի ամբողջ ոտքի ավելի)

16 biamantekabbe-abbamariakuttihibenna-abbatupakuttan (որ է՝ երկու ձեռքի մատները—մի ամբողջ ոտքի մատները—մի մատ ավելի), կրճատ ձևով՝ abbatimankuttihibenna

20 abbalukku կամ abbalukkubumatti (մի մարդու ձեռքերն ու ոտքերը).

40 biama lukku
60 kabbuhin lukku

(բոլորը քսանորդական դրությամբ, նաև՝ հարյուրը):

Այժմ առնենք Աֆրիկայի ազանդե կամ նիամ-նիամ կոչված լեզուն. այդ լեզվով խոսողները հաշվում էին ոչ թե մասվորապես, այլ մատների վրա և գետնին դրած փայտիկներով:

Սկսում էին մի ձեռքից և հաշվում 1 sa, 2 uwe, 3 biyata, 4 biyama, 5 biswe: Անցնում էին մյուս ձեռքին և շարունակում նրա վրա՝ կրկնելով նույն բառերը.

6 biswe betisa, որ նշանակում է՝ 5, վրան 1, կամ bisweali he sa, որ նշանակում է՝ 5 սրա վրա 1.

7 biswe beti uwe կամ biswe ali he uwe

8 » » biyata » » » biyata

9 » » biyoma » » » biyoma

10 bawe, որս երկու ձեռքը վերջանում է:

Հետո սկսում էին ոտքի մատները հաշվել՝

11 bawe beti sende yo sa, որ նշանակում է՝ 10, վրան հողինը 1

12 » » » » uwe

13 » » » » biyata

14 » » » » biyama

15 hira, որով մի ոտքը վերջանում է:

Այժմ սկսում էին հաշվել մյուս ոտքի մատները.

16 hira yeli ku bəni sa, որ նշանակում է՝ 15, կողքից անցավ 1՝

17 » » » » uwe

18 » » » » biyata

19 » » » » biyama

20 boro sa, որ նշանակում է մարդ մի. որ և՛

20 » lu he sa, որ նշանակում է՝ մի մարդ հավասար:

Շարունակությունը նորից լինում էր ձեռքի վրա:

21 boro lu he sa, zi be sa, որ նշանակում է՝ մի մարդ հավասար, ձեռքից վերցրու մեկ

22 boro lu he sa, zi be uwe

29 » » » » » biswe beti biyama

30 » » » » » bawe

40 aboro hō uwe, որ նշանակում է՝ մարդիկ աստ 2.,

Ուտքով ու ձեռքով հաշվելու հետքը պահում է ամերիկյան կողմաբա լեզուն: Այս լեզվի թվականները 1-ից մինչև 10 բոլորն ունեն սա վերջավորությունը, որ ugua «տասը» բառի կրճատումն է (ըստ Celedon, էջ 12). ըստ այսմ eizua 1 նշանակում է բուն տասը մասից մեկ, maužua 2, նշանակում է «մասից երկու» և այլն: Այս բացատրությունը հաստատվում է նրանով, որ տասնյակները (11-ից մինչև 19) կազմվում են ոչ թե ugua 10 բառից, այլ kaza «ոտք» բառից: այսպես՝

kazaizua	11	kazataizuna	16
kazamaužua	12	kazakagua	17
kazamaigua	13	kazabikua	18
kazamakeuna	14	kazaeitakua	19
kazaxiuna	15		

Քսանորդական գրության տիպական ներկայացուցիչն է կովկասյան լեզվախումբը: Այս գրության մեջ միությունը 20 է. այսինքն՝ 1-ից մինչև 29 հնդեվրոպականներին նման հաշվելուց հետո, քսանորդականը շարունակում են այսպես. 20+10 (30), 20+10+1 (31), 20+10+2 (32), 2×20 (40), 2×20+5 (45), 2×20+10 (50), 2×20+10+9 (59) և այլն:

Օրինակ՝ լազերեն լեզուն, որ վրացական ճյուղի լեզուններից մեկն է, հաշվում է հետևյալ եղանակով.

- 1 առ օր
- 2 ժուռ ջոր
- 3 շում ջիմ
- 4 օթի օտի
- 5 խութ քիտ
- 6 անշ անջ
- 7 շքուլթ ջիլլետ
- 8 օրվօ օրցո
- 9 չխորո հնորո
- 10 ուիթ լիտ
- 11 ուիթ-դօ-առ լիտ-լո-օր
- 12 ուիթ-դօ-ժուռ լիտ-լո-ջոր
- 19 ուիթ-դօ-չխորո լիտ-լո հնորո
- 20 էչ ցի
- 29 էչ-դօ-չխորո ցի-լո-հնորո
- 30 էչ-դօ-ուիթ ցի-լո-լիտ

- 35 էչ-դո-ուլիթ-դո-խուլթ ეჩ-დო-უით-ლო-ხუთ
 39 էչ-դո-ուլիթ-դո-չխորո ეჩ-დო-უით-დო-ჩხორო
 40 ժուռ-են-էչ ժურ-ენ-ეჩ
 49 ժուռ-են-էչ-դո-չխորո ժურ-ენ-ეჩ-დო-ჩხორო
 50 ժուռ-են-էչ-դո-ուլիթ ժურ-ენ-ეჩ-დო-უით
 59 ժուռ-են-էչ-դո-ուլիթ-դո-չխորո ժურ-ენ-ეჩ-დო-უით-დო-
 ჩხორო
 99 օթխ-են-էչ-դո-ուլիթ-դո-չխորո:¹ ოთხ-ენ-ეჩ-დო-უით-დო-
 ჩხორო:

Այս բոլորի մեջ, ինչպես տեսնում ենք, թվաբանական դր-
 ծողությունները կատարված են շատ կանոնավոր ձևով. օրինակ՝
 լազերենում դո գործածվում է իբրև գումարման նշան և էն իբր
 բազմապատկության նշան. միևնույն ժամանակ 1—10 և 20
 բառերը, որոնք բոլոր թվականների արմատներն են, իրենց
 ձևական ճշտությունը անաղարտորեն պահել են: Այսպես չէ սա-
 կայն վրացերենը, որ թեև բոլորովին նույն ոճին է հետևում,
 բայց ավելի հետո ձայնական փոփոխությունների ու ողույնների
 պատճառով՝ արմատների կերպարանքը փոփոխել է: Ահա վրա-
 ցերենի թվականների պատկերը.

- 1 ერთი էրթի
- 2 ორი ორի
- 3 სამი სამი
- 4 ოთხი ოթխი
- 5 ხუთი ლოლთი
- 6 ექვსი ღჶლსი
- 7 შვიდი ჳლიტა
- 8 ოცა რლა
- 9 ცხრა ჟლრა
- 10 ათი ალთი
- 11 თერთმეტი მერმათი
- 12 თორმეტი მორმათი
- 13 ცამეტი ჟამათი
- 14 თოთხმეტი მლლმათი
- 15 თხუთმეტი მლლლმათი
- 16 თექვსმეტი მლლლლმათი

¹ ლაզերեն օրինակները առնված են მერ Etude sur la langue laze ავ-
 ჯათოტყულისიց, հრთ. ჭარბი, 1899, էջ 72—74:

- 17 հջոճմեցի չվիդմետի
 18 տցրամեցի թվրամետի
 19 ցնրամեցի ցխրամետի
 20 ուցի օցի
 30 ուցլաատի օցդաաթի ($20+10$)
 31 ուցլատերտմեցի օցդաթերթմետի
 40 ռոմուցի օրմոցի ($20+20$)
 41 ռոմուցլոմեցի օրմոցդաթի
 50 ռոմուցլաատի օրմոցդաաթի ($2 \times 20 + 10$)
 60 սամուցի սամոցի (3×20)
 70 սամուցլաատի սամոցդաաթի ($3 \times 20 + 10$)
 80 ռոտնուցի օթխմոցի (4×20)
 90 ռոտնուցլաատի օթխմոցդաաթի ($4 \times 20 + 10$)
 100 սևո սսի
 1000 ստասո աթասի (10×100);

Տասից մինչ 19 թվականների մեջ գումարումը կատարվում է վերջում գնելով մետի, որ նշանակում է «ավելի»։ Բայց այս միջոցին 10 (աթի) բառը սղվելով դառնում է միայն ք. այսպես՝ 11=թերթմետի=*աթի-էրթի-մետի, 12=բոթմետի,=*աթի-օրթի-մետի և այլն. 13=*աթի-սամի-մետի>թսամ-մետի բառի մեջ ք և ս միանալով դառնել են ց, որով առաջացել է ցամետի. վերջապես 17, 19 բառերի մեջ աթի>թ բառը շ և ց բաղաձայնների մոտ բոլորովին ջնջվելով առաջացել է շվիդմետի, ցխրամետի, որոնք իրապես նշանակում են ոչ թե 17, 19, այլ միայն 7, 9 «ավելի»։

Առնենք և մի ուրիշ կովկասյան լեզու, այն է՝ լեզգերենը.

- 1 sad
 2 γ'ued
 3 bud
 4 γ'ud
 5 uad
 6 rgud
 7 erid
 8 mžid
 9 žud
 10 çad
 11 çəsad

- 20 Կ'ad
- 21 Կ'annəsad ($20+1$)
- 30 Կ'annəçad ($20+10$)
- 31 Կ'annəçəsad ($20+10+1$)
- 35 Կ'annəçəuad ($20+10+5$)
- 40 yaxçər
- 50 yaxçərnəçad
- 60 budԿ'ad (3×20)
- 70 budԿ'annəçad ($3\times 20\times 10$)
- 80 Կ'udԿ'ad (4×20)
- 90 Կ'udԿ'annəçad ($4\times 20+10$)
- 100 uiš:

Բնականաբար կան լեզուներ, որոնք գտնվում են միջին հանապարհի վրա, այսինքն՝ ներկայացնում են տասնորդական ու քսանորդական դրությունների մի տեսակ խառնուրդ: Այսպես է, օրինակ, հյուսիսային կովկասյան լեզուներից կաբարդի-չեբենը: Ահա այս լեզվի թվականները.

- 1 zza
- 2 t'ū
- 3 ʃə
- 4 p'tlə
- 5 tx'u
- 6 xə
- 7 blə
- 8 yyi
- 9 byu
- 10 pʃə
- 11 pʃə-k'u-z
- 12 pʃə-ku-t'
- 20 t'oş (2×10)
- 21 t'oş-re-zə+re ($2\times 10+1$)
- 30 t'oş-re-p'ʃə-re ($2\times 10+10$)
- 31 t'oş-re-pʃə-ku-z-re ($2\times 10+10+1$)
- 40 t'oş-ə-t' ($2\times 10+2$) կամ ptləş (4×10)
- 50 t'oş-ə-t'-pʃə-re ($2\times 10\times 2+10$) կամ ʃənəko (կես 100)
- 60 t'oş-ə-ş ($2\times 10\times 3$) կամ xəş (6×10)
- 70 t'oş-ə-ş-re-pʃə-re ($2\times 10\times 3+10$) կամ pʃə-re-xəş-re ($10\times 6+10$)

80. t'os-ə-p'tl ($2 \times 10 \times 4$) կամ pšen! (1×2)
 90. t'os-ə-p'tl-re-pšə-re ($2 \times 10 \times 4 + 10$) կամ pšey-re-pšəre
 ($10 \times 8 + 10$).

Ինչպես տեսնում ենք, բոլոր քսանորդական լեզուների մեջ 11-ից մինչև 19 եղած թվերը կազմվում են տասնորդական դրու-
 թյամբ: Ձևա մի լեզու, որտեղ 11—19 թվերն էլ առանձին առան-
 ձին արմատներով նշանակվել են, ինչպես 1-ից 10.

Միայն կովկասյան լեզուները չեն, որ դործ են ածում քսանորդական դրությունը, այլ կովկասից դուրս աշխարհիս զա-
 նազան մասերում կան շատ լեզուներ, որոնք հետևում են նույն
 դրության: Այսպես են Հեռավոր Արևելքի այնու լեզուն, բասկե-
 րենը, ֆիններենը, աֆրիկյան հաուսա, վեյ լեզուները, ամերիկյան
 մոսկիտո, նահուատլ (Մեքսիկա), տարասկ, կահիտա լեզուները:

Այսպես՝ այնու լեզվով ունենք՝

2 tu, 3 re, 4 ine, 5 ašikne, 20 hotne, որոնցից՝

40 tu hotne

80 ine hotne

60 re hotne

100 ašikne hotne և այլն.

Նահուատլ լեզվով ունենք՝

1 ce, 2 ome, 3 ye, ci, 4 naul և սրանցից՝

cem-poalli 20 (=մեկ քսան), om-poalli 40 (=երկու քսան),
 e-poalli 60 ($=3 \times 20$), nap-poalli 80 ($=4 \times 20$), իսկ հարյուրը
 կոչվում է ma-cuil-poalli, որ կազմված է ma cuili 5 և poalli
 20 բառերից:

Ամերիկյան կահիտա լեզվով ասվում է 1 senu, 2 uoi,
 3 vahi, 4 naequi, 5 mamni, որոնցից էլ՝ 20 senutacaua (1×20),
 40 uoitacaua (2×20), 60 vahitacaua (3×20), 80 naequitacaua
 (4×20), 100 mamnitacaua (5×20), իսկ 200 լինում է uomam-
 nitacaua ($2 \times 5 \times 20$).

Բասկերեն՝

1 bat

5 bost

9 bederatzi

2 bi

6 seu

10 amar

3 iru

7 zazpi

11 amaika

4 lau

8 zortzi

12 amabi

13 amairu	19 emeretzi	50 berrogeitamar
14 amalau	20 ogei	60 irurogei
15 amabost	21 ogeitabat	70 irurogeitamar
16 amazei	22 ogeitabi	80 laurogei
17 amazazpi	30 ogeitamar	90 laurogeitamar
18 amazortzi	40 berrogei	100 eun,

Աֆրիկյան հասուսա լեզվով՝

2 biu, 3 oku, 4 fodu
 10 goma
 20 hauya
 40 hauya biu
 50 hauya biu da goma
 60 hauya oku
 70 hauya oku da goma
 80 hauya fodu
 90 hauya fodu da goma:

Աֆրիկյան վեյ լեզվով tan 10, bande 20 և fera 2 բա-
 Կերից կազմվում են՝

30 mo bande ako tan
 40 mo fera bande
 50 mo fera bande ako tan,

Կովկասյան բացբերեն լեզուն այնքան է առաջ տանում
 քսանորդական դրությունը, որ հարյուրավորներն էլ նրանով է
 հաշվում. ինչպես՝

pxi 5, it 10, tqa 20
 $p'xauztq\ 100 = 5 \times 20$
 $icatq\ 200 = 10 \times 20$
 $p'xiicatq\ 300 = 15 \times 20$
 $tqauztq\ 400 = 20 \times 20$
 $tqauztqa\ p'xauztqa\ 500 = 20 \times 20 + (5 \times 20)$

Հնդ-իրանական սահմանի պարաչի լեզվով թվերը
 թեև պարսկերեն, բայց 20-ից մինչև 100 թվակարգությունը
 քսանորդական է. այսպես՝ 20 yušṭ (որ է պրս. bist), 30 šuš
 կամ yušṭd u dōs (20 և 10)

40 čhel (պրս. čahl)
 50 pinja (պրս. panjāh)

- 60 šī yuštak ($=3 \times 20$)
 70 šī nīm yuštak ($\div 1\frac{1}{2} \times 26$)
 80 cōr yuštak (4×20)
 90 čōr nīm yuštak ($4\frac{1}{2} \times 20$)
 100 so (պրս. sād) կամ ponj yuštak (5×20),

Նմանապես Պամիբի յիդդահ լեզվով 10 los, 20 wisto, 30 yuwistolos ($1 \times 20 + 10$), 40 luwist (3×20), 50 lubistolos ($2 \times 20 + 10$), 60 xuroiwist, 100 pānžwist (5×20) կամ sad.

Աֆրիկյան իբր լեզվի (ոչ-բանասու) թվակարգությունը հետևյալ ձևով է.

- 1 ofu, 2 iboa, 3 ito, 4 ino, 5 ise, 6 isi,
 7 isa, 8 isato, 9 itenani, 10 ili, 20 oru կամ ugu
 30 oru na ili ($20 + 10$)
 40 ugu na bo (20×2)
 60 ugu ito (20×3)
 80 ugu ino (20×4)
 100 ugu ise (20×5)
 110 ugu ise na ili ($20 \times 5 + 10$)
 120 ugu isi (20×6)
 130 " " na ili
 140 " isa (20×7)
 150 " isa na ili
 160 " isato (20×8)
 180 " itenani (20×9)
 200 " ili (20×10) կամ iruli ($=$ oru ili)
 300 " mīse կամ ugu ili na ise
 400 nnū
 500 " na ugu ise
 600 " " iruli
 700 " " ugu mise
 800 " na-bo (400×2)
 1000 " " na iruli ($400 \times 2 + 200$)
 2000 " ise (400×5)
 3000 " na iruli
 4000 " ili (400×10)
 5000 " maboa na iruli
 6000 " mise

7000 nnú ili na isa na iruli

8000 ulannu կամ. iĵeli

Սրանից ավելի մեծ թիվ չգիտեն:

Խոշոր թիվ ցույց տալու համար ասում են nnu kwulu nnu (400×400) կամ otutu և կամ imelime, որոնք նշանակում են բազմաթիվ:

Բայց քսանորդական դրությունը ծայրահղված աստիճանին է հասցրել ամերիկյան մայա լեզուն, որ գիտի հաշվել 20 թվի մինչև վեց աստիճանը և այսպիսով հասնում է սարսափելի թվերի:

Ահա այս լեզվի թվականների կազմությունը.

1-ից մինչև 10 ունեն հետևյալ ձևով.

1 hun, 2 ka, 3 oš, 4 kan, 5 ho, 6 wak, 7 wuk, 8 wašak, 9 bolon, 10 la hun.

Հստ երևույթին այս բոլորը անկախ արժատներ են. վերջինը նշանակում է բուն ռոման(մի):

Քսանը կոչվում է hun qal, որ է՝ ռմի քսան, որից կազմում են՝

30 hun qal yete la hun ($1 \times 20 + 10$)

40 ka qal (2×20)

50 ka qal yete la hun ($2 \times 20 + 10 - 1$)

60 oš qal (3×20)

80 kan qal (4×20)

100 ho qal (5×20)

120 wak qal (6×20)

140 wuk qal (7×20)

200 la hun qal ($10 \times 1 \times 20$)

300 la ho qal ($10 + 5 \times 20$)

380 la bolon qal ($10 + 9 \times 20$)

20-ի երկրորդ աստիճանն է՝ baq, որ է $20 \times 20 = 400$

20^3 pik, որ է $20 \times 20 \times 20 = 8000$

20^4 kalab, որ է $20 \times 20 \times 20 \times 20 = 160,000$

20^5 qinčil, որ է $20 \times 20 \times 20 \times 20 \times 20 = 3,200,000$

2^6 alaw, որ է $20 \times 20 \times 20 \times 20 \times 20 \times 20 = 64,000,000$

Բայց այսպիսի խոշոր թվեր այժմ այլևս չեն գործածում: Քսանորդական դրությունը գտնում ենք նաև հնդեվրոպա-

կան լեզուներում, հատկապես կելտականում, որ անշուշտ նախաբնիկների լեզվից մնացած մի հետք է.

Հիուլ. 20 fiche
40 da fichit
60 tri fichit

Ալբան. 20 né-zét
40 dü-zét
60 tre-zet
80 katre-zet

Ֆրանս. 70 soixante-dix (septante)
80 quatre-vingts octante
90 (no ante) quatre-vingt-dix

(սրանք կատալան լեզվով լինում են՝ setanta, vustanta, noranta)

Բրլտոն՝ 20 uéguend
40 deu uéguend
60 tri

70 dec ha tri

80 piar

90 dec ha piar

120 huèh

140 hseih

150 decha hseih

160 eih

170 dec ha eih

180 na'ū

190 dec ha nāu

220 unec

240 deuzec

250 dec ha deuzec

260 trizec

270 dec ha trizec

280 piarzec

290 dec ha piarzec

300 pembzec

(6×20)

(7×20)

(10+7×20)

(8×20)

(10+8×20)

(9×20)

(10+9×20)

(11×20)

(12×20)

(10+12×20)

(13×20)

(10+13×20)

(14×20)

(10+14×20)

(15×20)

Դանիերենը թեև հնդեվրոպական լեզու է, և ժառանգ դերմանականի, բայց 50-ից սկսած մինչև 90 դիմում է քսանորդական դրուժյան. այսպես՝ tyve (20).

50 halv-tred-sinds-tyve կես—3—անգամ 20, որ և halv hundrede=կես 100

60 tre-sinds-tyve 3 անգամ 20

70 halv fjerds-sinds-tyve կես 4 անգամ 20

80 fir-sinds-tyve 4 անգամ 20

90 halv-fem-sinds-tyve կես 5 անգամ 20

նաև և սրանց կրճատ ձևերը՝

40 fyrre 70 halv fjerds

50 halvtreds 80 firs

60 tres 90 halv fems

(հմմտ. հյ. եռ., քառ., վաթ.),

Օսերենը նույնպես թեև հնդեվրոպական իրանյան լեզու է, բայց ունի 20-ական դրություն. օրինակ՝

20 ssāj

30 dās āmā ssāj

40 duvjssājī

50 dās āmā duvjssājī

60 artjssājī

70 dās āmā artjssājī

80 cipparijssājī

90 dās āmā cipparijssājī

100 fonjssājī (5×20)

200 duvā fonjssājī

1000 dās fonjssājī

Բելուջերենը, իբրև իրանական լեզու, հետևում է տասնորդական դրության. բայց միաժամանակ շատ է ընդունված նաև հաշվել 20-ով. ինչպես՝

60 šast կամ sai gīst (3×20)

79 haftād կամ sai gīst o dah ($3 \times 20 + 10$)

80 haštād կամ čīār gīst (4×20)

90 ասվում է միայն čīār gīst o dah, նույնիսկ՝

dwāzdah gīst 240, nuh kam dwāzdah gīst 231 և այլն.

Այն բոլոր թվերի մեջ, որոնց կազմությունը տեսանք տասնյակների բազմապատկությունը ամենամեծ մասամբ կատարվում է փոքր թիվը առաջ և տասնավորը ետ դնելով. այսպես՝ յոթանասուն 7×10 , ութսուն 8×10 և այլն. Բայց կան մի

քանի լեզուներ էլ, որոնք տասնյակը դնում են առաջ, միավորը հետո. վերը տեսանք աֆրիկյան իբո լեզուն. այստեղ կհիշենք նաև Կոնգոյի չիլուբա լեզուն, որ ունի՝

2 bidi, 3 satu, 4 nayi, 10 kumi, (հգ. makumi), որից՝

makumi abidi 20

makumi anayi 40

asatu 30

և այլն:

Այլ և այլ պատճառները քսանորդական դրութիւնը վերածում են տասնորդականի. այսպես, թեև կովկասյան բոլոր լեզուների մեջ էլ սովորական է քսանորդական դրութիւնը, բայց մի քանիսը անցել են տասնորդականի. օրինակ՝ կապուչի լեզվով հին ժամանակ թվականը քսանորդական էր, այժմ գլխավորապես տասնորդական է. օրինակ՝ 30 qona acona (20+10), բայց և lânaig, որ lâna 3 բառից է, նմանապես տինգի, ճամալալ, թլադուլալ, կարատա, գոգոբերի, բոտլիխ և անդի լեզուները տասնորդական են: Քսանորդականից տասնորդականի անցման միջոցին, առաջին թիվը, որ ձևը փոխում է, 30 թիվն է. այսպես՝ կովկասյան աթվախ լեզուն, թեև քսանորդական է, բայց 30 թիվը (lâmoloda) 10-որդական է, կազմված lâbda 3 բառից. այսպես և ավարերենը քսանորդական է, բայց 30 lebêr տասնորդական է և ծագում է lâb 3 բառից: Կուբաչի լեզուն տասնորդական է, բայց 20 բառը (չա) անկախ ձև է, որը ցույց է տալիս, որ նախապես 20-որդական էր: Հնդեվրոպական լեզուներից բոլորները քսանորդական է, բայց 30 tregond 10-որդական է:

Աֆրիկյան մանդինգ լեզուն ուշագրավ է նրանով, որ միաժամանակ թե՛ տասնորդական է, և թե՛ քսանորդական. քսանից հետո եկող բոլոր թվերը երկու ձև ունեն: Իհարկե, նախնական վիճակում լեզուն այդ երկու դրութիւններից մեկն ուներ, բայց հետո շրջապատից ազդվելով վերցրեց նաև մյուսը: Այսօր թեև երկու ձևերն էլ կան, բայց 20-ով հաշվողները ավելի շատ են: Տալիս ենք այստեղ երկու ձևով մի քանի թիվ.

քսանորդական

տասնորդական

20 muḡa

tə fila 10×2

30 muḡa ni tə 20 և 10

tə saba 10×3

40 moro fila

tə nāni 10×4

մարդ երկու

(Բայց և de be, որ նշանակում է պառկելու խսիր, ուր այլ ու կին միասին պառկում են. ունի 40 մատ լայնություն).

50 debe ni tã խսիր և 10

կամ

moro fila ni tã

ta lulu 10×5

մարդ երկու և 10

60-ը մանդինդ լեզվում կոչվում էր keme, որ հին մարդկանց գործածած բառն է և ծագում է հին եգիպտական լեզվից: Բայց արդի զանազան բարբառներ այս բառով հասկանում են 60, 80 կամ 100, ըստ այսմ էլ ամբողջ հաշիվը 60-ից վեր փոխվում է և ըստ տեղի տարբեր է լինում: Սա, իհարկե, պատճառ է քաանորդական ձևը ջնջելու և տաանորդականը տարածելու:

12. ԽԱՌՆ ԵՎ ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այն բոլոր դրությունները, որ նկարագրեցինք մինչև այստեղ, առհասարակ հիմնված են թվերի վրա և իբրև հիմք ընդունում են միայն մի միություն, այն է՝ 2, 5, 10 կամ 20. Արևմտյան Աֆրիկայում կան մի խումբ լեզուներ, որոնց մեջ միությունը ճշ թե մեկ, այլ մի քանի հատ է. այսպես՝ 5, 10 և 20: Ուրիշները իբրև միության հիմք ընդունում են ճշ թե թվերը, այլ զանազան առարկաներ, ինչպես մարմնի մասերը, կրոնական բարոնումները համեմատ զանազան աստվածություններ և կամ տնտեսական կյանքի մեջ գործածական առարկաներ: Այսպես, օրինակ, Դահոմեի էվե բարբառի մեջ ունենք՝

10 wo

15 afotɔ «երեք ոտք», ի նկատի ունենալով յուրաքանչյուր ոտքի 5 մատը:

20 Ko «մատների համբանքը վերջացնել»:

40 kaɖe «թելի վրա շարված 40 խեցի», որոնք իբրև դրամ գործածական էին նրանց մոտ:

52 kaɖe wewe «մեկ թել + 10 + 2»

82 kaive «2 թել»

100 kawɛ kɔ «2 թել + մատների համբանքը վերջացնել»:

Ըստ այսմ վերջինները լինում են 40-որդական դրությամբ: Նույն տեղում անհո բարբառի մեջ՝

1 de 2 we
10 ewó
20 ewi
40 eka *«մի թել խեցի»*,

Սկսած 40-ից՝ մեկ թվանշանի համար գործ է ածվում ոչ թե de, այլ agiga, որ նշանակում է *«մի հատ խեցի»*։ սրա համեմատ կազմվում են հետևյալ ձևերը.

61 ka-takpo-giga *«մի թել+կես թել+մի խեցի»*.
79 agiga-tole-ka-we-me *«մի խեցի պակաս երկու թելից»*.
100 ka-we-takpo *«2 թել ու կես»*։

Կորեական լեզվով թվերի մեջ նախապես եղել է առարկայական սիստեմ, որ ապա ջնջվել է, սակայն նրա մնացորդները ապրում են դեռ բարբառներում. օրինակ՝ durəm *«20 ձկան մի կապոց»*։

Նախորդ հատվածում տեսանք, որ մանդինգ լեզուն debe *«խսիր»* բառը թվի համար իբր նշան է վերցրել։ Առարկայական դրության հետքեր կամ նրա նման երևույթներ գտնում ենք շատ ուրիշ ժողովուրդների լեզուների մեջ էլ. օրինակ՝ անգլ. score, որ նշանակում է *«նշան անել, իբր նշան խազ քաշել»*։ անցնելով հաշվեփայտի վրա քաշված խազ՝ իմաստից՝ հասել է *«քսան»* նշանակության. այնպես որ այժմ էլ անգլ. three score *«երեք խազ»* նշանակում է *«60»*, four score *«չորս խազ»* նշանակում է *«80»*։

Գերմ. stiege=20 հատ

Հոլլ. snees 20 (բուն նշանակում է *«շարք»*)։

Թվականների այսպիսի կազմություններ շատ կարևոր են մեզ առհասարակ թվականների ծագման ուսումնասիրության համար։

Ռուսերեն сорок 40 նույնպես առարկայական դրությամբ է և նշանակում է 40 հատ վերցնող ինչ որ մի աման կամ չափ։

Ամերիկյան սալինան լեզվով առաջին տասը թվերն են՝

1 tol, 2 kak'cu, 3 klapai, 4 k'ica, 5 ol't'au, 6 paianel, 7 te, 8 caanel, 9 totet'oe (t'oe 10. 9 թիվը անշուշտ նշանակում է 10—1,

Սկսած 11-ից ունենք՝

- 11 t'oetaxtol
- 12 lapaikca
- 13 lapaikcataxtol
- 14 wococo
- 15 lapaiołt'au
- 16 k'pec,

Սրանցից 11 մեկնում եմ $10+1$, 12 մեկնում եմ 3×4 , 13 մեկնում եմ $3 \times 4+1$, և $15=3 \times 5$, իսկ 14 wococo և 16 k'pec, որոնք անմեկնելի են, կարող են լինել զանազան առարկաների անուններ:

Ֆիննական չերեմիս լեզվի մեջ թվական անունները երկու ձև ունեն՝ կարճ ու երկար.

1 ik, ikte	iktut
2 kok	koktut
3 kum	kumut
4 nil	nilut
5 vič	vizūt
6 kud	kudut
7 šim	šimut:

Կարճ ձևերը գործածվում են գոյականի հետ, իսկ երկար ձևերը՝ գործածվում են, երբ թվականը մենակ է: Սրանից հետևյալում եմ, որ այս -ut կամ -tut վերջավորությունը՝ «հատ» նշանակող բառն է:

8-ից սկսած՝ թվականը միայն մի ձև ունի,

Աֆրիկյան չիչեվա լեզվում (բանտու ընտանիքից) թվականները հինգ և տասը թվերի խառնուրդով են կազմվում. այսպես՝ կան առանձին թվեր 1—5.

- 1 imòdzi
- 2 ziβiri
- 3 zitátu
- 4 zináyi
- 5 zisanu

Իսկ 6—9 կազմվում են հինգից.

6 zisanu ni imodzi 5 և 1

կամ mkati imodzi 5 միջում 1

7	"	"	ni	zißiri	3	և	5
8	"	"	"	zitātu	5	և	3
9	"	"	"	zināyi	5	և	4

10 k'umi

20 makumi βaßiri կամ k'umi ni ku mwendo

տասներ երկու

տասն և դեպի ոտքը

Հետո շարունակվում է բազմապատկությամբ մինչև 50.
այսպես՝

30 makumi βatatu

40 " βanāyi

50 " βasanu

Մնացածը՝ մինչև 90՝ կազմվում է 50-ից.

60 makumi βasanu ni limodzi 10×5 և 1

70 " " " βaßiri 10×5 և 2

80 " " " βatātu 10×5 և 3

90 " " " βanāyi 10×5 և 4.

Մեկանեղյան լեզուների մեջ, ուր կա հինգերորդական դրու-
թյունը, բարձր թվերը հետևյալ ձևով են կազմում.

$0=3+3$ կամ $5+1$

$7=5+2$ կամ $6+1$

$8=5+3$ կամ $10-2$

$9=5+4$ կամ $8+1$ կամ $10-1$

$10=2 \times 5$ (օր. relima 2×5)

20 relima rua ($2 \times 5 \times 2$ -ով),

Օրինաց (Hoyalty) կղզում՝ 20 կոչվում է «մի մարդ», այ-
սինքն 4×5 մատ ձեռքերի և ոտքերի»

$30=$ մարդ (20)+2 շարք 5 մատ

$40=2$ մարդ և այլն:

Հարավ-աֆրիկյան օթյիհերերո լեզվով, որ հինգերորդական
և տասնորդական է միաժամանակ, հաշվում են այսպես.

1 umue

2 mbari

3 ndatu

4 ine

5 ndano

6 hamboùmue ($?+1$)

- 7 hambombari (?+2)
 8 hambondatu (?+3)
 9 imūviu
 10 omirongo
 11—19 գնում են սովորական ձևով՝ 10+1, 10+6 և այլն.
 20 omirongo vivari
 30 , vitatu
 77 , hambobari na hambombari
 100 omirongorong...:

Մեկնեղյան մոտա լեզվի մեջ 1—5 թվականներն են՝
 1 tuwale, 2 rua, 3 tol, 4 vat, 5 tarelima, իսկ 6-ից սկսած
 նույն թվերը կրկնում են մյուս ձևերի վրա. այսպես՝

- 6 lavea-tea 7 lavea-rua
 8 lavea-tol 9 lavea-vat

Մարկիզյան կղզիների լեզվի թվականները միաժամանակ
 թե՛ տասնորդական են, և թե՛ քսանորդական. օրինակ՝

20 tehau (անկախ բառ է), որ և ասվում է ua onohuu
 (2×10).

30 tahi tehau me te onohuu (1×20+10), որ և՛ tou onohu
 (3×10).

Ամերիկյան սիուսիլական լեզվի թվականները միաժամանակ
 թե՛ երկրորդական, թե՛ հինգերորդական, և թե՛ տասնորդական
 են, նույնպես և հանման դրուժյամբ. ինչպես՝

- 1 aḷaq 6 qātimx
 2 xātsū 7 xātsū qāmax
 3 cīnax 8 cīnax qāmax
 4 xātsūn 9 āḷaqxaut
 5 zxiḗpis 10 kīxəs.

Այստեղ 1, 2, 3, 5 առանձին բառեր են. չորսը «երկու»
 թվի հոգնակին է. 7 և 8 կազմված են 2 և 3 թվերից+qāmax,
 որ պիտի նշանակի «վերև» (մատը տնկած վերև), ուստի 6 թիվը
 էլ (qātimx), որ այնքան նման է այս qāmax բառին, պիտի
 նշանակի «(մեկ)+վերև»: 9 թիվը (āḷaqxaut) հայտնի կերպով
 կազմված է āḷaq «մեկ» բառից. ուստի պետք է նշանակի «մեկ
 պակաս տասից»: Բայց 10 թիվը կոչվում է kīxəs, ուստի կամ

պետք է կարծել, թե առաջ եղել է մի բան՝ xaut «տասը» ձևով, և կամ ավելի հավանական է՝ xaut նշանակում է «պակաս» (զորությամբ իմանալով՝ տասից) այն է afaqxautkixəs:

Հետաքրքրական կազմաթյուն ունեն բվերը հիպերբորյան յուկագիր լեզվում.

- 1 irklei
- 2 átaxloi
- 3 yáloi
- 4 yáloxloi
- 5 inganboi
- 6 málgiyaloí
- 7 purkioi
- 8 málgixeloxloi
- 9 kunérkilejeoi
- 10 kunel'.

Սրանցից մի քանիսը ունի lei, loi վերջավորությունը, որ պիտի լինի դասանիշ կամ մասնիկ: Հատկապես 6 malgiyaloi և 8 málgixeloxloi նման են 3 yáloi և 4 yaloxloi բառերին, որոնց համեմատությունից երևում է, որ málgı պիտի նշանակի «զույգ»։ 9 kunirkilejeoi հիշեցնում է 10 kunel' թիվը, ուստի կարող է լինել 10—1. Իսկ 7 purkioi թվի մեջ երևում է 1 irklei, ուստի՝ «ձեռք+1»:

Ըստ Flück, (Die Spr. der arm. Zig. 3AH, 1907) համարնքը միաժամանակ երկրորդական, չորրորդական, հինգերորդական և տասնորդական է. հմմտ. հետևյալ ձևերը.

- 1 աք
- 2 լուի
- 3 լուի աք
- 4 չթար
- 5 աթ մը (ձեռք մը)
- 6 աթ մը աք մը
- 7 աթ մը լուի
- 8 լուի չթար
- 9 լասեն աք մը նաթ (10—1)
- 10 լասը
- 11 լաս մը աք կամ լաս մը աք մը

- 12 լաս մը լուի
 13 լաս մը լուի աք
 14 լաս մը չթար
 15 լաս մը աթ մը
 16 լաս մը աթ մը աք մը
 17 լասը աթ մը լուի
 18 լասը լուի չթար
 19 լասը լուի չթար աք մը
 20 լուի լաս
 21 լուի լաս մը աք
 22 լուի լասը լուի և այլն
 30 լուի աք լաս
 40 չթար լասը
 50 աթ մը լասը
 60 աթ մը աք մը լասը
 70 աթ մը լուի լասը
 80 լուի չթար լասը
 90 լուի չթար աք մը լասը

1000 լասը պաֆիշ, որից երևում է, որ պաֆիշ=100: Նոր հնդկական լեզուներում կա ավելի «ձեռք» բառը:

Խառն գրության են պատկանում նաև սույն բերեցին ու ակ-կադերենը, որոնց մեջ ունենք առաջին հիմնական թվերը՝ հինգ-երորդական գրությամբ, մյուսները՝ տասնորդական, քսանորդական և վաղուորդական:

Այսպես՝

- 1 ge, aš
 2 min
 3 eš
 4 lim
 5 ia
 6 aš (5+1)
 7 imin (5+2)
 8 uš (5+3)
 9 ilim (5+4):

Տասը բառի համար ունենք gu բառը. մյուսները՝ nin 20, 30 ušu, 40 nimin, 50 ninnu, 60 šuš կամ muš տասնորդական կամ քսանորդական գրությամբ են հարկավ. այսպես՝ 20 nin,

հիշեցնում է min երկու, 30 ušu հիշեցնում է es երեք, nīmin 40 = nin 20×2 min (կամ՝ նվազ հավանական՝ nin 20+min 2), šuš 60 = uš+uš 30+30, ինչպես որ muš 60 = min 2×uš 30: 60 թիվը (>հյ. սոս) համարվում է մի միություն և այլևս 70, 80, 90 չեն գործածվում. այս թվերը, ինչպես և 20, 40, 50 կազմվում են 60-ի վրա (60 իբր միություն առնել և նրա վրա թվեր կազմել գիտի նաև ասուրերենը, որ առած պիտի լինի սումերերենից): Ավելի բարձր թվերի համար ունենք 100 me փոխ. Բաբելոնից, 600 ner (հյ. ներ), որ թվում է նույնպես փոխառյալ և 3600 sar, որ նշանակում է՝ բազմություն (հյ. շատ): Վերջին երկուսն էլ 60 թվի բազմապատիկներ են:

Հնդկական մարաթի լեզվում, որ սանսկրիտի շարունակությունն է, թվարկումը շատ խառն է. մեկից մինչև 20 առանձին դրության է հետևում, 30-ից սկսած դրությունը փոխվում է, հետո նորից այլ ձև ստանում. այնպես որ սովորողը 1-ից մինչև 100 բոլոր դրությունները պիտի ուսումնասիրի:

Խառնուրդ դրություն ներկայացնում է նաև ամերիկյան հաիդա լեզուն:

Ահա սրա թվականները.

- 1 sgoānsiñ
- 2 stiñ
- 3 ḡgunut
- 4 stansiñ
- 5 l°ēi
- 6 l°ganu
- 7 ḡguagā
- 8 stansanxa
- 9 l°aalingisgoansingo
- 10 l°aa
- 11 l°aa waigi sgoansiñ
- 20 laguat sgoansiñ
- 30 laguat sgonsiñgo waigi l°aa
- 40 l°aguat stiñ
- 50 l°agua siñ waigi l°aa
- 60 laguat ḡgunu
- 100 laguat l°ēi
- 200 „ l°aa
- 300 „ „ waigi lagua l°ēi

400	laguat	l°aalē	stīñ
1000	"	"	l°eñl
2000	"	"	l°aal.

Նախ տեսնում ենք՝ 6-ը կազմված է 3-ից ներքին փոփոխությամբ և ոչ որևէ գումարման կամ բազմապատկության ձևով, ինչ որ տարօրինակ ձև է, ուրեմն հիմքն է երեք: Տասը կազմված է 5-ից նույն ոճով: Ուրեմն հիմքը հինգն է. 8 կազմված է 4-ից՝ ներքին փոփոխությամբ և չա մասնիկով՝ որ երկակիի դերն է կատարում: 9 նշանակում է 10—1, Գսան բառն է logual sgoansñ, այն է՝ 20, 1, որ ոչ թե պետք է հասկանալ 20+1 (այս դեպքում պիտի լինեք laguat waigñ sgonstñ, ինչպես ցույց է տալիս 11-ը), այլ 20×1 , այն է՝ մի հատ քսան: Մնացյալն է $30 = 20 \times 1 + 10$, $40 = 20 \times 2$, $50 = 20 \times 2 + 10$, $60 = 20 \times 3$, $100 = 20 \times 5$, $200 = 20 \times 10$, $300 = 20 \times 10 + 20 \times 5$, $400 = 20 \times 10 \times 2$, $1000 = 20 \times 10 \times 5$, $2000 = 20 \times 10 \times 10$. այս բոլորը քսանորդական են: Մնում են 4, որ 2 բառի ներքին փոփոխությամբ է կազմված, ուրեմն հիմքն է երկու, և 7, որ բոլորովին առանձին է:

Այսպիսի խառն և առարկայական մի սխառեմ էլ հիշում է Շմիդտը (Die Spachfam., էջ 362) Ավստրալիայի լեզուներից. այստեղ սկսում են հաշվել ձախ ձեռքի ձկուլթից, հաշվում են բոլոր 5 մատները, հետո բարձրանում են դաստակը, արմունկը, ուսը, ականջը, աչքը և քթի կամ բերնի վրայով դառնում են աջ կողմը, և այս ձևով գնում ծայրը: Բայց Շմիդտը լավ չի բացատրում, թե այս ձևով մինչև քանի՞ են հաշվում, ինչ ձևով և ինչ գրություններ:

Խառն կազմության հետքեր է ցույց տալիս նաև ամերիկյան սահապտին լեզուն, որ թեև տասնորդական է, բայց 4 (pinipt) և 8 (paxatumad) բառերը հետևում են երկրորդական և հինգերորդական գրության. 4 (pinipt) կազմված է 2 (nipt) բառից, իսկ 8 (paxatumad) կազմված է 5 (paxad)+3 (mexad) բառերից:

Ջարմանալի խառն կազմություն ունի թվակարգությունը աֆրիկյան յորուբա լեզվում, ուր մերթ գտնում ենք քսանորդական գրություն, մերթ առարկայական, մերթ խառն և մերթ այնպիսի մի բան, որ մեզ անհասկանալի է: Օրինակ՝ ինչպես կարելի է կապել իրար հետ ejl 2, eje 7 և ejɔ 8, ojl 40: Ինչպես կարելի է բացատրել adoje 130 և adojo 150, կամ ogoje 140 և

ogojō 160, որոնք միայն մի վերջին ձայնավորով են զանա-
զանվում, բայց իբարեից 20 միություն ավելի կամ պակաս են:

Ի նկատի ունենալով այս անխմանալի գրությունը, լավա-
զույն եմ համարում տալ ամբողջ թվակարգությունը՝ իբրև աշ-
խատանքի նյութ մաթեմատիկոսներին համար:

1 eni	90 adorun
2 eji	100 ogorun
3 etta	110 adoffa
4 erin	120 ogoffa
5 arun	130 adoje
6 effa	140 ogoje
7 eje	150 adojo
8 eja	160 ogojo
9 essan	170 adossan
10 ewa	180 ogossan
11 okanla	190 ewadinigba
12 ejila	(200-ից 10 պակաս)
13 ettala	200 igba կամ igbiwa
14 erinla	300 odun
15 edogun	400 irinwo
16 erindilogun	500 edegbetta
17 ettadilogun	600 egbetta
18 ejidilogun	700 edegberin
19 okandilogun	800 egberin
20 ogun	900 edegberun
21 okanlelogun	1000 egberun
22 ejilelogun	1100 edegbeffa
23 ettalelogun	1200 egbeffa
24 erinlelogun	1300 edegbeje
25 edogbon	1400 egbejo
30 ogbon	1500 edegbejo
35 arundilogoji	1600 egbejo
40 oji	1700 edegbessan
50 adotta	1800 egbessan
60 ogotta	1900 edegba(wa)
70 adarin	2000 egba(wa)
80 ogorin	3000 egbedogun
	4000 egbaji

5000	edegbatta
6000	egbatta
7000	edegbarin
8000	egbarin
9000	edegbarun
10,000	egbarun
11,000	edegbaffa
12,000	egbaffa
13,000	edegbaʃe
14,000	egbaʃe
15,000	edegbaʃo
16,000	egbaʃo
17,000	edegbassan
18,000	egbassan
19,000	edegbawa
20,000	{ egbawa կամ okkekan

Սրանից բարձր հաշիվը ձևափոխվում է հետևյալ ձևով. bag, որ նշանակում է «տոպրակ», որն ունի 20,000 ծրար. bag-ին հոմանիշ է okkekan, որից հետո՝

okkemeʃo = 2 bag

okkemerin = 4 bag

okkemetta = 3 bag

okkemarkun = 5 bag, որ է 100,000

13. ՀԱՆՄԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այն բոլոր գրությունները, որ նկարագրեցինք վերևում, հիմնված են թվաբանական երկու գործողությունների վրա, գումարման և բազմապատկության: Իայց անկախ հինգերորդական, տասնորդական և քսանորդական գրություններից, լեզուների մեջ կան նաև հանմամբ հաշիվներ: Այսպես՝ այնու լեզուն, որ քսանորդական ճյուղին է պատկանում, 6—10 թվերը կազմում է հանումով: Ահա այս լեզվի թվերը.

1 šine, 2 tu, 3 re, 4 ine, 5 ašikne (վերջին երկուսի, ինչպես 1 թվի մեջ ne-ն մասնիկ է), wan (կամ pesan) տասը.

6=iwan (10—4), 7=arawan (10—3), 8=tupesán (10—2): 9=šinepesan (10—1):

Այնու լեզվի մեջ, որ քսանորդական է, թեև 40, 60, 80, 100 բազմապատկությամբ են կազմվում, բայց 30, 50, 70, 90 հանմամբ են կազմվում (և ոչ թե գումարումով, ինչպես ընդունված է վրացերենում և ուրիշ քսանորդական լեզուներում), Այսպես՝

20 hot-ne	30 wane tu hot-ne
40 tu-hot-ne	50 " re-hot-ne
60 re hot-ne	70 " ine " "
80 ine-hot-ne	90 " ašikne
100 ašikne-hot-ne	

որոնց մեջ wane նշանակում է—10.

Մոնղոլերենում թվականները ունեն նաև իրենց նվազական ձևերը, որոնք կազմվում են առանձին մասնիկով, ճիշտ ինչպես հյ. մեկիկ, երկուքիկ, որոնցից հետո գալիս են երեք հա-տիկ, չորս հատիկ... հարյուր հատիկ և այլն, որոնք թարգմանում ենք Վիսյոյի մի հատ և ոչ ավելի և այլն:

Հնդկական նազա լեզվում առաջին 10 թվերը հետևյալ-ներն են՝

1 ĕkha	3 ētham	5 mungo	7 tiing	9 tōkū
2 ēni	4 mēzū	6 tīrok	8 tīza	10 tāro

սրանցից կազմված ունենք՝

16 taro-si-tirok (որ է՝ 10 և 6). բայց ասվում է նաև me-zana mekwi mpen որ է՝ 4 և 20 (=20—4), 17 taro-si-tiing (10 և 7) կամ ētham-na mekwi mpen (3 և 20-).

18 taro-si-tiza (10 և 8) կամ eni-na mekwi mpen (2 և 20-)

19 taro-si-toku (10 և 9) կամ ĕkha-na mekwi mpen (1 և 20-)

մնացյալ թվերն են.

20 mekwi,	21 mekwi-si ĕkha	և այլն.
30 thāmdro	(որ է՝ etham tāro	(3×10)
40 zūro	(որ է՝ mezu tāro	(4×10)
50 tiingya		
60 rokro	(որ է՝ tīrok tāro	(6×10)

Սրանցից հետո գալիս են՝

70 ĕkha	tiing
80	" tiza
90	" toku
100	" taro

որոնք նշանակում են 1×7 , 1×8 , 1×9 և 1×10 . այսինքն՝ 1 տասնյակ 7 անգամ, 1 տասնյակ 8 անգամ և այլն:

Հնդկական մարաթի լեզվում 19-ից մինչև 89 բոլոր տասնյակները, որոնք ունեն 9 միավորը, կազմվում են հանումով և ստանում են *ekuna* բառը, որ է «մեկ պակաս» հաջորդ տասնյակից: Օրինակ *tisa* լինելով 30, *ekunatisa* նշանակում է 30—1, որ է՝ 29:

Այս ոճով է նաև կովկասյան դարգվա լեզուն, ուր բոլոր 9 միավորով հանգող թվերը պետք է հաշվել պակաս մեկ՝ օրինակ՝ 69 *ča qamli werh-cali* — «մեկ պակաս 70»:

Ռուսաստանի ցիդաներեն լեզվում (որ հնդկերենի ճյուղն է) հանման դրուժյամբ են կազմվում 17, 18, 19 թվերը՝ հանելով *biš* «քսան» բառից. այսպես՝

17 *bitrinengiro-biš*

18 *biduengiro-biš*

19 *biykseskiro-biš*:

Այսպես են նաև մյուս տասնյակներով կազմված թվերը, ինչպես 40-ով, 50-ով և այլն. նույնիսկ 95 թիվը ասվում է *bipanĵengiro-šel*, որ է՝ 100-ից 5 պակաս:

Հանման դրուժյամբ է նույնիսկ դասականը, որի մասին տես ստորև:

Նկատելի է, որ այս բոլորի մեջ հանված թիվը (փոքրագույնը) դրվում է միշտ առաջ և երկուսի միջև հանման գործողությունը ցույց տվող որևէ նշան չկա:

Ուգրո-ֆիննական լեզուների մեջ 8 և 9 կազմված են 10 բառից հանումով. ինչպես՝ զիրյ. *kykja-mys* 8, *ok-mys* 9, ֆինն. *kahreksa* 8, *ohreksä* 9 և այլն: Հայ բոշաների լեզվով՝ *las-en ak mē nat*՝ «9», այն է՝ տասից մեկ պակաս *nat*՝ նշանակում է՝ պակաս չկա և առաջանում է սնս. *naasti*=*nāsti* չէ, չկա ձևից: Թարասարան (կովկաս) լեզվով՝ 9 *vuruču* որ *jicu* 10 բառն է *ur* «ոչ» բացասականով:

Աֆրիկյան հաուսա լեզվով

18 *iširin bia babu* (20 երկու պակաս)

išerin gara bia (» պակաս երկու)

որ ավելի շատ գործածական է, քան իսկական *goma ša tokos* «տաս և ութ» ձևը:

90 daribabu goma հարյուր պակաս 10
900 dubbu gara dari հազար » 100

Հանման դրությամբ են նաև զուլուսերենի մեջ՝

8 šiyangalombili և 9 šiyangaloluny^e, որոնք հայտնապես կազմված են bili 2 և nye 1 բառերի բարդությամբ. այսպես նաև սրանց հոմանիշները tobaminwembili 8 և tobaminwemunye 9. բայց կրճատելով այս ձևերից bili և nye բառերը, ֆեռացածը չի նշանակում 10, այլ առաջինը նշանակում է բաց թող, երկրորդը՝ ծածալիք: Հետ այսմ հանման դրությունը այստեղ ստանում է ավելի նախնական բացատրություն. զուլուսները հաշվում են այսպես. նախ ծալում են ձախ ձեռքը, հետո ճկույթից սկսելով մատները մեկ մեկ բաց են անում. վեցի համար բաց են անում աջ ձեռքի բթամատը և այսպես հաջորդաբար, որով 8 կամ 9 լինում են երկու կամ մեկ մատ ծալած կամ բաց թողած:

Ամերիկյան յուրակար լեզվով առաջին հինգ թվերն են՝

1 lecta, 2 lasie, 3 livi, 4 lapsa, 5 četi որից կազմված է՝ 6 čičeti. այնուհետև գալիս են՝

7 livi tese (3—), 8 lasie tese (2—), 9 lecta tese (1—), որոնք անշուշտ կազմված են tese «պակաս» բառով, սակայն զորությամբ է հասկացվում 10 tibanti բառը, որ, ի հարկե, նախապես կցված էր նրանց:

Հանմամբ թվարկություն գիտե նաև ստիսկրիտը, ուր պակաս թվի համար դրվում է ūna «պակաս» բառը և հատկապես «մեկ» բառի հետ՝ ստանալու համար 9 միավորով տասնյակներ. ինչպես՝ ekonaviñcati 1—20=19, ուր հետո éka «մեկ» բառի էլ կորչելով եղել է ūnaviñcati 19: այսպես և մյուսները:

Այսպիսի հանումներ կազմելու համար éka «մեկ» բառի հետ կարելի է դնել նաև na «ոչ», որով կունենանք այսպիսի ձևեր.

ékayā nā trinçât 1—30=29

ékasman nā pančaçât 1—50=49

ékān nā čatam 1—100=99

Կարելի է կատարել նաև ուրիշ թվերով հանումներ. ինչպես՝

tryūnaṣaṣṭi 3—60=57

pakṣonain čatam 5—100=95

Բայց այս ձեերը սովորական չեն:

Սանսկրիտին հետևում է հինդուստանին, որ 9 միավորով տասնյակները կազմում է հանմամբ, իբրև հանման նշան դնելով un (որ է սանս. ūna «պակաս»): Այսպես՝

20 bīs	19 unīs
30 tīs	29 untīs
44 čalīs	39 unčalīs
50 pačās	49 unčās
60 sātḥ	59 unsātḥ
70 sattar	69 unhattar
80 assī	79 unāssī.

Հատկերենում սովորական են undeviginti 1—20=19, duodeviginti 18, duodetriginta 28, duodequadrīginta 38, duodeoctoginta 78, duodenonaginta 88 և այլն.

Ամերիկյան կարրիեր լեզվի մեջ, որ հինգերորդական դրուժյուն ունի, 9 բառը նշանակում է «մեկ պակաս» (ihlo hulerch զորությամբ՝ երկու ձեռքից).

Գերմաներեն հանման դրությամբ ունենք halb «կես» բառով՝

dritthalb=2½
vierthalb=3½ և այլն
որ. vierthalb meter 3½ մետր
zwanzigstehalb=19½.

Լեթթերենում սովորական է մեծ ամբողջական թվերի մոտ հանման դրությունը. ինչպես՝ diwidesmit bes weena 20—1=19, trihsdesmit bes trihs 30—3=27, seschdesmit bes tschetri sirgu 60—4 ձի=56 ձի. .

Լեհ. ½ հանման դրությամբ է մեկից մինչև 20, իսկ հետո մեկ նման. ինչպես՝

19 ½ pol̨dwudziesta
20 ½ dwadziesta i pol̨
4 ½ pol̨piąta և այլն.

Աֆրիկյան դադոմբա (բանտու) լեզվով 18 և 19 թվերը 20-ից հանվելով, ասվում են՝

18 piši áyi ka (20, 2 չկա)
19 „ yini „ (20, 1 »).

Նենեց լեզվով 9 թիվը կոչվում է xasu-yu, իսկ 10 կոչվում է yu (Терещенко, էջ 34—35). (անշուշտ այստեղ xasu ալանական նշանակող մի բառ է. իսկ հեղինակը անգիտանալով՝ մեկնում է xasava մեր, իբր թե մեր (նենեցների). 9 ճիշտ ինն է, իսկ luc-yu (ռուսաց ю=yu) տասն է):

Նենեց լեզվին ցեղակից սերկուզ լեզուն ավելի պարզ կերպով ցույց է տալիս նույնը, 8 կոչվում է sittə-čängətəl-köt, որ բուն նշանակում է երկու պակաս 10, իսկ 9 կոչվում է ukkər-čängətəl-köt, որ է՝ 1 պակաս 10.

Ոչ միայն 8 և 9, այլ և բոլոր տասնյակները (18, 19, 28, 29, 38, 39 և այլն) կազմվում են այս լեզվում այսպիսի հանման դրությամբ:

14. ՀԱՎԵԼՄԱՆ ԵՎ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿՈՒԹՅԱՆ ԱՆՍՈՎՈՐ ՁԵՎԵՐ

Ինչպես կա հանման դրությունը, նույնպես կան նաև հավելման և բազմապատկության ձևեր թվարկության մեջ, բայց սրանք արդեն ոչ իբր սովորական կամ հաճախակի գործածական դրություններ, այլ իբր մաքի խաղ՝ ավելի մեծ թվերի համար: Այսպես՝ սանսկրիտ լեզվի մեջ ունենք adhika «հավելյալ» բառով կազմված՝

ekadbihani çatam $1+100=101$

pančadhika çatam $5+100=105$

aṣṭādhikanavati $8+90=98$

Կարելի է անկախ թվերը գումարել չա «և» շաղկապով. ինչպես՝

nava ča navatič ča $9+90=99$

dvaū ča vinčatič ča $2+20=22$

Բազմապատկության մասցված ձևերից հիշենք իբր օրինակ՝

triṣapta $3 \times 7 = 21$

triṇavā $3 \times 9 = 27$

açitibhis fīsrbhis $80 \times 3 = 240$

pānča pančāçátas $5 \times 50 = 250$

nāva navatāyas $9 \times 90 = 810$.

Բազմապատկության ավելի սովորական ձևն է հազարները հարյուրով հաշվել. օրինակ՝

aṣṭadaçaçati $18 \times 100 = 1800$,

ինչ որ շատ գործածական է ֆրանսերենի մեջ էլ. ինչպես՝

quinze cents $15 \times 100 = 1500$

նույնպես և գերմ. achtzehnhundert $18 \times 100 = 1800$

Վերջապես կա նաև կեռով հաշվելու ձևը. ինչպես՝

սանս. daçardha 5 (=10-ի կեսը):

Պարսկերենում (բանաստեղծական լեզվի մեջ) սիրելի է «երկու» թվով բազմապատիկներ կազմել. ինչպես՝

14 du haft

60 du si

80 du çil

100 du panjah

120 du sast.

Բրբառոն լեզվի մեջ ընդունված ամենասովորական ձևեր են 18 trihuèh (3×6) և huntér-hand 50 ($\frac{1}{2}$ 100) և այս գաղափարների համար ուրիշ որևէ ձև գոյություն չունի:

Հայերենի մեջ նման ձևեր ընդհանրապես չկան. բացառիկ ձևեր են եօթնասնեկին եօթն 70×7 (Մն. դ. 20. Մոթ. ԺԸ, 22) և քառեռակ (3×4) Շիր. երկու ամք պակաս յերից տասներեկաց ($3 \times 10 - 2$) Կղկնտ.: Ժամանակակից հայերենում շատ սակավ դեպքերում այդպիսի ձևեր գործածվում են բանաստեղծների մոտ. օրինակ՝ չորս քսան տարի (Հ. Թումանյան):

Լեհահայոց բարբառով 18 ասելու մի ուրիշ ձևն է հանման գրությունմբ՝ քսան բազաս էրգու ($20 - 2$):

15. ՁԱՆԱԶԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Այժմ եթե ուզենանք մի հետադարձ հայացք ձգել այս բոլոր գրությունների վրա և նրանց ընդհանուր ծագումը փնտրել, կտեսնենք, որ մեծագույն մասը ծագում է ձեռքի մատների հաշվից: Բացառություն է կազմում երկրորդական գրությունը, որ հիմնված է ոչ թե մատնահաշվի, այլ զույգ գաղափարի վրա: Մյուսներից երկրորդական գրությունը ծագում է նկատի ունենալով մի ձեռքի չորս մատների ստորին միջոցները: Այսպես են հաշվում հատկապես Բրազիլիայի կորոադո ցեղի մարդիկ (տես էջ 136): Զորրորդական գրությունը ծագում է կամ մի ձեռքի չորս մատից (բթամատը ծալած) և կամ հաշվելով հինգ մատների ստորին միջոցները: Հինգերորդական գրությունը արդեն հայտնի կերպով ներկայացնում է ձեռքի կամ ոտքի հինգ

մատները, վեցերորդական դրությունը երկու ձեռքի երեք ստորին միջոցների հաշվով է, բացառաբար նաև վեցմատնյանների վեց մատների վրա: Տասնորդական դրությունը՝ երկու ձեռքի տասը մատների հաշիվն է, իսկ քսանորդական դրությունը՝ երկու ձեռքի և երկու ոտքի մատների հաշիվը:

Առարկայական դրությունը ծագում է իբր տիպար ընդունված այս կամ այն առարկայից, որ ներկայացնում է որոշ մի թիվ. ինչպես թել, խեցի, մորթի և այլն:

16. ՏԱՍՆՅԱԿՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՐՅՈՒՐԱՎՈՐՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տասնորդական դրության հետևող լեզուների մեջ տասնյակները կազմվում են 2—9 միավորների և 10 բառի միացումով, ինչպես որ քսանորդական լեզուների մեջ էլ քսանյակները կազմվում են 2, 3, 4 միավորների և քսան բառի միացումով:

Թվաբանորեն 2×10 և 10×2 հավասարապես տալիս են քսան. ուստի տասնյակները կազմելու համար կարելի էր միավորը տասը թվից թե առաջ դնել, և թե հետո, սակայն լեզուների մեջ ընդհանրապես սովորություն է դարձել բազմապատկության դեպքում միավորը առաջ դնել, իսկ գումարման դեպքում՝ միավորը հետո:

Այսպես՝ չինարեն *ši-örl 12, ši-san 13, իսկ örl'-ši 20, san-ši 30* (տես վերը էջ 152):

Այսպես նաև աննամերենում *hai «երկու» և müöi 10* բառերից կազմում են *müöi hai 12, hai müöi 20, hai müöi hai 22* և այլն:

Սրանց մեջ ոչ մի բազմապատկիչ կամ գումարման նշան չկա:

Հիպերբորյան կորյակ լեզվի մեջ տասնյակները կազմվում են միավորի և «տասը» բառի պարզ հարադրությամբ. այսպես՝ *3,10=30, 4,10=40* և այլն:

Հոսենդոտյան նամա լեզվի մեջ *güi 1, gäm 2, nona 3, disi 10* բառերից կազմում են՝

lgam disi 20, nona-disi 30...

disi-lgui-la 11, disi-lgam-la 12, disi-nona-la 13, առաջինները առանց բազմապատկիչ նշանի, երկրորդները գումարման համար դնելով *la* շաղկապը:

Լեզգիերենում, որ քսանորդական դրությամբ մի լեզու է, բուդ 3 և դադ 20 բառերից կազմվում են բուդ դադ 60 (3×20)

և զաննլըուդ 23, առաջինը առանց բազմապատկիչ նշանի, երկրորդը՝ եր 24 զաղկապով՝ իբր գումարման նշան:

Լազերենի մեջ, որ նույնպես քսանորդական դրությամբ լեզու է, չսի 4 և եժ 20 բառերից կազմվում են еժ-do-չսի 24 և չս-en-еժ 40, որոնց մեջ do գումարման նշան է, en բազմապատկության նշան:

Նույնիսկ այն լեզուների մեջ, ուր գումարման դեպքում միավորը տասնավորից առաջ է գրվում, տասնյակներ կազմելու ժամանակ էլ դարձյալ միավորը «տասը» բառից առաջ է անցնում. Այս դեպքում գումարումն ու բազմապատկությունը պիտի շփոթվեն իրար հետ, բայց լեզուն այլ միջոցներով դրա առաջն առնում է. հմմտ., օրինակ՝ ռուս. двенадцать 12 և двадцать 20. գերմ. fünfzig 50 և fünfzehn 15, անգլ. fifteen 15 և fifty հիսուն, հայերեն էլ վեշտասամ 16 և վաթսու 60:

Լեզուների նախնական շրջանում տասնյակների կազմության մեջ միավորները և «տասը» բառը այնպես որոշ են, որ նրանց կապը իսկույն հասկանալի է դառնում. Ժամանակի ընթացքում այդ երկուսը այնպես են մաշվում ու խառնվում իրար, որ այլևս բառի կազմությունը կորցնում է իր պատկերը: Օրինակ՝ քսան բառը ամենևին հայտնի չէ, թե երկու և տասն բառերից է կազմված: Այդ դեպքում երբեմն լեզուները ետ են դառնում, և նորից վերակազմում տասնյակները վերլուծական ոճով: Այսպես՝ թրք. ունենք qərq 40, elli 50, altmış 60, yetmiş 70, seksen 80, doqsan 90, որոնց մեջ տասնյակի գաղափարը անորոշ է: Ուստի սրանց դեմ մյուս ալթայական լեզուների մեջ կազմվել են՝ յակուտ. tū ört uon 40, biäs uon 50, altauon 60, sättä uon 70, aqəs uon 80, to qus uon 90 (հմմտ. չուվաշ. 80 sak-ārvan, 90 taxārvan):

Ալթայ. (ըստ Канаев, էջ 41) 30-ից հետո՝ tört-on 40, beš-on- 50, altə-on 60, dʷeti-on 70, segis-on 80, togus-on 90. իսկ օյրոտերեն լեզվով՝ törtö 40, bežen 50, altan 60 dʷeten 70, segisen 80, toguzon 90.

Ույգուրերեն (Չինաստան)՝ iškön 20, ücön 30, tʰ rʰön 40, pʰison 50, altʰon 60, žetʰon 70, sagyson 80 tʰoqyson 90.

Նման երևույթ կա նաև հնդեվրոպական լեզուների մեջ, որի լավագույն օրինակը տալիս է շվեդերենը: Այստեղ հնդեվրոպական նախկին տասնյակները բոլորը ջնջվելով՝ վերակազմվել են՝

tre 3, fyra 4, fem 5, sex 6, sju 7, åtta 8, nio 9 և tio 10 բառերի վրայից՝ trettio 30, firatio 40, femtio 50, sextio 60, sjuttio 70, åttio 80, nittio 90.

Թվերի քայքայման և առարկայական դրության մի քանի դեպքեր էլ կան սլավոնական պոլարերեն լեզվում, ինչպես՝ 20 կոչվում է desātnōcte, որ ծագում է desatъ. na desate տասնի վրա տասը՝ ձևից (փխ. двадцать).—երեսուն pūl kū py, որ է՝ «կես schock չափը».—հարյուրն է pātstige, որ է՝ 5 stiege (գերմ. մի stiege=20 խուրձի).—հազարը կոչվում է desāt pātstiege, որ է 10×100 .

Կլինեն դեպքեր, երբ մի որևէ թվական կորչում է մի լեզվից, բայց նրա հետքը պահված է լինում ուրիշ թվականների մեջ: Այսպես, օրինակ՝ աֆրիկյան բիլին լեզվով թեև 10 կոչվում է šikā, բայց որովհետև ունենք 20 laḡaraḡin, 30 saguaraḡin, 40 saḡaraḡin 50, ankuaraḡin, և այլն, ուստի հետևում է, թե եղել է նախապես raḡin տասը՝ բառը:

Սեմական լեզուների մեջ, որոնք հետևում են տասնորդական դրության, տասնյակները կազմվում են միավորներից ոչ թե տասնի բազմապատկությամբ, այլ հոգնակիով. այսպես.

ասոր.	3 tēlata	5 xamšā	7 šab'a
	30 tēlatin	50 xamšin	70 šab'in
եբր.	3 šēlšā	5 xēmiššā	7 šib'a
	30 šēlšin	50 xēmiššin	70 šib'in
ասամար.	3 šelaš	5 ammeš	7 šava
	30 šelašem	50 ammiššem	70 šavin

ասուր.	3 šalaš	5 ḡanšu	siba
	30 šelašā	50 ḡanšā	sibā (ասուր. հոգնակիի նշանն է վերջին երկար ձայնավորը):

Իսկ 11—19 կազմվում են 'ašr բառով, բայց ժողովրդական լեզվի մեջ և կրճատվելով եղել է aš. iḡdaš 11, itnaš 12, talattaš 13 և այլն.

Կան վերջապես լեզուներ, որոնք տասնյակները կազմում են ոչ թե միավորներից՝ բազմապատկությամբ, այլ բոլորովին առանձին բառերով. այսպես, է օրինակ՝ ռուս. сорок 40, որի գեմ բուլղարերենը ունի четърисе(т.) կամ четъридесет:

Սրանց մասին ավելի ընդարձակ տես «Հավաքական թվեր» հոդվածում:

Աֆրիկյան ջոնդ (բանտու) լեզվի մեջ տասնյակները կազմելու ժամանակ բազմապատկիչ միավորը հետո է դրվում. այսպես՝ awom 10 (հգ. mevom) բառից՝

20 mevom-be	60 mevom-saman
30 mevom-la	70 mewo-zamgba
40 mevom-nye	80 mewo-miam
50 mevom-tan	90 mewo-ebu.

Նմանապես և ոոնգա (բանտու) լեզվում միավորը ետագաւ է 20, 30 թվերի մեջ, իսկ 40-ից սկսած՝ սովորական կարգով. այսպես՝

2 biri, 3 raru, 4 mune, 5 ntlhanu և 10 khume բառերից ստացվում են՝

20 mkume mabiri
30 „ mararu
40 mune wa makume
50 ntlhanuwa makume.

Աֆրիկյան կինյամուեսի (բանտու) լեզվով էլ տասնյակները կազմության ժամանակ բազմապատկիչ միավորը ետագաւ է. ինչպես՝ 2 wiri, 3 datu, 4 une, 5 tanu և 10 ikumi բառերից՝ 20 makumi awiri, 30 makumiadatu, 40 makumi anne, 50 makumi atanu. Ճիշտ նույնպես նաև բանտու նյանջա լեզվով:

Աֆրիկյան սարա լեզվի մեջ էլ տասնյակների կազմության ժամանակ միավոր բազմապատկիչը ետագաւ է դրվում. օրինակ՝ duk 10 բառից՝

duk-keme	$(10 \times 1) = 10$
duk-sib	$(10 \times 2) = 20$
duk-muta	$(10 \times 3) = 30$
duk-so	$(10 \times 4) = 40$ և այլն:

Նույն դրությունն ունի նաև աֆրիկյան անյի (agni) լեզուն. այսպես՝ buru 10 բառից՝

20 abura—nyo
30 „ —sa

40 " —nā

50 " —nu

Իսկ buru ne nyօ 12

" " nā 14 և այլն:

Միկրոնեզյան տրուկ լեզվում տասնավորները միավորներից չնչին փոփոխությամբ են տարբերվում այսպես՝

1 eu	Իսկ
2 run	20 rue
3 unfunat	30 ilik
4 ruanu	40 feik
5 limu	40 lime
6 wonu	60 wone
7 tasu	60 fik
8 walu	80 walik
9 tau	00 tue
10 enol	

30, 40, 70 բոլորովին նոր բառեր են, թերևս առարկայական դրությամբ:

Եթովպական կաֆա լեզվի տասնավորները հետևյալներն են.

20 hiyō	30 šāšō	40 ābbā
50 āčō	60 šišō	70 sābō
80 šinnō	90 yitānō	

սրանք չեն հիշեցնում բնավ ažerā կամ ašerō «տասը» բառը, ոչ էլ իրենց համապատասխան միավորները: Միայն 60—90 տասնավորներն են, որ իրենց առաջին վանկով նման են համապատասխան միավորին:

100 ballō և 1000 hūmo բառերն էլ արաբական փոխառությունն չեն. սրանք բոլորը նույն են եթովպական բնիկ լեզուների հետ:

Տասնյակների կազմություններից շատ ավելի հեշտ է հարյուրավորների և հազարավորների կազմությունը, որ նույնպես միավորների բազմապատկությամբ է ձևանում: Այստեղ սակայն, որովհետև հարյուրավորները և հազարավորները շատ ավելի քիչ են գործածվում կյանքում, քան տասնյակները, տեղի չեն ունեցել այնպիսի մաշուֆներ, ինչպես տասնյակների մեջ, և հե-

տեաքար ամեն բան շատ ավելի անաղարա վիճակի մեջ է փնացել:

Աֆրիկյան նզլիմա (nzima) լեզվում միավորները հետևյալ ձևով են.

1 ekū, 2 nwiō, 3 nsā, 4 una, 5 nnu, 6 nsiā, 7 nsū, 8 moče, 9 ngwanla, 10 buru.

Տասնյակները կազմվում են տասից հետո դնելով միավորը, սկիզբն էլ ավելացնում են a, ինչպես՝ aburanwiō 20, aburansā 30, aburanla 40, aburanlu 50 և այլն. իսկ միավորները միանում են ni (+) մասնիկով. ինչպես՝ 12 buruninwiō, 13 burunināsā, 14 buruninna և այլն:

Հստ ալսմ էլ՝ հարյուրավորները, ինչպես՝ eya 100, eya nwiō 200, eya nsā 300, eya nā 400 և այլն, և ոչ թե 101, 102 և այլն, որոնք պիտի ստանային ni գումարման մասնիկը. ինչպես՝

$$\begin{array}{ll} \text{eya nā ni} & \text{aburasā ni nsu}=437 \\ 100 \times 4 + & 30 \times 7 \end{array}$$

Զարմանալի է միայն, որ

apinli 1000, apinli nwiō 2000, apinli buru 10,000, իսկ

apinli apinli apinli aburanwiō 20,000

" " " eya 100,000

" " " apinli միլիոն.

Կան լեզուներ, որոնք սիրում են գլխավոր թվերից առաջ ավելացնել նաև «մի» բառը. օրինակ՝ աննամեքենում չեն ասում պարզապես «հարյուր», «հազար» և այլն, այլ՝ մի հարյուր, մի հազար և այլն: Նույնպես ջավայերեն փոխանակ ասելու պարզապես՝ puluh 10, lawé 25, he'kət 50, widak 60, katus 100, héwu 1000, ləksā 10,000, kəti 100,000, yutā միլիոն, անպատճառ ասում են sa «մի» բառով՝

sa-puluh մի հատ տասը, sa-lawé մի 25, sékət մի 50, sa-widak մի 60, safus մի 100, séwu մի հազար, sa-ləksā մի բյուր, sa.kəti մի 100,000, sa-yutā մի միլիոն:

Բայց այս սովորությունը շփոթություն է գցում հաշվի հասկացողության մեջ, որովհետև ջավայերենում տասնավորների մեջ միավորը տասից առաջ է դրվում, ուստի «մեկ տասը» և «տասը» մեկը խառնում են իրար հետ: Նույնը պիտի լիներ հայերենի մեջ էլ, եթե, օրինակ, փոխանակ ասելու «հարյուր մեկ»

(101), ասեինք մեկ հարյուր, որով մի հարյուր և 101 շփոթվելու էին իրար հետ:

Ջավայերենը այս շփոթության առաջն առնելու համար՝ բացի սովորական puluh «տասը» բառից, հնարել է մի ուրիշ տասը (wə-las)։—Առանձին «տասը» պսելու համար գործ են ածում puluh ձևը, իսկ 11—19 թվերը կազմելու ժամանակ wə-las ձևը, որ առանձին չի գործածվում: Այսպես՝ ստացվում է sa-puluh 10 (մի տասը), sa-wəlas 11, ro-las 12 և այլն: Այսպես նաև «քսան» rong-puluh (2×10), բայց 21=sā-likur, 22=ro-likur... որոնց մեջ «քսան» բառի համար հնարված է առանձին բառ (likur): Այսպիսով, տասնյակները ունենում են երկու տարբեր բառ:

30-ից սկսած, միավորները դրվում են տասնավորից հետո, ուստի և նոր տասնյակներ հնարելու կարիք չի լինում և ամեն տեղ էլ գործածվում է միևնույն տասնավորը. ինչպես՝ təlung-pulh (3×10)30, təlung-puluh-siji 31 (3×10×1), wo-lung-puluh 80, (8×10) և այլն:

Աննամերենում môt նշանակում է հավասարապես 10, 100, 1000 և այլն, նայած այն բանին, թե նա դրված է հարյուրավորի՞ց, հազարավորի՞ց, թե բյուրավորից հետո և այլն: Օրինակ՝

mot	tram	môt=110
1	100	10

այստեղ môt նշանակում է «տասը», որովհետև դրված է հարյուրից հետո. բայց môt yin môt=1100

1	1000	100
---	------	-----

այստեղ môt նշանակում է «հարյուր», որովհետև դրված է հազարից հետո.

և mot	van	môt=11,000
1	բյուր	1000

այստեղ môt նշանակում է 1000, որովհետև դրված է 10,000-ից հետո:

Ճիշտ նույն ոճով tu նշանակում է հավասարապես 40, 400, 4000 և այլն, rađi նշանակում է 50, 500, 5000 և այլն:

Եվրոպական լեզուների մեջ էլ կա բարձր թվերի վրա «մեկ» միավորն ավելացնելու սովորությունը. օրինակ՝ ռուս. одна тысяча, գերմ. ein tausend acht hundert 1800, անգլ. a hundred մի 100,

a thousand մի հազար, a million մեկ միլիոն, բայց նաև գերմ.
im Jahre tausend acht hundert «1800 թվին»:

Հայերենի մեջ հարյուր և հազար բառերի վրա մի չի դրվում, բայց միլիոն և միլիարդ բառերի վրա դրվում է: Այժմ ռուսերենի ազդեցությամբ ոմանք ասում են նաև մի հազար, մի հարյուր (ավելի առևտրական գործարքներում և հաշվապահություն մեջ):

Սրանց հակառակ իսլանդերենում, երբ տասնավորի հետ կա 1 թիվը, այս «մեկ» թիվը չի ասվում, հետևյալ ձևով.

bó ar fhihchit կով ի վերայ 20=21 կով

bliadhain ar fhichit տարի ի վերայ 20=21 տարի:

17. ՏԱՍՆՅԱԿՆԵՐԸ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ՀԵՏ

Տասնյակների և միավորների շարադրությունը բնականաբար կարելի էր երկու ձևով կատարել, նախադասելով կամ միավորը և կամ տասնավորը: Երկու դրույթուններն էլ կան լեզուների մեջ. օրինակ՝ չինարենը, աննամերենը, թուրքական լեզուները, կովկասյանները, հոտենդոտյան նամա լեզուն և շատ ուրիշ լեզուներ տասնյակները դնում են առաջ, միավորները հետո. ինչպես՝ չին. *ši-yi* 11, *ši-örl* 12, *ši-san* 13, վրաց. თერთმეტი թերթմետի 11=սո-ո-յո-տ-մ-ե-տ-ի, ცამეტი *ցամետի* 13=ս-ո-ս-ո-մ-ե-տ-ի, լեզգ. *ծըսադ* 11, *դանըսադ* 21, թրք. *он-бир* 11, *он-ики* 12, հոտենդ. *disi-lgui-la* 11, *disi-lgam-la* 12, և այլն և այլն: Ջավայերենը 11—29 նախ միավորն է դնում, հետո տասնավորը, իսկ 31-ից սկսած՝ նախ տասնավորն է դնում, հետո՝ միավորը: Սեմական լեզուները զանազան ձևով են. ասորերենը նախ տասնավորն է դնում, հետո միավորը (ինչպես՝ *'esrîn va xad* 20 և 1), արաբերենը, ընդհակառակը, միշտ նախ միավորն է դնում, հետո տասնավորը (ինչպես՝ *telatašar* 13, *telata we 'arba'im* 43), իսկ եբրայերենը 11—19 միավորն է առաջ դնում, 21-ից սկսած կարելի է միավորը թե առաջ դնել, և թե հետո:

Հնդկական մարաթի լեզվի մեջ թվերի անունները այնքան են փոփոխված, որ նրանց կազմությունը անճանաչելի է դարձել. այդպես են թե՛ տասնյակները և թե՛ նրանց դոմարը միավորների հետ, ինչ որ բավական դժվարություն է հարուցանում ռուսման միջոցին. օրինակ՝ *akarā* 11, *bārā* 12, *terā* 13, *čavadā*

14 և այլն: Սրանք ըստ ձևի և իրենց կրճատությունն նման են ֆրանս. treize 13, seize 16 և այլն բառերին:

Հնդեվրոպական հին լեզուներում, ինչպես և մասամբ գրաբարում, առաջ դրվում էր միավորը, հետո աասնավորը (մեծասան, երկոտասան և այլն):

Օրինակ՝ հն. πεντε-και-δεκα 15, πεντε-και-εικοσι 25, πεντε-και-πεντεχοντα 55, έκ-και-δεκα 16.

լատ. undecim 11, duodecim 12, tredecim 13, quattuordecim 14, quindecim 15...

Ավելի հետո լեզուները անցնում են երկրորդ ձևին (միավորը դնում են հետո) կամ թե, եթե առաջին տասնյակի համար պահում են հին ձևը (միավորն առաջ), երկրորդ տասնյակից սկսած ընդունում են երկրորդ ձևը (միավորը հետո). Գերմաներենը, սրա հետ և դանիերենը, սկզբից մինչև 99 պահել է առաջին ձևը, օրինակ՝ fünfzehn 15, einundzwanzig 21, գառ. to og tredive 32 և այլն, իսկ շվեդերենը 11—19 պահել է առաջին ձևը (tretton 13, femton 15 և այլն), իսկ 21-ից մինչև 99՝ երկրորդ ձևը: Պահլավերենը մինչև 19 միավորը առաջ է դնում, իսկ 20-ից հետո՝ միավորը հետո է դնում. այսպես՝ yazdah 11, duvāzdah 12, seždah 13, čahārdah 14, panždah 15, šaždah 16, haftdah 17, haštdah 18, noždah 19, բայց vīstudō 22, panjāhu čahār 54 և այլն:

Օսերենը միավորը միշտ առաջ է դնում, ոչ միայն «տասն» բառի հետ, այլև բոլոր տասնյակների հետ. և որովհետև օսերենում հաշվական գրությունը քսանորդական է, ուստի 30, 50, 70, 90 ձևերի հետ էլ «տասն» բառը իր միավորով առաջ է անցնում. այսպես՝ yuāndās 11, duvādās 12, nudās 19, ya āmā ssāj 21, yuāndās āmā ssāj 31=11+20, nudās āmā ssāj 39=19+20: Իրանյան մյուս լեզուներից կովկասյան դարգվա լեզվի թվականները 2-ից մինչև 10 ունեն —al վերջավորությունը. այսպես՝ 2 kwel, 3 ḥabal, 4 aval և այլն. երբ հաշվում են մեկից մինչև 10, այս al-ը մնում է, նույնպես նաև երբ նրանց կողքին մի գոյական է դրվում. բայց երբ բարդ թվեր են կազմում և միավորները մտնում են այդ բարդերի մեջ, al-ը ջնջվում է:

Պարսկերենը 11—19 դնում է միավորը առաջ, իսկ 21-ից մինչև 99 միավորը հետո. իսկ աֆղաներենը զերմանականի նման միավորը դնում է միշտ տասնավորից առաջ, ինչպես՝ dva-las 12, dva-višť 22, cvār-las 14, nu-las 19, cvār-višť 24,

nuvišt 29 և այլն, Ռուսերենը նույնպես մինչև 19 միավորը առաջ է դնում, իսկ 21-ից սկսած մինչև 99 միավորը հետո. իսկ չեխերենը թեև մինչև 19 միավորը նախադաս է դնում և տասնավորի հետ միասին մի բառ է կազմում, բայց 21-ից սկսած միավորը կարող է թե՛ առաջ դնել, և թե՛ հետո և կազմում է երկու առանձին բառ:

Լատիներենում մինչև 15 փոքր թիվը առաջ է դրվում և մի բառ է կազմվում, 16-ից սկսած փոքր թիվը կարող է թե՛ առաջ դրվել, և թե՛ հետո. ինչպես՝ sexdecim կամ decemet sex 16, unus et viginti կամ viginti unus 21: Ռոմանական լեզուներում այս դրույթունը քայքայվել է. իսպաներենում և պորտուգալերենում 11-ից մինչև 15 միավորը առաջ է դրվում և տասնավորի հետ միացած մի բառ է կազմում. 16-ից սկսած մինչև 99 միավորը վերջն է դրվում, իսկ ֆրանսերենում և իտալերենում մի թիվ էլ առաջ գնալով՝ 16-ի էլ միավորը առաջ է դրվում:

Այսպես.

Ֆր.	Իտալ.	պորտ.	Իսպան.	կատալան
11 onze	undici	onze	once	onze
12 douze	dodici	doze	doce	dotze
13 treize	tredici	treze	trece	tretze
14 quatorze	quattordici	quatorze	catorce	catorze
15 quinze	quindici	quinze	quince	quinze
16 seize	sedici	dezaseis	diezyseis	setze
17 dix-sept	diciassepte	dezasete	diezysiete	disset
18 dix-huit	diciotto	dezoito	diezyocho	divuit
19 dix-neuf	diciannove	decanove	diezynueve	dionu.

Ռետոռոման լեզվով՝ 11 undiŝ, 12 dodiŝ, 13 trediš, 14 quatordiŝ, 15 quindiš, 16 sediŝ, 17 diŝset, 18 ŝoitg, 19 ŝenif.

Պրովանսալ՝ 11 vounge, 12 douge, 13 trege, 14 quatorge, 15 quinge, 16 sege, 17 dès-e-set, 18 dès-e-vue, 19 dès-e-nou (ge կարգացվում է ձ, ուստի՝ վուճ, դուձ և այլն):

Լիվերեն (ֆիննական) լեզվում թվերը կարելի է հաշվել երկու ձևով. նախ մեր սովորական ձևով, այն է՝ տասնավորի վրա դնելով իր միավորը (12, 14, 15 և այլն) և երկրորդ՝ միավորին կցելով հաջորդ տասնյակի դասականը. օրինակ՝

- 21 ukš—kuolmont (իմ 1 երրորդ)
 22 kakš— " (" 2 ")
 43 kuolm vidont (" 3 հինգերորդ)
 65 viž seismont (" 5 յոթներորդ) և այլն.

Այս լեզվի մի բարբառը ավելի կրճատելով այս ձևը՝ ասում է լոկ թվերով՝

- 63 kuolm seis (իմ 3—7)
 85 viž undoks (իմ 5—9)
 96 kūž kum (իմ 6—10) և այլն:

Հետաքրքրական է թոխարերենի տասնյակներէ միացումը միավորների հետ, որ կատարվում է հետևյալ ձևով.

- 11 sāk šapi
 12 " wepi
 13 " taryāp
 18 " okātpi
 32 taryak wepi
 39 " pānpī և այլն:

Սրանք բոլորը կազմված են pi մասնիկով, որ է հնդեվր. épi, ասնս. āpi, հն. épi, լեռ, հյ. և.

Տասնյակների և միավորների միացումը կարող է լինել պարզ հարադրությամբ և կամ որևէ միացուցիչ բառով. այսպես՝ աննամերեն, չինարեն, թուրքերեն և այլն, պարզ հարադրությամբ են. օրինակ՝ չին. šī-yi և թրք. on-bir «11», չին. šī-san և թրք. on-ñç 13, այսպես նաև ֆրանս. dix-huit 18 և իտալ. diciotto 18 կամ ֆրանս. trente-deux և իտալ. trente-duo 32, ռուս. двадцать три 23 և այլն:

Միացուցիչ բառերի մեջ ամենից սովորական է լեռ շաղկապը. այսպես՝ ռուսենք՝ աբարերեն ue, ասորերեն vā, պարսկերեն u, հունարեն և չալ, լատիններեն et, հոտենդոտերեն la լեռ. օրինակ՝

- ասոր. èsrjn vā xad 20 և 1.
 արաբ. telāta we ārbaʿīn 3 և 40
 պրս. bist u penj 20 և 5
 հն. πεντε-και-εικοσι 5 և 20
 լատ. unus et viginti 1 և 20, կամ viginti unus
 գերմ. ein und zwanzig 1 և 20.
 ֆրանս. trente-et-un 30 և 1.

Շվեդերենում, լատիներենի նման, երկու ձևերն էլ միասին գործածական են. երբ ասանավորը առաջ և միավորը հետո է, «և» շաղկապը չի դրվում. իսկ եթե միավորը առաջ է, տասնավորը հետո, դրվում է «և». ինչպես՝ femtio två 52 կամ två och femtio (երկրորդ ձևը հազվագյուտ է):

Հարյուրից վերև այլևս «և» չի դրվում:

Շաղկապից դուրս կան զանազան նվազ սովորական ձևեր. օրինակ՝

Սլավոնականում на «վրա» բառով. ինչպես՝ հսլ. jedinu na desęte, ռուս. одиннадцать 11, հսլ. dūvana desęte, ռուս. двенадцать 12, тринадцать 13, четырнадцать 14, пятнадцать 15, шестнадцать 16, семнадцать 17, восемнадцать 18, (բայց սլովենները դարձյալ in «և» շաղկապով ասում է՝ dva in dvajset 22, tri in dvajset 23 և այլն):

Վրացերենը՝ ծրոյ մետի «ավելի» բառով՝ տրոյծոյ «թերթմետի» 11, տոյծոյ «թորմետի» 12, լսծոյ «ցամետի» 13 և այլն:

Ավելի հետաքրքիր են ալթայական լեզուները, ուր ունենք շաղկապի տեղ «մնացորդ» բառը. այսպես է ալթայերեն artukə «մնացորդ» և նրա նման յակուտերեն՝ orduga «մնացորդ», օրինակ՝

ալթայ. kərk artukə sākis=48

յակուտ. tūōrt uon orduq aqəs=48, որ է թրք. qərq sekiz.

Ամերիկյան հուպա (hupa) լեզվով միավորը տասնավորի հետ միանում է mu wa na ձևով, որ նշանակում է «իր կողմից կրկին». ինչպես՝ min lūn 10 բառով՝ 11 min lūn mū wa na, 12 min lūn mū wa na nax և այլն:

Ֆիլիպինյան տագալոգ լեզուն էլ միացումների ժամանակ դնում է «ավելի» (labi) բառը:

Նախ այս լեզվում 10 կոչվում է sangpowō, որի բուն մասն է powō (10), իսկ sang կազմված է isa «մեկ» թվականից՝ ng հոդակապով: Հստ այսմ sangpo'wō նշանակում է «մեկ տասը»: Բարդությունների (կամ միացումների) ժամանակ դրվում է po'wō. 11—19 թվերը կազմելու համար՝ միավորի վրա դնում են labi «ավելի» բառը ng հոդակապով. այսպես՝ labing isa 11, lading dalawa 12 և այլն:

Պետք է նկատել, որ սրանց մեջ «տասը» բառը չկա և այս ձևերը նշանակում են «+1, +2» և այլն (հմտ. վրացերեն ձևերը):

Իսկ dalawang po'wò (2×10) 20
tallong po'wò (3×10) 30
apat na po'wò (4×10) 40.

Սըանց մեջտեղերը մտցնում են at «և» շաղկապը՝
dalawáng po'wò't isa 21
" " dalawá 22 և այլն:

Աֆրիկյան դինկա լեզվով 10 կոչվում է wtyer, որ կազմված է wdy-eč 5 բառից, իբր wty 5×ro'u 2, սըանից էլ՝
wtyer-ko-ro'u 12, wtyer-ro'u 20
" " dyak 13, " dyak 30 և այլն:

Մեկանեզյան տանգոա և տասիրիկի լեզուները տասնից վերև գտնված տասնյակները հաշվելու ժամանակ միավորը առնում են հաջորդ տասնյակից: Օրինակ՝ 21 ասելու համար՝ տանգոա լեզվով ասում են.

mo gavulurua gavulutoluna ma tea
20 30 1

(այսինքն՝ 20. և 30-ից էլ 1, որ եղավ 21).
35 ասելու համար տասիրիկի լեզվով ասում են.

mo navulutolu nayuluvatina mo lima
30 40 5

(այսինքն՝ 30, և 40-ից էլ 5, որ է՝ 35).

Մեկանեզյան մոլու լեզվով tafulu «տասը» թվականից հետո միավորը միանում է ma շաղկապով և գոյականն էլ կրկնվում է. օրինակ՝

tee tafulu fa nali ma rofanali

1 10 տարի և 2 տարի, որ է՝ 12 տարի:

Ամերիկյան ալգոնկին լեզվում տասնյակները միավորի հետ կցված ժամանակ՝ կարելի է միավորի վրա դնել nesiw՝ հավելվածը և կամ պահել առանց այդ հավելվածի. օրինակ՝

11 ասվում է medāswinegat՝

կամ medāswinegutinesiw՝

12 ասվում է medāswinišw՝

կամ medāswinišwinesiw՝

և այսպես մինչև 99. Այս հավելվածը՝ nesi—«մասո» բառից է. բայց այս բառը իր իմաստը կորցրել և այնպես է միացել թվա-

կանին, որ նույնիսկ դասականների մեջ—*təṣṣonəmeg¹* «երրորդ» մասնիկը ավելացնելու ժամանակ ասվում է.

medāswinegutilosəṣnəmeg¹ կամ

medāswinegutinesiwitəṣṣonəmeg¹

«11-րդ», իբր թե ասելիք «11 մասն-երրորդ»:

Ամերիկյան տակելմա լեզվով տասնավորը միավորի հետ միանում է *gadak* բառով, որ նշանակում է «ծայրին»։ օրինակ՝

ixdil misga gadak

10 1 ծայրին =11:

Այնու լեզուն միացումը կատարում է *ikašima* «ավելաց-նել» բառով. ինչպես՝

šine ikašima hotne=21

1 + 20

tu ikašima hotne =22.

2 + 20

Աֆրիկյան մենդ (*mende*) լեզուն միացումների ժամանակ դնում է *mahū* «վրա» բառը. օրինակ՝ *pu mahūyela—10 վրա 1=11*, *pumahū fele=12*, *nu gboyonggo mahū yela—21*, *nu gboyonggomahū pu mahū yela—20 վրան 10 վրան 1=31*:

Մեկանեզյան տասնիկո լեզվով տասնյակները միավորին միացնելու համար երկուսի միջև դնում են *taga* «միայն» և *peno* «գնա» բառերը. ինչպես՝

lualima taga peno lua
10 միայն գնա 2=12.

Աֆրիկյան բարի լեզվում միավորների միացումը տաս-նյակների հետ այսպիսի ձև ունի. նախ և առաջ 1, 2, 3, և 5 թվերը երկուական ձև ունեն. 1 *tu*(*geleng*), 2 *ōri*(*murek*), 3 *jala* (*mujala*), 5 *kanat*(*mukanat*).— մեկից մինչև 10 հաշվելու ժամա-նակ գործածում են առաջին ձևերը (որ փակագծից դուրս են). իսկ 11..., այսինքն տասնավորներն էլ միասին հաշվելու ժամա-նակ դնում են երկրորդ ձևերը (որ փակագծի-մեջ են): Միացու-մը կատարվում է *wod* բառով, որ *wojet* «ավելի» բառի կրճատ ձևն է. այսպես՝

puōk-wod-geleng 11

„ „ *murek 12*

„ „ *mujala 13*

„ „ *unguan 14 և այլն:*

Թուրքական ամենահին հաշվարկությամբ տասնյակների և միավորների կցման ժամանակ 11—89 միացումները տեղի են ունենում առաջընթաց (anticipation) ձևով, այն է՝ տասնյակների վրայի միավորը գնելով հաջորդ տասնյակի հաշվին. այսպես՝ 11 ասելու անդ ասում են 21, այսինքն՝ «երկրորդ տասնյակից (20) միայն մեկը վերցրած», որ է 11: Այսպես նաև 22 > 32, 48 > 58 և այլն.

Այս դրությունը դեռ կենդանի ենք գտնում դեղին ույզուրների (Ձինառտան) լեզվի մեջ, ինչպես՝

p'ər jyrırma 11 (բուն 1—20)

türt çyrırma 14 (բուն 4—20)

p'ər ot'ys 21 (բուն 1—30):

Երկուսից հետո սկսվում է սովորական ձևը.

Այս հաշիվը մոտավորապես նույնն է, ինչ որ Կովկասում՝ $2 \frac{1}{2} >$ երեքի կես:

Ամերիկյան ալգոնկին լեզվի մեջ թվականները այն զարմանալի հատկությունն ունեն, որ ասանավորը՝ 11-ից մինչև 99, կարելի է դնել զցել, եթե ինքնին հասկանալի է. օրինակ՝ փոխանակ ասելու medaswinegutinesīwi 11, որ կազմված է medasw' «10» + negut' : «1», nesi-«մատ» բառերից, կարելի է ասել negutinesīwi. Փոխանակ ասելու՝ nišwābitəginēgutinesīw' 21, կարելի է ասել նույնպես negutinesīwi. Բայց այսպիսով բառս նշանակում է ոչ միայն 11, այլ և՛ 21, 31, 41, 51, մինչև 91.

Այսպես նաև մյուս թվականները մինչև 99: Հայերենով եթե ասեինք, իբր թե պիտի լիներ տասնմեկ, քսանմեկ ասելու փոխարեն և մեկ=11, 21, 31 և այլն:

Նույն բանը գտնում ենք նաև հոտենգոտյան նամա լեզվի մեջ. այստեղ հաշվարկությունը տասնորդական դրությամբ է. գումարման մեջ տասնավորը առաջ է դրվում, միավորը հետո և ավելացվում է 10 շաղկապը. օրինակ՝ disi 10 բառից ունենք՝ disi-igui-la 11, disi-igam-la 12, disi-nona'-la 13. Բայց զարմանալին այն է, որ կարելի է այս բոլորի մեջ «10» բառը ջնջել, որով 11 կդառնա «1 և», 12 կդառնա «2 և», 15 կդառնա «5 և» և այլն մինչև 19:

Այսպես է նաև Չիլիի բնիկների աուկա (auca) լեզվով. այստեղ 10 կոչվում է mari, իսկ միավորներն են quinye 1, epu 2,

kūla 3 և այլն. կաղմելու համար 11, 12, 13 և այլն թվերը՝ ասում են. 11 quinya huante, 12 epu huente, 13 kūla huente և այլն, որոնց մեջ huente նշանակում է «վրա», այսինքն՝ quinye huente mari «մեկ վրա տասի» և այլն, որոնց մեջ 10 բառը զորությամբ է հասկացվում:

Նույնը գտնում ենք նաև ամերիկյան գաղտա լեզվի մեջ: Այստեղ 10-ից վեր մինչև 19 հաշվելու ժամանակ միավորը տասնավորի հետ կապվում է երկու ձևով. կամ դնում են ake, որ նշանակում է «նորից» և կամ sanpa, որ է «ավելի»:

Բայց առաջին դեպքում «10» բառը զանց է առնվում. օրինակ՝
wikčemna 10+noñpa 2
12 ake noñpə («նորից երկու»): չկա 10) և կամ wikčem-na sanpa noñpa (12):

18. ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԹՎԵՐ

Նախնական լեզուների հատկությունն է որոշ առարկաների համար տալ առանձին բառ. օրինակ՝ Ֆիջի կղզում.

uduudu	նշանակում է «10 նավակ»
buru	» «տասը կոկոս»
bolas	» «100 նավակ»
selavo	» «հազար կոկոս»
Ֆլորիդայում՝	
gobi	«10 նավակ»
pigu	«10 կոկոս»
kua	«10 ձու»
pana	«10 խոզ, թռչուն կամ ձուկ»:

Մալդիվյան կղզիների լեզվով, ուր իբրև գրամ գործ է ածվում ինչ որ ծովային խեցի, ունենք՝

syāh	«100 խեցի»
xāl	«700 խեցի»
kotta	«12,000 խեցի»
bostu	«100,000 խեցի»:

Նույնիսկ բարձր կուլտուրայի հասած լեզուների մեջ կան այդպիսի ձևեր. օրինակ՝

դանիերեն deger, շվեդերեն decker և գերմ. Decher նշանակում են «10 հատ կաշի կամ մորթի», շվեդ. timmer (որի բուն իմաստն է «սենյակ») նշանակում է «40 հատ կաշի», և շվեդ. frä «200 հատ խեցեփայտ»:

Ավելի հետո այս մասնավորությունները մոռացվում են և այն ժամանակ հիշյալ բառերը հանկարծվում են ոչ թե միայն այդ- շափ թվով այս ինչ առարկային, այլ ընդհանրապես ամեն մի բանի: Այսպիսով, կազմվում են հավաքական թվեր, այսինքն՝ այնպիսի թվեր, որոնք չեն կազմված 1—10 թվականներից, այլ նրանցից բոլորովին անկախ են և ցույց են տալիս բավական մեծ միություններ, կյոթ թվեր:

Այսպիսի հավաքական թվեր են, օրինակ՝

լեթթերեն	pahris	2	հատ
	kahls	30	"
	schaks	60	"
	duzis	12	"
	meteens	3	"
գերմ.	paar	2	"
	dutrend	12	"
	schock	60	"
	vall	80	"
	grosz	144	"
դանիերեն՝	snes	20	"
	skok	60	"
	ol	80	"
	par	2	"
շվեդերեն՝	par	2	"
	kast	4	"
	dussin	12	»
	tolft }		
	tjog	20	"
	skokk	60	"
	val	80	"
	gross	144	"
սանսկրիտ	rada	32	"

բառից):

(ծագում է rada «ատամ»

Այս կարգի բառերը երբեմն այնքան առաջ են գնում, որ մինչև անգամ մոռացության են մատնում եղած իրական թվե- րը և նրանց տեղն են բռնում. այսպես՝ ուս. сорок 40 բռնել է իրական թվի տեղը, որի դեմ ունենք բուլղարերեն четирицетъ, սերբ. четрдесет, լեհ. czterdzieci հոմանիշները. պրս. mar 50,

ինչպես. yak mar 50, du mar 100 և այլն. Զավայերենում կան՝
lawé 25, həkət 50, widak 60, hafus 100.

Հայերենի մեջ նման ձևերով ունենք՝

ձեռք 25 հատ» (օրինակ՝ ընկույզ)

բարդ 30 հատ» (ձու, կամ 30 խուրձ խոտ)

Առարկայական գրության հետևող լեզուների մեջ թվերը
սրանց վրա են կազմված:

19. ՄԵԾԱՄԵԾ ԹՎԵՐ

Սովորական կյանքի մեջ գործածված թվերը պտտվում են
հարյուրի և հազարի շուրջը. Մի ժամանակ աֆրիկյան յաո լեզ-
վում (բանտու) մեծագույն թիվն էր 10×10 , որ է հարյուր. սրա-
նից ավելի բարձր թիվ չգիտեին. կար mwanda, որ եվրոպացիք
թարգմանում են հարյուր, բայց սխալ է. դա նշանակում է «մեծ»
խոշոր թիվ: Հասարակության զարգացման ավելի բարձր աս-
տիճանում մարդիկ կարիք են զգում հնարելու ավելի խոշոր թվեր:

Օրինակ՝ չինարենն ունի՝ wan⁴ «բյուր», չao⁴ «միլիոն». ան-
նամերեն՝ muon «բյուր», veo 100,000, frieu «միլիոն»:

Զավայերենն ունի՝

héwu հազար, ləksá բյուր

kəti 100,000, yutā միլիոն.

Պարսկերենն ունի՝

bivar 10,000

lak 100,000

kurur 500,000

Ռուս. тыся նշանակում է «10,000» ըստ հին լեզվի, իսկ
այժմ նշանակում է ժողովրդական լեզվով՝ անորոշ մեծ թիվ.
ճիշտ այսպես է նաև հայերենը, ուր բյուր (<պրս. bivar) նշա-
նակում է նախ 10,000, ապա շատ, բազմաթիվ:

Սումերերենը իր մեծ թվերը կազմում է 60-ի բազմապա-
տիկներով.

60 gi-eš.giš

600 geš-u (60 geš $\times$ 10 u),

1200 geš-u mena (600 $\times$ mena 2).

1800 geš-u eš (600 $\times$ 3e-eš)

2400 geš-u limmu (600 $\times$ 4 limmu)

3000 geš-u i-a (600×5 ia)
 3600 šar (60^2)
 36,000 šar-u (3600×10)
 216,000 šar-geš ($36,000 \times 60$)
 2,160,000 šar-geš-u ($60^2 \times 60 \times 10$)
 12,960,000 šar-gal (60^4).

Եզրկատարիներ խոշոր թվերն են՝

h3 1000, db՝ բյուր
 hfn 100-000, h3 միլիոն:

Տիրեթերենում մեծամեծ թվերն են՝

kti ֆո 10,000
 hbum, hbum ֆո 100,000
 sa ya 1 միլիոն
 če va 10 միլիոն

Հինդուստանի լեզուն ունի՝

lākh 100,000
 karor 10 միլիոն (մինչդեռ՝ պրս. kūrur «կես միլիոն»)
 arb 1000 »
 kharb 100,000 միլիոն:

Հին սլավոներենն ունի նաև

nesūvēda «բյուր, 10,000», որ նշանակում է բուն «անի-մանալիություն»:

Դրավիդյան թամիլ լեզվով 10 միլ. koti, որ քննիչը համարում է սանսկրիտից փոխառյալ:

Աֆրիկյան հաուսա նեգրական լեզվով՝ ունենք
 10,000 dīn gim:

Ամերիկյան մայա լեզվով pik 800, kalab 160,000, quin-čil 3,200,100, alaw 64 միլիոն:

Աֆրիկյան ջոնա (բանտու) լեզուն գիտե

100 zana, հազար maranagumi, 10,000 mazanzana (100×100),
 26,000 mazana mazava maviri:

Աֆրիկյան կարանգա լեզվով (բանտու).

100 zana
 1000 ma-zana gumi (100×10)
 10,000 zana-zana (100×100)

100,000 ma-zanazana-gumi

միլիոն zana-za-ma-zanazana

10 » ma „ gumia „ „

100 » zanazanara „ „

Բիրմաներեն լեզվով՝

tat^c ien 100,000

tat^c an մի միլիոն

takuḍe 10 միլիոն.

Պերուի ուռնա սիմի կամ կեշուա լեզուն ունի «միլիոն» թիվը, որ կոչվում է hunu.

Մոնղոլերենում մեծ թվերն են՝

1 միլիոն, 10 միլիոն, 100 միլիոն, 10,000 միլիոն, բյուր միլիոն, 100,000 միլիոն, մի բիլիոն, 10 բիլիոն, 100 բիլիոն, 1000 բիլիոն, բյուր բիլիոն, 100,000 բիլիոն և այլն:

Ֆիլիպպինյան աադալոգ լեզվով մեծ թվերն են՝

laksā 10,000, yútā 100,000

angawangaw մի միլիոն:

Սիամերերի մեծազույն թվերն են՝ p^c an հազար. mən բյուր (որ է թրթ. bin, min, հազար), san 100,000, lan միլիոն, kot տասը միլիոն, ավելի բարձրը առել են պալի լեզվից, որից կամինչև 168 (հարյուր վաթսու և ութ) զերոյով մի թիվ, որ կոչվում է asongkay:

Այս 168 զերոյով թիվը, որ գրվում է կարճ ձևով 10¹⁶⁸, պարունակում է 56 հատ եռյակ զերո և կարդացվում է մեկ 56 իլիոն:

Նոր եվրոպական լեզուները ստեղծել են միլիոնից հետո billion կամ milliard «հազար միլիոն», trillion հազար միլիարդ կամ միլիոն անգամ միլիոն, quadrillion հազար տրիլիոն և այլն: Սրանց համար էլ կազմվել էին հայերեն՝

երկիլիոն—հազար միլիոն

եռիլիոն—հազար երկիլիոն

քառալիոն—հազար եռիլիոն

հինգիլիոն—հազար քառալիոն

վեցիլիոն—հազար հինգիլիոն և այլն, որոնք, սակայն, գործածության մեջ չմտան և մոռացվեցին:

Հների մեջ ամենամեծ թվաբանական հաշիվը եղել է շախ-
մատի հաշիվը, որ հավասար է $9.223.372.036.854.775.808=9$
կվինտիլիոն, 223 կվադրիլիոն, 372 տրիլիոն, 36 միլիարդ, 854
միլիոն, 775, հազար, 808:

Արդի աստղաբաշխները իրենց միությունը համարում են
լույսի մի տարվա ընթացած տարածությունը,¹ որ

հաշվելով մի վայրկյանում 300,000 անում է՝

մի ըրպեում $300,000 \times 60 = 18,000,000$ կմ

մի ժամում $18,000,000 \times 60 = 1,080,000,000$ կմ

մի օրում $1,080,000,000 \times 24 = 25,920,000,000$ կմ

մի տարում $25,920,000,000 \times 365 = 9,460, 800,000,000$:

Այս վերջին թիվը (որ է շուրջ 9,5 տրիլիոն) կոչվում է
«լույսի տարի», որ մի բառով կոչում են լուսամյակ:

Այսպիսի խոշոր թվեր ոչ մի ժողովրդի առօրյա կյանքի
մեջ գործածական չեն. բայց զարմանալի է, որ զարգացման
ցածր մակարդակի վրա գտնվող մի շարք ժողովուրդներ ունեն
շատ մեծ թվեր: Օրինակ՝ Մարտենը, որ գրել է օվկիանյան
տոնգա լեզվի քերականությունը, ասում է, թե ինքը՝ տոնգայի
ժողովուրդը 3000-ից ավելի հաշվելու բան չունեք, բայց ունեք
խոշոր թվեր. ինչպես՝

mano 10,000, gilū 100,000

nanu մի միլիոն.

Հարիւրդիւր գիտնականը քննել է այս լեզուն և գտել՝

10 միլիոն laolai

100 « laounoua.

1000 « liagi

10,000 « tolo tafai

միլիոն անգամ միլիոն linga

ավելի բարձրերը nava և ապա kaimau մինչև 1,000,000,-
000,000,000:

Բայց Մարտենը գտնում է, որ միլիոնից վեր թվերը կեղծ են.
laolai նշանակում է «լու. praeputium», nava «glans penis».
մյուսները՝ ավելի խայտառակ բաներ, որով բնիկները ձեռք են
առել եվրոպացի քննիչին:

¹ Հոդհ. Ստեփանյան, Երկրագնդի մասին, Երևան, 1945, էջ 81:

20. ԹՎԵՐԻ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածությունից գիտենք արդեն, թե լեզվի ամենից ավելի զորեղ, օտար ազդեցություններին ամենից ավելի դիմադրող տարրերից մեկը ներկայացնում են թվականները: Շատ բառեր կարող են տեղի տալ օտար լեզուների և կորչել, բայց թվականները կօտարանան միմիայն այն ժամանակ, երբ լեզուն արդեն ամբողջովին օտարանում է: Օրինակ՝ անգլերենը, որի բնիկ բառերը օտար, մանավանդ ֆրանսիական փոխառությունների առատության մեջ ընկղմված են, թվականները մնում են բնիկ անգլո-սաքսոնական: Թուրքերենը, որի բառարանի 2—3-ը արաբական և պարսկական տարրերով խճողված է, թվականները մնում են բնիկ ալթայական: Նույնպես նաև արևմտահայ այն հեռավոր բարբառները, որոնք ենթարկվել են տիրող լեզուներին, 1—10 թվականները միշտ և ամեն տեղ հայերեն են պահել: Հարավային Աֆրիկայի բերգդամա ժողովուրդը այժմ ընդունել է նամանների լեզուն, բայց ծերունիները դեռ թվերը պահում են իրենց բնիկ ձևով:

Թվականները լեզվից լեզու փոխ են առնում այն դեպքում.

1) Երբ լեզուն գտնվում է նախնական դրության մեջ և հաշվական զարգացման տեսակետից շատ հետամնաց է: Այս կողմից բնորոշ է Մեյլանդյան Murray Island-ի լեզուն (տես էջ 138), որ միայն երկու թիվ ունի netat 1 և neis 2, ուստի ավելի բարձր թվերը Ավետարանի Թարգմանության մեջ, վերցրել են անգլերենից thri 3, toa 4, faif 5, sifes 6, seten 7, eit 8, nain 9, ten 10, elefen 11 և այլն:

Դրավիդյան գոնդի լեզուն 8—10 թվերը փոխ է առել հընդ-կականից, բայց բնիկ ձևերն էլ դեռ գործածական են. այսպես՝ 8 āh, armor, 9 nau, numāk, 10 das, pad:

Դրավիդյան բրահուի լեզվում՝ 4000 տարի իրանցիների հետ շփման մեջ լինելով՝ միայն 1—3 թվերը բնիկ է պահվել (asit 1, irat 2, musit 3), իսկ մնացյալը (4-ից սկսած) բոլորը փոխառյալ է պարսկերենից: Այսպես նաև Դրավիդյան օրմոն լեզուն: Նոր Գվինեայի մերավրքե լեզուն, որ գիտե միայն 1—5 թվերը հաշվել, 6-ից 10 փոխ է առել մալայերենից:

Բերբերական սյուահ (syuah) բարբառը իր թվականները փոխ է առել արաբերենից, բայց այնուամենայնիվ բնիկ են ejin 1 և sin 2:

2) Երբ լեզուն, թեև ունի իր սեփական հաշվական դրու-
թյունը, բայց մինչև մի որոշ սահման, և պակասում են իրեն
խոշոր թվերը: Այս թվերը փոխ է առնում իրենից ավելի զար-
գացած լեզուներից: Այսօր բոլոր ազգերն էլ գործածում են հու-
նարեն միլիոնը, բիլիոնը և միլիարդը: Հյուսիսային Կովկասի
բոլոր լեզուներն էլ, ինչպես և հայերենը, հազար թիվը փոխ են
առել պարսկերենից: Լազերենը փոխ է առել «հազար» թվի հա-
մար մի կողմից հն. շիլյա և մյուս կողմից թրք. բիհի, թեև ունի
իր բնիկ ձևը՝ վիթ-օշ հազար, բուն՝ տասը հարյուր: Կաբարդին
լեզուն հազարը (min) փոխ է առել թուրքերենից: Բասկերենը
ունի իր բոլոր թվերը քսանորդական դրությամբ. միայն mil-
la հազարը փոխ է առել լատիներենից: Աֆրիկյան գանգ լեզուն
ունի իր սեփական թվերը, բայց «հարյուր» չունենալով փոխ է
առել արաբ. miya:

3) Երբեմն լեզուները ունեն իրենց թվերը կանոնավոր կեր-
պով, բայց այնպես բարդ ու երկար ձևերով, որ գերադասում
են փոխ առնել հարևան մի լեզվի ավելի կարճ ու գործնական
համապատասխան ձևը: Այսպես՝ ամերիկյան կարրիեր լեզուն
թեև հարյուրի համար ունի բնիկ hwonizyat hwonizyai (10×10)
բառը, բայց այժմ գործ են ածվում անգլերեն hunded հարյուրը,
ինչպես և t'auzaz հազարը: Երևի նույնպիսի պատճառներից է
դրդված եղել ամերիկյան արավակ լեզուն (Գվինեա), որ 100 և
1000 փոխ է առել եվրոպականից: Օսերեն լեզվով հազարը կոչ-
վում է բնիկ ձևով dās fonjissāi և dās sādī, որոնց բուն նշա-
նակությունն է $10 \times 5 \times 20$ և 10×100 . ձևերի անհարմարության
պատճառով փոխ են առել թուրքերենից min բառը, ինչպես և՛
min mini (1000×1000) բառի փոխարեն՝ milion բառը:

Ամերիկյան խիվարո լեզուն 6—10 թվերի համար ուներ՝

6 intimatu «մյուս ձեռքի բութը»

7 tannituna «մյուս ձեռքի ցուցամատը»

8 tannituna cobiasu «ցուցամատի կողքի մատը»

9 bitin öteğla cobiasu

10 catögladu «երկու ձեռքը վերջացավ»:

Բայց իրենք էլ տեսան այդ երկարաբան ձևերի անդամա-
զնական անպատեհությունը և կեչուա լեզվից փոխ առան՝ 6 sok-
ta, 7 gančis, 8 pusac, 9 iskon, 10 čunka երկվանկ հարմարա-
վոր ձևերը:

Ֆիլիպպինյան տազալոգ լեզուն ունի իր կանոնավոր դեկարճ թվականները. բայց (ըստ Blake, էջ 24) սպաներեն ձևերն են գործածում: Այս և նման դեպքերում անշուշտ եվրոպացի գաղութարարների քաղաքականության արդյունքն ունենք:

Աֆրիկյան ցվա (բանտու) լեզվի թվականները տասից հետո շատ բարդ լինելու պատճառով՝ խոսողները պահել են 1-ից մինչև 10, իսկ դժվարները փոխ են առել պորտուգալերենից. ինչպես, օրինակ՝ quarenta e cinco 45:

Բանտու նյանջա լեզվի մեջ 100-ը բնիկ ձևով ասվում է makumi khumi (10×10), բայց որովհետև երկաթ է, փոխ են առել հարևան ջիկուդա լեզվից zana կարճ հոմանիշը:

Մեկանեզյան յարեմ լեզուն իր թվերը կազմում էր հետևյալ ձևով.

1 teɟ, 2 luagɛc, 3 tɛlɛac, 4 aclɛ, 5 lemeɬɛw (որ նշանակում է «մեր ձեռքը» + 1, ուրեմն՝ «մեր մի ձեռքը»).

6 lemeɬɛw ɬanɔ (որ նշանակում է «մեր ձեռքից պտուղ մեկ»)

7 lemeɬɛw tanɔ luagɛc (5+2)

8 « « tɛlɛac (5+3)

9 « « aclɛ (5+4)

10 lemeɬu (մեր ձեռք 2)

11 lemeɬu nanɔ ta

15 « ɬalemeɬɛw (10+5), որ նշանակում է «մեր ձեռք 2, մեր ձեռք մի»:

20 ɬacsamuc (=ամբողջ մարդ):

Այս բոլորը այժմ վերացվել է և նրա տեղ մտցված են անգլերեն թվերը:

Մեկանեզյան պաամա լեզվում փոխ են առել անգլ. 10 բառը և իրենց ոճով բարդելով կազմել են tendentai 11 tendenelu 12, tendenehat 14, tendemolim 15 և այլն, փոխ են առել նաև twente, vivti, seventy, handered, tousand:

Աֆրիկյան գանգ լեզուն արաբերենից փոխ է առել elafa 100 (<արաբ. alf հազար), որից նաև աֆրիկյան էվե լեզվով՝ alafa «հարյուր»:

Մեկանեզյան իաի լեզուն դժվար և երկար բառեր ունի թվականների համար. օրինակ՝ lipenyita 10 «նշ. մեր երկու ձեռքերը»:

libenyita ke nua thabung 50

« « « « ke nua wak 90

Այս բոլորի փոխարեն այժմ գործածվում են անգլերեն թվերը, որոնք հնչվում են հետևյալ ձևով. wan, tu, theri, foa, faiv, siks մինչև haded 100, thauzan 1000.

Այսպես նաև մեկանգյան լիֆու լեզվով.
handed 100, Ծausane 1000.

Մեկանգյան կուլիվիու լեզվով ասում էին sagavur pisan sagavur (10×10) = 100, որ դեն գցելով այժմ, վերջրել են անգլ. andred բառը:

Մեկանգյան սինեսիպ լեզվով՝ ilagabul ilagabul 100, ilagabul ilagabul, ivalagabul iru նշանակում է $10 \times 10 \times 10 \times 2$, որ է 2000, այժմ փոխ են առել tausani բառը.

Հիպերբորյան յուկագիր լեզուն 100 թվի համար ունենր künel' - künel', որ բուն նշանակում է 10×10 . բայց այժմ այդ ձևը այլևս չի գործածվում և ուսերենից փոխառությամբ կազմել են ičtox 100 և tisyaxa 1000. Այսպես նաև հարևան կորյակ լեզուն, որ չունի 100 և 1000, և այդ թվերը փոխ է առել ուսերենից:

Աֆրիկյան մենդ (mende) լեզվով 100 կոչվում էր nu lolu gboyongo, որ նշանակում է 5×20 և բուն ծագումն է 5 մարդը վերջացավ. այժմ այս ձևը վերացել է և նրա տեղ վերցրել են անգլերենից hondo:

Պոլինեզյան հավաի լեզուն անգլերենից փոխ է առել haneri 100, tausani հազար և miliona միլիոն:

Աֆրիկյան կպելլե (kpelle) լեզուն 100 բառի համար ունենր pu pu, որ է 10×10 . այժմ փոխ է առել անգլերենից hondo (որ է hundred).

Նուբիերեն լեզուն ունի սեփական թվերը. բայց այնպես բարդ են, որ 30-ից մինչև 100 բնիկ նուբիական ձևերի հետ գործածում են նաև արաբերեն ձևերը. բնիկ ձևերն են՝

30 bure bure todun ($10 \times 0 \times 3$)

33 bure bure toduno twēni toduno

10 10 3 + 3

41 bure bure kemiñeð twēni beð

10 10 4 + 1

1000 bure bure buren ($10 \times 10 \times 10$), որի փոխարեն ասում են արաբ. mien

1000 mie mie mien:

Այսպիսի հանգամանքների մեջ անշուշտ տեղականը ի վերջո տեղի պիտի տա և արաբերենը պետք է հաղթանակի:

Բերբերական կաբիլ լեզուն իր բոլոր թվերը փոխ է առել արաբերենից, բայց պահել է դարձյալ երկու թիվ (իստ մեկ, իգ. iituth, և sin 2, իգ. senath). սրանք գտնում ենք պահված տուաբեզ լեզվում, որի ամբողջ թվակարգությունը բնիկ է:

Նմանապես Մարոկկոյի բերբերական լեզվով բնիկ թվերից մնում են միայն idj մեկ, sin երկու, šard երեք, իսկ մնացածը ամբողջ արաբերեն է, նույնիսկ 21, 22, 23, 41, 42, 43 և այլն թվերի մեջ 1, 2, 3 դառնում են արաբերեն:

Դասականներն էլ կարող են փոխ առնվել. մանավանդ «առաջին» թիվը. արաբերեն avval «առաջին» բառը փոխ է առնված պարսկերենում և թուրքերենում. գնչուների լեզուն ռուսերենից է վերցրել перво «առաջին» և drugo 2-րդ <другой>. շատ տեղ տարածված է լտ. bis «երկրորդ» բառը:

Ամերիկյան տականա լեզուն ունի իր սեփական թվերը 1—10, որոնք երկարաբան ձևեր էլ չեն. բայց 6 sucuta ձևից հետո 7, 8, 9 փոխ է առել իսպաներենից siete, ocho, nueve. իսկ 10 մնում է tunca. պետք է ենթադրել, թե 7—9 թվերը 6-ից կազմված բարդ ձևեր էին, ինչպես, օրինակ՝ ամերիկյան մոսկիտո լեզվում:

Բրազիլիայի մերրիմ լեզուն ունի անկախ թվեր. այսպես pūfire, 2 iaklūde, 3 inklēte, 6 tsunare, 7 rorôto և այլն, բայց 4 kuadro և 5 singo առնված են իսպաներենից. պատճառը ինձ թվում է այն, որ 4 և 5 նմանահնչյուն ձևեր էին, ինչպես 2 iaklūde և 3 ināktē.

4. Թվականների փոխառություն կատարվում է նաև այն դեպքում, երբ հաշվական սխտեմն է փոխվում. այսպես՝ բելուջերենը ունի քսանորդական դրություն, ինչպես 20 gīst, որից՝ sai-gīst (3×20) 60, čyār-gīst (4×20) 80, sai-gīst-ō-dah 70, čyār-gīst-o-dah 90, բայց երբ փոխել է այս սխտեմը և ընդունել տաս-

նորդական սիստեմը՝ պարսից միջոցով, փոխ է առել նաև բոլոր թվականները պարսկերենից, փոխելով նույնիսկ gīst բնիկ բառը և դարձնելով bist.

Աֆրիկյան հաուսա լեզուն ունի կատարյալ թվակարգութիւն և դիտարկում մինչև անգամ dubu հազար և dingin 10,000, բայց որովհետև գրութիւնը քսանորդական է, ապա՝ հրաժարվելով այդ գրութիւնից՝ փոխ է առել արաբերենից տասնորդական սիստեմը, ուստի առել է նաև նրանցից արաբերենի տասնյակները, որոնք ավելի սովորական են այժմ, քան բնիկ ձևերը՝ ալապեռ.

Արաբերեն	Հաուսա
10 —	goma
20 iširin	hauya
30 telatin	
40 arbaïn	hauya biu
50 hamsin	hauya biu da goma
60 settin	" oku
70 sebaïn	" " dagoma
80 tamanin	" fodu
90 tissaïn	" " da goma

Հնդկական մուսուլման լեզվում թվերը քսանորդականի են, ուստի հետզհետե փոխ են առնում հինդի լեզվի թվերը, որոնք տասնորդական են.

5. Ներքեմ փոխառութիւնը պարզապէս ուժեղի և կամ քաղաքակիրթ լեզվի ազդեցութեան արդիւնք է, բայց այս դեպքում էլ փոխառութիւնը կատարվում է միայն մեծ թվերի ուսմանում. օրինակ՝ հիմնդուստանի լեզուն, իբր սանսկրիտի զավակ, ունի իր բոլոր թվերը, բայց պարսկերենից փոխ է առել haÿār «հազար» բառը: Սերբերենն ու բուլղարերենը, իբր սլավոնական լեզու, 1000-ի համար ունեն իրենց բնիկ բառը, բայց հունարենից փոխ են առել χίλια՝ da. Սլովեներենն էլ ունի tisoč «հազար» բառը, բայց սրա հետ գերմանականից փոխառութեամբ գործ է ածում նաև tavžent: Աֆրիկյան սվահիլի լեզուն ունի կատարյալ տասնորդական գրութեամբ թվեր. բայց միաժամանակ գործ է ածում նաև արաբերեն թվերը՝ սկսած մեկից մինչև վերջ: Այնուամենայնիվ 1—5, 8, 10 թվերի արաբերեն

ձեռք է գործածվում. 6 և 7 միշտ արաբերեն են. 9 հավասարապես թե՛ սվահիլի ձևով է և թե՛ արաբերեն, իսկ 100, 1000, 10,000 միշտ արաբերեն են: Ճապոնացիք բոլոր թվերը սկսած մեկից, փոխ են առել չինարենից. բայց 1—10 թվերը դեռ զուտ ճապոնական ձևով գործ ենածում որոշ դեպքերում:

6. Երբ ասում ենք, թե թվերի մեջ փոխառություն լինում է միայն խոշոր գումարների համար, բնականաբար չենք կարող որոշել, թե ո՞ր թիվն է մեծ և ո՞րը փոքր: Սա շատ հարաբերական մի հասկացություն է: Այս պարագային տարօրինակ չպիտի երևա նույնիսկ փոքր (մեզ համար փոքր համարված) թվերի փոխառությունը: Այսպես՝ ուգրո-ֆիննական լեզուները հնդեվրոպականներից փոխ են առել 7 թիվը (հունգ. *hét* և այլն) և 10 թիվը (գերմ. *zehn*, *das*, հունգ. *tíz*), արիականներից փոխ են առել Վարյուրա բառը (ֆինն. *sata*, հունգ. *sáz* որ է պրո-*sad*), իսկ բալթյան լեզուներից Վազարա բառը (ֆինն. *tuhat*, իսկ հունգ. *ezer* Վազարա իրանյաններից): Այսօր էլ աֆրիկյան վեի լեզուն 100-ը փոխ է առել անգլերենից *hondōro* ձևով և իր քսանորդական ձևով ասում է, օրինակ՝ *hondōro dondo ako mō fera banda 140* և այլն:

7. Բացառիկ դեպք է այն, երբ փոխառությունը կատարվում է նախապաշարումների պատճառով, օրինակ՝ իրանական ադրբ. 13 թիվը համարվում է Վարամա, ուստի ջնջելով այն, հասարակ մարդիկ գործ ենածում արաբերեն *ziyāde* Վավելի բառը:

8. Թվականի փոխառություն կատարվում է նաև խաղերի և չափերի մեջ. օրինակ՝ նարդի խաղում, որ պարսկական գյուտ է և Պարսկաստանից տարածվել է դեպի Արևմուտք, թե՛ հայերի, և թե՛ թուրքերի մեջ 1—6 թվերը պարսկերեն են (եք, դու, սե, չեհար, փանջ, շեշ). տենիս խաղի մեջ թվերը անգլերեն են. մետրական դրություն ընդունած երկրներում ազատորեն գործածվում են՝ սեմտիմ, սեմտիմետր, դեցիմետր, միլիմետր, կիլոմետր, հեկտար: Հատինական ձև է ցեմտեք, որի հետ նույն են նաև հյ. կեմդիետր, արաբ. *qantar*, թրք. *qan* և թար: Ճաշարաններում՝ պերվիյ, վտարոյ (իբրև կերակրի տեսակներ) ընդունված են ամբողջ կովկասում: Ֆրանս. *douzaine* 12 հատ (ռուս. *дюжина*) առևտրական շրջանում համաշխարհային բառ է դարձել (թրք. *duzina* առնված է իտալերենից):

21. ՀԱՄԱՆՈՒՆ ԹՎԵՐ

Համանուն բառերի մասին ընդարձակ պիտի խոսենք բառաքնություն մեջ: Այստեղ մի քանի նկատողություն պիտի անենք թվականների մասին:

Ջանազան լեզուների մեջ պատահում են երբեմն այնպիսի թվականներ, որոնք այլ սովորական բառերի հետ համանուն են, Այսպես՝

Հյ. մի (մեկ) թվանունը համանուն է կազմում հյ. մի արգելական մակբայի հետ:

Ռուս. шесть համանուն է шесть ձողա բառի հետ, որից տարբերվում է վերջաձայնի փոփոխությամբ:

Թուրք. altā (6) նույն է altā տակը և yedi (7) նույն է yedi տեղավա բառի հետ:

Անգլ. two «երկու» միայն գրությամբ է տարբեր too «շատ, չափազանց, նաև» բառից:

Ֆրանս. neuf «9» նույնպես նման է neuf «նոր» բառի հետ, որ ինչ բառարանի մեջ էլ որ հիշված լինի, անհրաժեշտաբար nombre «թվանշան» կամ nouveau «նոր» և կամ ուրիշ որևէ հայտարար բառով պիտի նշանակվի:

Համանունները զգուշալի են ընդհանրապես լեզուների մեջ. ուստի այստեղ էլ սպասելի էին որոշ փոփոխություններ՝ խոստովելու համար բացարձակ համանուն ձևերից:

Ըստ այսմ հյ. մի միջին հայերենում դարձել է միակ > մեկ, որից էլ աշխ. մեկ: Արևմտյան բարբառներում խաղաղ վերացված է գրք. մի ձևը, որ սակայն դեռ կենդանի է արևելյան գրականում և արևելյան բարբառներում:

Այստեղ էլ սակայն, սկսվեց մի թվականի փոխարեն մի հատ ձևի գործածությունը միայն այս վերջին տարիներում: Այսպես՝ մի գեա տես, մի ասա գա և այլն ձևերի փոխարեն այժմ երբեմն կարելի է լսել՝ մի հատ գեա տես, մի հատ ասա գա:

Արևմտյան բարբառներում չկա այդ ձևը, որովհետև «մեյ մը գնա տես, մեյ մը ըսե գա» ձևերը բնավ առիթ չեն աալիս շփոթելու մի գեա, մի ասա արգելականների հետ:

Համանուն թվականների գրությունը ավելի է ծանրանում, երբ մի թվական համանուն է կազմում մի ուրիշ թվականի հետ միևնույն լեզվում: Ուրիշ խոսքով, երբ թվականները ներկայաց-

նուսմ են իրար շատ նման ձևեր: Վերը Բրազիլիայի մերրիեմ լեզվի մեջ տեսանք 2 iaklûde և 3 inklêê ձևերը: Հրո երկրի օնասեղինամ լեզվի մեջ գտնուում ենք 2 soke, 3 sauke, 4 koni-soke (զուլդ 2) և նորակազմ 6 koni-šauken, 7 karreik wiwai šouke, 8 karreik wiwai šauke միայն մի ձայնի տարբերությամբ: Ամերիկյան մազատեկան (mazatecan) լեզվի թվերն են՝ 1 go, 2 ho, 3 ha, 4 nihi, 5 u, 6 hu, 8 hi, բոլորն էլ իրար նման ձայներ: Նմանապես ամերիկյան չինանտեկ լեզվով թվականներն են 3 nne, 5 nya, 6 ñiu, 7nyaa, 8 ñna, 9 nyu, 10 nya. Չուաչի լեզվով չափազանց նման են իրար հետ 2 ñirâq, 3 ñîrôq, 4 ñîrâq. Աֆրիկյան զբանյե կամ սալագա լեզվով՝ 2 ahu, 4 ana, 5 anu.

Աֆրիկյան նտա (գոնջա) լեզվով՝ 2 ahu, 4 ana, 5 anu, ինչպես և 3 asa, 6 asi միևնույն բաներն են:

Աֆրիկյան գանգ լեզվով՝ dueno 12, duena 14, duenu 15.

Ինչպես կարող էին մարդիկ զանազանել այս բոլոր նման ձայները, եթե սովորություն չունենային բառի հետ նաև մատները ցույց տալու: Բնականաբար, եթե այս վերջին պարագան չլիներ, ստիպված պիտի լինեին փոխել այդ բառերը այնպես, որ անշփոթ բառեր ձևացնեին:

22. ԴԱՍԱՆԻՇՆԵՐԸ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԵՑ

Ներածությունից գիտենք, թե ինչ է դասանիշը. զանազան լեզուներ գոյականները վերածում են դասերի և յուրաքանչյուր դասին հատկացնում են մի մասնիկ (դասանիշ), որ իբրև նախամասնիկ կցվում է նույն դասին պատկանող բոլոր գոյականներին և նախադասության մեջ նրան հարաբերող ածականին, դերանվան ու բային: Լեզուների հետագա զարգացման ընթացքում այդ դասերը հետզհետե վերանում և, վերջապես, ջնջվում են, Այդ ժամանակ այդ նախամասնիկները դառնում են կամ բառաձև, կամ որոշիչ հոդ, կամ արականի ու իգականի մասնիկ և այլն: Այս նոր առաջացած պաշտոնների մեջ թերևս ամենից երկարակյացն է այն, որ գործածվում է թվականների հետ՝ իբրև օժանդակ բառ:

Ամեն մի լեզու միևնույն ձևով չի դասակարգում գոյականները:

Կովկասյան արխագերեն լեզվում թվականները ստանում են երկու ձևի վերջավորութուն. բանականների մոտ -ծօ, իսկ անբանների մոտ -ba. ինչպես՝

3 = xp'a (= xba) և xöð

4 = p'sba և p'sdö և այլն:

Դյումեզիլը (Dumézil, Et. comp. էջ 123) շատ լավ ցույց է տալիս, որ այս ծօ ծագում է օծօ «մարդ» բառից:

Թաթերենում (որ իրանական լեզու է) բացարձակ թվականները ունեն երկու ձև: առաջինը պարզական ձևն է, երկրորդը նրա վրա ավելացնում է to հանգը, որ պլս. tã կամ tãy «հատ» բառն է. այսպես՝

1 ye, yetö

2 du, duto

3 sa, sato

4 čor, čorto և այլն:

Ահա մի քանի լեզուների ընդունած դասային բաժանումները. Աֆրիկյան լեզուներում.

1. Մարդկային էակներ.

2. Զուր, հեղուկներ և լուծելի մարմիններ.

3. Փայտ և ծառեր.

4. Խոտ և խոտաբույսեր.

5. Երկիրը, իր մասերը, իր արդյունքները.

6. Տարվա եղանակներ և այլն:

Ինդոնեզյան լեզուներում.

1. Մարդիկ և հրեշտակներ—դասային մասնիկն է oran «անձ».

2. Անասուններ—ikor «պոչ» (այս բառը գնում են, եթե նույնիսկ անասունը պոչ չունենա).

3. Պտուղներ, տներ, քաղաքներ, նավեր, կղզիներ և լճեր—buah «պտուղ».

4. Հառաչեցներ և կտրիկ փոքրիկ առաքյալներ—biyi «հատիկ»

5. Երկուր բաներ—batan «ցողուն».

6. Տափակ իրեր, ինչպես՝ տախտակ, դրամ, կերպաս, տերև և այլն—kəpin «տափակ».

Զինարենում.

ko⁴ հատ (մարդկանց և ուրիշ ամեն բանի համար).

wei⁴ (նիստ) հարգելի անձանց համար.

p'i³ (զույգ)—ձի, ուղտ.

t'ou² (գլուխ)—էջ, ջրբի և ամեն տեսակ անասուն.

k'ou³ (բերան)—թուր, դանակ, զանգակ, խարիսխ, մարդիկ

pa³ (կոթ, բուռ)—աթոռ, դանակ, գդալ, պատառաքաղ.

ting³ (կոճակ)—գահավորակ, գլխարկ, հովանոց.

tao⁴ (ճամբար)—հրամանագիր, գետ.

tsun¹ (սրբություն)—Բուդդա և կանոններ

t'iao³ (ճյուղ)—փողոց, տափատ.

fəng¹ (կնիք)—նամակ, կապոց, ծրար.

liang³—տաեւ (չինական դրամ).

yən³ (աչք)—ջրհոր, գետք.

tu (պատ)—պատ, ցանկապատ.

p'u¹ (շարք)—անկողին.

či¹—արկղ, նավ, կոշիկ, ձեռք, ոտք, հավ, շուն և այլն.

mien⁴ (հարթություն)—թմբուկ, հայելի.

liang⁴—կառքեր.

čang¹ (բացվածք)—սեղան, աթոռ.

čien⁴ (բան)—գործ, առարկա, շորեր.

kuan³ (խողովակ)—վրձին, սրինգ.

kən¹ (արմատ)—ձող, ցից, կայմ.

tien¹ (կաթիլ, կետ)—ժամերի համար.

wei³ (պոչ)—ձկներ

tso⁴ (նիստ)—տաճար, շիրիմ, բլուր, ջրհոր, պանդոկ

k'o¹ (գլխիկ)—մարգարիտ

k'uai⁴ (կտոր)—աղյուս, պարտեզ, դուլարներ.

čien¹ (միջոց)—սենյակ.

Այսպիսի դասանիշներ ունի նաև ճապոներենը (մոտ 30), որոնցից ամենամեծ մասը չինարենից է առնված, մի քանիսը բուն ճապոներեն են:

Աննամերենում.

1. Կլոր և տափակ բաներ, հաց, անիվ և այլն—ban «հաց».

2. Մի ամբողջ սարք կազմող իրեր. ինչպես՝ անկողին, խաղեր, թեյի և սուրճի սպաս և այլն—bo «զույգ»:

3. Ծաղիկներ—boց «ծաղիկ».

4. Ծառեր, տունիկեր և այլ գլանաձև իրեր—kay «ծառ»:

5. Մի զույգից կազմված իրեր (գինդ, օղ), նավի զանազան տեսակներ—tčiek.

6. Դնդաձև իրեր—ku.
7. Գրքեր—kuon «հատոր».
8. Հողի բաժանմունքներ, սովորություններ, ծեսեր—dam.
9. Գլանիկ, ձխափող, ծխախոտ, աֆիոն—dieu «ծխափող».
10. Դրամ—dog.
11. Երեխաներ, ծառաներ և ցածր աստիճանի մարդիկ—
dña կամ t'ag.
12. Փափուկ բաներ—mieց «կտոր».
13. Եղեգ, ծխափող, գիտակ—oց «եղեգ».
14. Թնդանոթի, հրացանի հարվածներ—fat.
15. Պահակներ—fien «անգամ».
16. Պառուկներ—kva «պտուղ».
17. Չվան, թել, պարան—söf.
18. Կտրած հարթ իրեր, ինչպես՝ թուղթ, տախտակ—tam
«կտոր»:

Ամերիկյան վիյոտ լեզվի մեջ թվական անունները առան-
ձին չեն գործածվում, այլ միշտ դասանիշների հետ, որոնք կըց-
վում են թվերի վերջին և հարադրական լեզուների ձևով միա-
նում են ամբողջ նախադասության:

Ընդամենը 17 դասանիշ կա, որոնցից հիշում եմ մի քա-
նիսը.

- ա) մարդկային իրեր, անասուններ—ar.
- բ) կլոր, տափակ իրեր—ätk.
- գ) լայն գնդաձև իրեր—atk.
- դ) փոքր » » —ačk.
- ե) երկար » » —ak:

Ըստ այսմ օրինակ՝ goç 1, rīd 2, rīk 3 բառերը դառ-
նում են՝

goçar, rīdar, rīkar...

goçätk, rīdätk, rīkätk...

Դասանիշները բիրմաներենում.

ս աստվածներ, թագավոր, իշխան, քահանա.

ֆ'ü (ց'ո'ւ) պաշտելի առարկաներ.

ba հարգելի բաներ, հրեշտակ, բրահմաններ, ոգի, հոգի,
զաղափար.

youk անձ.

goung անբան էակներ, կենդանի, ձուկ, թռչուն.
pya ոչ խոր բաներ (շողար, ոռոփի, երկիր, պարտեզ, վեր-
ժակ).

lun կլոր բաներ (ձու, շիշ, բաժակ, ոտք, ձեռք, մատ, պը-
տուկ, պտուղ).

t'we նույնպես կլոր բաներ.

tseng { երկար բաներ (շղթա, նավ, մազ, գետ).
tan {

tsi հետք ապրող բաներ, պարագիտ, ճճի, ձի, փիղ, եզ, նավ.

bhet զույգ բաներ (ձեռք, աչք, ոտք, ականջ).

gyoung գետ, ջրորդան, ճամբա, շավիղ.

t'i շորեղեն.

tshoung իր մեջ պարունակող բան (տուն, վանդակ, վանք,
պալատ, սենյակ, արկղ).

tsoung գիրք, թուղթ.

k'yat տափակ բարակ բան (տերե, ապակի).

hlwa մասերի բաժանված բան, տերե, թերթ.

rat հաստատուն բան, տեղ, լեզու, սովորույթ, հագուստ,
կրոն, ձես.

tan ժամանակի և տարածության մեջ բաժանվող բաներ
(վարձատրություն, մեղք, տաղանդ, ճամբա, դուռ).

peng աճող, արմատ ունեցող բաներ, ծառ, բույս, մազ.

k'won ձայն ունեցող բան (տառ, բառ, ձայն).

k'young մետաղե սրածայր բաներ (գնդասեղ, փուշ, գրիչ,
գրչածայր).

let ձեռքով բռնելու կամ ձեռքով գործածելու բաներ.

t'way արմատ ունեցող երկար բաներ (գետ, հոսանք).

k'eng փռված բաներ.

k'yet առանցքի շուրջ շարժվող բաներ (հովանոց, անիվ).

kweng շրջանակաձև բաներ (օղակ, մատանի).

kun շարովի բան (մանյակ).

k'wet գոգավոր բան (գրպանի ժամացույց).

koh մարմնի պատկեր, նկար, արձան.

k'u անշուշտ իրեր (բանալի, սեղան, շիշ).

t'at բերդ, ամրոց, խրամ, դարպաս.

rwa մարդիկ, ըրահամաններ.

Բիրմայի պեզու լեզուն էլ ունի դասանիշներ, բայց բիր-
մաներենի չափ շատ չէ:

Սիւմերեանք ունի 22 դասանիշ:

Դասանիշները պարսկերենում

- تا tā կտոր—զանազան իրեր.
 نافر nafar անձ—մարդ կամ նաև մեծ անասուններ.
 راس ras գլուխ—չորքոտանիներ.
 زوڭ zavj զույգ—եզներ և զույգ բաներ.
 قلادة qelāde (վզնոց)—շուն հաշվելու համար.
 دست dast ձեռք—բազե.
 قطار qatār շարք—ուղտ, ջորի.
 زنجير zanjīr շղթա—փիղ.
 مربوط mirbat կապ—փիղ.
 كامند kamand օղակ—ջորի.
 ميار mihar սանձ—ուղտ.
 باهله bahle բազեի ձեռնոց—բազե.
 دانه dāne հատիկ—իոքր անասուն, մարդարիտ և այլն.
 قاتا' qatā' կտոր—զանազան իրեր.
 جلد jild հատոր—գիրք.
 بازو bāzū բազուկ—բազեակալ.
 عداد 'adad թիվ—գրամ և այլն.
 دaste daste բուռ—թուղթ, բաժակ և այլն.
 تاپ top կտոր—կտոր, կտավ.
 طاقة tāqe խավ, ծալք, կտավ և այլն.
 مرادة 'arrāde պատվանդան թնդանոթի—թնդանոթ.
 ميل mīl թնդանոթի obelisk—թնդանոթ.
 لولة lūle խողովակ
 قابزه qabze երախակալ
 تاخت tachta աախաակ—թաղիք.
 پاره pāre կտոր—գլուղ, տուն, սար.
 رسته rište թել—ջրանցք, փոս և այլն.
 فرد fard (անհատ)—գորգ.
 پارچه pārče կտոր—տուն, գլուղ, սար:

Մեկանեղյան մոտա լեզվի դասանիշներն են՝

- pul—ցույց է տալիս անձ.
 sage—նավի վրա եղած անձերին հաշվելու համար.
 sogο—փուռնջով կամ ողկուլովով պտուղ հաշվելու համար.

tur, tira—նետ, նավակ հաշվելու համար.

taqa—տուն

»

»

tal—դրամ, փող

»

»

sorako—անգամ, քանի

»

»

pepe—ձուկ

»

»

rowo—մազլցող բույսեր

»

»

raka—հատվածների թիվը հաշվելու համար:

Մալայան դայակ լեզվում թվականների դասանիշներն են՝

btti—մարդկանց համար.

kongan—անասունների համար.

kabawak—կոբակ բաներ.

kapating—բույս է ցույց տալիս. օրինակ՝ idjā karating

kambang մի հատ ծաղիկ:

Ամերիկյան նահուատլ (Մեքսիկա) լեզվի մեջ դասանիշները շատ են կրճատվել. ընդամենը կա 8 դասանիշ, որոնք են.

teti—կոբ բաների համար. ձու, պտուղ և այլն.

tlamantli—զույգ բաների համար.

olotl—եգիպտացորենի հատիկների համար.

platanep—ցողուն և այլն.

pantli—շարք, ակոս, պատ, մարդկանց և իրերի շարք.

ipalti—շոր, սփռոց, թուղթ.

quimilli—հազուստ.

tecpanitli—անձ, մարդ:

Ամերիկյան յուլոկ լեզվի մեջ դասանիշները կցվում են թվականներին՝ իբրև հետամասնիկ. օրինակ՝ նավի կամ վագոնի դասանիշն է -ixteli, ժամանակ, տարի, առթիվ ցույց տալու դասանիշն է -emi և այլն.

Դասանիշները շատ ավելի սակավաթիվ են Օվկիանյան կարոլինյան լեզվի մեջ, որ այն հատկությունն էլ ունի, որ դասանիշը ոչ թե կապում է հաջորդ գոյականին իբրև անկախ բառ, այլ կցում է իբրև մասնիկ նախորդ թվականի հետ: Այսպես՝

շնչավորների համար—šai, man

անշունչների » —ou

փող, քար, խեցի » —fai

ծառերի » —faš

մարմնի մասերի համար զանազան ձևեր. օրինակ՝

7 füs թվով ասում են՝

7 շնչավոր էակ—fūsuman

7 դրամ և այլն—fūsifai

7 անշունչ իր—fūsou

7 ծառ—fūsifaš.

Նույն գրության է հետևում միկրոնեզյան տրուկ լեզուն, որի մեջ թվականները իրենց վերջից ստանում են զանազան մասնիկներ, որոնք առարկաների դասանիշներն են, Այսպես՝ կենդանի էակների համար գրվում է -men; երկար իրերի համար՝ -fot և այլն. ըստ այսմ run (շ) բառը դառնում է ruemen, rufot և այլն. «մի» թիվը ստանում է մինչև 50 ձև. իսկ ընդհանրապես թվականները ունենում են վեց ձև:

Դասանիշների գործածության մեջ առանձնապես հարուստ է լաուերենը, որ սիամերենի նման մի լեզու է: Հոսպիտալիեն իր լաուերեն քերականության մեջ 132—147 էջերում խոսում է թվական անունների հետ գործածվող դասանիշների մասին, և թվում է նրանցից գլխավորները, որոնք թվով 58 հասն են. մինչև անգամ «հովանոցը» ունի իրեն հատուկ դասանիշը, որ է khan.

Երբ դասանիշը գործածվում է իբրև թվականների օժանդակ, գրվում է թվականի ու նրա գոյականի միջև. ահա մի քանի օրինակ աննամերեն լեզվից.

An^y ko may dua kon?
Դուք ունեք քանի՞ (դասանիշ) երեխա.

Toi ko nam dua hai dua trai,
Ես ունեմ 5 (դասանիշ) 2 (դասանիշ) տղա,
ba dua gai.
3 (դասանիշ) աղջիկ:

Դասային մասնիկների նման գործածություն գիտի նաև տաճկերենը, ուր ունենք՝

nefer (անձ)—շնչավորի համար. aded—անշունչ իրեր.

bab (դուռ)—շենքերի համար. qəta—նամակ և այլն.

res (գլուխ)—անասունների համար.

pare (կտոր)—թնդանոթների համար.

dane (հատ)—անշունչների համար:

Գերմ. ասվում է 100 Mann Soldaten, 10 stück Rindvieh
և այլն:

Վերջապես նույնի հետքերը կան արդի հայերենի, մանա-
վանդ ժողովրդական լեզվի մեջ. ինչպես, օրինակ՝

Ձեռք—շորերի, անկողնի համար (նախապես մի հնգյակ, այս
իմաստը պահում է դեռ Գնձ. մի ձեռք ճղողուր Վհինգ ընկուղձ).

Գլուխ—անասունների համար.

Կտոր—անշունչ իրերի համար:

Օրինակ՝ հինգ գլուխ ոչխար ունեմ, երեք ձեռք անկողին
և այլն:

Այս բոլոր դասային բառերի տեղ մենք կարող ենք դնել
«հատ» ընդհանուր բառը:

Դասանիշները գոյություն ունեն նաև Համշենի բարբա-
ռում:

Առարկաների հատը թվելու ժամանակ գործածված բա-
ռերն են՝

Կլեօխ<գլուխ, փոքր և մեծ անասունների համար (այծ,
ոչխար, եզ, գոմեշ).

Բէշ<պոչ. մեծատավար (մալ).

Գոդէշ<կոտոշ (ծաղրի համար է ասվում՝ տավարի մասին
խոսելիս):

Ուրիշ առարկաների համար ասվում է միայն հատ<հադ,
փաղաքշարար՝ հադիգ. օրինակ՝ քօնի՛ հադիգ մալ ունիս:

Ասացինք վերը, որ դասանիշները ընդհանրապես և թվա-
կանների վրայից մասնավորապես վերանում են հետզհետե,
մինչև հասնում են միևնույնի և ապա. ջնջվում: Այս մասին
գեղեցիկ օրինակ է տալիս ամերիկյան մայա լեզուն, որ առաջ
ուներ է 81 տեսակ դասանիշ: Սրանց ցանկը տես Tozzer,
էջ 290—3: Բայց այժմ այդ բոլորից մնացել են միայն երկուսը,
մեկը՝ շնչավոր, մյուսը՝ անշունչ առարկաների համար: Օրինակ՝

oš tul winik

3 հատ մարդ

oš p'el na

3 հատ տուն:

Մայա լեզվի պատկերն է ցույց տալիս նաև ամերիկյան
սահապտին լեզուն, ուր դասանիշները բոլորովին վերջանալով,
պահել են միայն մի հետք, այդ այն է, որ 2, 3, 4, 5 և 10
թվերը երկուսական ձև ունեն. մեկը՝ շնչավորների, և մյուսը՝

անշունչների համար. շնչավորների ձևը վերջանում է u ձայնավորով, անշունչների ձևը՝ d կամ t բաղաձայնով. Այսպես՝

շնչ.	անշ.
2 napu	nīpt
3 mētau	mētađ
4 pinapu	pinīpt և այլն,

Շատ կրճատված է դասանիշների թիվը՝ նաև այնու լեզվի մեջ, ուր հասել է մեկի. այստեղ անասուններ և երբեմն էլ իրեր հաշվելու ժամանակ թվականից հետո դնում են piš. ինչպես՝ seta «շուն» բառով՝

seta šinep	շուն	մի
» tup piš	»	2
» rep piš	»	3
» inep »	»	4:

Թեև այնուի հարևան լեզուները (ճապոներեն և չինարեն) ունեն բազմատեսակ դասանիշներ, բայց այնուի չունի. այս մեկը հին դասանիշների վերջին մնացորդն է:

Անշունչ դասանշավոր թվականի արդյունք է այն, որ ամերիկյան կարրիեր լեզվի մեջ թվականը փոխվում է հինգ ձևով՝ ըստ առարկայի դասի, օրինակ՝ t'a «երեք» թիվը ստանում է հետևյալ ձևերը.

1. t'a—անկախ.
2. t'ane (ընտանի անասունների և անձերի համար).
3. t'at (հաջորդական բաների համար, ինչպես՝ 3 օր, 3 գիշեր, 3 ձմեռ, 3 տարի, ինչպես նաև բայանուններից առաջացած գոյականների համար).
4. t'aten (տեղ ցույց տվող բառերի համար. ինչպես՝ տուն, դյուղ, դաշտ և այլն).
5. t'auh (տեսակ, զույգ, գույն, կերպ և այլն). մնացյալի համար դրվում է ա ձևը:

Նույնպես և ամերիկյան ցիմշիան լեզվի մեջ ըստ առարկայի տեսակի տարբեր թվեր են գործածվում, որոնք մինչև ութ տեսակի փոխվում են. օրինակ՝ 3 ասելու համար հասարակ և ընդհանուր բառն է gwant, կլոր առարկաների համար՝ k'ule, երկար առարկաների համար՝ galegan, մարդկանց համար gulân, նավերի համար՝ galcgantk, չափերի համար՝ k'ul'ôn. Այս տար-

օրինակ երևույթը անշուշտ առաջացել է նախկին դասանիշներով թվարկությունից. բայց այժմ դասանիշները մի դասի կամ մասնիկի վերածվելով կպել են թվականին, կամ ձևափոխել են այն. կան և բոլորովին տարբեր բառեր. օրինակ՝ 8 թվի համար ունենք qandā'it, yukdalt (որոնց արմատներ են qan և yuk), 2 թվի համար ունենք t'epxad, guop'el, ga°psxan, galbā'ltk.

Դասանիշների վերջին հետքերը երևում են հյուս. կովկասյան լեզուների մեջ. օրինակ՝ լեզգիներենում բոլոր թվականների ծայրին դրվում է դ. օրինակ՝ սադ «մեկ», ծըդ «10». իսկ 11 լինում է ծըսադ, որից երևում է, թե դ մասնիկ է: Սա անշուշտ հնապես «հատ» նշանակող մի բառի վերջին մնացորդն է, նախապես ծառայել է իբր դասանիշ, իսկ այժմ վերածվել է աննշանակ մասնիկի: Նմանապես արխազերենում թվականները 2—10 համբելիս ստանում են ba p'a մասնիկը (տես էջ 213):

23. ԹՎԵՐԻ ՇԱՐՔԸ

Վերը տեսանք, թե լեզուները ինչ շարք են ընդունում, երբ թիվը բաղկացած է մի միավորից և մի տասնավորից:

Այստեղ պիտի խոսենք ավելի մեծ թվերի շարքի մասին, երբ ունենք բյուր, հազար, հարյուր, տասնավոր և միավոր:

Ընդհանուր ընդունված կարգը այն է, որ ամենամեծ թիվը անցնում է առաջ, ավելի փոքրերը գալիս են հետո, ճիշտ ինչպես թվաբանական արտահայտություն մեջ. օրինակ՝

Հարյուր քսան երեք հազար, չորս հարյուր հիսուն և վեց: Նույնը չինարենում էլ լինում է.

i ⁴ —pai ³	ör ¹ i ⁴ —ši ³	san ¹	çien ¹	sə ⁴ -pai ³	wa ³ —ši ²	lëo ⁴
1×100	2×10	3×1000		4×100	5×10	6

Այս շարքը ընդունված է նաև արդի եվրոպական լեզուներում. օրինակ՝

Ֆրանս. cent vingt trois mille quatre cent cinquante six

Նույնը և մեր հարևան լեզուների մեջ.

ռուս. двадцать три тысячи четыреста пятьдесят шесть.

վրաց. ას ოცდაცდასამი ათასი, ოთხას ოცდაცდა ოთხ.

ադրբեյ. йүз ийirmi yč min dərđ йүз элли алты

Թրք. yüz yigirmi uç bin dört yüz elli altı
պրս. sad u bist u se hazār čahār sad panjān u šaš:

Կան լեզուներ, որոնք այս ընդհանուր շարքից մասամբ չեզոքում են և թվերի մեջ մի ուրիշ շարք են մտցնում, օրինակ՝ արաբերենում ճիշտ վերջիններին հակառակ ձևով սկսում են փոքրից և գնում են դեպի մեծը. օրինակ՝ 1896=sittatun va tis'ūna na ṭamānumiāetin (որ է 6. 90. 800. 1000) բայց կարելի է ժողովրդական ձևով ասել՝ alfun va ṭamānumiāetin vā sittatun va tis'ūna:

Մալգաշերեն լեզվում էլ թվերի շարքի ժամանակ սկսում են փոքրից և հետզհետե գնում են դեպի մեծը. այսպես՝ նախ միավորը, ապա՝ տասնավորը, ապա՝ հազարավորը և այլն. միավորը տասնավորին կցվում է amby բառով, որ նշանակում է ռավելիք. իսկ մյուսները (տասնավորը հարյուրավորին և հարյուրավորը հազարավորին) կցվում են sy «և» բառով: Օրինակ՝ 2467՝

fito	amby	enim—polo	sy	efa	dzato
7	+	6 10	և	4	100
sy	roa	arivo			
և	2	հազար:			

Տարօրինակ շարք է ներկայացնում հին իսլանդերենը, ուր հարափոփոխ ետևադասությունով ռաբ ունենք՝ օրինակ՝

292=a	dáu	nochat	ar	dib	cetaib
	2	90	(նախդիր)	2	100
185,000—coic	mili	ochtmogat	ar chét		
	5	1000	80	100	

Չինարենը, որ թեև թվերի շարքը պահում է սովորական ձևով, ինչպես տեսանք, բայց բազմաճյուղի մի թվարկության մեջ, ուր որ հազարավորներից, հարյուրավորներից կամ տասնավորներից մեկը պարկասում է, նրա աեղ գնում է liŋ², որ համապատասխանում է մեր զերոյին. Օրինակ՝

107=i ⁴ —pai ⁸	liŋ ²	xi ¹
1 100	—	7

(այսինքն՝ մի հարյուր՝ չիք տասը և յոթ).

$$1207 = i^4 - \text{čien}^1 \quad \text{ōrl}^4 - \text{pai}^3 \quad \text{liŋ}^2 \quad \text{čil}^1$$

$$1 \quad 1000 \quad 2 \quad 100 \quad - \quad 7$$

(այսինքն՝ մի հազար, երկու հարյուր, չիք տասը և յոթ)։

$$1027 = i^4 \quad \text{čien}^1 \quad \text{liŋ}^2 \quad \text{ōrl}^4 - \text{ši}^3 \quad \text{čil}^1$$

$$1 \quad 1000 \quad - \quad 2 \quad 10 \quad 7$$

(այսինքն՝ մի հազար, չիք հարյուր, քսան և յոթ)։

$$10,007 = i^1 - \text{wan}^4 - \text{liŋ}^2 \quad \text{čil}^1$$

$$1 \quad 10000 \quad - \quad 7$$

(այսինքն՝ մի բյուր, չիք հազար, հարյուր, տասը, և յոթ)։

Երբ թվի վերջում կան զերոներ, չեն գործածում liŋ^3 բառը։
օրինակ՝ $250 = \text{ōrl}^4 - \text{pai}^3 \quad \text{wu}^3$
 $2 \quad 100 \quad 5$

այսինքն՝ երկու հարյուր, հինգ (տասը կրճատված)։

Բայց սա չի կարող հասկացվել 205, որովհետև 205-ը պիտի լիներ՝

$$\text{ōrl}^4 - \text{pai}^3 \quad \text{liŋ}^3 \quad \text{wu}$$

$$2 \quad 100 \quad - \quad 5$$

(այսինքն՝ երկու հարյուր, չիք տասը և հինգ)։

Նմանապես $2500 = \text{ōrl}^4 - \text{čien}^1 \quad \text{wu}$

(այսինքն՝ երկու հազար հինգ (հարյուր կրճատված)։

Բայց սա չի կարող հասկացվել 2005, որովհետև 2005-ը պիտի լիներ՝ $\text{ōrl}^4 - \text{čien}^1 \quad \text{liŋ}^2 \quad \text{wu}$
 $2 \quad 1000 \quad - \quad 5$

(այսինքն՝ երկու հազար, չիք հարյուր, տասը, և հինգ)։

Վերջացնելու համար այս ենթաբաժինը, պետք է խոսել այն մասին, թե մեծ թվերի շարքի մեջ ինչ կապակցություններ կարող են լինել։

Հին հայերենից գիտենք, որ միավորը տասնավորի հետ միանում է այնպես, որ կազմում է մի ամբողջական բառ և երկու բառերը չեն կարող գրվել անջատ։ Այսպես՝ մետատան, երկոտատան, երեքտատան և այլն, մի-մի ամբողջական բառեր են և անկարելի է գրել մե տատան, երկո տատան և այլն։

Նմանապես հարյուրավորներից առաջ դրված միավորը անանջատ միանում է բառին։ Ըստ որում ասում ենք երկերիւ-

(այն է երկու հարյուր), Սրա նման էլ երեքհարյուր բառը ՆՀԲ գրվում է իբրև մի բառ: Գործածություն ժամանակ էլ տեսնում ենք որ երեք եզրը անփոփոխ մնում է և չի հոլովվում. օրինակ՝ Յերեքհարիւր կանգնոյ զերկայնութիւն տապանին (Ծն. զ 15), և ոչ թէ յերից...

Ետ երեքհարիւր դահեկան (Ծն. թե. 22), և ոչ թէ երիս...

Եւ նա կանգնեաց զնիզակն իւր ի վերայ երեքհարիւրոց վիւրաւորացն (Բ. Թգ. իգ. 18): Սրա հետ հմտ. Ա. Թագ. Ժա. 11 ի վերայ երեքհարիւր վիրավորացն: Երեկուսի մեջ էլ երեք անհոլով է և չի ասվում երից հարիւրոց...

Տրված բոլոր այս օրինակներում ՆՀԲ գրում է անանջատ երեքհարիւր, թեև Պոլսի 1895 թվականի հրատարակության մեջ գտնում ենք անջատ երեք հարեր:

ՆՀԲ գրում է նաև անանջատ հիմգհարիւր, հիեգհազար, չորեքհարիւր, վեցհազար, վեցհարիւր, իմնհարիւր: Սակայն մեջբերած վկայությունների մեջ հաճախ գրում է անջատ: Նույնիսկ եօթն հազար և եօթն հարիւր բառերի համար ասում է, թե առջայնչափ բարդ համարին, որչափ կրկին բառք յայտնիք. նոյն և ումկ.՝:

Արդի գրականում թեև միավորը տասնավորի հետ անանջատ ենք գրում, բայց հարյուր և հազար բառերի հետ եղած միացումները գրում ենք անջատ: Այսպես՝

Երեք հարյուր, երեք հազար, հինգ հարյուր հիսուն, քառասունհեռթ, տասնհինգ և այլն:

Սովորության հակառակ է գրել հարյուրյոթանասունութ, ինչպես գտնում ենք, օրինակ՝ Մկրտչյանի մոտ, Նովեմբեր և ակնարկներ, Երևան, 1945, էջ 179:

ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ՀՆԴԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒՄ

1. ԲԱՅԱՐՁԱԿ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ

Հաջվական կարողութայան զարգացումը և լեզուների զանազան թվական սխառեմները ուսումնասիրելուց հետո, անցնենք ուսումնասիրելու հնդեվրոպական լեզուների թվականները, այդ թվականների բառական ծագումը, նրանց ստուգաբանական մեկնությունը և զանազան լեզուների մեջ կրած ձևափոխությունը:

Հնդեվրոպական լեզվում թվականները հետևում են տասնորդական դրություն. մեկից մինչև 10 բոլոր թվերը նշանակվում են առանձին անուններով, տասնյակները կազմվում են բազմապատկումով և միջոցները լրացվում են միավորների գումարով. վերջապես կա «հարյուր» թիվը, իսկ հազարը անհայտ է հնդեվրոպական լեզվին:

Առաջին տասը թվերը հետևյալ ձևով են.

1. հնդեվր. ար. *sems* իգ. *smia* չեզ. *sem*, որից են թուար. ար. *sas*, իգ. *sām*, հն. ար. *עֶשְׂרֵה* իգ. *մեօ* չեզ. *ěv*, քուչ. *šeme* և հյ. մի: Բուլորի արմատն է հնդեվր. *sem* «մի, միակ» ածականը, որ ստորին ձայնադարձի *sm* ձևով երևում է զանազան բարդությունների մեջ. ինչպես՝ սանս. *sakṛ't*, զնդ. *ha-kəṛət*, լատ. *sem-el*, հն. *ἑ-πᾶς*, *ἑ-πᾶς* «մի անգամ», լատ. *sim-plex* «պարզ», հիւլ. *samail* «հավասարություն» և այլն: Եվ, վերջապես, միևնույն արմատն է, որ ստանում է հետևյալ նշանակությունները. 1. «նույն, միևնույն, հավասար, երկուսն էլ մեկ» (սանս. *samās*, հայրս. *hama-*, հն. *δμοιος*, որից՝ համ, հով մասնիկը), 2. «նույնը, նույնինքն, ինքը» (գոթ. *sama* «այս», հբգ. *samo* «նույն այս», հիւլ. *som* «ինքը», հսլ. *samu* «ինքը»), 3. «միասին, կից մեկտեղ» հն. *δμου*, սանս. *sa-*, զնդ. *ha-*, գերմ. *zu-sammen*, հսլ. *są*, ռուս. *c, co-* «կից, միասին» մասնիկը և նախդիրը), 4. «բոլոր, ամեն» (գերմ. *sammeln*, զնդ. *hama-* որից հյ. համայն):

Այս ձևի հետ կար նաև հնդեվր. *oi-*, որ բնապես նշանակում էր «մենակ» և որից սաստկություն համար զանազան

ածանցներով կազմվեցին «մեկ» նշանակող ձևերը՝ oi-no, oi-vo, oi-ko- ինչպես՝ հն. οἷκοσ «մենակ», սանս. ē-ka (պրս. yak), հարս. aiva, զնդ. aēvō, լատ. oinos > unus, հիւլ. ōen, գոթ. alus, հրգ. ein, հարուս. ainan, հւլ. i-nū, լիթ. v-ē-nas, հն. օլնի գլանի մեկ թիւը:—
Նման մի սաստկական ձև է նաև հւլ. jedin-ū, ռուս. един-ый:

2. Հնդեվր. ար. dwō, dwōu, իգ. dwai չեզ. dwoi, որից՝ թոխար. ար. wu, իգ. we, վեդ. dvā, d^u vā, duvau, dvau իգ. և չեզ. duvé, զնդ. duva, dva, duyē, հւլ. dūva, dūvē, dve, հն. dōo, հոմեր. δῶω, լատ. duo, duae, լիթ. du, dvi, հիւլ. dau, dā, dī, հյ. երկու, գոթ. tvai, tvos, tva, հրգ. գերմ. zwei և այլն: Սրա հետ կա նաև մի ուրիշ բառ, որ նշանակում է «երկոցեան», հմմտ. սանս. ubhau, ubhe, հզնդ. ubē, հւլ. oba, obe, լիթ. abū, abi, հն. օբա, լատ. ambo, թոխար. āmpi, գոթ. bai և այլն:

3. Հնդեվր. ար. treies, իգ. tisres, չեզ. trī, որից սանս. trāyas, tistrās, trī, հն. τρεῖς, τρία, թոխար. ար. tre, իգ. tri, զնդ. θri, tišaro, լատ. trēs, tria, հւլ. trije, tri, լիթ. try's գոթ. θreis, θria, հիւլ. trī, teoir, հրգ. drī, քուչ. traiy և այլն (իդական ձևի մեջ -sr- «կին» բառն է, որից նաև swe-sōr «քույր»):

4. Հնդեվր. k^wetwor, k^wetwer, k^wetur- և այլն, որից՝ սանս. čatvāras, čatūras, իգ. čātasras, չեզ. čatvāri, զնդ. čawar, թոխար. čtwar, քուչ. čtwār, čtwer, լատ. quattuor, հւլ. četyre, լիթ. keturi, գոթ. fidwor, հրգ. fior, հիւլ. cethir, cetheora, հն. դոր. τέτορες, ատա. τέτταρες, բեովտ. πέτταρες, գալլ. pedwar, հյ. չորք և այլն:

5. Հնդեվր. penk^we, որից սանս. pāñča, զնդ. pañča, հն. πέντε, լեւր. πέμπε, թոխար. pān, քուչ. piš, pič, լատ. quinque, (<*penque), հւլ. peŋti, լիթ. penki, գոթ. հրգ. fimf, հիւլ. cōic, ալբան. pese, peše և այլն:

6. Հնդեվր. k'sveks, որ և svek's, k'sek's, sek's, k'vek's, vek's ձևերով է երևում. սրանցից՝ սանս. šat, šaš, զնդ. xšvaš, հն. Ṣṣ, Ṣṣ, լատ. sex, հւլ. šesti, լիթ. šeši, հրգ. sehs, գոթ. sahs, հսաքո. sehs, հիւլ. sē, գալլ. chwech, թոխար. šāk, ալբան. g'ašts և այլն:

7. Հնդեվր. septm, որից՝ սանս. saptā, զնդ. hapta, պրս. haft, հն. ἑπτά, լատ. septem, հւլ. sedmi, լիթ. septyni, գոթ. հրգ. sibun, հիւլ. seeht, թոխար. špāt, ալբան. štate և այլն:

8. Հնդեվր. ok'tō, ok'tōu, որից՝ սանս. aṣṭā, aṣṭāu, զնդ. aṣṭa, թոխար. okāt, քուչ. okt, հն. ὀκτώ, լատ. octo, հրգ. ahto,

գոթ. ahtau, հիւլ. ochtn-, հսլ. osmi, լիթ. aštū-ni, կիմր. wyth, արաբ. tete և այլն:

9. Հնդեվր. névū, որից՝ սանս. և զնդ. nava, հն. նոնեֆա, լատ. novem, գոթ. niun, հրգ. niun, գերմ. neun, հիւլ. nōin, թուրք. և քուչ. nū, հսլ. devēti, լիթ. devyni, արաբ. nendē և այլն. — օսսերենում կազմվել է farast, որ բուն նշ. «յայնկոյս ութ»:

10. Հնդեվր. dék'ap, որից՝ սանս. dāṣa, զնդ. dasa, հն. dēka, լատ. decem, հսլ. deçeti, լիթ. dēšimt, գոթ. taihun, հրգ. zehan, գերմ. zehn, հիւլ. deichn-, արաբ. djete, թուրք. çak կամ sâk:

Քերականորեն այս տասը թվականները բաժանվում են երկու տիպի. 1, 2, 3, 4 թե՛ սեռ ունեն, և թե՛ հոլովվում են (սխալմամբ բնականաբար միայն եզակի է, երկու երկակի է, 3 և 4 հոգնակի և այլն). սկսած հինգից մինչև 10 հոլովվում են և հիշել սեռ ունեն. միայն 8 (ok'tou) նախապես երկակի էր, որ հետո երկակիի նշանից զրկվելով՝ դարձավ ok'to:

Ուրիշ լեզուներից հիշատակելի է այս դեպքում բերբերական տաժաշեկ լեզուն, ուր բոլոր թվականները ար. և իգ. ունեն առանձին ձևեր, սկսած 1-ից մինչև 10 և 100-ից վեր՝ մինչև վերջ:

Հր. արաբական ընտանիքի լեզուներից մեհրի լեզուն այսօր էլ 1—10 թվականների համար ունի ար. և իգ. առանձին ձևեր. իգականները հանգում են ըստ օրինի միշտ ի վերջավորությամբ: Զարմանալի կերպով սրա ճիշտ հակառակն է շեառուրի լեզուն, որ ի հանգը դնում է արականների ծայրին. օրինակ՝

ար.	իգ.
7 šbe't	šo'
8 tinit	tūni
9 tsây't	tiš
10 'ašerit	'ās'er

Ուրիշ ընտանիքներից էլ, օրինակ՝ Հիմալայան վայու լեզուն գիտի սեռերով զանազանել առաջին չորս թվերը միայն, իսկ 5-ից սկսած զանազանութուն չկա. այսպես՝

ար.	իգ.	անշունչ
1 kom-pu	kwo-mi	ko-lu
2 nāk-pu	nāng-mi	nā-yung

ար.	իգ.	անշունչ
3 chhuk-pu	chhung-mi	chhu-yung
4 blik-pu	blig-mi	bli-ning
5 ū-ning	բոլոր սեռերի համար:	

Տասնյակները կազմվում են բարդությամբ, որի առաջին հզրը միավորն է և երկրորդը հնդեվր. dek'm աստուք՝ բառի մի ածանցը՝* dék'mti, որ նշանակում է աստասնյակ: Այս բառը, սակայն, բարդության ժամանակ կրճատվելով դառնում է k'mt, k'omt, առնվում է չեզոք սեռով, երկակին լինում է k'mt-ī, հոգնակին՝ k'omtə կամ k'omtā (օ երկար կամ կարճ): Ըստ այսմ միավորն էլ դրվում է չեզոք սեռով: Այսպես՝ dwoi «երկու», որ կրճատվելով լինում է wi, tri «երեք», penk՝ «հինգ» և այլն: Ըստ այսմ կազմվում են՝

Հնդեվր. wi-k'mti>սանս. vimṣati, զնդ. visaiti, քուչ. ikam, թոխար. wiki, հն. εἰκοσι, դոր. fixati, լատ. viginti, հյ. քսան, բրբատ. ugent.

Հնդեվր. tri-k'omtə>սանս. trimṣāt, հն. տրիձփոտա, զնդ. θρί-sat, թոխար. taryak, լատ. triginta, հյ. եքսան, բրբատ. tregant. հնդեվր. k'etwr-komtə>սանս. ṣatvāriṣāt, զնդ. չաθwarəsat, հն. դոր. τεσπῳκοντα, լատ. quadrāgintā. հնդեվր. penk՝ ē-kōmtə>, սանս. pañcāṣāt, զնդ. pañcasat, հն. πεντήκοντα, լատ. quinquaginta, հյ. հիսուն, թոխար. pnāk և այլն:

Տասնյակների կազմության այս եղանակը պահված է հնդ. իրանականի, հունականի, հայերենի, լատինականի և կելտականի մեջ. մյուս խմբերից գերմանականը և բալթիկ-սլավոնականը, k'mt շատ ձևափոխված և այլևս անճանաչելի դարձած լինելու պատճառով, կազմել են մի նոր ձև՝ միավորների և ամբողջական «տասն» բառի հարադրությամբ, արական սեռով, այսպես՝

20—հսլ. dūva desēti	լիթ. dvidesimt
30—հսլ. tri desēti	լիթ. trys dēsimtys
40—հսլ. četyredesete	լիթ. kėturios dēsimtys
50—հսլ. pėti desėtu	լիթ. pėnkios dēsimtys

20—գոթ. twaitigjus	հռդ. zweinzug
30—գոթ. θreis tigjus,	հռդ. drizzug
40—գոթ. fidwor tigjus,	հռդ. fiorzug
50—գոթ. fimf tigjus	հռդ. finfzug և այլն:

Գոթականի այս tigjus ձևը առաջանում է նախավոր tigus- բառից, որ նշանակում է «տասնյակ» և ապա գերմաներենում դարձել է -zig:

Թոխարերենն էլ 60-ից սկսած ասում է՝

60 säksäk

70 šāptuk

80 oktuk

90 nmuk.

Հրդ. 60-ից վեր հաշվում էին

60 sēhszug

70 sibunzo

80 ahtozo

90 *niunzo.

100 zehanzo

Բայց սկսած Թ 20-ի տեղ էլ սկսեցին դնել zog «տասնյակ» և բոլոր թվականները միաձև դարձան.

Zehanzug 100 ձևը շատ գործածական դարձավ, այնպես որ մինչև իսկ 200 zwiro zehanzug, 500 finstunt cēnzog, 1000 zēnstunt zēnzec 1200 zwelif stunt zenzeg գրված են, որոնցից հետո եկավ hunt 100, dūsunt, thūsunt 1000.

Սկսած 60-ից հնդ-իրանական լեզուները կազմում են վերացական ձևով. այսպես՝

60—սանս. śaṣṭi

հնդ. xšvašti

70— » sapṭati

» haptaiti

80— » aṣṭi

» aṣṭāiti

90— » navati

» navaiti.

Նմանապես հունարենում սկսած 70-ից թվականները կազմվում են դասական ձևերից (εβδομήκοντα, ὀγδοήκοντα, ἐνενηήκοντα), իսկ գերմանականում սկսում է մի նոր ձև, որ է՝

գոթ.

հսաքս

70 sibun tēhund

antsibunta

80 ahtau tēhund

antahtōda

90 niun tēhund

nigonda.

Տասնյակների միջոցները կազմվում են միավորների հադդերությամբ «տասն» բառի վրա, որ ցեղակից լեզուներից ոմանց մեջ պահում է իր սկզբնական ձևը, մյուսների մեջ փոխվում, ինչպես՝

սանս.	հն.	լիթ.
11 ékādāṣa	էոձեա.	vēnūlika
12 dvādaṣa	ծաձեա	dvýlika
13 trāyodaṣa	տրեյ՝ և ձեա	trylika
14 čaturdaṣa	տէտարե՝ և ձեա	keturiolika

գոթ.	հրգ.	լատ.
11 ainlif	ainlif	undecim
12 twalif	zwelif	duodecim
13	drizehan	trēdecim
14 fidvōrtaihun	fiorzehan	quattuordecim.

Գերմանական ձևը կազմված է -libi բառով, որ նշանակում է «մնաց»։ Իբր թե 11=(10-ի վրա) մեկ մնաց, 12=(10-ի վրա) 2 մնաց. այս libi նույն է b-leiben «մնալ» բառի հետ։ Նույնպես և լիթ. -lika (=հյ. լիթ) «մնալ» արմատից։

«Հարյուր» բառի հնդեվր. ձևն է k'mto'-, որ կազմված է համարվում dek'm 10 բառից՝ to մասնիկով—dk'm-to'—որից սանս. śatām, զնդ. satəm, հն. 𐬕𐬀𐬎𐬎𐬀𐬎𐬀 (բառացի «մի հարյուր»), լատ. centum, հուլ. sūto, լիթ. šimtas, գոթ. hund, հրգ. hunt, գալլ. cant, թուրք. kant, քուչ. kante (գոթականն ունի նաև նորահնար taihun tēhund 10×10)։ Գերմանականում րաժ «հաշիվ» բառի բարդությամբ կազմվեց գերմ. hund-ert, անգլ. hund-red բառացի՝ «100 հաշիվ»։

«Հազար» բառի համար ընդհանուր հնդեվրոպական ձև չկա. ցեղակից լեզուներն ունեն՝ սանս. sahasram, զնդ. hazaṣṛam, հն. 𐬕𐬀𐬎𐬎𐬀𐬎𐬀𐬎𐬀, գոթ. θūsundi, հրգ. dūsunt, հուլ. tysŏsta, հպրուս. tūsimtons, լիթ. tukstantis, թուրք. wāls, քուչ. yaltse, լատ. mille։

Բրուգմանը «հազար» բառի նախաձևը դնում է g'héslo, որից sa «մեկ» հավելվածով՝ սանս. sa-hasra, լեւոր. 𐬕𐬀𐬎𐬎𐬀𐬎𐬀, իսկ g'zhli ձևից smi «մեկ» հավելվածով՝ լատ. mille։

2. ԹՎԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Այժմ կարևոր է մի քանի խոսք ասել թվերի անվան նշանակութային մասին։ Անկարելի է, որ այս անունները (մեկ, երկու, տաս և այլն) առանց մտածութային և առանց նպատակի դրված լինեն։ Պետք է, որ այս բառերը որևէ նշանակութուն ունեցած

լինեն: Լեզվաբանության համար ամենադժվար (չափ անգամ անլուծելի) խնդիրներից մեկն էլ այս նախավոր նշանակութունները գտնել, երևան հանելն է: Սակայն, որչափ որ ծանոթ մեկնություններից տեսնվում է, սրանք ընդհանրապես առնված են մարմնի անդամների անուններից:

Վերևում մի քանի տեղ տեսանք ճիցգը իբր «ձեռք, թաթ» այսպես՝ Մուրրեի բնիկների լեզվով ճիցգը կոչվում է *ryup mur-nangin*, որ նշանակում է «մեկ ձեռք»։ տասը կոչվում է *politi murnangin*, որ է՝ «երկու ձեռք»։

Ամերիկյան կատ լեզուն թվականները հաշվում է այսպես.

1 la ha

2 nak ka

3 tak

4 nak ka nak ka, որ է 2 հատ 2

5 la sa ni

6 yī ban la ha նշանակում է «մյուս կողմը մեկ»,

այսինքն՝ մյուս ձեռքի վրա.

7—9 շարունակվում է նույն ձևով՝

7 yī ban nak ka «մյուս կողմը երկու»

8 " " tak " «մյուս » երեք»

9 " " nak ka nak ka «մյուս » 2.2»:

Լաբրադորում հինգն է *tallek* «ձեռք», իսկ քսանը լինում է «ձեռք և ոտք միասին»: Մալայան և ամբողջ պոլինեզյան լեզուների մեջ 5 կոչվում է *ima, rima, lima*, որ նշանակում է «ձեռք»: Հայ բողայերեն հինգը կոչվում է ար մը, որ նշանակում է «ձեռք մը»: Այնու լեզվով հինգը կոչվում է *ašikne*, որ գալիս է *aške* «ձեռք» բառից: Թուրքերեն *elli* «հիսուն» գալիս է *el* «ձեռք» բառից՝ իբր ակնարկություն հինգ մատերի (յուրաքանչյուրը մի տասնյակ առնելով), իսկ զթգ Քառասուն» ծագում է զթ-րձգ «կոտրած» բառից (իբր թե բուրժ մատը ծալած): Էսկիմոսների լեզվով քսանը կոչվում է «մարդ» (այսինքն՝ մարդու ձեռքի և ոտքի մատների գումարը), իսկ հարյուրը՝ հինգ մարդ:

Ամերիկյան տակելոմա լեզվով քսանը կոչվում է *yap'amis*, որ նշանակում է «մարդ մի» (*yap'a* «մարդ» + *mis* «մեկ»): Դահոմեի էվե բարբառով *afoto* «15» նշանակում է «երեք ոտք»:

Այստեղ թերևս կարելի է ավելացնել նաև թրք. yüz «հարյուր», այսինքն՝ «երես, դեմք»: Ձեռքի և ոտքի կապակցությամբ զանազան արտահայտություններ էլ շատ կան:

Աֆրիկյան հերերո լեզվով hambouwwe 6 առաջանում է hamba «վրայից ցատկել» + umwe «մեկ» բառերից և ցույց է տալիս հաշվի ժամանակ մի ձեռքից մյուսին անցնելը: Այս ձևով կազմված են նաև hambombari 7 (imbari 2 բառից), hambon-datu 8 (indatu 3 բառից):

Աֆրիկյան դահոմե կամ ֆոնգհե լեզվով առաջին 1—10 թվերն են.

1 dokpo, de, 2 we, 3 ato, 4 enè, 5 ato', 6 aize, 7 tewe, 8 tato, 9 tene, 10 wo:

Սրանցից 7—9 առաջանում են 5 բառից, այսպես՝ 7 tewe (5+2), 8 tato (5+3), 9 tene (5+4). afoto 15 կազմված է afo «ոտք» + ato 3 բառերից. սրանից էլ կազմվում են.

afoto nuku do kpo	16	(15 և 1)
" " we	17	(15 և 2)
" " ato	18	(15 և 3)
" " ne	19	(15 և 4)

ko «քսան» (թերևս նշանակում է մատներին հաշվի վերջացնել)

30 gba, 35 gbato, 36 gbato nuku dokpo

40 kade (նշանակում է «մի կապ»)

41 kade nuku dokpo և այլն

45 kade ato, 46 kade aize

50 kade wo, 51 kade wo dokpo

60 " ko (40. 20)

70 " gba (40. 30)

80 kawè (2 կապ)

90 kawè we

100 kawè ko (80. 20)

120 kato, 150 kane, 200 afode, 1000 afato, որ է՝ 5×200 :

Ձուլու լեզվի թվերը տեսանք վերևում. մեկից սկսած մինչև հինգ ծագումը անհայտ է. այնուհետև գալիս են՝ 6 isit'up'a նշանակում է «բթամատ» (որովհետև մի ձեռքը հաշվելուց հետո, անցնելով մյուս ձեռքին, սկսում են բթամատից):

7 isik'ombisa (նշանակում է ցուցամատ). կա նաև kom-bile, որ բուն նշանակում է ցույց տվեց (ակնարկելով աջ ձեռքի ցուցամատը, որ 7-րդ մատն է).

8 isišiyagalombili (նշանակում է isi դասանիշն է 4-րդ դասի, šiya ետևը գտնվել, galo ժամատ, mbili 2=2 մատի ետևը եղածը).

9 isišiyagalolunye (նշանակում է մի մատի նտևը գտնված. nye 1 բառից):

Հստ Снегирев-ի զուլուսերեն 6 isitupa նշանակում է քթամատ, 7 isikombisa ցույց տալ բառից է. 10 išumi հավանաբար նշանակում է բոլոր մատները, 100 ikulu նշանակում է շատ:

Նոր-Հիբրիդյան (Մեյլանեզյան) վեասիսի (veasisi) լեզվով հինգը կոչվում է karilum, որ կազմված պետք է լինի kadi 1+ մեյլանեզյան lum ձեռք բառից:

Հիպերբորյան չուքչի լեզվով հաշվել կոչվում է rilhirkin, որի արմատն է rilh ժամատ, իսկ 10 mingitkên կազմված է ming ձեռք բառից:

Աֆրիկյան ոլոֆ լեզվով nit 20 նշանակում է ժամարդ, 40 mete իմաստն անհայտ է, իսկ 30 fan-wèz նշանակում է շուկայի օրերը:

Աֆրիկյան բանդա լեզվով 20 zazu ծագում է zu ժամարդ բառից:

Աֆրիկյան էվե լեզվով 20 blave առաջանում է bla Վկապել բառից, որից և՛ blätō 30, blane 40 և այլն, բայց կան նաև amenu 20, որ ame ժամարդ բառից է և նշանակում է ժամարդու արտաքինը=մատները:

Էսկիմոսների լեզվով (Արևմտյան Գրենլանդիա) հինգը կոչվում է tatdlímat, որ նշանակում է բազուկ: Վեցը կոչվում է arfineq, որ նշանակում է ծայրը: Երբ մի ձեռքի հինգ մատերը հաշվեն վերջացնեն, մյուս ձեռքի ծայրի մատը կլինի Վեցը. տասը կլինի gulit, որ նշանակում է բարձրագույն, այսինքն՝ երկու ձեռքերի բարձրագույն թիվը:

Ամերիկյան նահուատլ լեզվով հինգը կոչվում է ma-cuilli, որ կազմված է mait ձեռք +cui ճառներ բառերից. իսկ տասն է ma-tlactli, որ նույնպես կազմված է ma ձեռք արմատից (իսկ Grasserie, Le nahuatl, էջ 30 հանում է tlactli խրան բառից): Նույն լեզվով poalli «20» բառը կազմված է poa հաշվել բայից:

Հիմալայան վայու լեզուն, որ քսանորդական է, 5, 10, 15, 20 և այլն թվերը հետևյալ ձևով է հաշվում.

5 kolu got' khulup=մի ձեռք ամբողջ
10 nāyung got' khulup. 2 ձեռք ամբողջ
15 " " hā kolu got' khulup=2 ձեռք ամ-
բողջ և 1 ձեռք ամբողջ.

20 le got' khulup ոտքեր ձեռքեր ամբողջ
80 bli-ning cholōk=4 քսանյակ

100 uning cholōk կամ kolu got' cholok ամի ձեռք քսանյակ:

Աֆրիկյան սեսուտո (բանտու) լեզվով վեց կոչվում է ho-
šelela, որ նշանակում է լիակատար, որովհետև հաշվելու ժա-
մանակ վեց ասելիս մատը ձախ ձեռքից անցնում է աջին:
Նմանապես յոթը կոչվում է ho supa, որ նշանակում է ամատ-
նանշել, որովհետև յոթը նշանակվում է մյուս ձեռքի ցուցա-
մատով: Ութը և ինը կոչվում են ho roba և ho roba և ho roba և ho roba
հետո դրվում է meno'ē lē meli 2 մատ կամ mono ō lē mong
ամի հատ, որովհետև 8 հաշվելիս աջ ձեռքի 3 մատը կանգնած է
և 2-ը ծալած, իսկ 9 հաշվելիս՝ 4 մատը կանգնած է և 1 մատը
ծալած:

Ամերիկյան հուպա լեզվում 10 minlun նշանակում է բա-
վական է նրա համար:

Մալայան էնգգահոն լեզվով՝ ինն կոչվում է abai kahai'i,
որ նշանակում է զգալիս է մեկը (երբ 9 մատները ցույց տանք,
տասը լրանալու համար կմնա մեկը), իսկ 10 կոչվում է kipa'au'a,
որ նշանակում է ամատների ծայրերը իրար միացնել:

Աֆրիկյան բիրա (բանտու) լեզվով 8 կոչվում է lolō, որ-
նշանակում է չուռնի: Նույն 8-ի համար ասում են նաև.

dua kibako ball
Թող մատ երկու

այսինքն՝ երկու ձեռքի 10 մատներից երկուսը Թող, որով կստաց-
վի չուռնը: Բայց սա ցույց է տալիս, որ lalo 8=չուռնի, նույն-
պես նշանակում է 2 մատ չուռնի: Նմանապես 9 կոչվում է
sobya, որի մի ուրիշ ձևն էլ է

dua kiboko ngilini
Թող մատ մի

որ իրոք լինում է չինը: Բայց sobya ձևը սրանից չի առա-
ջանում. նա ուրիշ ծագում պիտի ունենա:

Ամերիկյան բոր (baure) լեզվով՝

apinan—ամիջամատ—apina 2

mopanan ամատանեմատ—moponan 3

canega «ճկույթ»—canekeca 4 և caneneguega 90:

Արդարև, բթամատը հաշված՝ միջամատը երկրորդ մատն է, մատանեմատը՝ երրորդ. իրական հաշվով էլ ճկույթը հինգերորդ մատն է: Երևի 90 թվանշանն էլ մի ուրիշ հաշվով սրանից է ծագում:

Ամերիկյան խիվարո լեզվով՝ 1 ala, 2 cata, 3 cala (այսինքն՝ catu+ala=(2+1), 4 encatu (զույգ 2), 5 alacōtegladu (ala 1, òteglu ձեռք, du վերջանալ, այն է՝ մի ձեռքը վերջացավ), 6 intimutu (մյուս ձեռքի բութը), 7 tannituna (մյուս ձեռքի ցուցամատը), 8 tannituna cabiasu (ցուցամատի կողքի մատը), 9 bitin òteglu cabiasu, 10 catōgladu (2 ձեռք վերջանալ):

Ամերիկյան կիրիրի լեզվով 20 կոչվում է

mýcribā mis a ideho ibý sai որ բուն նշանակում է «2 ձեռք ոտքերով միասին»:

Իսկ աֆրիկյան մենդ լեզվով 20=nu gboyonggo, որ նշանակում է «մարդը վերջացավ»:

Ջամուկա և մույսկա կոչված ամերիկյան ցեղերի լեզվով հինգը կոչվում է «վերջացած ձեռք»։ 6-ը՝ «մյուս ձեռքից մեկ», 10-ը՝ «երկու ձեռք վերջացած» կամ quicha «ոտք», 11-ը՝ «ոտք մեկ», 12-ը՝ «ոտք երկու», 13-ը՝ «ոտք երեք», 20-ը՝ «ոտքերը վերջացած կամ «մարդ»։ Յարուրոյե (Jaruroe) ցեղի մեջ 40-ը կոչվում է noenipume, որ նշանակում է «2 մարդ» (noeni «երկու» և canipune «մարդ» բառերից)։ Գվինեայի արավակ լեզվով 5-ը կոչվում է abar-dakabo «մի ձեռք», 10-ը՝ biamdakabo «երկու ձեռք», որից հետո հաշվում են ոտքերի (kuti) վրա. 11-ը լինում է abar-kuti-banan, «մի ոտքի մատ», 12-ը՝ biam-kuti-bana «երկու ոտքի մատ» և այլն։ 20-ը կոչվում է abar loko «մի մարդ» կամ պարզապես loko «մարդ», որով և կազմվում են հաջորդ թվերը. այսպես՝ 45 լինում է biam-loko-abar-dakabo-tajeago «երկու մարդ, մի ձեռք ավելի»։ Կարաիբների մոտ 10 կոչվում է chonnoucabo raim «երկու ձեռքի մատները», 20-ը՝ chonnougouci raim «ձեռքերի և ոտների մատները»։ Աբիպոն ցեղի լեզվով՝ initára «մեկ», ãñoaka «երկու», iñoaka yekaini «երեք», ավելի բարձր թվերի համար կան հետևյալ անունները. geyenk ñaté «չորս», որ է էմու

կոշված կենդանու մատները (այս կենդանին իրոք չորս մատ ունի), neenhalek հինգ, որ է սքանչելի մի մուշտակ՝ հինգ տարբեր գույներով, նաև hanámbegeg հինգ, որ է մի ձեռքի մատները, lanám riheugem տասը, որ է երկու ձեռքերի մատները, lanam rihegem, cat gracherhaka anamichirihegem քսան, որ է երկու ձեռքի և երկու ոտքի մատները: Զուլուների մոտ վեցը կոշվում է talitisupa, որ է շրթամատը բռնել, այսինքն՝ մի ձեռքի հինգ մատները հաշվելուց հետո, մյուս ձեռքի ըթամատը բռնել: Անդաման կղզիների լեզվով 10 ասվում է ordura, որ նշանակում է «ամբողջ» իբր երկու ձեռք ամբողջ:

Շթովպական կուլնումա լեզվով հաշվը կատարում են հետևյալ ձևով.— աջ ձեռքով ձախի վրա հաշվում են մատները՝ սկսելով ձկույթից. երբ ձախ ձեռքը վերջացավ, սկսած վեցից՝ ձախ ձեռքով հաշվում են աջը: Երբ 10 լրացավ, երկու ձեռքերը՝ բացած մատներով պահում են խոսողի ուղիղ դեմքի առջև:

10 kollakada < kōn-lakada (իբր lakā-ske Շնա կանգնած է) + kōna ձեռք կամ մատ). ella «մեկ» = ella «գազաթ, ծայր». bāre 2 = bara «իբար ետեից շարք» կամ «կրկնություն» բառից. kusume 5 < kōn sú me, kona ձեռք կամ մատ + su ma ասել:

Քսանորդական լեզուների մեջ տասից հետո թվարկության սովորական ձևը հետևյալն է.

Փոխանակ ասելու 11, ասում են «մեկ՝ ոտքին» (այսինքն՝ երկու ձեռքի 10 մատ վերջացած և մեկ մատ էլ ոտքինը):

Փոխանակ ասելու 15, ասում են «մի ոտք» (այսինքն՝ երկու ձեռքը վերջացած և հետո էլ ամբողջ մի ոտք լրացած):

Փոխանակ ասելու 20, ասում են «զույգ ոտք» (այսինքն՝ երկու ձեռքի մատները լրացած և հետո զույգ ոտքերի մատները ամբողջ) և կամ պարզապես «մի մարդ» (այսինքն մի մարդու երկու ձեռքերն ու երկու ոտքերը):

Ամերիկյան պիրոս լեզվով, որ գիտի հաշվել միայն 5 թիվ, մեկն է moño, որ նշանակում է «մատ»: Իսկ տամա լեզվով 1 tego, 2 cayapa, 3 čo-teyo, որ է 3+1, 4 cayapa-ria (որ է 2 նորից) և 5 cia-xen te, որ է՝ «մի ձեռք»:

Ամերիկյան կարրիբեր լեզվի մեջ երկու (nagk'e) բառի մեջ արմատն է na, որ նշանակում է «կրկնություն». երեք (t'a) նշանակում է «մեջտեղ» (երբ մեկ ձեռքի վրա ցույց ես տալիս 3 մատդ, միջամատը քնկնում է երկու մյուս մատների մեջտեղ)...

kwollai (հինգ) թվում է թե hwolla «վերջ» բառից է, այն է՝ մեկ ձեռքի մատերը վերջացան:

Հոտենդոտյան կորանա բարբառով 6-ը կոչվում է nani, որ նշանակում է «բթամատ»: Աֆրիկացիք հաշվելիս՝ սկսում են ձախ ձեռքի ճկույթից, որով վեցն ընկնում է աջ ձեռքի բթամատը:

Ամերիկյան ալգոնկին լեզվով kwīčī տասըն նշանակում է «վերջ», այսինքն՝ երկու ձեռքի մատների հաշիվը վերջացավ:

Բացի մարմնի անդամների անուններից և նրանց հետ կապված բառերից (մատը ծալել, կոտրել, բթամատը բռնել, մատների վերջացան և այլն), գործածվել են նաև նույնքան միություն պարունակող զանազան առարկաներ, ինչպես հիշեցինք, օրինակ՝ մի շարք խեցի, թել, կես թել և այլն:

Ամերիկյան նույն ալգոնկին լեզվով āsepən^e «չորրորդ» բուն նշանակում է «մի քառորդ դուր», որ վաճառանոցներում մի հատ raccoon-skin-ի գինն էր: Դարձյալ նույն ամերիկյան ալգոնկին լեզվով հազարն ունի երկու բառ. medaswākwe (որ բուն նշանակում է տասը հարյուր) և negutimakakwe, որ բուն նշանակում է «մեկ արկղ»:

Վերջապես կան թիվ կամ հաշիվ նշանակող բառեր էլ. այսպես՝ ուգրոֆինական լեզուների մեջ տասը բառը նշանակում է «թիվ»։ ինչպես՝ ոգ. lob 10, lobint «հաշվել»։ լափ. čēhkē 10 նշանակում է բուն «ճեղք», որ առաջացել է հաշվեփայտի վրա մի ճեղք քաշելու սովորությունից:

Մալգաշերեն լեզվով alina 10;000 նշանակում է բուն «գիրչեր»:

Նույն լեզվով topitrisa «միլիոն» նշանակում է «վերջացավ»+isa «թիվը»:

Աֆրիկյան սեսուտո (բանտու) լեզվով 100-ը կոչվում է lekgolo, որ նշանակում է՝ «խոշոր թիվ»:

Աֆրիկյան ջոնգ (բանտու) լեզվով lolo, որ է «միլիոն» նշանակում է բուն «մեծ թիվ»:

Աֆրիկյան ռոնգա (բանտու) լեզվով 100 կոչվում է dzama, բայց կան բարբառներ, որ ասում են kulu, որ. նշանակում է՝ «մեծ»։ հազարը կոչվում է khume փա madzana (100×10), բայց ավելին չգիտեն. ավելին կոչում են nhlulaban konti, որ նշանակում է՝ «նա որ գերազանցում է հաշվողներին»:

Շոտլանդական ուսուցանականը, որ գրել է ամերիկյան բաղադրի լեզվի ընդարձակ քննությունը, այս նախնական լեզվի թվականներից 1 tokale բառը բացատրում է tokxa «աղեղ» բառից, որ

նրանց ամենաանհրաժեշտ զենքն է. Իսկ ahaye Ձ բառը հանում է այո «շատ» բառից, որովհետև երկուսը նրանց թվական սահմանն էր:

Նյութական և շոշափելի բառերից գուրս կան նաև մի քանի կրոնական բառեր. օրինակ՝ հնդկական քաջամիտի լեզվով խոսող մահմեդականների մոտ «մեկ» թիվը կոչվում է barkath, որ արաբ. بركات barakat «օրհնյալ, օրհնություն» բառն է:

Նման ծագում պիտի ունենան թվերի անունները նաև հնդեվրոպական լեզուների մեջ: Այս ուղղությամբ կատարված են շատ փորձեր, բայց մեծ մասամբ ավել են անհավանական արդյունքներ: Հիշենք մի քանիսը ավելի հավանականներից: Հնդեվ. penk^{we} «հինգ» կապվում է գերմ. finger «մատ» բառի հետ և ցույց է տալիս նախավոր մի ձեռքի գաղափարը (նրանից է ծագել հետո պրս. panča «թաթ, ճանկ», իբր պրս. panj «հինգ»): Ութ (ok'tou) բառի նախապես երկակի լինելը ցույց է տալիս, որ հնդեվրոպացիք մի ժամանակ հաշվել են քսանյակներով, դրա համար էլ ութը երկու չորս է: Այս պարագային néwn «երեք» բառը նույնանում է հնդեվ. newo «նոր» բառի հետ, ըստ որում ութի կրկին քառյակներից հետո սկսում էին նոր քառյակ: Հնդեվ. dék'ṛ «տասը» բառը Միշել Բրեալը ուզում էր մեկնել «տեսնել, ցուցնել, մատ» բառով (հմմտ. հն. देख्युमी «ցուցնել»): Ավելի հաջող համեմատություն է կ'ոմt, -komt, որ «տասը» իմաստով մտնում է տասնյակների կազմության մեջ, կցել գոթ. handus, գերմ. hand «ձեռք» բառին: Հնդեվ. k'ṛtô «հարյուր» հայտնապես dék'ṛ «տասը» բառից ածանցված մի ձև է՝ -to-մասնիկով, ինչպես որ ավելի հետո կազմվել է հրգ. zehanzug «տասն տասն», որ է հարյուր: «Հազար» նշանակող բառերը զանազան լեզուների մեջ նշանակում են «մեծ, ուժեղ, խոշոր»: Այսպես, օրինակ՝ սանս. sahasram (=զնգ. hazanrəm) «մանց կարծիքով առաջանում է սանս. sāhas «ուժ» բառից և այլն: Այլ բացատրություն է տվել Բրուզմանը, որ տես վերը, էջ 231:

3. ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

Հին հայերենը ունի չորս տեսակ թվական. բացարձակ, դասական, բաշխական, անձնեբանական: Բացարձակը թվականի հիմնական ձևն է և ցույց է տալիս, թե առարկան քանի՞ հատ է: Դասականը ցույց է տալիս առարկայի կարգը կամ շարքը, այսինքն,

թե առարկան քանի՞ երորդն է. բաշխականը ցույց է տալիս, թե ամեն մեկին քանի՞ հատ է ընկնում. վերջապես անձներականը ցույց է տալիս, թե քանիսն են մասնակցում գործողության:

Աշխարհաբարում անձներականի առանձին ձևը ջնջված է. բայց այստեղ ավելացել է չափականը, որ գրաբարի մեջ չկա և ցույց է տալիս, թե ռիչափ է առարկայի գինը կամ արժեքը, քաշը կամ ծանրությունը, տարիքը և այլն:

Ջանազան լեզուներին մեջ կան նաև ուրիշ տեսակ թվականներ, որոնք կոեսներնք իրենց տեղում:

Հին հայերենում բացարձակ թվականները հետևյալ ձևն ունեն.

Մի, երկու, երեք, չորք, հինգ, վեց, եօթն, ութ, ինն, տասն.

Մետասան, երկոտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգե-տասան, վեշտասան, եւթնետասան, ութնետասան, իննետասան.

Քսան, երեսուն, քառասուն, յիսուն, վաթսուն, եւթանասուն, ութսուն, իննսուն.

Հարեր, երկերիւր, երեքհարեր, չորեքհարեր, հինգհարեր, վեցհարեր, եւթնհարեր, ութհարեր, իննհարեր, հազար, բեր:

Այս բառերը հոլովվում են հետևյալ ձևով.

Մի	երկու	երեք	չորք
միոյ, միոջ	երկուս	երիս	չորս
միում	երկուց	երից	չորից
ի միոջէ, ի միոյ	յերկուց	յերից	ի չորից
միով	երկուք	երիւք	չորիւք

հինգ	հինգք	վեց	վեցք
հինգ	հինգս	վեց	վեցս
հնգի	հնգից	վեցի	վեցից
հնգէ	հնգից	վեցէ	վեցից
հնգիւ	հնգաւք	վեցիւ	վեցիւք

եւթն	եւթանք	ութ	ութք	ինն	ինունք
«	եւթանս	»	ութս	»	ինունս
եւթան	եւթանց	ութի	ութից	ըննի	ըննից
յեւթանէ	յեւթանց	ութէ	»	ըննէ	»
եւթամբ	եւթամքք	ութիւ	ութիւք	ըննիւ	ըննիւք

տասն	տասունք	մետասան	մետասանք
»	տասունս	»	մետասանս

տասին	ասասնց	մետասանի	մետասանից
տասնէ	»	մետասանէ	»
տասամբ	ասսամբք	մետասանիւ	մետասանիւք

եւթնետասն	եւթնետասանք
»	եւթնետասանս
եւթնետասին	եւթնետասանց
եւթնետասնէ	»
եւթնետասամբ	եւթնետասամբք

քսան	քսանք	հարիւր	հարիւրք
քսան	քսանս	հարիւր	հարիւրս
քսանի	քսանից	հարիւրոյ	հարիւրոց
քսանէ	»	»	»
քսանիւ	քսանիւք	հարիւրով	հարիւրովք

հազար	հազարք	բեր	բերք
»	հազարս	»	բերս
հազարի	հազարաց	բիւրու	բիւրուց
հազարէ	»	բիւրէ	բիւրուց
հազարաւ	հազարաւք	բիւրու	բիւրուք:

Երկոտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգետասան և վեշտասան հոլովվում են մետասան բառի պես (ըստ որում բոլորն էլ վերջանում են -տասան):

Ութնետասն և իննետասն հոլովվում են եւթնետասն բառի պես (ըստ որում բոլորն էլ վերջանում են -տասն):

Բոլոր տասնյակները երեսուն, քառասուն, մինչև իննսուն հոլովվում են քսան բառի պես (ու ձայնավորի սղմամբ), ըստ որում բոլորն էլ վերջանում են -սուն:

Երկերիւր, երեքհարիւր և այլն մինչև իննհարիւր հոլովվում են հարեր բառի պես, ըստ որում մինևուկն բառի բարդերն են:

Ըստ այսմ թվականներից երեք, չորք, ճինգ, վեց, ութ, ինն, մետասան... վեշտասան, քսան... իննսուն հոլովվում են ի հոլովմամբ. Մի և հարեր հոլովվում են ու հոլովմամբ, երկու և բեր հոլովվում են ու հոլովմամբ, եօթն, տասն, եփնետասն, ութնետասն, իննետասն հոլովվում են ն հոլովմամբ, իսկ հազար հոլովվում է ի-ա հոլովմամբ:

Մի ունի միայն եզակի, երկու, երեք, չորք միայն հոգնակի, իսկ հինգից սկսած բոլորն էլ թե՛ եզակի, և թե՛ հոգնակի:

Հոլովման ժամանակ նկատելի են հետևյալ մանրամասնությունները.

Մի բառի սեռականներն են միոյ, միոջ. օրինակ՝ Առն միոջ էին երկու որդիք: Բայց միոջ հնապես եղել է նաև տրական, որին ապացույց է այն, որ բացառականն է ի միոջե (բացառականը կազմվում է տրականից). այս հնագույն տրականի հետքերը գտնում ենք մի քանի տեղ Ծ-բդ տարի՝ I կեսի մատենագրության մեջ¹, այսպես՝

Դէպ եղև քահանայի միոջ իջանել ընդ նոյն ճանապարհ (Ղկ. Ժ. 31),

Երևեցաւ և ինձ իբրև անարգի միոջ (Ա. Կոր. ԺԵ. 8),

Խոտահամբարս մթերեալ էր ի տուարածափակի միոջ (սպ. Վենետ. 1862 Դ. էջ 46 ի զուարարական քաղաքորմի միոջ խոտահամբար մթերեալ էր),

Վերջին օրինակը ցույց է տալիս, որ հին ժամանակ ներգոյականը եղել է ի միոջ (և ոչ թե ի միում), որից տարբերելու համար բացառականը՝ ստեղծվել է է հավելվածով ի միոջէ, ճիշտ այնպես, ինչպես ի գեղջէ, ի տեղուջէ և այլն:

Երկու բառը երկակի լինելով՝ չի ստանում ք. բայց մյուս հոլովներում հոգնակիի նշանները երևում են. այսպես՝ երկուց, երկուս, երկուք.— Հգ. ուղ. երկուք անսովոր ձև է. բայց կա մի քանի տեղ. ինչպես՝ Զիմրդ հալածեսցէ մի զհազարս և երկուք շարժեցին զբերս. Բ. օր Լր. 30:

Եւ եթէ ըռնասցի մին՝ երկուքն կայցեն ընդդէմ նորա. Ժող. դ. 12.

Եւ անա երկուք ի նոցանէ երթային. Ղկ. իդ. 13.

Եւ եզիցին երկուքն ի մարմին մի. Մրկ. Ժ. 3.

Եթէ ի լեզուս ոք խօսիցի՝ երկուք և եթէ ևս աւելի՝ երեք. Ա. Կոր. Ժդ, 27.

Լերինքն երկուք, մի դու էիր և մի թաղաւորն Յունաց (Բուզ. էջ 173):

Գործիական ձևն է կանոնավորապես երկուք (հմտ. ծովուք). ինչպես՝

¹ Ցես իմ հոգվածը, Բազմ. 1897, էջ 259:

Վեց թեք միոյ և վեց թեք միոյ. երկուքն ծածկէին զերեսս իւրեանց և երկուքն ծածկէին զոտս իւրեանց, և երկուքն թուղեալ. Ես. 2. 2:

Բայց այս ձևը քիչ է գործածվում և նրա տեղ դրվում է անձներականի հզ. գործ. երկոքումք ձևը (Չալիս. 31):

Երեք բառի ձայնավորն է Ե, բայց հոլովման ժամանակ լինում է ի (երիս, երից, երիւք), ճիշտ ինչպես չորք (չորից, չորիւք):

Հինգ բառի հզ. գործիականն է հնգաւք, որ չի համապատասխանում հինգ բառի ի հոլովման. կա և հնգիւք (ինչպես՝ Ամօք իննհարիւր երեսուն և հնգիւք. Եւս. քր. ա), բայց ընտրեալույն է համարվում հնգաւք (Չալիս. 32 և Գրգշ. 32 դնում են միայն հնգաւք ձևը. Թեև Այտն. 440 ունի շհնգօք կամ հնգիւքա):

Եօթն բառը թեև հոլովվում է հիմն բառի պես, բայց հզ. ուղ. լինում եւթանք, հյց. եւթանո, ճիշտ ինչպես ունենք կողմանք, սերմանք, ամուսանք, կուսանք ձևերը:

Իմն բառը, որ ըստ ձևի պիտի պատկաներ և հոլովման, իրօք հոգնակիի մեջ հետևում է այդ հոլովման. այսպես՝ ուղ. ինուք, հյց. ինուս, գրծ. ինամք (ավանդված կա իննամք). հետո պահելով ու ձայնավորը՝ սեռ. տր. ինուց, բց. յինուց, գրծ. ինումք (փխ. ինաց, յինաց, *ինամք). սխալմամբ և կրկնելով էլ՝ իննուք, իննուց, իննամք. գրծ. կա նաև իննուք, որ շատ անկանոն ձև է. այնուհետև իմն անցել է ի հոլովման, որին հետևում է ամբողջ եզակին և հոգնակիի էլ բոլոր թեք հոլովները:

Տասն բառը հոլովվում է 6 հոլովման համաձայն, բայց մասն բառի պես՝ եզակիում առաջին տիպարի համաձայն (անձն), հոգնակիում երկրորդ տիպարի համաձայն (հիմն):

Մեռատան... մինչև վերջատան շատ կանոնավոր հոլովմունք ունեն՝ բաց բառի պես. իսկ եւթնատան, ութնատան և իննատան հոլովվում են 6 հոլովմամբ՝ անձն բառի պես, միայն հզ. ուղ. և հյց. լինում են եւթնատասանք, եւթնատասանս և այլն (փխ.-իք, -իմս), անշուշտ հետևելով մեռատանք, մեռատանս ձևերին:

Հարիւր հետևում է 8 հոլովման, բայց Չալիս. 32 գրծ. դնում է նաև հարիւրի, իսկ Այտն. 440 հզ. սեռ. նաև հարիւրից, երկուսն էլ առանց վկայության:

4. ՀԱՅԵՐԵՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Մի ծագում է հնդեվր. sm-iyō ձևից, որ առաջանում է sem-արմատից. iyō մասնիկով, հմմտ. հն. elc, μλ, որ է smia: Իբր անորոշ հոգ՝ տես համապատասխան տեղում (III հատոր):

Երկու ծագում է հնդեվր. dwō, dwoū ձևից, որ հատուկ էր արականին. իգականն է dwai և չեզոքը՝ dwoi: Բոլոր հնդեվրոպական լեզուների մեջ ամենից ավելի հայերենն է ձևափոխված. բառակազմում և հավելվածը՝ ր-ի պատճառով է. բուն ձևն է. րկ, որ շրջված գտնում ենք նաև կր-կիմ բառի մեջ: Թե րկ համապատասխանում է dw խմբին՝ իբր ապացույց են ծառայում երկ-իւղ, երկ-ալն, երկ-աք բառերը, որոնց բոլորի մեջ և հավելված է, իսկ րկ համապատասխանում է մյուս լեզուների dw ձևին: Հնդեվրոպականը ունեն և dwo (>հն. δῶ, լատ. duo) և dwi (>հն. ڍل-, լատ. bi-) ձևերը. այս երկուսն էլ պահված են հայերենի մեջ երկու և երկի- ձևով. առաջինը գտնում ենք երկոտասան և երկոթին բառերի մեջ, երկրորդը՝ երկեամ, երկերիւր և երկան բարդերի մեջ, որոնք ծագած են երկի-ամ, երկի(ն)աբիւր և երկի(ն)աւան ձևերից:

Երեք ծագում է հնդեվր. tréyes ձևից, որ արականին հատուկ էր (իգականը՝ tisres և չեզոքը՝ tri). ունի նաև երի- և եռ ձևերը: Առաջինը՝ երի- առաջանում է հնդեվր. tri ձևից և գտնվում է հոլովման մեջ (կրիս, երից, երիւք). ըստ այսմ՝ երիս-գոթ. 𐌸𐌹𐌶𐌹𐌸, սանս. trin և կամ՝ բարդության ժամանակ. ինչպես՝ երեամ<երի-ամ: Երկրորդը՝ եռ առաջանում է հետնաբար կամ երիք (ածանցման մեջ երք-) բառի կրկին ր-երի գումարից (հմմտ. տարր>տառ) և կամ քառ չչորս բառի ազդեցությամբ:

Չորք բառի բուն հին ձևն է չորեք, որ պահված է չորեքառասան և չորեքհարիւր բառերի մեջ. և այս չորեք-ձևն էլ ծագում է հնդեվր. k^wtwores ձևից, որ կրճատված է k^wetwores բառից (բաղաձայնների խմբի համար հմմտ. գնդ. ā-xtūirīn չորրորդանգամ, իսկ վերջին մասի համար հմմտ. գոր. τέτορες. եթե նախաձևը լիներ k^wetwores, պիտի ստանայինք *քեքորք, որովհետև k^w ձայնը e-ի մոտ հայերենի մեջ չի քմայնանում). հայացականում լինում է չորս, բայց թեք հոլովներում հոլովվում է ի ձայնավորով (չորից, չորիւք) նմանությամբ երեք բառի: Հնդ. k^wetwores ձևի կողքին կար նաև երկրորդական k^wtwr ձևը. երկուսը միասին պահել են հնագույն հնդեվրոպական լեզուները:

այսպես՝ սանս. čātvaras և turīya, հն. τέτορες և τρε- (պահված տրάπεζα սեղան), իմն Տբառոտանի բառի մեջ). հայերենի մեջ էլ այդ kʷtwr ձևը տալիս է նախ twr, որից էլ քառ, որ V դարի առաջին կեսում առանձին չկա, բայց պահված է քառամեայ, քառեամ բառերի մեջ, իսկ հետո, ոչ միայն առանձին գոյություն ունի, այլև տալիս է շատ բազմաթիվ ածանցներ.

Հինգ ծագում է penkʷe ձևից, որի e վերջաձայնը ըստ օրինի բնկած է. բայց պահվում է հնգետասան ձևի մեջ.

Վեց-ի ծագումը անհայտ է՝ նախաձայնի պատճառով. ըստ իս ենթադրելի է kʷsewʷs. հայերենի նախաձևը եղել է ըստ Meillet, Dial. indo-eur (էջ 86) *վեշ-, որից ծագել են մի կողմից վեշ-, մյուս կողմից՝ վեց:

Եւթմ ծագում է septm ձևից. հնագույն ձևն է եւթմ, հետո դարձած՝ եաւթմ, որ է եօթմ:

Ութ ծագում է հնդ. okʷtō ձևից, որի մեջ kʷ դարձել է նախ ր ազդվելով septm բառից և այս opto ձևից էլ կանոնավորապես առաջացել է ութ. հմմտ. ելեական հն. ὀπτά, որ նույն ձևափոխությունն է ցույց տալիս:

Ինն ծագում է հնդ. néw̥ բառի énw̥ ձևափոխությունից. նախաձայն e-ի հավելումը գտնում ենք նաև հն. ʻευνέξα ձևի մեջ:

Տասմ ծագում է հնդ. dʷkʷm ձևից, որ կրճատված է dōkʷm բառից:

Տասնյակների և միավորների միացումը կատարվում է ճիշտ պահլավերենի և պարսկերենի նման. մինչև 20 միավորը առաջ, տասնավորը հետո, իսկ 20-ից հետո տասնավորը առաջ, միավորը հետո: Նկատելի է նաև, որ 11-ից 16՝ զուտ բարդ բառի ձևն ունեն՝ տասնավորն էլ դնելով -տասան ձևով. իսկ 17, 18, 19 և շարկապով՝ միավորն ու տասն բառը միացած: -Մետասան առաջանում է միատասան ձևից, ուր իս միացությունը տվել է ըստ օրինի ե (ինչպես՝ բարիարար > բարերար):

Տասնյակները առաջանում են հետևյալ ձևով.

Քսան ծագում է wi-kʷti ձևից. որ տալիս է նախ գիսան, անշեշտ ի ձայնավորի սղումով զսան և գ հաջորդ ա-ի մոտ խլանալով՝ քսան:

Երեսուն համապատասխանում է հնդ. tri-kʷontō ձևին. բայց tri-kʷontō չի կարող տալ հյ. երեսուն, այլ *երիսուն > երսուն. ուստի հայերենի համար կամ պետք է ենթադրել հնդ. trākʷontō ձևը.

ինչպես որ իրոք էլ ունենք բրբտ. tregont, և կամ երեք բառի ազդեցությամբ երսում դարձած երեսում:

Փառասում ծագում է [kʰ]twr-k'ontə ձևից, որի համապատասխանները տես վերը: Հմմտ. հատկապես սանս. turīyas-«չորրորդ»:

Հիսում ծագում է հնդ. penkʷēkontə ձևից, որ տալիս է նախ *հիմգիսում, հետո կրճատմամբ՝ հիսում:

Վաթսում, երեանասում, ութսում և իննսում թվականների համար գիտենք, որ ցեղակից լեզուները իրար համապատասխան չեն և միջոց չեն տալիս վերակազմելու նախաձևը: Հայերենի մեջ բոլոր այս ձևերը վերջանում են -սում: Ծիշտ նման նախորդներին և ճիշտ նման՝ հն. համապատասխան ձևերի -xoytz վերջավորումը: Ըստ այսմ բոլորի նախաձևն է k'ontə. դժվար է վերականգնել վաթ-. իսկ մյուսները ցույց են տալիս բացարձակի ձևերը:

Չարեք բառի ծագումը անծանոթ է (հնդ. k'ṛtə, որ պիտի տար հայերենի մեջ -սան «հաշիւը», կորած է): Մյուս հարյուրավորները կազմված են միավորների միացումով և ամբողջական բարդ բառեր են: Խնչպես ցույց են տալիս երկերիւր, երեքնարեք, չորեքնարիւր (առաջինը իբր երկի(հ)արիւր, մյուս երկուսի համար հմմտ. երեքտասան չորեքտասան, վերջինս պահելով չորք բառի հնագույն չորեք ձևը):

Մյուսները թեև կարելի է առնել իբր երկու բառ, բայց ավելի լավ է համարել մեկ բառ. այսպես՝ վեցնարիւր, եօթնարիւր և ոչ թե վեց հարիւր, եօթն հարիւր և այլն:

Հազար և բեր փոխառյալ են պհլ. hazār և bēvar հոմանիշներից: Ավելի մեծ թվեր կազմելու համար բիւր բառը առնում են տասնյակներով կամ հարյուրավորներով. օրինակ՝

Եւ էր եկեղեցին միանգամայն՝ չորք բիւրք և երկու հազար և երեք վաթուհն:

Ոսկի դիզրաքմայս վեց բիւր և հազար:

Աւելի քան զերկոտասան բիւր մարդիկ:

Ջութուտասն բիւրուն սատակումն:

Ամենամեծ թի՛ցն է բիւրք բիւրուց:

Հազարք հազարաց պաշտէին զնա և բիւրք բիւրուց կային առաջի նորա:

Ուստի՞ տացէ... հազարս ի հազարաց և բիւրս ի բիւրուց (Վիպաւ.):

5. ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ՄԻՋԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

1—10 հետևյալ ձևով են.

մեկ (կամ մէկ), երկու (կամ երկուք), երեք, չորս, հինգ, վեց, իօթն, ութ, ինն, տասն.

Տասնավորներն են՝

քսան, երեսուն, *քառասուն, յիսուն, վաթսուն, *իօթնասուն, *ութսուն, *իննսուն:

Մեծագույն թվերն են՝ հարոյր, հազար:

Սրանց մեջ նկատելի կետերն են.

Մեկ.—գրաբարի մի բառը իբրև անորոշ հոգ գործածվելով՝ թվականի համար կարիք կար մի նոր ձև ունենալու. ընտրվեց գրաբարի միակ բառը, որ կազմված է մի բառից՝ ալ նվազականով, ճիշտ ինչպես ունենք սանս. eka, պարս. yek, պհլ. ēvak (որ կազմված է հպարս. aiva—զնդ. aēva ձևից՝ k—ի հավելումով).

Երկու բառը վաղուց արդեն կորցրել էր երկակիի արժեքը, այնպես որ հետևելով է երեք, չորք բառերին, հեշտուրթյամբ ստացավ ք վերջավորությունը (երկուք): Այսպես էլ գտնում ենք նույնիսկ 5-րդ դարում: Ավելի սովորական դարձավ միջին հայերենում, ուր, երբ գործածվում է գոյականի կից՝ իբր անական, պահում է երկու ձևը, իսկ առանձին կամ անկախ՝ լինում է երկուք. օրինակ՝

երկու այրիկ (էրիկ), երկու տարի, երկու քոյր, երկու կոյր, երկու դանկ.

Ն տարի ի դուրք կենայ ի յեկեղեցւոյն և ապաշխարէ և երկուք ի ներք.

երկուք ընդ իրար:

Երեք տարանմանությամբ դարձավ իրեք և հոգնակիի արժեքը կորցնելով մյուսների նման՝ դարձավ եզակի. գրաբար ձևով էլ արդեն ունենք՝ Քանզի երեքիւքս այսոքիւք դաստիարակեմք (ձծ. կոչ. էջ 45), ուր հզ. գրծ. երեքիւք ստացել է իւք վերջավորությունը, ըստ որում երեք եզակի է:

Չորս գրաբարի հյց. ձևն է, որ դարձել է ուղղական.

11—19 թվականների մեջ տեղի է ունեցել երկու տեսակ փոփոխություն. առաջինն է շաղկապի փոփոխությունը: Գրաբարում 11-ից սկսած մինչև 16 այնպես է բառի կազմությունը, որ շաղկապի կարիք չի եղել. իսկ սկսած 17-ից մինչև 19 և 21-ից

մինչև 99, բոլոր տասնյակները միավորի հետ միանում են և շաղկապով. այսպես՝ եօթնետասն, ութնետասն, իննետասն, քսան և մի, քսան և երեք և այլն. Բայց զրաբարում կա նաև գրված ու շաղկապով եօթնուտասն, ութնուտասն, իննուտասն և այլն. ինչպես ունենք նաև, անկախ սրանցից, այբեծի կամ այբուծի: Միջին հայերենում հարցը բոլորովին վճռված է. և շաղկապը վերացված է, դրված է ու՝ ամեն դեպքում. այսպես՝ տասնումեկ, տասնուերկու, քսան ու երեք և այլն: Բայց ինչպե՞ս էին կարգում այս ու շաղկապը. բաղաձայնից տռաջ, իհարկե ու, բայց ձայնավորից առաջ: Ի նկատի ունենալով տասնվիաթն, գրչությունը, պետք է ենթադրել, թե այս ու-ն ձայնավորի մոտ հնչվում էր վ:

Նրկրորդ փոփոխությունն է միավորի դիրքը տասնավորի մոտ:

Գրաբարի ընդունած ձևն էր, ինչպես տեսանք, 11-ից մինչև 19 միավորը առաջ և տասնավորը հետո, իսկ 21-ից սկսած մինչև 99՝ տասնավորը առաջ և միավորը հետո:

Տեղ տեղ նկատելի է սակայն, որ նույնիսկ հին գրվածքների մեջ 11—19 թվականներն էլ ստանում են երբեմն երկրորդ ձևը, միայն հաքիւք և հազար թվականների մոտ: Ահա օրինակներ.

Որդիք Դարիք՝ հարիւր տասն և երկու. նէեմե, է, 24 (տպ. Պոլսոյ 1895 ունի՝ հարկը երկոտասն).

Որդիք երամ՝ հազար տասն և եւթն. անդ՝ 42. (տպ. Պոլսոյ ունի հազար եւթն և տասն).

Ի հարիւրորդ տասներորդ առաջներորդ Սաղմոսէն: Եւթադ. էջ 111 և 122:

Ի հաիւրըսդ տասներորդ հինգերորդ Սաղմոսէն (անդ, էջ 122):

Ի հարիւրորդէ տասներորդէ եւթներորդէ Սաղմոսէն (էջ 112):

Ի հարիւրորդէ տասներորդէ վեցերորդէ Սաղմոսէն (էջ 120):¹

Միջին հայերենը ընդհանրացրել է այս երևույթը և ամեն տեղ էլ տասնյակները դրել է առաջ, միավորները հետո: Այս երևույթը չկա պարսկերենում, չկա նաև արաբերենում. ուստի զուտ հայկական է և առաջացած պետք է լինի ընդհանրացման օրենքով՝ 21—99 թվականների կազմության օրինակով:

¹ Վարդանյան, Եւթադ, էջ 126—7:

Այս տեղափոխութեան մասին խոսում է Մազիստրոսը արդեն ԺԱ դարում և ասում է իր Բերականութեան մեկնութեան մեջ, էջ 247—8. «Բանդի որք ոչ ուսեալ են թուել յարարարդիւլով ի վերայ տասնեկին իբրու թէ հնգետասան, նախագասելով զհինգն՝ ասեն տասն և ճինգ: Այսպես և որք ոչն ասեն երկու տասներորդ, ասեն տասներորդ երկրորդ և ահա զնոյն նշանակէ՞ս:

Ըստ այսմ միջին հայերենի 11—19 թվականներն են՝ տասնումեկ, տասնվերկու կամ տասնվերկուք, տասնվերեք, *տասնուշոքս, տասնունճինգ, տասնումեց, տասնվիօթն կամ տասնիօթն,* տասնուր կամ*տասնվուր, տասնըվիճն կամ տասնիճն:

Ուրիշ միացումներից իբրև օրինակ՝ հիշենք.

Քսանուճինկ, քսանուվեց, երկու հարոյր, իրեք հարոյր, չորս հարոյր և այլն:

Աստղանիշով (*) նշանակված ձևերը ավանդված չեն և միայն ենթադրութեամբ են կազմված. հայտնապես կասկածելի է իօթնաւումն ձևը.

Բոլոր թվականները հետևում են առաջին հոլովման և հոլովվում են միայն եզակի. օրինակ՝ մեկի, երկուքին, յերկուքէն, յերեքէն և այլն:

6. ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ

Բարբառների մեջ թվականները ընդհանրապես միայն ձայնական փոփոխութիւնների են ենթարկված:

1—10 թվականներն են զանազան բարբառներով՝

1. Գրաբարի միմ կամ միակ ձևի շարունակութիւնն է. առաջինից են՝ Ղրբ. Մղր. Շմ. Ջղ. միմ, Գոր. մրմ, Ազլ. մույմ, երկրորդից են ընդհանրապես մյուսները՝ մեկ (Ոզմ.), մեկ, մեգ, մեկէ, մեյ, մեք (Անտ.), մէք՝ (Խրբ.), միգ (Մվեդ.) ձևերով:

2. Ընդհանրապես երկու կամ էրգու ձևն ունի. ինչպես՝ Ղրբ. Մղր. էրկու, մասնավոր ձևեր են յերկու (Ջղ.), էրգիւ (Ասլ.), յերկօ (Ոզմ.), արկիւ (Ազլ.), բրգէօք (Անտ.), յարկու (Հւր), իրգու, իյգու, (Ջթ), էյգու (Հճ.), օրկու (Մրդ.), էօրկու (կրճ.).

3. Ընդհանրապես ունի իրէք ձևը. ինչպես՝ Ղրբ. իրէք. մասնավոր ձևեր են իրեք (Աւ. Լեհ. Մշ. Մշ.), յիրեք (Ջղ.), իրեքս (Մլմ. Վն.), իրէքս (Խրբ.), իրիք, իյիք (Ջթ.), իրիք՝ (Ազլ. Մկ. Մղր. Մրդ. Ոզմ.), իրեյն (Մրդ.), յիրիք (Տփ.), ժէք (Ննի.), ժեք (Հճ.), բրք (Անտ.):

4. Գրաբարի ուղ. չորք կամ հյց. չորս ձևի շարունակութիւնն է.—չորք ձևից են Ազլ. Մղր. չուրք, Ղրբ. չէօրք, Անտ. չուք,

Ջդ. չոք. իսկ չոքս ձևից է մեծագույն մասը՝ չոքս կամ չոքս հնչումով. միայն Մկ. Սվեդ. Տիգ. Տփ. չուքս, Մրդ. չուքս, Ակն, Սեբ. չեքս, Հճ. չոյս, Ջթ. չիյս, չիքս, Հմշ. չեյս, Խր. չոս, Լեհ. չըքս:
 5. Ընդհանրապես հիմզ ձևն ունի. մասնավոր ձևեր են հիմզ (Ախց. Կր.), հեճք (Մղր. Շմ.), հիմք (Խբբ.), հիյ (Ասլ.), խիմզ (Ջդ.), խիմզ (Մկ. Մրդ. Սլմ. Վն), խէնք (Ողմ.), հէմզ (Սվեդ.), հէնզը (Գոր.), հեճք (Ղբբ.), հէնք (Անտ.), հոմզ (Ազլ.):

6. Ընդհանրապես վեց կամ վեց ձևն ունի. մասնավոր ձևեր են վեցց (Սլմ.), վեցց (Գոր. Ղբբ.), վից (Անտ. Ջթ. Հմշ. Մկ. Տիգ. Տփ.), վիցց (Ազլ. Մրդ. Սվեդ.), վրէց (Մղր.):

7. Երևում է երկու ձևով. եօքը և օխար. առաջինից են Խբբ. Հճ., յօքը, Ալշ. Մկ. Մշ. Ողմ. Վն. յօք. Տիգ յօքթ, Անտ. յեօքթ (yōot'ə), Ջթ. յեօքթ, իսկ երկրորդից՝ Ռ. օխքը, Ախց. Երև. Մղր. Կր. Ջդ. Սլմ. Տփ. Գոր. Լի. Ղբբ. Ննխ, Պլ. օխար, Շմ. օխտ, Մրդ. օխտա, Մշ. օխդը, Ակն, Հմշ, Սեբ. օխար, Ասլ. եօխդը, Ազլ. էխդ. էխար, Հւբ. յէխար:

8. Ընդհանրապես ութ, ութն կամ ութը ձևն ունի. մասնավոր ձևեր են՝ Սլմ. ութքը, Տիգ. ութթ, Մրդ. ութթա, Անտ. եօքը, Սվեդ. եօքքը, Ասլ. իւթը, Գոր. Ղբբ. Մղր. օթ, Ազլ. օթթ:

9. Ընդհանրապես՝ ինը կամ ինը ձևով. ինչպես՝ Ղբբ. Մղր. իննը, Պլ. ինը. մյուսներն ունեն՝ Մրդ. Սլմ. իննա, Տիգ. իննէ, Ալշ. Մկ. Մշ. Վն. ին, Ասլ. ինը, վիմը (այս վերջինը առաջացել է տասնըվիմը, քսանըվիմը... ձևերից և անկախ բառ դարձել), Ողմ. էն, Անտ. էննը, Ազլ. այնը:

10. Ընդհանրապես՝ տասն, տասը, տաս ձևով. մյուսներն ունեն. Գոր. Երև. Կր. Ղբբ. Մղր. Շմ. Սլմ. տասսը, Ազլ. տօսսը, Մրդ. տասսա, Հճ. դօսը, Ջթ. դօսը, դօսը, Անտ. աոսսը, Սվեդ. դուսսը:

Տասնավորները հետևյալ ձևով են.

20. Ընդհանրապես՝ քսան ձևն ունեն. ինչպես՝ Պլ. Ղբբ. Երև. քսան, մասնավոր ձևեր են՝ Մրդ. քսսան, Մղր. քքսսան, Հմշ. քսօն, Ջթ. քսօն, քսոն, Սվեդ. քսուն, Ազլ. քսսուն, Հճ. սօն, Լի. Վն. կսան:

30. Բոլորն էլ ծագում են եոեսուն կամ եոսուն ձևից. այսպես ունենք՝ Երև. յեոեսուն, Վն. յեոսուն, Հճ. էքսուն, Ախց. Ջթ. Կր. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Տիգ. էոսուն, Մրդ. Սլմ. յեոսուն, Ալշ. Մշ. յեոսուն, Մկ. հեոսուն, Ողմ. հեոսօն, Շմ. յաոասուն, Տփ. յարասուն,

յաքսուն, Խրբ. առսուն, Սեբ. առսուն, յառսուն, Ակն. էոսիւն, Ասլ. էոսիւն, Միայն Լհ. Սշ. էքսուն, Ղրբ. քրէսուն, Գոր. քրէսուն, Շմ. իրէսուն, Ջղ. արասուն, յարասուն, Ազլ. արասուն, Մղր. արասուն, արասուն, Հւր. յարսուն ձկերն են, որ ցույց են տալիս երեսուն կամ երսուն:

40. Ծագում են՝ քառասուն, քառսուն կամ քառոսուն, քառասսուն ձկերց. առաջինից են՝ Երև. Շմ. քառասուն, երկրորդից են՝ Ալշ. Ախց. Ջթ. Լհ. Խրբ. Կր. Հմշ. Մշ. Մրդ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սշ. Սլմ. Տիգ. քառսուն, Հճ. քարսուն, Մկ. Վն. քառսուն, Սվեդ. քառսուն, Սշ. քառսիւն, բայց նաև Պլ. Տփ. քարսուն երրորդ ձկերց են՝ Շմ. քառոսուն, Գոր. Ղրբ. քոռասուն, չորրորդից՝ Մղր. քոասսուն, Ազլ. քառասսուն. — առանձին է նաև Ջղ. գառասուն:

50. Ծագում են հիսուն, իսուն, հիսսուն, հիքսուն, իցցուն, իծծուն ձկերից. այսպես՝ Ալշ. Մշ. յիսուն, Մկ. Ննխ. հիսուն, Ոզմ. հէյսուն, Լհ. Հճ. Սշ. Սլմ. Վն. Տփ. իսուն, Ննխ. իսուն, սուն, սիւն, Ասլ. իսիւն, Ազլ. Հմշ. Ռ. հիսսուն, Տիգ. Մրդ. իսսուն, Կես. իսգուն, Ջթ. իսսուն, իսսուն, Սվեդ. իսսուն, Ալշ. Ջղ. յիքսուն, Երև. իացուն, Գոր. Ղրբ. Մղր. Սլմ. Մրդ. իցցուն, Ախց. Կր. իցծուն, Սեբ. յիծծուն, Պլ. իծծուն, Խրբ. իծուն, Յղ. իցուն: Համշենի մահմեդական հայոց մեջ՝ իսըն:

60. Ծագում են վաքսուն, վաքցուն, վացցուն ձկերից. այսպես՝ Ալշ. Երև. Լհ. Շմ. Ջղ. Վն. Տփ. վաքձուն, Մկ. վաքսուն, Խր. և Ննխ. վասուն, Մշ. վասսուն, Հմշ. Ննխ. վաքսուն, Սվեդ. վաքցուն, Սեբ. վաքծուն, Ջթ. վաքծուն, վաքձուն, Գոր. Ղրբ. Մղր. վացցուն, Մշ. վաքուն, Ասլ. վաքիւն, Ազլ. Ախց. Կր. Մրդ. Ռ. վացցուն, Հճ. վաքծուն, Խրբ. վաքձուն, Պլ. վաքձուն, Սլմ. Սշ. վացցուն:

70. Ծագում են յօթանասուն, օխթանասուն, օխթանասսուն և օխթանացցուն ձկերից. այսպես՝ Մկ. յօթանասուն, Մշ. յօտանասուն, Սշ. օխթանասուն, Երև. Լհ. Շմ. Սլմ. Ջղ. Տփ. օխտանասուն, Ազլ. օխտանասսուն, ըխտանասսուն, Ղրբ. օխտանասուն, ոխտանասուն, Մրդ. օխտանացցուն, Մղր. ըխտանասսուն, մյուսները գործածում են թրբ. yetmiş ձկեր:

80. Ծագում են ուքսուն, ուքցուն, ուքանասուն, ուքանացցուն ձկերից. այսպես ունենք՝ Լհ. Մկ. Ջղ. ուքսուն, Ախց. ուցծուն, Սեբ. ուքծուն, Սշ. ուցուն, Մղր. քրանսուն, Գոր. Ղրբ. ուքասուն, Ազլ. ուքասսուն, օքանասսուն, Ազլ. Երև. Մկ. Շմ. ու-

քանասուն, Մլմ. ուրբանասուն, Մրդ. ուրանածան. մյուսները գործ են ածում թրք. seksen ձևը:

90. Ծագում է իննսուն, իննասուն, իննամասուն, իննանացուն ձևերից. այսպես են՝ Ախց. Երև. Ջդ. իննըսուն, Տփ. ինըսուն, Սչ. Մշ. ինսուն, Հնգ. Սչ. նըսուն, Լհ. նուսուն, Ղրբ. Ագլ. իննասուն, Մղբ. Գոր. իննասուն, Ղրբ. ըննասուն, Տփ. իննանասուն, Շմ. Մլմ. իննանասուն, Մրդ. իննանացուն, իննամացուն. մյուսները գործ են ածում թրք. doxsan բառը:

Մեծագույն թվերն են՝

100. Բոլորն էլ ծագում են հարյուր բառից՝ ձայնական զանազան փոփոխություններով. այսպես են՝ Ասլ. հարիւր, Գոր. Ղրբ. հարիւր, Ախց. Ակն. Երև. Լհ. Հմշ. Ննխ. Կր. Պլ. Ռ. Սեր. Սչ. Տփ. հարուր, Երև. Խրբ. հարիւր, Հմշ. հաուր, Շմ. հառուռ, Ալշ. Մշ. Տիգ. հարիւր, Մժ. հառիւռ, հառիւ, Մկ. Վն. խարիւր, Մրդ. խարիւր, Ողմ. խարէր, Սվեդ. հարէր, Մղբ. Կես. հէրիւր, Ագլ. հէօրիւր, Ջդ. խէրուր, Մլմ. խոյիւր, Ջթ. հէյիյ, հէրիւր, Հճ. հէյիյ, հէյիւր:

1000. Բոլորն էլ ներկայացնում են հազար ձևը՝ զանազան ձայնափոխությամբ. այսպես են (չհիշելով անփոփոխ ձևերը)՝ Ղրբ. հազար, հզէր, Ալշ. Մշ. հազար, Ասլ. Տիգ. հազար, Երև. հզար, Սվեդ. հազզուր, Հճ. հազոյ, Հթ. հազոյ, հազոր, Ագլ. հրզզէօր, Մղբ. հիզէր, հիզզէր, Մկ. Ողմ. Մլմ. Վն. խազար, Մրդ. խազզար, Ջդ. ղզար (որ նախկին խզար ձևից է, գ-ի մոտ խ դառնալով թրթռուն):

Բյուր բառը իբրև առանձին թիվ չի գործածվում, բայց կա զանազան ասությունց մեջ՝ իբրև ռանթիվ, անհամարձ, այսպես՝ Սեր. բ'իւր, Ջթ. բ'իւր բ'իւրուց, բիւ բիւուց, Ասլ. բ'իւր հազար, Ախց. Երև. բ'իւր հազար, Խրբ. բ'իւր, Ջդ. բ'ուրք բ'ուրուց, Տիգ. Վն. փիւր, Պլ. փիւր հազար (անքամ ըսեյ), Ալշ. փուր հազար, Ռ. փիւրիւր, Մկ. հիւր փիւր կա նաև Ննխ. համբիւր՝ իբր ճհարյուր բիւր, խիստ շատձ, Հմշ. պիւր-հազար բրիւր հազար, անթիվ անհամարձ:

Այս ընդհանուր ակնարկից հետո տալիս ենք մի քանի կարևոր բարբառների բացարձակների ցուցակը:

Երևանի բարբառ.

1 մէկ, 2 էրկու, 3 իրէք, 4 չօրս, 5 հինգ, 6 վէց, 7 օխտը, 8 ութ, 9 իննը, 10 տասը, 20 քսան, 30 յեռեսուն, 40 քառասուն, 50 իսցուն, 60 վաթսուն, 70 օխտասան, 80 ութանասուն, 90 ինըսուն, 100 հարուր, 1000 հազար, հզար:

Պոլսի բարբառով՝

մէգ, էրգու(ք), իրէք, չորս, հինգ, վեց, օխտը, ութը, ինը, դասը, քսան, էսսուն, քառասուն, իծծուն, վածծուն, յէթմիշ, սէքսէն, դօխսան, հարուր, հազար:

Վանի բարբառով՝

1 մէկ, 2 էրկու, 3 իրեք, 4 չորս, 5 խինգ, 6 վեց, 7 յօթ, 8 ութ, 9 ին, 10 տաս, 20 կսան, 30 յեռսուն, 40 քառսուն, 50 իսուն, 60 վաթսուն, 70 յեթմիշ, 80 սահյսան, 90 դօխսան, 100 խարիր, 1000 խոզոր:

Ագուլիսի բարբառով.

մույն, որկիւ, իրիք, չուրք, հանգ, վիցց, էխտ, օթթ, այնը, տօսսը, քսսուն, արասսուն, քառասսուն, հիսսուն, վացցուն, օխտանասուն, օթանասսուն, իննասուն. հէօրիւր, հզգէօր:

Համշենի բարբառով.

1 մէգ, 2 էրգու, էրգուս, 3 իրէք, 4 չէօյս, չիւյս, չէյս, չօյս, 5 հինգ, 6 վեց, վից, 7 օխտը, 8 ութը, ուտը, 9 ինը, իննը, 10 դասը, 20 քսօն, սօն, 30 էսսուն, 40 քառսուն, 50 իսուն, հիսսուն, 60 վածծուն, վաթցուն, 70 օխտընասուն, 80 ուծծուն, 90 ընըսուն, 100 հարուր, 1000 հազար:

Ղարաբաղի բարբառով.

մին, էրկու, իրէք, չէօրք, հէնգյ, վէցց, օխտը, օթ, իննը, տասսը, քսան, ըրէսուն, քոռասուն, իծցուն, վացցուն, ուխտընասուն, ութասուն, ըննասուն, հարիւր, հազար (հզէր):

Ջեյթունի և Հաճինի բարբառներով.

Ջթ.

Հճ.

1 մէգ, մեգ	—
2 իյգու, իյգուք	էյգու
3 իյիք	մեք
4 չիւյս	չոյս
5 հինգ	հինգ
6 վից	վեց

7	յէօթը	յօթը
8	ութը	ութը
9	ինը	ինը
10	դօսը	դօսը
20	քսսօն	սօն
30	էսսուն	երսուն
40	քառսուն	քարսուն
50	իսսօն, հիսսօն	իսուն
60	վաթձօն	վաձձուն
70	յէթմիշ	ն.
80	սէքսան	»
90	դօխսօն	»
100	հէյիյ	հէյիյ, հէյի
1000	հազօյ	հազօյ

Սվեդիայի բարբառով.

Հաջի Հապիպլի գ.

Յողուն—Օլուգ

	մէդ'	մէ
2	ըրգէօք	ըրգ'ոք
3	ըրք	էրք
4	չուրս	չիւք
5	հէնգ	հանգ
6	վից	վէյց
7	յութթը'	յուլթ
8	էօթթը	այթ
9	էննը	այնը
10	դուսսը	դօուս:
20	քսուն	
30	յառսօն	
40	քառսօն	
50	յիսսօն	
60	վոթցօն	
70	յիթմիշ	
80	սոքսան	
90	դօխսան	
100	հարէր	
1000	հազդուր	

Մեղրու բարբառով

1 մին	20 քրսսան
2 էրկու	30 արասուն, արասսուն
3 իրիք՝, իրէք՝	40 քռասսուն
4 չուրք	50 հիցցուն, իցցուն
5 հինգ՝	60 վացուն, վացցուն
6 վրէց	70 օխտանասուն, ըխտընասսուն
7 օխտը	80 ըթասսուն
8 օթ	90 իննասսուն
9 իննը	100 հէրիւր
10 տասը	1000 հիզէր, հիզզէր:

Կան թվեր, որ բազմազան ձևեր են ստացել, օրինակ՝ Ազու-
լիսի բարբառում 80 դառնում է՝ օթմնասսուն, ութմնասսուն, ու-
թասսուն, ըթասսուն, ութսուն, ըթընասսուն:

90 դառնում է՝ իմնասսուն, իմնմնասսուն, ըմնմնասսուն:

Մարաղայի բարբառում բացարձակները ընդհանրապես 2
ձև են ստանում. մենակ և առանձին գործածված ժամանակ ու-
նեն հետևյալ ձևերը.

1 մէկ՝, 2 էրկու, 3 իրիք՝, 4 չուերս, 5 լօինգ՝, 6 վիցց, 7
օխտա, 8 ութթա, 9 ինտ, 10 տաստա:

Սրանք ուրիշ բառերի մոտ գտնված ժամանակ ստանում
են հետևյալ՝ ձևերը.

1 մեկ՝, բաղաձայնի մոտ ընկած ժամանակ դառնում է մէյ,
մէ, ինչպես՝ մէյ մաբթ, մէ մաբթ, մէյն էլ Վմեկն էլ:

2 էրկու. հոլովման մեջ կամ էլ շաղկապի մոտ դառնում է
էրկուս. ինչպես՝ էրկուսին, էրկուսն էլ:

3 իրիք՝, բաղաձայնի մոտ դառնում է իրիյն. ինչպես՝ իր-
իյն մաբթ ՎՅ մարդ, իրիյնն էլ Վերեքն էլ: Երկու բառի հետ
հարադրությամբ գործածվելիս կորցնում է նախաձայնը. էրկու բիք:

5 խիմգյ. բաղաձայնի մոտ խիյ. ինչպես՝ խիյ մաբթ: խիյ
խաց ՎՅ մարդ, 5 հաց:

6. վիցց, բաղաձայնի մոտ վիս. ինչպես վիս կով Վվեց կով:

7—10. օխտա, ութթա. իննո, տաստ թվականները ձայնա-
վորների մոտ կորցնում են իրենց վերջին ձայնավորը: Բաղա-
ձայնների մոտ մնում են անփոփոխ, էլ շաղկապի մոտ կամ վեր-
ջին ձայնավորը դարձնում են ն և կամ վրան ավելացնում են
ն. ինչպես՝ օխտա մաբթ, օխտա ախշիյ, ութթ օց, իմն էծ, ութն էլ

կամ ուրբա՞ն էլ, ի՞նճո՞ն էլ, ի՞նճ էլ: Ուրբ բառը տասի հետ կրկըն-վելու ժամանակ բացառաբար լինում է ութու՞ն-տասսա:

Ծ ա ն ո թ ու թ յ ու ն.— 1. «Երկու» բառը բարբառներում ստանում է բացի մայր ձևից, նաև հգ. ուղ. երկուք և հգ. հյց. երկուս ձևերը: Մրանցից առաջինը (երկուք) գործածական է հը ճյուղի բարբառներում (օրինակ՝ Պոլիս), իսկ երկրորդը (երկուս) Ում ճյուղի բարբառներում (օրինակ՝ Երևան): Բայց այս ձևերը չեն գործածվում գոյականի հետ, այլ միայն առանձին եղած դեպքում, կամ հոլովման ժամանակ. օրինակ՝ երկու մարդ, երկու կնիկ, երկուքը—երկուսը, երկուքն ալ—երկուսն էլ, երկուքեն—երկուսից: Հաշվելու ժամանակ էլ ասվում է Պլ. մեկ, երկուք, իրեք... Երև. մեկ, երկուս, իրեք...:

Կարևոր է նկատել նաև, որ բոլոր բարբառներում էլ բացարձակ թվականների Ը հանգը՝ հոլովման ժամանակ, կամ ալ, էլ շաղկապի մոտ և կամ էական բայի սահմանականի հետ դառնում են. ինչպես՝ օխտնին, ութնով, իճն ալ, տասն էլ, տասներկուսն էլ նույնը նաև դասականների, բաշխականների և չափականների կաղաթյան մեջ. ինչպես՝ օխտնում, ութնոց, քսանըինճակամ և այլն.

Տասնավորների և միավորների միացումը կատարվում է բնականաբար ու շաղկապով, որ, սակայն, երբեք չի պահվում անփոփոխ. այլ ըստ բարբառի կամ բոլորովին ջնջվում է, կամ ձայնավորի մոտ է ջնջվում, կամ վերածվում վ-ի և կամ դառնում բ. այսպես՝ Երևանի բարբառում ունենք տասննինգ, քսանչորս, եոնսուն վեց, ութանասունուր և այլն (առանց շաղկապի):

Պոլսի բարբառում միացումը կատարվում է հետևյալ երեք ձևով.

1. Տասնյակները ստանում են ը վերջավորություն, իսկ միավորը անփոփոխ կցվում է նրան, ինչպես՝ քսանը չորս, իծծունը հինգ, սեքսենը ութը, քառսունը ինը և այլն. 2. Տասն բառը այս դեպքում դառնում է դասնը, նույնիսկ ձայնավորի մոտ. ինչպես՝ դասնը չորս, դասնը օխտը, դասնըուրը, դասնը ինը և այլն: 3. Միայն երկու և երեք թվականները միացման ժամանակ ստանում են վ, որ և (ու) շաղկապի կրճատումն է և այս ժամանակ տասը բառը դառնում է դաս, իսկ մյուս տասնյակները չեն ստանում ը վերջավորությունը. այսպես՝ դասվերգու, դասվիրեք, քսան վերգու, քսան վիրեք, էոսուն վերգու, էոսուն վիրեք, սեքսեն

վերգու, դօխսան վիրէք և այլն (ըստ Թեոդէկի, Պոլսի հայեւարը, էջ 1722, կա թե՛ դասերութր, և թե՛ դասերվութր):

Նոր-Նախիջևանի բարբառումն էլ տասնավորների և միավորների միացումը կատարվում է մի քանի ձևով. տասն բառը կարող է ստանալ պարզ տասն և կրճատ տաս ձևը, որից էլ՝ տաշ և իր ու միավորի միջև կարող է դրվել ը, վը կամ միացյալ ըվ. կարող է նաև միավորը միանալ պարզ հարադրությամբ: Այսպիսով, կունենանք 6 տարբեր ձև. այն է՝ դաս, դաշ, դասն, տասնը, տասվ և դտսնըվ:

Եթե քննենք այս բոլորի ծագումը և մեկնությունը, կտեսնենք, որ հնապես եղել է 3 ձև. այն է՝ տասնավորների և միավորների պարզ հարադրություն և կամ նրանց միությունը և, ու շաղկապներով: Պարզ հարադրության մեջ տասն բառը կամ ֆաղցել է ամբողջությամբ և կամ բաղաձայնների խճողումից խուսափելու համար հապավել է մի ձայնը, որից հետո և ձայնն էլ՝ հաջորդ բաղաձայնների ազդեցությամբ դարձել է ը:

Պարզ և ամբողջական հարադրությամբ ունենք միայն տասներկու, որ տալիս է դասներգու կամ դասներգուս. մ բաղաձայնի կորուստով ունենք տասներեք և տասնորս, որոնք տալիս են դասմէք, դասւօրս. միևնույն բառերում և ձայնը նոր հնչումով դառնալով ը՝ ստանում ենք դաշմէք, դաշլօրս: Եւ շաղկապով միանում են երկու, եօթը, ութը, իմը թվականները, որոնց մեջ ե կրճատվելով՝ լինում է ը, որով ունենում ենք՝ դասերվերգու, դասերվօխտը, դասերվութը, դասերվինը (իբր՝ տասներկու, տասներեօթը, տասներութը, տասներինը): Միևնույն ձևի մեջ ե և նրա հետ նաև մ ջնջվելով՝ առաջացել է դասվ. այսպես, ունենք՝ դասվերգու, դասվիրէք:

Ամենից ավելի հաճախ են ու շաղկապով միացած ձևերը, որոնց մեջ ու իբր միջին ձայնավոր կրճատվելով՝ լինում է ը, որով ունենում ենք՝ տասնը-ձևը. այսպես են՝ դասնըմէգ, դասնըմէք, դասնըլօրս, դասնընիմգ, դասնըվէց, դասնըօխտը, դասնըութը, դասնըինը:

Բնական է սպասել, որ կրկին շաղկապներից և կցված լինելով ձայնավորով սկսվող միավորների հետ, իոկ ու՝ բաղաձայնով սկսվողների հետ, ինչպես է իրոք: Բացառություն են կաղմում միայն 7, 8, 9 թվականները, որոնք կարող են ստանալ թե՛ և, և թե՛ ու շաղկապները. սրանցից առաջինը (և) կանոնավոր է, իսկ երկրորդը (ու) անշուշտ 4, 5, 6 միավորների նմանությամբ: Աճառյան — 17

Սկսած 21 թվից մինչև վերջ՝ տասնավորների և միավորների միացումը կատարվում է պարզ հարադրությամբ. ք ձայնը չի կարող ներմուծվել, բայց վ կարող է երբեմն ներմուծվել. այսպես՝ սովորաբար ասում են քսանմեկ, քսաներգուս, քսանմեք, հոսունջորս, քառսուննիմեք և այլն, երբեմն նաև քսանվերգուս, քսանվիրեք, քսանվուրք և այլն, բայց ոչ երբեք՝ քսանըմեք, քսանընթուս, քսանընիմեք և այլն, ինչպես գտնում ենք բոլոր բարբառներում.

Սուչավայի և Լեհաստանի բարբառներում միացումը կատարվում է հետևյալ ձևով. 1. տասնավորի և միավորի միջև դրվում է ք. 2. ձայնավորով սկսվող միավորների մոտ (2, 3, 9) դրվում է վ շաղկապը. 7 և 8 թեև ձայնավորով են սկսվում, բայց նույն շաղկապը չեն ստանում. իսկ 9 կա երկու ձևով էլ, Ըստ այսմ ունենք 11 դասերմեք, 12 դասվերգու(ս), 13 Լհ. դասվիրեք—Մչ. դասֆիրեք (ֆ ազդված ս-ից), 14 դասերջորս (Լհ. դասերչըքս), 15 դասընիմեք, 16 դասընվեց, 17 դասընթուր, 18 դասընուրք, 19 դասընիրք, դասընվիրք, 21 քսանըմեք, 22 քսանվերգու, 23 քսանվիրեք, 24 քսաներջորս (Լհ. քսանըչըքս), 25. քսանընիմեք, 26 քսանընվեց, 27 քսանընթուր, 28 քսանընուրք, 29 Լհ. քսանվիրք:

Նոր-Ջուղայի բարբառում տասնավորների ու միավորների կցումը կատարվում է 4 ձևով. ձայնավորով սկսվող միավորները ուղղակի կցվում են տասնավորներին՝ առանց շաղկապի. այս դեպքում դրվում է տասն և ոչ բնավ տասը ձևը (տասնօխտը, քսանութը): Բաղաձայնով սկսվող միավորները տասն բառի հետ միանալու ժամանակ՝ կամ ավելացնում են ք ձայնը, կամ առնում են տասը ձևը (տասնըխինգ) և կամ այս վերջինից կրճատելով ք ձայնը դարձնում են տաս (տասըխինգ). այս պարագային և ձայնը չի մոտ գտնված ժամանակ դառնում է շ՝ տաշշոք (14) բառի մեջ: Դսանից սկսած՝ բաղաձայնով սկսվող միավորի մոտ դրվում է պարզ տասնավոր ձևը (քսանըխինգ, վաթսունվեց) կամ երկուսի միջև մտնում է ք ձայնը (քսանըխինգ, վաթսունըվեց):

Հարյուրը միանում է 3 ձևով. պարզ հարադրությամբ, ու շաղկապով, կամ այդ շաղկապը դարձնելով ք. իսկ հազարը միանում է կամ պարզ հարադրությամբ, և կամ ու շաղկապով: Օրինակ՝ խէրուրուքսան, խէրուր քսան, խէրուր ու խինգ, խէրուր խինգ, խէրուրք խինգ, դգար ու խէրուր, խէրուր ու քսան, դգար ու խէրուրք քսան, յերկու դգար խէրուր քսան և այլն:

Պարզ բացարձակներով հաշվելու ժամանակ, պարսիկներին ման, շատ անգամ ամեն մեկի վրա դրվում է ու շաղկապը. ինչպես՝ մին ու, յերկույ ու, յիրեք ու, չոր ու, խիմզ ու, վեց ու, օխտն ու, ութն ու, ինն ու, տասը:

Ագուլիսի բարբառում, երբ միավորը սկսվում է ձայնավորով, տասնավորին կցված ք (շաղկապը) կարող է կորչել. այսպիսով, ստացվում են բազմազան ձևեր. ինչպես՝ 11 տըսըմնայն, 12 տըսըմաքկի, տըսըմաքկի, 13 տըսըմիրիք, տըսըմիրիք, 14 տըսըմըչորք, տըսըմըչորք, տըսըմըչորք, 15 տըսըմնաք, 16. տըսըմնվիցց, տըսըմնվից, 21 քսըսըմնայն, քսըսըմնայն, 31 արասըսըմնայն, արասըմնայն, քքսըսըմնայն, 32 արասըմաքկի, քքսըսըմաքկի:

Մարաղայի բարբառում միացումը շատ պարզ է. եթե միավորը սկսվում է ձայնավորով, տասնավորը ուղղակի կցվում է անփոփոխ. իսկ եթե միավորը բաղաձայնով է սկսվում, նրանց միջև մտնում է ք (շաղկապ). այս դեպքում տասնա բառը ստանում է տասն և տասըն ձևերը: Ինչպես՝ տասըմնեք, տասնեքկու, տասնըմնիրք, տասնըմնիրք, տասնըմնիցց, տասնօխտա, տասնուքսա և այլն: Ահավասիկ մեծ թվի մի օրինակ. ութքա միլյուն խիյ խաբիր յէսուսը միսս խազար օխտա խաբիր իսսուսը չուէրս:

Ղարաբաղի բարբառում էլ միացումը լինում է ք ձայնավորով. միայն 2 և 3 թվականները պետք չունեն այս հավելվածին և ուղղակի կցվում են. տասնավորը առանսարակ մնում է անփոփոխ, բացի տասը թվականից, որ այս դեպքում միավորների հետ իբրև մի ամբողջություն կազմելով, հետևում է շեշտադրության ընդհանուր օրենքներին և դառնում տըսն. օրինակ՝ տըսըմին, տըսնեքկու, տըսնիրեք, տըսնըչորք, տըսնըօխտը, քսաըմնեք, ուխտըմասուսը օխտը, իննասուսը իննը և այլն:

Համշենի բարբառում միացումը կատարվում է այսպես. տասնյակները ստանում են ք վերջավորությունը, իսկ միավորը անփոփոխ կցվում է նրան. ինչպես՝ սօնը-չէօյա (24), իսունը-հինգ (55), վաժժունը-վեց (66) և այլն: Ձայնավորով սկսվող միավորները ներմուծում են նաև վ, ինչպես՝ սօնը-վօխտը (27), սօնը-վուտը (28), սօնը-վինը (29), քառասունը վօխտը (47), իսունը-վուտը (58), օխտըմասունը-վօխտը (77), ուժժունը-վուտը (88), ըմբասունը-վինը (99): Բացառաբար հրգու և իրեք միավորները թեև ստանում են վ, բայց տասնավորը չի ստանում ք. այսպես՝ սօն-վէրգու (22), սօն-վիրեք (23), հոսուն-վէրգու, իսուն-վիրեք (53) և այլն:

Այս դեպքում դասը բառը դառնում է դասեր՝ բոլոր միավորների մոտ, բացի երկու և երեք միավորներից, որոնց մոտ լինում է դաս. այսպես՝ դասերմեզ, դասվերգո, դասվիրէք, դասերչէօյս, դասերնիմզ, դասերվէց, դասերվօխտը, դասերվուտը, դասերվիմը:

Սվեդիայի բարբառում միացումը կատարվում է միշտ տասնավորի և միավորի միջև դնելով ը շաղկապը (բացի 12, 13 թվերից, որոնք ստանում են վ և առաջ բառն էլ դարձնում են դրս). այսպես՝

11 դըսնմէդ՝, 12 գըսվըրգէօք, 13 դըսվըրք, 14 դըսնըչուրս, 15 դըսնըհէնգ, 16 դըսնըվիցց, 17 դըսնըյութթը, 18 դըսնըվէօթթը, 19 դըսնըվէննը, 21 քսունըմէդ՝, 22 քսունը ըրգէօք, 45 քառսուն հէնգ, 106 հորէրը վիցց, 110 հորէրը դուսսը, 145 հորէրը քառսունը հէնգ և այլն:

Ծանոթութիւն.—Վերի մէդ՝ 1 ձևը գործածական է միայն հաշվի մեջ. ուրիշ դեպքերում ասում են մէգ, մէյ մը:

Վանի բարբառում միացումը կատարվում է հետևյալ ձևով.

1) Տասն թվականը կրճատմամբ ստանում է աքսնը ձևը, երբ հաջորդ միավորը սկսվում է բաղաձայնով:

2) Դառնում է աքս-երկու և երեք թվականների մոտ, որոնց հետ միանում է վ շաղկապով:

3) Ստանում է աքսն- ձևը՝ ձայնավորով սկսվող 7, 8 և 9 թվականների մոտ, որոնց հետ միանում է էվ շաղկապով:

Ըստ այսմ 11—19 թվականները ունեն հետևյալ ձևը.

11 տըսնըմէկ, 12 տըսվէրկու, 13 տըսվիրեք՝, 14 տըսնըչուրս, 15 տըսնըխինգ՝, 16 տըսնըվեց, 17 տըսնըյօթ, տըսնէվյօթ, 18 տըսնէվութ, 19 տըսնէվին:

Մնացած բոլոր թվականները կցվում են առանց ուրեէ միացման կապի. ինչպես՝ 21 կսան-մէկ, 35 յեռսուն խինգ՝, 46 ք՝առսուն-վեց, 47 ք՝առսուն-յօթ, 59 իսուն-ին, 102 խարիր-էրկու, 103 խարիր-իրեք՝, 108 խարիր-ութ, 109 խարիր-ին, 1019 խոզտըր-տասնէվին, 1259 խոզտըր-էրկու-խարիր- իսուն-ին:

Ձեյթունի բարբառում միացումը կատարվում է հետևյալ ձևով.

1) Տասնյակները ստանում են ը շաղկապը, իսկ միավորը անփոփոխ կցվում է նրան. ինչպես՝ դասնըմէգ, դասնըվից, քսանըվից, էռսունը մեգ և այլն:

2) Ինչպես երևում է տրված օրինակներից, տասը և քսան բառերը բարդություն ժամանակ վերստանում են իրենց բնիկ ձևը (ա ձայնավորով և ոչ թե օ):

3) Տասը թվականը միավորի հետ միանալիս ստանում է դասեր ձևը ընդհանրապես, իսկ երկու, երեք, յոթը թվականների մոտ ստանում է դաս ձևը:

4) 30, 40, 50 և այլն թվականների ու ձայնավորը կարող է մնալ ու կամ դառնալ ը:

5) 10 և 20 թվականների միջին ձայնավորը, ինչպես նաև տասնյակների և միավորների միացման ը ձայնավորը կարող են փոփոխվել ձայնավորների ներդաշնակության օրենքի համաձայն:

6) Այն միավորները, որոնք սկսվում են ձայնավորով (2,3,7,8,9), տասնյակների հետ միացման ժամանակ ստանում են վ (և, ու շաղկապների մնացորդը):

Հետ այսմ թվականների շարքը հետևյալն է.

11 դասըմեք, 12 դասվիյգուք, 13 դասվիյիք, 14 դասնչիյս, 15 դասըհինգ, 16 դասըվից, 17 դէօսվէօթը, 18 դէսնէվութը, 19 դէսնէվինը, 20 քօսօն, 21 քսանըմէք, 22 քսանըվիյգուք, 23 քսանըվիյիք, 24 քսանըչիյս, 25 քսանըհինգ, 26 քսանըվից, 27 քսէնէյէօթը, քսանըյօթը, 28 քսէնէվութը, քսանըվութը, 29 քսէնէվինը, քսանըվինը, 30 էսսուն, 31 էսսունըմէք, եսսընըմեք, 32 էսսունվիյգուք, էսսընըվիյգուք, 33 էսսունվիյիք, էսսընըվիյիք, 34 էսսընըչիյս, 35 էսսընըվութը, 36 էսսընըվինը, 51 ըսսընըմեք, հիսսօնըմէք, 52 ըսսընըվիյգուք, հիսսօնըվիյգուք, 53 ըսսընըվութը, ըսսընըվութը, հիսսօնըվութը և այլն:

Համշենի բարբառում հարիւր և հազար բառերը թե՛ միավորների և թե՛ տասնավորների մոտ ստանում են ը, բայց ինչպես տասնավորները, նույնպես և միավորները որևէ հավելված չեն ստանում. օրինակ՝ հարուրը մէք, հարուրը էրգու, հարուրը իրէք, հարուրը չէօյս, հարուրը օխտը, հազարը իրէք, հազարը հարուրը ինը, հազարը հարուրը քառսունը վօխտը: Հարուր և հազար բառերը միավորի և տասնավորի հետ միացած ժամանակ կարող են ստանալ նաև ու շաղկապ. ինչպես՝ հարուր ու մէք, հարուր ու չէօյս, հազար ու քառսուն և այլն: Այս ու շաղկապը ամենահին ձևն է, որ ապա դարձել է ը և այնուհետև ջնջվել: Ոմանք հներից պահում են դեռ ու ձևը, ընդհանրապես գործածվում է ը ձևը:

Ղարաբաղի բարբառով ասվում է՝ տըսընմին, տըսնէրկու, տըսնիրէք, տըսնըշօրք, տըսնըօխտը, քսամըրիննը, ուխտընասունը օխտը, ինմասունը իմը և այլն.

Ընդհանրապես այս միացումը (ը) կառարվում է միայն տասնավորի և միավորի միջև. հարյուրավորներն ու հազարավորները կցվում են առանց որևէ միացուցիչ կապի. այսպես՝ Ագլ. հէօրիւր մույն 101, հզգէօր մույն 1001, Մրդ. ութթա միլյուն խինթ՝ խորիր յէսունը վիսս խոզգոր օխտա խորիր իսսոնը շուիրս:

Պոսի բարբառումն էլ հաբյուր և հազար կցվում են մյուս թվականներին առանց որևէ կապի. բայց սրանց մոտ էլ երկու և երեք միավորները դառնում են վէրգու, վիրէք, ինչպես՝ հարուր վէրգու, հարուր վիրէք, հազար վիրէք. կարելի է ասել նաև՝ հազարը մէգ:

Միայն Ղարաբաղի բարբառն է, որ նաև հարյուրավորները և հազարավորները միացնում է ք-ով. ինչպես՝ հզէրը հենթ՝ հորիւրը ըրէսունը օթ (1538): Այսպես են նաև պարսկերենն ու քրդերենը (բայց ոչ թուրքերենը, որ ոչ մի միացում չգիտե). օրինակ՝

պրս. hazār u nuhsad u bīst u panj—1925

քրդ. hezar w'nah-sad w'bīst w'peinj—1925

թրք. bin dört yüz yigirmi beş—1425.

Այս բոլոր գավառական ձևերը, որ տեսանք, բացի սովորական ձայնական փոփոխություններից, որոնց մասին հանգամանորեն խոսվում է ձայնաբանության մեջ, ներկայացնում են հետևյալ ձևափոխությունները.

1) Համաբանություն (անալոգիա).—Ընդհանրապես թվականների մեջ շատ հաճախ է երևում համաբանական կազմություն՝ ամեն լեզվի մեջ էլ. օրինակ՝ բոլոր բալթիկ-սլավոնական լեզուների մեջ էլ «ինը» բառը որ հնդ. néūṣ ձևն ունի, իր նախաձայն օդարձրել է d հաջորդ «տասը» dék'ṣ բառի ազդեցությամբ. այսպես՝ հայ. deveti, լիթ. devyni, ռուս. девять, սլովակ. devät, սլովեն. devêt և այլն.—պրս. nuš «ինն» ստացել է մի ավելորդ վերջաձայն h հաջորդ 10-dah-ի ազդեցությամբ. նույնպես panzdah (15) բառի z ձայնը ազդել է մյուսների վրա և ստացվել է yāzdah 11, duvāzdah 12, sizdah 13, šanzdah 16, nuvāzdah 19, որոնց բոլորի մեջ z ավելորդ է:

Նույնիսկ հնագույն հայերենի շրջանում հնդ. *ok'tō* «ութ» ազդեցությամբ նախորդ *septu* բառի՝ դարձել է *optō*, որից հյ. ուր, ճիշտ ինչպես որ ելեակաւ հունարենում առաջացել էր *ὀπτω*:

Բարբառներում հին հայերենի ուր ձևը դարձել է ուրօ, ուրբ՝ ազդեցությամբ եօրօ, եօրբ և ինն, ինը բառերի. միայն Ազլ. Գոր. Մղր. Ղրբ. պահում են օր<ուր՝ առանց նույն հավելվածի: Երեւում նոր սերունդը ավելի առաջ տանելով համաբանությունը շորս, ճիմգ, վեց թվերն էլ դարձրել է նույն ոճով շորսը, ճիմգը, վեցը,— երեսուն դարձրել է եռեսուն՝ ազդեցությամբ քառասուն բառի.— Լնդհակառակը, Պլ. կա նաև քաքսուն, ուր ո դարձել է ր՝ ազդեցությամբ երեսուն բառի. Այս եռեսուն ձևը այնքան սովորական է դարձել, որ մինչև անգամ երբեմն մտնում է զրական լեզվի մեջ: Այսպես, Ա. Տյումա, Ժողեֆ Պալսամո, Թրգ. Կ. Նազման, Ջմիւռնիա 1872, հտ. Ա՝ գրված է միշտ եռեսուն, կամ եռսուն (ինչպես՝ էջ 35 եռեսուն, էջ 91 չորս անգամ եռսուն, էջ 147 և այլն):

Նոր-Ջուղայի բարբառում գլառասուն բառի սկիզբը ձևացած գլ անշուշտ առաջացել է յաքասուն, յիքսուն թվականների նախաձայն թրթռուն յ-ի ազդեցությամբ:

Ուրսուն և իննսուն բառերը՝ ազդեցությամբ եօրանասուն-ի, դարձել են մերթ ուրասուն, իննասուն և մերթ ուրանասուն, իննանասուն, որոնց մեջ ավելացել է ավելորդ ա կամ անա: Բայց եօրանասուն, ուրսուն, իննսուն՝ հետևել են նաև վաքսուն բառին, որի մեջ քս տվել է քց կամ ցց, և իրենք էլ դարձել են օխքանացցուն, ուքանացցուն, իննանացցուն: Խր. և Ննխ. վասուն 60 ձևը հայտնի չէ, թե առաջացած է վաքսուն ձևից կրճատմամբ, թե ճիսուն բառի նմանությամբ. բայց յիսուն շատ տեղ դարձել է յիքսուն, իցցուն, իծծուն, ազդեցությամբ նույն վաքսուն, վացցուն, վածծուն ձևերի: Այս վացցուն ձևի նմանությամբ Ղարաբաղի բարբառում կազմված է նաև մի նոր թվական՝ քացցուն, որ առանձին գոյություն չունի իբր թիվ, սակայն չափազանցություն ցույց տալու համար գործածվում է 60-ից հետո 70 բառի տեղ, բայց ավելի իբր շատ չնշանակությամբ. օրինակ՝ ճէլ, իցցուն վացցուն քացցուն տրեկան ա:

2) Կրկնություն.— Շատ թվականներ սաստկության համար կրկնում են իրենց բաղաձայնը. Կրկնությունը շատության նշան է. բայց շատությունն էլ սուբեկտիվ գաղափար է. շատ է

վեցը, եթե տարիների մասին է, բայց շատ փոքր է վեցը, եթե վայրկյանի կամ րոպեների մասին է, Ըստ այնմ, մի խումբ թվեր կրկնել են իրենց բաղաձայնը՝ անշուշտ համարվելով «շատ»։ այսպես են՝ զանազան բարբառներով վեցը, եօթթը, ութթը, իննը, տասը, քսան, երեսուն, քառասուն, քառասուն, յիսուն, ութասուն կամ ութամասուն, իննասուն։ Նման երևույթ նկատում ենք նաև չուվաշերենում, ուր թվականները կրկնակ բաղաձայնով են միշտ, երբ առանձին են գործածվում, և մեկ բաղաձայնով՝ երբ իրենց հետ գոյական ունեն։ ինչպես՝ perre՝ մեկ, ikke երկու, visys'e երեք և այլն։ բայց per syən, ike syən, visye e'yən «1, 2, 3 մարդ» և այլն։

3) կրճատում.— Թվականները կյանքի մեջ ամենատարածական գործածություն ունեն։ մարդիկ ստիպված են հաճախ ամենակարճ ժամանակի մեջ հարյուրավոր թվեր հաշվել։ այս դեպքում բառերի կրճատումը ստիպողական երևույթ է։ Մեր մեջ բոլոր միավորները միավանկ լինելով՝ ավելի կրճատվելու պատճառ և հնարավորություն չունեն։

Աֆրիկյան լուս-գանդա (բանտու) լեզվում թվականները 20-ից սկսած այնպես են կրճատվում, որ գրեթե անճանաչելի են դառնում։ Ահա նախ միավորները. biri 2, satu 3, na 4, tano 5, kaga 6, samvu 7, nana 8, mwenda 9 և kumi 10.

Մրանից՝ amakumi-abiri 20, որ շատ երկար լինելով կրճատում են առաջին բառը և ասում են abiri 20. նմանապես 30 amakumi-asatu կամ կրճատ՝ asatu. այսպես մինչև 50. իսկ մնացյալը ուղղակի ասում են 60 nkaga, 70 nsamvu, 80 kinana, 90 kyende, 100 kikumi, որ պետք է հասկանալ kumi-kumi 10×10:

Նման երևույթ ընդհանրապես քիչ է պատահում մեր բարբառներում։ Եղած օրինակներն են. Ննիս. Հճ. Ժեք, Անտ. բքք 3, Անտ. չուք, Զդ. չոք, Խտ. չոս 4, Հճ. սոն 20, Ննիս. սուն 50, Հնդ. ՍԶ. նուն 90 (վերջինս Karst, էջ 219, համեմատում է պրս. nuh 9 թվականի հետ, բայց հայերեն ձևը ոչ մի կապ չունի դրա հետ և սովորական կրճատմամբ է առաջացել)։

Միավորների սղման զարմանալի օրինակ է ներկայացնում լազերենը, ուր թեև կանոնավոր ձևով ունենք առ «մեկ», ժուռ «երկու», և այլն, բայց որոշ բարբառներում սրանք, ավելի կրճատվելով, դառել են.

Ա «մեկ» (հասել է անգլ. a ձևին).

ժուռ «երկու»,

խու ճհինգ,
շքի ճեթը,
վի ճտասը:

Ըստ իս, այս ծայրահեղ սղումը նրանից է, որ լագերը խոսակցության մեջ ընդհանրապես չափազանց արագախոս են.

Հայ բարբառներում նման երևույթ չկա: Բայց կարելի է մեջ բերել Նոր-Նախիջևանցոց (որոնք նույնպես բավական արագախոս են) բարբառով երկու բառը, որ միանալով մտաբան, դառնում է էրգվադ ճերկու հատա, դասնէրգվադ ճ12 հատա.

Բայց երբ անցնում ենք տասնավորներին, արագ հաշվելու ժամանակ շատ տեղ կրճատումը սկսվում է: Այսպես՝

երեսուն	դառնում է եռ,
քառասուն	» քառ,
վաթսուն	» վաթ

ասում են եռ մեկ (31), եռ երկու (32), քառ մեկ (41), քառերկու (42) և այլն: Նոր-Նախիջևանում հաքյուր բառն էլ կրճատվելով դառնում է հաքու կամ հաք. չորս-հինգ հաքու մամեր. հաք-տասը, հաք-իսուն (110, 150):

Բարբառների մեջ ավելի տարօրինակ երևույթ պետք է համարել 70, 80, 90 թվականների թուրքական ձևերը yedmiş, seksen, doxsan (եթմիշ, սեքսեն, տոխսան). Այսպես են՝ Ասլանրեգ, Զեյթուն, Հաճին, Խարբերդ, Կարին, Համշեն, Ալաշկերտ, Մուշ, Նոր-Նախիջևան, Կեսարիա, Պոլիս, Ռոստոթո, Վան (նկատելի է, որ այս շարքում չկան Մուշավա և Լեհաստան): Մենք գիտենք, որ ընդհանրապես թվականները փոխ չեն առնվում, կամ եթե փոխ են առնվում, առնվում են բոլորովին տարբեր պայմաններում, հատկապես հաշվական կարողության մեջ զարգացման ցածր աստիճանի վրա գտնվող ժողովուրդը ավելի բարձր աստիճանի վրա գտնվողից և այն էլ մեծ թվերի համար: Արդ՝ ինչպե՞ս է, որ հայերենը գիտե 100,000 և սակայն մի քանի բարբառներ օգտագործում են թուրքական 70, 80, 90 ձևերը, որ կցվում են ուղղակի հայերեն միավորներին. այսպես՝ եթմիշ մեկ կամ եթմիշը մեկ, եթմիշ վերկու, եթմիշ վիքեք, տոխսամեր հինգ և այլն: Զեյթունի բարբառով ասվում է հէյիյսէքսան (180), իյգու հազոյ յէթմիշ մէգ (2071). Այս բանը բացատրվում է թուրքական բռնակալության այն ասիմիլատորական քաղաքականությամբ, որի մասին խոսվել է վերը:

Ջարմանալի է այն երևույթը, որ բնիկ հայ բարբառներ մուտք են գործել թուրքերենից 70, 80, 90 թվերը, իսկ թուրքական շրջապատի մեջ ապրող Մարաղայի բարբառը պահել է բնիկ հայ բառերը: Մարաղայի բարբառում թուրքերեն է միայն օմդէօրք շահը, «14 շահի» բառը, որ մի առանձին արծաթյա դրամի անունն լինելով՝ մնացել է (հմտ. Կովկասում Շտասնը-չորս շահի էլ մենք պարտք մնացինք՝ դարձվածը): Տրապիզոնցոց մեջ թեև գործածական են թրք. ձևերը, բայց բուն համ-շենցոց մեջ գործածական են վերի հայերեն ձևերը:

Մոտավորապես նման մի բան գտնում ենք լեզգիերենում, ուր ըստ օրինի 40 պիտի լիներ *դ'ուեդդ'ադ (2×20), ինչպես ունենք բուդդ'ադ 60, դ'ուդդ'ադ 80, բայց որովհետև դ'ուեդդ'ադ և դ'ուդդ'ադ շատ նման էին իրար, ուստի դ'ուեդդ'ադ ձևը ջրնջվեց և տեղը դրվեց յախծըր (yaxcər):

Ոչ թե բառի, այլ դրության փոխառություն է այն, որ որոշ բարբառներ իրենց տասնյակները կազմում են քսանորդական դրությամբ. այսպես՝ երկու քսան 40, երկու քսան մի տասը 50, երեք քսան 60, չորս քսան 80: Այսպիսի ձևեր զբա-նում ենք Թբիլիսիի բարբառում՝ վրացերենի ազդեցությամբ և Ղարաբաղի մի մասում (Հադրութ)՝ հին աղվաներենի ազդե-ցությամբ:

Կեսարիայում էլ մամիկները տասնավորները հաշվում էին տասի վրա. այսպես՝ մեկ տասը, երկու տասը, երեք տասը և այլն (Ալպոյաճյան, Պատմ. հայ կես. Բ. 1665):

7. ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈՂՈՎՈՒՄԸ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ

Մարաղայի բարբառում թվականները հոլովվում են գոյա-կանների պես՝ հոլովման սովորական կանոնների համաձայն. երկու բառը կարող է ստանալ և կամ յ. 7—10 թվականները կա-րող են իրենց վերջին ձայնավորը ջնջել կամ պահել. վերջին դեպքում ներդաշնակության համար ստանում են յ ձայնը, օրինակ՝

Սեռ.—մէկի, էրկուսու կամ էրկույու, իրիքի, չուէրսը կամ չուէրսու, խինքի, վիցցի, օխտայը կամ օխտը, ութթայը կամ ութթը և կամ ութթու, ինտոյի կամ իննի, տաստայը կամ տասսը, քստանը, յէսսունու, քասսունու, խորիբի, խազգտրի, միլլունու:

Բաց.—մէկէն, էրկուսէն կամ էրկույէն, իրիքէն, չուրսէն, օխտայէն կամ օխտէն, իննայէն կամ իննէն, խորիրէն և այլն:

Գրծ.—մէկով, էրկուսով կամ էրկույով, իրիքով, չուրսով, օխտայով կամ օխտով, իննայով կամ իննով, խորիւրով, խողզորով և այլն:

Հարաբաղի բարբառում հոլովումը կատարվում է հետևյալ ձևով.

Սեռ. Տր. Հայց.—մինին, բրկունին, բրէքին, չօրքին կամ չէօրէքին, հէնգին կամ հընգէքին, վէցին կամ վցէքին և այլն:

Բաց.—մինան, բրկունան, բրէքան, չէօրէքան, չօրսան, վըցըքան, կամ ա հավելվածով՝ մինանա, բրկունանա, բրբքանա և այլն, և այլն ըստ օրինի:

Գործ.—մինավ, բրկունավ, բրկունանավ, բրէքավ, բրբքանավ և այլն:

Ներգ.—մինում, բրկունում, բրկունանամ և այլն:

Բացարձակ թվական ածականները կարող են նաև առանձին գործածվել. այն ժամանակ կարող են ստանալ որոշիչ հոգ և իրրև գոյական հոլովվել. Օրինակ՝ Պօլսի բարբառով՝

մէգը, մէգին (թվի համար) կամ մէգուն (անձի համար), մէգէն, մէգով:

էրկուքը, էրկուքին, էրգուքէն, էրգուքով:

էրէքը, իրէքին, իրէքէն, իրէքով:

չօրսը, չօրսին, չօրսէն, չօրսով:

հինգը, հինգին, հինգէն, հինգով:

վէցը, վէցին, վէցէն, վէցով:

օխտը, օխտին, օխտէն, օխտով:

ութը, ութին, ութէն, ութով:

իննը, իննին, իննէն, իննով:

գասը, գասին, գասէն, գասով:

քսանը, քսանին, քսանէն, քսանով:

Մնացյալն էլ նույն ձևով:

Խնչպես տեսնվում է և ինչպես վերևում ասացինք, այս դեպքում երկու բառը ստանում է հոգնակիի ք նշանը. իսկ իրրև ածական լինում է էրգու. եօրը, ութը, իմը, աստը պահում են իրենց ը հանգը և չեն ստանում և հոգը (հոգը ստանում են միայն հոլովման ժամանակ և կամ հական բայի և ալ շահկապի մոտ. ինչպես՝ վեցն ալ, օխտն է):

Գոյականաբար գործածվելիս կարող են թվականները նաև հոգնակի գործածվել. ինչպես՝

Իրեքները իստագ քրէ.

հինգերուն թեվերը գարջ էն.

իննեքը խօշօր խօշօր քրէցի.

մինչև անգամ կարելի է ասել՝

մէգէրը հաստ հաստ քրէ և այլն:

Այսպես է նաև Համշենի բարբառում, ուր հոլովումը կատարվում է հետևյալ ձևով.

մէգը, մէգին, մէգըն, մէգով.

էրգուսը, էրգուսին, էրգուսըն, էրգուսով.

իւրէքը, իւրէքին, իւրէքըն, իւրէքով.

չէօյսը, չէօյսին, չէօյսըն, չէօյսով.

հինգը, հնգին, հնգըն, հնգով.

վէցը, վէցին, վէցըն, վէցով.

օխտը, օխտին, օխտըն, օխտով, օխտին, օխտըն, օխտով.

ուտը, ուտին, ուտըն, ուտով.

ինը, ըննին, ըննըն, ըննով.

դասը, դասնին, դասնըն, դասնով, դասին, դասըն, դասով.

սօնը, սօնին, սօնըն, սօնով.

Ի հարկին թվականները կարող են նաև հոգնակի գործածվել. ինչպես՝ իրեքնին, չէօյսէրը, օխտէրը, ուտէրը, ըննէրը, դասէրը և այլն.

Վանի բարբառում բացարձակ թվականները առանձին գործածվելիս հոլովվում են հետևյալ ձևով.

մէկ, մէկու, մէկուց, մէկով (անձի համար թեև ասում են մէկում առ չորեք մէկին տուր). բայց ժամի համար ասվում է չսհաթ մէկին կուկրտմ=ժամի մեկին կգամ). բացառական է՝ մէկուց, չկա՝ մեկից):

Նրկուս, էրկըսի, էրկըսից, էրկըսով.

իւրէք, իւրէքի, իւրէքից, իւրէքով.

չորս, չորսի, չորսից, չորսով.

խինգ, խընգի, խընգից, խընգով.

վեց, վեցի, վեցից, վեցով.

յօթ, յօթի, յօթից, յօթով.

ութ, ութի, ութից, ութով.

ին, ինի, ինից, ինով.

տաս, տասնի, տասնից, տասնով.

կսան, կսանի, կսանից, կսանով.

յեռսուն, յեռսնի.

քառսուն, քառսունի, քառսունից, քառսունով.

Ինչպես տեսնում ենք, հակառակ ուրիշ բարբառների՝ թվականները հոգ չեն ստանում: Որոշիչ հոգը գալիս է նախ արականի վերջում (չորսին, խընգին, ինին, կսանին, քառասունին) և երկրորդ՝ երբ թվականը դրված է էլ շաղկապի մոտ. ինչպես՝ մէյն էլ, էրկուսն էլ, իրեհյն էլ, չորսն էլ, խիյն էլ, ութն էլ, ին էլ և այլն: Այս բոլորի մեջ նկատելի է, որ 1) մեկ բառի վերջաձայնը և բաղաձայնի մոտ վերածված է յ. 2) իրեք բառի վերջաձայն ք ըստ օրինի վերածված է և, հաջորդ բաղաձայնի մոտ. 3) նմանապես խիեք բառի վերջաձայնը դարձել է պարզապես յ, իսկ 4) ին թվականը չի ստացել և որոշիչ հոգը՝ խուսափելու համար և բաղաձայնի պատահական կրկնությունից.

Գրաբարից մնացած ձևեր են՝ խազար խազարաց կամ խազար խազարոց և փիւր փիւրոց:

Ոչ միայն բացարձակները, այլև բոլոր տեսակի թվականները կարող են այսպես հոլովվել՝ բոլոր բարբառներով. օրինակ՝ Ննիս. քառասունումէն 40-րդից, օխանօցով Եյոթանօցով և այլն:

Նոր-Նախիջևանում բացարձակ թվականները հոգնակի գործածվելով ցույց են տալիս մոտավոր մի թիվ. ինչպես՝ էրկու հարուր յիսուններ ունիմ Եունեմ շուրջ 250 ուուբի, սահաթը հինգէրու կուգամ Եշուրջ ժամը 5-ին կգամ, էրկուսներու արի Եարի մոտավորապես ժամի երկուսին: Այս պարագային մինչև իսկ մեկ բառը հոգնակիով է գործածվում. ինչպես՝ մեկերու կուգամ Եշուրջ ժամի մեկին կգամ. տասնմէկէրու արի Եմոտավորապես ժամը 10 մեկին արի. մէկ ամիսներ կա Եշուրջ մեկ ամիս կլինի: Սրա համեմատ են նաև ամսանունները. ինչպես՝ նոյեմբերներու Ենոյեմբերի մոտ ժամանակները:

Բացարձակ թվականների հոգնակին, մանավանդ կրկնությունամբ, ցույց է տալիս նաև առատություն, շատություն. օրինակ՝ Ննիս. հարուրներով կա Եհարյուրավորներ կան. տասներով, քսաններով կու գտնու Ետասնյակներ ու քսանավորներ կգտնես:

Զեյթունի բարբառումն էլ, երբ թվականները առանձին գործածվեն, ստանում են որոշիչ հոգ և իբրև գոյական՝ հոլովվում են հետևյալ ձևով.

մեզը,	իյգուքը	իյիքը	չիւյսը
միգին	իյգութին	իյիքին	չիւյսին
միգէն	իյգութէն	իյիքէն	չիւյսէն
միգէօվ	իյգութէօվ	իյիքէօվ	չիւյսէօվ

հինգը	վիցը	յէօթը	ութը
հինգին	վիցին	յէօթին	ութին, ութան
հինգէն	վիցէն	յէօթէն	ութէն
հինգէօվ	վիցէօվ	յէօթէօվ	ութէօվ

ինը	դօսը
ինին	դասին, դասըն
ինէն	դասեն
ինէօվ	դասէօվ:

8. ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐՈՒՄ

Որովհետև աշխարհաբարը իր լեռների մեծ մասը վերցրել է գրաբարից, ուստի թվականներն էլ ընդհանրապես գրաբար ձևով են. իսկ ուր որ կա քերականական մի սկզբունք, այդտեղ հետևում է բարբառներին. այսպես՝ 1) թվականների վերջին ն ձայնը, որ աշխարհաբարի մեջ դարձել է ը, 2) տասնյակների և միավորների շարքը, որ կատարվում է բարբառների ձևով, 3) միացուցիչ շաղկապը, որ և լինելու փոխարեն հաճախ լինում է ու կամ ը: Ըստ այսմ աշխարհաբարի թվականներն են՝

Մեկ, երկու, երեք, չորս, հինգ, վեց, յոթ, ութ, ինը (ալեւվեյան հյ. ինը), տասը, քսան, երեսուն, քառասուն, հիսուն, վաթսուն, յոթանասուն, ութսուն, ինսուն, հարյուր, հազար, միլիոն: (Վերջինը նոր փոխառություն է ռուսերենի միջոցով, որ նաև բարբառներում էլ կա. ինչպես՝ Պլ. միլյոն):

Տասնյակների և միավորների միացումը կատարվում է կամ պարզ հարադրությամբ, կամ և շաղկապով (հին ձև), կամ առ շաղկապով և կամ ը ձայնավորով, որ առ շաղկապի սղուհն է (այսպես է հատկապես արևմտյան աշխարհաբարում): Օրինակ՝

քանհինգ, քսանհինգ, քսանուհինգ, քսանըհինգ.

հիսունվեց, հիսունևվեց. հիսունուվեց, հիսունըվեց և այլն:

Հարյուրավորները և հազարավորները միացումը պարզ հարադրությամբ է լինում. օրինակ՝ երկու. հարյուր, վեց հազար, ութ հարյուր, ինը հազար, երկու միլիոն և այլն.

Բոլոր թվականները կարող են հոլովվել. հետևում են առաջին հոլովման, և ինչքան էլ երկար լինի թիվը, հոլովվում է միայն վերջին թվականը. օրինակ՝

հազար երեք հարյուր իննսուն երեքին:

Այսպես նաև վեցի, վեցից (վեցեն), չորսով, քսանի, քսանից, հարյուրով, հազարներեց, հազարներով և այլն:

Թվականը կարող է հոլովվել, երբ որևէ գոյականի հետ միացած չէ, այսինքն երբ որոշիչ չէ. այս դեպքում կարող է նաև ստանալ հոգ. ինչպես՝ հինգը, վեցը, հնգին, վեցին և այլն:

Հոլովման կամ հոգ ստանալու ժամանակ երկու դառնում է երկուս (արևմտյան գրականում՝ երկուք). ինչպես՝ երկուսը, երկուքը, երկուսն էլ, երկուքն ալ, երկուսից, երկուքեն, երկուսով, երկուքով, բայց՝ երկու մարդ, երկու հոգով և ոչ թե՝ երկուս մարդ, երկուս հոգի):

Յոթ, ութ, ինը, տասը թվերը էլ-ից առաջ իրենց վերջինը ձայնավորը դարձնում են ն, ինչպես՝ յոթն էլ, ութն էլ, տասն էլ և այլն:

ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Այն թվականները, որ նկարագրեցինք մինչև այժմ և որոնք քերականության մեջ բացարձակ անունն են կրում, հիմք են կազմում մի խումբ ուրիշ տեսակ թվականների, որոնք կազմվում են բացարձակներից՝ զանազան ածանցական միջոցներով:

Աշխարհիս զանազան լեզուների մեջ բացարձակներից դուրս գտնված թվականները հետևյալ ստորաբաժանումներն ունեն.

1) զաստկան, որ ցույց է տալիս առարկայի կարգը, ինչպես առաջին, երկրորդ, երրորդ...

2) Բախշեկան. ցույց է տալիս, թե յուրաքանչյուրին քանի՞ հատ է բաժին ընկնում. օրինակ՝ մեկական, երկուական...

3) Բազմապատկեկան. ցույց է տալիս, թե մեկը մյուսի քանի՞ անգամն է. օրինակ՝ երկպատիկ, եռապատիկ կամ երկու անգամը, երեք անգամը...

4) Հավաքեկան. ցույց է տալիս մանր ու խոշոր խմբակցություններ. ինչպես՝ մի հնգյակ, երկու տասնյակ...

5) Կոտորեկային. ցույց է տալիս ամբողջի մասերը. ինչպես՝ կես, քառորդ, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{6}$ և այլն:

6) Կրկնեկան. ցույց է տալիս, թե քանի՞ անգամ է կրկնվում. օրինակ՝ երեք անգամ ասացի, չորս անգամ եկա... (տարբեր է բազմապատկանից):

7) Մակբայեկան. միևնույն է, ինչ որ բազմապատկականը, միայն թե առաջինը գործածվում է իբր մակբայ, երկրորդը՝ իբր ածական, օրինակ՝ կրկնակի, եռակի...

8) Տեսակեկան. ցույց է, տալիս, թե մի բան քանի՞ տեսակից է բաղկացած:

9) Բաղկացեկան. ցույց է տալիս, թե մի բան ոչ թե քանի՞ տեսակից, այլ քանի՞ հատից է բաղկացած:

10. Մերձավորեկան. ցույց է տալիս ոչ ճիշտ, այլ մոտավոր մի թիվ:

11. Անձներական. ցույց է տալիս այնքանը՝ բոլորը միասին. հավաքականի մերձավոր նշանակություն ունի:
12. Ձափական. ցույց է տալիս արժեք, քաշ, չափ, տարիք:
13. Նվազական:
14. Թվականով բարդություններ:

1. ԴԱՍԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Ամեն լեզու դասական թվական չունի. այսպես, օրինակ, հույկասյան լեզուներից աբխազերենը դասական թվական չունի. ամերիկյան ցիմշիան լեզուն նույնպես. չունի դասական թվական. չուվաշերեն լեզուն թեև ունի դասական, բայց մի խումբ թվականների համար չունեն և այդ պարագային գործ են ածում բացարձակ ձևը: Յակուտներենում դասական թվական կա, բայց 20, 30 և 100 թվերը չունեն դասականի ձև:

Երբ լեզվի մեջ գալիս է դասական թվականի գիտակցությունը, հնարվում են զանազան ձևեր, որոնք հետո մաշվելով, պիտի վերածվեն մասնիկների: Այսպես. չինարենում դասականը կազմվում է ti^4 բառով, որ նշանակում է ճշարձ, օրինակ՝ yi^1 ժամկ, ti^4-yi^1 ժառաջին: Սրա հետ նույն է գալիս լաոսերեն thi , որը դրվելով բացարձակ թվականից առաջ՝ կազմում է դասական. ինչպես՝

$thi\ s\bar{o}n$	երկրորդ
$thi\ s\bar{a}m$	երրորդ
$thi\ s\bar{i}$	չորրորդ
$thi\ h\bar{a}$	հինգերորդ
$thi\ t\bar{y}\bar{e}t$	յոթներորդ և այլն:

Հոսպիտալիեն իր՝ լաոսերենի քերականության մեջ (էջ 155) այս բառի նշանակությունը դնում է ժանգամա, մինչդեռ չինարենում մեկնվում է իբր ճշարձ:

Ամերիկյան անտի լեզուն չունի դասական թվական, ինչպես որ ճ-ից ավելի թիվ էլ չգիտի: Ուստի հետազայում հնարել են դասական կազմելու մի տարօրինակ ձև. բացարձակ թվականի վրա ավելացնում են տեղական $pa\check{c}hini$ բառը, որ նշանակում է ժյուս: ինչպես՝

2 apite	2-րդ $pa\check{c}hini$ apite
3 mahua	3-րդ mahua

այսպես գնում է մինչև 6-րդ: Եվ որովհետև 7-ից սկսած թիվ չկա, իսպաներենից փոխ առնելով սարքել են՝ *paçhini setimo* 7-րդ, *paçhini octavo* 8-րդ և այլն:

Ճապոներեն լեզուն դասականը կազմում է *me* «աչք», *bamme* «թիվ, աչք» և *dai* «տուն» բառերով, որոնք այժմ արդեն նախամասնիկ և ետամասնիկ են դարձել, և կարելի է միաժամանակ կցել թվականին *dai* նախամասնիկը և *bamme* ետամասնիկը:

Հյուսիսային կովկասյան լեզուներից շատերը դասականը կազմում են «ասել» բայով. այսպես՝ կովկասյան լակերեն լեզվով բացարձակի վրա դրվում է *učinma*, որ *učin* «ասել» բայի ապառնի բայարմատն է. օրինակ՝

ča-činmā	1-ին (1 ասելիք)
kī-činmā	2-րդ (2 ասելիք)
šam-učinmā	3-րդ (3 ասելիք),

Լակերենի հարևան արզի լեզվով՝ դասական թվականի մասնիկն է —*bostu-w*, որ ծագում է *bos* «ասել» բայից. ինչպես՝

qwo	2	qwebostuw	2-րդ
l'iba	3	l'ebosotuw	3-րդ:

Սրանց հարևան թաթասարան լեզվով դասականի մասնիկն է —*p'i*, որ նշանակում է «ասած լինել»։ ինչպես՝ *sarp'i* 1-ին, *qōrp'i* 2-րդ ...

Ավարերենում դասականի մասնիկն է *abileu*, որ «ասել» բայի ապառնին է:

Ադուլերեն լեզվում դասականի մասնիկն է *p'unejraf* կամ *aɣaf* «ասած, ասած լինելով»:

Գյուրիներեն լեզվում դասական կազմելու համար գնում են *luhūdaidi* «ասողին», որ ծագում է *uhun* «ասել» բայից. ուղևորներենում՝ *hustu*, որ ծագում է *uḥun* «ասել» բայից. օրինակ՝ *saḥustu* 1-ին, *ḵwerḥustu* 2-րդ և այլն:

Վերջապես ուտիերեն լեզվում դասականը կազմվում է *ukal* «ասող» բառով. ինչպես՝ *bip-ukal* 4-րդ, բայց այժմ գործ են ածում ագրեջաներեն —*yax* մասնիկը:

Կովկասյան լեզգիերեն լեզվումն էլ դասականը կազմվում է նույն ձևով. լեզգիերեն լեզվի ուսումնասիրողը (Жирков, էջ 105) ասում է, թե այս լեզվի մեջ դասական չկա, իսկ երբ հարկ

լինի, ասում են *այսպես ասած...* միայն *«առաջին»* բառն է, որ լազերի լեզվից փոխառությունը ասվում է էվելիմբի:

Հնդկական մունդարի լեզուն դասական հունի և նրա փոխարեն գործածում է բացարձակ ձևը: Անձ ցույց տվող բառերի համար այս ձևը անհարմար չէ, որովհետև գոյականի թվի տարբերությունը (եզակի և հոգնակի) կարող է ցույց տալ, թե խոսքը ինչի մասին է: Օրինակ՝

երեք կանայք (3), բայց

երեք կինը (3-ը):

Բայց այս ձևը անհարմար է անշունչ առարկա ներկայացնող բառերի համար, որովհետև այս լեզվում անշունչները հոգնակի չունեն: Այս պատճառով դասականը արտահայտելու համար շուտ են տալիս խոսքի ձևը և ասում են այսպես. փոխանակ ասելու «կարիք չորրորդ ծառը», ասում են՝

«կտրիր այս մեկը, (որ է) 3 ծառի առջև»:

Փոխանակ ասելու «կանչիր 6-րդ տղային», ասում են՝

«կանչիր այն տղային, որ 5 տղաների առջևն է»:

Եվ կամ թե՛

Թողնելով 9 ծառ, կտրիր մեկը:

Կտրիր առաջին 4 ծառերը > այս 3 ծառի հետ կտրիր 4 ծառ:

Այսպես է նաև դրավիդյան կուրի լեզվով, ուր ասում են. օրինակ՝

«Թողնելով 2 ծառ, կտրիր 3 ծառը» (իմն երրորդ ծառը):

Ենթև ծառերից հետո կա մի ծառ, կտրիր այդ ծառը»:

Հնդկական նազա լեզվում կանոնավոր դասական թվական չկա. եղածները հետևյալ երեքն են միայն.

ա. *ōvungōčī* նշանակում է՝ դեմք եղածը.

բ. *ovungoči sīlāmo* (նկատել, որ առաջին բառը նույն է նախորդի հետ, միայն ձայնավորները կարճ են) նշանակում է դիմացինի ետևինը.

գ. *ovungoči čito om silamo* նշանակում է դիմացինի և մյուսի ետևը:

Բիրմանիայի պեգու լեզվում 1—16 թվերի դասականները փոխառյալ են հնդկական պալի լեզվից.

Թաթերները (որ իրանական լեզու է) ունի 5 ձևով դասական թվական, որոնցից մեկն էլ կազմվում է *-umgʷi* մասնիկով. ինչպես՝

āvvālimgyi	1-ին
dūvvimgyi	2-րդ
čorūmgvi	4-րդ
pānjūmgvi	5-րդ և այլն:

Սա թրք. -inji մասնիկն է, որ խաչաձևով է պրս. -um դասական մասնիկի հետ, միաժամանակ թրք. j ձայնը դարձրել է gʷ:

Դասական թվականները հետևյալ ձևով են կազմվում աֆրիկյան ազանդե կամ նիամ-նիամ կոչված ժողովուրդի մոտ, որ թեև հաշվական կարողություն մեջ թույլ է, բայց դասականները դոնե մինչև 10 հաշվել գիտի:

Առաջին երկու դասականները թվից չեն կազմվում, այլ՝ շարքից. այսպես՝

1. guko du mbatayo նշանակում է՝ նա որ առաջն է.

2. » » twe guko du mbatayo նշանակում է՝ նա, որ ետևն է առաջինի:

3-ից սկսած կազմվում են թվականից. սկզբից դնելով gu «այն» ցուցականը (որ և որոշիչ հոդ է) և ետևից դնելով գ դեմքի անձնական դերանունը.—

3-րդ gu biyata ko, 4-րդ gu biyama ko.

5-րդ gu biswe ko, 6-րդ gu biswe beti sa ko.

7-րդ » » beti uwe ko, 8-րդ gu biswe beti biyata ko

9-րդ » » » biyama ko, 10-րդ gu bawe ko.

Դասականները կազմելու մի երկրորդ ձև էլ կա, որ առաջին և երկրորդ դասականների նման ոչ թե թվից, այլ շարքից է կազմված և նրանց շարունակություն է ներկայացնում:

3-րդ guko du fwe aguiyo du ku mbatayo uwe նշանակում է՝ նա, որ առջևի երկուսի ետևն է.

4. guko du fwe aguiyo du ku mbatayo biyata նշանակում է՝ առջևի երեքի ետևն է.

5 guko du fwe aguiyo du ku mbatayo biyama

6 " " " " " " biswe

7 " " " " " " biswe betisa

8 " " " " " " " " uwe

9 " " " " " " " " biyata

10 " " " " " " " " biyama.

Դասականների այս ձևը ավելի սովորական է այս լեզվի մեջ:
Աֆրիկյան բոնգու լեզվի մեջ չկա դասական թվական. ուս-
ենն միայն matu առաջին (որ է նախօրին, առաջնածին).

ambibindi երկրորդ (որ է միջին).

bingu վերջինը:

Աֆրիկյան բո կամ բանկոն լեզվի մեջ դասական թվականը
կազմվում է yesa լրացնել, vollmachen^a բառով. օրինակ՝

Ձ-րդ nu yesa bua, որ բառացի նշանակում է՝ որ երկուսը
լրացնում է՝.

Տ-րդ nu yesa batan:

Աֆրիկյան էվե լեզվով դասականը կազմվում է le, li բա-
յով, որ նշանակում է գոյություն ունի, կա. օրինակ՝

ewelea երկրորդ (այնտեղ երկուսը կա)

etolia երրորդ (» երեքը »);

Ֆիննական չերեմիս լեզվի մեջ դասական թվական կազմե-
լու համար բացարձակի վրա ավելացնում են -šō մասնիկը. բայց
դա գնում է մինչև 7 թիվը՝ šimšō 7-րդ. ավելի բարձր դասա-
կան թվականներ չկան և նրանց փոխարեն գործածում են բա-
ցարձակ ձևը. տեղից միայն պետք է իմանալ բացարձակ է, թե
դասական:

Նուբիերեն լեզվով դասական չկա և բացատրում են հե-
տևյալ ձևերով.

Շառաջին՝=te or kondi Շնա որ սկիզբն է՝.

Վերջին՝=te kal kondi Շնա որ վերջն է՝.

Երրորդ՝=երկուսը թող և այն առ.

Երբորդին կանչիր՝=երկուսը թող գնան, ով հետո մնաց,
նրան կանչիր.

10 քույր ենք, ինձնից առաջ երկուսը կա—նշանակում է՝
10 քույրերից երրորդն եմ:

Մարթիզյան կղզիների լեզվով էլ բացարձակը դրվելով գո-
յականից հետո, դառնում է դասական. ինչպես՝

e ima moa e moa ima

Տ հավ համը հինգերորդ:

Մունդա խմբից կոլի լեզվով դասական ձև ունեն միայն
առաջինը (sida) և երկրորդը (eta): Իսկ մնացյալ բոլորը նույն են
բացարձակների հետ. օրինակ՝

apia 3 և 3-րդ

apun 4 և 4-րդ.

Մալայան դայակ լեզվում բացարձակները դասական դարձ-
նելու համար դնում են պարզապես գոյականից հետո. օրինակ՝
talo 2 և djehawan 6 թվերից՝

andau talo

օր երկրորդ

djam djehawan

ժամ վեցերորդ:

Ֆիլիպինյան տագալոգ լեզվով դասական կազմելու համար
բացարձակների ոկիզբը դնում են ika. ինչպես՝

ikatlo 3-րդ, ikapat 4-րդ

ikapowo 10-րդ և այլն:

Բուրյաթ լեզվով դասականները կազմվում են deki մաս-
նիկով. ինչպես՝

ա. nigedeki

դ. durbōdeki.

բ. xoyerdeki

ե. tabadeki

գ. gurbadeki

զ. zorgadeki....

Օսայակ լեզվում դասականի մասնիկն է met.

ինչպես՝ 3-րդ xutmet

6-րդ xudamet

10-րդ ar yovmet.

Լեզու կա, որ մեկի տեղ մի քանի դասական ունի. այսպես՝
սունգուզերենում երեք տեսակ դասական թվական կա, որոնք
կազմվում են -kî կամ î, -vugda և -tku մասնիկներով. օրինակ՝

3 ilan—3-րդ ilî, ila-vugda, ila-tku

4 digin—4-րդ digî, digi-vugda, digi-tku.

Հայտնի չէ ոակայն, թե այս երեք տարբեր դասականները
միևնույն արժեքն ունեն, թե ոչ, և եթե տարբեր են, որը ինչ
դեպքում է գործածվում: Մկսած 20-ից գործածվում է միայն
երկրորդ ձևը.

Հնդեվրոպական լեզուները իրենց դասականները կազմում
են բացարձակներից՝ ավելացնելով զանազան երկրորդական մաս-
նիկներ. ինչպես՝ -yo-, բայց, գլխավորապես -mo- և -to- (օրի
սաստկականն է -tho-): Նրկու մասնիկներից ավելի հինն ու
բնիկը համարվում է -mo-, որ հետո զանազան լեզուների մեջ

փոխանակվեց -to- մասնիկով: Մասնիկները դրված միջոցին բացարձակի ձայնավորը փոփոխվում է:

Միայն «առաջին» բառն է, որ ունի մյուսներից տարբեր կազմութուն, ըմբռնվելով ոչ թե իբր թիվ, այլ որակական ածական, իբր «նախնական»: Այսպես է նաև երկրորդը, որ ըմբռնվում է իբրև «մյուսը»: (Մինչև անգամ այնպիսի լեզուներում, որոնց մեջ չկա դասական թվական, գոյություն ունեն «առաջին» և «երկրորդ» գաղափարները՝ հիշյալ ձևով. այսպես է ամերիկյան ցիմշիան լեզուն, ուր ունենք ksqā^ox «առաջին» և anīā «երկրորդ» բուն՝ «հաջորդ»):

Այս երկուսը բոլոր դասականների մեջ առանձին տեղ են բռնում: Արդարև, երբ տրված են մի խումբ առարկաներ և առաջարկվի մեզ վերցնել առաջինը կամ վերջինը, մենք պետք չունենք բնավ հաշիվելու այդ առարկաները. իսկույն և եթե կարող ենք վերցնել ուզածը: Գրեթե նույնն է լինում, երբ ասեն՝ տվե՛ք երկրորդը կամ վերջընթերը: Այստեղ էլ հաշիվ չենք անում: Բայց երբ պահանջեն երրորդը, հինգերորդը և կամ որևէ այլ թիվ, պարտավոր ենք հաշվել: Ելնելով, ահա, այս վիճակից, դասականների մեջ առաջին, երկրորդ, վերջընթեր և վերջին բառերը բացարձակներից կազմված թվականներ չեն, այլ առանձին բառեր: Համառ.—

չն. eĩs—πρῶτος

լատ. unus—primus

չիու. oen—cétne

Գոթ. ains—fruma

Լիթ. nėnas—pirmas

չու. -ino—prvũ

Ռուս. один—первый

Սանս. ékas—purvyās

Ջնդ. aēvo—paoīryō

Ալբան. né-i—pare.

ծոօ—ξεσποδ, δεύσποδ

duo—alter, secundus

da—aile

twai—anθar

du—añtras

dūva—vūtoru

два—второй

Նույնիսկ հնդեվրոպականներից դուրս՝

Հոտենտոտ. նամա՝ Igui մեկ, guro առաջին.

Ասուր. ešten մեկ, rištānu «գլխավոր» կամ mahru «առաջին»

Ֆինն. yksi մեկ, ensimäinen «առաջին», kansi 2—toinen «երկրորդ».

Հունգ. egy » első » kettő » masodik »

Ցիկուտերեն bastakə և ալթայ. paštangə «առաջին» կազմված baš «գլուխ» բառից և նշանակում են բուն «գլխին գտնվածը,

գլխավորը: Յակուտ. ասվում է նաև *maɣnaygə* «առաջին», որ ծագում է *maɣnay* «սկիզբ» բառից:

Պերուի ուռնա սիմի կամ կեշուա լեզվով «երկրորդը» կոչվում է *kepaken*, որ ծագում է *kepa* «ետեից» բառից:

Մեծ թվաքանական առաջագիմուծյուն էր ըմբռնել «մեկի» դադափարը և կազմել նրանից «մեկերորդ», ճիշտ ինչպես որ ավելի մեծ դադափար էր գերոն իբրև թվանշան ըմբռնելը: Ահա այս պատճառով հնդեվրոպական լեզուների մեջ միշտ առաջին բառը դասական չէ, այլ կազմված է *perə* «առջև», առաջ» բառի զանազան ձայնդարձներով *mo*, *wo*, *to* մասնիկներով. եթե խոսքը միայն երկու առարկաներից առաջինի մասին է, գործ էածվում բաղդատական *-tero*, *-tro* մասնիկով կազմված ձևը. ինչպես՝ հն. *πρότερος*, զնդ. *fratarō*, հբգ. *fordaro*: Բնդհանրապես «առաջինը» գերադրական դադափար է. ուստի գերադրական մասնիկով ունենք սանս. *pra-thamās*, զնդ. *pratama-*, հբգ. *furist*, գոթ. *frumists* և այլն: Այս բոլորը նշանակում են «նախավոր, նախկին» և, ինչպես ասացինք, բուն թվերի հետ կապ չունեն:

Ահա մյուս դասականները հնդեվրոպական լեզվախմբի մեջ:

2-րդ. հնագույն շրջանում նույնպես *-tero*, *-tro* բաղդատական մասնիկով կազմված մի ձև էր և նշանակում էր «մյուսը». հմմտ. գոթ. *anþar*, հբգ. *andar*, լիթ. *antras*, հւլ. *vūtorū*, լատ. *alter*, որ է **ali-teros*. ավելի հետո ձևացան «երկու» թվականից կազմված ձևեր. ինչպես՝ սանս. *devitīyas*, զնդ. *bitiyo*, գերմ. *zweiter*, հյ. երկրորդ, կամ նաև ուրիշ բառեր՝ ինչպես՝ լատ. *secundus*, որ նշանակում է բուն «հետևորդ, հետևյալ» (*sequor* «հետևել» բայից), հն. *δεύτερος*, որ բուն նշանակում է՝ «ավելի հեռու», իուլ. *tainaise* և այլն: Մինչև այժմ սլավոնական լեզուներում կենդանի պահված է հնաձև *второй* «երկրորդ» և շվեդ. *andre* «երկրորդ», որ բուն նշանակում է՝ «մյուսը»: Սլովեններեն էլ ասվում է *drugi* «երկրորդ» (բուն՝ «մյուսը»):

3-րդ. կազմված է բացարձակի *tri*, *tr*, *tre*- ձևերից, -*yo* մասնիկով. հնդ. *tr-tiyo-s*, թուրք. *trit*, քուչ. *trite*, հյ. երկր, զնդ. *θριτυα-*, հպրո. *θριτυα*, գոթ. *θridja*, հբգ. *dritto*, սանս. *trītyas*, հպրուս. *tirtis*, լիթ. *trėčias*, հւլ. *tretijī*, լատ. *tertius*, միայն հույնն ունի *τρίτος*.

4-րդ. հնապես կազմված էր հնդ. *k^wetwer-* բացարձակի կրճատ *k^wtur-* կամ *k^wtr-* ձևից, -*yo*- կամ -*to*- մասնիկով. ինչպես՝

հնդ. k^wtur-tyo-s և k^wt^f-to-s. yō մասնիկով՝ սանս. turīyas, զնդ. tūryo- հն. տարտ- (որից տարտ-μύρον «քառորդ մասը»), լատ. quartus և -to մասնիկով՝ գվռ. Quorta. այնուհետև բացարձակի և ձայնավորը վերականգնելով՝ ձևացան սանս. čaturthás, հն. տե-տարտος, հուլ. četvrtъ, լիթ. ketvir-tas, հպրուս. kettwirts, թո-խար. stāri. առանձին ձև ունի հրգ. fiostro.

5-րդ. նախապես կազմված էր pēnk^we բացարձակի կրճատ ձևից, -to մասնիկով, հնդ. *pṛk^wtos, հրգ. funfto. հետո ձայնա-վորը վերականգնվեց. ինչպես՝ հնդ. penk^w-to-s, սանս. pañcamás, pañcāthás, հն. πεμπτος, լատ. quintus, լիտ. penktas, հուլ. pętu, թոխար. pant, լուսո լիտված ձևեր են քուչ. pinkce, զնդ. puxdō:

6-րդ. հնապես կազմված էր բացարձակի կրճատ ձևից, ինչ-պես ցույց է տալիս հպրուս. uschts, հետո ձայնավորը վերա-կանգնվելով, ունենք՝ սանս. śaṣṭhás, հն. ἕκτος, լատ. sextus, sex-tus, հրգ. sehto, գոթ. saihsta, լիտ. šeštas, հուլ. šestu <հնդ. s(u)ek^wtos, թոխար. škāšt:

7—10-րդ. կազմված են խառն ձևով մերթ -mo- և մերթ -to- մասնիկով.

7-րդ	8-րդ	9-րդ	10-րդ
Սանս. sap̄tamas	aṣṭamas	navamas	daṣamas
Ջնդ. haptaθ	aṣṭama ^o	nāumō	dasəmə
Հն. ἑβδομος	δγδοχος	ēvfatos	déxakatos
Լատ. septimus	octavos	nonus	decimus
Լիթ. sėkmas	aštuŋtas	deviŋtas	dešimtas
septiŋtas	ašmas		
Հուլ. sedmū	osmū	devetū	desetū
Գոթ. (չի ավանդված).	ahtuda	niunda	taihunda
Թոխար. šāptānt	?	?	skānt
Հպրուս. septmas	asmus	newints	dessimts

Ինչպես տեսնում ենք, հնդեվրոպականը դասականների հա-մար կանոնավոր և միօրինակ կազմություն չունեն. դրվում էր մերթ այս և մերթ այն մասնիկը, իբր արմատ առնվում էր բա-ցարձակի մերթ այս և մերթ այն ձևը: Կանոնավորության հա-մար պետք էր ունենալ սկզբից մինչև վերջը մի մասնիկ և պետք է առնվեին միշտ միևնույն ձևի բացարձակները: Ցեղա-կից լեզուները հնագույն շրջանից սկսած անցան այս միօրինա-կացման գործին և անկանոնությունները վերացնելով աշխատե-

ցին միեկնույն մասնիկը գործածել։ Շատ լեզուների մեջ առաջիկություն ստացավ -to- մասնիկը՝ հատկապես հունարենում, որ մինչև 3-րդ ձևի մեջ դրել է -to-, մինչդեռ բոլորը ունեն -yo-:

11-ից 19 դասականները կազմվում են երկու ձևով. կամ համապատասխան բացարձակ թվականի վրա դնելով դասական կազմող մասնիկը և կամ երկու եզրերը առանձին առանձին դասականի վերածելով. իբր թե հայերեն ասեինք 18-րդ՝ տասնևութերորդ (ա ձև) կամ՝ տասներորդ ութերորդ (բ ձև)։ Առաջին ձևից են, օրինակ՝ սանս. eka-daçama-, հն. ἐνδέκατος, լատ. undecimus, հրգ. eilifto, հուլ. πετήνadesettinъ, osmonadesettъ.

Երկրորդ ձևով են՝ հն. τριτος καὶ δέκατος, լատ. tertius decimus, գոթ. fimftataihunda և այլն։

Տասնյակների, հարյուրի և հազարի դասականը կազմվում է -sto-, -tūmo-, -mo-, -no- մասնիկներով, որոնք երևում են այս կամ այն լեզվի մեջ.

ինչպես՝ հն. εἰκοστός 20-րդ, զնդ. vīṣaṣtama-, լատ. vicēsimus 20-րդ, սանս. trimṣattama-, հն. τριακοστός, լատ. tricesimus 30-րդ, հուլ. δεῦνα-desettinъ 20-րդ, սանս. cata-tama 100-րդ, լատ. centesimus 100-րդ, սանս. sahasra-tama-, հն. χίλι-οστός, լատ. millesimus 1000-րդ և այլն։

Հատիչներն էլ մեջ դասական կազմելու մասնիկներն են՝

եզ. ար. -tais	եզ. իգ. -tā
հգ. ար. -tie	հգ. իգ. -tās

Ռուսաստանի ցիգաններն լեզվով, որ հնդկերենի մի ճյուղն է, դասականների մասնիկն է -to. ինչպես՝

trito 3-րդ, štarto 4-րդ, panjto 5-րդ.

Նույնիսկ համաժան դրությամբ կազմված թվականները դասականի համար ստանում են -to մասնիկը։ Ինչպես՝

bitrinengiro-dešto	27-րդ
biduengiro-bišto	18-րդ

Հայերենի մեջ դասականի մասնիկներն են եղել հնագույն շրջանում -բ -որդ. առաջինից են կազմված երկիր «երկրորդ», երիր «երրորդ» և չորիր «չորրորդ» ձևերը, իսկ երկրորդից՝ քառորդ, առասնորդ, քառասնորդ, հարիւրորդ։ Ահա սրանց հին վկայությունները. Չերիր մասն զօրուն. բ. թգ. ժը. 2. Յերիր աւուր յառնել. Մրկ. բ. 31. Չորիր մասն քո մահու սպառնացի և չորիր

մասն քո սովով վախճանեսցի ի միջի քում. և զչորիր մասն քո ընդ ամենայն հողմս ցրուեցից և չորիր մասն քո շուրջ դքս ի սուր անկցի. Նզեկ. ե. 12: Հաս տեառն զտասանորդս ի տասանորդէ. Տոկոսիք և հարիւրորդք. Ոսկ. մ. գ. ձ. Յամին հարիւրորդի քառասներորդի. Ա. մկ. ա. 21. բ. 70. գ. 16: Յամին քառասներորդի. ի քառասներորդի. եօթներորդի Ողոմպիադին. Նւս. քր. ա:

Այս -ը մասնիկի հին ձևը պիտի լինի -ro-, իգ. -rā-, որ գտնվում է նաև լիթ. penkeri «հնգեակ», devyneri «իննեակ», իռլ. cōicer «հնգեակ», seisser «վեցեակ», ochter «ութնեակ» բառերի մեջ: Հայերենում պատահաբար հոլովյալ ձևով չի ավանդված. բայց ենթադրելի է, որ պիտի լինեի ու հոլովմամբ՝ երկրոյ, երբոյ, չորբոյ և այլն: Պատահական նմանություն ունի լազ.-eri, որ դասական կազմող մասնիկն է. ինչպես՝ žur-en-eri 2-րդ, šum-en-eri 3-րդ:

Հայերենի դասական -ը ձևին պատահաբար նման է նաև աֆրիկյան բիլին լեզվինը, որ իր դասականները կազմում է -ar մասնիկով. ինչպես՝

līgar	2-րդ	sīguar	3-րդ
saġar	4-րդ	ankuar	5-րդ
wāltar	6-րդ և այլն:		

Երկու մասնիկներն էլ այնուհետև գործածությունից վերացան և նրանց տեղ եկավ -որդ կամ երորդ մասնիկը, որ նույն երկուսի գումարն է. -որդ մասնիկն ստացան միայն երկրորդ, երրորդ, չորրորդ բառերը. այսինքն՝ նրանք, որ ստանում էին -ը մասնիկը. այսպես՝ երկիր-որդ > երկրորդ, երիր-որդ > երրորդ, չորիր-որդ > չորրորդ:

Սկսած 5-ից՝ բոլոր թվականները ստանում են -երորդ մասնիկը, նույնիսկ նրանք, որ ստանում էին -որդ մասնիկը. այսպիսով, այս վերջինները ունենում են կրկնակ ձև -որդ և -երորդ:

Ահա հին հայերենի բոլոր դասականների շարքը.

բ+որդ

Երկրորդ, երրորդ, չորրորդ.

-եր+որդ.

հինգերորդ, վեցերորդ, եւթներորդ, ութերորդ, իններորդ, տասներորդ, մետասաներորդ, երկոտասաներորդ, երեքտասաներորդ, չորեքտասաներորդ, հնգեաասաներորդ, վեչտասաներորդ, եւթնև...

տասներորդ, ութևատասներորդ, իննևատասներորդ, քսաներորդ, երեսներորդ, քառասներորդ, հիսներորդ, վաթսներորդ, եւթանասներորդ, ութսներորդ, ինսներորդ, հարիւրերորդ, երկերիւրերորդ, երեքհարիւրերորդ, չորեքհարիւրերորդ... հազարերորդ, Բիւրերորդ:

20-ից հետո այն դասականները, որոնք կազմված են տասնյակների և միավորների կցումով, մասնիկը կրկնում են առանձին-առանձին. այսպես նաև ավելի մեծ ու րարդ թվերը. օրինակ՝ քսաներորդ երկրորդ = 22-րդ, քառասներորդ հինգերորդ = 45-րդ, հազարերորդ երկերիւրերորդ երեսներորդ վեցերսրդ = 1236-րդ և այլն:

Կրկին ձև ունեն տասանորդ կամ տասներորդ, հարիւրորդ կամ հարիւրերորդ և քառորդ կամ չորրորդ:

Այս -երորդ մասնիկը ծագել է հետևյալ ձևով.

Դասականի հնագույն ք մասնիկը, ինչպես գիտենք, կցվում էր բառի բնի վրա. այսպես՝ երկի-, երի- չորի- (հմմտ. երկի-ամ, երից, չորից)+ք. նույնը հիմզ բառի վրա գրվելու ժամանակ՝ առավ նրա հնագույն ձևը, որ է հնգե- (<հնդ. penk^we, հմմտ. հնգե-տասան), որով առաջացավ դասական *հնգեր՝ «հնգերորդ» ձևը: Հետագայում, երբ -որդ մասնիկը կցվեց նախորդի վրա և առաջացան երկրորդ, երրորդ, չորրորդ ձևերը, հնգեր ձևից էլ առաջացավ հնգերորդ (արմատի ձայնավորը վերականգնելով՝ հիմգերորդ), որ ոչ միայն իսպառ խափանեց հնագույն հնգեր ձևը, այլև օրինակ ծառայեց մյուս թվականներին և անալոգիայի օրենքով կազմվեցին 6-ից սկսած բոլոր դասականները: Հետք անգամ չմնաց նախկին *վեցեր կամ *վեցորդ, *ուրեր կամ *ուրորդ և այլն դասականներից, մնացին միայն տասներորդ և հարիւրորդ:

Հստ այսպե բոլոր դասականներից հնագույն ձևը պահում է *հնգեր:

Վերը տեսանք, որ հնդեվրոպական լեզուներում դասականները կազմում են -yo-, -mo-, -to- մասնիկներով. «հինգերորդ» դասականի համար որոշ ձև չկա. արդարև, ցեղակից լեզուները իրար հետ համաձայնությամբ ենթադրել են տալիս penk²tos ձևը, որ կազմված է -to- մասնիկով, բայց այս՝ հետին ձևափոխության արդյունք է, որ առաջացել է մյուս դասականների նմանությամբ: Պետք է կարծել, թե հնագույն և հարազատ ձևը կազմվում էր -to- մասնիկով. այս մասնիկը ցույց է տալիս երկու առարկաների հակադրությունը և իրոք «հինգերորդը» հա-

կադրական ձև է, իբր՝ մի ձեռք մյուսի դեմ: Այսպիսով, հյ. «նիեգեր ճինգերորդ» նույնանում է գերմ. finger=գոթ. figgers «մատ» բառի հետ: Սրանից երևում է, որ բոլոր հնդեվրոպական լեզուների մեջ այս կետում միակ հավատարիմ պահպանը հայերենն է որ, սակայն, ընդհանրացնելով այս -ro- ձևը, ջնջել է մյուս բոլոր դասական մասնիկները՝ -yo-, -mo-, -to-:

Ինչպես մյուս հնդեվրոպական լեզուների, նույնպես և հայերենի մեջ առաջին բառը չի կազմված մի թվականից, այլ առաջ բառից -ին մասնիկով, ճիշտ ինչպես վերջին բառը, որ նույնպես դասականների կարգն է դասվում: (Առ+աջ, ուր՝ առ<par բունը հնդ. perā, ինչպես մյուս լեզուների մեջ, հմմտ. հն. πᾶρα, πῆρι, πρῶ, πρῶτος «առաջին» և այլն):

Ավելի ուշ այս բառն էլ մյուսների հետևողությամբ ստացավ -երորդ դասական մասնիկը և դարձավ առաջներորդ, որով ձևացան քսաներորդ առաջներորդ կամ քսաներորդ առաջնորդ 21-րդ և այլն: Հստ այսմ առաջներորդ՝ երեք անգամ դասական դարձած մի ձև է:

Հունարան դպրոցի հնարած ձևերից է նիեգերիք ճինգերորդ, վեցերիք «վեցերորդ», տասներիք «տասներորդ», որ ունի Թր. քեր. «Զորիք՝ ստուգաբանության գյուտ. հինգերիք՝ համեմատության տեղեկություն», Այս ձևերը կազմված են երկիր, երիք, չորիք բառերի օրինակով, որոնք հայերենի հնագույն դասականներն են: Հունարանները տեսնելով երկրորդ ձևի դեմ երկիր, երորդ ձևի դեմ՝ երիք և չորրորդ ձևի դեմ չորիք, իսկույն նիեգերորդ ձևի դեմ հնարեցին նիեգերիք, չիմանալով, բնականաբար, որ նեգեր արդեն դասական է և նրա վրա մեկ էլ իր դնել (այսինքն՝ նույն մասնիկը կրկնել) անպատեհ է: Նույն ոճով կազմվեցին վեցերիք, տասներիք:

Բոլոր դասականները հետևում են ի-ա հոլովման, միայն առաջին և վերջին բառերը հետևում են ո հոլովման: Այսպես՝

Առաջին	առաջինք	երկրորդ	երկրորդք
»	առաջինս	»	երկրորդս
առաջնոյ	առաջնոց	երկրորդի	երկրորդաց
{ առաջնոյ	»	երկրորդի	երկրորդաց
{ առաջնում	»	երկրորդում	
{ յառջնոյ	յառաջնոց	յերկրորդէ	յերկրորդաց
{ յառաջնմէ	»		
առաջնով	առաջնովք	երկրորդաւ	երկրորդաւք:

Նկատելի է, որ տրականը լինում է երկու ձևով. մեկը սովորական, մյուսը դերանվանական հոլովման ձևով, այն է՝ -ում մասնիկով. սրա հետևությամբ էլ ներդոյականը լինում է յառաջնում, յերկրորդում (կամ յերկրորդի) և բացառականը յառաջմէ ձևով (չկա՝ յերկրորդմէ):

Միջին հայերենում, բացի առջի և վերջի ճառաջին, վերջինս բառերից, դասականների -որդ ձևի համար հազիվ օրինակներ կան ավանդված (ինչպես՝ երրորդ): Մրանից հետևցնում եմ, որ միջին հայերենը այսպիսի դասական չունի. բայց թե ինչպես էր նրա դասականը. կպարզենք քիչ հետո:

Բարբառներում դասականի -բորդ ձևը ընդհանրապես կորել է՝ պահվելով միայն. Նոր-Ջուղայի բարբառում: Դնում եմ այստեղ նախ Նոր-Ջուղայի դասականների այս ձևը.

1. առջի ավվալին	17. տասնօխտներորդ՝
2. յերկուերորդ՝	18. տասնութներորդ՝
3. չիրեքերորդ՝	19. տասնիններորդ՝
4. չոքերորդ՝	20. քսաներորդ՝
5. խինգերորդ՝	30. արասուններորդ՝
6. վեցերորդ՝	արասըներորդ՝
7. օխտ(ն)երորդ՝	40. դ՝առասուններորդ՝
8. ութներորդ՝	դ՝առասըներորդ՝
9. իններորդ՝	50. չիթսուններորդ՝
10. տասներորդ՝	չիթսըներորդ՝
11. տասըմիներորդ՝	60. վաթսուններորդ՝
տասմիներորդ՝	վաթսըներորդ՝
տասըմիներորդ՝	70. օխտանասուններորդ՝
12. տասներկուերորդ՝	օխտանասըներորդ՝
13. տասնիրեքերորդ՝	80. ութսուններորդ՝
14. տասնըչոքերորդ՝	սւթսըներորդ՝
տասըչոքերորդ՝	90. իննըսուններորդ՝
տաշչոքերորդ՝	իննըսըներորդ՝
15. տասնըխինգերորդ՝	100. խէրուրերորդ՝
տասըխինգերորդ՝	խէրըրերորդ՝
տասըխինգերորդ՝	1000. զըզարերորդ՝
16. տասնըվեցերորդ՝	
տասըվեցերորդ՝	
տասվեցերորդ՝	

Նոր-Ջուղա	Սուչավա	Ն. Նախիջևան
տաշչոքում		դաշչօրսում
15. տասնըխորնգում		դասնըհինգում
տասըխորնգում		
տասխորնգում		
16. տասնըվեցում		դասնըվեցում
տասըվեցում		
տասվեցում		
17. տասնօխտում		դասնըօխտում
		դասնըօխտում
18. տասնութում		դասնըութում
		դասնըվութում
19. տասնինում		դասնըինում
		դասնըվինում
20. քսանում	քսանում	քսանում
30. աքսսունում	էոսունում	էոսունում
աքսսունում		
40. զ'առասունում	քառսունում	քառսունում
զ'առասունում		
50. յիթսունում	իսունում	(հ)իսունում
յիթսունում		սունում
60. վաթսունում	վացընում	վաթցունում
վաթսունում		
70. օխտանասունում	օխթանասունում	յէթմիշում
օխտանասունում		
80. ութսունում	ուցունում	սէքսէնում
ութսունում		
90. իննըսունում	նըսունում	դօխսանում
իննըսունում		
100. խէրըրում	հարուրում	հարուրում
1000. զըզարում	հազարում	հազարում
Ծան. — Լեհահայ	ձեերը ավելացնում	ենը հողը. ինչպես
1. առաջի	5. հինգումը	9. իննումը
2. էրգուսումը	6. վեցումը	10. դասնումը
3. իրեքումը	7. օխտ'նումը	20. քսանումը
4. չըրսումը	8. ութնումը	100. հարուրումը
		1000. հազարումը

Ինչպես վերևում ասացինք, հենց առաջին ակնարկով անկարելի է չմտածել, թե դասականի այս-ում ձևը փոխ է առնված պարսկերենից: Նոր-Ջուղայի համար այս ենթադրությունը շատ հնարավոր է: Նոր-Ջուղայեցիք Հին Ջուղայից գաղթելու ժամանակ իրենց հետ բերին դասականի բոլոր ձևը, որ պահել են մինչև այժմ. եվ պարսիկների հետ շփվելով՝ 300 տարվա մեջ կարող էին փոխ առնել պարսկերենի -um ձևը, որ -բորդ ձևի հետ միասին գործածում են այժմ. բայց ինչպես կարող էին Պարսկաստանից այսքան հեռու բնակվող այլ հայերը (լեհահայերը, հունգարահայերը, Ղրիմի հայերը կամ նաև ռումինահայերը) փոխ առնել նույն պարսկերենից այս -um մասնիկը, քանի որ մեջները ոչ մի կապ չկար:

Անհնար չէ, որ մի լեզու մի ուրիշ լեզվից դասական մասնիկ վերցնի. դրա օրինակը տեսնում ենք հենց հայերենի մյուս բարբառների մեջ, որոնց մեջ մասել է թրք.—inji դասական մասնիկը, ինչպես պիտի տեսնենք քիչ հետո: Բայց այս բարբառներում եղած թուրքական այդ մասնիկի գործածությունը պատմական պատճառների մասին խոսել ենք վերը: Այդպիսի պատճառների արդյունք համարել նաև այս -um մասնիկի փոխառությունը պարսկերենից չենք կարող, որովհետև լեհաստանի, Հունգարիայի, Սուլավայի հայերը ո՛չ մի կապ չեն ունեցել պարսիկների հետ: Այս բարբառներում կան արդարև մի խումբ պարսկերեն բառեր, սակայն դրանք փոխառյալ են թուրք և թաթար լեզուներից և ոչ մի ուղղակի կապ չի եղել այս հայերի և պարսիկների միջև:

Ուստի համարձակվում եմ առաջարկել այստեղ մի բոլորովին նոր մեկնություն:

Գրաբարում դասականները հոլովվելիս ստանում են ներգոյականում—ում մասնիկը, որ ապա Ում ճյուղի բարբառներումն էլ ընդհանուր դարձավ: Օրինակ՝ ասում ենք յեթեբերդում ամսեամն, ի վեցեբերդում ամի, յութեբերդում ժամու և այլն: Առեալըով զբաղվող լեհահայերը, հունգարահայերը և այլն, չէին մոռացել այս ձևերը: Միևնույն ժամանակ գիտենք, թե ինչքան մեծ սղուծների են ենթարկվում թվականները կյանքի մեջ. հն. τεσσαράκοντα դառնում է նոր հն. ταραντα «40», հայերեն ելսսուն, քառասուն դառնում են եռ, քառ: Ներելի չէ՞ կարծել, որ այս վերի դասականների միջից էլ -բորդ մասնիկը կրճատվեց և Բհալյան—19

այդպիսով եօթներորդ, վեցերորդ և այլն, դարձան եօթնում, վեցում և այլն, որոնք համարվեցին դասական թվականի հատուկ ձև:

Այս բացատրությունում -ում դասական մասնիկը հեռանում է պարսկերենից և երկուսի նմանությունը դառնում է բոլորովին պատահական:

Այս հարցի մասին որոշ լույս պիտի սփռեր հատկապես Հին-Ջուղայի բարբառը, բայց նրա դասականների կազմության մասին ոչինչ չգիտենք: Սակայն, եթե Հին-Ջուղայի բարբառը մեզ ծանոթ չէ, ընդհակառակը, շատ լավ ծանոթ է մեզ նրան մոտիկ հարևան Մեղրու բարբառը, որի մանրամասն քննությունը հրատարակեց պրոֆ. Էդ. Աղայունը (Երևան, 1942): Այս բարբառում դասականը կազմվում է ադրբեջաներենից փոխառված -իմջի մասնիկով, բայց չորրորդ և հինգերորդ դասականներն ունեն նաև չուրքամ, հիմգամ ձևերը, որոնք նույն -ում մասնիկով են կազմված: Այս տվյալը կարևոր է նրանով, որ հաստատում է մեր ենթադրությունը ձայնական մի հիանալի օրենքով: Մեղրու բարբառում բառի վերջին փակ վանկի ձայնավորը դառնում է օ, ինչպես՝ գլուխ>գլուխ, պտուղ>պլտող և այլն: Այդ օրենքին չի ենթարկվում միայն ներգոյականի -ում վերջավորությունը, որ բարբառումս ստացել է -ամ ձևը: Ինչպես արտում (արտում), Արդ, եթե չուրքամ, հիմգամ դասականների մեջ ունենք -ամ, ապա՝ դա, ըստ հիշյալ ձայնական օրենքի, ներգոյականի վերջավորությունն է:

Հետաքրքրական է նաև նկատել այն հանգամանքը, որ Նոր-Ջուղայի բարբառում դասականների առաջին ձևը (-բորդ մասնիկով) սովորական գործածություն ունի, իսկ երկրորդ ձևը (-ում մասնիկով) գործ էածվում միմիայն Վայս ինչերորդ անգամ իմաստով: Օրինակ՝ էս խնդունն ա օր գ'ուման ամ ու տանը չես յելնում, բայց չի կարելի ասել խնդում տունը, այլ միայն՝ խինգբորդ տունը և այլն:

Վերջապես պետք է հիշել նաև, որ Կիլիկյան հայերենում էլ, ինչպես ասում է Կարսոթ (էջ 222,) -քորդ մասնիկով դասական չկար: Դասականը կազմվում էր -ում ձևով: Եվ իրոք, միջին հայերեն աստղաբաշխական մի գրվածքում գտնում է. բ. ում, գ. ում դ. ում, ե. ում գ. ում, է. ում... ձևերը (անդ, ծան.):

Այս բոլորը ինկատի առնելով՝ թվում է, թե -ում մասնիկի ծագման վերին բացատրությունը ճշմարիտ է:

Բարբառների մի երրորդ և ավելի ստվար շարք, որ փռված է Ռոտոսթոյից սկսած մինչև Արևմտյան Պարսկաստան, չունի ոչ -երորդ և ոչ էլ -ում մասնիկը և իր դասականները կազմում է օգտագործելով թրք. կամ ադրբեջաներեն *Իմ* մասնիկը, որ ըստ բարբառի այլևայլ ձևափոխություններ է ստանում: Պոլսում գործ էածվում *իմնի* (կարդա ինչի) ձևով, ինչպես՝ *իրէքինչի*, *չորսինչի*, *ութնինչի*, *օխանինչի*, *դասնինչի* և այլն:

Ադրբեջաներեն *Իմ*, թրք. *մի* մասնիկի ծագումը պետք է անշուշտ կապել մանջուրերեն *Շի* մասնիկի հետ, որ կազմում է դասական. *ինչպես*՝

emuči	առաջին
juweči	երկրորդ
ilači	երրորդ
duiči	չորրորդ և այլն.

Ազուլիսի բարբառը նույն մասնիկը ադրբեջաներենի ձևով ունի մընչի, որի առաջ գտնված թվականը որևէ սղում չի կրում, ինչպես՝ *տրիմընչի*, *իրիքմընչի*, *չուքմընչի* և այլն: Միայն առաջին բառը լինում է ըռչի, ըռիմը, առաչի, բայց նաև ըռքմընչի:—Հոլովման ժամանակ, այս -միմչի մասնիկի վրա սովորում է ն որոշիչ հոդը: *Ինչպես*՝ *տրիլիմինչինի*, *տրիլիմինչինի*, *տրիլիմինչինի*, *տրիլիմինչինի*, *տրիլիմինչինի* և այլն: Այս ն հոդը գտնում ենք նաև բացարձակների որոշյալ ձևի մեջ. *ինչպես*՝ *էխտընը* «եօթը հատը», *օթընը* «8 հատը», *այնընը* «9 հատը», *տասընը* «10 հատը» և այլն:

Մարագայի բարբառում դասականները կազմվում են թրք. *իմչի*, *ըմչը*, *ումչը* մասնիկներով, որոնք կցվում են բացարձակներին, համաձայն նրանց շեշտյալ ձայնավորի. -իմչի մասնիկը կցվում է այն թվականների վրա, որոնց շեշտյալ ձայնավորն է ա, ի. այսպես են՝ *իրիքիմչի*, *խինգիմչի*, *վիցցիմչի*, *իննիմչի*, *խուրիրիմչի*, *խազզուրիմչի*. -ըմչը կցվում է, երբ շեշտյալ ձայնավորն է ա. այսպես են՝ *տասսըմչը*, *քսսանըմչը*. Իսկ -ումչը կցվում է, երբ շեշտյալ ձայնավորն է ու. *ինչպես*՝ *երկումչը*, *ուքթումչը*, *վացունումչը*: Այս մասնիկների տեղ կարելի է դնել նաև -իմիմչի, -միմչի -ումիմչը, -ըմիմչը, -միմչը ձևերը. առաջին երկուսը շեշտյալ ի ձայնավորն ունեցող թվականների համար, *ումիմչը*՝ շեշտյալ ու ձայնավորն ունեցողների համար, *ըմիմչը*՝ ա ձայնավորի համար, *իսկ միմչը*՝ թե՛ ա, և թե՛ ու ձայնավորների համար. *ինչպես*՝

- 7 յօթթընչը
- 8 էօթթընչը
- 9 էննընչը
- 10 դուսսընչը
- 100 հարբընչը
- 1000 հազարընչը:

Միայն առաջիմ բառն է, որ բարբառներում պահում է իր ինքնուրույնութունը, բայց այստեղ էլ կարող է ստանալ նույն -inji մասնիկը, այսպես՝ Պլ. ննխ. առչի, Ագլ. բռչի, բռչիմը, առաջի, բռչմընչի, Ղրբ. առաչքի, բռչկի և այլն:

Դասականների չորրորդ խումբը կազմում են այն բարբառները, որոնք բնավ դասական չունեն: Այսպես, օրինակ՝ Համշենի բարբառը դասական չունի, հարկավոր դեպքում դնում են բացարձակ թվականը: Երբ ես առաջարկեցի այսպիսի մի խոսք թարգմանել Համշենի բարբառով՝

«Ես ունեմ վեց որդի, հինգերորդին չեմ սիրում, բայց վեցերորդին շատ եմ սիրում»:

Պատասխան ստացա՝

«Ե՛կտ ունիմ վեց տղա, հինգին չիմ սիրէլ, ամա վեցին շադ սիրիմ դու»:

Երբ ես նկատեցի, թե եղավ 11 որդի, շփոթվեցին, զանազան ձևեր փորձեցին, վերջում հրաժարվեցին, թե մեր լեզվով կարելի չէ այդպես խոսք ասել:

Տրապիզոնի շրջանում կա թրք. inji (ինջի) մասնիկի գործածությունը՝ հայերեն թվականների հետ, բայց Համշենում այդ էլ չկա: Ծխախոտի որակավորման ժամանակ գործածում են միայն բիրիմջի, իքիմջի, իւշիմջի, դէռդիմջի ռառաջին, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ ձևերը:

Ջեթնի բարբառում էլ չկա դասական. երբ նախադասություն մեջ դասական պատահի, անհարմար ձևով գործածում են բացարձակը. ինչպես՝

Առչէ ձօռը թող, իյգուլքն տ թող, իյիքը գ'ըդոէ (առաջին ծառը թող, երկրորդն էլ թող, երրորդը կտրիր):

Առչէ դ'օռը չէ, իյգու դ'օռն տ չէ, իյիք դ'օռը գօրու (առաջին դուռը չէ, երկրորդն էլ չէ, երրորդը ծեծիր):

Մինչև անգամ Վանի բարբառը, որ Հայաստանի կենտրոնական բարբառներից է և այնքան հարուստ ժառանգու-

Թյուն ունի գրաբարից, չգիտի դասական թվական: Թրք. բիրիճի էառաջին» բառը գործածվում է այստեղ էլ, ինչպես Պոլսում, էառաջնակարգ, գերազանց» իմաստով, իսկ իբրեճի կամ երկուբիճի, իւշիճի կամ իրեբիճի և այլն թուրքախառն ձևերը, որ գտնում ենք այլ բարբառներում, չեն գործածվում Վանի բարբառում:

Շատ զարմանալի է բարբառներում տեղի ունեցած այս կորուստը՝ դասական թվականների մեջ, մանավանդ երբ նկատի ունենանք այնպիսի լեզուներ, որոնք թվականի կողմից շատ աղքատ են և սակայն ունեն սեփական դասական: Օրինակ՝ Հիպերբորյան կորյակ լեզուն, որ հինգերորդական դրության է պատկանում (այսինքն՝ 6, 7, 8, 9 ասելու փոխարեն ասում է 5—1, 5—2, 7—3 և այլն), որ տասնորդականները կազմում է միավորի պարզ հարադրությամբ, որ չունի 100 և 1000 բառերը, որոնք փոխ է առել ռուսերենից, ունի սակայն դասականի համար xevkin մասնիկը:

Որովհետև բարբառների մեծագույն մասում որևէ հայերեն ձև չկար, ուստի աշխարհարարը իր կազմավորման ժամանակ դիմեց գրաբարին և նրա բոլոր դասականները վերցրեց անփոփոխ: Այսպես՝ առաջին, երկրորդ, երրորդ, և մինչև անգամ ութերորդ, իններորդ... մետասաներորդ, երկոտասաներորդ, երեքտասաներորդ, վեցտասաներորդ և այլն: Այս ձևերը ոչ միայն գործածական էին, այլև նույնիսկ Այտն. 33 թույլատրում է գործածել աշխարհարարի մեջ, ժամանավանդ դարերու կամ թագավորաց և այլն անունները որոշելու համար, այսպես՝ Երկոտասաներորդ դարեն մինչև իննևտասաներորդս. Լուդովիկոս վեցտասաներորդ. Յովհաննես իննևտասաներորդ և այլն»:

Ավելի հետո զուտ գրաբար ձևերը վերացան. աշխարհարարը գրաբարից վերցրեց միայն -բորդ կամ -երորդ մասնիկը, որ հարեց իր ընդունած բացարձակ թվականներին. այսպես՝ փոխանակ ասելու ութերորդ, մետասներորդ, երկոտասներորդ և այլն, ասացին՝ ութերորդ, տասներմկերորդ, տասներկուերորդ, տասնվեցերորդ և այլն: Կան մարդիկ, որ գործ են ածում դեռ ութերորդ, տասներորդ, երեսներորդ, յիսներորդ, վաթսներորդ և այլն, բայց դրանք հնացած ձևեր են. հմտ. օրինակ՝ Ա. Տյուլմա, Ժողեֆ Պալսամո, Թրգմ. Կ. Նազմաճյան, Ջմիւռնիա 1873, հտ. Դ, էջ 119՝ Երբ դատավորը իւր քսանհչորրորդ կեղծ ծամբ կը փորձէր...

Բայց այս ձևերին պետք չէ հետևել. այժմ ընդունված ձևերն են՝ ութերորդ, տասնչորսերորդ, երեսուներորդ, հիսուներորդ, վաթսուներորդ և այլն, առանց սղման: Սովորական է նաև ասել տասնմեկերորդ, քսանմեկերորդ և այլն, թեև առանձին ասվում է առաջին և ոչ՝ մեկերորդ:

Քանի՞ բառն էլ ունի դասական. ձև, որ է քանիերորդ (հին ձև է քանիերորդ),

Բոլոր դասականներն էլ հոլովվում են ի հոլովմամբ՝ առանց որևէ շեղման. նույնիսկ առաջին և վերջին, որոնք գրաբարում ենթարկվում էին ու հոլովման, ժամանակակից հայերենում փոխել են հոլովումը և կանոնավոր կերպով հոլովվում են ի հոլովմամբ:

2. ԲԱՇԽԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Բաշխական թվականը ցույց է տալիս, թե յուրաքանչյուրին քանի՞ հատ բաժին է ընկնում. օրինակ՝ մեկավաթ, երկուավաթ և այլն:

Քիչ լեզուներ կան, որոնք բաշխականի համար առանձին ձև ունեն. ընդհանրապես դիմում են կամ սովորական դարձվածների և կամ նախդիրների օգնությամբ. օրինակ՝ ֆրանս. *cinq pour chacun* «հինգ առ յուրաքանչյուրն», *dix à dix* «տասն առ տասն», *dix par dix* «տասը տասը», ռուս. *по два* «երկուական, ամեն մեկին երկու», գերմ. *je zwei* «յուրաքանչյուրին երկու» և այլն:

Ուրիշ լեզուներ բաշխականը կազմում են կրկնությամբ. այսպես են իրանական լեզուները, սեմականները, կովկասյանները, ինչպես նաև զանազան եվրոպական լեզուներ: Այսպես՝

Իրանական լեզուներից՝

պրս. *yak yak* «մեկական», *du du* «երկուական», *se-se* «երեքական». պհլ. *evak evak* «մեկ մեկ», քրդ. *yak yak* «մեկական», *se-se* «երեքական», *sad-sad* «100-ական».

աֆգ. *calor-calor* 4-ական.

Այսպես նաև հինդուստանի լեզվով՝ *ek-ek* «մեկական», *do-do* «երկուական», *tin-tin* «երեքական».

Սեմական լեզուներից՝

եբր. *šiša-šiša* «վեցական».

ասոր. *xad-xad* «մեկ մեկ».

արար. Թալաթաթան va Թալաթաթան «երեք-երեք»։ օրինակ՝ vamaratti
l'asakiru Թալաթաթան va Թալաթաթան «և անցան զինվորները 3—3»։

Կովկասյան լեզուներից՝

վրաց. Թոն-Թոնո օթխ-օթխի «4 ական», ևսմ-ևսմո սամ-սամի
«3 ական»։

լակերեն caca «մեկ-մեկ», k'ik'iva «երկու-երկու», šanšama «երեք
երեք» և այլն։

Եվրոպական լեզուներից՝

անգլ. two and two «երկուական»։

իտալ. ad uno ad uno «մեկ-մեկ», a due a due «երկերկու»,
a tre a tre «երեքական»։

Շվեդերեն tva⁰ och tva⁰ «երկուական» (կրկնությամբ և և
շաղկապով, ինչպես անգլերենն է)։

Քիչ լեզուներ կան, որ բաշխականի համար ունեն առան-
ձին մասնիկ, այսպես են՝

լատ. bini «երկուական», terni «երեքական», quaterni «չոր-
սական»։

Սանսկրիտում բաշխականը կազմվում է ka մասնիկով, որ
միաժամանակ խումբ է նշանակում։ ինչպես՝

ekakam	«մեկ-մեկ»
dvake	«երկու-երկու»
trika	«երեք-երեք»
čātuška	«չորս-չորս»
saptaka	«յոթ-յոթ»
aštaka	«ութ-ութ»։

Ամերիկյան արավակ լեզվում բաշխականի համար կազմը-
ված են չափազանց երկար ձևեր. ինչպես՝

abbatekabbe 5, abbatekabunumakanniman «5 ական»
biamattiman 7, biamattimaninnumakanniman «7 ական»
kabbuhintiman 8, kabbuhintimaninnumakanniman «8 ական»։

Պրս. բացի կրկնականից՝ կան նաև -gān կամ -gāna մասնի-
կով կազմված ձևեր, որ կարելի է նաև կրկնաբար գործածել,
ինչպես՝ yagāna «մեկական», dūgān կամ dūgān dūgān կամ
dūgāna «երկուական, երկու երկու», sagāna «երեքական», čabār-
gana «չորսական», haftgāna կամ haftgana haftgāna «յոթա-

կան», duvistgān «200 ական» և այլն: Մրանք ծագում են պհլ.
-kānak ձևից. ինչպես՝ dukanak 2—2, sikanak 3—3 և այլն:

Հնդեվրոպական լեզուներում բաշխականի հնագույն ձևը հա-
մարվում է կրկնականը. օրինակ՝ սանս. pañca-pañca «հինգ հինգ»,
pūrvas-pūrvas «յուրաքանչյուր առաջինը», հյ. «հինգ հինգ»: Այ-
նուհետև կար մի նոր ձև, որ կազմվում էր բազմապատկականի
վրա ավելացնելով -no- մասնիկը. ինչպես՝ dwis-noi > լտ. bīnī.
«երկուական», tris-noi > լտ. trīnī, ternī «երեքական», հիսլ.
tuenner, գոթ. tweihnai «երկուական», հրգ. zwirnen «ոլորելով
կրկնել»: հիսլ. θrennr «երեքական», լտ. quaterni «չորս չորս»
և այլն:

Մի երրորդ ձև էլ կազմվում էր -go, -lo նվազական մասնիկ-
ներով. ինչպես՝ լտ. sin-guli «մեկ մեկ», գոթ. aina-kls «միակ»:

Թուրքերենում բաշխականը կազմվում է բացարձակի վրա
ավելացնելով ar, er մասնիկը, եթե բացարձակը վերջանում է
բաղաձայնով, և šar, šer մասնիկը, եթե բացարձակը վերջանում
է ձայնավորով. ինչպես՝

birer «մեկական», ikišer «2-ական», üçer «3-ական», dörter
«4-ական», bešer «5 ական», altəšar «6 ական», onar «ոսասա-
կան»:

Կարելի է և կրկնությամբ ասել՝

birer-birer մեկիկ մեկիկ
altəšar altəšar վեցական:

Թուրքական շոռ լեզվում բաշխականը կազմվում է բացար-
ձակի բացառական հոլովից. ինչպես՝ iygiden «2-ական», ušten
«3-ական»:

Ֆիննական ոգուլ լեզվում բաշխական կազմելու համար
թվականը կրկնում են և գոյականը դնում են գործիական հոլո-
վով. ինչպես՝

kit-kit kopeikāl
5 5 կոպեկ(ով)
ät - ät puntl
10—10 ֆունտով

Մուսդա խմբից կոհլ լեզվով բաշխականը կազմվում է բաց-
արձակների կրճատ կրկնությամբ. ինչպես՝

apiapi երեքական
upunupun չորսական

momorex հինգական
turturia վեցական:

Մեկանեղյան յարեմ լեզվում բաշխականը կազմվում է բացարձակի պարզ կրկնությամբ:

Աֆրիկյան էվե լեզվով բաշխականը կազմվում է կրկնությամբ. ինչպես՝ ewe-ewe երկուական:

Բուրյաթական լեզվում բաշխականը երկու ձև ունի. կամ դնում են gat, got, get, göt մասնիկները և կամ թվականը կրկնում են (վերջին դեպքում երկրորդ բառը գործ. հոլովով).

1—1 nužeget

3—3 gurbagam

2—2 xošogot

4—4 durbögöt

կամ

1—1 nigen-niger

3—3 gurban-gurbar

2—2 xoyer-xoyeror

4—4 durbön-durbör.

Օստյակ լեզվում էլ բաշխականը կազմվում է բացարձակը դնելով գործիական հոլով. ինչպես՝

kādenat (=2-ով) «երկուական»

xūdat (=6-ով) «վեցական»:

Բուրքմեններենում՝ բացարձակի կրկնությամբ և բացառական հոլովով. ինչպես՝ iki-ikiden 2—2, baš-bāšden 5—5:

Հնդկական սանտալի լեզվում բաշխականը կազմվում է k' միջամասնիկով. օրինակ

ṣāe 7 -ek'āe «7-ական»

irāl 8 -ik'ral «8-ական»:

Դրավիդյան թամիլ լեզվում բաշխականը կազմվում է բացարձակների նախադասի կրկնությամբ. ինչպես՝

1 onṛu-ovvonru

2 irapṭu-ivvirapṭu

3 mūṛṭu-mummūṛṭu

4 nalu, nanku-nannanku

5 aintu-aiyaintu

6 āru-avvāru

7 ēlu-evvēlu

8 eṭṭu-evvetṭu

9 onpatu
10 pattu-pappattu.

Հնդկական մոնոգարի լեզվով բաշխականները կազմվում են բացարձակների կրճատ կրկնությամբ. ինչպես՝ mi-mid1—1, ba-baria 2—2, ap-apia, 3—3, up-upunia 4—4, mon-monrea 5—5, gegelea 10—10:

Աֆրիկյան դագոմբա լեզվով (բանտու) բաշխականը կազմվում է կրկնությամբ, բայց կրկնության ժամանակ կատարվում են մեծ հապավումներ. ինչպես՝

anahe	4 ananahe	«4-ական»
ayobu	6 ayoyobu	«6-ական»
ayupoi	7 ayopompoe	«7-ական»
pia	10 pipia	«10-ական»
pine yini	11 pine yini yini	«11-ական»
pisi ayi ka	18 pisi ayi ka ko	«18-ական»

Հայերենի մեջ՝ գրբարի բաշխականի առանձին ձև չկա. բաշխականը արտահայտվում է կրկնությամբ. օրինակ՝

Եվ յամենայն անասնոց սրբոց մոյժ ընդ քեզ իթն երբն արու և էգ, և յամենայն անասնոց որ ոչ են սուրբ՝ երկուս երկուս արու և էգ. Ծն. է. 2.

Եւ սերովբէք կային շուրջ զնովաւ. վեց թեք միոյ և վեց թեք միոյ. Ես. գ. 2.

Տանէին մի մի ի նոցանէ մարս երկուս և երիս. Յհ. բ. 6:
Բարբառներում և աշխարհաբարում կարելի է արտահայտել բաշխականը՝

1) Սովորական բացարձակ թվականով. ինչպես՝ ամեն մեկից (յուրաքանչյուրին) մի ուսուրի տվեց. ամեն մեկը հինգ կուպեկ արժե:

2) Կրկնությամբ. ինչպես՝ ամեն մեկին հինգ հինգ ուսուրի տվեց. բոլորիս երեք երեք անգամ կանչեց. երեսուն հոգի էինք, թատր թատր բաժանվեցինք, եղանք երեք խումբ:

3) -Ական մասնիկով. մեկական, երկուական, երեքական, չորսական, հինգական, վեցական, յոթական, ութական, իննական, տասական, քսանական, երեսունական, քառասունական, հիսունական, վաթսունական, յոթանասնական, ութսունական, իննսունական, հարյուրական, հազարական, միլիոնական:

Ընդհանուր կանոնով կրկնությամբ կազմությունը հատուկ է փոքր թվերին, իսկ -ական մասնիկը՝ մեծ թվերին։ Այսույան, էջ 31, 33 դնում է մինչև վեց վեց կրկնակ ձևով, առանց մերժելու միաժամանակ երկուքական, երեքական, չորսական, հինգական և վեցական ձևերի գոյությունը։ Չգիտե մեկական ձևը։ Թերևս այսպես էր անցյալ դարում, բայց արդի հայերենի, ինչպես և բարբառների մեջ կրկնական ձևը ընդունված է մինչև տասը, իսկ -ական մասնիկը ընդհանուր է բոլորին։ Ժողովրդական ձևով կա նաև երկուսի խառնուրդը. «ինչպես» մեկ-վեական, երկ երկուքական, երեք-երեքական, չորս-չորսական և այլն, բայց գրական լեզվի մեջ խորթ կամ ավելորդ է համարվում այդ երկուսի միացումը։

Կրկնական ձևերը կազմելու ժամանակ՝ 1—10 թվերը ընդհանրապես մնում են անփոփոխ. մանավանդ ժամանակակից գրական լեզվի մեջ, բայց բարբառներում նկատելի են մեյմեկ, մեմեկ, երկ երկու, յոթ յոթը, տաս տասը։ Սրանց մեջ, ինչպես տեսնում ենք, կրճատվում է երկու բառի ու հանգը և 7—10 բառերի ք վերջավորությունը։

Ական մասնիկը կցելու ժամանակ ի, ու ձայնավորների սղումը երբեմն կատարվում է, երբեմն ոչ. ինչպես՝ հինգական կամ հնգական, երեսունական կամ երեսնական, հիսունական կամ հիսնական, յոթնասունական կամ յոթանասնական և այլն։ Սղյալ ձևերը հատուկ են հին աշխարհաբարին (այդպես է նաև Այսույանի մոտ), բայց այժմ էլ կարելի է հանդիպել ժամանակակից գրական լեզվում։

Հարյուրավորներն ու հազարավորները -ական մասնիկը ստանում են կամ ամբողջի վրա և կամ միայն առաջին թվի վրա. ինչպես՝ յոթեմարյուրական կամ յոթնական հարյուր, հինգհազարական կամ հինգական հազար, տասը հազարական կամ տասնական հազար և այլն։ Բայց այս բոլորը կարելի է նաև կազմել առաջին մասի կրկնությամբ. ինչպես՝ յոթ-յոթ հարյուր. հինգ-հինգ հազար, տասը-տասը հազար և այլն։ Երբ թիվը բաղկացած է տասնավորից ու միավորից, -ական մասնիկը դրվում է միայն միավորի վրա. ինչպես՝ տասներեքական, հիսունվեցական, յոթանասուն և հինգական և այլն։

Քանի՞ հարցականն էլ կարող է ստանալ բաշխական ձև. քանի՞ քանի հատ բաժանելիք. քանիական (քանիսական)։

Բոլորն էլ կարող են հոլովվել առաջին հոլովմամբ. ինչպես՝
յոթը հատը հինգականով քանի՞ կլինի. երեք երեքից կամ երե-
քականից լինում է 21:

Կարոտը միջին հայերենում հաստատ է համարում կրկնա-
կան ձևով բաղխականի գոյությունը. ընդունում է նաև -ալիան
ձևով բաղխականների գոյությունը, թեև պատահաբար օրինակ-
ներ չեն ավանդված. իր ապացույցն այն է, որ այս ձևը բոլոր
բարբառների մեջ էլ գոյություն ունի, հատկապես լեհահայ բար-
բառում:

Ավելի հին գրաբարում էլ կան ավանդված -ալիան ձևով մի
քանի բառեր, որոնք են՝ միտկան, երկալիան, ճեգալիան, քսանալիան.
նույնիսկ Ծ-րդ դարի առաջին կեսից ունենք ճեգեկան (ընդ
հնդեկան կամարար կուսանացն, Ագաթ.), որ կազմված է հին
*ճեգե ձևից. բայց այդ բոլորի մեջ էլ բաղխականի գաղափար
չկա, այլ ավելի նշանակում են ռեմեկհատիկ, հինդհատիկ և այլն:
Այսպես է նաև յոթնալիան. Երզն.:

Հայերեն բարբառներում էլ ընդհանրապես բաղխականները
կազմվում են, ինչպես ասացինք, կամ կրկնությամբ, կամ -ալիան
մասնիկով: Ուրույն ձև ունի Նոր-Ջուղայի բարբառը, որի մա-
սին կիսովի ստորև.

Վանի բարբառում բաղխականը կազմվում է երկու ձևով.
կրկնությամբ կամ -ալիան մասնիկով: Առաջին ձևով ունենք
մէյմեկ, էրկու-էրկու, իրեք-իրեք, չորս-չորս, խիյ-խիեք և այլն:

Երկրորդ ձևով ունենք՝ մէկական, էրկուական, իրեքական,
չորսական, խընգական, վեցական, յոթական, ութական, ինա-
կան, տասական և այլն:

Այս երկրորդ ձևի բաղխականները սովորական չեն. ավելի
լավ են համարվում կրկնականները:

Լեհաստանի և Սուչավայի բարբառում բաղխականի -ալիան
մասնիկը կամ պահվում է ամբողջությամբ, և կամ սղվելով
զրկվում է իր առաջին ա ձայնավորից, որի հետևանքով կ>գ
գտնվելով ուրիշ բաղաձայնների մոտ՝ հարմարվում է նրանց աս-
տիճանին և մինչև անգամ հապավվում: Այսպես, ունենք՝

2 Սչ. էրգուսգան, լեհ. էրգուսգ'ան.

3 Սչ. իրեքան. լհ. իրեգ'ան.

11 Սչ. դասնը մէգագան. լհ. դասնը մէկգ'ան.

13 Սչ. դասֆիրեքան

20 լհ. քսանագան

1000 լհ. հազարգան

լհ. քանդգան:

Նոր-Ջուղայի բարբառում բաշխականի համար գործածվում են բացարձակ թվականները պարզ կամ կրկնական ձևով. ինչպես՝ Հառմիրն (ամեն մեկին) խինգ զոան տվի: Գ'նա էն կժերը չոք չոք (4—4) վե առ բ'եր: Ուրիշ բարբառներում սովորական -ալիան ձևը այստեղ չի գործածվում:

Նոր-Ջուղայի բարբառը բաշխականի համար ունի նաև ինքնահատուկ մի ձև, որ կազմվում է ֆի (ռուս. ո, գերմ. je) նախդիրով: Այս բառը արար. 3 fī ձևն է, որ նշանակում է ռմեջ, ի, իւրաքանչիւրն ի գինձև պարսկերենում ստանալով վերի նշանակությունը, անցել է նաև Նոր-Ջուղայի բարբառին, և կարող է կցվել ամեն մի թվականի. օրինակ՝ Ֆի միեր ռամեն մեկը... գնով: Ֆի խինգ թուման ռամեն մեկը 5 թումանով: Ֆի վեց ոռլրի ռամեն մեկը 6 ոռլրով: Ֆի տասը և այլն: Նաև Ֆի շիշի խմար ռամեն մեկ շիշի համար: Գիլանենցու ժամանակագրության մեջ էլ ունենք (էջ 101) Վորենն Ֆի դիդրն ք թուման. բրինձն Ֆի դիդրն ժ թուման, ուղն Ֆի դիդրն Ժր թուման. շաքարն Ֆի դիդրն Ժր թուման. խավե ձուն Ֆի դանէն (հատը) Բճ գիան:

Ազուլիսի բարբառում էլ բացարձակները կրկնվում են, միայն հաճախ առաջինը կրճատելով. ինչպես՝ մուլն-մուլն, տրկ-տրկիւ, հանգ-հանգ, էխտ-էխտ, այն-այնը, տօս-տօսսը և այլն: Ական մասնիկը գործածական չէ:

Մարաղայի բարբառում բաշխականը կազմվում է նույնպես կրկնությամբ. այս կրկնության ժամանակ առաջին բացարձակ թվականը կրում է օրինական ձայնափոխությունը, սակայն կարող է նաև մնալ անփոփոխ. ինչպես՝ մէյմէկ, էրկէրկու կամ էրկու-էրկու, իրիք-իրիք, խիյ-խինգ կամ խինգ-խինգ, օխտ-օխտա կամ օխտա-օխտա, ութթ-ուրթթա կամ ութթա-ուրթթա, ինն-իննո կամ իննո-իննո և այլն:

Ինչպես Ազուլիսի բարբառում, նույնպես և այստեղ -ալիան մասնիկով ձևեր չկան:

Սվեդիայի բարբառում էլ -ալիան ձևը ջնջված է և բաշխականի համար մնում է միայն կրկնականը. ինչպես՝ չուրս-չուրս, վիցց-վիցց, գուսսը-գուսսը, հորէր-հորէր և այլն:

Ղարաբաղի բարբառում բաշխականը կազմվում է պարզ կրկնությամբ. ինչպես՝ մին-մին, էրկու-էրկու, հէնգ-հէնգ, օթ-օթ, քոռասուն-քոռասուն և այլն: Փոխանակ ասելու մին մին, կարելի է ասել նաև կրնտ-կրնտակ, որ է Վենետ, անգույգ. հմմտ. վրաց. კნტო կէնտի: Իսկ -ական մասնիկի գործածությունը սակավագեղ է. ինչպես՝ իրէքական և այլն (տես և չափականների մեջ):

Համշենի բարբառում էլ բաշխականները կազմվում են բացարձակներից՝ կրկնությամբ կամ ավելացնելով ազօն, մազօն կամ կօն մասնիկը. ինչպես՝

մէյմէգ, մէգմէգ, մէգագօն, մէգկօն.

էրկուս էրգուս, էրգու էրգու, էրգըսագօն, էրգըսնագօն, էրգըսկօն.

իրէք-իրէք, իրէկկօն, իրէքագօն, իրէքնագօն.

չէօյս-չէօյս, չէօյսագօն, չէօյսնագօն, չէօյսկօն.

հինգ-հինգ, հընգկօն, հընգագօն, հընգնագօն.

վէց-վէց, վէցագօն, վէցկօն, վէցնագօն.

օխտը-օխտը, օխտագօն, օխտնագօն, օխտկօն.

ութ-ութ, ութագօն, ութնագօն, ութկօն.

ինը-ինը, ինագօն, իննագօն, ըննագօն.

դասը-դասը, դասնագօն, դասագօն, դասկօն.

Ջեյթունի բարբառում էլ բաշխականը կազմվում է բացարձակի կրկնությամբ. ինչպես՝ մէգ-մէգ-իյգու (կամ իյգ-իյգու), իյիք-իյիք և այլն: Ական մասնիկի գործածությունը չկա:

3. ԲԱՋԱՊԱՏԿԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Ձանազան լեզուներ ունեն արտահայտության տարրեր եղանակներ՝ ցույց տալու համար, թե մի բան մի ուրիշ բանից այսքան անգամ մեծ է:

Հնդեվրոպական լեզվում կազմապարտականը կազմվում էր -s մասնիկով՝ երկուսից չորս թվերի համար. այսպես, ունենք՝

*dwis, dis > սանս. dvis, հն. ԺՅ, լտ. bis, զնդ. biš

*tris > սանս. tris, հն. ԹԻՅ, լտ. ter, զնդ. Թրիš

*k^w etrus > սանս. čatur, լտ. quater, զնդ. čaθruš

սրանց հետ հմմտ. նաև հրգ. zwis-ki «կրկնակի», dris-ki «երեք անգամը» և այլն:

Սրանցից դուրս կան նաև ուրիշ բազմապատկական ձևեր, որոնք երևում են այս ու այն լեզուների մեջ. ահա սրանցից կարևորները.

1)-կրժ ձևով. հմմտ. սանս. sakr't Վժի անգամ, pañča kr'tvas Վհինգ անգամ, հսլ. duva kraty Վերկու անգամ, ոռու. однократно Վժի անգամ, многократно բազմապատիկ, և թե-րևս օսկ. petiro-pert Վչորիցս:

2) Pel-Վընկենի՝ արմատից՝ զանազան ձևերով (walde-Po-korny, II, էջ 55—56), ինչպես՝ հն. α-πχός Վպարզ, մետակ, ծե-πλός Վկրկին, կրկնակ, լտ. sim- plus, Վպարզ, du-plus Վկրկնակ, triplus Վեռապատիկ, գոթ. zwei-fis=հրգ. zwīfal, գերմ. zweifel Վերկմություն, կասկած. հն. ծե-πλαξ Վկրկին, լտ. simplex Վպարզ, du-plex Վկրկին, հն. ծե-παλτος, ծե-πλαιος, գոթ. ain-falθs, հրգ. einfald, հիսլ. einfaldr, գերմ. einfältig Վպարզամիտ, hundertfältig Վարյուրապատիկ, անգլ. sixtyfold Վվեցպատիկ, thertyfold Վերեսնապատիկ, hundredfold Վարյուրապատիկ և այլն:

3) -gha մասնիկով. ինչպես՝ սանս. vičva-ha Վամեն ան-գամ, միշտ, զնդ. bi-ža-vaθ Վերկիցս, օրի-žaθ Վերիցս, հն. σι-χα Վկրկնակի, τριχα Վեռյակ, τέτραχα Վքառյակ և այլն:

Ուրիշ լեզուներից հիշենք հետևյալները.

Պարսկերենում բազմապատկականը կազմվում է lā, tā, vey մասնիկներով. ինչպես՝ dulā Վերկու անգամ, setā Վերեք ան-գամ, dehvey Վտասն անգամ (սրանցից առաջինը՝ lā նշանա-կում է Վծալք, երկրորդը՝ tā Վհատ < պհլ. tāk Վճյուղ բառն է, հյ. տակ, երրորդը vey Վնա կամ ինքք):

Գերմաներեն՝ բացի վերի ձևերից, կարելի է գործածել նաև fach բաժանմունք, մասն բառով կազմված ձևեր. ինչպես՝ ein-fach Վպարզ, zweifach Վկրկնապատիկ, dreifach Վեռապատիկ և այլն:

Չեխերենում և սլովակերենում ունենք -násobny Վնրա այս-քան անգամք. ինչպես, trojnásobny Վնրա երեք անգամք, štvornásobny Վչորս անգամք և այլն. սլովեներենում՝ dvojen կամ dvojnāt, trojen կամ trojnāt, čveteren կամ čvaternāt, pe-teren կամ peternāt և այլն. սերբերենում բազմապատկականը կազմվում է put Վճամբա բառով, որ կարող է անջատ մնալ կամ կցվել թվականին. ինչպես՝ dvā-puta, triputa Վերկու անգամ, երեք անգամ և այլն:

Ձրանսերենում բազմապատկականը կազմվում է լատինե-րենի համեմատ՝ -ple վերջավորությամբ (իտալ. -plo-plice): օրինակ՝ double «կրկինը», triple «երեքս», quadruple «չորեքս» (իտալ. doppio, triplo կամ triplice, quadruplo) և այլն:

Բուրյաթ լեզվով՝

nigen dapxar «մեկ անգամ»
xoyer » «կրկնակի»
gurban » «եռակի, եռապատիկ»:

Կումուկ լեզվի մեջ մոտավոր թիվ ցույց տալու համար դնում են lap, lep մասնիկը. ինչպես՝ on lap «մոտ 10», beš lep «շուրջ 5»:

Բազմապատկական կազմելու համար կումուկ լեզվի մեջ դնում են lay մասնիկը, որ գործածվում է նաև դասականի հետ. ինչպես birnji lay «առաջին անգամ», altənji lay «6-րդ անգամ» (օսմաներենը ջնջել է այս ձևը և արաբերենից փոխ է առել defa՝ «անգամ» բառը, ինչպես՝ üç defa՝ «3 անգամ», üçmüñi defa «երրորդ անգամ»):

Հայերենի մեջ բազմապատկականը կազմվում է -պատիկ բառի բարդությամբ (հոդակապով կամ առանց հոդակապի). ինչպես՝ միապատիկ, կրկնապատիկ, երկպատիկ, երեքպատիկ կամ եռապատիկ, չորեքպատիկ կամ քառապատիկ, ճիմգալատիկ կամ ճնգալատիկ, յոթնապատիկ կամ յոթնապատիկ, ութնապատիկ, իննապատիկ (այժմ իննապատիկ), ասնապատիկ կամ տասնապատիկ, հիսնապատիկ, հարյուրապատիկ, հազարապատիկ և այլն (ստորագծվածները վկայված են հինգերորդ դարի առաջին կեսից, մյուսները թեև չեն վկայված ըստ ՆՀԲ, բայց դրությունը հաղադատ է):

Ժամանակակից հայերենում էլ սովորական է այս ձևը: Գործածական է նաև նկարագրական ձևը. ինչպես՝ սա նրա երեք անգամն է. երկու այնքան և այլն, ճիշտ ինչպես ուրիշ լեզուներով. օրինակ՝ ֆրանս. trois fois autant, պրս. se čand «երեք այնքան» և այլն. Մի քանի թվականներ ունեն նաև -ակի մասնիկով ձևը. ինչպես՝ եռակի, քառակի, երկակի:

Գրաբարում -պատիկ ձևի հետ կա նաև -կիմ. ինչպես՝ մեկին (իմա՝ *մի-ա-կին, որ թեև ավանդված է, բայց հետին է), կրկին (այն է՝ *երկ-կին, արմատը կը<բկ, որ ստացել է Ե՝ ք-ի պատճառով), երեքկին, չորեքկին, հնգեկին, կամ հինգկին, վե-

ցեկին կամ վեցկին, եօթնեկին, տասնեկին, քառասնեկին, հիսնեկին, յոթանասնեկին: միջոցները չեն ավանդված պատահաբար, Կան նաև սրանց տեղ՝ վեցեկի, յոթնեկի, տասնեկի և այլն ձևավերը, որոնք հետին են:

Բարբառներում պահված կա վեցկի, բայց արդեն ինքնուրույնությունը կորցրած. աշխարհաբարը պահում է միայն կըրկիճ՝ նույնպես ինքնուրույնությունը կորցրած. մյուսները բոլորը ջնջված են:

Միջին հայերենի մեջ բազմապատկականի համար ունենք 4 ձև.

1) տակ բառի բարդությամբ կազմված ձևեր. ինչպես՝ միատակ, չորստակ:

2) պատիկ բառով, որ երևի ավելի բարձր թվերին էր հատուկ. ինչպես՝ հինգ պատիկ, է պատիկ (յոթն պատիկ):

3) ընդ մեկե ճմեկի դեմ, մեկի փոխարեն՝ դարձվածով կազմված ձևեր. ինչպես՝ չորք ընդ մեկե ճչորսպատիկ, հինգ ընդ մեկե ճհինգ անգամը:

4) համզաք ճայնքան՝ բառով կազմված ձևեր. ինչպես՝ երկու հանգաք շաքար, երկու հանգաք յիստկած մեղր. հանգաք մի այլ, հանգաք չորս ի դարպասն տուգանք առնուլ յիրմէ:

Վերջապես կա ֆրանսերենից փոխառությամբ դուպլ (<doubl) բառը՝ «կրկին» նշանակությամբ. օրինակ՝ հիմք տուպլ ճհինգ անգամ կրկին:

Հետին շրջանի հայերենից է նաև բազմապատկականի մի ուրիշ ձև, որ կազմվում է կրկին բառի բարդությամբ. այսպես, ունենք՝ երեքկրկին, չորեքկրկին, հիմգկրկին, բոլորն էլ գործածված էամբրոնացու մոտ: Դարձյալ կան մեկնակ և երեքկնակ, որոնցից առաջինը 5-րդ դարի առաջին կեսից է, երկրորդը՝ հետին:

Բարբառներում ամենատարածված ձևն է տակ բառի բարդությունը. ինչպես՝ չորք տակ, հէնգ՝ տակ, իրիք տակ և այլն: Մեղրու բարբառում գործածվում է նաև պատիկ բառը, որ կըրճատվել դարձել է մասնիկ՝ պատ ձևով, ինչպես՝ չորքպատ, իրիքպատ, հէնգպատ, վընգպատ և այլն:

4. ԿՐԿՆԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Գրեթե նույն է բազմապատկականի հետ. տարբերությունը հայտնի պիտի երևա, եթե համեմատենք հետևյալ երկու արտահայտությունները.

1) երեքը մեկի եռապատիկն է. 2) փոխանակ երեք կիլո մի անգամից կշռելու, երեք անգամ մի մի կիլո կշռեց,

Առաջինի մեջ երեքը միասին մի ամբողջություն է կազմում, երկրորդի մեջ առանձին առանձին են, թեև գումարը նույն է:

Ամեն լեզու չունի կրկնականի և բազմապատկականի համար առանձին ձև. հաճախ երկուսը միանում են.

Ռուսերենում կրկնական ձևերը կազմվում են կամ -жды մասնիկով և կամ նկարագրական ձևով. առաջինը միայն առաջին 4 թվերի համար է. այսպես՝ однажды «մի անգամ», дважды «երկիցս», трижды «երեքս», четырежды «չորիցս», ավելին չկա. ավելին, ինչպես նաև նախորդները՝ կազմվում են раз «անգամ» բառով. ինչպես՝ один раз «մի անգամ», два раза «երկու անգամ», десять раз «տասն անգամ»... Բայց այս վերջինը կարող է ներկայանալ նաև մի ուրիշ նրբություն. կարող է նախագաս լինել և այն ժամանակ նշանակում է «մոտավորապես». ինչպես՝ раз два «մոտավորապես երկու անգամ», раз пять «մոտավորապես հինգ անգամ»:

Գերմաներենում կրկնականը արտահայտվում է mal «անգամ» բառով. օրինակ՝ einmal «մի անգամ», zweimal «երկու անգամ», dreimal «երեք անգամ» և այլն:

Ֆրանսերենում՝ fois «անգամ» բառով. ինչպես՝ une fois «մի անգամ», deux fois «երկու անգամ» և այլն:

Սլովեներենում կազմվում է krat «անգամ» բառի բարդությամբ. ինչպես՝ enkrat «մի անգամ», dvakrat «երկիցս», petkrat «հինգիցս»: Նույնպես էլ սլովակերեն՝ jedenkrat «մի անգամ», dvakrat «երկիցս» և այլն:

Առանձին ձև ունի վրացերենը, որ կազմվում է խեր բառով. ինչպես՝ ოცხერ օրխեր «երկու անգամ», ოთხხერ օրխեր «չորս անգամ» և այլն:

Բուրյաթ լեզվով կրկնական են՝

nigen udâ	կամ	dakin	մի	անգամ
xoyer	»	»	2	»
gurban	»	»	3	»
durbön	»	»	4	»

Նոր հնդկական սինդհի լեզվով «անգամ» ցույց տվող ձևը կազմվում է ան օրինակ՝ hēkūnō «մի անգամ», binō «երկիցս», trīnō «երեքս», saūnō «հարյուր անգամ»:

Ճիւղապիւնյան տագալոգ լեզուն ճանգամ ցույց տալու համար թվականի սկզբից դնում է maka. ինչպես՝ makaápat «չորս անգամ», makalimá «հինգ անգամ», makasangpúvò «տասն անգամ» և այլն:

Առանձին ձև ունի նաև հայերենը, որ կազմում է -իցս մասնիկով. ինչպես՝ երկիցս, երիցս, չորիցս, հնգիցս, վեցիցս, եօթնիցս, ութիցս, ութուտասնիցս, տասնիցս, երեսնիցս... քանիցս:

Հաճախ կարելի է գնել նաև անգամ բառը. ինչպես՝ երկիցս անգամ, երիցս անգամ, չորիցս անգամ, քանիցս անգամ և այլն:

Միայն մի կամ մեկ բառն է, որ չի ստանում այս մասնիկը և լինում է մի անգամ-երկիցս բառի հետ կա նաև միւս-անգամ:

Օրինակներ հին հայերենից.

Քանիցս անգամ թողից նմա.

Այս երկիցս խաբեաց զիս.

Արդ երկիցս իսկ դարձեալ էր այսրէն.

Միանգամ և երկիցս.

Եհար զվէմն երկիցս անգամ.

Վասն կրկնելոյ երազոյն Փարաւոնի երկիցս անգամ.

Զի ասաց ցնա երիցս.

Երկիր եզանգ նմա երիցս անգամ.

Մինչև հաւու խօսեալ իցէ երիցս ուրասցիս զիս.

Մրկ. Ծդ. 30.

Հաջորդ հատվածի մեջ տեսնվում է -իցս, -եկիմ և անգամ ձևերի փոփոխակի գործածությունը:

Տեք, քանիցս անգամ թէ մեղիցէ ինձ եղբայր իմ թողից նմա. մինչև յեւթն անգամ: Ասէ ցնա Յիսուս. Ոչ ասեմ քեզ թէ մինչև յեւթն անգամ, այլ մինչև յեւթանասնեկին եւթն. Մտթ. Ժը. 21:

Զկան հաբիւրիցս, հազարիցս ձևերը, բայց կա բիրիցս:

Ըստ գործածության այս մասնիկին նման է գալիս գրական նոր հն. -akis մասնիկը, որ կարող է դրվել բոլոր թվականների վրա. ինչպես՝

τρισκαίδεκάκις

13 անգամ

δεκάκις καὶ τετράκις

14 անգամ

διακοσιάκις

200 անգամ և այլն:

Բայց խոսակցական հունարենում այս ձևերը չեն գործածվում, և դրվում է միայն փոքր ճանգամ՝ բառը, ինչպես է նաև արդի հայերենում. մի անգամ, երկու անգամ, հարյուր անգամ և այլն. Չկան չորիցս, հնգիցս, վեցիցս և այլն ձևերը: Կարելի է, սակայն, գործածել քանիցս, քանիցս անգամ, ինչպես և սովորական ձևով քանի անգամ, քանի-քանի անգամ: Երկիցս և երեցս գործածվում են որպես քարացած ձևեր:

Ժամանակակից հայերենը ստեղծել է նաև բազմիցս ձևը, որ կազմված է նույն -իցս մասնիկով, թեև բազում բառը թվական չէ:

Այս -իցս մասնիկը հնդեվրոպական ծագում ունի. վերջածայնն ու նույնն է, ինչ որ մակերայների ու վերջավորութունը. օրինակ՝ անհնարին, յանհուն և այլն, իսկ ց, որ ծագում է հնդեվր. sk ձայնից, կապվում է գերմանական ski մասնիկի հետ. հմմտ. հրգ. zwiski «կրկին»:

Միջին հայերենում անհետ կորել են թե՛ իցս ձևը, և թե՛ անգամ մակերայով գործածությունը. սրանց փոխարեն եկել են ճիտ և տաքալայ բառերը, որոնք հավասարապես նշանակում են ճանգամ. (վերջինը, որ Ղրիմի բարբառում էլ կա տապրա ձևով, փոխառյալ է արաբ. دارب darb «զարկ» ձևից): Օրինակ՝ հեա մի այլ ժմի անգամ էլ, երկու ու երեք հետ, մեկ հետ, երեք չորս հետ.— տարալայ մի, առջի տարալայն, երկու կամ երեք տարալայ, հետ երեք տարալային:

Բարբառներում կան հետ=խետ, տաքալայ և հեղ ձևերը, օրինակ՝ իբեք հետ, խինգ խետ, ժեք տաքալա, չորս հեղ և այլն:

Ժամանակակից գրական լեզուն, ինչպես ասացինք վերը, ընդունել է միայն անգամ բառը:

5. ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Հավաքական թվականը ներկայացնում է մի խումբ անձերի կամ առարկաների գումարը:

Ձանազան լեզուներ ունեն հավաքական թվականի առանձին ձևեր. այսպես, օրինակ՝ ռուսերենում ունենք՝

двойка	երկու, երկյակ.
тройка	երեք, երեք ձի լծված կառք.
четверка	խաղաթղթի մեջ չորս նշանը.
четверня	չորս ձի լծված կառք.

пятерня	հինգ մատը միասին.
пятёрка	խաղաթղթի մեջ հինգը.
десяток	մի տասնյակ, տասը հատ միասին.

Սերերերենում բոլոր թվերով (բացի մեկից) կարելի է կազմել հավաքական ձև. ինչպես՝ dvōje, trōje, četvoro, pētoro, šestoro, ... stōtero և այլն:

Ռուսերենի մեջ կա նաև сам «ինքը» բառով բարդված մի ձև, որ կազմում է մի տեսակ հավաքական. ինչպես՝ сам-три «ինքն էլ հետը՝ երեք», сам-пять «ինքն էլ հետը՝ հինգ» ... նույնը նաև սլովեներենում. ինչպես՝ samopeti «չորս ուրիշի հետ» և այլն:

Նման ձևեր կան նաև գերմաներենի և դանիերենի մեջ. այսպես՝ գերմ. selbstdrei կամ selbdritt, դան. selvtredje «երկու ուրիշի հետ» որով ինքը լինում է երրորդը:

գերմ. selbstvier, selvbiert, դան. selvjerde «երեք ուրիշի հետ, որով ինքը լինում է չորրորդը»:

գերմ. selbstfünf, selbfünf, դան. selvfemte «չորս ուրիշի հետ միասին, որով ինքը լինում է հինգերորդը» և այլն:

Ֆրանսերենի մեջ էլ կա -aine վերջավորությամբ հավաքական թվական, որին համապատասխանում է իտալ. -ina. ինչպես՝

Ֆրանս. dizaine,	իտալ. decina	տասնյակ
douzaine	dozzina	տասներկու, երկոտասնյակ
		—ռուս. дюжина
vingtaine	ventina	քսանյակ
quarantaine	quarantina	քառասնյակ
centaine	centina	հարյուրյակ:

Օսկայն այս ձևերը ոչ միայն հավաքական են, այլև մերձավորական. ֆրանս. dizaine նշանակում է ոչ միայն ճիշտ տասը հոգու կամ առարկայի մի խմբակցություն, այլև «մոտավորապես 10 հոգի կամ առարկա»: Սլավոնները:

Հնդեվրոպական լեզուն էլ ունեն հավաքական թվական, որ կազմվում էր երկու ձևով.— առաջինը i, yi մասնիկով, օրինակ սանս. dvayā-, հն. doioi, հսլ. dūvoji, լիտ. dveji երկյակ.

սանս. traya, հսլ. troji, լիտ. treji եռյակ.

սանս. čatvarām, հսլ. četvori, լիտ. keteri քառյակ և այլն:

Երկրորդը կազմվում է -ti կամ -t մասնիկով և ներկայացնում է թվականի գոյականը, մինչդեռ մյուս սովորական ձևերը ածական են: Այսպիսի հավաքականները հնդեվրոպականում սկսում էին 5-ից և իբր գոյական՝ բնականաբար գործածվում էին հոգնակի սեռականի հետ. այսպես՝ *penk^wti-, *k^ʷsvek^ʷs-ti-, septm-ti, newnti-, dek^ʷnti-, սանս pañkti- śaṣṭi-, saptati, açi-ti-, navati-, daçati- կամ daçāt-, հն. ἑπτὰς, ἑννεὰς, δεκάς (5- հոլովմամբ՝ սեռ.—ἀδός):

Հիւլ. fimt, sétt, siaund, niund, tiund
հւլ. pētī, šesti-,devēti, desēt կամ desēti:

Այս ձևերը իրապես նշանակում էին «հնգյակ, վեցյակ, յոթնյակ, ութնյակ, իննյակ, տասնյակ» և իբրև գոյական գործածվում էին հզ. սեռ. գոյականի հետ. ինչպես՝

հն. πεντάς ἄρθων—հւլ. pētīchlebu «հինգ հաց»
(իմա հնգյակ՝ հացից):

հն. ἑκατοντάς βόων—սանս. śatām gāvām «հարյուր եղ»
(իմա հարյուրյակ եզանց):

Ավելի հետո այս ձևերը իրար խառնվեցին, և, օրինակ, հւլ. հավաքականները եկան անցան սովորական թվականների տեղը. սրա համար էլ ունենք հյ. հինգ, պրս. šeš, հյ. իմն, տառն, իսկ ռուս. пять, шесть, девять, десять, բոլորն էլ t-ով:

Բուրյաթ լեզվում նույնպես կա հավաքականը, ինչպես՝

xoyūlan	երկուսը միասին
gurbūlan	երեքը »
durbūlan	չորսը »
tabulan	հինգը »

Հայերենի մեջ հավաքական ձևերը կազմվում են -եակ մասնիկով. այսպես՝ երկեակ, երեակ կամ եոեակ, քաոեակ, հնգեակ, վեցեակ, յոթնեակ, ութնեակ (այժմ՝ ութնեակ), իննեակ, տասնեակ, հնգետասնեակ, քառասնեակ, հիսնեակ, իննսնեակ, վաթսնեակ, հարյուրեակ, հազարեակ, վեցհազարեակ... ինն տասնեակ: Հստ ՆՀԲ-ի տվյալների, ոչ մեկը 5-րդ դարի առաջին կեսում գործածված չէ:

Բնականաբար, գլխավոր թվերն են, որ ունենում են իրենց հավաքականը. ըստ այսմ, եթե միավորները և տասնավորները հավաքական ունեն, նրանց միջոցները չունեն. կարելի է ասել

երկոտասնյակ, որովհետև առևտուրի մեջ ընդունված թիվ է 12-ը, բայց չկան՝ տասներեքյակ կամ երեքտասնյակ, քառասունվեցյակ, ինեսունևիսնյակ և այլ նման ձևեր:

Ուշ ժամանակի գրաբարում կան նաև երկյակ, քառյակ, վեցյակ, հիսնյակ, հիսեցճարիքյակ, վեցճազարյակ, որոնք երևի նույն արժեքն ունեն նախորդների հետ և կազմված են պարզ-ալ մասնիկով: Կա նաև չորքյակ ձևը, որ ցույց է տալիս չորիք չչորրորդ դասականը՝ -յակ մասնիկով:

Հետմետրոսյան շրջանի գրաբարում կա դարձյալ -երնակ վերջավորությամբ թվականի մի ձև, որի իսկական արժեքը դժվար է պարզել: Սրանք ունեն երբեմն հավաքական արժեք, երբեմն դասական են, երբեմն էլ բացարձակ թվականի դեր են կատարում: Այսպես, [օրինակ՝] իններնակ մեկնված է շինը թիվը. 2. իններորդ, հիսներնակ հիսներորդ. 2. պենտեկոստե. 3. հոբելյան. 4. հիսուն մը, տասներնակ տասներորդը, 2. մի տասնյակ և այլն: Բայց ըստ րի մեջ ամենից կարևորն է տոմարական նշանակությունը:

Այստեղ դնում ենք -երնակ վերջավորությամբ բոլոր թվականների ցանկը.—հնգերնակ, վեցերնակ, եօթներնակ, ութերնակ, իններնակ, տասներնակ, ինևտասներնակ, երեսներնակ, քառասներնակ, յսներնակ, եօթասներնակ, ինսներնակ:

Այս բոլորը կազմված են -եակ մասնիկով՝ հնգեր, վեցեր, եօթեր և այլն ձևերի վրայից, որոնց մասին տես վերը: Կա նաև -եր-իք ձևից՝ եօթերրնակ, ութերրնակ, օրինակ՝ փոխել յեօթերրնակէն ի նոր ութերրնակն հոռոմի (Արշ.):

Ժամանակակից հայերենում հավաքականը կազմվում է -յակ մասնիկով. երկյակ, հնգյակ, տասնյակ և այլն: Հարյուր բառն ստանում է նաև -ակ. հարյուրակ, հինգհարյուրակ և այլն: Գավառական բարբառներում ունենք նաև չորոց կամ չորոցք, վեցկի, հինգազք և նման ձևեր, որոնք նույնպես հավաքական են:

6. ԿՈՏՈՐԱԿԱՅԻՆ ԹՎԱԿԱՆ.

Կոտորակային թվականը ցույց է տալիս մի ամբողջի մասերը. օրինակ՝ կես, քառորդ, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$ և այլն:

Միայն կեսն է, որ ամեն լեզվի մեջ էլ առանձին բառով է որոշվում (օրինակ՝ ռուս. половина, գերմ. halb, ֆրանս. demi կամ moitié, թրք. yarım կամ buçuk, անգլ. half, պրս. نیم<զնդ. naema, իտալ. mezzo, meta, արաբ. nisf):

Մյուս կոտորակները կազմվում են բացարձակներից, զանազան եղանակներով:

Սումերերենի մեջ կոտորակային ձևը կազմելու համար բացարձակի սկիզբը դնում են *ši* մասնիկը. ինչպես՝ *ši-eš* $\frac{1}{2}$, *ši-lim* $\frac{1}{4}$, *ši-iā* $\frac{1}{5}$, *ši-ās*, $\frac{1}{6}$, *ši-gu* $\frac{1}{10}$ և այլն:

Արաբերենի մեջ կոտորակը կազմվում է արմատական *fuʿl* կամ *fuʿul* ձևով. ինչպես՝

Ժսլթ rub' xums suds sub'

կամ

Ժսլսթ $\frac{1}{2}$ rubu' $\frac{1}{4}$, xumus $\frac{1}{5}$ sudus $\frac{1}{6}$ subu' $\frac{1}{7}$

Ժսmn tus' 'ušr

Ժսmun $\frac{1}{8}$, tusu' $\frac{1}{9}$, ušur $\frac{1}{10}$:

Ջենդերենում կոտորակային մասնիկն է *va*. ինչպես՝ *trišva* $\frac{1}{2}$, *čathrušva* $\frac{1}{4}$, *paṅṅtaṅhva* $\frac{1}{5}$...

Պահլավերենում մասնիկն է *tak*, որից ունենք *sriš tak* $\frac{1}{2}$, *čatruš tak* $\frac{1}{4}$, *panj tak* $\frac{1}{5}$...

Պարսկերենում կոտորակը կազմվում է *yak* «մեկ» բառի բարդությամբ. այսպես, սկսած երեքից՝ *seyak* $\frac{1}{2}$, *čaryak* $\frac{1}{4}$, *penjyak* $\frac{1}{5}$, *dehyak* $\frac{1}{10}$ (երկուսը չունի կոտորակային ձև):

Գերմաներենում կոտորակային թվական կազմելու համար դասականին ավելացնում են 1, որ համառոտությունն է *theil* «մաս, բաժին» բառի. այսպես՝ *drittel* $\frac{1}{3}$ (այն է *dritter theil*), *viertel* $\frac{1}{4}$, *funftel* $\frac{1}{5}$, *zehntel* $\frac{1}{10}$, *achtel* $\frac{1}{8}$, *neuntel* $\frac{1}{9}$, *zwanzigstel* $\frac{1}{20}$, *tausendtel* $\frac{1}{1000}$ և այլն. նույնը կա նաև դանիերեն լեզվում *del* ձևով. ինչպես՝ *tredjedel* $\frac{1}{3}$, *tusindedel* $\frac{1}{1000}$ և այլն:

Պոլովեկ լեզվի մեջ կոտորակային թվականը կազմվում է *-ine* մասնիկով, ինչպես՝ *dve tretjini* $\frac{2}{3}$, *tri petine* $\frac{3}{5}$ և այլն:

Նույնպես և սլովակերենում՝ *tretina* $\frac{1}{3}$, *štvrtina* $\frac{1}{4}$, *pätina* $\frac{1}{5}$ և այլն:

Այն լեզուները, որոնք չունեն կոտորակային թվականի համար առանձին ձև, սովորաբար գործ են ածում դասականի ձևը. այսպես՝ ֆրանս. *la dixième partie*. անգլ. *the tenth part*, ռուս. *десятая часть* «տասներորդ մասը» և այլն: Այսպես և տուներենում զուգ. *ilšene* $\frac{1}{2}$, այսինքն «երրորդ մաս»: Վրացերենում կոտորակը կազմվում է բացարձակի վրա ավելացնելով մե- նախա-մասնիկը և -եթի ետամասնիկը. ինչպես՝ սամի 3 մեսամեդի $\frac{3}{5}$, խութի 5, մեխութեդի $\frac{1}{5}$ և այլն: Այս -եթ մասնիկը հին վրացե-

բենում դասականի մասնիկն էր, որից երևում է, որ վրացերենումն էլ կոտորակային թվականը ծագում է դասականից:

Թուրքերենը, քրդերենը, ինչպես և պարսկերենը, վերը հիշված ձևին զուգընթաց կոտորակային թվականը կազմում են բացարձակ թվականի բացառական հոլովով. օրինակ՝ թրք. üçden bir $\frac{1}{3}$ (երեքից մեկ), beşden iki $\frac{2}{5}$ (հինգից երկու), պրս. du az se $\frac{3}{6}$ (երեքից երկու), se az penj $\frac{3}{5}$ (հինգից երեք), քրդ. yek ži sî $\frac{1}{6}$, yek že çâr $\frac{1}{4}$ և այլն:

Հայերենում կոտորակային առանձին ձև չկա. գրաբարում և աշխարհաբարում նրա տեղ գործ էածվում դասական թվականը, ինչպես՝ փոխանակ երրորդաց սերմանն. Ա. մկ. Ժ. 29. Չափն էր տասներորդ երկից գրուած. Տասներորդն գրուի եղիցի կապիճ. Աշխ. Սա նրա մի հինգերորդն է. Տասներորդ մասը. երկու իններորդ և այլն:

Առանձին ձևեր են տառամորդ, հարյուրորդ և քառորդ, օրինակ՝ Նաշիհ՝ երկա տասանորդս առ զուարակ մի, և երկուս տասանորդս առ խոյ մի, և տասանորդս տասանորդս առ գառն մի. Թուրք. Իը. իթ. Տոկուսիք և հարիւրորդք. Ոսկ. մ. գ. 3, որոնք, ինչպես տեսանք, հին հայերենի դասականներն են:

Հին հայերենում գործածված կա նաև հնգեակ բառը՝ կոտորակային իմաստով ($\frac{1}{5}$). սրա հին և միակ վկայությունն է Նխ. Թուրք (տպ. Պոլիս 1895, էջ 139ա). Զի զզրկանս, զզլուխն և զհնգեակին հատուկսն ի տկարսն կամ ի քահանայսն:

Մենք գիտենք, որ եակ մասնիկը կազմում է հավաքական ուստի զարմանալի է բառիս այսպիսի գործածությունը և այն էլ Ս. Գրքում:

Նախ ստուգենք, թե որքան հարազատ է այս վկայությունը. առհասարակ 5-րդ դարի առաջին կեսում-եակ ձևով թվական չկա. «Թուրք գրքի» համապատասխան տեղում (Ն. 7) գործածված է ոչ թե հնգեակ, ինչպես է Նախադրության մեջ, այլ հիմնգերդդ, որ հայերենի սովորական կոտորակային ձևն է. Նւ հատուկս է ընդ յանցանացն զզլուխն, և զհինգերորդ ևս մասն նորա յաւելցէ ի նոյն: Կոտորակային իմաստով հնգեակ բառը գործածված է երկու անգամ ևս շատ ուշ ժամանակի մատենագրության մեջ. Յամենայն վաստակաց իւրոց հնգեակ տացին ի դրունս արքունի. Նոքա պարտին մեզ զգինս գլխոց իւրեանց բաց ի հնգեկէն. Թղթ. դաշ.:

Այս շատ հետին գործածությունը կասկած է ներշնչում բա-

ուիս նշանակութեան հարազատութեան վրա, հետեյալ պատճառով.

Միջին հայերենում կա կոտորակային մի ձև -ակ մասնիկով. ինչպես՝ երեքակ $\frac{1}{3}$, հնկակ $\frac{1}{5}$, տասնակ $\frac{1}{10}$ և այլն: Ինչ ծագում ունեն այս բառերը:

Պարսկերենում, ինչպես տեսանք (էջ 313), կա կոտորակային մի ձև, որ կազմվում է yak «մեկ» բառի հարադրութեամբ. ինչպես՝ seyak $\frac{1}{3}$, čaryak $\frac{1}{4}$, panjyak $\frac{1}{5}$ և այլն: Արդյոք հայերենի վերոհիշյալ -ակ ձևով կոտորակային թվականները հիշյալ պարսկական ձևից կազմված չէն թարգմանաբար: Եթե այո, ապա վերոհիշյալ ճիշդեակ ձևը կապ չի ունեցել հյ.-եակ հավաքական մասնիկի հետ, այլ ներկայացրել է պրս. yak ձևը:

Շիրակացու խնդիրների ժողովածուի մեջ ԺԱ հարցումը պարունակում է երևոք բառը $\frac{1}{3}$ իմաստով.—Այր մի վաճառական էանց ընդ երիս քաղաքս և բաժ աղարին յառաջնոսն և հանին զկէս և զերևոր երացն ($-\frac{1}{2} + \frac{1}{3} = \frac{5}{6}$). այսպես կրկնվում է երեք անգամ (Աշ. Աբրահամյան, Անան. Շիր. մատեն. 229). Նույն հեղինակը ունի նաև շոքեռ ձևը՝ $\frac{1}{4}$ նշանակութեամբ. «Գողեան մտին և գողացան զկէս և զչորևոր գանձունն» (անդ, էջ 228):

Միջին հայերենում երեք ձև կա կոտորակային թվական արտահայտելու համար.

1. Առանձին բառեր.—այսպես են կէս և շաքեկ «քառորդ», որ փոխառյալ է պրս. čaryak բառից.

2.—Ակ մասնիկով կազմված ձևեր.—ինչպես՝ երեքակ $\frac{1}{3}$, հնկակ $\frac{1}{5}$, տասնակ $\frac{1}{10}$, որոնց մասին խոսեցինք:

3. Վերլուծական կամ նկարագրական ձևեր.—օրինակ՝ յերեք բաժնէն մեկն $\frac{1}{3}$, յերեք բաժնէն զերկուքն $\frac{2}{3}$, ի չորս բաժնէն մէկն $\frac{1}{4}$, ի վեց բաժնէն մեկ բաժին $\frac{1}{9}$, կամ առանց բաժնի բառը գործածելով՝ յերեքէն մէկն $\frac{1}{3}$, ի հինկն մէկ $\frac{1}{5}$, ի տասն մէկ $\frac{1}{10}$, այսինքն՝ բացառական կամ ներգոյական հոլովով.

Մեր բարբառները չունեն կոտորակային առանձին ձև և միջին հայերենի վերջին ձևը շարունակելով գործ են ածում բացառական ձևը. ինչպես՝ հինգից մեկը $\frac{1}{5}$, տասնից ութը $\frac{8}{10}$, չորսն մեկը $\frac{1}{4}$ և այլն:

Նոր-նախիջևանի բարբառում դասական ձևը, որ կազմվում է -ում մասնիկով, գործածվում է նաև իբր կոտորակային.

ինչպես՝ դասնում փայլ «մեկ տասներորդը»։ սա նարա հինգում փայն է սա նրա մի հինգերորդն է»։

Մարադայի բարբառում կոտորակավոր թվականների համար առանձին մասնիկ չկա. այստեղ էլ գործածվում է բացառական հոլովը. ինչպես՝ իրիքէն մէկ ա $\frac{1}{2}$, չուիրսէն մէկ ա $\frac{1}{4}$ և այլն։ Հետաքրքրական է երկու օր մէ կօսօր բացատրությունը՝ փոխանակ ասելու 2 և $\frac{1}{2}$ օր։

Աշխարհաբարում կոտորակային ձևը դասականն է միշտ։

Այստեղ հետաքրքրական է հիշել «կէս» բառի գործածությունը.— թուրքերենում այս իմաստով երկու տարրեր բառ կա. yarəm մի ամբողջի կեսն է, իսկ buçuq մի որևէ ամբողջի հետ միասին եղած կեսն է. օրինակ՝ uç buçuq $3\frac{1}{2}$, iki buçuq $2\frac{1}{2}$ և այլն, բայց yarəm saat կես ժամ, yarəm ekmek կես հաց. Ֆրանսերենում էլ կա երկու բառ. demi և moitié, բայց սրանք նույն ձևով չեն գործածվում։ Ագրբեջաներենը չուների այգպիսի խտրություն և վերացնելով бучук բառը, հավասարապես ասում է ярым, ինչպես՝ ики ярым «երկու և կես», үч ярым «երեք և կես»։ Մինչդեռ տաճկերենում iki yarəm նշանակում է «մեկ ամբողջի երկու կեսերը» (որ լինում է դարձյալ մի ամբողջ)։

Արևելյան Նվրոպայի լեզուներում կես հաշվելու մի տարօրինակ ձև կա. փոխանակ կեսը ավելացնելու ամբողջի վրա, հանում են հաջորդ ամբողջական թվից. այսպես՝ գերմաներեն halb zwei նշանակում է ոչ թե երկու և կես, այլ մեկ և կես (երկուսից կես պակաս.) այսպես և halb drei $2\frac{1}{2}$ և այլն։ Լեթթերենում հաջորդ թվի վրա դնում են pus «կես» բառը. ինչպես՝ pus-trescha $2\frac{1}{2}$ բառացի՝ $1\frac{1}{2}$, diwidesmit puspeekta $24\frac{1}{2}$ բառացի՝ $20\frac{1}{2}$ 5. Ռուսերենում полтора= $1\frac{1}{2}$ (բուն՝ երկրորդի կես), полтораста 150 (բուն՝ երկրորդ հարյուրի կեսը). այսպես են նշանակվում հատկապես ժամերը. ինչպես՝ пол կամ половина пятого $4\frac{1}{2}$, пол кամ половина шестого $5\frac{1}{2}$, половина двенадцатого $11\frac{1}{2}$ և այլն, որոնք բառացի նշանակում են. հինգի կես, վեցի կես, տասներկուսի կես։ Ռուսերենի ազդեցությամբ ժամանակակից հայերենում էլ այդ ձևը գործածվում է ժամերի համար, որոշիչ հոդով, ինչպես՝ երկուսի կեսը $1\frac{1}{2}$, երեքի կեսը $2\frac{1}{2}$, տասի կեսը $9\frac{1}{2}$, տասնեկուսի կեսը $11\frac{1}{2}$ և այլն. Արևմտահայերը այսպիսի ձև չգիտեն բնավ և հաշվում են երկու և կես $2\frac{1}{2}$, երեք և կես $3\frac{1}{2}$ և այլն ձևով։

7. ՄԱԿԱՅԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Թվականների այն ձևերն են, որոնք իբրև մակբայ են գործածվում. այսպես, օրինակ՝

Ֆրանս. premièrement կամ en premier lieu, « առաջին հերթին, նախ », deuxième en deuxième lieu « երկրորդ հերթին »:

Դերմ. erstens կամ erstlich, zweitens, drittens և այլն:

Անգլ. firstly կամ in the first place, secondly կամ in the second place և այլն:

Ռուս. во-первых, во-вторых, в четвертых և այլն:

Սրանք ցույց են տալիս կարգ, հերթ կամ աստիճան և, ինչպես օրինակներից երևում է, կազմվում են դասական թվականներից՝ զանազան մասնիկների հավելումով:

Դրաբարում առանձին մասնիկ չկա մակբայական թվականը կազմելու համար. գործ են ածում դասական ձևը պարզ կամ անգամ բառի հավելումով. միայն առաջին բառը կարող է ստանալ զառաջինն ձևը: Օրինակ՝

Իջաք զառաջինն գնել կերակուրս. Ծն. խգ. 20.

Եւ զորս եդն Աստուած յեկեղեցւոյ՝ այս են. նախ զառաքեալս, երկրորդ զմարգարէս, երրորդ զվարդապետս, ապա զօրութիւնս, Ա. կոր. Ժբ. 28:

Նախ, ... երկրորդ անգամ... Եզն.

Երրորդ անգամ՝ զի... չորրորդ անգամ՝ զի... Ոսկ. մ. ա. 6. Հեաին շրջանում գործածվել են -ակի կամ -եկի և -աբար մասնիկները, որոնք նշանակում են « այնքան կերպով, այնքան եղանակով », և մակբայական արժեք ունեն. այսպես են՝ միակի, երկակի, քառակի, հնգակի կամ հնգեկի, վեցեկի կամ վեցակի, յոթնակի, իննակի, տասնեկի, քառասնեկի, հիսնեկի. ունենք նաև երեքնակի և չորեքնակի (կիրն + ակի) ձևերը. հմմտ. երեքնակի և չորեքնակի պատեալ պաշարեալ զնոսս՝ հանեն ընդ սուր զամենեսեան (Փարպ.). միարար, վեցաբար, քառակաբար, իննաբար, սրանց հինն է՝ մեկնակի:

Աշխարհաբարում գործածվում էր արքար մասնիկով ձևը. ինչպես՝ երկրորդաբար, երրորդաբար և այլն, բայց այժմ ավելի գործածական է « հերթին » բառը դասականի հետ, կամ ուղղակի մենակ դասականը. ինչպես՝ երկրորդ կամ երկրորդ հերթին, երրորդ կամ երրորդ հերթին և այլն:

Ֆիլիպպինյան տագալոգ լեզուն ունի մի տեսակ մակբայ, որ արտահայտում է հայնքան օր առաջ իմաստը: Կազմվում է կրկնական թվականի ձևի վրա ավելացնելով ka նախամասնիկը. այսպես՝

ka-makatlo	3 օր առաջ
ka-makapat	4 օր առաջ
ka-makalima	5 օր առաջ.

8. ՏԵՍԱԿԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Յույց է տալիս, թե մի բան քանի տեսակից է բաղկացած. դերմաներենում կազմվում է-lei մասնիկով. օրինակ՝ *einerlei* «միատեսակ» *zweiterlei* «երկու տեսակից», *dreierlei* «երեք տեսակից», *viererlei* «չորս տեսակից», *zehnerlei* «10 տեսակից», *vielerlei* «շատ տեսակից». այսպես նաև ռուս. *двойкий, тройкий* և այլն. սլովակ. *jednaký, dvojaky, trojaky* և այլն. չեխ. *dvojě* «երկու տեսակից բաղկացած», սլովեն լեզվով՝ *dvoji*, կամ *oboji, troji, čveteri, peteri, šesteri, sedmeri* և այլն, որոնք նաև բաշխական են:

Հայերենի մեջ այսպիսի ձև չկա. հարկավոր դեպքում կամ վերլուծական ձևով պիտի ասենք երկու տեսակ, երեք տեսակի և այլն, և կամ բարդությամբ՝ երկտեսակ, երկազգի և այլն:

Նույնպես են նաև ուրիշ լեզուներ. ինչպես՝ ֆրանս. *de trois sortes* 3 տեսակից, *de deux sortes* 2 տեսակից և այլն, անգլ. *of two kinds, of three kinds* և այլն.

9. ԲԱՂԿԱՅԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Եթե հայերենը չի ճանաչում տեսակտկան թվականի համար առանձին ձև, գիտե սակայն բաղկացական թվականը, որ նախորդից փոքր տարբերությամբ է միայն զանազանվում:

Բաղկացական թվականը կազմվում է գրաբարում—աւոր մասնիկով. լավագույն վկայությունը գտնում ենք Մատթ. Ժգ. 8. «Եւ այլն անկաւ յերկիր բարի և տայր պտուղ՝ էր որ հարիւրաւոր, և էր որ վաթսնաւոր, և էր որ երեսնաւոր»: Իհարկե այս հատվածում հաբյուրավոր, վաթսնավոր և երեսնավոր չեն ցույց տալիս. մեկ հասկի ճիշտ հատերի թիվը, այլ հարյուր և մի քանի հատ ավելի, վաթսու և մի քանի հատ ավելի, երեսուն և մի քանի հատ ավելի: Այս պարագային բաղկացական այս թվերը մոտենում են մերձավորական թվականներին, առանց, սակայն,

Նույնանալու նրանց հետ: Թարգմանիչները շատ լավ ըմբռնել են բնագրի ոգին և ըստ այնմ գրել են բաղկացական թվականը. մյուս ավետարանների համապատասխան հատվածներում չկա սակայն նույն ճշտությունը. այսպես, Մրկ. դ. 8, ճիշտ թվերով ասվում է՝ Եւ բերէր ընդ միոյ երեսուն և ընդ միոյ վաթսուն և ընդ միոյ հարեւոյ Իսկ Ղուկ. Ը. 8, բազմապատկական ձևով՝ Եւ բուսեալ արար պտուղ հարիւրապատիկ:

ՆՋԲ-ի մեջ բաղկացական թվականի բոլոր օրինակները հետևյալներն են.

Միավոր, երկուոր, երեսնաւոր, եօթնաւոր, յիսնավոր, վաթսնաւոր, հարիւրաւոր, հազարաւոր, ըիւրաւոր (բոլորն էլ վկայված 5-րդ դարի առաջին կեսից, բացի երկուոր բառից)։

Կարելի է այս-աւոր մասնիկի վրա ավելացնել-եալ կամ ի, որով ածականի ձևը վերածվում է գոյականի. այսպես, ունենք երկուորեալ, երկուորիք, երկուորեալ, երկուորիք, որոնք նշանակում են 1. ջուխտակ. 2. ամուլալի. 3. ամորձիք»։

Աշխարհաբարում (թվաբանական լեզվով) շատ սովորական են միավոր, տասնավոր, հարյուրավոր, հազարավոր, տասնհազարավոր, հարյուրհազարավոր, միլիոնավոր և այլն, որոնք ներկայացնում են թվերի որոշ խումբ. այսպես, տասնավոր են՝ 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, բայց ոչ սրանց միջոցները, որոնք տասնավորից ու միավորից բաղկացած խմբեր են. մինչդեռ հին գրաբարում, ինչպես տեսանք, տասնաւոր պիտի նշանակէր տասր և մի քանի հատ ավելի։

Հաճախ գուտ ածականի պես՝ շատ, բազմաթիւ՝ իմաստով են գործածվում հարյուրավոր, հազարավոր, բյուրավոր, միլիոնավոր ձևերը։

Ժամանակակից գրականում գրաբարի իմաստով (մի ամբողջ թիւ և մի քանի հատ ավելի) ունենք թվականների համարական ձևը. օրինակ՝ 1830-ական թվականներին (այն է՝ 1830—39 թվերին մերձավորապես) և այլն։ Անշուշտ սա ուղեներենի ազդեցությունն է (հմմտ. в тридцатых годах 1830-х годов)։

Բաղկացական թվականի մի տեսակն է այն, որ գտնում ենք տիրեթերեն լեզվում. այս լեզվով թվականից հետո դնելով րօ, տտացվում է «այդքան մասից բաղկացած» նշանակությունը. օրինակ՝

gčig քօ	մի մասից բաղկացած
gnis քօ	2 » »
sum ճսքօ	30 մասից բաղկացած.

Ճիշտ թիվը նշանակելու համար գրաբարում կան -եանց մասնիկով մի քանի բառեր. այսպես են՝ եօթնեան, տասնեան, հազարեան, երեքհազարեան, հինգհազարեան, վեցհազարեան:

Ահա եւ վկայութիւններ.

Երեքհազարեան և հինգհազարեան ժողովքն. Ոսկ. մ. ա. 21 (քննագրում «երեք հազարքն և հինգ հազարքն», ուրեմն 3000 կամ 5000 անդամից բաղկացած):

Վեցհազարեան դարքն. Ագաթ. (այսինքն 6000 տարուց բաղկացած),

Երկուց վիմատիպ տասնեան տառ պատգամաց. Սիրն. տաղ. (տախտակները պարունակում էին ճիշտ 10 պատվիրան):

Արդի գրականութիւնն էլ գործ ենք ածում երկլեզվյան արձանագրութիւն, երեքլեզվյան, չորեքլեզվյան կամ վեցլեզվյան բառարան և այլն, ճիշտ նույն թվերով:

10. ՄԵՐՁԱՎՈՐԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Յուլյց է տալիս ոչ ճիշտ, այլ մերձավոր մի թիվ. օրինակ՝ եթե ասենք «մոտավորապես տասը հոգի էին»:

Մերձավորական թվականի առանձին ձև ունի վրացերենը, որ կազմում է նույնը ող կամ ողի մասնիկով. օրինակ՝ սամի «երեք», սամիոդ, սամիոդի «մոտավորապես երեք», խուրի «հինգ», խուրիոդ «մոտավորապես հինգ»:

Յակութեանում գործածվում ե չա, չե մասնիկը նույն իմաստով. ինչպես՝

bies-uonča	մոտավորապես հիսուն
sūmrbečče	մոտավորապես քսան
otučča	մոտավորապես երեսուն
sūnsče	մոտավորապես հարյուր:

Կա նաև բաշխականի մերձավորականը. օրինակ՝ uončalə «համարյա տասնական, մոտավորապես տասը տասը հատ», sūmrbeččlī «մոտավորապես 20 ական հատ, sūmsčeli «գրեթե հարյուրական» և այլն, կամ նաև՝ բազմապատկականի մերձավորականը, ինչպես՝ uončata «մոտ 10 անգամ» sūmrbeččete «մոտ 20 անգամ», otuččata «մոտ 30 անգամ» և այլն:

Ուրիշ լեզուներ մերձավորական թվականի համար մասնավոր ձև չունեն և այն արտահայտում են վերլուծական ձևով՝ զանազան դարձվածներով. Օրինակ՝

լատ. circa շուրջը, չորս կողմը. Ինչպես՝ oppida circa septuaginta մոտ 70 բերդ։

ռուս. около մոտ, почти գրեթե, приблизительно մոտավորապես։

ֆրանս. environ շուրջը, à peu près գրիչ մոտ, presque գրեթե, approximativement մոտավորապես։

գերմ. etwa, ungefähr, um (շուրջ)։

Ֆրանսերենի մեջ մերձավորական թվական կազմելու համար կա նաև aine մասնիկը. բայց այս մասնիկը ունի միաժամանակ նաև հավաքական իմաստ։ Այսպես՝

douzaine երկոտասնյակ, 12 հատ միասին, կամ մոտավորապես 12 հատ։

trentaine երեսնյակ, 30 հատ միասին, կամ մոտավորապես 30 հատ։

centaine հարյուրյակ, 100 հատ միասին կամ մոտավորապես 100 հատ։

Հայերենի մեջ էլ մերձավորական թվականի առանձին ձև չկա. գործ են ածվում՝

1. Ձանազան դարձվածներ (վերլուծական ձև). Ինչպես՝ մոտավորապես, շուրջ, մոտ, գրեթե, համարյա, իբր բառերը. օրինակ՝ մոտավորապես տասը հոգի էին. շուրջ ժամը հինգին կգամ. մոտ չորս տարի կլինի. գրեթե 300 տարի է անցել. համարյա հարյուր ուռբլի է ստանում։ Իբր ութ ժամ։

2. Բացարձակ թվականի հետ դնում են նախորդ կամ հաջորդ թիվը. օրինակ՝ 2—3 օրից կգամ. 4—5 հոգի էինք. 10—20 տարի կլինի. մեր գյուղը 4—500 տուն է. բառարանը 5—6000 բառ է պարունակում. 5—6 միլիոն անգամ մեծ է. Ինչպես նկատելի է, կրկնվող թիվը լինում է միայն միավոր կամ տասնավոր։ Երբ հարկ լինի հարյուրավորների, հազարավորների և այլնի մասին խոսել՝ բավական է միայն միավորը կամ տասնավորը կրկնել. այսպես՝ 10—20,000 և ոչ թե 10,000—20,000.

Այս ձևը գործ են ածում, օրինակ՝ թուրքերը, պարսիկները, ասորիները և այլն և կարող ենք ասել, որ ընդհանուր արևելյան է։ Ուրիշ լեզուներում երկու հավանական թվերը կարող են

միանալ նաև «կամ» շաղկապով. օրինակ՝ ռուս. три или пять: ֆրանս. sing ou sis personnes, գերմ. zwei oder drei, անգլ. ten or twenty:

Հայերենում էլ կարելի է դնել կամ շաղկապը. Բայց այս բոլորի մեջ մերձավոր թիվը շատ ավելի ճշտվում է. այսպես, երբ ասենք «10—20 հոգի», հասկանում ենք 10-ից մինչև 20 եղած որևէ թիվ. իսկ երբ ասենք «10 կամ 20 հոգի», հասկանում ենք ճիշտ 10 կամ ճիշտ 20. Նկատելի է, որ այս պարագային կարելի է մեծ թվերի մեջ թե՛ միավորով ու տասնավորով խոսել և թե՛ հենց հարյուրավորով, հազարավորով և այլն. Այսպես՝ 500 կամ 600 (5—6 հարյուր). 10,000 կամ 20,000 (10 կամ 20,000):

3. Հավանական թվի վրա գնում են մի (մը) անորոշ հոգը. ինչպես՝ Մի հինգ հոգի կլինենք (հինգ հոգի մը կըլլայինք). Մեր գյուղը մի հարյուր տուն կլինի (հարյուր տուն մը կա). Մի հազար հոգի կլինի:

4. Դրաբարի մեջ հավանական թիվ ցույց տալու համար գրվում է իբրև. օրինակ՝ Եւ որք կերանն՝ էին արք իբրև հինգ հազար. Մտթ. ԺԴ. 21. Եւ էին որք կերանն իբրև արք հինգ հազար. Մրկ. գ. 44. Եւ յաւելուն յաւուր յայնմիկ ոգիք իբրև երեք հազարք. Գծ. Բ 41: Ժամանակակից գրականում իբր ձևը համարվում է հնացած:

5. Մոտավոր ժամը ցույց տալու համար դրաբարում գործածվում է պատմական հոլով. ինչպես՝ Եւ զինն ժաման գոչեաց. Մտթ. Իե. 46. Կարելի է գործածել նաև իբրև ձևը. ինչպես. Եւ էր իբրև վեցերորդ ժամ. Ղկ. իգ. 44. Աշխարհաբարում գործ է ածվում մոտ, գրեթե, կողմերը և այլն. Գրեթե հինգին. Մոտավորապես երեքին, հինգի կողմերը և այլն. Ղրիմի և Նոր-Նախիջևանի բարբառում այս դեպքում թվականը գրվում է հոգնակի. ինչպես՝ Հինգերու կուգամ: Վեցերու արի (մոտ ժամը վեցին արի): Պոլսի ռամիկ լեզվով հին ժամանակ գործ էր ածված ջրերը. ինչպես՝ Հինգին ջրերը (մոտ հինգին): Այո ձևը առաջանում է թրք. sularənda հոմանիշից, հետևյալ ձևով. պրս. su նշանակում է «կողմ». որով sularənda դառնում է «կողմերը» (այն է մոտերը). բայց թուրքերը սխալմամբ բառը կարծել են թրք. su «ջուր» բառից և գրում են sularənda որով և թարգմանաբար առաջացել է հյ. ջրերը:

Կան լեզուներ, որոնք օգտագործելով այն հանգամանքը, որ թվականը կարող է գոյականից առաջ կամ ետ դրվել, մի դեպ-

քում գրել են ճիշտ հասկացողութուն, մյուս դեպքում մոտավոր նշանակութուն: Այսպես՝ ուռւ. և պրս. թվականը առաջ գրվելով հասկացվում է ճիշտ թիվ, վերջը գրվելով՝ մոտավոր թիվ. օրինակ՝ ուռւ. два года «2 տարի», три года «3 տարի», բայց год да два «մոտ երկու տարի», часа три «մոտ երեք ժամ»:

Պրս. du sal «երկու տարի», salī du «մոտ երկու տարի»:

Ընդհակառակը, ջավայերենով, ուր թվականը սովորաբար առաջ է գրվում գոյականից, վերջը գրվելով ցույց է տալիս բացարձակ ճիշտ թիվ. ինչպես՝

rong rupiyah 2 ուռփի
rupiyah loro ճիշտ 2 ուռփի:

ՕՍՆ.— Նոր-Ջուզայի բարբառում 4—5 մերձավորական ձևը կազմելու ժամանակ չորս բառի կրճատվելով ստացվում է չովսից:

11. ԱՆՁՆԵՐԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Ջանազան լեզուներում անձներականը կազմվում է բոլոր, ամեն՝ բառով. օրինակ՝ ուռւ. все три, ֆրանս. tous les trois, գերմ. alle drei, անգլ. all the three, պրս. hame se, իտալ. tutti e tre, ադր. həp yəy (կամ yəy də երեքն էլ):

Վրացերենում կա առանձին ձև անձներականի համար և կազմվում է 30 վե վերջավորությամբ. օրինակ՝ ოცდაცხრამეტი «30 և 36 օրվե կամ 36 օրվե բոլոր երկուսը, երկուսն էլ», სამცხრამეტი «36 և 37 օրվե բոլոր երեքն էլ» և այլն:

Ռուսերենում էլ пятеро, шестеро, семеро «5 հոգով, 6 հոգով, 7 հոգով» և այլն:

Անձներականի ձև ունի հնդկական սանտալի լեզուն, որ բացարձակների մեջ դնում է 11 միջամասնիկը, կրկնելով միջի ձայնավորը. ինչպես՝

bar 2, banar «երկուքան»
pā 3, pānā «երեքան»
pon 4, ponon «չորեքան»:

Անձներական թվական ունի նաև նոր հնդկական սինդհի լեզուն, որ այդ ձևերը կազմում է 11 մասնիկով. ինչպես՝

bhai, bhēi երկուսն էլ
trēi, երեքն էլ և այլն:

Շոռ լեզվում անձներականը կազմվում է ala, ele, la, le մասնիկով. ինչպես՝ iygele երկուսով, uzele երեքով:

Սա անշուշտ գործիականի ձևն է:

Հին հայերենն էլ ունի անձներական թվականի առանձին ձև, որ կազմվում է բացարձակի վրա ավելացնելով -եքին կամ -եքեան. այսպես՝

երկոքեան, երկոքին	վեցեքեան, վեցեքին
երեքեան, երեքին	եօթնեքեան, եօթնեքին
	եւթանեքեան, եւթանեքին
չորեքեան, չորեքին	ութեքեան, ութեքին
	իննեքեան, իննեքին
հնգեքեան, հնգեքին	տասնեքեան, տասնեքին

Սրանց համեմատ՝ մետառանքեան, երկոտասանեքեան կամ երկոտասանեքին, քսանեքեան կամ քսանեքին, քառասանեքեան կամ քառասանեքին և այլն:

Այսպես է նաև ամենեքեան կամ ամենեքին և բոլորեքեան կամ բոլորեքին. հմտ. Եղն. Ի մարմնի ամենեքեան էին, այլ ի գործս մարմնոյ և հոգւոյ ոչ բոլորեքեան:

Այս բառերը հոլովվում են հետևյալ ձևով.

Ո. երկոքեան	երկոքին
Հ. երկոսեան	երկոսին
Ս. երկոցուն	երկոցունց
Գ. երկոքումբք:	

Այսպես նաև՝ ամենեսեան, երեցունց, չորեցունց, չորեսին, տասնեցունց, ամենեքումբք և այլն. բոլորն էլ անեղական, մի-այն հոգնակի թվով՝ ըստ իմաստի:

Անձներական թվականները ոմանց կողմից համեմատվում են պրս. 𐭪 gān ձևի հետ. ինչպես՝

dugān	երկոքեան
segān	երեքեան
dehgan	տասնեքեան:

Հայ և պարսիկ բառերի նմանությունը շատ խաբուսիկ է, մանավանդ, եթե 𐭪 կարդանք kân. տարբերությունը անմիջապես երևան կգա, երբ նկատենք, որ երկոքեան և այլն, հոլովվելու ժամանակ դառնում է երկոսեան, երկոցուն և այլն, որից հասկացվում է, որ քեան վերջավորություն մեջ ք հոգնակիի նշանն

է և բնավ կապ չունի պրս. ց=k-ի հետ: Պրս. մասնիկը առաջանում է պհլ. ak+an հոգնակերտից, ուստի նմանությունը պատահական է դառնում:

Ինչպես միջին հայերենում, նույնպես և բարբառներում, բացի Ղարաբաղի և Մեղրու բարբառներից (տես ստորև), իսպառ ջնջված է անձներականի այս ձևը, Դրա համար էլ ժամանակակից հայերենը չի ճանաչում անձներական թվական և հարկավոր դեպքում ասում է շերերն էլ, չորսն էլ, հինգն էլ, բոլորն էլ և այլն: Միջին հյ. երկուքն այլ:

Արևմտյան գրականում, ինչպես և բարբառներում, շաղկապը դառնալով ալ, ստացվում է երկուքն ալ, երեքն ալ, չորսն ալ, ամենքն ալ...: Բարբառներում շաղկապի վերջածայնը կըրճաավելով ստացվում է նաև երկուքն ա, երեքն ա, և այլն. Այսպես՝ Պլ. էրգուքն ա, Սչ. էրգուսն ա, Պլ. Սչ. իրեքն ա, չորսն ա, դասն ա և այլն, որոնք նշանակում են երկուսն էլ, երեքն էլ և այլն:

Մարաղայի բարբառում էլ անձներական թվականների համար առանձին ձև չկա. գործ են ածում բացարձակները էլ շաղկապով. ինչպես՝ էրկուսն էլ, իրիյն էլ, ութթան էլ կամ ութն էլ, իննտն էլ կամ ինն էլ, տասսան էլ կամ տասն էլ և այլն:

Բարբառներից միայն Ղարաբաղի ու Մեղրու բարբառներն են, որ ամենայն հավատարմությամբ պահում են գրաբարի անձներական թվականը. այսպես՝ Ղրբ. ըրկոքան, ըրէքան, իրէքան, չիւրէքան, չուրսէքան, հընգէքան, վցէքան, ուխտէքան, ութէքան, ըննէքան, տըսսէքան և այլն: Սրանք հղովվում են հետևյալ ձևով.

Սեռ. Տր. Հայց.— ըրկուքանին, ըրկուքանուց, ըրբքանին, ըրբքանուց, չըրսքանուց, չըրբքանուց, հընգէքանին, հընգէքանուց, հընգըքանուց, վըցէքանին, վըցէքանուց, վցըքանուց և այլն:

Բաց.— բազմաթիվ ճոխ ձևերով. ըրկուքանուցան, ըրկուքանուցանա, ըրկուքունուցան, ըրկուքունուցանա, ըրկուքունուցանա, ըրկուքունուցանա, ըրկուքունուցանա (երկուսից էլ), ըրբքանուցան, ըրբքանուցանա, ըրբքանուցան, ըրբքանուցանա, ըրբքանուցանա, ըրբքանուցանա, ըրբքանուցանա, ըրբքանուցանա (երեքից էլ) և այլն:

Գործ.— ըրկուքանուցավ, ըրկուքանուցանավ, ըրկուքունուցանավ, ըրկուքունուցանավ, ըրկուքունուցանավ, ըրկուքունուցանավ, ըրկուքունուցանավ, ըրկուքունուցանավ և այլն:

նունանցանավ, բրկուքունունցավ, բրկուքունունցանավ (երկուսով էլ) և այլն:

«Երկուքեան» ասելու տեղ կարելի է նաև ասել շուխեքյան:

Ներք.— բրկուքանուցում, բրկուքանուցանում, բրկուքանունում, բրկուքունանում, բրկուքունունանցում, բրկուքունունանցանում, բրկուքունունցում, բրկուքունունցանում (երկուսի մեջն էլ) և այլն: Անձներականները բնականորեն հոգնակի չունեն:

Մեղրու բարբառում անձներականները պահված են հետևյալ ձևերով. բրկօքէն, իրիքէն կամ իրիքէն, չըրքէքէն, չըրքէքէն կամ չըքէքէն, հինքէքէն, վըցցէքէն, ըխտէքէն, ըթթէքէն, իննէքէն, աըոսէքէն և այլն: Հոլովումը նույնպիսի բաղմազանություն ունի, ինչպես զրբ. բարբառում. օրինակ՝ բրկօքէն, սեռ. բրկօցուն կամ բրկօքէնու, բաց. բրկօքէնէ կամ բրկօցուն էնից, գործ. բրկօքէնավ կամ բրկօցուն էնավ, ներք. բրկօքէնում կամ բրկօցուն էնամ և այլն:

12. ՉԱՓԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Ջանազան լեզուների մեջ կան թվականի այնպիսի ձևեր, որոնք ցույց են տալիս որոշ չափ կամ արժեք. օրինակ՝ առաք-пятак, հինգ կոպեկանոցն է, пятерка, шестерка, семерка ցույց են տալիս խաղաթղթի մեջ հնգանոցը, վեցանոցը, եոթանոցը և այլն:

Թուրքերենն ունի երկու տեսակ չափական, որոնք կազմվում են լօզ, լօ կամ lik, li մասնիկներով:

Դրամական արժեք կամ մարդու տարիք ցույց տալու համար գործածում են lik, լօզ մասնիկը, ինչպես՝ ikilik երկուսանոց, onlօզ տասանոց, oqqalօզ մի օխա քառ ունեցող, seksen lik 80 տարեկան:

Իսկ իբրև նիշ ունեցող գործածվում է li, լօ, օրինակ՝ beşli հինգանոց (խաղաթղթում), on numerolօ ev 10 համարով տուն:

Այս վերջինը փոխ է առել նախ պարսիկերենը և խաղաթղթի համար գործ է ածում lu մասնիկը. ինչպես՝ penjlu 5-անոց, yeklu մեկանոց (տեղեկությունն ընկ. Վարդան Մելիքյանից եմ ստացել):

Գրաբարի մեջ չափական ձև չկա. բայց բարբառների և աշխարհաբարի մեջ կա առանձին չափական ձև, որ կազմվում է -անոց կամ -նոց մասնիկով: Այսպես՝

Ազուլիսի և Մեդրու բարբառով մասնիկն է -ամուց կամ տեից, առաջինը ծանր, երկրորդը թեթև ձայնավորներով բառերի համար. օրինակ՝ Ազուլ. մուլնտնիւց, որկիւստնիւց, իրիքտնիւց, չուրքանուց, հընգտնիւց, էխտտնիւց կամ ըխտտնիւց, ըթթանուց, ըննտնիւց, տըսնանուց կամ տըսսանուց և այլն, Մդր. միւնտնիւց, էրկուսանուց, չըրքանուց կամ չըրքանուց, իննտնիւց և այլն:

Նոր-Ջուդայի բարբառով մասնիկն է միշտ -ամուց. օրինակ՝ մնանոց, յերկըքանոց, յիրեքանոց, չոքանոց, խնգանոց, վեցանոց, օխանանոց, ութնանոց, իննանոց, տասնանոց, տասնըմընանոց կամ տասնմանոց, քսանանոց, արասուլնանոց, խերըրանոց, զգարանոց և այլն:

Մարադայի բարբառով մասնիկն է միշտ -անուէց. օրինակ՝ մեկանուէց, երկուսանուէց, իրիքանուէց, չուրսանուէց, իննունացցունանուէց, խորիրանուէց, խողզորանուէց և այլն:

Հրիմի և Պուլի բարբառով, ինչպես և Մչ. և Լեհաստան, մասնիկն է միշտ -նոց, օրինակ՝ մեկնոց, չորսնոց, հինգնոց, վեցնոց, տասնոց, հարուրնոց և այլն:

ԾԱՆ.— Պուլի բարբառում երկու բառը ստանում է հոգնակիի ք նշանը. իսկ ը հանգող թվականները ջնջում են այդ հանգը:

Սուչավայի բարբառում հարյուր բառից ստանում ենք հարըրնըց (փխ. հարուրնոց), որի մեջ ու և օ ձայնավորները իրար նմանվելով դարձել են ը:

Մարադայի բարբառում թեև չափականը կազմվում է անուից մասնիկով, բայց կարելի է նաև ասել -նուից, ինչ տասսանուից կամ տասնուից, քսասանանուից կամ քսաննուից և այլն:

Չափական թվականները վանի բարբառում կազմվում են նոց մասնիկով. ինչպես՝

մէյնոց, էրկըսնոց, իրիհնոց, չորսնոց, խիյնոց, վեցնոց, յօթնոց, ութնոց, ինոց, տասնոց, կսանոց, խարըրնոց, խազարնոց և այլն:

Հարարադի բարբառում չափականի մասնիկը երկու հատ է. -ակամ և -նուց: Առաջինը նշանակում է ռայնքան արժողք. օրինակ՝ ըըըսական ռմի արասի արժող, քսան կողեկանոց, մընըթական ռմի մանեթ արժող.— մընըթական տէրողորմյան կուրալ ա ռմի մանեթ արժող համըիչը կորել էձ. իսկ երկրորդը՝ -նուց, բուն իսկ գրամն է. օրինակ՝ իրէքնուց ռերեքանոց:

Համշենի բարբառում չափականները կազմվում են բացարձակների վրա ավելացնելով նէց, ընէց, նէօց, ընէօց մասնիկները. ինչպես՝

էրգուսնէց, էրգուսընէց, իրէքնէց, չէօյսնէց, հինգնէց, վէցնէց, օխտնէց, ութնէց, ըննէց, դասնէց, հարույնէց, հազայնէօց և այլն:

Զէյթունի բարբառում էլ չափականը կազմվում է նիւց մասնիկով. ինչպես՝ մեգնիւց, իյգուգնիւց, իյիքնիւց, չիւյսնիւց, հինգնիւց, յեօթնիւց, ութնիւց, իննիւց, գասնիւց և այլն:

Սվեդիայի բարբառում չափական մասնիկն է-նիւց. ինչպես՝ մեդնիւց, ըրգըքնիւց, ըրքնիւց, չուրսնիւց, հէնգնիւց, վիցնիւց, յութնիւց, էօթնիւց, էնիւց, գասնիւց, քսուսնիւց, հորըրնիւց, հազուրնիւց:

Ժամանակակից հայերենը սրանցից ընտրել է ամեն մասնիկը, իսկ արևմտյան աշխարհաբարէ՝ նոց: Ամեն թիվ անխտիր կարող է ստանալ այս մասնիկը՝ առանց փոփոխության. միայն երկու դառնում է երկուս կամ երկուք (երկուսանոց, երկուքնոց), յոթը, ութը, ինը, տասը կորցնում են իրենց վերջաձայնը (յոթնոց, ութնոց, իննոց, տասնոց կամ յոթանոց, ութանոց, իննանոց, տասանոց). ու ունեցող թվականների մեջ սղում չի կատարվում. ինչպես յոթանասուներեք, քառասուներեք, քառասուներեք և այլն:

Չափական ձևը նշանակում է՝

1. Այնքան արժեք ունեցող դրամ կամ որևէ ապրանք. երկուսանոցը տուր: Մի հնգանոցը կարող ես մանրել: Հիսուսանոց կտորից երեք մետր գնեցի:

2. Թղթախաղի մեջ այդքան նշան ունեցող թուղթ. հնգանոցով երկուսանոցը կտրեցի: Ինձ մի տասանոց է եկել, մի հատ էլ վեցանոց:

3. Այնքան քաշ ունեցող ծանրություն կամ, մանավանդ, կշռաքար. երեքանոցը էս աչքը դիր, մեկանոցն էլ էն աչքը:

4. Մեկի տարիքը. օրինակ՝ Մեծ հայրդ յոթանասուներեք կըլլա:

Հաճախ թվերը չափ ցույց ավող բառի կամ միության հետ են միանում. օրինակ՝ մի կողբեկանոց, երկու ուղբլիանոց, տասը գրամանոց, երեք կիլոյանոց, չորս մետրանոց, հինգ արշիանանոց, արևմտյան գրականով՝ հինգ սանթիմոնոց, չորս զուրուշնոց և այլն և այլն:

Ինչ է այս-նոց կամ-ամոց մասնիկի ծագումը:

Երկու ձևերից նախնականը հայտնապես վերջինն է, ուր ըստ օրինի ա սղվելով՝ առաջացել է-նոց: Գրաբարը գիտի-անոց մասնիկը, որ, սակայն, ցույց է տալիս մի բանի շատ գտնված տեղը. ինչպես՝ մեղուանոց, ծաղկանոց, ուրկանոց և այլն: Քննելի կետ է, թե ինչպես էտեղ՝ նշանակող բառը անցավ չափի և արժեքի:

Գործածության հնագույն օրինակը գտնում եմ Առաք. 491 ա (ԺԳ դար, եթե հետին նորմոլծությունն չէ). Տան զերկուս դանկըս որիշ որիշ և առնուն մի երկուքնոց դանկս: Մի օրինակ էլ կա շատ ավելի հին՝ է դարից. Ի հինգ վեցոցէ լինի երեսուն. Շիր. այստեղ վեցոց նշանակում է Վեց Կրամանոց քաշ. բայց օրինակը հիշատակված է միայն Լեհացու կողմից, ուստի բնավ վստահելի չէ:

13. ՆՎԱԶԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆ

Նվազական մասնիկների գործածության մասին ընդհանրապես պիտի խոսենք մասնիկների բաժնում: Այստեղ, սակայն, անկարևոր չենք համարում հիշել, որ նվազական մասնիկ կարող են ստանալ նաև թվականները:

Միավորական լեզուներն են, որ ընդհանրապես առանձին սեր ունեն նվազական մասնիկների գործածության, որոնք այս դեպքում փաղաքշականի արժեք ունեն: Ռուսերենը թվականի վրա նվազական մասնիկ չի դնում, բայց բուլղարերենում նվազականով թվականը սովորական երևույթ է. այսպես, օրինակ՝ едничек, двечки կամ двенки կամ двамца, трички, четирки, петички և այլն:

Հին հայերենի մեջ նվազական մասնիկով ունենք միայն միակ բառը. սրանից հետո թեև ունենք երկեակ, երեակ, քառեակ, հնգեակ և այլն, մի ամբողջ շարք թվականների, բայց այդ բոլորը հավաքական են և ոչ նվազական (տես վերը, էջ 311):

Բարբառներում նվազականով ունենք միայն մեկիկ և երկուքիկ ձևերը, որոնք, սակայն, առանձին չեն գործածվում, այլ միշտ կրկնությամբ, այսպես՝ մեկիկ-մեկիկ գնացին, մեկիկ-երկուքիկ եկան՝ ներս մտան: Սրանցից դուրս ուրիշ նվազական թվական չկա:

Ավելի մեծ թվերի նվազականը կազմելու համար գործածվում է հատ բառը՝ իր նվազական ձևով. այսպես՝ երեք հատիկ, չորս հատիկ, հինգ հատիկ, տասը հատիկ, հարյուր հատիկ և այլն:

Ինչպէս ասացինք, այս ձևերը նվազական լինելուց ավելի փաղաքշական են. օրինակ՝ երբ մեկն ասում է. հազար հատիկ ոսկիներս գողացան. անշուշտ թվականը այստեղ նվազական չէ, ըստ որում հազարը փոքր թիվ չէ, այլ փաղաքշական, և հայտնում է խոսողի սերը դեպի իր ոսկիները:

Միակ րառը հին հայերենում նվազական էր, բայց հետո վերածվելով մեկ ձևի՝ կորցրեց իր նվազական արժեքը. դրա համար էլ հարկ եղավ նորից կցել-իկ մասնիկը՝ ձևացնելու համար նվազական մեկիկ ձևը:

Աշխարհաբարը վերանորոգել է գրաբարի միակ ձևը. մեկիկ, երկուքիկ ձևերը բարբառային են համարվում. իսկ երկու հատիկ, հինգ հատիկ և այլն, խոտելի ձևեր չեն գրական լեզվի համար:

14. ԱՅԼ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐ

Կարելի է անշուշտ զանազան լեզուների մեջ գտնել թվականների ուրիշ տեսակներ էլ. այսպես, օրինակ՝ յակուտերենում կա մի ձև, որ նշանակում է «միայն այսքան». կազմվում է *eyeq* կամ *öyeq* մասնիկով. օրինակ՝ *ikkieyek* «միայն երկուս» *ññödyeq* «միայն երեք», *tördñöyek* «միայն չորս», *behieyek* «միայն հինգ» և այլն:

Թվականների ուրիշ տեսակներ էլ կան. օրինակ՝

Ֆիլիպպինյան տագալոգ լեզվով կա մի տեսակ թվական, որ ցույց է տալիս «մի անգամից այդքան». կազմվում է կրկնունով. օրինակ՝

isaisa մի առ մի

daladalama երկու առ երկու

limalima մի անգամից հինգ

sangposangpöñd մի անգամից 10 հատ:

Նույն լեզվում կա մի ուրիշ տեսակ թվական, որ նշանակում է «միայն այնքան», կազմվում է առաջին վանկը կրկնելով. օրինակ՝

dadalawa միայն երկու հատ

sasangdaan միայն հարյուր հատ

ñsa միայն մի հատ:

15. ԹՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

Մեր մեջ տառերը անուններ ունեն, բայց թվանշանները անուն չունեն. հենց թիվը իրենց անունն է. այսպես և շատ լեզուներով:

Նոր հնդկական սինդհի լեզուն թվանշան նշանակելու համար հնարել է առանձին ձև, որ. կազմվում է բացարձակի վրա դնելով-օ մասնիկը. ինչպես՝ ekō 1 թիվը, bhīkō 2, trikō 3, ṭrīhō 30, sataryō 70, saviyō 100 և այլն: Օրինակ՝ 3 թվից հետո գալիս է 4 թիվը:

Ֆրանսերենում կա նույն բանը միայն 1 թվանշանի համար. եթե ասեն l'un, կլինի մեկը, մի հատը և այլն, բայց եթե ասեն le un կլինի 1 թվանշանը:

16. ԹՎԱԿԱՆՈՎ ԲԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թվականները կարող են միանալ նաև բազմատեսակ բառերի հետ և կազմել նորանոր բարդություններ: Այս երևույթը նկատում ենք հնդեվրոպական լեզուներում. այս դեպքում բացարձակ թվականը կարող է կրել որոշ կրճատումներ. այսպես՝ *dwo-«երկու» բառը ստանում է *dwi-կամ *di-ձևը. հմմտ. սանս. dvi-pat, հն. διπους, լատ. bi-pes, անգլ. twi-fête, լիտ. dvi-kōjis «երկուտանի», լատ. di-ennium «երկյամ» և այլն, նաև լատ. trinoctium «3 գիշեր», triduum «երեք օր», quadrivium «քառուղի», սանս. daśaratram «10 գիշեր», գալլ. canwr «հարյուր մարդ», իռլ. deichthriub «10 ցեղ» և այլն:

Հայերենի մեջ այս կրճատ ձևերին համապատասխան ունենք երկի <*dwi-, որից կազմված են երկյամ «երկու տարի» (հին՝ երկի-ամ), երկեմեան «երկու տարեկան», երկբան (*երկի-բան), երկերիւր (*երկի(հ)արիւր) և այլն:

Երի-, որից ունենք երեամ:

Սրանց օրինակով են կազմված՝ քառեամ, քսանեմեակ, քսանեմեան, յիսնեմեան, որոնք ցույց են տալիս քառի, քսանի, յիսնի անճիշտ ձևերը:

Ավելորդ է մեզ մի առ մի հիշել այստեղ թվականներով կազմված զանազան բարդությունները. գլխավորապես ժամանակ ցույց տվող բառերն են, որոնց հետ բարդվում են թվականները. ինչպես՝ ամ, ամիս, շաբաթ, գար, և այլն, ինչպես՝ երկամյա, եռամյա, քառամյա, վեցամյա, քառասնամյա, հարյուրամյա, և տասնևվեցամյա կամ տասնվեցամյա (սխալ է գրել տասընևվեց ամեայ, ինչպես չի կարելի գրել հնդ ամեայ), հնգամյակ, յոթնամյակ, տասնամյակ, հարյուրամյակ, քառասնամյակ, երկհարյուրամյակ, երկհազարամյակ, հնգամյան (կա և գրբ. հինգեմեան) և այլն:

Նրեքօրեայ, չորեքօրեայ, հնգօրեակ, վեցօրեակ...

Նրկամսեայ, կիսամսեայ, հնգամսեայ, վեցամսեակ...

Նրկշաբաթներթ.

Նրեքդարեան, հնգադարեան,

Միաշաբաթի, երկշաբաթի, երեքշաբաթի, չորեքշաբաթի, հինգշաբաթի (հաջորդ. երկու օրերը ավանդված են մեզ միայն փոխառությամբ. այն է՝ ուրբաթ, շաբաթ. զարմանալի է և տար-
օրինակ վեցշաբթի ռուբրաթ, որ մի անգամ գտնում ենք գործ-
ածված Ալիշանի Կամենիցում, էջ 45 (ԺՁ դարի լեհահայերից),
և մի անգամ էլ վեց շաբաթու՝ անդ, էջ 147. օրն վեցշաբթի՝ հի-
շատակարան 1631 թվից (կամ էջ 183),

Ուրիշ հնագույն բարդություններից հիշելու արժանի են՝
հինգաշաբաթ Ոսկ. ա. Կոր.

հինգվանգնեան Ա. Մն. Ժա. 23. Նւս. քր. չորեքվանգնեան
Նւս. քր.

հինգամարտիկ Ոսկ. մ. բ. 8

վեցանկիւնի Վեցօր. չորեքանկիւնի Սգր.

վեցոստեան Սերեր.

վեցօրինակք Նւս. պտմ. գ. 16

չորեքգրեան Ոսկ. ես. Կիւրեղ. ել.

չորեքդիմեան Նփր. ֆն. երկդիմի Նւս. քր.

չորեքգրամեան Յոր. Խր. 11.

երկթեան, չորեքթեան Նւս. քր.

չորեքկուսի Սգր. մեկուսի Սգր.

չորեքկարգեան Սգր.

երեքկարգեան Սգր.

երկթեան, չորեքթեան Նւս. քր.

երեքձեղուանեայ, չորեքձեղուանեայ Ոսկ. մ. բ. 27.

չորեքմարմին Նւս. քր.

չորրորդապետ Սգր. տասնապետ Սգր. յիսնապետ Սգր.

չորքձիք Նւս. քր.

չորքոտանի Սգր.

տասնփեղկեան Նլ. իզ. 1. լզ. 8.

տասնհրամանեան Կոչ. գ. 1.

տասնհարուածեայ.—եան Նփր. ծն. ել.

տասնաբանեայ Մծր. ա.

միաբան Սգր. Նւս. քր.

միաբարբառ Ա. մկ. գ. 50

միաբուն Ագաթ.

միագոյն Բուզ. կոչ.

միագունդ Սգր. Եփր. Թգ. Վեցօր.

միագգի Եզն.

միականի Մաթ. Ժը. 9. Բուզ:

Նոր բառեր են՝ քառուղի, եռոտանի, քառոտանի, երկգըլ-
խանի, եռագլուխ, քառածայր և այլ բառեր, որոնք ժամանակա-
կից հայերենում շատ են:

Վերի բառերի վրա կարելի է ավելացնել այն բայերը,
որոնք կազմված են թվականների բացարձակ կամ ավելի
ճիշտ՝ նրանց ածանց ձևերից: Այս կարգի բայերը մեծ թիվ չեն
կազմում: Եղած օրինակներից կարող ենք հիշել՝

մեկնել, մեկնեցուցանել, մեկուսել, մեկուսեցուցանել. բոլորն
էլ մի բառից, բայց իրենց հին թվական իմաստից հեռացած՝
ստացել են բոլորովին նոր նշանակութիւն:

Կրկնել (և ոչ թե՛ երկկնել) ճծալել, երկրորդ անգամ, նո-
րից ասել, երկրորդել ճերկրորդ անգամ ասել, յերկուանալ ճեր-
կու կարծիքի լինել, կասկածել:

Երեքնել ճերեք անգամ ծալել, ասածը երեք անգամ կրկն-
նել, երրորդել ճնույն նշ.:

Չորեքնել ճչորս անգամ կրկնել:

Հինգերորդել, ճուկեցածի հինգերորդ մասը իբրև տուրք
վճարել:

Եօթներորդել, եօթնապատկել ճթն անգամ կրկնել:

Տասնորդել ճունեցածի տասներորդ մասը տալ կամ առ-
նել՝ իբր հարկ, տասնապատկել ճտասն անգամ մեծացնել:

Քառապատկել ճչորս անգամ մեծացնել (նոր լեզվի բառ):

Մրանցից դուրս ուրիշ բայական ձևեր չկան:

Ուրիշ լեզուների մեջ էլ կան նման ձևեր. օրինակ՝ ռուս.
повтарить, удвоить, утроить, учетверить ճկրկնել և
այլն:

Ֆրանս. doubler, tripler, quadrupler ճկրկնել, երեքկնել,
չորեքկնել:

Յաղուտերեն կա tǎdǎrte ճմի բան չորս անգամ անել և.
հատկապես ճկովը օրական չորս անգամ կթել:

17. ՏԱՌԵՐԻ ԹՎԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ

Հները ծանոթ չէին մեր արդի գործածած թվանշաններին, որ «արաբական» ենք կոչում:

Մեր երկրում և շրջակա երկրներում գործածվում էր թվանշանների այն ձևը և դրությունը, որ հայտնի է մեզ ասուրական և խալդյան բևեռագրերից, որ հետևյալն է.

1	𐎠	8	𐎢𐎶	Համ	𐎠𐎶𐎶
2	𐎡		𐎢𐎶		𐎠𐎶𐎶
3	𐎢𐎶		𐎶		
4	𐎢𐎶	9	𐎢𐎶		
5	𐎢𐎶		𐎢𐎶		
	𐎶		𐎢𐎶		
6	𐎢𐎶	10	<		
	𐎢𐎶	100	𐎶𐎶		
7	𐎢𐎶	1000	<𐎶𐎶	Համ	𐎠𐎶𐎶
	𐎢𐎶				𐎠𐎶𐎶

Ե գարում, երբ Մեսրոպը հնարեց հայերեն տառերը, բևեռագիր թվանշանների գործածությունը շատ վաղուց արդեն դադարել էր: Այն ժամանակ մեր շրջակա ժողովուրդների մեջ գործածության էր մտել այբուբենի սխստեմը: Յուրաքանչյուր ժողովրդի այբուբենի տառերը հերթով ստանում էին առանձին թվական արժեքներ. նախ միավորներ, ապա՝ հարյուրավոր և ապա՝ հազարավոր:

Այսպես, օրինակ, հունարեն տառերը ունեին հետևյալ արժեքները.

α	1	ι	10	ρ	100	Ϡ	1000
β	2	κ	20	σ	200	ϡ	2000
γ	3	λ	30	τ	300	ϣ	3000
δ	4	μ	40	υ	400	ϛ	10000
ε	5	ν	50	φ	500	Ϡ	11000
ς	6	ξ	60	χ	600	ϡ	20000
ζ	7	ο	70	ψ	700	ρ	10000
η	8	π	80	ω	800		
θ	9	Ϟ	90	ϑ	900		

Հունական այբուբենի մեջ գտնվել են հնապեօ երկու ուրիշ տառեր էլ, որոնք, ըստ կարգի, ունեցել են իրենց թվական արժեքը. դրանք են՝

Ϛ 6

Ϙ 90

Ավելի ուշ այդ երկու տառերը ջնջվել են այբուբենից, բայց այդ երկու տառերը իրենց թվական արժեքով գործածական են մինչև այժմ էլ:

Ասորերեն և եբրայեցիներն այբուբենները իրար հետ բոլորովին զուգընթաց են գնում և, հետևաբար, թվական արժեքով էլ համապատասխանում են իրար:

Այսպես՝

א	a	1	ב	b	2	כ	k	20	ל	l	30
ב	b	2	מ	m	40	נ	n	50	ס	s	60
ג	g	3	ז	z	7	ע	c	70	פ	p	80
ד	d	4	ח	h	5	ש	s	90	ק	q	100
ה	h	5	ט	t	9	ר	r	200	ש	s	300
ו	v	6	י	i	10	ת	t	400			
ז	z	7									
ח	x	8									
ט	t	9									
י	i	10									
כ	k	20									

Ինչպես նկատելի է, եբրայական և ասորերեն տառերը իրար հետ թեև համընթաց և նույնարժեք, բայց ամենևին նույնը չեն հունական այբուբենի համապատասխան տառերի հետ, որովհետև. ինչպես ասացինք, տառերի արժեքը բխում է ոչ թե իրենց հնչումից կամ ձայնից, այլ այբուբենի մեջ բռնած իրենց կարգից:

Ըստ այսմ թեև a, s, g, d, թե հունարեն, և թե եբրայեցիներն արժեն 1, 2, 3, 4, բայց այս կետից սկսած՝ արժեքները փոխվում են մինչև վերջ: Բոլորովին պատահական է այն, որ (ի) տառը թե հունարեն և թե եբրայեցիներն արժե 10:

Արաբական այբուբենն էլ սեմական է, բայց շատ հարըստացած, այնպես որ ունի 7 տառ ավելի, քան եբրայականը և ասորականը: Արաբական այբուբենի տառերը ոչ միայն թվով ավելի, այլ նաև իրենց շարքով ամենևին չեն համապատասխան-

նում եբրայական այբուբենին: Ջարմանալին այն է, սակայն, որ հակառակ դեպքում, արաբական տառերը իրենց թվական արժեքով համապատասխան են զնում եբրայական և ասորական տառերին: Միայն հավելվածական 7 տառերն են, որ ստացել են նոր արժեքներ: Այս երևույթի բացատրությունն այն է, որ արաբական այբուբենը նախապես ունեցել է ուրիշ շարք, ճիշտ համապատասխան եբրայական այբուբենին, ուստի և նույն տառերը ստացել են նույն արժեքը: Այնուհետև տեղի է ունեցել երկու տեսակ փոփոխություն. 1) արաբական այբուբենի վրա ավելացել են 7 տառ, 2) տառերի շարքը փոխվել է այբուբենի մեջ (նման տառերը իրար մոտ են դասավորվել), բայց իրենց նախկին թվական արժեքները պահել են:

Այժմ արաբական այբուբենը հետևյալ շարքն ունի, և տառերն էլ ներկայացնում են հետևյալ արժեքները.

ا a	1	ز z	7	ق q	100
ب b	2	س s	60	ك k	20
ت t	400	ش š	300	ل l	30
ث θ	500	س s	90	م m	40
ج ğ	3	س s	800	ن n	50
ح h	8	ط t	9	و v	6
خ x	600	ظ z	900	ه h	5
د d	4	ع e	70	ي y	10
ذ ð	700	غ ğ	1000		
ر r	200	ف f	80		

Եթե մեկը մի փոքր համեմատական հայացք ձգի արաբական և եբրայական տառերի վրա, իսկույն կնկատի, որ երկուսի մեջ էլ համապատասխան տառերը արժեքով նույն են. օրինակ՝

արաբ. س s	և եբր. ס s= 60
» ق q	» ק q=100
» ت t	» ת t=400 և այլն:

Այս հանգամանքներում շատ դժվար էր հիշել արաբական տառերի թվական արժեքը. մինչդեռ մյուս լեզուների մեջ այբուբենի շարքից իսկույն կարելի էր իմանալ այդ: Դրա համար հնարադեմ արաբները մտածել են մի շատ գեղեցիկ միջոց. ստեղծել են 8 հատ անարժեք բառ, որոնք ներկայացնում են տառերի թվական արժեքը՝ հերթով: Այդ բառերն են՝

کلمن 50 40 30 20 kalaman	حلی 10 9 8 ħaṭa	هون 7 6 5 havvaz	ایجد 4 3 2 1 abjad
مظع 1000 900 800 qazay	مخذ 700 600 500 ḡaxaḡ	فوش 400 300 200 100 farṣat	سفس 90 80 70 60 sa'faṣ

Եթե այս բառերը քանդենք և նրանց բովանդակած տառերը շարենք իրար ետևից, կստանանք արաբական այբուբենի հին շարքը, որ և նույն է եբրայական հին այբուբենի շարքի հետ, Այսպես՝

ا a 1	ك k 20	ش ṣ 300
ب b 2	ل l 30	ت t 400
ج j 3	م m 40	ث ḡ 500
د d 4	ن n 50	خ x 600
ه h 5	س s 60	ذ ḡ 700
و v 6	ع ʿ 70	ض ṣ 800
ز z 7	ف f 80	ظ ẓ 900
ح ḡ 8	س š 90	ع ʿ 1000
ط t 9	ق q 100	
ي y 10	ر r 200	

Մենք սպասում էլ, երբ հնարեց հայերեն այբուբենը, տառերին տվեց թվական արժեքներ՝ համապատասխան իրենց դրաված շարքի՝ այբուբենի մեջ, նա ոչ նրանց ձայնին կամ հնչյունին ուղղադրություն դարձրեց, ոչ էլ այն բանին, թե արդյոք նրանց համապատասխան տառը ինչ թվական արժեք ունի հունական կամ ասորական այբուբենում:

Ահա մեր տառերի արժեքը.

ա 1	ժ 10	հ 100	ռ 1000
բ 2	ի 20	ճ 200	ւ 2000
գ 3	լ 30	յ 300	վ 3000
դ 4	խ 40	ն 400	տ 4000
ե 5	ծ 50	շ 500	ր 5000
զ 6	կ 60	ո 600	ց 6000
է 7	հ 70	լ 700	ւ 7000
ը 8	ձ 80	չ 800	փ 8000
թ 9	ղ 90	շ 900	ք 9000

Առաջին շարքը ներկայացնում է միավորները, երկրորդ շարքը՝ տասնավորները, երրորդ շարքը՝ հարյուրավորները, չորրորդ շարքը՝ հազարավորները:

Մեծ թվերը հեշտ հիշելու համար հնարված է նաև հետևյալ միջոցը.

աժճո	1, 10, 100, 1000
բիմս	2, 20, 200, 2000
դիյվ	3, 30, 300, 3000
դիսնա	4, 40, 400, 4000
հծշր	5, 50, 500, 5000
զկոց	6, 60, 600, 6000
էհչւ	7, 70, 700, 7000
ըձպփ	8, 80, 800, 8000
թղջք	9, 90, 900, 9000

Մեր մանուկ ժամանակ սովորում էինք այս բառերը՝ տառերի անուններով. այսպես, առաջին բառը կարդում էինք «այբ-ժե-ճե-նա» և այլն: Այսպիսով, 9 շարքը սովորելուց հետո հեշտ էր լինում մեծ թվերի հաշիվը իմանալ:

Այս բաժանումը շատ լավ հարմարված է հայերեն մեարդայան այբուբենին, որ ունենալով միայն 36 տառ, բաժանվում է ճիշտ չորս մասի, յուրաքանչյուր բաժնին ընկնելով 9 տառ և 9 թիվ: Այբուբենի հավելվածական և, օ, ֆ տառերը չեն մանր հաշվի մեջ, որովհետև թվագրությունը այդ տառերի հավելումից առաջ էր սկսել: Իսկ նոր տառերն ավելացնողները շատ խելոք են վարվել, չքանդելով հինը և պահել են այն անփոփոխ:

Բացի այս քառամասն բաժանումից, մեր այբուբենը ունի նաև եռամասն բաժանում, որից յուրաքանչյուրի մեջ մտնում է 12 թիվ կամ տասը՝ հետևյալ ձևով.

ախչ	բծպ	գկջ	դհո	եձս	զղվ
եճտ	ըմբ	թյց	ժնւ	իշփ	լոք:

Այս էլ սովորում էինք մեր մանկության ժամանակ. բայց թե ինչ նպատակի համար էր այս բաժանումը, չեմ կարողացել գտնել:

Ի լրացումն այս բոլորի՝ տալիս եմ նաև վրացական այբուբենի թվական արժեքները.

Տ	ա	1	Ե	ն	50	Պ	2	900
Ծ	բ	2	Ծ	յ	60	Ի	3	1000
Յ	գ	3	Շ	ռ	70	Ս	4	2000
Ը	դ	4	Յ	պ	80	Ժ	5	3000
Ս	ե	5	Չ	ժ	90	Պ	6	4000
Յ	վ	6	Կ	ր	100	Յ	7	5000
Ֆ	զ	7	Ն	ս	200	Ե	8	6000
	է	8	Օ	տ	300	Ճ	9	7000
Ծ	թ	9	Պ	ու	400	Ջ	10	8000
Ծ	ի	10	Պ	փ	500	Յ	11	9000
Ճ	կ	20	Յ	ք	600	Գ	12	10000
Լ	լ	30	Լ	ղ	700			
Ձ	մ	40	Կ	չ	800			

Ինչպես մյուս ժողովուրդների, նույնպես և մեր մեջ, երկար դարեր տեղեց թվանշանների այս դասական դրության գործածությունը: Անանիա Շիրակացին ամբողջ թվաբանական դասագրքեր է գրել այս դրությամբ, խնդիրներ է առաջարկել և նրանց լուծումը տվել գումարման, հանման, բազմապատկության, բաժանման աղյուսակներ է հորինել և այլն, Վերջապես գալիս է թվագրության արդի սխտեմը:

Տառական դրության և արդի սխտեմի հիմնական տարբերությունն այն է, որ առաջինը չգիտե 0-ի գաղափարը. հետևաբար և չգիտե 10-ի, 100-ի, 1000-ի կապակցությունը և նրանք (իրենց բոլոր աստիճաններով) առանձին ու անկախ է ընդունում:

Այն ժամանակ, երբ բոլոր ժողովուրդները գործածում էին դասական այս սխտեմը թվագրության մեջ, հնդիկները գտել էին ոչնչության (զերոյի) գաղափարը և նրա վրա հիմնել իրենց թվագրությունը: Բայց հնդիկները կապ չունենալով արևմուտքի ժողովուրդների հետ, այս գեղեցիկ գյուտն էլ մնացել էր իրենց մեջ: Երբ արաբները տիրեցին Հնդկաստանին, սովորեցին հնդիկների թվագրության սխտեմը և նրանց թվանշանները մի քիչ փոխելով, կազմեցին իրենց նոր թվական շարքը, որ և ավելի փոփոխվելով՝ անցավ եվրոպացիներին Վարաբական թվանշանն անվան տակ: Ահա այդ թվերի շարքը.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Մեր մեջ մի ժամանակ զուտ արաքական թվանշանները գործածվելուց հետո, մուտք գործեց եվրոպական ձևով թվանշանների գործածությունը: Դրանից հետո հայկական տառական ձևի գործածությունը վերացավ:

Թեև նա վերացավ իբրև թիվ կամ թվանշան (իբրև բացարձակ թվական), բայց նա մինչև այսօր էլ կենդանի ու գործածական է իբրև դասական թվական:

Հնում մի կողմից հայկական թվականները (բուն հայոց կամ Հայկա թվական և Տոմարական կամ Հայսմավուրաց թվական) և մյուս կողմից գրքերի հատորներն ու գլուխները, վերջապես պայմանների ու հոդվածների շարքը և նմաններ՝ գրվում են դասական գրությամբ: Օրինակ՝

ՌՅԻՆ (1325) թիվ Հայոց—1876 թ.

Գլուխ ԼԳ (33-րդ)

Բուզ. Դ. գ (Բուզանդ պատմիչ, չորրորդ դարուց յուր, գլուխ երրորդ): Այժմ գործածվում է մեծ մասամբ պայմանների, հոդվածների, կետերի շարքը նշելու համար:

Այժմ սովորական է դարձել գործածել լատինական (հռոմեական) թվագրությունը:

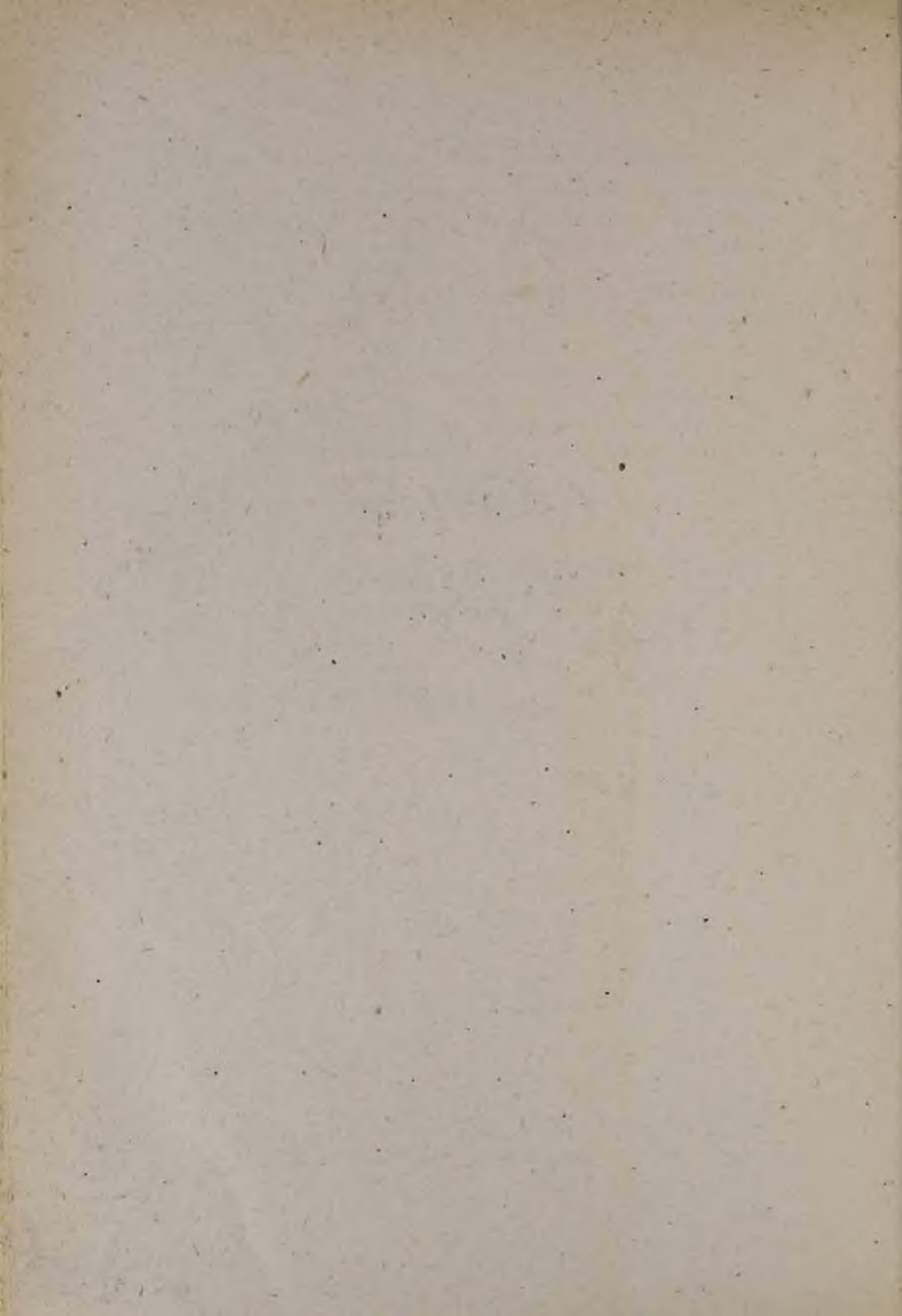
Ահա այդ թվանշանները.

I	1
II	2
III	3
IIII	կամ IV 4
V	5
VI	6
VII	7
VIII	8
IX	9
X	10
XI, XII, XIII	11, 12, 13 և այլն:
XX	20, XXX 30, XL 40
L	50, LX 60, LXX 70
LXXX	80, XC 90, C 100
CC	200, D 500, M 1000

MMMDCCLXXXVIII—3888, որ հայերեն տառերով պիտի գրվեր՝ ՎՊՁԸ:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

**1-ից Մինչև 10 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ
680 ԼՆՁՈՒՆՆԵՐՈՎ**

1. ՀԵՆԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ

ա) ԱՐԻԱԿԱՆ ՃՅՈՒՂ

Հնդկական խումբ

Սանսկրիտ	Պալի (Հնդ.)	Պրակրիտ
1 ēka	1eko	1 ekka, eka
2 dvā	2 dve	2 do, dave, be
3 trāyas	3 tayo	4 tao
4 čatvāras	4 čattāro	4 čattaro
5 pañča	5 pañča	5 pañča
6 šaṭ, šaṣ	6 čha	6 čha
7 saptā	7 satta	7 satta
8 aṣṭa	8 aṭṭha	8 aṭṭha
9 nāva	9 nava	9 nava
10 dāça	10 dasa	10 dasa, daha

Բաղդալի (Հնդ.) (Kafiri)

- 1 ev
- 2 diu
- 3 treh
- 4 što
- 5 puc
- 6 šo
- 7 sut
- 8 ošt
- 9 noh
- 10 diç

Բհնդալի (Հնդ.)

- 1 ēka
- 2 dui
- 3 tina
- 4 čīari, čāri
- 5 pāça
- 6 čhaya, čha
- 7 sāta
- 8 aṭa
- 9 naya
- 10 das'a

Հայ-գնչուերեն

- 1 աք
- 2 լուի
- 3 լուի-աք
- 4 չթար
- 5 աթ մը
- 6 աթ մ'ու ալ, աթ մը աք մը
- 7 աթ մ'ու լուի
- 8 աթ մ'ու լուի-ալ, լուի չթար
- 9 Լասեն աք մը նաթ
- 10 Լասը

Դնչուերեն (ցիգան)

- 1 yekx, iek, ik
- 2 duy, dui
- 3 trin, tri
- 4 štar
- 5 panj', pančo
- 6 šov,
- 7 eſta
- 8 oxto, okta
- 9 yenya, enia, eia
- 10 deš

Գնչուերեն—մալար
ծածկակերպ (Հնդ.)

- 1 bēk
- 2 dōl
- 3 tinlū
- 4 čairlū
- 5 rančlū
- 6 čaulū
- 7 sātū
- 8 khaṭlū
- 9 naulū
- 10 daslū

Խամեալի

- 1 ikk
- 2 dō
- 3 trai
- 4 čaur
- 5 pañj
- 6 čhī
- 7 satt
- 8 aṭṭh
- 9 nau
- 10 das

Գարնդալի (Հնդ.)

- 1 ēk
- 2 dwī
- 3 tīn
- 4 čār
- 5 pāč
- 6 čhai
- 7 sāt
- 8 āṭh
- 9 nau
- 10 das

Գնչուերեն—Սասի. գողերի
ծածկ. (Հնդ.)

- 1 bek
- 2 dhōr
- 3 thēr
- 4 čaug
- 5 nač
- 6 nhē
- 7 nhat
- 8 kōṭh
- 9 khaū
- 10 khas

Դրաս (Հինդուստան)

- 1 ek
- 2 du
- 3 čē
- 4 čār
- 5 pōš
- 6 šāh
- 7 sat
- 8 ašṭ
- 9 naṣ
- 10 dāi

Գաղար-բասի (Հնդ.)

- 1 yak
- 2 dū
- 3 thlē
- 4 čūr
- 5 paṇč
- 6 šoh
- 7 sat
- 8 ašṭ
- 9 nūh
- 10 daš

Գրիգորի-2ինա (Հնդ., Հինդուստան) Գուջարաթի (Հնդ.)

1 ěk, ék	1 ěk
2 du	2 be
3 ěe, ěei	3 trap
4 ěar, ěār	4 ěār
5 poi, pōi	5 pāč
6 ša, šā	6 čha
7 sat, sat	7 sāt
8 aš, aš	8 āṭh
9 naū, nau	9 naw
10 daī, daii	10 das

Գուրխտի	Հին- դուստանի	Հինդի
1 ekh	1 ek	1 ek
2 duh	2 do	2 do
3 ěē	3 tīn	3 tīn
4 ěār	4 ěār	4 ěār
5 pōš	5 pānč	5 pānč
6 šah	6 čha	6 čhah
7 satt	7 sāt	7 sāt
8 aṣṭh	8 āṭh	8 āṭh
9 nau	9 nau	9 nau
10 daī	10 das	10 das

Ջաննսարի	Քաֆիր (Հնդ.)
1 ěkō	1 ew
2 dū	2 dū
3 tīn	3 trā
4 ěār	4 čtvā
5 pāč	5 pūč
6 čhau	6 ṣḥū
7 sāt	7 sūt
8 āṭh	8 wūṣṭh
9 nō	9 nū
10 doś	10 duts

Կալաշա (Հնդ.)

- 1 ek
- 2 dū
- 3 treh
- 4 čau
- 5 ponj
- 6 šoh
- 7 sat
- 8 ašt
- 9 nōh
- 10 daš

Քաշիր (Հնդ.)

- 1 akh
- 2 zah
- 3 trih
- 4 çōr
- 5 pōnc
- 6 šeh
- 7 sath
- 8 ōth
- 9 nav
- 10 dah

Կիւթալի (Հնդ.)

- 1 ēk
- 2 dō
- 3 čaun
- 4 tsār
- 5 pānz
- 6 tshē
- 7 sāt
- 8 atth
- 9 nau
- 10 daś

Քոհիստանի (Հինդուստան)

- 1 hik
- 2 dū
- 3 čeī
- 4 čār
- 5 poš
- 6 šva
- 7 satt
- 8 ašt
- 9 naū
- 10 daī

Կուժաունա (Հնդ.)

- 1 ek
- 2 dwī
- 3 tīn
- 4 čār
- 5 pāč
- 6 čhai
- 7 sāt
- 8 āth
- 9 nau
- 10 das

Հասնդա (Հնդ.)

Կուլյն է և յուլթանի

- 1 hikk
- 2 dōē յուլթ. dū
- 3 trā , trāe
- 4 čār
- 5 panj
- 6 čhē
- 7 satt
- 8 atth
- 9 nā
- 10 dāh յուլթ. dāh

Մարաթի (Հնդ.)

- 1 ek
- 2 dōn
- 3 tīn
- 4 chār
- 5 pats
- 6 sāhā
- 7 sāt
- 8 āṭh
- 9 nau
- 10 dāhā

Նեպալի (Հնդ.)

- 1 ek
- 2 dui
- 3 tīn
- 4 čār
- 5 pāč
- 6 čha
- 7 sāt
- 8 āṭh
- 9 nau
- 10 das

Գրիյա (Հնդ.)

- 1 āka, eko
- 2 dui
- 3 tini
- 4 chāri, tsāri
- 5 pāčā, pāntso
- 6 chha, ts-ho
- 7 sāta, sātō
- 8 āṭha, āṭho
- 9 naa, no
- 10 daśa, doso

Օրմուրի կամ Լոդոր (Հնդ.)

- 1 šē
- 2 dō
- 3 šō
- 4 cār
- 5 pēnc
- 6 šo
- 7 wā
- 8 ašt
- 9 nā
- 10 das

Փենջաբի (Հնդ.)

- 1 ikk
- 2 do
- 3 tral
- 4 čār
- 5 panj
- 6 čhō
- 7 satt
- 8 aṭṭh
- 9 naṣ
- 10 das

Փարաչի (Հնդ.)

- 1 žū
- 2 dī
- 3 šī
- 4 čōr
- 5 ponč
- 6 xī
- 7 hot
- 8 ošt
- 9 nō
- Odīsō

Փայայի (Հնդ.)

- 1 i
- 2 dō
- 3 trā
- 4 čūr
- 5 pānja
- 6 xā
- 7 sāta
- 8 ašta
- 9 nawa
- 10 dā

Ռադասթանի (Հնդ.)**Մարվարի բարբառ**

- 1 ēk
- 2 dōy
- 3 tīn
- 4 čiyār
- 5 pāč
- 6 čhaw
- 7 sāt
- 8 āṭh
- 9 naw
- 10 das

Սինդհի (Հնդ.)

- 1 hiku, hēku
- 2 bba
- 3 trē, tē
- 4 čāre
- 5 panja
- 6 čha
- 7 sata
- 8 aṭha
- 9 nāvā
- 10 dḍaha

Սինդհալի (Հնդ.)

- 1 ek
- 2 de
- 3 tun
- 4 hatara
- 5 pas
- 6 ha
- 7 hat
- 8 aṭa
- 9 nava
- 10 daha

Տիրասի (Հնդ.)

- 1 ek
- 2 dō
- 3 tre
- 4 cawor
- 5 panc
- 6 xo, xo
- 7 sat
- 8 axt
- 9 nab
- 10 dah

Վասի-վերի կամ վերոն (Հնդ.)

- 1 ipin, attege
- 2 lūe
- 3 čhi
- 4 čipū
- 5 uč
- 6 ušū
- 7 seto
- 8 aste
- 9 nūh
- 10 leze

Իրանական խումբ

Ձևեր.

- 1 aēvō
- 2 dva
- 3 θri
- 4 čaθwar-
- 5 panča
- 6 xšvaš
- 7 hapta
- 8 ašta
- 9 nāva
- 10 dasa

Պահպաններեն

- 1 ēvak
- 2 . . .
- 3 . . .
- 4 čahār
- 5 panj
- 6 šas
- 7 . . .
- 8 . . .
- 9 nuh
- 10 dah

Պարսկերեն

- 1 yāk
- 2 dū, dō
- 3 se
- 4 čāhār
- 5 pānj
- 6 šās
- 7 hāft
- 8 hašt
- 9 nuh
- 10 dāh

Թաշկերեն

- 1 jak
- 2 du
- 3 se
- 4 čor, čahor
- 5 panč
- 6 šas
- 7 hāft
- 8 hašt
- 9 nūh
- 10 dāh

Թաթերեն (Իրան.)

- 1 yā, ye
- 2 dō, dū
- 3 sa
- 4 čor
- 5 panj
- 6 šās
- 7 haf
- 8 haš
- 9 nūh
- 10 dāh

Խոլար (Հինդուստան)

- 1 i
- 2 jū
- 3 troi
- 4 čor
- 5 pōnj
- 6 čhoi
- 7 sot
- 8 ost
- 9 nēoh
- 10 još

Յադնոբի

- 1 ī
- 2 du
- 3 Ժeraī
- 4 tīō
- 5 . . .
- 6 . . .
- 7 au
- 8 uxs
- 9 nau
- 10 das

Սարիղղի

- 1 iv
- 2 ḡau, ḡah
- 3 harōi, aroi
- 4 çavūr
- 5 pinz
- 6 xēl
- 7 ūwd
- 8 vox't
- 9 nev, nēv
- 10 ḡes, ḡē

Շիղնի

- 1 yiv
- 2 ḡō, du-yōn
- 3 arrai
- 4 cavor, cavār
- 5 pinz, pīnz, pīnz
- 6 xáuš, xāv
- 7 wuwd, ūvd
- 8 wašt, wahšt
- 9 náō, nāv
- 10 žis, līs

Վախի (Իրան)

- 1 iu, i, iv
- 2 būi
- 3 trui
- 4 cəbūr, cebūr
- 5 pānz
- 6 šād
- 7 hūb
- 8 hat
- 9 nāu
- 10 ḡas

Սանգիեշի Իշկաշի (Իրան)

1 wok	wok
2 dōu	dōu
3 rōi	rōi
4 čfür	čōr
5 ponz	ponj
6 xuāl	xol
7 hōvō	ōvd
8 hot	aṭ
9 nou	nao
10 dōs	das

Մինջանի

- 1 yao
- 2 do
- 3 šarai
- 4 čafir
- 5 panč
- 6 ...
- 7 ēḡ
- 8 aška
- 9 nao
- 10 dah

Մունջանի (այլ բարբառ)

- 1 yu
- 2 lu, le
- 3 šerai
- 4 čfür
- 5 pānj
- 6 āxše
- 7 avde
- 8 aškie
- 9 nau
- 10 dah

Հիւրգահ (Հնդ-իրան.)

- 1 yū
- 2 lo, loh
- 3 xuroi, šuroi
- 4 čšir
- 5 pānš, panj
- 6 uxšo
- 7 avdō
- 8 aščo
- 9 nōu
- 10 los

Սոգդերեն (Իրան)

- 1 ēw
- 2 duva
- 3 θrē, aθrē
- 4 čatfār
- 5 panj
- 6 uxušu, xušu
- 7 avd
- 8 ašt
- 9 naw
- 10¹ das

Աֆղաներեն

- 1 yau
- 2 dva
- 3 drē
- 4 tsalōr
- 5 pindza
- 6 shpazh (špaz)
- 7 ōva
- 8 ata
- 9 nō
- 10 las

Բելուջերեն

- 1 yak, yā
- 2 do
- 3 sai
- 4 čīār
- 5 p'anč
- 6 šaš
- 7 hapt, hav
- 8 hašt
- 9 nuh
- 10 dah

Քրդերեն

- 1 yek
- 2 du
- 3 si
- 4 čavār
- 5 panj
- 6 šeš
- 7 haft
- 8 hešt
- 9 neh
- 10 deh

Օսսերեն

- 1 yeu
- 2 duvā
- 3 ...
- 4 čup'p'ar
- 5 fonj
- 6 äxsāz
- 7 aft
- 8 ast'
- 9 farast
- 10 dās

բ) ԹՈՒՆԱՐԱԿԱՆ ՃՅՈՒՂ

Թոխարերեն	Քուչերեն
1 sa, sas, sām	1 seme
2 we, wu	2 ...
3 tri, tre	3 traiy
4 štwar	4 čtwār
5 pān	5 piš
6 šāk	6 ...
7 špāt	7 ...
8 okāt	8 okt
9 nū	9 nū
10 sāk	10 ...

գ) ՀԱՅԵՐԵՆ

Գրաբար	Ժամանակակից հայերեն
1 մի	1 մեկ
2 երկու	2 երկու
3 երեք	3 երեք
4 չորք	4 չորս
5 հինգ	5 հինգ
6 վեց	6 վեց
7 հոթն	7 յոթ
8 ութ	8 ութ
9 ինն	9 ինը
10 տասն	10 տասը

դ) ՀՈՒՆԱՐԵՆ

1 εἷς, μία, ἓν
2 δύο
3 τρεῖς, τρία
4 τέτταρες
5 πέντε
6 ἕξ
7 ἑπτὰ
8 οκτώ
9 ἑννέα
10 δέκα

ե) ԱԼԲԱՆԵՐԵՆ

1 një (իմա nyō)
2 dy
3 tre
4 katër
5 pesë, pese
6 gjashtë (իմա gʸ aštō gʸašte)
7 shtatë, štate
8 tetë, tete
9 nëndë, nëntë, nendë
10 dhjetë (իմա dyetō), dyete

գ) ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՃՅՈՒՂ

Հատիներեն	Օսկերեն	Ումբրերեն
1 unus	1 uini	1 unu
2 duo	2 ?	2 dūz
3 trēs	3 trīs	3 trif
4 quattuor	4 petora	4 petur
5 quīnque	5 pompe	5 pompe
6 sex	6 ?	6 ?
7 septem	7 ?	7 ?
8 octō	8 ?	8 ?
9 novem	9 ?	9 ?
10 decem	10 ?	10 desen

Ֆրանսերեն	Օկցիտանա (occitana կամ langue d'oc)	Կահոր (Ֆրանսիա)
1 un	1 un	1 un
2 deux	2 dos	2 doi, dos
3 trois	3 tres	3 trei, tres
4 quatre	4 quatre	4 quatre
5 cinq	5 cinc	5 sinq
6 six	6 sièis	6 sies
7 sept	7 sèt	7 set
8 huit	8 uèit	8 og
9 neuf	9 nòu	9 nou
10 dix	10 dètz	10 detz

Պրովանսալ

1 un
2 dous
3 tres
4 quatre
5 cinq
6 sièis
7 sèt
8 vue
9 nòu
10 dès

Իտալերեն

1 uno
2 due
3 tre
4 quattro
5 cinque
6 sei
7 sette
8 otto
9 nove
10 dieci

Իսպաներեն	Պորտուգալերեն	Կատալան (Իսպանիա)
1 ano	1 um	1 un, u
2 dos	2 dois	2 dos
3 tres	3 três	3 tres
4 cuatro	4 quatro	4 quatre
5 cinco	5 cinco	5 cinc
6 seis	6 seis	6 sis
7 siete	7 sete	7 set
8 ocho	8 oito	8 huit
9 nueve	9 nove	9 nou
10 diez	10 dez	10 deu

Ռուսիներեն (իմ հավաքած)	Մոլդավան	Դակոտոման	Ռեստոտոման
1 un	uno	1 unu	1 un
2 doi	doy	2 doi	2 dus, doi
3 trei	tri	3 tri	3 treis, trei
4 patru	patro	4 pătru	4 kuater, kater
5 cinci	činč	5 činči	5 čunc
6 șase	șese	6 șas	6 sis, ses
7 șapte	șapte	7 șapte	7 set
8 opt	opte	8 opt	8 oig, ot
9 noua	noawe	9 nōa	9 nof, nov
10 zece	zēče	10 zēče	10 dieš

Է) ԲԱԼԹԻԿ ՃՅՈՒՂ

Հին պրուսերեն	Լիտվաներեն	Լատիշերեն
1 ains	1 ...	1 viens
2 dwai	2 dū, dvi	2 divi
3 tirts (3-րդ)	3 trys	3 trīs
4 kettwirts (4-րդ)	4 keturi	4 četri
5 piēncts (5-րդ)	5 penki	5 pleci
6 uschts (6-րդ)	6 šeši	6 seši
7 septmas (7-րդ)	7 septyni	7 septiņi
8 asmus (8-րդ)	8 aštu-ni	8 astoņi
9 newints (9-րդ)	9 devyni	9 deviņi
10 dessimpts	10 dešimt	10 desmit

բ) ՍԼԱՎՈՆԱԿԱՆ ՃՅՈՒՂ

ՀԱՐ.	Ռուսերեն
1	1 один
2 dŭva	2 два
3 trije	3 три
4 četyre	4. четыре
5 pětī	5 пять
6 šestī	6 шесть
7 sedmī	7 семь
8 osmī	8 восемь
9 devětī	9 девять
10 desetī	10 десять

Բելոռուսերեն	Ուկրաիներեն
1 адзін	1 одін
2 два	2 два
3 тры	3 три
4 чатыры	4 чотіри
5 пять	5 пять
6 шэсць	6 шість
7 сем	7 сім
8 восем	8 вісім
9 дзевяць	9 дэвять
10 дзесяць	10 дэсять

Բուլղարերեն	Հեկերեն
1 едѣнь	1 jeden
2 два	2 dva
3 три	3 trzy
4 чѣтири	4 czterі
5 петъ	5 pięć
6 шесть	6 sześć
7 сѣдемъ	7 siedem
8 осемъ	8 osiem
9 дѣветъ	9 dziewięć
10 дѣсетъ	10 dziesięć

Չեխերեն

- 1 jeden
- 2 dva
- 3 tři
- 4 čtyři
- 5 pět
- 6 šest
- 7 sedm
- 8 osm
- 9 devět
- 10 deset

Պոլարերեն

- 1 jádán
- 2 dávo
- 3 tārāi
- 4 cityr
- 5 pāt, pięc
- 6 sist
- 7 sídm
- 8 vūsm
- 9 dévāt
- 10 désāt, dziesięć

Կաշուրերեն

- 1 ledān
- 2 dva, dvé
- 3 trā
- 4 štērā
- 5 p'īnc (p'āc)
- 6 šesc
- 7 setmā (sedmā, sedām)
- 8 uosmā (uosem)
- 9 zevīnc (zevāc)
- 10 zesīnc (zesāc)

Սերերեն

- 1 jedan, jedna, jedno
- 2 два, две, два
- 3 три
- 4 четири
- 5 пет
- 6 шест
- 7 седам
- 8 осам
- 9 девет
- 10 десет

Սլովեներեն

- 1 èden
- 2 dva
- 3 trije
- 4 štirje
- 5 pēt
- 6 šest
- 7 sédem
- 8 ōsem
- 9 devēt
- 10 desēt

Սլովակերեն

- 1 jeden
- 2 dva
- 3 tri
- 4 štyri
- 5 pāt
- 6 šest
- 7 sedem
- 8 osem
- 9 devāt
- 10 desat

Սլովիցերեն

- 1 jāden
- 2 dva
- 3 trā
- 4 štērā
- 5 pjīnc
- 6 šiesc
- 7 sētem
- 8 vūosem
- 9 Zievjīnc
- 10 Ziesīnc

բ) ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՃՅՈՒՂ

Անգլերեն

- 1 one
- 2 two
- 3 three
- 4 four
- 5 five
- 6 six
- 7 seven
- 8 eight
- 9 nine
- 10 ten

Անգլոսաքսոներեն

(հին անգլերեն)

- 1 an
- 2 twézen
- 3 þrí
- 4 féower
- 5 fif
- 6 six
- 7 seofon
- 8 eahta
- 9 nizon
- 10 ty'n

Գերմաներեն

- 1 ein
- 2 zwei
- 3 drei
- 4 vier
- 5 fünf
- 6 sechs
- 7 sieben
- 8 acht
- 9 neun
- 10 zehn

Գոթերեն

- 1 ains
- 2 twai
- 3 þrija
- 4 fidwôr
- 5 fimf
- 6 saihs
- 7 sibun
- 8 ahtau
- 9 niun
- 10 taihun

Հրգ.

- ein
- zwêne
- drî
- feor, fior
- fimf
- sëhs
- sibun
- ahto
- niun
- zëhan

Դանիերեն

- 1 een
- 2 to
- 3 tre
- 4 fire
- 5 fem
- 6 seks
- 7 syv
- 8 otte
- 9 ni
- 10 ti

Հին իսլանդերեն

- 1 einn
- 2 tveir
- 3 þrír
- 4 fjórer
- 5 fimm
- 6 sex
- 7 sjau
- 8 átta
- 9 nio
- 10 tíó

Ն. Իսլանդերեն

- 1 einn
- 2 tveir
- 3 þrír
- 4 fjórir
- 5 fimm
- 6 sex
- 7 sjö
- 8 átta
- 9 níu
- 10 tíu

Հոլանդերեն (ֆլաման)

- 1 één
- 2 twee
- 3 drie
- 4 vier
- 5 vijf
- 6 zes
- 7 zeven
- 8 acht
- 9 negen
- 10 tien

Նորվեգերեն

- 1 en
- 2 to
- 3 tre
- 4 fire
- 5 fem
- 6 seks
- 7 syv
- 8 otte
- 9 ni
- 10 ti

Շվեդերեն

- 1 en
- 2 två
- 3 tre
- 4 fyra
- 5 fem
- 6 sex
- 7 sju
- 8 åtta
- 9 nio
- 10 tio

Ֆրիզերեն

- 1 an
- 2 twaier
- 3 trá
- 4 fjauwer
- 5 fiew
- 6 sêgs
- 7 saaven
- 8 aagt
- 9 njōgen
- 10 tien

Ժ) ԿԵԼՏԱԿԱՆ ՃՅՈՒՂ

Բրետոներեն

- 1 unan
- 2 deu
- 3 tri
- 4 plar
- 5 pémb
- 6 huèh
- 7 seih
- 8 eih
- 9 nàu
- 10 dec

Գալերեն

- 1 un
- 2
- 3 tri
- 4 pedwar
- 5 ...
- 6 chwech
- 7 ...
- 8 ...
- 9 ...
- 10 ...

Գաելյան

- 1 oino
- 3 tri
- 4 petor
- 5 pempe

Հին իռլանդերեն	Շոտլանդերեն	Վելշ welsh (կելտական)
1 òen	1 ane	1 un
2 dau	2 twa	2 dau
3 trì	3 thrie	3 trì
4 cethir	4 fower	4 pedwar
5 cōic	5 fyve	5 pump
6 sē	6 sax	6 chwech, xwēx, wex
7 seeht	7 seeven	7 saith
8 ocht	8 aucht	8 wyth
9 nōi	9 nine	9 naw
10 deich	10 ten	10 deg

Հնդեվրոպական նախնային

- 1 sems, smia, sem
- 2 dwō
- 3 treyes
- 4 kwetwor
- 5 penkwe
- 6 k'svek's
- 7 septm
- 8 ok'tō
- 9 newp
- 10 dékmp

2. ՍԵՄԱԿԱՆ ՀՆՏԱՆԻՔ

Ամհարա (եթովպիա)	Արաբերեն	Արամեերեն
1 and	1 aḥad	1 xaḥ
2 hulet	2 iḥnāni	2 tərēn
3 sost	3 ṭalāṭ	3 təlāṭ
4 arat	4 arba'un	4 arba'
5 amməst	5 xamsun	5 xameš
6 səddəst	6 sittun	6 šeḥ, šta
7 sāwat	7 sab'un	7 šəba'
8 səmmənt	8 ṭamānin	8 təmānē
9 zāt'ān	9 tis'un	9 təša'
10 assər	10 cašrun	10 'əsar

Ասուրերեն	Աղկադերեն	Հարեզերեն
1 ištēn	1 aš	1 'ahadū
2 šinā	2 min	2 kel'ē
3 šalaši	3 ešše	3 šalās
4 arba'i	4 šimu	4 arba'
5 xamši	5 iā	5 xames
6 šišši	6 āš	6 sessū
7 sibi	7 imina	7 sab'ū
8 samānē	8 ūssa	8 samānī
9 tiši	9 išimu	9 tes'ū
10 'ešri	10 gu	10 ašrū

Բերբերական (Աֆր.)

- 1 idj
- 2 sin
- 3 šarq
- 4 erba'
- 5 ħemsa
- 6 stta
- 7 sb'a
- 8 tmanla
- 9 ts'a
- 10 'ašra

Եբրայեցիներեն

- 1 eḥād
- 2 šəṇayim
- 3 šalōš
- 4 arba'
- 5 xāmeš
- 6 šeš
- 7 šeba'
- 8 šəṣmōnē
- 9 tēša'
- 10 'ešer

Եթովպացիներեն

- 1 'ahad
- 2 kəl'ē
- 3 salsatu
- 4 'arbā'tu
- 5 ħamsatu
- 6 sadsatu
- 7 sab'atu
- 8 samantu
- 9 təsa'atu
- 10 'asartu

Հարար (Եթովպիա)

- 1 ahad
- 2 kōt
- 3 šišti
- 4 harat
- 5 hammisti
- 6 siddisti
- 7 sabātti
- 8 sūt
- 9 zihṭān
- 10 assir

Մալթայի լեզու (Մալթա կղզ.) Միհրի (Հար. Արաբիա)

1 wiħad	1 ʔād
2 tneyn	2 ʔrû
3 tlēta	3 šelīt
4 erbāa	4 ārbaʻ
5 hamsa	5 ħayme
6 sitta	6 ħitt
7 sebāa	7 hōbaʻ
8 tmenia	8 ʔemōne
9 tīsāa	9 saʻ
10 āsra	10 ōšer

Նաբաթերեն

Շաուրի (Պարսից ծոց)

1 ħd	1 ʔad
2 תדין trin	2 tro
3 תלת tlt	3 ʔaʔét
4 arbʻ	4 arbóʻt
5 ħmš	5 ħonš
6 שש st	6 ištīt
7 šbʻ	7 šbeʻt
8 תשונא tmuna	8 ʔinft
9 תשע tsʻ	9 tsāyʻt
10 'šr	10 'ašerft

Սամարերեն

Սոբոթրի (Հար. Արաբիա)

1 áad	1 ʔad
2 šénem	2 tro
3 šélaš	3 qādehe
4 ārba	4 arbāʻah
5 ámmêš	5 ħāmoš
6 šeš	6 ħítteh
7 šáva	7 ħibeʻeh
8 šamána	8 teméneh
9 tíša	9 séʻeh
10 āšar	10 'ešéreh

Տիգրե	Տիգրե, տիգրինա (եթովպ.)
1 uoro	1 ḥadè
2 cālot	2 klettè
3 sōlōs	3 šelestè
4 arbā	4 'arba'ētè
5 hammes	5 ḥamuštè
6 ses	6 šeddōštè
7 sabhú	7 šobē'attè
8 soman	8 šommontè
9 see	9 tēšēattè
10 assar	10 'aššertè

Փյունիկերեն

1 אַךְ axd	
2 שָׁנָם snm	
3 שֵׁשׁ sls	
4 אַרְבַּע arb'	
5 לֶחֶם xms	(նոր պյուն. עֵשׂ עms)
6 לֶבֶשׁ sb'	
7 שֹׁכֵעַ sb'	
8 —	չի ավանդված
9 —	չի ավանդված
10 עֶשֶׂר համ Եֶמֶר	
'sr	'sr
(նոր պյուն. עֶשֶׂר 's'r)	

3. ՔԱՄՅԱՆ ՀՆՏԱՆԻՔ

(բերբեր, բուշյան)

Եգիպտացերեն	Հպտիերեն
1 w'	1 oya
2 šnw	2 snay
3 ḥmt	3 šomənt
4 fdw	4 ftooy
5 diw	5 toy
6 šrśw	6 sooy
7 šfḥ	7 sašəf
8 ḥmn	8 šmoyṇ
9 pśd	9 psit
10 md	10 met

Աֆար (բաժյան)

- 1 inik
- 2 nammā
- 3 sidōh
- 4 faráy
- 5 kōnōyū
- 6 laháy
- 7 maləhēny
- 8 bahārā
- 9 sagālā
- 10 tābanā

Աֆար (եթովպիա) ալ բարբառ

- 1 ti, wili
- 2 namāyā
- 3 sidáhū
- 4 faráy
- 5 kōn, kōnōwū
6. laháy
- 7 malehán
- 8 bahārā
- 9 sagál
- 10 tábana

Բարեա

- 1 doko, toko
- 2 arega
- 3 sane
- 4 šone
- 5 oita
- 6 data
- 7 jariga
- 8 dissena
- 9 lefétemada
- 10 lefek

Բանկետո (եթովպիա)

- 1 fättān
- 2 namā
- 3 havyzzā
- 4 oydda
- 5 išin
- 6 lehē
- 7 tabzā
- 8 lamakay
- 9 sagál
- 10 tabā

Բեդաուե

- 1 éngal, gāl
- 2 mállō
- 3 emhày
- 4 fađig
- 5 ay
- 6 āsa-ugúl
- 7 āsa-rāma
- 8 as-emhày
- 9 aš-šadig
- 10 tamín

Բերբերական (Շիլհի)

- 1 jān
- 2 sin
- 3 krad
- 4 kuz
- 5 summus
- 6 sddis
- 7 ssā
- 8 tam.
- 9 tza
- 10 merāu

Մալոկկոյի բերբերներն Բիլին (եթովպիա)

1 idj	1 la
2 sin	2 lañā
3 šard	3 saḡuā
Թեաքյալը արաբ.	4 saǰā
	5 ankuā
	6 wālta
	7 lañata
	8 saḡuata
	9 sassā
	10 šika

Գալլա (եթովպիա)

1 toko
2 lama
3 sadi
4 afūr
5 šan
6 ǰā
7 torba
8 sadeit
9 sagal
10 kodán

Ջանգերո (եթովպիա)

1 issō
2 hep
3 kēz
4 ačēč
5 uč
6 issun
7 nāfun
8 nangerin
9 izgin
10 assir

Ջախսս (եթովպիա)

1 bizzō
2 nām
3 hayts
4 oyt
5 išič
6 izup
7 lōp
8 lakkuč
9 tsingō
10 tām

Կաֆա (եթովպիա)

1 ikka
2 guttā
3 kǰā
4 aǰdā
5 uǰā
6 síritā
7 sabāta
8 šimintā
9 yǰtiya
10 āzera

Կուլնամա (Եթովպիա)

Գհաու (Բերբեր.)

1 élla	1 iien
2 bäre	2 sin
3 saddé	3 keradh
4 sallé	4 okkoz
5 kussūme	5 sémmus
6 kōn-t'-élla	6 sedhis
7 kōn-te-bäre	7 sa
8 kōn-te-saddé	8 tam
9 kōn-te-sallé	9 teza
10 kōl-lākada	10 merau

Շոազալա (Եթովպիա)

Սահո (Եթովպիա)

1 toko	1 inīk
2 lama	2 lamma
3 sadi	3 adōh
4 afur	4 afār
5 šan	5 kōn
6 ʕa	6 lēh
7 torba	7 maləhēn
8 sade	8 baḥār
9 sagali	9 sagāl
10 kuda	10 tāmman

Սարրա (Եթովպիա)

Տուարեգ (Աֆր. բերբեր.)

1 issā	1 iien
2 nantā	2 sin
3 kezā	3 keradh
4 obdā	4 okkoz
5 uččā	5 semmus
6 safun	6 sedis
7 lapun	7 essaa
8 nandirsā	8 ettam
9 bizā	9 tezzaa
10 tantsā	10 merau

4. ԱՅՐԻԿՑԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ

<i>Առնի (Աֆրիկա)</i>	<i>Ադան-մե (Աֆրիկա)</i>
1 ko, ku, kɔ, ku	1 kake
2 nyo, enua, nya	2 enyo
3 esa, nsa, nsə	3 ete, ete
4 na, ena, nə	4 eue, ewe
5 nu	5 énuo
6 esya, nsya, nsə	6 ekpa
7 nso, eso	7 kpago (6.1)
8 motyne, mokue, mókñe	8 kpanyo (6.2)
9 ngora, eɣwara, ɔgorə	9 ne, nē
10 buru	10 nyɔma (2.5 ?)
 <i>Ահլա (Աֆրիկա)</i>	 <i>Ակասեկե (Աֆրիկա)</i>
1 ili	1 okolo, oba
2 iwa	2 bele
3 ita	3 heta
4 alā	4 bena
5 uto	5 beno
6 ugo	6 belobe
7 uzoni	7 belole
8 umámíla	8 bini
9 ukali	9 bowe
10 owu	10 pui
 <i>Ակրա կամ դա (Աֆրիկա)</i>	 <i>Աշանտի կամ չի (Աֆրիկա)</i>
1 eko	1 ekō
2 enyo	2 enu
3 ete	3 esa, esə
4 edfe	4 anañ, nañ
5 enumo	5 anum, num
6 ekpa	6 asiá
7 kpawo	7 asoñ, asoñ
8 kpanyo	8 awotwye, awokue
9 nēhū	9 akroñ
10 nyoñma	10 edú

Ազանդե կամ նիամ-նիամ Բադերի (Աֆրիկա)

1 sa	1 kede
2 uwe	2 sap
3 biyata	3 muta
4 biyama	4 so
5 biswe	5 mi
6 " beti sa	6 miga
7 " " uwe	7 chidi
8 " " biyata	8 marta
9 " " biyama	9 doso
10 bawe	10 duk-keme

Բակելե ((Աֆրիկա)

1 yiwata
2 biba
3 bilali
4 binai
5 bitani
6 bitani na yiwoto
7 " na biba
8 " " bilali
9 " " binai
10 diom

Բամբարա (Աֆրիկա)

1 kili
2 fula
3 saba
4 nani
5 dulu
6 woro
7 volonula (2+5)
8 segi
9 kononto
10 tan

Բանդա (Աֆրիկա)

1 bali, bari
2 bisi, bissi
3 vota
4 vana, vona
5 mindu, mintu
6 " d'aman bali
7 " " enži
8 " kwo te e vot
9 " kwe vana
10 morofo, morfu

Բարի (Աֆրիկա)

1 tu
2 öri
3 ĵala
4 unguan
5 kanat
6 buker
7 burya
8 budök
9 bunguan
10 puök

Բասա (Աֆրիկա)

- 1 -ada
- 2 -a(ba)
- 3 -aʒ
- 4 -nʒ
- 5 -tan
- 6 -sámal
- 7 -sambog
- 8 juem
- 9 bō
- 10 jom

Բենդա (Աֆրիկա)

- 1 paka
- 2 ibali
- 3 ilalu
- 4 inai
- 5 itanu
- 6 utoba
- 7 hambwedi
- 8 loambi
- 9 ibua
- 10 dyom

Բիշարի (Աֆրիկա)

- 1 éhgal
- 2 málo
- 3 mehéi
- 4 fádig
- 5 ey
- 6 ásagur
- 7 asáramā
- 8 ásimhei
- 9 ášedik
- 10 támen

Բո. կամ բանկոն (Աֆրիկա)

- 1 kya
- 2 ba
- 3 bia
- 4 binan
- 5 bitan
- 6 bisama
- 7 nyambwé
- 8 mūām
- 9 kibō
- 10 ibom

Բոնգոլ (Աֆրիկա)

- 1 gudī
- 2 alī
- 3 ʒalub
- 4 ʒoʒole
- 5 īboh gudī } **ձեռք չի**
- " bentī }
- 6 ībon engele gudī
- 7 " " alī
- 8 " " ʒalub
- 9 " " ʒoʒole
- 10 " alalī **ձեռք երկու**

Դագոմբա (Աֆրիկա)

- 1 yini, ye
- 2 àyi
- 3 áta
- 4 ánahe
- 5 ánu
- 6 áyobu, agobu
- 7 áyopoi, apwe
- 8 anī
- 9 awóe, nivi
- 10 pia, piya

Դահոմե կամ ֆոնգհե

(Աֆրիկա)

- 1 dokpo, de
- 2 we
- 3 ato, ʔto
- 4 ene
- 5 ató, atɔ
- 6 aize
- 7 tewe
- 8 tato, tətɔ
- 9 tene (5+4)
- 10 wo

Դիուլա (Աֆրիկա)

- 1 kere, kele
- 2 fira,
- 3 sawa
- 4 nāni
- 5 lūrɪ
- 6 wɔrɔ
- 7 wolo-mwla; woromvla
- 8 syēgi
- 9 korondo, konondo
- 10 tā

Դինկա (Աֆրիկա)

- 1 tok
- 2 rɔu
- 3 dyak
- 4 nguan
- 5 wdyɛʒ (5+1)
- 6 wdetem (5+1)
- 7 wderɔu (5+2)
- 8 bêt
- 9 wde-nguan (5+4)
- 10 wtyer (5×2)

Էլե (Աֆրիկա)

- 1 deka de
- 2 eve
- 3 eto
- 4 ene
- 5 ato
- 6 ande, ade
- 7 andre, adre, adede (6+1)
- 8 enyi (4+4)
- 9 enyide, asideke (8+1)
- 10 ewó

Ֆանտի (Աֆրիկա)

- 1 eko, ekū
- 2 ebien, enū
- 3 ebyasa, nsā
- 4 anan, unan
- 5 enum, nnum
- 6 esinya, nsia
- 7 eson, nson
- 8 awoči, nwoči
- 9 akono
- 10 idu

Քու (Աֆրիկա)

- 1 kere, kede, hida, hila, do
- 2 firi, fiddi, fele, vere, fie
- 3 sakha, dzawa, gyaba, ya
- 4 nani, na
- 5 suli, sulu, ndolu, lolu
- 6 ngo-hita, wo—ita...
- 7 solo—fere, sulu—fide..:
- 8 solo—ma—sakha, ngo--sagba
- 9 solo—ma—nani...
- 10 fu, nafu, pu...

Գան (Accra)

- 1 eko
- 2 enyo
- 3 etɛ
- 4 edfe
- 5 enumo
- 6 ekpa
- 7 kpawo
- 8 kpanyo
- 0 nehɔ
- 10 nyoma

Գանդ (Աֆրիկա)

- 1 ačel
- 2 aryor
- 3 adek
- 4 aɲwen
- 5 abič
- 6 abičel (5+1)
- 7 abiro (5+2)
- 8 aboro
- 9 abunwen (5+4)
- 10 apar, dak

Գրանդե (սալանդա)

- 1 uli
- 2 aɲu
- 3 asa
- 4 ana
- 5 anu
- 6 atye
- 7 atyino
- 8 abrua
- 9 akpana
- 10 kudu

Գոլո (Աֆրիկա)

- 1 gun
- 2 tiel
- 3 täl, ta
- 4 tina
- 5 nono
- 6 „ dze gun
- 7 „ tiel
- 8 „ täl
- 9 „ tina
- 10 zia

Գանդ
(Աֆրիկա)

- 1 eko
- 2 eno
- 3 esa
- 4 ena
- 5 enu
- 6 esie
- 7 sieno
- 8 ekwe
- 9 kweba
- 10 idu

Գուրմա (Աֆրիկա)

- 1 yendo
- 2 bona—lee
- 3 bona—ta
- 4 bona—na
- 5 bona—mu
- 6 bona—luaba
- 7 „ —lele
- 8 „ —ni
- 9 „ iya
- 10 „ piega

Հաուսա (Աֆրիկա)

- 1 daia
- 2 bivu
- 3 ukko
- 4 fudo
- 5 biar
- 6 šidda
- 7 bokkoi
- 8 tokkoz
- 9 tara
- 10 goma

Իբո (Աֆրիկա)

- 1 ofu
- 2 iboa
- 3 ito
- 4 ino
- 5 ise
- 6 isi
- 7 isa
- 8 isato
- 9 itenani
- 10 ili

Կանդի

- 1 dian
- 2 dišin
- 3 karad
- 4 ndukos
- 5 sumos
- 6 sises
- 7 isa
- 8 itang
- 9 tisa
- 10 marau

Կավիրունդո

- 1 ašiel
- 2 ario
- 3 adēg
- 4 agnuwen
- 5 abirio
- 6 awišel
- 7 —
- 8 —
- 9 —
- 10 apare

**Կաիդի—կանեմբու
(Աֆրիկա)**

- 1 tulio
- 2 yindi
- 3 yaku
- 4 deu
- 5 vû, û
- 6 araku
- 7 tulur
- 8 vusuku
- 9 lār
- 10 meū

**Կամուրի (Bornu)
(Աֆրիկա)**

- 1 tiló
- 2 ndi
- 3 yásku, yasgo
- 4 dégu
- 5 ūgu
- 6 arāsku, rasgo
- 7 tulur
- 8 wúsku, usku
- 9 legār
- 10 mégu

**Կորանա
(Հար. Աֆրիկա)**

- 1 | ui
- 2 | am
- 3 | nona
- 4 haka
- 5 goro
- 6 | nan
- 7 haū—kx'ū
- 8 || xaisi
- 9 guēsi
- 10 tjisi

Կարկառ

- 1 tãn
- 2 fēde
- 3 saba
- 4 nān
- 5 dōlu
- 6 dōl mai da
- 7 „ „ fēde
- 8 „ „ saba
- 9 „ „ nān
- 10 pūi

Հոնգոնե

- 1 tekū
- 2 ksde
- 3 gachkir
- 4 gadi
- 5 sesi
- 6 venachkir
- 7 katul
- 8 venyade
- 9 dischien
- 10 chkan

Հոտուկո (Աֆրիկա)

- 1 abōti
- 2 aréga
- 3 kunīgo
- 4 āngwan
- 5 miyat
- 6 ille
- 7 ghótarek
- 8 ghotókunik
- 9 ghótongwan
- 10 tãman

Մանդարա

- 1 pale
- 2 bua /
- 3 keye
- 4 ufade
- 5 ildebe
- 6 unkohe
- 7 wuye
- 8 tise
- 9 masilmane
- 10 išumi

Մա՛րբիա (Աֆրիկա)

- 1 čen
- 2 fal
- 3 tar
- 4 na
- 5 tin
- 6 ténzén
- 7 tofal
- 8 tendal
- 9 tarana
- 10 yola

Մանդինգ (Աֆրիկա)

- 1 kele
- 2 fila
- 3 saba
- 4 nāni
- 5 lūlu
- 6 wōro
- 7 wōro—mfila
- 8 segi
- 9 hononto
- 10 tā

Մենդե (Աֆրիկա)

- 1 yela
- 2 fele
- 3 sawa
- 4 nani
- 5 lolu
- 6 woita
- 7 wofula
- 8 wayakpa
- 9 tau
- 10 pu

Միմի (Աֆրիկա)

- 1 ulun
- 2 soen
- 3 zalkun
- 4 kindoi
- 5 raikun
- 6 šara
- 7 sarkai
- 8 algun
- 9 šu
- 10 sāya

Մինիանկա (Աֆրիկա)

- 1 noni
- 2 šun
- 3 tanri
- 4 tišyere
- 5 kankuro (բոռնյա)
- 6 guāni
- 7 guārašun
- 8 guāratani
- 9 guārašyere
- 10 ke

Մյունգլե (Աֆրիկա)

- 1 mari
- 2 mbani
- 3 tyaro
- 4 nai
- 5 tani
- 6 orowa
- 7 oragenu
- 8 nanai
- 9 inagomi
- 10 igomi

Մուսուկ

- 1 kedai
- 2 silú
- 3 hu
- 4 pudu
- 5 šim
- 6 šara
- 7 mukezak
- 8 metuš
- 9 dékela
- 10 dógo

Նավուրի

nawuri (Աֆրիկա)

- 1 oko
- 2 eñō
- 3 esa
- 4 ena
- 5 inu
- 6 isie
- 7 isuno
- 8 ibrua
- 9 ekpano
- 10 kudu

Նաա (Գոնջա)	Նուրիերեն (Աֆրիկա)	Նուրիերեն (Ճանուկիերի լեզվով)
1 koko	1 ben	1 berañ
2 anyu	2 òren	2 orañ
3 asa	3 tɛduñ	3 ortúñ
4 ana	4 kemiñen	4 kûekñañ
5 anu	5 tişin	5 kulum—bogol
6 asi	6 kwarden	6 tòdera
7 asuno	7 kwâlān	7 kelike
8 adubrua	8 éddin	8 kuduñ kuduni
9 akuno	9 wēn	9 démbil
10 kudu	10 būren	10 dōhor

Նձիմա (Աֆրիկա)

- 1 ekū
- 2 nwiō
- 3 nsā
- 4 nnā
- 5 nnu
- 6 nsīā
- 7 nsū
- 8 moče
- 9 ngwanla
- 10 buru

Օւո (Աֆրիկա)

- 1 weku
- 2 etke
- 3 karewe
- 4 etke so etke
- 5 mete jane

Փոյլ, ֆուլա (Աֆրիկա)

- 1 go, goto
- 2 didi, dido
- 3 tati, tato
- 4 nai, nay
- 5 dyoi, djoy
- 6 dʒoe—go, djeg 5+1
- 7 „ —didi, djedidi.
- 8 „ —tati, djetati.
- 9 „ —nai, djenay
- 10 ɕapo, sapo

Սարա sara (Աֆրիկա)

- 1 kede
- 2 sib, sab
- 3 muta
- 4 so
- 5 mi
- 6 miga
- 7 sidi
- 8 marta
- 9 doso
- 10 dukkeme

Սերեր (Աֆրիկա)

- 1 leng
- 2 dik
- 3 tadik
- 4 nadik
- 5 betik
- 6 betu fa leng (5+1)
- 7 betu fa dik
- 8 " " tadik
- 9 " " nadik
- 10 harbahay

Սոնգհաի (տիմբուկտու)
(Աֆրիկա)

- 1 afo
- 2 ahinka
- 3 ahinju
- 4 ataki
- 5 igu
- 6 idu
- 7 idj
- 8 yaha
- 9 yagga
- 10 awuai

Սոնինկե (Աֆրիկա)

- 1 bani
- 2 fillo
- 3 sikko
- 4 narhato
- 5 kargo
- 6 tunu
- 7 nyeru
- 8 segu
- 9 kabu
- 10 —

Շիլուկ (Աֆրիկա)

- 1 akyel
- 2 aryau
- 3 adek
- 4 anwen
- 5 abiç
- 6 abikyel (5+1)
- 7 abiryau
- 8 abidek
- 9 abinwen
- 10 pyaro

Տամաշեկ (Աֆրիկա)

- 1 iien
- 2 sin
- 3 keradh
- 4 okkoz
- 5 semmus
- 6 sedis
- 7 essaa
- 8 ettam
- 9 tezkaa
- 10 merau

Տեդա (Աֆրիկա)

- 1 toro
- 2 chu
- 3 agozo
- 4 tozo
- 5 to
- 6 disi
- 7 turrezio
- 8 oso, yūsu
- 9 isi, yese
- 10 murdo

Տորոտե (Աֆրիկա)

- 1 teba
- 2 bele
- 3 beta
- 4 bena
- 5 du^hmō
- 6 bello
- 7 bellole
- 8 benni
- 9 dowo
- 10 salā

Տուրհանա (Աֆրիկա)

- 1 epei
- 2 ari
- 3 uni
- 4 omwon
- 5 akhan, ngan
- 6 akhan ka pei
- 7 " " ari
- 8 " " uni
- 9 " " omwon
- 10 tomon, ng'tomon

Վադուֆի (Աֆրիկա)

- 1 ob, nabo
- 2 arre
- 3 uni
- 4 oton
- 5 imiet
- 6 ille
- 7 mabšana
- 8 isiet
- 9 sāl
- 10 tomon

Վաի կամ Վեի (Աֆրիկա)

- 1 dondo
- 2 fera
- 3 sagba
- 4 nani
- 5 sōru
- 6 sūndondo (5 . 1)
- 7 sūmfera (5 . 2)
- 8 sūnsagba (5 . 3)
- 9 sūnnāni (5 . 4)
- 10 tan

Վուլոֆ (Աֆրիկա)

- 1 bèn
- 2 nyār
- 3 nyèt
- 4 nyènt
- 5 dyūrom
- 6 " —bèn
- 7 " —nyār
- 8 " —nyèt
- 9 " —nyènt
- 10 fuk

Յորուբա (Աֆրիկա)

- 1 eni
- 2 eji
- 3 etta
- 4 erin
- 5 arun
- 6 eiffa
- 7 eje
- 8 ejo
- 9 essan
- 10 ewa

Սուդանական նյութ

Բանա (Սուդան)

- 1 tum
- 2 ma
- 3 hidi
- 4 fidi
- 5 fašch
- 6 karkia
- 7 zidia
- 8 kelafanti
- 9 thēne
- 10 dógo

Բանանա (Սուդան)

- 1 tū
- 2 mbà
- 3 hindi
- 4 fidi
- 5 fàš
- 6 kárgáyá
- 7 kidisia
- 8 akéláfandi
- 9 šèné
- 10 dogo

Բարեին (Սուդան)

- 1 fani
- 2 sidi
- 3 subu
- 4 fudu
- 5 dausu
- 6 dsumáui (5+1)
- 7 desmsidi (5+2)
- 8 desumsubu (5+3)
- 9 desumfudu (5+4)
- 10 kur

Բարգու (Աֆրիկա, Սուդան)

- 1 tia
- 2 yīru
- 3 ita
- 4 nné
- 5 nobu
- 6 nobu ga tia
- 7 " " yīru
- 8 " " ita
- 9 " " ne
- 10 wōkulu

Բադա (Սուդան)

- 1 gutà
- 2 bagé
- 3 makenà
- 4 fōra
- 5 jufa
- 6 kwānge
- 7 brfunga
- 8 tikisa
- 9 thi
- 10 mūnge

Բորի (Սուդան)

- 1 pole
- 2 fēn
- 3 tān
- 4 nān
- 5 cēno
- 6 jido
- 7 joroš
- 8 nanān
- 9 leskelén
- 10 ra

Բուա (Սուդան)

- 1 gúlu
- 2 ili
- 3 ter
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8 fògona
- 9 lùrlur
- 10 hùlil

Բուդուճա (Սուդան)

- 1 kette
- 2 kî
- 3 kâkenne
- 4 hāyāi
- 5 sinji
- 6 hārake
- 7 tulor
- 8 foku
- 9 hiliġar
- 10 hākan

Ֆալի (Սուդան)

- 1 polo
- 2 tsuk
- 3 tan
- 4 fo
- 5 kerāu
- 6 yidā
- 7 joróš
- 8 nanān
- 9 kaskam polo
- 10 rā

Ֆանտի (Սուդան)

- 1 ikúr
- 2 ábfén
- 3 abi'ásá
- 4 anān
- 5 anúm
- 6 asi'a
- 7 asu'ón
- 8 awokwí
- 9 akúnú
- 10 adú

Գաբրի (Սուդան)

- 1 penā
- 2 saa
- 3 subu
- 4 porin
- 5 bai
- 6 jis
- 7 jurgum
- 8 margum
- 9 tigesu
- 10 moid

Գուլի (Սուդան)

- 1 mūn
- 2 hē
- 3 cuba
- 4 uorí
- 5 using
- 6 wugi
- 7 dagsuba
- 8 uāruar
- 9 sāmen
- 10 koār

Դուլֆեի (Սուդան)

- 1 enté
- 2 ə́á
- 3 ankra
- 4 gandé
- 5 aínse
- 6 frékra
- 7 tulúr
- 8 fregandé
- 9 diaña
- 10 kán

Կաբա (Սուդան)

- 1 pena
- 2 suo
- 3 sabu
- 4 porí
- 5 bai
- 6 ji
- 7 jurugum
- 8 margum
- 9 tegesu
- 10 guara

Կենյա (Սուդան)

- 1 kadàng
- 2 dío
- 3 moto
- 4 sō
- 5 nī
- 6 netge
- 7 cili
- 8 marta
- 9 jerni
- 10 zeg

Կոկե (Սուդան)

- 1 barak
- 2 tēdi
- 3 tēri
- 4 hār
- 5 tisó
- 6 dipsīl
- 7 tiglén
- 8 ḥorhor
- 9 jār
- 10 dog

Կուկա (Սուդան)

- 1 fene
- 2 rio
- 3 mata
- 4 sō
- 5 mui
- 6 maša
- 7 seli
- 8 rata
- 9 rufu
- 10 sī

Կուկունդ (Սուդան)

- 1 turám
- 2 mbà
- 3 hindi
- 4 fidi
- 5 waš
- 6 kareia
- 7 kidesia
- 8 kelàfti
- 9 sénga
- 10 dògo

Կուճրա (Սուդան)

- 1 kogui
- 2 jo
- 3 mutà
- 4 sō
- 5 mīna
- 6 mehé
- 7 síre
- 8 sòso
- 9 ndógo
- 10 kòto

Կուսերի (Սուդան)

- 1 segedi
- 2 kitio
- 3 kākṛ
- 4 kāde
- 5 sesi
- 6 wukākṛ
- 7 kātr
- 8 vrēkāde
- 9 nūrgé
- 10 kán

Կուսասի (Սուդան)

- 1 yen
- 2 ayi
- 3 ta
- 4 nase
- 5 nu
- 6 yuabo
- 7 eyopoe
- 8 enii
- 9 wayi
- 10 pi—ga

Լամե (Սուդան)

- 1 do
- 2 wobu
- 3 hinzi
- 4 fodi
- 5 war
- 6 kanki
- 7 sieda
- 8 cióobo
- 9 cefodo
- 10 go

Մանգրայ (Սուդան)

- 1 bom
- 2 bàte
- 3 bisá
- 4 biná
- 5 bizápe
- 6 bigllo
- 7 táraná
- 8 foliná
- 9 zabóm
- 10 sódom

Մասա (Սուդան)

- 1 du
- 2 ajī
- 3 atā
- 4 andá
- 5 anoé
- 6 mianangócl
- 7 bēlar
- 8 timál
- 9 namadū
- 10 auōl

Մատա (Մուդան)

- 1 pónge
- 2 bóge
- 3 sóa
- 4 nā
- 5 tibuī
- 6 jira
- 7 hānam
- 8 hilma
- 9 káoa
- 10 ikóle

Մողդեղ (Մուդան)

- 1 min
- 2 rat
- 3 sbai
- 4 udai
- 5 uim
- 6 sidē
- 7 bugur
- 8 kauda
- 9 budabua
- 10 rugúa

Մուբի (Մուդան)

- 1 finét
- 2 sīr
- 3 súbā
- 4 fādā
- 5 hijā
- 6 istālā
- 7 bēsīr
- 8 fárbāt
- 9 férbinl
- 10 kúrúk

Մունդանդ (Մուդան)

- 1 wānu
- 2 guá
- 3 sai
- 4 nai
- 5 dápe
- 6 lé
- 7 ering
- 8 náma
- 9 dōrang
- 10 jéma

Մուզդու (Մուդան)

- 1 dai
- 2 xilu
- 3 hū
- 4 púdu
- 5 sim
- 6 sára
- 7 mugezák
- 8 mītulš
- 9 tikila
- 10 ndogo

Մուզդուս (Մուդան)

- 1 dega
- 2 hujú
- 3 hūang
- 4 fūdi
- 5 hrai
- 6 hrdiga
- 7 mādi
- 8 hasgang
- 9 hrfdi
- 10 gúru

Նանգիրե (Սուդան)

- 1 pená
- 2 suo
- 3 sab
- 4 pori
- 5 bai
- 6 menang
- 7 madai
- 8 pórbanda
- 9 jelle
- 10 góra

Նիեիիմ (Սուդան)

- 1 buru
- 2 ndiri
- 3 teri
- 4 néni
- 5 luni
- 6 tar
- 7 longa
- 8 turneni
- 9 onosú
- 10 hullúr

Նդաղարա (Սուդան)

- 1 kiri
- 2 iyu
- 3 ata
- 4 òru
- 5 išibe
- 6 „ alikiri (5+1)
- 7 „ alilyu (5+2)
- 8 „ allata (5+3)
- 9 „ aliòru (5+4)
- 10 ngbó

Պագուկո (Սուդան)

- 1 boktera
- 2 ezera
- 3 makera
- 4 ofada
- 5 zama
- 6 mokūa
- 7 madufa
- 8 eza
- 9 metecar
- 10 xima

Սոկորո (Սուդան)

- 1 kéti, kéri
- 2 mōru
- 3 súba
- 4 pāda
- 5 biya
- 6 bēbōnī
- 7 bēmōdu
- 8 bējiba
- 9 bēfada
- 10 òraga

Սոմբաի (Սուդան)

- 1 mon
- 2 sir
- 3 súbu
- 4 wódī
- 5 jī
- 6 déna sir (+2)
- 7 déna súbu (+3)
- 8 déna gúbī
- 9 déna men (+1)
- 10 moj

Շոհ (Սուդան)

- 1 nte
- 2 ansí
- 3 ankro
- 4 gade
- 5 sesi
- 6 seskote (5+1)
- 7 tulur
- 8 gadégadē (4,4)
- 9 deatala
- 10 kang

Տուբուրի (Սուդան)

- 1 múná
- 2 bási
- 3 sóabe
- 4 uāda
- 5 uīdu
- 6 kāngi
- 7 sēda
- 8 aségen
- 9 tambala
- 10 hór

Վանդալա (Սուդան)

- 1 mtakwé
- 2 bùà
- 3 kījé
- 4 úfádé
- 5 izebe
- 6 uək wété
- 7 vūyě
- 8 tīsè
- 9 māsélmánè
- 10 kèlàwà

Բամուո ճյուղ

Ասու

- 1 -mwe
- 2 -iri
- 3 -tatu
- 4 -ne
- 5 -sano
- 6 tandatu
- 7 mfuṅgate
- 8 mnane
- 9 kenda
- 10 ikumi

**Բիրա
(Աֆրիկա)**

- 1 ngilini
- 2 bali
- 3 salo
- 4 ine
- 5 tano
- 6 madia
- 7 lalodu
- 8 lalo
- 9 sobya
- 10 kumi

Ձառու

- 1 mosi
- 2 yeri
- 3 tatu
- 4 wane
- 5 sano
- 6 tandatu
- 7 fungate
- 8 nane
- 9 kenda
- 10 ikumi

Չիլուբա

(Կոնգո)

- 1 mwe
- 2 bidi
- 3 satu
- 4 nayi
- 5 tanu
- 6 sambombo
- 7 mwanda mutekete
- 8 " mukulu
- 9 čitema
- 10 -kumi

Չիլիկա

- 1 imòdzi
- 2 zìḽiri
- 3 zítátu
- 4 zináyì
- 5 zisanu
- 6 " ni imòdzi
- 7 " " zìḽiri
- 8 " " zítátu
- 9 " " zináyì
- 10 k'úmi

Չինսենդա, Նսենդա,

(տես սենդա)

- 1 čimo
- 2 viwiri
- 3 vitatu
- 4 vine
- 5 visano
- 6 " na čimo
- 7 " " viwiri
- 8 " " vitatu
- 9 " " vine
- 10 kumi

Իբո

Ինամվանդա
(Աֆրիկա)

- 1 otu
 - 2 aboa
 - 3 ato
 - 4 ano
 - 5 ise
 - 6 isi
 - 7 asa
 - 8 asato
 - 9 iteghete
 - 10 iri
- 1 -ńga
 - 2 villi
 - 3 thathu
 - 4 ni
 - 5 sano
 - 6 muthanda
 - 7 munenulambali
 - 8 khianane monsi
 - 9 mufindakhambali
 - 10 ikumi

Ջադդա

- 1 mu
- 2 -vi
- 3 -raṛu
- 4 -na
- 5 -tanu
- 6 -ṛandaṛu (3+3)
- 7 mfuńgaḽe
- 8 nyanya (4+4)
- 9 kēnda
- 10 ikumi

Քաֆիր (բանտու)

- 1 nye
- 2 bini
- 3 tatu
- 4 ne
- 5 hlanu
- 6 tandatu
- 7 xenxe
- 8 bozo
- 9 toba
- 10 šumi

Կազուլու (բանտու)

- 1 mosi
- 2 kaidi
- 3 kadatu
- 4 kane
- 5 kasano
- 6 mtandatu
- 7 mfungati
- 8 mnana
- 9 kenda
- 10 ikumi

Կամբա (բանտու)

- 1 mondi
- 2 keri
- 3 kadatu
- 4 kana
- 5 kat'ano
- 6 t'andatu
- 7 monza
- 8 nyanya
- 9 kenda
- 10 ikumi

Կարանգա (բանտու)

- 1 poši
- 2 piri
- 3 tatu
- 4 ši-na
- 5 šanu
- 6 tanatu
- 7 ši-nomwe
- 8 ru-sere
- 9 pfumbamwe
- 10 gumi

Կենյան կամ նյանգ (բանտու)

- 1 mot
- 2 pae
- 3 dat
- 4 nui
- 5 tae
- 6 tandat
- 7 tanddamot (6+1)
- 8 nen
- 9 nenenamot (8+1)
- 10 byō

Կիկամի (բանտու)

- 1 mše
- 2 wiri
- 3 datu
- 4 nne
- 5 sano
- 6 mtanda
- 7 mfungate
- 8 mnane
- 9 kenda
- 10 ikūmi

Կրկույու	Կրժականդե (բանտու)	Կրնդա (Աֆրիկա)
1 imwe	1 mo	1 pamato
2 igere	2 wili	2 veli
3 itato	3 tatu	3 datu
4 inya	4 mčēčē	4 ni
5 isano	5 nyhano	5 hano
6 itandato	6 „ na-mo	6 ntanatu
7 mgwanja	7 „ „ wili	7 lekelakupamato
8 inyanya	8 „ „ tatu	8 nana
9 kenda	9 „ „ mčēčē	9 budikakupamato
10 ikumi	10 likumi	10 kitsigo

Կրնյամուեսի (բանտու)	Կոնգո (բանտու)
1 ssolo	1 moxi
2 wiri	2 ole
3 yatu	3 tatu
4 wanne	4 ya
5 nhānu	5 tanu
6 mkaga կամ ssati	6 sambanu
7 pungati	7 nsambwadi
8 nane	8 nana
9 keuda	9 vwa
10 ikumi	10 kumi

Կալա (բանտու)	Կուզանդա	Կունյորո (Աֆրիկա)
1 mo	1 mu	1 omu
2 wili	2 biri	2 babiri
3 tatu	3 satu	3 basatu
4 nne	4 na, nya	4 bana
5 sano	5 tano	5 batano
6 sano ne mo	6 mukaga	6 omukaga
7 sano ne wili	7 mu-samvu	7 omusanju
8 „ „ tatu	8 mu-nana	8 omunana
9 „ „ nne	9 mwenda	9 omwenda
10 ikumi	10 kumi	10 ikumi

Մաշոնա կամ չիսվինա (բանտու) Մավինա (բանտու)

1 potsi	1 -mo
2 piri	2 -wili
3 tatu	3 -tatu
4 čina	4 nčeče
5 šanu	5 mhwanu
6 tanhatu	6 " na mo
7 činomwe	7 " " wili
8 rusere	8 " tatu
9 pfemba	9 " nčeče
10 gumi	10 likumi

Նգոնի (զուլու) Նյանջա (բանտու) Նյա կամ Նյասսա (Մոզամբիկ)

1 nye	1 dzi	1 tzi-modji
2 biri	2 wiri	2 vi-wili
3 tatu	3 tatu	3 vi-tatu
4 ne	4 nai	4 vi-nai
5 hlanu	5 sanu	5 vi-sano
6 " na nye	6 sanu ni dzi	6 vi-sano-ndi-tzi-modji
7 " " biri	7 " " wiri	7 vi-sano-ndi-vi-wili
8 " " tatu	8 " " tatu	8 vi-sano-ndi-vi-tatu
9 " " ne	9 " " nai	9 vi-sano-ndi-vi-nai
10 čumi	10 khumi	10 khumi

Օսիկուանյամա (բանտու) Ռոնգա (բանտու)

1 mue, kasi	1 áwe
2 vali, kali	2 biri
3 tatu, natu	3 řaru
4 ne	4 mune
5 tano, áano	5 ntihanu
6 áano na imue	6 " na áwe
7 " " mbali	7 " " biri
8 " " natu	8 " " řaru
9 " " ne	9 " " mune
10 omufongo	10 khume

Սեշուանա (բանառու)

- 1 fiwe, fiwe hêla
- 2 pedi, bedi
- 3 t'aro, raro
- 4 nne, ne
- 5 tlhano
- 6 t'ataro, rataro
- 7 šupa
- 8 hera mebedi
- 9 hera monwe hela
- 10 šome

Սենա (բանառու)

- 1 pos
- 2 pili
- 3 tatu
- 4 šina
- 5 šanu
- 6 tantatu
- 7 zinomwe
- 8 sele
- 9 pfemba
- 10 kumi

Սենգա (բանառու)

- 1 kamo
- 2 tuwili
- 3 tutatu
- 4 tune
- 5 tusano
- 6 tusana na kamo
- 7 sano na wili
- 8 sano na tatu
- 9 sano na ne
- 10 kumi

Սոլի (բանառու)

- 1 -mo
- 2 -vili
- 3 -tatu
- 4 -na
- 5 sanu
- 6 -sanu-na-mo
- 7 -sanu-na-vili
- 8 -sanu-na-tatu
- 9 -sanu-na-na
- 10 likumi

Սուկուսա (Աֆրիկա)

- 1 mo
- 2 bili
- 3 dat'u
- 4 ne
- 5 t'āno
- 6 t'andat'u (5+3)
- 7 mp'uŋgat'i
- 8 nāne (4+4)
- 9 k'enda
- 10 ik'umi

Սութո կամ պեդի (բանառու)

- 1 te
- 2 bedi
- 3 raro
- 4 nne
- 5 fecā seatla
- 6 selela
- 7 šupa
- 8 p'et'a meno e mebedi
- 9 „ mono o te
- 10 lesome

Սվահիլի (բանառու)

- 1 moja
- 2 mbili
- 3 tatu
- 4 nne
- 5 tano
- 6 sitta
- 7 saba
- 8 nane
- 9 kenda
- 10 kumi

Շաճբալա (բանտու)

- 1 hwenaga
- 2 m-bili
- 3 n-tatu
- 4 -ne
- 5 -šano
- 6 mtandatu
- 7 mfunigate
- 8 mnane
- 9 kenda
- 10 kumi

Շիլենգե (բանտու)

- 1 mweyo
- 2 mbidi
- 3 raru
- 4 ne
- 5 handi
- 6 " ni-mweyo
- 7 " ni-mbidi
- 8 " " -raru
- 9 handi ni-ne
- 10 kumi

Շոնա (բանտու)

- 1 poši, -møe
- 2 piri, -viri
- 3 tatu
- 4 čina, -na
- 5 šanu
- 6 tanhatu
- 7 či-nomøe
- 8 ru-sere
- 9 pfumbamøe
- 10 gumi

Տախտա (բանտու)

- 1 mosi
- 2 pili
- 3 tatu
- 4 ine
- 5 sano
- 6 tandatu
- 7 mfunigate
- 8 nane
- 9 ikenda
- 10 ikumi

Տիվ (բանտու)

- 1 mom
- 2 uhar
- 3 utar
- 4 unyji
- 5 uta
- 6 təratar (3.3)
- 7 tər-har (5.2)
- 8 anyiənyi (4.4)
- 9 tər-nyji (5.4)
- 10 puə

Թոնգա-շանգաան (բանտու)

- 1 hwe
- 2 viri
- 3 raru
- 4 mune
- 5 ntlhanu
- 6 " na šinwe
- 7 " " šiviri
- 8 " " širaru
- 9 " " mune
- 10 khume

Յվա (բանտու)

- 1 ńwe
- 2 mbiri
- 3 nharu
- 4 mune
- 5 nklańu
- 6 nklańu ni ńwe
- 7 " " mbiri
- 8 " " nharu
- 9 " " mune
- 10 khume

Վապոգորո (Աֆրիկա)

- 1 li-mo
- 2 ma-wili
- 3 ma-tatu
- 4 mčeče
- 5 mohano
- 6 " na limo
- 7 " " mawili
- 8 " " matatu
- 9 " " mčeče
- 10 { lirono limo
- { ličumi limo
- { butu

Ջուլու (բանտու)

- 1 nye
- 2 bili
- 3 t'at'u
- 4 ne
- 5 hlanu
- 6 isit'up'a, talitisupa
- 7 isik'ombisa
- 8 šiyagalombili, tobaminwembili
- 9 šiyagalolunye, tobaminwemunye
- 10 amašumi, išumi

Վիսա (բանտու)

- 1 mo
- 2 wili
- 3 tatu
- 4 nne
- 5 sano
- 6 sano na mo
- 7 sano na wili
- 8 ano na tatu
- 9 sano na nne
- 10 ikumi

Յաո (բանտու)

- 1 -mo
- 2 -wili
- 3 -tatu
- 4 mčeče
- 5 msano
- 6 msano na mo
- 7 " " wili
- 8 " " tatu
- 9 " " mčeče
- 10 likumi

Յաունդե (բանտու)

- 1 fok
- 2 be
- 3 la
- 4 nye
- 5 tan
- 6 saman
- 7 zamgba
- 8 mom
- 9 ebu
- 10 awom

5. ՀոՏԵՆԴՈՏ—ԲՈՒՇՄԵՆ

(Աֆրիկա)

Բուշմեններեն

1 oai

2 ku

3 աշատ

Քոյբոյն—Նամա

1 | gui

2 | gam

3 | nona

4 haga

5 gore

6 | nani

7 hu

8 || khaisa

9 bunguan

10 disi

Օայրներեն

1 umue

2 mbari

3 ndatu

4 ine

5 ndano

6 hamboūmue

7 hambombari

8 hambondatu

9 imūviu

10 omurongo

6. ԱՎՍՏՐԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ

Աննամերեն

Ամբրիմ

(Մելանեզիա)

Արատա

(Մելանեզիա)

1 mōt

2 hai

3 ba

4 bōn

5 nām

6 sau

7 bāy

8 tam

9 šin

10 muoi

1 hu

2 ru

3 sul

4 vir

5 lim

6 li-se

7 lu-ru

8 li-sul

9 ya-fer

10 sagavul, sagul

1 tea

2 rua

3 tol

4 vat

5 teve—lima

6 lai—tvale

7 lav—rua

8 lav—tol

9 livat

10 sañavul

Առկուա
(Մեկանեզիա)

- 1 bokol
- 2 enrua
- 3 entil
- 4 embis
- 5 elima
- 6 robokol
- 7 rokurua
- 8 roktil
- 9 rokbis
- 10 sagavul

Բաժբատան (Մեկանեզիա)

1 kala	1 kōke
2 rua	2 kere
3 pisa	3 tulu
4 vasi	4 vati
5 lima	5 lima
6 ono	6 vonoma
7 vitu	7 vitu
8 čalu	8 viū
9 igia	9 čia
10 manoga	10 mano

Բիերյան
(Նոր—Հերբիդյան)

- 1 sakai
- 2 ilua
- 3 itou
- 4 ivase
- 5 ilima
- 6 loktagkai
- 7 lokua
- 8 lokutou
- 9 lokuvase
- 10 lualima

Բակի
(Նոր—Հերբիդյան)

- 1 tai
- 2 juo
- 3 tolu
- 4 veri
- 5 jimo
- 6 ari
- 7 aluo
- 8 arolu
- 9 koveri
- 10 dieūlimo

Բանգորո
(Մեկանեզիա)

- 1 tea
- 2 rua
- 3 tolu
- 5 fate
- 5 lima
- 6 onu
- 7 fito
- 8 walo
- 9 tsibot
- 10 sano—olu

Բոնտոկ—Իգորոտ
(Մալայո-Պոլինեզյան)

- 1 isa
- 2 ju a
- 3 tolo
- 4 ipāt
- 5 lima
- 6 enem
- 7 pito
- 8 wālo
- 9 siam
- 10 polo

Բուզոտու
(Սուրմոն կղզ.)

- 1 sikei
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 vati
- 5 lima
- 6 ono
- 7 vitu
- 8 alu
- 9 hia
- 10 hangavulu

Բուննե
(Մեկանեղիա)

- 1 katakeu
- 2 tom
- 3 dapisa
- 4 toatz
- 5 ginima
- 6 bena
- 7 bena kapisa
- 8 visa
- 9 manoa
- 10 bena tom

Դայակ (Մալայան)

- 1 idja
- 2 duā
- 3 telo
- 4 āpat
- 5 lima
- 6 djehawen
- 7 udju
- 8 hanja
- 9 djelatien
- 10 sapulu

Բուկա
(Մեկանեղիա)

- 1 hatua
- 2 hatuel
- 3 to pissa
- 4 to hats
- 5 to lima
- 6 to num
- 7 to hid
- 8 to wal
- 9 fossi
- 10 maloto

Բուշ
(Մեկանեղիա)

- 1 kaise
- 2 piei
- 3 tilo
- 6 namno

Դ (Մեկանեղիա)

- 1 u
- 2 ru
- 3 sul
- 4 vir
- 5 lim
- 6 i-se
- 7 leu-ru
- 8 li-sul
- 9 lia-fer
- 10 sañavul

ՊԼԵ-տեմեր (Մալայան)

- 1 nēi
- 2 nar
- 3 ne
- 4 rōbpedox
- 5 lebā
- (էլ չկա)

Հնդգանո (Մալայան)

- 1 kahai'i
- 2 'adua
- 3 'akodu
- 4 'aopa
- 5 'adiba
- 6 'akiakina
- 7 'adiba hii 'adua
- 8 'aopa hii 'aopa
- 9 abai kahai'i
- 10 kipa'au'a

**Ֆանտինդ
(Մեկանեզիա)**

- 1 hu
- 2 ru
- 3 sul
- 4 vir
- 5 lim
- 6 li-se
- 7 lu-ru
- 8 li-sul
- 9 ya-fer
- 10 sanavul, sanul

**Հմբուլուլու
(Մեկանեզիա)**

- 1 hu
- 2 ru
- 3 sul
- 4 it
- 5 lim
- 6 li-sa
- 7 lu-ru
- 9 li-sul
- 9 ia-fer
- 10 ahu

**Էրամանդա (Մեկանեզիա-
Նոր-Հերրիդյան)**

- 1 sai, saiteven
- 2 duru, endūru
- 3 de-sel
- 4 de-vat
- 5 sūkrim, siklem
- 6 siklem-mesikai
- 7 sūkrim-naru
- 8 'siklem-desel
- 9 " mende vat
- 10 narōlem

**Ֆենուա գալայա
(Մեկանեզիա)**

- 1 jīka
- 2 iu
- 3 too
- 4 jīva
- 5 jīni
- 6 juo
- 7 timbi
- 8 ta
- 9 tujo
- 10 navi

Ֆինու (Մեկանգլիա)

- 1 tai, eta
- 2 rua, ro
- 3 ulu
- 4 fai
- 5 lima
- 6 ono
- 7 fiu
- 8 qalu
- 9 siqa
- 10 aqala

Ֆլորիդա (Մեկանգլիա)

- 1 sakai
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 vati
- 5 lima
- 6 ono
- 7 siu
- 8 alu
- 9 vitu
- 10 hangawulu

**Ֆուտունա
(Նոր-Հեբրիդյան)**

- 1 tasi
- 2 rua
- 3 toru
- 4 fa
- 5 rima
- 5 ono
- 7 fitu
- 8 varu
- 9 iva
- 10 tamtagafuru

**Գանոնգու
(Մեկանգլիա)**

- 1 kami
- 2 karu
- 3 kue
- 4 made
- 5 lima
- 6 vonomo
- 7 vitu
- 9 vesu
- 9 sia
- 10 manoga

**Հանահան
(Մեկանգլիա)**

- 1 a toa
- 2 huole
- 3 to pissa
- 4 to hatz
- 5 to lima
- 6 to nomo
- 7 to het
- 8 to al
- 9 sie
- 10 malot

**Հավաի
(Պոլինեզիա)**

- 1 kahi
- 2 lua
- 3 kolu
- 4 ha
- 5 lima
- 6 ono
- 7 hiku
- 8 walu
- 9 iwa
- 10 umi

Յաի (Մեկանեղիա)

1	xača
2	lo
3	kun
4	vak
5	thabūng
6	thabūng ke nua xača
7	" " " lo
8	" " " kun
9	" " " vak
10	libenyita

Իգալա

1	oka
2	eji
3	eta
4	ele
5	elu
6	efa
7	ebye
8	ejo
9	ela
10	egwa

Ջալայերեն**Կրախա****Նգոկո****Կենտրոնական Կարոլինա
(Օվկիանիա)**

1	sá-, satunggil	sá-, sa-wiji	1	öt
2	kalih	ro	2	rūu
3	tigā	télu	3	öl
4	sa-kawan	pat	4	fān
5	gangsāl	limā	5	līm
6	nēm		6	ōn
7	pitu		7	fūs
8	wolu		8	uāl
9	sàngā		9	tuu
10	sa-dasā	sa-puluh	10	seik

Պաուի

1	wei
2	ar
3	lāi
4	sāw
5	san
6	hinrīw
7	hinntew
8	phrā
9	khyndāi
10	shi-phew

Կիա (Մեկանեղիա)

1	taho, kaike
2	palu
3	lito
4	rodana
5	gaoha
6	onomo
7	vitn
8	hana
9	legaha
10	tazo

Կիլոկակա
(Մեկանեզիա)

- 1 kaha
- 2 pea
- 3 tilo
- 4 fonoto
- 5 fāgaha
- 6 fanaobol
- 7 fitu
- 8 hana
- 9 heva
- 10 boto

Կոհլ (Մուհդա)

- 1 mīad
- 2 baria
- 3 apia
- 4 upun
- 5 morea, monea
- 6 turia
- 7 ea
- 8 ĩrlia
- 9 aria
- 10 gelea

Կուլիվիու
(Մեկանեզիա)

- 1 isua
- 2 eru
- 3 etor
- 4 evat
- 5 erim
- 6 melebtes
- 7 meleveru
- 8
- 9
- 10 sagavur

Կուրկու (Մուհդա)

- 1 mīya
- 2 bārīa
- 3 āpai
- 4 uphūnīa
- 5 monoyā
- 6 turūya
- 7 yēyā
- 8 ilārīa
- 9 āre
- 10 gel

Կվամերա
(Նոր-Հերթիդյան)

- 1 iti, kwati
- 2 karu
- 3 kahar
- 4 kefa
- 5 karirum
- 6 " iti
- 7 " karu
- 8 " kahar
- 9 " kefa
- 10 " karirum

Կվարա
(Մեկանեզիա)

- 1 eta
- 2 rua
- 3 ulu
- 4 fai
- 5 lima
- 6 ono
- 7 fiu
- 8 kwalu
- 9 siko
- 10 tafulu

Հարեի

- 1 takai
- 2 ūr
- 3 tol
- 4 hat
- 5 lima
- 6 wono
- 7 his
- 8 wal
- 9 siuk
- 10 bonotna *կամ*
sayahulu

Հեհանա
(Մեկանեզիա)

- 1 toa
- 2 to lu
- 3 pisa
- 4 hatsi
- 5 lima
- 6 mo num
- 7 mo hitu
- 8 to wali
- 9 to si
- 10 malto

Լիֆու (Մեկանեզիա)

- 1 ča, časi
- 2 lue
- 3 kōni
- 4 eke
- 5 tripi
- 6 ča-ngemen
- 7 lue-ngemen
- 8 kōni-ngemen
- 9 eke-ngemen
- 10 lue-pi

Հաու (Մեկանեզիա)

- 1 eta, ta
- 2 rua
- 3 olu
- 4 fai
- 5 lima
- 6 ono
- 7 qalu
- 8 fiu
- 9 siqa
- 10 tangafulu

Հենկել
(Մեկանեզիա,
Նոր-Հեբրեյան)

- 1 ker, karena
- 2 kiu
- 3 ktsil
- 4 kuer
- 5 katilum

Լիֆու
(Մեկանեզիա)

- 1 hu
- 2 ru
- 3 sul
- 4 vir, fir. vid
- 5 lim
- 6 li-se, lu-se
- 7 lu-ru, lu-ro
- 8 lu-sul
- 9 lija-ver, lia-fer
- 10 sañaul, sanula

Հոնգզու
(Մեկանեզիա)

- 1 tai
- 2 rua
- 3 olu
- 4 vai
- 5 lima
- 6 ono
- 7 viu
- 8 alu
- 9 stu
- 10 tangafulu

Հուբու
(Սուժասրա)

- 1 sotu
- 2 duwō
- 3 tigō
- 4 ampa'
- 5 limō
- 6 anam
- 7 tod'oh
- 8 salapan
- 9 sembilan
- 10 sapoloh

Մալայերեն

- 1 satu, sa
- 2 dua
- 3 tiga
- 4 empat
- 5 lima
- 6 anam
- 7 tud,uh
- 8 dulapan
- 9 sembilan
- 10 sa-puluh

Հոսորա
(Մեկանեզիա)

- 1 tewa
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 vati
- 5 tava-lima
- 6 lava-tea
- 7 lava-rua
- 8 lava-tolu
- 9 lava-vati
- 10 sanawulu

Մակուբա (Մեկանեզիա, Նոր-Հեբր.)

- 1 sikitek
- 2 iru
- 3 itole
- 4 ivati
- 5 ilime
- 6 lati
- 7 laru
- 8 latole
- 9 luvite
- 10 dualima

Մալգաշերեն
(Մադագասկար)

- 1 isa
- 2 roa
- 3 tolo
- 4 efatra
- 5 dimy
- 6 enina
- 7 fito
- 8 valo
- 9 sivy
- 10 folo

**Մալեկուլա կամ պանգ-
կուլու (Նոր-Հերբ.)**

- 1 soko
- 2 heru
- 3 etir
- 4 hevej
- 5 erim
- 6 rubtis
- 7 rubru
- 8 rubtur
- 9 rupe
- 10 sagabur

**Մալու
(Մեկանեզիա)**

- 1 eeta, ta, tee
- 2 rua, ro
- 3 ulu
- 4 fai
- 5 lima
- 6 ono
- 7 fju
- 8 kwalu
- 9 sikw a
- 10 tafulu

**Մարշալյան
կղզ. լեզվով**

- 1 jūon
- 2 rúo
- 3 jilu
- 4 emen
- 5 lalim
- 6 jiljino
- 7 jiljilimjūon
- 8 rualidōk
- 9 ruadimjūon
- 10 jōnoul

**Մալո
(Նոր-Հերբիդյան)**

- 1 tea
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 vate
- 5 lima
- 6 iono
- 7 bitu
- 8 ualu
- 9 sua
- 10 sagavulu

**Մարովո
(Մեկանեզիա)**

- 1 meka
- 2 karua
- 3 hike
- 4 mandi
- 5 lima
- 6 onomo
- 7 juapa
- 8 vešu
- 9 sia
- 10 naguru

**Մարքիզյան (Պուեր-
նեզիա)**

- 1 tahi
- 2 úa
- 3 toú
- 4 fa
- 5 ima
- 6 ono
- 7 fitu
- 8 vaú
- 9 iva
- 10 onohua

Մոն
(Մեկանեզիա,
Նոր-Հիբրիդյան)

- 1 sei, posei
- 2 rua, ohua
- 3 til
- 4 pes
- 5 silima
- 6 tumosei
- 7 manohua
- 8 manetil
- 9 maneves
- 10 lagal

Մենտավաի
(Մալայա)

- 1 šara
- 2 rua
- 3 tālu
- 4 āpat
- 5 lima
- 6 ānām
- 7 pitu
- 8 balu
- 9 šiba
- 10 pulu

Մոնո
(Մեկանեզիա)

- 1 ea, kala, ilia
- 2 elua
- 3 episa
- 4 efati
- 5 lima
- 6 onomo
- 7 fitu
- 8 alu
- 9 ulia
- 10 lafulu

Մոտա
(Մեկանեզիա)

- 1 tuwale
- 2 rua
- 3 tol
- 4 vat
- 5 tarelima
- 6 laveatea
- 7 lavearua
- 8 laveatol
- 9 laveavat
- 10 sanavul

Մունդարի
(Մունդա)

- 1 mīt'
- 2 bar-iā
- 3 apī-ā
- 4 upun-iā
- 5 mārē, moṛrea
- 6 turūia
- 7 eāe, ea
- 8 iral, irilia
- 9 area
- 10 gālea

Մուրրեյ կղզ.
(Մեկանեզիա)

- 1 netat
 - 2 neis
 - 3 neis a nerut
 - 4 neis a neis
 - 5 " " " a nerut
- և այլն

**Նաբալոի
(Ֆիլիպյան)**

- 1 sa-xei
- 2 žua
- 3 tad-do
- 4 ap-pat
- 5 di-ma
- 6 an-nim
- 7 pit-to
- 8 gualo
- 9 dsi-am
- 10 sam-pu-lo

**Ներոկվանդ
(Մեկանեղիա,
Նոր-Հիբրիդյան)**

- 1 kilik
- 2 kilalu
- 3 kistsel
- 4 kuvas
- 5 kilkilep

**Նինեբուլո
(Մեկանեղիա)**

- 1 assia
- 2 alu
- 3 attieul
- 4 afiet
- 5 alim
- 6 lussia
- 7 yelu
- 8 yetiul
- 9 yapat
- 10 sianful

**Նավիլիանդ
(Մեկանեղիա,
Նոր-Հիբրիդյան)**

- 1 keri
- 2 kiyu
- 3 kisel
- 4 kuver
- 5 kadilum

**Նդունա
(Մեկանեղիա,
Նոր-Հիբրիդյան)**

- 1 sikai
- 2 dua, rua
- 3 dolu, tolu
- 4 pati
- 5 lima
- 6 latesa
- 7 larua
- 8 latolu
- 9 loveti
- 10 dualima, rualima

**Նոգուգու
(Մեկանեղիա)**

- 1 tewa
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 vati
- 5 lima
- 6 ono
- 7 pitu
- 8 olu
- 9 jiwa
- 10 nowul

Նոր-Ջերանգիա

- 1 tahi
- 2 dua
- 3 todū
- 4 wa
- 5 dima
- 6 ono
- 7 witu
- 8 wadu
- 9 iwa
- 10 nga udu *համ* te kau

Օրոհա

(Մուլումն կղ.)

- 1 eta, taai
- 2 rua
- 3 oru
- 4 hai
- 5 rima
- 6 ono
- 7 htu
- 8 waru
- 9 siwa
- 10 tanahuru

Պանտե

(Մեկանեզիա)

- 1 uu
- 2 ru
- 3 sulu
- 4 nika
- 5 lima
- 6 li-si
- 7 liuo-ro
- 8 li-sul
- 9 sa-fete
- 10 sañuluc

Նումերա

(Նոր-Հիբրիդյան)

- 1 kirik
- 2 kilalu
- 3 kisisel
- 4 kuvas
- 5 kilkilep
- 6 " kirik
- 7 ...
- 8 ...
- 9 ...
- 10 kilkilep kilkilep

Պամա

(Մեկանեզիա)

- 1 tai
- 2 elu
- 3 etelu (1+2)
- 4 ehat
- 5 elim
- 6 ahetai
- 7 aulu
- 8 autelu
- 9 auhat
- 10 halualim (2×5)

Պապուասերեն

(Նոր-Գվինեա)

- 1 hudi
- 2 ali
- 3 alub
- 4 gorle
- 5 ibon-be
- 6 igle-be
- 7 igle-ali
- 8 igle-alub
- 9 igle-gorle
- 10 ibon-ali

Քարվեհնուա
(Մեկանեզիա)

- 1 tea, tuwa
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 vasi
- 5 lima
- 6 ono
- 7 bitu, vitu
- 8 welu
- 9 siwo
- 10 hañvulu

Ռանա
(Մեկանեզիա,
Նոր-Հիբրիդյան)

- 1 kerik
- 2 keraru
- 3 kesiser
- 4 kuvas
- 5 kerkerep

Սաճոա
(Օվկիանիա)

- 1 tasi
- 2 lua
- 3 tolu
- 4 fa
- 5 lima
- 6 ono
- 7 fitu
- 8 valu
- 9 iva
- 10 sefulu

Ռադա
(Մեկանեզիա)

- 1 so
- 2 lu
- 3 si
- 4 vir
- 5 lim
- 6 me-lov-se
- 7 me-lov-lu
- 8 me-lov-si
- 9 me-lol-ver
- 10 sañavi

Ռովիանա
(Մեկանեզիա)

- 1 keke
- 2 karua
- 3 neta
- 4 made
- 5 lima
- 6 onomo
- 7 zuapa
- 8 vesu
- 9 sia
- 10 manege

**Մեկանեզիայի
մի ցեղի լեզվով**

- 1 motea
- 2 morua
- 3 motolu
- 4 movati
- 5 molima
- 6 molimarave
- 7 molimaraverua
- 8 molimaravóto
- 9 molimarapatí
- 10 havubatea

Սանտալի

(Մոնէդա)

- 1 mit'
- 2 bar-ea
- 3 pā-a
- 4 pōn-eā
- 5 māpā
- 6 turūi
- 7 ēāe
- 8 irāl
- 9 ārā
- 10 gāl

Սինեսիա

(Մեղանգիա)

- 1 ese, cese
- 2 iru, coru
- 3 etil
- 4 ives
- 5 elim
- 6 isauuse
- 7 sauru
- 8 —
- 9 sauvei
- 10 ilagabul

Տահիտի

(Օվկիանիա)

- 1 hoe, tahi
- 2 piti.
- 3 toru
- 4 maha
- 5 pae
- 6 ono
- 7 hitu
- 8 vau
- 9 iva
- 10 ahuru

?

(Նոր-Գլխեա)

- 1 sa
- 2 onim
- 3 taēni
- 4 fala
- 5 nima
- 6 naem
- 7 tarassa
- 8 taranoa
- 9 sapuli
- 10 pussua

Տադալոգ

(Ֆիլիպին կղ.)

- 1 isá
- 2 dalawá
- 3 tatló
- 4 ápat
- 5 limá
- 6 ánim
- 7 pitó
- 8 waló
- 9 siyám
- 10 sangpówò (= Տի 10)

Տանեանու

(Մեղանգիա)

- 1 iune
- 2 tilu
- 3 teve
- 4 teva
- 5 tili
- 6 tuo
- 7 timbi
- 8 tua
- 9 tindi
- 10 tenaulu

Տանեմա
(*Մեկանեզիա*)

1. kero
- 2 lalu
- 3 raru
- 4 rava
- 5 teri
- 6 ro
- 7 rumbi
- 8 lembidua
- 9 tuarendi
- 10 indonolo

Արեւելյան տաննա
(*Մեկանեզիա, Նոր-Հիբրիդյան*)

- 1 kati
- 2 kaiu
- 3 kisil
- 4 kuvet
- 5 karilam

Տասիկո
(*Մեկանեզիա, Նոր-Հիբրիդյան*)

- 1 tai
- 2 lua
- 3 tolu
- 4 vöri
- 5 lima
- 6 o-rai
- 7 o-lua
- 8 o-rolu
- 9 o-vöri
- 10 lua-lima

Տանգոա
(*Նոր-Հիբրիդյան, Մեկանեզիա*)

- 1 tea
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 thati
- 5 lina
- 6 linarave
- 7 linarabirua (5+2)
- 8 linarabitolu (5+3)
- 9 linarabithati (5+4)
- 10 sagavulu

Տանորիկի
(*Մեկանեզիա*)

- 1 tewa
- 2 i rua
- 3 i tol
- 4 i vat
- 5 tava-lima
- 6 lava-tea
- 7 lava-rua
- 8 lava-tol
- 9 la-vat
- 10 sahvwulu

Տասիրիկի
(*Մեկանեզիա*)

- 1 ese
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 vati
- 5 lima
- 6 a'ese
- 7 ravu 'arua
- 8 ravu 'atolu
- 9 ravu 'avati
- 10 sanavulu

Տոնգա
(Օվկիանիա)

- 1 taha
- 2 ua
- 3 tolu
- 4 fa
- 5 nima
- 6 ono
- 7 fitu
- 8 valu
- 9 hiva
- 10 ongofulu

Տուպուա
(Մեկանեզիա)

- 1 tuo
- 2 buiu
- 3 bogo
- 4 mabeo
- 5 kaveri
- 6 kaveri juo
- 7 vlo
- 8 viro
- 9 reve
- 10 anaru

Ուտուպուա
(Մեկանեզիա)

- 1 sika
- 2 iā
- 3 tuu
- 4 sivia
- 5 sini
- 6 suo
- 7 tibi
- 8 taa
- 9 toju
- 10 navi

Տրուկ
(Օվկիանիա)

- 1 eu
- 2 run
- 3 utuəat
- 4 ruanu
- 5 limu
- 6 wonu
- 7 fasu
- 8 walu
- 9 tau
- 10 epol

Ուրի-պիվ
(Մեկանեզիա)

- 1 san
- 2 eru
- 3 itul
- 4 ivij
- 5 elim
- 6 ouon
- 7 ambut
- 8 ouil
- 9 esu
- 10 esgavul

Վալուրիդի
(Մեկանեզիա)

- 1 tuwale
- 2 rue
- 3 tolu
- 4 vesi
- 5 lime
- 6 ono
- 7 bitu
- 8 welu
- 9 siwo
- 10 sañavulu

Վատուրանդա
(Մեղանեղիա)

- 1 kesa
- 2 ruka
- 3 tolu
- 4 vati
- 5 jehe
- 6 ono
- 7 vitu
- 8 alu
- 9 siu
- 10 sangavulu

Վունարամա
(Մեղանեղիա)

- 1 tea, tuwa
- 2 rua
- 3 tolu
- 4 fasi
- 5 lima
- 6 ono
- 7 vitu
- 8 welu
- 9 siwo
- 10 hañvul

**Վեասիսի (Նոր-Հիբ-
րիդյան, Մեղանեղիա)**

- 1 kadi
- 2 kaiyu
- 3 kisił
- 4 kuvert
- 5 karilum
- 6 " hadi
- 7 " kaiyu
- 8 " kisił
- 9 " kuvert
- 10 " karilum

Վանիկուր
(Մեղանեղիա)

- 1 ti liogo
- 2 ta ru
- 3 te lu
- 4 ta va
- 5 te li
- 6 ta wo
- 7 te hi
- 8 ta pwa
- 9 ta dru
- 10 gau uluga

Յարեմ
(Մեղանեղիա)

- 1 te»
- 2 luagêc
- 3 têtêac
- 4 aclê
- 5 lemepte»
- 6 " panô ta
- 7 " " luagêc
- 8 " " têtêac
- 9 " " aclê
- 10 lemeglu (2.5)

6. ՀԱՆԴԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԲՆԻԿՆԵՐԻ ԼԵՋՈՒՆԵՐ

Բողոք կամ բարա
(Հինդուքուշ)

- 1 se, sui
- 2 ne, nui
- 3 t'am
- 4 bre, brui
- 5 ba
- 6 rā, dā
- 7 sni
- 8 zat
- 9 skhō
- 10 zu, zi

Չուսիյա
(Հնդ.)

- 1 mu-ja
- 2 mu-hun
- 3 mu-ngda
- 4 mu-čī
- 5 mu-moa
- 6 mu-ču
- 7 mu-šing
- 8 mu-še
- 9 mu-dgu
- 10 tideke, dgā

Կանավարի

- 1 id
- 2 niš
- 3 šum
- 4 pū
- 5 ngā
- 6 tug
- 7 stiš
- 8 rai
- 9 zgūi
- 10 sai

Բուրուշասիկ
(Հինդուքուշ)

- 1 han, hin, hik
- 2 altā, altan
- 3 uskō, isken
- 4 waltō
- 5 sundō, čundo
- 6 mašindō, mišindo
- 7 thalō, talo
- 8 aitambō
- 9 hunčō
- 10 tōrmō, torumo

Կախին
(Հնդ.)

- 1 ai, ngai
- 2 n'khong, ni
- 3 ma-sūm
- 4 ma-li
- 5 ma-ngā
- 6 khrū
- 7 sinit
- 8 ma-sat
- 9 ča-khū
- 10 si

Քամբու (Հիմալայ)

Բահինգ բարբառ

- 1 kwong
- 2 niksi
- 3 sam
- 4 lē
- 5 ngō
- 6 rukba
- 7 channi
- 8 yā
- 9 ghū
- 10 kwaddyum

Կամբոու
(Հիմալայ)

- 1 ibom
- 2 ngičči
- 3 supči
- 4 liči
- 5 ngāči
- 6 tukči
- 7 nuči
- 8 reči
- 9 boči
- 10 ikpong

Լուշահ (Հնդ.)

- 1 pakat
- 2 pahnit
- 3 pa-túm
- 4 pali
- 5 pa-ngā
- 6 parúk
- 7 pasari
- 8 pariek
- 9 pakoa
- 10

Չանդ նադա
(Հնդ.)

- 1 čie
- 2 nyi
- 3 sam
- 4 lei
- 5 ngau
- 6 lak
- 7 nyet
- 8 sat
- 9 guh
- 10 an

Կորկու
(Հնդ.)

- 1 mi
- 2 barī
- 3 āpī
- 4 opan
- 5 mono
- 6 tūrū
- 7 yēya
- 8 ilārī
- 9 āre
- 10 gel

Նադա (Հնդ.)
Լհոուա բարբառ

- 1 ēkha
- 2 ēni
- 3 ētham
- 4 mēzū
- 5 mungo
- 6 tirok
- 7 tiing
- 8 tiza
- 9 tōkū
- 10 taro

Նեկարի
(Հնդ.)

- 1 cha, chi
- 2 nē, ni
- 3 swom
- 4 pē, pi
- 5 hā
- 6 khu
- 7 hnas
- 8 cyā
- 9 gu
- 10 ji, jhi

Սանտալի

(Հնդ.)

- 1
- 2 bar
- 3 pā
- 4 pon
- 5
- 6
- 7 ēāe
- 8 irāl
- 9
- 10

Սեմա

(Հնդ.)

- 1 laki
2. kini
- 3 kuthu
- 4 bidhi
- 5 pongu
- 6 tsoyo
- 7 tsini
- 8 tače
- 9 toku
- 10 čeyi

Տանդրու

(Հնդ.)

- 1 xatka
- 2 xanı
- 3 xat'um
- 4 mati
- 5 p'angā
- 6 t'aruk
- 7 šini
- 8 čišat
- 9 čiko
- 10 t'arā

Թակսյա

(հիմալայան բարբառ)

- 1 di
- 2 ngi
- 3 som
- 4 bla
- 5 ngā
- 6 tu
- 7 nges
- 8 bhre
- 9 ku
- 10 chyu

Վայու

(Հիմալայ)

- 1 kolu
- 2 nā-yung
- 3 čhu-yung
- 4 blī-ning
- 5 ū-ning
- 6 čhu-ning
- 7 —
- 8 —
- 9 —
- 10 nāyung got' khulup

Յաքու

(Հիմալայ)

- 1 ikko
- 2 hich-chi
- 3 sum-ji
- 4 li-ji
- 5 ngā-ji
- 6 tuk-ji
- 7 nu-ji
- 8 yech-chi
- 9 phang-ji

10 ibong

7. ԴՐԱՎԻԴՅԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ

(Հար. Հնդկաստան)

Բրահմի

- 1 asiṭ
- 2 iraṭ
- 3 musiṭ
- 4 čār
- 5 paṁ, pañ
- 6 šaš
- 7 haft
- 8 hašt
- 9 noh
- 10 dah

Գունդի

- 1 uṇḍī
- 2 raṇḍ
- 3 mūṇḍ
- 4 nālūṅg
- 5 saiyūṅg
- 6 sārūṅg
- 7 yērūṅg
- 8 āṭh, armur
- 9 nau, unmāk
- 10 das, pad

Կանարես

- 1 ondu
- 2 eraḍu
- 3 mūru
- 4 nālku
- 5 eidu
- 6 āru
- 7 ēlu
- 8 eṇṭu
- 9 ombhattu
- 10 hattu

Կուրի կամ կանդհ

- 1 onru, rō
- 2 irahḍu, rī
- 3 mūnru, mā, tīn
- 4 nālu, nal, sāro
- 5 aindu, sing, paso
- 6 āru, saj, so
- 7 ēru, oḍ, sāto
- 8 eṭṭu, oṭo, aṭo
- 9 onbadu, no
- 10 pattu, doso

Կուրուլի

- 1 oṇḍ
- 2 eṇḍ
- 3 mūnd
- 4 nāx
- 5 pañčē
- 6 soyē
- 7 sāyē
- 8 āx
- 9 nāyē
- 10 doyē

Մալայալամ

- 1 oru
- 2 raṇḍu
- 3 mūnnu
- 4 nālū
- 5 aṇju
- 6 āru
- 7 yēru
- 8 yetṭu
- 9 onbadu
- 10 pattu

Թափ	Տեղագո	Տողու
1 ondr̥u, oru, ȡr	1 okaṭi	1 wonṭi
2 iraṇḍu, iru, īr	2 reṇḍu	2 raddə
3 mūndru, mū, mu	3 mūḍu	3 mūṭi
4 nālu	4 nālugu	4 nālə
5 eind̥u, eim	5 ayidu	5 einə
6 āru	6 āru	6 āṭi
7 ēru	7 yēḍu	7 yēlə
8 eṭṭu, eṇ	8 yent̥m̥idi	8 yēṇma
9 onbadu	9 tomm̥idi	9 wormba
10 pattu	10 padi	10 patṭə

8. ՉԻՆ—ՏԻԲԵԹԱԿԱՆ ՀՆՏԱՆԻՔ

Չինարեն	Հաոսերեն
1 i', yi ¹	1 nūh
2 ȡrl ⁴	2 sȡh
3 san'	3 sām
4 sə ⁴	4 sī
5 wu ³	5 hā
6 lēo ⁴	6 hōk
7 či ¹	7 t̥yēt
8 pa ¹	8
9 čiu ³	9 kào
10 šī ²	10 sīb

Սիամերեն (Թայ)	Ահոմ (Թայ խոսք)
1 nəng	1 lūng
2 song	2 šāng
3 sam	3 šām
4 si	4 šī
5 hā	5 hā
6 hōk	6 ruk
7 d̥yēt	7 čit
8 pāt	8 pit
9 kao	9 kau
10 sip	10 šip

Քամտի (թայ)

- 1 lōng
- 2 šang
- 3 šam
- 4 ši
- 5 ha
- 6 hōk
- 7 čet
- 8 pet
- 9 kau
- 10 šip

Տիբեթերեն

- 1 gčig
- 2 gñis
- 3 gsum
- 4 bži
- 5 lña
- 6 drug
- 7 bdun
- 8 brgyad
- 9 dgu
- 10 bču

**Տիբեթերեն
բալտի բարբառ**

- 1 čik
- 2 nyis
- 3 sum
- 4 ibzhi
- 5 ɣa
- 6 truk
- 7 rdun
- 8 rgyat
- 9 rgu
- 10 schu

**Սիկհիմ — Բհուտան
(Տիբեթ)**

- 1 či
- 2 nyi
- 3 sum
- 4 ži
- 5 nga
- 6 tuk
- 7 duin
- 8 gye
- 9 ču-tamba
- 10 gu

Բիրմաներեն

- 1 tit
- 2 hnīt
- 3 t'un
- 4 le
- 5 gna
- 6 k'youk
- 7 k'wonhnīt (-2)
- 8 šīt, še
- 9 ko
- 10 tshay (gaj), tač'ay

**Լեպխա-կամ ոոնգ
(Բիրման)**

- 1 kāt
- 2 nyet
- 3 sām
- 4 fa-li
- 5 fa-ngū
- 6 ta-rok
- 7 kā-kyok
- 8 kā-ku
- 9 ka-kyot
- 10 ka-ti

Պեզու (Բիրմա)

- 1 mūa
- 2 bā
- 3 pl
- 4 pawn
- 5 msōn
- 6 frau
- 7 tpawh
- 8 tchām
- 9 tchīt
- 10 chawh

9. ՈՒԳՐՈ—ՖԻՆԱՆՍԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ

Ձիրյեներեն

- 1 ōtik
- 2 kyk
- 3 kuim
- 4 hol'
- 5 vit
- 6 kvait
- 7 sizim
- 8 kōkjamy
- 9 ōkmys
- 10 das

Հստոներեն

- 1 uks
- 2 kaks
- 3 kolm
- 4 nelli
- 5 wiis
- 6 kuus
- 7 seitse
- 8 kahheksa (10-2)
- 9 uhheksa (10-1)
- 10 kümme

Հապպերեն

- 1 akta
- 2 kuakte
- 3 kolmo
- 4 nelye
- 5 viəta
- 6 kuəta
- 7 kīečau
- 8 kakci
- 9 akci
- 10 lokēu

Հիվերեն

- 1 ukš
- 2 kakš
- 3 kuolm
- 4 nēla
- 5 vīž
- 6 kūž
- 7 seis
- 8 kodoks
- 9 údoks
- 10 kum

Հունգարերեն

- 1 ejj
- 2 keettֆ, keet
- 3 haarom
- 4 neej
- 5 ֆt
- 6 hat
- 7 heet
- 8 nolc
- 9 kilenc
- 10 tíiz

Մորդվերեն

- 1 veyke
- 2 kavto
- 3 kolmo
- 4 nile
- 5 vete
- 6 koto
- 7 sisemʸ
- 8 kavkso
- 9 veykse
- 10 kemenʸ

Չեքիվիս

- 1 ik, ikte
- 2 koh
- 3 kum
- 4 nil
- 5 vič
- 6 kud
- 7 šim
- 8 kandaše
- 9 indeše
- 10 lu

Գերմերեն

- 1 ömik
- 2 кык
- 3 кум
- 4 нѣль
- 5 вум
- 6 квать
- 7 сизим
- 8 кыкьямыс
- 9 öкмыс
- 10 дас

Վեպս (չուդ)

- 1 üks
- 2 kaks
- 3 kolme
- 4 n'el
- 5 viiš
- 6 kuuz
- 7 seitšme
- 8 kahtsa
- 9 ühtsä
- 10 kümne

Վոդուերեն

- 1 äkua
- 2 kita
- 3 kurem
- 4 hēlā
- 5 āt
- 6 qōt
- 7 soat
- 8 hallou
- 9 ontelou
- 10 lou

Վոթերեն = yдмyрт

- 1 odig
- 2 kək
- 3 kuin^y
- 4 kʷəl
- 5 vlt^y
- 6 kuat^y
- 7 sizʷəm
- 8 tʷaməs
- 9 ukməs
- 10 das

Ֆրեներեն

- 1 yksi
- 2 kaksi
- 3 kolme
- 4 neljä
- 5 viisi
- 6 kuusi
- 7 seitsemän
- 8 kahdeksa
- 9 yhdeksä
- 10 kymmenen

Նենեցերեն

- 1 ngob'
- 2 sidya
- 3 nyaxar'
- 4 tet
- 5 samlyangg
- 6 mat'
- 7 si'iv
- 8 sidn-tet
- 9 xasuyu'
- 10 yu'

Սելիուս

- 1 ukkər
- 2 sittə
- 3 nagər
- 4 tettə
- 5 sombəla
- 6 muktət
- 7 selēi
- 8 sittə-čängətəl-köt
- 9 ukkər
- 10 köt

Օսոյակերեն

- 1 it
- 2 kaden
- 3 xudem
- 4 nyeda
- 5 wet
- 6 xut
- 7 tabet
- 8 nida
- 9 ar yon
- 10 yon

10. ԿՈՎԿԱՍՏԱՆ ԼԵՋՈՒՆԵՐ

Վրացերեն	Մինգրել
1 ղրտո <i>էրթի</i>	1 arthi
2 ուրո <i>օրի</i>	2 žizi
3 նամո <i>սամի</i>	3 šumi
4 ոտնո <i>օթխի</i>	4 othxi
5 Խտո <i>խութի</i>	5 xuthi
6 ղվցնո <i>էքվսի</i>	6 a'mšvi
7 Պցոնո <i>շվիւի</i>	7 škhvithi
8 Բցո <i>բվա</i>	8 bruo
9 Ընրո <i>ցխրա</i>	9 čxoro
10 ստո <i>աթի</i>	10 vithi

Լազերեն	Սվան	Ինգիլոյ
1 ar	1 ešxu	1 erth
2 žur	2 ori	2 or
3 šum	3 semi	3 sam
4 ot'x	4 ošthxo	4 othx
5 xut'	5 oxušt	5 xuth
6 anš	6 usgvašd	6 ōkhs
7 šk'uyt'	7 išgvid	7 šud
8 orvo	8 ara	8 ruay
9 čxoro	9 čxara	9 cxray
10 uit'	10 ešt	10 at

Աբազիներեն

- 1 dze
- 2 th'u
- 3 šši
- 4 phle
- 5 t'fe
- 6 x'e
- 7 ble
- 8 iē
- 9 b'yu
- 10 pši-e

Աբխազերեն

- 1 ak'ə
- 2 ūba
- 3 xp'a
- 4 p'sba
- 5 xuba
- 6 fba
- 7 bžba
- 8 abā
- 9 žba
- 10 z " abā

Ագուլերեն

- 1 sād
- 2 'ud
- 3 xibud
- 4 yaqud
- 5 'ufud
- 6 yerxid
- 7 yerid
- 8 muyad
- 9 yerčud
- 10 icud

Աղուշա

- 1 ca
- 2 khel
- 3 xhabol
- 4 av'al
- 5 šel
- 6 uregal
- 7 yerxhal
- 8 gaxhal
- 9 urdčamal
- 10 vetcal

Անդի

- 1 seb
- 2 čegu
- 3 thlobgu
- 4 boqogu
- 5 inštugu
- 6 onthlgu
- 7 othlgu
- 8 bithlgu
- 9 hočogu
- 10 hocogu

Ավարերեն

- 1 co,ca
- 2 khigo
- 3 thlabgo
- 4 unqgo
- 5 šugo
- 6 anthlgo
- 7 " ?
- 8 mithlgu
- 9 idčgo
- 10 antcgo

Արշի=արճի

- 1 os
- 2 kheto
- 3 thlibato
- 4 ebequato
- 5 xe
- 6 dyqeto
- 7 viqeto
- 8 meqeito
- 9 učato
- 10 micato

Բուդուկ

- 1 sad
- 2 quad
- 3 šubud
- 4 yuqud
- 5 fud
- 6 rixid
- 7 yeid
- 8 muid
- 9 vidčid
- 10 itcid

Խիսնալու

- 1 sag
- 2 qu
- 3 phšo
- 4 ung
- 5 phxu
- 6 zāk
- 7 iik
- 8 ink
- 9 yōz
- 10 yaar

Ծախուր

- 1 sa
- 2 qolle
- 3 xebud
- 4 yoqub
- 5 xob
- 6 ixub
- 7 gīgub
- 8 moluh
- 9 yučub
- 10 gitcub

Կաբարդիներեն

- 1 zzə
- 2 t'ū
- 3 şə
- 4 p'tlə
- 5 tx' u
- 6 xə
- 7 blə
- 8 yyi
- 9 bγu
- 10 pşə

Կադիկուլուներեն

- 1 ceb
- 2 kheda
- 3 thlabga
- 4 buuda
- 5 inštudo
- 6 inthlida
- 7 xathluda
- 8 bithlida
- 9 hočoda
- 10 hacada

Հյուրկիլի

- 1 ca
- 2 khvel
- 3 xhāval
- 4 av'al
- 5 šval
- 6 urigal
- 7 verxhal
- 8 gaxhal
- 9 urdčimal
- 10 vitcal

(Ղալալ)

- 1 ca
- 2 khel
- 3 xhabal
- 4 av'al
- 5 šuval
- 6 urigal
- 7 yerxhal
- 8 kayal
- 9 ur, uričimal
- 10 vitcal

Ղուբաչի

- 1 sa
- 2 khvō
- 3 av
- 4 ogh
- 5 xu
- 6 ekk
- 7 ui
- ka
- 9 učum
- 10 vic

Ճամալալ

- 1 sev
- 2 ečlida
- 3 lalada
- 4 bouda
- 5 issuda
- 6 anlida
- 7 aküda
- 8 bekuda
- 9 ačlada
- 10 ačlada

Շախսախ

- 1 dzi
- 2 tku
- 3 ši
- 4 pthl'e
- 5 t'efu
- 6 x'i
- 7 bli
- 8 yi
- 9 b'yu
- 10 pše

Ուրիխերեն (Կովկաս)

- 1 za
- 2 tqwa
- 3 šā
- 4 plə
- 5 šxə
- 6 fə
- 7 bllə
- 8 uɣwa
- 9 bɣə
- 10 z^ou

Ուտիերեն

- 1 sa
- 2 p'ā
- 3 xib
- 4 bīp
- 5 ^kxo
- 6 u^{ek} x
- 7 vu^əɣ
- 8 muɣ
- 9 vuy
- 10 vie

Այլ բարբառ

- 1 čxa'
- 2 ši'
- 3 qo'
- 4 di'
- 5 pxi'
- 6 yalx'
- 7 vorh'
- 8 barh'
- 9 is
- 10 it

Ձեք	Ռուսոուկերեն	Վարկուն
1 sad	1 sa	1 ca
2 quad	2 qvad	2 khe
3 šubud	3 xibud	3 av
4 yuqud	4 yuqud	4 augh
5 fud	5 xud	5 xu
6 rixid	6 ryxyb	6 ckk
7 igd	7 givud	7 ve
8 moid	8 mighed	8 ka
9 vidžid	9 ugub	9 učem
10 itcid	10 gitcud	10 vitc

11. ԱԼԹԱՅԱԿԱՆ ՀՆՏԱՆԻՔ

ուրալ-ալթայական

Աղբբեջաներեն

- 1 бир
- 2 ики
- 3 ԿԿ
- 4 дорд
- 5 беш
- 6 алты
- 7 йеду
- 8 секиз
- 9 докуз
- 10 он

Ալթայ

- 1 bir, pir
- 2 eki
- 3 uč
- 4 tört
- 5 beš, peš
- 6 altā
- 7 dʸ eti, yetti
- 8 segus, segis
- 9 togus
- 10 on

Բաշկիրերեն

- 1 ber
- 2 ike
- 3 օs
- 4 d ürt
- 5 biš
- 6 altā
- 7 yete
- 8 nigeđ
- 9 tuγəđ
- 10 un

Ուզբեկերեն

- 1 бир
- 2 ики
- 3 уч
- 4 турт
- 5 беш
- 6 алты
- 7 ыйты
- 8 сякиз
- 9 тукуз
- 10 ун

Թուրքերեն

- 1 bir
- 2 iki
- 3 üç
- 4 dört
- 5 beş
- 6 altı
- 7 yedi
- 8 sekiz
- 9 dokuz
- 10 on

Պարսկերեն

- 1 pir
- 2 iki
- 3 ŋs
- 4 tōrt
- 5 pis
- 6 altā
- 7 čiti
- 8 sigis
- 9 toγis
- 10 on

Կիրգիզերեն

- 1 bər
- 2 ekə
- 3 uš
- 4 tort
- 5 bes
- 6 altə
- 7 žetə
- 8 segəz
- 9 toγəz
- 10 on

Կաբուլերեն

- 1 bir
- 2 eki
- 3 ŋč
- 4 dōrt
- 5 beš
- 6 altə
- 7 yetti
- 8 segiz
- 9 toguz
- 10 oŋ

Հազանի թիվ.

- 1 ber
- 2 ike
- 3 ōč
- 4 dūrt
- 5 biš
- 6 altə
- 7 yide
- 8 sigez
- 9 tuqəs
- 10 un

Յակուտերեն

- 1 bīr
- 2 ikki
- 3 ūs
- 4 tūört
- 5 biās, bies
- 6 alta
- 7 satta, sette
- 8 agəs
- 9 togus
- 10 uon

Շոռ

- 1 pir
- 2 iygi
- 3 uš
- 4 tort
- 5 peš
- 6 altə
- 7 četti
- 8 segis
- 9 togus
- 10 on

Ուլղուրերեն

- 1 bir
- 2 iki
- 3 ūč
- 4 tört
- 5 bāš
- 6 alti
- 7 yätti
- 8 sākiz
- 9 toquz
- 10 on

**Դեղին ուլղուր
(Զինաստան)**

- 1 p'ər
- 2 išk
- 3 ūč
- 4 t'ürt'
- 5 p'is
- 6 alt'
- 7 žet'
- 8 saqys
- 9 t'oqys
- 10 on

Չուվաշերեն

- 1 pēr, pēre, pērre
- 2 ik, ike, ikke
- 3 vis^y, vis^ye, vis^ys^ye
- 4 tāvat, tāvatā, tāvatta
- 5 pilek, pillek
- 6 ult, ultā, ultta
- 7 s^yič, s^yiče, s^yičče
- 8 sakkār, sakār
- 9 tāxxār, tāxār
- 10 vun, vunā, vunna

**Չուվաշերեն
(Իմ հավաքած)**

- 1 պոռո
- 2 իքի
- 3 վիսյո
- 4 թվաթառ
- 5 փիլիքի
- 6 ուլտա
- 7 շիշյա
- 8 սաքլո
- 9 թօխիսոռ
- 10 վոունա

Օյրոսերեն

- 1 bir
- 2 eki
- 3 uč
- 4 tört
- 5 beš
- 6 altə
- 7 d^yeti
- 8 segis
- 9 togus
- 10 on

Մոնղոլական

Ալար	Բուրյաթ-Մոնղոլերեն
1 негєн	1 nigen
2 хожор	2 xoyir
3 гурбан	3 gurban
4 дөрбєн	4 durbōn
5 табан	5 taban
6 жоргон	6 zorgan
7 долон	7 dolōn
8 найман	8 naiman
9 юһєн	9 yuhōn
10 арбан	10 arban

Դադուր

1 не ⁰ k
2 хожір
3 гаарwа(н)
4 дурwє(н)
5 m'ay(н)
6 д'irгō(н)
7 долō(н)
8 наīmā(н)
9 jice(н)
10 арbā(н)

Տունգուզ—Մանջուրական

Էվեն = Լամուտ	Էվենկի = Տունգուզերեն
1 umen	1 umun, umuken
2 dūr	2 dūr
3 yelan	3 ilan
4 dāgen	4 dāgin
5 tungan	5 tunnga
6 nūngen	6 mūngun
7 nadan	7 nadan
8 dyapkan	8 dyapkun
9 uyun	9 yegin
10 men	10 dyan

Մանջուերեն

- 1 emü
- 2 juwe
- 3 ilan
- 4 duin
- 5 sunja
- 6 ninggun
- 7 nadan
- 8 jakôn
- 9 uyun
- 10 juwan

12. ՃԱՊՈՆԵՐԵՆ

- 1 hitoçu
- 2 futaçu
- 3 miçu
- 4 yoçu
- 5 içuçu
- 6 muçu
- 7 nanaçu
- 8 yaçu
- 9 kokonoçu
- 10 tō

13. ԿՈՐԵԱԿԱՆ

Կորեերեն Չինականորեական

1 ir	1 hān
2 i	2 tu
3 sam	3 sok
4 sā	4 nōk
5 o	5 tasāt
6 ryok	6 yōsut
7 çir	7 nirkop
8 p'ar	8 yōtarp
9 ku	9 ahop
10 sip	10 yōr

14. ԱՅՆՈՒ

- 1 šine
- 2 tu
- 3 re
- 4 ine
- 5 ašikne
- 6 iwa(n) (10—4)
- 7 arawa(n) (10—3)
- 8 tupesan (10—2)
- 9 šinepesan (10—1)
- 10 wa, wan, pesan

15. ՀԻՐԵՐԲՈՐԾԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐ

Կոբյակերեն	Յուկագիր
1 ənnān	1 irkiei
2 nīyax	2 ɔtaxloi
3 nīyóx	3 yɔloi
4 nāyax	4 yɔloxloi (3+1)
5 mīlinen	5 inganboi
6 ənnān-mīlinen	6 málgiyaloi (2×3)
7 nāa-mīlinen	7 purkfoi (+1)
8 nīyó-mīlinen	8 málgiyeloxloi (2×4)
9 qonyáačīn	9 kunírkilejloi (-10)
10 mingitčen	10 kúnel'

Չուքչիերեն

- 1 ənneny
- 2 nīrāq
- 3 nīróq
- 4 nīrɔq
- 5 mīlinēn
- 6 ənnān mīlinēn
- 7 nērɔ-mīlinēn
- 8 am-nīróotkēn
- 9 qonyáčiñkēn
- 10 mingitkēn

16. ԱՎԾՏՐԱԼԻԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐ

Ադելաիդա	Ավարակալ
1 kunna	1 wakai
2 purlaitye	2 bula, buloara
3 mankutye	3 goro
4 purlaitye-purlaitye	4 waran
էլ չկա	մնացյալը՝ kauwal-kauwal

Արևմտ. Ավստրալիա

- 1 gatn
- 2 gudjal
- 3 warh-rağ
- 4 gudjal-gudjal
- 5 marh-յին bağa (կես ձեռք)
- 10 belli-belli marh-յին bağa
- երկու կողմից մի մի ձեռք

Դեղի գետի ցեղ

- 1 yenak
- 2 veren
- 3
- 4 veren-veren
- 5 nanyilk-yenak

10 nanyilk-veren

Դիպպիլ

- 1 kālīm, kinyara
- 2 būllar
- 3 kūrunta, hoppa
- 4 būllar gīra būllar
- 5 " " " kālīm

Այլ ցեղի լեզվով

- 1 yammuli
- 2 neiyey
- 3 maalda
- 4 kukar-kukar
- (էլ չկա)

Կամիլարոյ

- 1 māj
- 2 būlār
- 3 gūliba
- 4 būlār-būlār
- 5 būlār-gūliba
- 6 guliba-guliba

Կինգտի

- 1 piēya
- 2 būdēla
- 3 kunnun

**Մակարիա լճի շրջաբնակների
լեզվով**

- 1 wakol
- 2 buloara
- 3 noro
- 4 voran
- 5 kauwol-kauwol

**Մուրրայի հար. բնիկների
լեզվով**

- 1 ryup
- 2 politi
- 3 politi-ryup
- 4 politi-politi
- 5 ryup-murnangin
- 6 ryup-murnangin-ryup
- 7 ryup-murnangin-politi

10 politi-murnangin

Մինյոգ

- 1 yaburu
- 2 bula
- 3 bulai-yaburu
- 4 bula-bula
- 5 bula-bulai-yaburu
- 6 bula-bula- bula

Մուրավարի

- 1 yaman
- 2 kubbo
- 3 murabirri

**Յորկի գլխի
բնակիչների լեզվով**

- 1 netat
- 2 naes
- 3 naes-netat
- 4 naes-naes
- 5 naes-naes-netat
- 6 naes-naes-naes

Յունգար

- 1 gad
- 2 gud'al
- 3 mardin
- 4 gud'al-gudal
- 5 mardin-baəga
- 6 mardin-baəga-gud'ir-gaḥ
- 7
- 8
- 9
- 10 belli-belli-mardin-baəga

Նարրինյերի

- 1 yammalai
- 2 nīəkaieək, niḡgeḡk
- 3 neppaldar
- 4 rūwar, gruwar, որ նշ. «շատ»

Նարրինյերի. այլ ցեղ

- 1 ki
- 2 kukko
- 3 kukko ki
- 4 kukko kukko
- 5 kukko kukko ki
- 6 kukko kukko kukko
- 7 kukko kukko kukko ki

Նյութատի

- 1 wākōl
- 2 buloara
- 3 ք օրօ

Նոր-պոմբերանյան լեզու

- 1 tikaí
- 2 a iwut
- 3 a utul
- 4 a iwat
- 5 a ilima
- 6 a laptikai
- 7 a lawurua
- 8 a lawutul
- 9 a lawuwat
- 10 a winun

Պիամբա

- 1 kabuin
- 2 purāyu
- 3 guruamda

Պոմունդա

- 1 yammalaitye
- 2 neiyeyi
- 3 maalda
- 4 kiýgaruy
- կամ kukar-kar
- (էլ չկա)

Վիրրադհուրի

- 1 ngunbai
- 2 bula
- 3 bulangunbai
- 4 և ավելին bungu
- (էլ չկա)

Տուրուրու

- 1 kunnar
- 2 būdela
- 3 muddān
- 4 budela budela
- 5 muddan-budela
- (էլ չկա)

17. ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐ

Աբիպոն ցեղի լեզվով

- 1 inítara
- 2 iñoaka
- 3 iñoaka yekaini
- 4 geyenk nātè
- 5 neènhalek, hanámbegegem
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 lanám riheugem

Արագուա (Ամերիկա)

- 1 abaca-yixa
- 2 suchama
- 3 mataritai
- 4 cadarracayi
- 5 aba-caxe
- (Մի չենք)

Ակոմա (Ամերիկա)

- 1 iški
- 2 tiuve
- 3 čeme
- 4 tsian
- 5 tama
- 6 š-tsis
- 7 maitian
- 8 kogomiš
- 9 mayuka
- 10 gats

Ալեուտերեն (Ամերիկա)

- 1 attaqan, tagataq
- 2 alak
- 3 qankun
- 4 sič̣in
- 5 čaʰ
- 6 attuʰ
- 7 ul'ʰiʰ
- 8 kamč̣iʰ
- 9 sič̣iʰ
- 10 atiq

Ալգոնկիներեն (fox բարբառ)

- 1 ne'guti
- 2 nī'cwi
- 3 ne'swi
- 4 nyā'wi
- 5 nyā'nani
- 6 négutwaciga
- 7 nō'higa
- 8 nécwāciga
- 9 cā'ga
- 10 } me'dāswi
 } kwī'tci

Ալգոնկիներեն (Ամերիկա)

- 1 kut, psk, peyu
- 2 nis, tab
- 3 nakh
- 4 nia, niu, ya, yu
- 5 nan, nal, pa, payon
- 6 kut, peyu
- 7 nis, naš
- 8 nis, nes, nas
- 9 gut
- 10 payuk

Անտի կամ կամպա (Ամերիկա)

- 1 aparo
 - 2 apite
 - 3 mahua
 - 4 apite-huacay
 - 5 apacoro
 - 6 apipacotero
- ավելին չունի

Ապաչե (Ամերիկա)

- 1 takhla
- 2 naki
- 3 rage
- 4 ti-i
- 5 aštià
- 6 ustran
- 7 ustsiki
- 8 tsepi
- 9 ng-gostai
- 10 gutesnon

Ապաշե. այլ բարբառ
(Ամերիկա)

- 1 dar-clâr
- 2 narké
- 3 târge
- 4 ding-he
- 5 îskli
- 6 gûstûn
- 7 gûssede
- 8 sapé
- 9 gûsti
- 10 gûnîsnûn

Արավակ (Ամերիկա)

- 1 abba
- 2 biama
- 3 kabbuhin
- 4 bibiti
- 5 abbatekabbe
- 6 abbatiman
- 7 biamattiman (2+)
- 8 kabbuhintiman (3+)
- 9 bibititiman (4+)
- 10 biamantekabbe

Ապարաի (Ամերիկա)

- 1 tairo
- 2 assacoro
- 3 asseruao
- 4 assacoro-pane
- 5 omane
- 6 akitoro
- 7 etiipuri
- 8 maarekene
- 9 emero
- 10 pupume?

Արազաիրի (Ամերիկա)

- 1 nunčina
 - 2 butah
 - 3 butah-nunčina
 - 4 butah-butah
- ավելի վեր
huakana «շատ»

Աուկա

(Չիլի բնիկները)

- 1 quinye
- 2 epu
- 3 kûla
- 4 meli
- 5 queçu
- 6 kayu
- 7 relgn, reyle
- 8 pura
- 9 allya
- 10 mari

Այաբա

(Ամերիկա)

- 1 maya
- 2 paya
- 3 quimsa
- 4 pusi
- 5 p'iska
- 6 soxta
- 7 pakallko
- 8 quimsakallko
- 9 îla tunca
- 10 tunca

Բանիվա

(Ամերիկա)

- 1 yabibulini
- 2 enâbe
- 3 yabébuli
- 4 yunilibunutsi
- 5 pinawiaphi
- 6 pimiri
- 7 yumaliwi
- 8 piurhuili
- 9 pieirurwhi
- 10 picalaurwhili

Բորե ի
(Ամերիկա)

- 1 panochi
- 2 apina
- 3 moponan
- 4 canguenan
- 5 roleco
- 6 repitikia
- 7 apina-pohue
- 8 mopone-pohue
- 9 canguene-pohue
- 10 ichohuoco

Բինտուկուա
(Ամերիկա)

- 1 ingui
- 2 moga
- 3 maikana
- 4 makeiba
- 5 aseba
- 6 chingua
- 7 koga
- 8 abeba
- 9 ihkaba
- 10 uqa

Բետոյա
(Ամերիկա)

- 1 edoyoyoi
- 2 edoi
- 3 ibutu
- 4 ihutu-edoyoyoi
- 5 ru-mocosa (ձեռք)

Բոտուկուդոս
(Բրազիլիա)

- 1 kinam
- 2 hentiata
- 3 uruhu (և շատ)

Բիլոսի
(Ամերիկա)

- 1 sonsa
- 2 nonpa
- 3 dani
- 4 topa
- 5 ksan
- 6 akuqpe
- 7 nanpa hudi
- 8 dan-hudi
- 9 zkane
- 10 ohi

Բրազիլիայի
բնիկներ

- 1 kuai
- 2 makuai
- 3 ... uai

Բրիբրի
(Ամերիկա)

- 1 ekur
- 2 buur
- 3 mnor
- 4 kur
- 5 skēr
- 6 terul
- 7 kuúr
- 8 pagul
- 9 suri-tu
- 10 dabop

Բակարի
(Ամերիկա)

- 1 tokale
- 2 ahaye
- 3 ahaye-tokale
- 4 ahaye-ahaye
- 5 ahaye-ahaye-tokale
- 6 ahaye-ahaye-ahaye
- 3 առաջ ասվում էր ahewao

Չախա
(Ամերիկա)

- 1 tiuin
- 2 achac
- 3 achorao
- 4 izpe
- 5 petpe

Չիապանեկա
(Ամերիկա)

- 1 tiqhe
- 2 hao
- 3 hauí

Չիբչա (Ամերիկա)

- 1 ata
- 2 boza
- 3 mica
- 4 muyhica
- 5 hyzca
- 6 ta
- 7 cuhupca
- 8 suhuza
- 9 aca
- 10 ubchihica

Չինանեկ
(Ամերիկա)

- 1 cna
- 2 tno
- 3 nne
- 4 quiu
- 5 ña
- 6 ñiu
- 7 nyaa
- 8 ñna
- 9 ñu
- 10 nya

Չինուկ
(Ամերիկա)

- 1 ge'latc la
- 2 mōkct
- 3 lōn
- 4 la'kit
- 5 qui'nem
- 6 te' xem
- 7 si'namōket
- 8 kstō'xkin
- 9 kui'tst
- 10 teā (several)

Չիլերե
(Ամերիկա)

- 1 iyan
- 2 nowe
- 3 tanyi
- 4 towe
- 5 ʔatan
- 6 šakwe
- 7 šahma
- 8 kreraprin
- 9 šanke
- 10 krepran

Չորունա (Ամերիկա)

- 1 an
- 2 ip
- 3 is
- 4 minip (2)
- 5 quioc
- 6 ipzoc (2.×3)
- 7 quilip (5+2)
- 8 pac
- 9 ocon
- 10 alec

Դակոտա (Ամերիկա)

- 1 wanča
- 2 noŋpa
- 3 yamm
- 4 topa
- 5 zaptah
- 6 šakpe
- 7 šakowin
- 8 šahdogan
- 9 napčimwanka
- 10 wikčemna

Դեգիհա (Ամերիկա)

- 1 win
- 2 nanba
- 3 ɕabðin
- 4 duba
- 5 satan
- 6 šade
- 7 deðanba
- 8 deðabðin
- 9 šaŋka
- 10 gðeba

Դիգգեր (Ամերիկա)

- 1 ketet
- 2 balel
- 3 banokhl
- 4 tla-uit
- 5 tsan-sem
- 6 se-banokhl
- 7 lolokhat
- 8 ʷ-tla-uit
- 9 ketet-eles
- 10 tikhales

Չուբուկուա (Ամերիկա)

- 1 bihe
 - 2 witane
 - 3 witadenike
- չուլեն

Էմերիլլոն (Ամերիկա)

- 1 mozepe
- 2 mocogne
- 3 maapuit
- 4 momokuite
- 5 anepopa
- 6 —
- 7 —
- 8 —
- 9 —
- 10 zarupa

**Էսկիմոսերեն
(Գրենլանդիա)**

- 1 atauseq
- 2 mardluk
- 3 pingasut
- 4 sisamat
- 5 tatdlimat (բազուկ)
- 6 arfineq (ծայրք)
- 7 " mardluk
- 8 " pingasut
- 9 " sisamat
- 10 qulit (նշ. բարձրագույն)

Գալիբի (ա) (Ամերիկա)

- 1 uin
- 2 uecu
- 3 uua
- 4 acurabame
- 5 atoneine

Գալիբի (բ) (Ամերիկա)

- 1 aunic
- 2occo
- 3 oroa
- 4 uirabama
- 5 octone

Գուաիբի (Ամերիկա)

- 1 guane
- 2 piamu
- 3 apuni
- 4 pienche
- 5 xarai
- 6 aipiru
- 7 akaraiši
- 8 mekisör
- 9 mekietsa
- 10 poro

Գուամակա

- 1 ishkua
- 2 moa
- 3 maigua
- 4 makegua
- 5 achigua
- 6 tainnua
- 7 kugua
- 8 ambigua
- 9 ihkagua
- 10 ugua

Գուարանի (Ամերիկա)

- 1 moñepeti
 - 2 mocoli
 - 3 mbohapi
 - 4 irundi
 - 5 ace-papetei
- (մի ձեռք)

Գուարաունա (Ամերիկա)

- 1 ičaka
- 2 manamo
- 3 dianamo
- 4 urabokaya
- 5 uabači
- 6 momatana ičaka
- 7 manamo
- 8 moho enti
- 9 moča anuka
- 10 moreko

Հաիդա

- 1 sgoānsiñ
- 2 stiñ
- 3 tgunut
- 4 stansiñ
- 5 l°eił
- 6 l°ganuł
- 7 jiguagā
- 8 stansañxa
- 9 l°aalñngisgoansingo
- 10 l°aal

Հեվե (Ամերիկա)

- 1 sei
- 2 godum
- 3 veidum
- 4 nauoi
- 5 margni
- 6 vusani
- 7 seniovusani
- 8 gosnàvoi
- 9 vesmácoi
- 10 macoi

Հիդաժա (Ամերիկա)

- 1 duetsa
- 2 dopa
- 3 dami
- 4 topa
- 5 kixu
- 6 akama
- 7 šapua
- 8 dopapi
- 9 duetsapi
- 10 pitika

Հոնգոն

- 1 pa
- 2 sa
- 3 čalas
- 4 bok
- 5 ciečs
- 6 tesan
- 7 zohs
- 8 tačs
- 9 teus?
- 10 open

Հուպա կամ Աթաբասկ
(Ամերիկա)

- 1 la
- 2 nax
- 3 tak
- 4 diñk
- 5 tcwōla
- 6 xōstan
- 7 xōkit
- 8 kenim
- 9 mûkkōstau
- 10 minlûñ

Իրոկեզ (Ամերիկա)

- 1 skata
- 2 tekeni
- 3 achso
- 4 gajeri
- 5 wisk
- 6 achiak
- 7 čoatak
- 8 tekiro
- 9 watirō
- 10 wasše

Իսլեմա (Ամերիկա)

- 1 uima
- 2 utse
- 3 bačoa
- 4 uc-an
- 5 panto
- 6 matli
- 7 čo-o
- 8 huere
- 9 hōa
- 10 tičem

Այլ բարբառ (Ամերիկա)

- 1 pū
- 2 vueš
- 3 tā
- 4 vil
- 5 pento
- 6 mieštye
- 7 so-ula
- 8 fol
- 9 hol
- 10 tā

Կահիտա (Ամերիկա)

- 1 senu
- 2 uoi
- 3 vahi
- 4 naequi
- 5 mamni
- 6 busani
- 7 uobusani (6 ?)
- 8 uonaequi (2.4)
- 9 batani
- 10 uomamni (2.5)

Կանսա (Ամերիկա)

- 1 min
- 2 nunba
- 3 yabli
- 4 duba
- 5 sata
- 6 sape
- 7 peyunba
- 8 kiya-tuba
- 9 šaňka
- 10 lebla

Կարաիբերեն (Ամերիկա)

- 1 abana
- 2 biama
- 3 eloua
- 4 biāmbouri
- 5 ouacabo-apourcou
- 6 *aban* laoyagon ouacabo-
apourcou մեկ վրայով
մյուս ձեռքի
- 7 *և այլն՝ նույն ձևով*

Կարինիկա (Ամերիկա)

- 1 ouui
- 2 uariri
- 3 orua
- 4 oko-pameme
- 5 aniatoni
- 6 —
- 7 —
- 8 —
- 9 —
- 10 yerarma

Կարոկ (Ամերիկա)

- 1 yisa
- 2 axak
- 3 kwirak
- 4 pis
- 5 trop
- 6 kirivkir
- 7 axa-kinivkir
- 8 kwira-kinivkir
- 9 trop-aticram
- 10 trahiara

Կարրիեր (Ամերիկա)

- 1 i^hlo
- 2 nagk'e
- 3 t'a
- 4 tejge
- 5 kwoilai
- 6 i^hket'a
- 7 i^hl't'akanⁱ
- 8 i^hketenje
- 9 i^hlo hulerh
- 10 hwonizyai

Կասոն (Ամերիկա)

- 1 la ha
- 2 nak ka
- 3 tak
- 4 nak ka nak ka
- 5 la sa ni
- 6 yi ban la ha
- 7 yi ban nak ka
- 8 yi ban tak
- 9 yi ban nak ka nak ka
- 10 la lba un

Կեչուա (Ամերիկա)

- 1 xuy, hux
- 2 iscai
- 3 quimsa
- 4 tahua
- 5 piska
- 6 soxta
- 7 kančis
- 8 pusax
- 9 escon
- 10 čunca

Կիպեա (Ամերիկա)

- 1 bihe
- 2 wachani
- 3 wachani-dikie
- 4
- 5
- 6 **չուենեն**
- 7
- 8
- 9
- 10 yo 2ամ

Կերերի (Ամերիկա)	Կլովա (Ամերիկա)
1 bihe	1 pāko
2 wachani	2 gia
3 wachanidikie	3 pāo
4 sumarā orobā	4 laki
5 my bihe misā sai (1 ձեռք)	5 onto
6 myrepri bubihe misā sai	6 mosso
7 " wachani " "	7 pāntsa
8 " wachanidikie " "	8 iātsa
9 " sumarā orobā sai	9 cohtsu
10 mycribā misā sai (2 ձեռք)	10 cōkhi

Կողքաբա (Ամերիկա)	Կոլոն (Ամերիկա)	Կոոս
1 eizua	1 tlek	1 yīxēi'
2 mauzua	2 tyex	2 yūxwā'
3 maigua	3 nyzk	3 yī'psōn
4 makeuñā	4 taakun	4 hēclil
5 hačiunā	5 keyečin	5 kat'ə'mis
6 taižunā	6 tletuussyu	6 yīxēi'wieq (1 ձեռք)
7 kugua	7 taxatuussyu	7 yūxwā'wieq (2 ձեռք)
8 abikua	8 nezkytyussyu	8 yīxēi'ahāł (1 ?)
9 citakua	9 kuussiok	9 yūxwā'ahāł (2 ?)
10 ugua	10 činkat	10 lep'qāni

Կրի (Ամերիկա)	Կուչան (Ամերիկա)
1 peyak	1 sin, asiéntié
2 niso	2 havik
3 nisto	3 hamuk
4 newo	4 čāpōp
5 niyanan	5 serap
6 nikotwasik	6 humhuk
7 tepakup	7 pathkaye
8 ayenanew	8 čip-huk
9 kekamitatat	9 humhamuk
10 mitatat	10 sahhuk

Կուժանագոտո (Ամերիկա)

- 1 tehuin
- 2 azaque
- 3 azorao
- yuspe
- 5 petpe

Կուլնա (Ամերիկա)

- 1 kwena
- 2 poo
- 3 paa
- 4 pakke
- 5 attale
- 6 nerkwa
- 7 kukle
- 8 paapakka
- 9 pakkepakka
- 10 ampeki

Կուրետու (Ամերիկա)

- 1 čudyu
- 2 ap-adyu
- 3 arayu
- 4 apaedyai (2.2)
- 5 čumupa

Կվապա (Ամերիկա)

- 1 minqti
- 2 nanpa
- 3 dḁabni
- 4 tuwa
- 5 satan
- 6 šape
- 7 penanda
- 8 pedḁabnin
- 9 šanka
- 10 ktḁebna

Կվերես (Ամերիկա)

- 1 išk
- 2 tio-ā
- 3 čiam
- 4 giana
- 5 ta-āma
- 6 š-tsis
- 7 maitian
- 8 kogomiš
- 9 mayuka
- 10 gats

Լեկա (Ամերիկա)

- 1 ber
- 2 toi
- 3 čai
- 4 didai
- 5 ber-ča
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 ber-bivque

Լենապե (Ամերիկա)

- 1 ngutti
- 2 niša
- 3 naxa
- 4 newo
- 5 palenax
- 6 guttaš
- 7 nišaš
- 8 xaš
- 9 peškonk
- 10 tellen

Մաիդու (Ամերիկա)

- 1 sū'ti
- 2 pē'ne
- 3 sā'pwi
- 4 tsō'yi
- 5 mā'wika
- 6 sai'tsoko
- 7 to'pwi
- 8 pē'nteöyē
- 9 pe'lio
- 10 mā'soko

Մաիուշի (Ամերիկա)

- 1 tiwin
- 2 asagane
- 3 eserewa
- 4 asākurabana
- 5 moiya etaiḱin
- 6 tiwin miya pona tamotai
- 7 asagane miga pona tamotai
- 8 eserewa miya pona tamotai
- 9 asakurabana miya pona ,
- 10 miya tamanawara

Մանտան (Ամերիկա)

- 1 maqana
- 2 nunpa
- 3 namni
- 4 tope
- 5 kequn
- 6 kiina
- 7 kupa
- 8 tituki
- 9 maqqi
- 10 piraq

**Մասաչուզետի հնդկացիներն
(Ամերիկա)**

- 1 nequt
- 2 neese
- 3 niš
- 4 yau
- 5 napanna tahše
- 6 nequtta ,
- 7 nesausuk ,
- 8 šwosuk ,
- 9 paskoogun ,
- 10 piuk

Մայա

- 1 hun
- 2 ka
- 3 oš, ox
- 4 kan
- 5 ho, hoppel
- 6 wak
- 7 wuk
- 8 wašak, uaxab
- 9 bolon
- 10 lahun

Մազատեկան
(Աճերիկա)

- 1 go
- 2 ho
- 3 ha
- 4 nihu
- 5 u
- 6 hu
- 7 yato
- 8 hi
- 9 nyaha
- 10 te

Միվոկ
(Աճերիկա)

- 1 lufi
- 2 odiko
- 3 tolokocu
- 4 oyisa
- 5 macoka
- 6 temmoko
- 7 kennekakü
- 8 kawinta
- 9 woe
- 10 naätca

Մոկի
(Աճերիկա)

- 1 šukh-ga
- 2 lei
- 3 pahio
- 4 nale
- 5 čibute
- 6 navai
- 7 tsange-e
- 8 nanale
- 9 peve
- 10 patke

Մերրիֆ
(Բրազիլիա)

- 1 pütire
- 2 iaklûde
- 3 inklête
- 4 kuaðro սեղան?
- 5 singo
- 6 stunäre
- 7 rorôtô
- 8 kôirapô
- 9 iaupró
- 10 muruá

Միքս
(Աճերիկա)

- 1 tuuc
- 2 metzc
- 3 tucôc
- 4 mactoxc
- 5 macoxc
- 6 tuduuc
- 7 huextuuc
- 8 tuctuuc
- 9 taxtûuc
- 10 mahc

Մսկիտո
(Աճերիկա)

- 1 kumi
- 2 wal
- 3 yumpa
- 4 wal-wal
- 5 mata-sip
- 6 matlalkabi
- 7 " pura kumi
- 8 " " wal
- 9 " " yumpa
- 10 mata-wal-sip

Նահուաալ
(Ամերիկա)

- 1 ce
- 2 ome
- 3 ye, ei
- 4 naui
- 5 ma-cuilli
- 6 chiqua-cen
- 7 chic-ome
- 8 chicu-ei
- 9 chico-naui
- 10 ma-tlactli

Նավահո
(Ամերիկա)

- 1 dalaí
- 2 nak'i
- 3 txa
- 4 di
- 5 ašdla
- 6 hastxa (? 3)
- 7 tsostsed
- 8 tsebǵ
- 9 naaštai
- 10 nāzna

Նավահո. ալլ բարբառ
(Ամերիկա)

- 1 akhlai
- 2 aki
- 3 ka
- 4 tē
- 5 astla
- 6 ustā
- 7 sustsit
- 8 sepi
- 9 nastai
- 10 nestua

Օնա-շելինամ
(Հրո երկիր)

- 1 sos
- 2 soke, son
- 3 sāuke
- 4 koni-soke (զույգ 2)
- 5 kes-mar-ei
- 6 koni-šāuken
- 7 karreik wiwai šōuke
- 8 " " šāuke
- 9 akkiai
- 10 karikei-kismarei (զույգ 5)

Օսագի
(Ամերիկա)

- 1 win
- 2 ōunda
- 3 ōādōi
- 4 tuda
- 5 sata
- 6 šape
- 7 pešunda
- 8 kikde-tuda
- 9 kdeddan tse šinke
- 10 kdeddan

Օթոմի
(Ամերիկա)

- 1 nnrā
- 2 yooho
- 3 hiu, hiū
- 4 goohō
- 5 quta, kyta
- 6 rahtō
- 7 yothō, yohtō
- 8 hiahto, hiātō
- 9 guthō, gythō
- 10 rata, rēta

Օռւայանա

(Ամերիկա)

- 1 aini
- 2 hakene
- 3 heteuau
- 4 ipitime
- 5 ipitimna
- 6 epoquale
- 7 mahaleken
- 8 —
- 9 —
- 10 —

Պանզ

(Ամերիկա)

- 1 yas, vitech
- 2 enz
- 3 tec
- 4 panz
- 5 taz
- 6 sanqui
- 7 enz sanqui
- 8 tec sanqui, puquipanz
- 9 panz sanqui
- 10 cose-pemba

Պիսպոկո

(Ամերիկա)

- 1 aberi
- 2 putseyba
- 3 maysiba
- 4 baynuaca
- 5 abayma uakapi
- 6 ai-uacapi bere
- 7 " " putseyba
- 8 " " ermaysiba
- 9 " " baynuaka
- 10 abe uakapi

Օյամպի

(Ամերիկա)

- 1 maipeite
- 2 mocogne
- 3 mapuit
- 4 trute
- 5 nirugne
- 6 epoa-u
- 7 nepa gauta
- 8 enepu amutere
- 9 " " erebeuare
- 10 " amitie

Պառւտ կամ շորոնյան

(Ամերիկա)

- 1 cu
- 2 wa
- 3 pai
- 4 watcūnwi
- 5 maniʻi (ma ձեռք)
- 6 navai (? 3)
- 7 navaikavai (. 6)
- 8 waanwacūnwi (4+4)
- 9 cuwaroyomacūnwi
- 10 toyomacūnwi (ma ձեռք)

Պիմա

(Ամերիկա)

- 1 yumako
- 2 kuak
- 3 vaik
- 4 ki-ik
- 5 huitas
- 6 pčū-ut
- 7 vháva
- 8 kikiḡ
- 9 umučiko
- 10 ustima

Պիոխե (Ամերիկա)	Պիրիտու (Ամերիկա)	Պուինավի (Ամերիկա)
1 mone (մառ)	1 tehui	1 atam
2 tsamun-cua	2 azaque	2 akao
3 tsamun-huente-cua	3 zozoroar	3 apai
4 taxeseca	4 yuspe	4 akauno
5 taserapin	5 petpe	5 daptan
		6 tamda-baruba
		7 paura-baraba
		8 akauno-
		9 —
		10 dauraba

Պուկինա
(Ամերիկա)

- 1 pesc
- 2 so
- 3 capac
- 4 sper
- 5 tacpa
- 6 čiču
- 7 stu
- 8 quino
- 9 checa
- 10 scata

Սալինան
(Ամերիկա)

- 1 tol
- 2 kak'cu
- 3 klapai
- 4 k'ica
- 5 olť'au
- 6 paianel
- 7 te
- 8 caanel
- 9 toteť'oe
- 10 țoe

Սահապին
(Ամերիկա)

- 1 naxš
- 2 nipt
- 3 mətad
- 4 pinipt (+2)
- 5 paxad
- 6 ptəxninš
- 7 tusxas
- 8 paxatumad (5+3)
- 9 çməst
- 10 putəmd

Սիուան
(Ամերիկա)

- 1 wan'zi'
- 2 —
- 3 ya'mni
- 4 —
- 5 za'ptaⁿ
- 6 'sa'kpe
- 7 'sako'wiⁿ
- 8 'sakdo' gaⁿ
- 9 napéiⁿ waⁿ ka
- 10 wik'ee'mna

Սիռւսլաւան
(Ամերիկա)

- 1 ałaq
- 2 xātsū
- 3 cīnax
- 4 xātsūn (=2+յդ.)
- 5 lxałps
- 6 qátimx (մի մասն վերև)
- 7 xātsū qtāmax¹ (2^ա վերև)
- 8 cīnax qtāmax (3 վերև)
- 9 álaqxaut (1—10)
- 10 kīxəs

Տական
(Ամերիկա)

- 1 pea
- 2 beta
- 3 quimiča
- 4 pusi
- 5 pičica
- 6 sucuta
- 7 siete (սպան.)
- 8 očo
- 9 nueve
- 10 tunca

Տամա
(Ամերիկա)

- 1 teyo
- 2 cayapa
- 3 čo-teyo (2+1)
- 4 cayapa-ria (2 նորից)
- 5 cia-xente (մեք)

Տենսա
(Ամերիկա)

- 1 ha, yeha
- 2 gem
- 3 sdat
- 4 log
- 5 yoc
- 6 mih
- 7 nwasser
- 8 wab
- 9 vat
- 10 haki

Տակելմա
(Ամերիկա)

- 1 mis, mīsga
- 2 gām, gāp'ini
- 3 xibini
- 4 gamgam (2+2)
- 5 dēhal
- 6 haīmīs
- 7 haigam
- 8 haixin
- 9 haigo
- 10 ixdīl

Տանս
(Ամերիկա)

1. vemtem
- 2 vayena
- 3 bihio
- 4 ve-an
- 5 uniau
- 6 mol-tla
- 7 čo
- 8 veli
9. kvia
- 10 tagotamá

Տարասկ
(Ամերիկա)

- 1 ma
- 2 tziman
- 3 tanimu
- 4 tamu
- 5 yuma
- 6 cuimu
- 7 yun tziman (5. 2)
- 8 yun-tanimu (5. 3)
- 9 yun-thamu (5. 4)
- 10 temben

Տեհուելչե կամ Ծոնեկա
(Ամերիկա)

- 1 joje
- 2 wame
- 3 caaš
- 4 caye, malo
- 5 czen
- 6 winecaas
- 7 caoc
- 8 winecage
- 9 kamekczen
- 10 cacen կամ genok czen

Տիլլաֆուկ
(Ամերիկա)

- 1 higi
- 2 salı
- 3 tcanat
- 4 wis
- 5 tsxes
- 6 yilhatci
- 7 ttcus
- 8 tqatci
- 9 liyu
- 10 ahantcs

Տեհուա
(Ամերիկա)

- 1 vui-i
- 2 vui-ye
- 3 poye
- 4 šono
- 5 pano
- 6 ši
- 7 çe
- 8 kave
- 9 kveno
- 10 tē-ē

Տեպեկանո
(Մեքսիկա)

- 1 hōmad
- 2 gok
- 3 vaik
- 4 makov
- 5 (1)štumam
- 6 šivhōmad (+1)
- 7 šivgok (+2)
- 8 šivaik (+3)
- 9 šiymakov (+4)
- 10 mamvoš

Տիֆուկվա
(Ամերիկա)

- 1 yaha
- 2 yuka
- 3 hapu
- 4 keketa
- 5 marua
- 6 mareka
- 7 pikika
- 8 pikinahu
- 9 pekekaketa
- 10 tuma

Տիկնդիւս
(Ամերիկա)

- 1 l'ēq
- 2 dēx
- 3 naçk
- 4 daqun
- 5 kējīn
- 6 l'ēdušu
- 7 daxadušu
- 8 naçkudušu
- 9
- 10 jīnkat

Տոնտո
(Ամերիկա)

- 1 sisi
- 2 uake
- 3 moke
- 4 hōba
- 5 satabé
- 6 gešbe
- 7 hoa-gešbe
- 8 mo-gešbe
- 9 halseye
- 10 uave

Տուկուդի
(Ամերիկա)

- 1 iht'lug
- 2 nekt'uj
- 3 tutčun
- 4 ttankt'ut
- 5 iht'lokwunlih
- 6 nikkittyigg
- 7 čitsuttetsinekt'ui 7+2
- 8 nikkittankt'ut 2×4
- 9 vunčut'nukozukdhityin
- 10 iht'log-čotyin (1. 10)

Տոնկալա
(Ամերիկա)

- 1 mišbakh
- 2 kita
- 3 mitiš
- 4 si-kuit
- 5 koskua
- 6 si-kualo
- 7 se-kiešta
- 8 se-ketieš
- 9 se-kueskuelo
- 10 sikbakh

Յիմիա

- 1 k'ēel
- 2 t'epxāt
- 3 gwant
- 4
- 5 k" stēns
- 6 qâel
- 7 t'epxa
- 8 qandâ°lt
- 9 k" stemāš
- 10 —

Տուկի
(Ամերիկա)

- 1 jepe, oyepe
- 2 mokōln, mocoī
- 3 mosapyra, mosapir
- 4 yrundy, oyoirund
- 5 oyepe-aba
- 6
- 7
- 8 } 24^ա
- 9
- 10

Տոսեկո
(Ամերիկա)

- 1 monsa
- 2 nonp
- 3 nan
- 4 top
- 5 gisan
- 6 agasp
- 7 sagum
- 8 palan
- 9 san
- 10 pučk

Վապպո
(Ամերիկա)

- 1 pawa
- 2 hopi
- 3 hopoka
- 4 ola
- 5 kata
- 6 patenaok
- 7 hopitenaok
- 8 hopihan (—2)
- 9 pawak, pawalak (—1)
- 10 mahalis

Վինեբագո
(Ամերիկա)

- 1 hižan
- 2 nonpa
- 3 tani
- 4 čop
- 5 setšan
- 6 akewe
- 7 šakowe
- 8 haruwańke
- 9 hižankičanškuni
- 10 kerepana

Ուսուհ
(Ամերիկա)

- 1 sus
- 2 vayinne
- 3 payin
- 4 tsu-in
- 5 manigi-in
- 6 navayin
- 7 navaikevan
- 8 vatsu-in
- 9 sumarumsuin
- 10 tom-su-in

Վիչիտա
(Ամերիկա)

- 1 cháosth
- 2 víťch
- 3 tauē
- 4 talkvítch
- 5 esquařetch
- 6 kéhash
- 7 kéofitch
- 8 kéotauā
- 9 saokinte
- 10 eskirriavash

Վիյոու
(Ամերիկա)

- 1 goč
- 2 ríd
- 3 rík
- 4 riāuw
- 5 wesay
- 6 daklālok
- 7 halaw
- 8 hiwīdau
- 9 vasarok
- 10 ralok

Խիվար
(Ամերիկա)

- 1 ala
- 2 catu
- 3 cala (2+1)
- 4 encatu (—2)
- 5 alacōtegladu
- 6 intimutu
- 7 tannituna
- 8 „ - cabiasu
- 9 bitin õteglu „
- 10 catõgladu

Յուրակար
(Ամերիկա)

- 1 lecta
- 2 lasie
- 3 livi
- 4 lapsa
- 5 četi
- 6 žičeti
- 7 livi tese
- 8 lasle „
- 9 lecta „
- 10 tibanti

Յոկուց
(Ամերիկա)

1 yet	այլ բարբառ
2 poñoi	
3 coopin	
4 hatpañi	hotponoi
5 yut-clāut	yitsinił
6 tcudipi	tsolipi
7 nomtcin	nomtsil
8 munoc	monos
9 nonip	soponhot.
10 tieu	

Ջոք
(Ամերիկա)

- 1 tuma, tumo
- 2 metza, mezong
- 3 tucay, tucang
- 4 mactasang, madasang
- 5 mosay, mosang
- 6
- 7 cuyay
- 8
- 9
- 10 macay, mujkang

Ջուհի
(Ամերիկա)

- 1 topintai
- 2 quilli
- 3 háhi
- 4 áhwitai
- 5 ápte
- 6 topa-likkia
- 7 quilla-likkia
- 8 hia-likkia
- 9 téna-likkia
- 10 astem-hlah

Առանձին լեզուներ

Բասկերեն

- 1 bat
- 2 bi
- 3 iru
- 4 lau
- 5 bost
- 6 sei
- 7 zazpi
- 8 zortzi
- 9 bederatzi
- 10 amar

Հարուսկերեն

- 0u 1,3
- zal 2
- ci 3,5
- s'a 4,6
- max 5,1
- hutb 6,4
- cezp 7
- semf 8
- nurf 9
- šar 10

Սուամերերեն

- 1 aš, gê, dili, dies
- 2 min, man
- 3 eš
- 4 lim, limmu
- 5 ia
- 6 aš
- 7 umun, imin (5+2)
- 8 ussu, ūš
- 9 ilimmu, ilim (5+4)
- 10 u, g'u, a, g'a

Վերլիկերեն

- 1 hen, han, hak
- 2 aŋtan, haŋto
- 3 iske, iski
- 4 waŋto
- 5 cendo
- 6 bešindo
- 7 tālu
- 8 aŋtambu
- 9 hučo
- 10 turum¹

¹ Հավելվածն ամբողջությամբ կազմել է հեղինակը. լեզուների անունները, դասավորությունը և դասակարգումը՝ ըստ ընթանիքների, թողնում ենք անփոփոխ:—Է. Ա.:

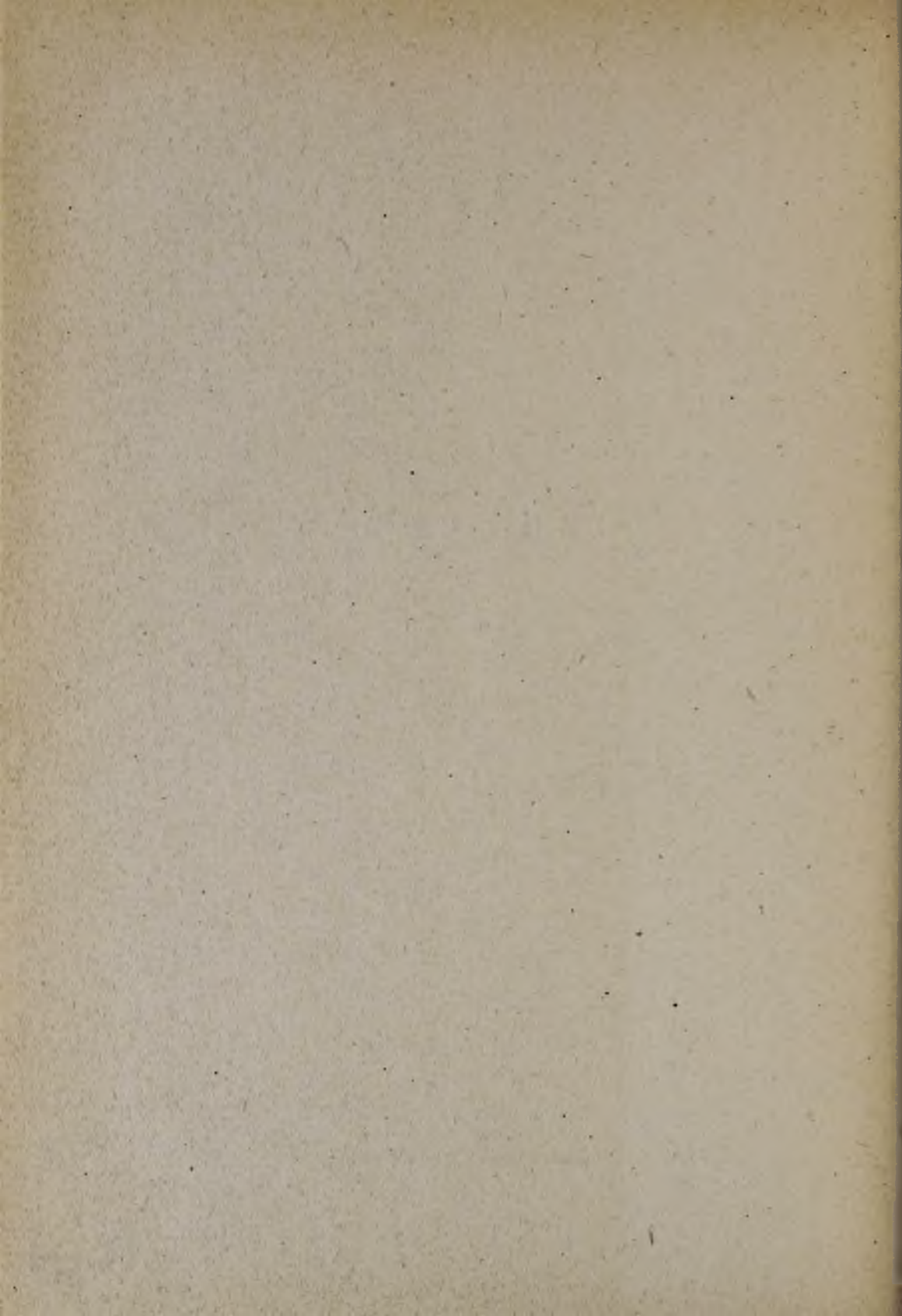
Handwritten section header.

Handwritten header 1	Handwritten header 2
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100

Handwritten header 1	Handwritten header 2
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100
100	100

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or date.

Յ Ա Ն Կ Ե Ր

ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Արագիներեն— Հյուսիսային Կովկասի լեզուներից. պատկանում է կովկասյան ընտանիքի Հյուսիսային ճյուղի արևմտյան խմբին— 418

Արիպոն— Հարավային Ամերիկայի հրեղեկացիական արիպոն ցեղի լեզուն: Արիպոնները իսպանական գաղութարարների լծի տակ 16—19-րդ դարերի ընթացքում ֆիզիկական ունչացան կամ ասսիմիլացիայի ենթարկվեցին— 236-237, 431

Արխագերեն— Արխագական ժողովրդի լեզուն. պատկանում է կովկասյան ընտանիքի Հյուսիսային ճյուղի արևմտյան խմբին— 213, 222, 418

Ազգի— Աֆրիկայի ազնի ցեղի լեզուն. պատկանում է սուդանական կամ կվա խմբին— 8, 186-187, 366

Ագուլերեն— Հյուսիսային Կովկասի լեզուներից. պատկանում է կովկասյան ընտանիքի Հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբին— 274, 419

Ադաբ-մե— Աֆրիկայի բնիկ ցեղերից մեկի լեզուն— 366

Ադրբեջաներեն— Ադրբեջանական ժողովրդի լեզուն՝ Ադրբեջանական ՍՍՌ-ում և Հարավային Ադրբեջանում: Պատկանում է ուրալ-ալթայական ընտանիքի հարավ-արևմտյան ճյուղին— 83, 123, 200, 222, 274, 290, 291, 292, 316, 323, 423

Ադիլաիդայի լեզու— Ավստրալիայի բնիկ ցեղերից մեկի լեզուն Հարավային Ավստրալիայում— 139, 428

Ագադեյն կամ եթամ-եթամ— Աֆրիկայի

բնիկ ցեղերից մեկի լեզուն, պատկանում է արևելյան սուդանական լեզուների թվին— 149-150, 154, 276-277, 366

Ալար— Մոնղոլական լեզուներից մեկը— 426

Ալթաներեն— Ալթանական ժողովրդական ռեսպուբլիկայի լեզուն. պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքին և կազմում է առանձին ճյուղ— 163, 227-228, 279, 352

Ալգոնգիներեն— Ամերիկյան հնդկացիական ցեղերի լեզուներից մեկը, որ մտնում է ամերիկյան լեզուների ալգոնգիյան խմբի մեջ— 195-196, 197, 238, 432

Ալեուտներեն— Ալեուտյան կղզիներում (ԱՄՆ) և Կոմանդորյան կղզիներում (ՍՄՌՄ) ապրող բնիկների լեզուն. կոչվում է նաև ոմանգաներեն. պատկանում է պալեոասիական ընտանիքին— 432

Ալթայական լեզուներ— Լեզուների այս մեծ ընտանիքի մեջ են միացնում ուրալ-ալթայական, մոնղոլական և տուրքուսական ընտանիքները, իսկ ոմանգ նաև ուզբո-ֆիննական ընտանիքը և կորեերենը: Նեղ իմաստով ալթայական լեզուներ են կոչվում հակասական, Տովինական և Լեռնային-Ալթայական ավտոնոմ մարզերի ժողովուրդների լեզուները՝ ալթայերենը, խակասերենը, տովիներենը, ինչպես և դրանց հարևան փոքր ժողովուրդների լեզուներից շոռ, կարագաս և սուֆա լեզուները— 83, 184, 194, 204, 423-427

Ալթայերեն— Լեռնային-Ալթայական

¹ Հայերենը ցանկի մեջ չենք մտցնում:— Է. Ա.:

- (նախկին Օլորտական) ավտոնոմ մարզի բնիկ ժողովրդի լեզուն. պատկանում է ուրալ-ալթայական ընտանիքի հյուսիս-արևմտյան ճյուղին— 184, 194, 279-80, 423
- Ախագուա— Ամերիկյան հնդկացիական ցեղերից մեկի լեզուն— 431
- Ախվախերեն— Հյուսիսային Կովկասի լեզուներից. պատկանում է կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբին— 165
- Ակասելեն— Աֆրիկյան բնիկ ցեղերից մեկի լեզուն— 14, 366
- Ակլադերեն— Սեմական ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի լեզուներից մեկը, որ ավանդված է սեպագիր արձանագրություններով՝ մեր թվ. առաջ երրորդ հազարամյակից— 172-173, 360
- Ակումա— Ամերիկյան հնդկացիական ցեղերից մեկի լեզուն— 432
- Ակրա կամ Գա— Աֆրիկյան բնիկ ցեղերից մեկի լեզուն— 366, 370
- Անլա— Աֆրիկյան լեզուներից մեկը— 366
- Անում— Չին-տիբեթական ընտանիքի թայ ճյուղին պատկանող լեզուներից մեկը— 413
- Ամբիմ— Ավստրոասիական ընտանիքի լեզուներից մեկը— 391
- Ամերիկյան (հնդկացիական) լեզուներ— Հյուսիսային և Հարավային Ամերիկայի բնիկների լեզուների ընդհանուր անուն. Ամերիկյան լեզուները չեն կազմում լեզվական մեկ ընտանիք. բաժանվում են մոտ 123 ինքնուրույն խմբերի, որոնցից ամենանշանավորներն են. Հյուսիսային Ամերիկայում՝ նադեն, ալգոնկինյան, իրոկեզյան, Կենտրոնական Ամերիկայում՝ մալա, Հարավային Ամերիկայում՝ արավակյան, կարաիբյան, տուպի-գուարանի, չիբչա խմբերը— 19, 53, 431-450
- Ամերեն— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի հաքեշական խմբի լեզուներից մեկը— 359
- Այմարա— Ամերիկյան լեզուներից մեկը— 433
- Այնու— Հարավային Սախալինի (ՍՍՍՐ) և հոկկայդո կղզու (Յապոնիա) բնակիչների լեզուն. չի մտնում ոչ մի ընտանիքի մեջ— 24, 48, 159, 176-177, 196, 221, 232, 427
- Անգլերեն— պատկանում է Հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղին. Անգլերենի պատմությունը բաժանում են երեք շրջանի. հին անգլերեն կամ անգլոսաքսոններեն (մինչև 11-րդ դարի վերջերը), միջին անգլերեն (11-ից 15-րդ դար) և նոր անգլերեն (16-րդ դարից ի վեր)— 58, 96, 101, 167, 189-90, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 231, 296, 304, 312, 313, 318, 322, 323, 331, 357
- Անգլոսաքսոններեն— 5-6-րդ դարերում Անգլիան նվաճած գերմանական ցեղերի՝ անգլերի, սաքսերի և յուտերի լեզուն, վկայված է հարուստ գրականություն՝ 8-րդ դարից— 357
- Անդամանյան լեզուներ— Անդամանյան կղզիների բնիկների՝ անդամանցիների լեզուն. ոչ մի ընտանիքի մեջ չի մտնում— 135-136, 237
- Անդիերեն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբի լեզուներից— 165, 419
- Անյի տես ազնիւ
- Անեամերեն— Վիետնամի ժողովրդի լեզուն. ոմանք հատկացնում են չին-տիբեթական ընտանիքին, ոմանք, ինչպես նաև գրքին հնդինական ավստրոասիական ընտանիքին— 5, 94, 149, 183, 188, 189, 190, 214-215, 391
- Անտի կամ Կամպա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզուներից— 148, 273-274, 432
- Աշտուի կամ չի— Աֆրիկյան ընտանիքի սուդանական ճյուղի լեզուներից— 366
- Ապաեն— Ամերիկյան հնդկացիական ցեղերից մեկի լեզուն— 432
- Ապաշեն— Աթաբասկյան խմբին պատկա-

- նող հնդկացիական լեզու Արիզոն և Նոր Մեքսիկա շտատներում— 433
- Ալպարաի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 433
- Ասուրերեն— Սեմական ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի կենդանի արամեական լեզու— 123, 185, 190, 193, 295, 321, 335
- Ասու— Աֆրիկյան ընտանիքի բանտու խմբի լեզուներից— 383
- Ասուրերեն— Սեմական ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի մեռած լեզու (կոչվում է նաև հյուսիս-արամեական), որ ավանդված է հարուստ քրիստոնեական գրականության մեջ— 49, 173, 185, 279, 334, 360
- Ավարակալ— Ավստրալիական լեզուներից մեկը— 54, 428
- Ավարերեն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբի լեզուներից մեկը— 37, 274, 419
- Ավստրալիական լեզուներ— Գաղութային լծի տակ ոչնչացող ավստրալիական բնիկ ցեղերի բազմաթիվ լեզուներ, որոնք քիչ են ուսումնասիրված և Բուրլոբ գրադարանի լեզուներ են։ Սովորաբար խմբավորվում են ըստ տեղագրության հատկանիշի, հյուսիսային կիմբերլիի լեզուներ (վորորո, կոկոյ-իմիդիդ և այլն), հարավ-արևելյան Ավստրալիայի լեզուներ (բուանդիկ, կոլին, կուրնաի և այլն), կենտրոնական և հարավ-արևմտյան Ավստրալիայի լեզուներ (յունգար, լորիտյա և այլն), Կվիսլենդի և Նոր Հարավային Ուելսի լեզուներ— 55, 82, 86, 133-134, 136, 137-138, 139-141, 174, 428-431
- Ավստրալիան բնաճիճ տես Ավստրոնեզիական ընտանիք։
- Ավստրալիական լեզուներ— Հարավ-արևելյան Ասիայի մի շարք լեզուներ, որոնք բաժանվում են չորս խմբի, մոն-բմեր, մոնդա, կասի-նիկոբարյան, նախամալայական, առաջին երկուսը հաճախ միացնում են մի խմբի մեջ։
- Հաճախ այս բոլոր լեզուները մտնում են ավստրոնեզիական ընտանիքի մեջ, ինչպես արևել և նաև սուլյա գրքի հեղինակը։
- Ավստրոնեզիական լեզուներ— Հնդկական և Խաղաղ օվկիանոսների կղզիների բնակիչների լեզուները։ Սրան են հատկացնում. Ինդոնեզիայի, Մելանեզիայի, Միկրոնեզիայի և Պոլինեզիայի ժողովուրդների լեզուները։ Ոմանք այս ընտանիքի մեջ են մտնում նաև Ավստրոնասիական լեզուները, ինչպես և Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուները (մոնդարի, սանտալի և այլն)։ Կոչում են նաև Ավստրական ընտանիք, ինչպես այս գրքում է— 391-408
- Առաիկյան քաղաք հին հունարենի— Աթենքի քաղաքը, որ «Աոլեն» ընդհանուր գրական հունարենի հիմքն է հանդիսացել— 227
- Արաբական լեզուներ— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի մեջ մտնող հյուսիսային արաբերենն ու հարավային արաբերենը— 228
- Արաբերեն— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու Տարածված է Սիրիայում, Պաղեստինում, Իրաքում, Արաբիայում, Եգիպտոսում և Աֆրիկայի հյուսիսային մասում։ Բաժանվում է մի շարք բարբառների, որոնք զգալի կերպով տարբերվում են իրարից և հաճախ դիտվում են որպես առանձին լեզուներ— 51, 97, 98, 190, 193, 204, 205, 206, 207-208, 223, 248, 296, 209-210, 302, 305, 309, 312, 313, 335-337, 339-340, 359
- Արագաիի կամ Արագայի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 138, 433
- Արամեերեն— Սեմական ընտանիքի հյուսիսային խմբի լեզու։ Բաժանվում է երեք բարբառի. արամեական կամ բաբելոնա-արամեական և կենտրոնական-արամեական (սովորաբար կոչվում է ասորերեն) — 359

- Արավակներեն— Հարավային Ամերիկայի ամենատարածված լեզվական խմբերից մեկը, որ կոչվում է Ատլանտյան ափերին բնակվող ցեղերից մեկի անունով։ Արավակները տարածված են եղել Անտիլյան կղզիներում, Յուրիգայի և Վեստ-Ինդիայի հարավային մասերից մինչև Պարագվայի հյուսիսային շրջանները և Պերուից մինչև Ամազոնի ակունքները։ Ունշացվելով գաղութարարների կողմից Անտիլյան կղզիներում և մայր ցամաքի շատ շրջաններում, մնացել են Օրինոկո գետի ավազանում և մի քանի այլ շրջաններում— 18, 153-154, 205, 236, 296, 433
- Արեաու— Կենտրոնական Ավստրալիայի լեզուներից— 391
- Արեկյան ասեմա— Ավստրոնեզիական լեզուներից մեկը (Մելանեզիայում և Նոր-Հիբրիդյան կղզիներում)— 406
- Արիակա լեզուներ— Հնում այսպես էին կոչում հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղը— 60, 210
- Արի կամ Արեի (սխալ է՝ Արդի)— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 49, 274, 419
- Աուլում— Ավստրոնեզիական լեզուներից մեկը (Մելանեզիա)— 392
- Աուկա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզուներից մեկը՝ Չիլիում— 197-198, 433
- Աֆար— Քամայն կամ համփտական ընտանիքի լեզուներից մեկը, որ պատկանում է քուշիտական (քուշյան) ճյուղին— 12, 363
- Աֆղաներեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի արևելյան-իրանական լեզու։ Տարածված է Աֆղանիստանում և Փաքիստանի սահմանամերձ շրջաններում— 51, 63, 106, 295, 351
- Աֆրիկյան լեզուներ— Աֆրիկայի բնիկ ցեղերի լեզուները, որոնք միացվում են

մեկ ընտանիքի մեջ և բաժանվում են ութ խմբի։ Նեղոսյան, բանտու, բանտոիդ, սուդանական, հաուսա, կանուրի-տեդա, արեկյան Սուդանի, մանդինգո կամ մանդե— 53, 147, 166, 366-390

Բագիրմի— Աֆրիկյան լեզու— 368

Բագուլալ— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբերի լեզու— 165

Բագա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 377

Բալթիկ-ավալոնեական— այս ճյուղի մեջ ոմանք միացնում են հնդեվրոպական ընտանիքի բալթիկ և սլավոնական ճյուղերը— 24, 229, 262,

Բալթիկ ճյուղ— հնդեվրոպական ընտանիքի ինքնուրույն ճյուղ, որի մեջ մշտնում են լիտվաներեն, լատիշերեն, լեթթերեն (լատգալերեն) և մեռած հին պրուսերեն լեզուները— 210, 354

Բալկանյան լեզուներ— Բալկանյան ժողովուրդների լեզուները— 120-121

Բալիարի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 18-19, 63, 238-239, 434

Բալիլի— Աֆրիկյան լեզու— 367

Բալի— Ավստրոնեզիական լեզու (Նոր-Հիբրիդյան կղզիներ)— 392

Բալոլ— Աֆրիկյան լեզու— 149

Բամբադան— Ավստրոնեզիական լեզու (Մելանեզիա)— 392

Բամբադա— Աֆրիկյան Մանդինգո խմբի լեզու— 367

Բանա— Աֆրիկյան սուդանական խմբի լեզու— 377

Բանեան— Աֆրիկյան սուդանական խմբի լեզու— 377

Բանգորո— Ավստրոնեզիական լեզու (Մելանեզիա)— 392

Բանդա— Աֆրիկյան լեզու՝ արևելյան սուդանական խմբից— 8-9, 234, 367

Բանիվա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 433

Բանկուն— Աֆրիկյան լեզու— 368

Բանաու լեզուներ— Աֆրիկյան բնիկների

- լեզուների մեծ խումբ, որ տարածված է Կենտրոնական, Արևելյան և Հարավային Աֆրիկայում (Սուդանից հարավ) — 6, 9, 389-390
- Բաշգալի — Նոր հնդկական լեզու. պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղին — 343
- Բաշկիրերեն — Ուրալ-ալթայական ընտանիքի հյուսիս-արևմտյան խմբի լեզու — 57, 92, 94, 423
- Բասա — Աֆրիկյան լեզու (Կամերուն) — 47, 368
- Բասկերեն — Բասկերի լեզուն (Իսպանիայում և հարավ-արևմտյան Ֆրանսիայում) — 159-160, 205, 453
- Բասկետ — Աֆրիկյան լեզու՝ քամյան ընտանիքից (Բենուեպիայում) — 363
- Բառա — Հնդկաստանի նախաքնիկների լեզուներից — 409
- Բառգու — Աֆրիկյան լեզու (Սուդան) — 146-147, 377
- Բառեա — Քամյան (Համիտական) ընտանիքի լեզուներից — 8, 363
- Բառեին — Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից — 377
- Բառի — Աֆրիկյան լեզու — 9-10, 48, 82, 145, 196, 367
- Բացրերեն — Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի միջին (կենտրոնական) խմբի լեզու — 160
- Բեդաուե — Աֆրիկյան լեզու՝ քամյան ընտանիքից — 363
- Բելոռուսերեն — Բելոռուսական ՍՍՌ-ի լեզուն. Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի սլավոնական ճյուղի արևելյան խմբին — 355
- Բելուշերեն — Արևմտյան իրանական լեզու՝ Բելուշիստանում — 60, 61, 79, 164, 208-209, 351
- Բենգալ — Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից — 45, 48, 368
- Բենգալի — Նոր-հնդկական լեզու. պատկանում է հնդեվրոպական լեզուների հնդ-իրանական ճյուղին — 343
- Բեովտիական բարբառ հին հունարենի (Բեովտիայում) — 227
- Բետոյա — Ամերիկյան հնդկացիական լեզու — 434
- Բերբերական — Քամյան ընտանիքի հնդեվրոպական լեզու (Հյուսիս-արևմտյան Աֆրիկա) — 208, 360
- Բերգալա — Աֆրիկյան լեզու (Հարավային Աֆրիկա) — 137, 204
- Բիերյան — Ավստրոնեզիական լեզու (Նոր-Հիբրիդյան կղզ.) — 392
- Բիլին — Աֆրիկյան լեզու — 185, 283, 364
- Բիլոնի — Ամերիկյան հնդկացիական լեզու — 434
- Բիեռուկուա — Ամերիկյան հնդկացիական լեզու — 434
- Բիշարի — Աֆրիկյան լեզու. ոմանք հատկացնում են քամյան ընտանիքի քուշիտական խմբին — 368
- Բիռա — Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից — 48, 83, 235, 383
- Բիրմաներեն — Բիրմայի հիմնական բրանակուսյան լեզուն. Տիրեթական և մի քանի ուրիշ լեզուների հետ միասին կազմում է ինդո-արիսական ընտանիքի տիրեթո-բիրմանական ճյուղը — 54-55, 215-216, 414
- Բո կամ Բոնկոն — Աֆրիկյան լեզու — 277
- Բոգո տե'ս Բարա
- Բոնգո — Աֆրիկյան լեզու. պատկանում է արևելյան սուդանական խմբին — 81, 247, 368
- Բոնտուկ-Իգորոա — Ֆիլիպինյան կղզիների բնիկների լեզուներից մեկը. պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքի ինդոնեզյան խմբին — 55, 392
- Բոտլիխերեն — Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու — 165
- Բոտուկուդոս — Բրազիլիայի հնդկացիական Բոտուկուդոս ցեղի լեզուն, որ պատկանում է ժեզ խմբին. Բոտուկուդոսների մեծ մասը ոչնչացվեց Բրազի-

- լիան եվրոպացիների կողմից գաղութացնելու շրջանում, Նրա՛նց մի մասը բռնի կերպով ուղարկվի և ռեզերվացիաները Այժմ գրեթե ամբողջապես բնաջնջվել են— 136, 434
- Բոր կամ Բորե— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 236, 434
- Բորի— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 377
- Բրազիլիայի լեզուներ— Հնդկացիական բազմաթիվ լեզուներ, որոնք կազմում են մի քանի խումբ (տուպի-գուարանի, ժեզ, արավակ, կարաիբ և այլն)— 133, 136, 434
- Բրանուի— Հարավային Հնդկաստանի լեզուներից, Պատկանում է Դրավիդյան ընտանիքին— 12-13, 304, 412
- Բրետներեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի կելտական ճյուղի լեզու Տարածված է Ֆրանսիայի հյուսիսում՝ Բրետանում— 97, 163, 165, 183, 229, 358
- Բրրառն տե՛ս բրետներեն
- Բրիթի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 434
- Բուա— Աֆրիկյան լեզու, պատկանում է սուդանական խմբին— 378
- Բուգառու— Ավստրոնեզիական լեզու (Սորոմոնյան կղզի)— 393
- Բուլղոխերեն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 419
- Բուդամա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 378
- Բուլգարերեն տե՛ս բուլղարերեն
- Բուլղարերեն— Բուլղարական ժողովրդագրամոկրատական ռեսպուբլիկայի լեզուն, Պատկանում է հնդեվրոպական լեզուների սլավոնական ճյուղի հարավային խմբին— 60, 97, 119, 209, 329, 355
- Բուլիա— Ավստրոնեզիական լեզու (Մեյանեզիա)— 393
- Բունեն— Ավստրոնեզիական լեզու (Մեյանեզիա)— 393
- Բուշ— Ավստրոնեզիական լեզու (Մեյանեզիա)— 393
- Բուշմեններեն— Հարավային Աֆրիկայի լեզուներից, մտնում է հոտենդոտ-բուշմենական ընտանիքի մեջ, որ այժմ ընդունված է կոչել Կոյսան— 133, 135, 391
- Բուշյաթ-մեղոյերեն— Բուշյաթ-Մոնղոլական Ավանոմ ՍՍՌ-ի լեզուն, պատկանում է մոնղոլական ընտանիքին— 79, 89-90, 278, 298, 305, 307, 311, 426
- Բուրմալի— Հնդկաստանի նախաքնիկների լեզուներից— 409
- Գա տես ալրա
- Գաբի— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 378
- Գանեյան— Շոտլանդիայի հյուսիսում, այժմ գրեթե մահացել է՝ տեղի տալով անգլերենին, պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի կելտական ճյուղին, Հաճախ գանեյան բարբառներ ընդհանուր անվան տակ հասկանում են իսկական գանեյանը և նրան մերձավոր իռլանդերենն ու Մեն կղզու լեզուն— 358
- Գալիբի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 437
- Գալլա— Քամյան ընտանիքի բուշիտական (բուշյան խմբին) պատկանող եթովպական լեզու— 364
- Գալլերեն— Մեռած հնդեվրոպական լեզու՝ կելտական ճյուղից, տարածված է եղել հին Գալլիայում (Ֆրանսիա), ինչպես և Իսպանիայում և Հարավային Դերմանիայում։ Մեզ հասել են այդ լեզվով մանր արձանագրություններ և գլոսսաներ— 102, 223, 231, 358
- Գան տես ալրա
- Գանգ— Աֆրիկյան լեզու— 9, 14, 205, 206, 212, 370
- Գանեզգա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի լեզու՝ Մեյանեզիայում— 395

- Դավար-Ռատի— Հնդեվրոպական ընտանիքին պատկանող նոր հնդկական լեզու— 344
- Դարձվալի— Հնդեվրոպական ընտանիքին պատկանող նոր հնդկական լեզու— 344
- Դրանյե կամ սալանգա— Աֆրիկյան լեզու— 212, 370
- Դերմանական լեզուներ— Հնդեվրոպական ընտանիքի ճյուղերից մեկը Բաժանվում է երեք խմբի. 1) արևելյան՝ դոթերեն, 2) արևմտյան՝ գերմաներեն, անգլերեն, հոլանդերեն, ֆրիզերեն, 3) հյուսիսային՝ դանիերեն, շվեդերեն, իսլանդերեն, նորվեգերեն— 24, 61, 101, 105-106, 229, 357-358
- Դերմաներեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղին պատկանող լեզու Տարածված է Գերմանիայում, Ավստրիայում, մասամբ նաև Շվեյցարիայում— 58, 59, 95, 96, 100, 101, 167, 180, 182, 189, 191, 193, 198, 199, 209, 220, 226-228, 230, 231, 239, 280, 285, 295, 304, 307, 309, 310, 312, 313, 316, 317, 318, 321, 322, 323, 357
- Դիլգիտի-շինա— Հնդեվրոպական ընտանիքի նոր հնդկական լեզու՝ Հնդկաստանում և Հինգուբուշում— 345
- Դնաա— Քամյան ընտանիքի բերբերական ճյուղի լեզու— 12, 365
- Դնչուներեն— Գնչուների լեզուն, որ բաժանվում է թագմաթիվ բարբառների Տարբեր երկրների գնչուների մոտ գրեջուրները ենթարկվել է զգալի փոփոխությունների՝ տվյալ երկրի լեզվի ազդեցությամբ։ Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղին— 208, 343, 344
- Դոախիբո— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 437
- Դոգրերի— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 165
- Դոթերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղի արևելյան խմբի լեզու Դրավոր ավանդած ամենահին գերմանական լեզուն է։ Նշել է հին գերմանական ցեղերից մեկը՝ գոթերի լեզուն։ մեռել է 16-րդ դարում— 61, 62, 63, 101, 226-228, 229, 230, 231, 239, 244, 279, 280-282, 285, 304, 357, Դոնդի— Դրավորյան ընտանիքի լեզու՝ Հարավային Հնդկաստանում— 204, 412
- Դոնջա կամ ետա— Աֆրիկյան լեզու— 374
- Դվարաների լեզու— տես գուարանի Դուամալա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 437
- Դուարանի— Ավստրալիայի բնիկներից՝ գուարանիների (գվարանիների) լեզուն— 134, 437
- Դուարաունա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 438
- Դուլի— Աֆրիկյան լեզու, պատկանում է սուդանական խմբին— 378
- Դուլֆեի— Աֆրիկյան լեզու, պատկանում է սուդանական խմբին— 379
- Դուլջարաթի— Հնդեվրոպական ընտանիքի նոր հնդկական լեզու— 345
- Դուրեսի— Հնդեվրոպական ընտանիքի նոր հնդկական լեզու— 345
- Դուրմա— Աֆրիկյան լեզու, պատկանում է բանտուի խմբի մոսի-գրուաի ենթախմբին— 370
- Դագմաբա— Աֆրիկյան լեզու, պատկանում է բանտու խմբին— 180, 299, 368
- Դագուր— Մոնղոլական ընտանիքին պատկանող լեզու— 426
- Դակառմա— Հնդեվրոպական ընտանիքի իտալական ճյուղի լեզու— 354
- Դակոտա— Ամերիկյան հնդկացիական Դակոտա մեծ ցեղի լեզուն՝ Հյուսիսային Ամերիկայում, պատկանում է սիու խմբին— 198, 438
- Դանոմի անինո քաբառ տե՛ս դահոմե։

Դաճումն կամ ֆուգեն—Աֆրիկյան լեզու.
պատկանում է սուդանական խմբին—
12, 166-167, 233, 396

Դաճումնի էվն բարբառ տե՛ս էվն

Դամմարա— Ավստրալիական լեզու—136

Դոյակ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
լեզու (Մալայան կղզիներ)— 218, 278,
393

Դանիերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի
գերմանական ճյուղի լեզու. մտնում է
Հյուսիսային խմբի մեջ—105-106, 163-
164, 191, 198-199, 310, 313, 357

Դորգվա— Կովկասյան ընտանիքի Հյու-
սիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան
խմբի լեզու— 178, 191, 420

Դեգբնա— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
զու— 436

Դեդին ուլդուր տես ուլդուրերեն

Դիգգե— ամերիկյան հնդկացիական լե-
զու— 436

Դիդույերեն— Կովկասյան ընտանիքի
Հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևել-
յան խմբի լեզու— 420

Դիերի— Ավստրալիայի բնիկների լեզու-
ներից— 86

Դիեկա— Աֆրիկյան լեզու. պատկանում
է նիլոտական խմբին— 143, 144, 195,
369

Դիպիլ կամ դիպալիլ— Ավստրալիայի
բնիկների լեզուներից— 82, 140, 429

Դիուլա— Աֆրիկյան լեզու— 369

Դաբիական բարբառ հին հունարենի—
227, 229, 244

Դաւս— Հնդեվրոպական ընտանիքի նոր
հնդկական լեզու— 344

Դաւսիլյաւն ընտանիք— Հնդկաստանի
հարավում ու հարավ-արևելքում, ինչ-
պես և Բելուչիստանում տարածված
լեզուների ընտանիքը, որի մեջ նշանա-
վոր են. Թաթիլերեն, տելուգու, գոնդի,
մալալալամ, կոտա և այլն— 44-45,
412-413

Եբրայեցիերեն— Հին հրեական լեզուն, որ
պատկանել է սեմական ընտանիքի Հյու-

սիսային ճյուղի քանանական խմբին—
51, 87, 185, 190, 295, 335, 336, 360

Եգիպտացիերեն— Հին եգիպտական լե-
զուն, որ ավանդված է գրավոր հուշ-
արձաններով՝ մեր թվ. առաջ չորրորդ
դարից. Հատկացնում են համիտական
(բամյան) ընտանիքի նեղոսյան ճյու-
ղին— 6, 49, 201, 362

Եթովպական լեզուներ— Համիտական
(բամյան) ընտանիքի մի ճյուղը, որ ա-
վելի հաճախ կոչվում է բուշիտական.
Այս ճյուղին են պատկանում աֆար,
բեդաուե, սահո, սոմալի, գալլա, սի-
գամա և ագավյան լեզուները, որոնք
տարածված են Աֆրիկայի արևելքում—
187

Եթովպական լեզու, եթովպացիերեն— Հա-
բեշտանի հին լեզուն, որ ավանդված
է չորրորդ դարի (մեր թվ.) արձանա-
գրովյուններով. Որպես կուլտային-
պաշտամունքային լեզու գործածվում
է նաև այժմ. Պատկանում է սեմական
ընտանիքի հարավային ճյուղի հարե-
շական խմբին— 82, 360

Ելեական բարբառ հին հունարենի—
245, 263

Եվրոպական լեզուներ— Ընդհանրապես՝
եվրոպայի լեզուները. մասնավորապես՝
եվրոպայի հնդեվրոպական նոր լեզու-
ները (ռուսերեն, գերմաներեն, իտա-
լերեն, ֆրանսերեն և այլն), ինչպես և
անգլիերենը. այս խմաստով է գործած-
վում նաև սույն գրքում— 189, 222,
295, 296

Զախստ— Փամյան ընտանիքի լեզու՝
Եթովպիայում— 364

Զամուկա— Ամերիկյան հնդկացիական
լեզու— 236

Զենդերեն— Հնում ալապես էին կոչում
Ավեստայի՝ զրադաշտական կրոնի սուրբ
գրքի լեզուն, ինչպես վարվում է նաև
այս գրքի հեղինակը. Այժմ ընդունված
է կոչել Ավեստայի լեզուն Պատկանում
է հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրա-

- նական ճյուղի իրանական խմբին—24, 60, 61, 62, 63, 101, 102, 226-228, 229, 230, 231, 239, 244, 279, 290-282, 303, 304, 312, 313, 349
- Ձիրյեներեն— Կոմի լեզվի բարբառը, որ կոչվում է նաև կոմի-գիրյեներեն. գրավոր վկայված է 14-րդ դարից: Պատկանում է ուգրո-ֆիննական ընտանիքի պերմական ճյուղին— 51, 52, 58, 210, 415
- Ձոգ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 23, 80, 452
- Ձուլու, զուլուներեն— Աֆրիկյան զուլուսական ցեղերի լեզուն (Հարավ-Աֆրիկյան Միությունում), որ պատկանում է բանտու լեզուների հարավարևելյան խմբին— 152, 179, 233-234, 237, 390
- Ջուեի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 452
- Էմբալուլու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզու— 394
- Էմբրիլուն— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 436
- Էնգզաեո— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայո-պոլինեզյան խմբի լեզու— 235, 394
- Էսկիմոսերեն— Պալեոասիական ընտանիքի մի ճյուղը կազմող՝ էսկիմոսների լեզուն, որ բաժանվում է մի քանի բարբառների. տարածված է ՍՍՌՄ հյուսիսում, Գրենլանդիայում, Լաբրադորի արկտիկական ափերին, Կանադայում և Ալյասկայի առափնյա մասերում: Ումանը էսկիմոսներենը հատկացնում են ամերիկյան լեզուներին, ինչպես արևելահնդկացիական լեզուներին, որոնցից զգալիորեն տարբերվում է— 150, 232, 234, 437
- Էվեն— Աֆրիկյան բենկեների լեզուներից մեկը, որ ումանը համարում են Դա-Աճառյան— 30
- Հոմեի մի բարբառը. պատկանում է սուդանական խմբին— 14, 166, 206, 232, 234, 277, 298, 369
- Էվեն կամ լամու— Տոնգու-ման-շուրական ընտանիքի տոնգուական խմբի լեզու— 426
- Էվենկիերեն կամ տոնգուերեն— Տոնգու-մանշուրական ընտանիքի տոնգուական խմբի լեզու— 278, 426
- Էտոներեն— էստոնական ՍՍՌ-ի լեզուն. պատկանում է ուգրո-ֆիննական ընտանիքի ֆիննական կամ արևմտյան ճյուղին— 415
- Էտրուսկերեն— Հին Իտալիայի լեզուններից մեկը. ավանդված է արձանագրություններով: Չնայած լեզվաբանների ջանքերին, առայժմ հնարավոր չի եղել ստուգապես որոշել նրա ցեղակցական կապերը լեզվական որևէ ընտանիքի հետ— 453
- Էրամանգա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 394
- Թարաուառան— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 179, 274, 420
- Թաքերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի արևմտյան իրանական լեզուն՝ մերձկասպյան շերջանում— 59, 90-91, 119-120, 123, 212, 275-276, 349
- Թաքաերեն— Այս ընդհանուր անունով կոչվում են մերձվուզյան շրջանների (Կուզան, Աստրախան և այլն) թաքարների լեզուն: Պատկանում է ուրալ-ալթայական ընտանիքի հարավ-արևմտյան ճյուղին— 424
- Թալիշերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի արևմտյան իրանական լեզուն՝ մերձկասպյան շրջաններում— 97
- Թալոյա— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկի՝ տանգուլի հիմալայան բարբառը— 411

Բաւիլ— Հարավային Հնդկաստանի լեզուներից մեկը. պատկանում է դրավիդյան ընտանիքին— 82, 201, 293-299, 413

Բաշկիրեն տես տաշկիրեն:

Բաւամաներեն— Բաւամանացիների լեզուն. Պատկանում է ավստրալիական խմբին— 135

Բոխարալեզու ճյուղ— Հնդեվրոպական ընտանիքի մի ճյուղը, որի մեջ մտնում են թոխարերենը և քուչերենը— 352

Բոխարերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի թոխարական ճյուղի մի մեռած լեզու, որ ավանդված է շինական Թուրքեստանում գտնված արձանագրության մեջ— 193, 226-228, 229, 230, 231, 280-281, 352

Բոնգալալեզու կամ քոնգալալեզու— Աֆրիկյան բանտու խմբի հարավարևելյան ենթախմբին պատկանող լեզու— 12, 389

Բուրիալեզու լեզուներ— Այժմ այսպես են կոչում ուրալ-ալթայական ընտանիքը— 119-120, 123, 190, 197

Բուրիերեն— Թյուրքիայի լեզուն. պատկանում է ուրալ-ալթայական ընտանիքի հարավ-արևմտյան ճյուղին— 72, 74, 75, 79, 87, 91, 118, 119-120, 121-122, 184, 193, 204, 205, 209, 210, 211, 219, 223, 232, 233, 251, 252, 262, 266, 276, 291, 293, 294, 297, 305, 312, 314, 316, 321, 322, 326, 424

Բուրի-քաթարալեզու— Ուրալ-ալթայական ընտանիքի՝ ոմանց կողմից ընդունված անվանումը— 56-57, 90-91

Բուրմաներեն— Թուրքմենական ՍՍՌ-ի լեզուն. պատկանում է ուրալ-ալթայական ընտանիքի հարավ-արևմտյան ճյուղին— 298

Իաի— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզու— 206-207

Իրերա-կովկասյան— այժմ այսպես են կոչում կովկասյան ընտանիքը— 82

Իրո— Աֆրիկյան լեզուների սուդանական խմբի լեզու՝ Գվինեայի ափերին— 161-162, 165, 371, 384

Իզալա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզու— 396

Ինամվանգո— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 384

Ինգիլոյ— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան լեզու— 418

Ինգուշերեն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի միջին խմբի լեզու— 420

Ինդոնեզյան լեզուներ— Ինդոնեզիայի լեզուները, որոնք մտնում են ավստրոնեզիական ընտանիքի մեջ— 213

Իշկադմի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական լեզու— 350

Իռլանդերեն— Իսլանդացիների լեզուն, որով այժմ Իռլանդիայի որոշ մասերի բնիկ ժողովուրդն է խոսում միայն. տեղի է տալիս անգլիերենին. Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի կելտական ճյուղին— 61, 163, 226-228, 279, 331, 359

Իսպաներեն— Իսպանացիների լեզուն. Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի ռոմանական ճյուղին— 100, 104, 133, 192, 206, 208, 274, 354

Իռլանդերեն— Իսլանդիայի լեզուն. պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղի հյուսիսային (սկանդինավյան) խմբին— 190

Իռլիա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 439

Իռալիալեզու ճյուղ— Հնդեվրոպական ընտանիքի մի ճյուղը, որի մեջ մտնում են լատիներենը, օսկերենը և հին Իտալիայի ուրիշ հնդեվրոպական մեռած լեզուներ. Այս ճյուղի մեջ են մտնում նաև լատիներենի հիմքի վրա առաջացած նոր ռոմանական լեզուները (իտալերեն, ռումիներեն և այլն)— 353-354

Իռալիերեն— Իռալիայի լեզուն. Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի

ռոմանական (իտալական) ճյուղին— 53, 87, 96, 97, 102, 104, 192, 193, 210, 296, 305, 310, 312, 323, 353

Իրանական (իրանյան) լեզուներ— Հնդ-եվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի մի խումբը. ժամանակակից իրանական լեզուները բաժանվում են երկու ենթախմբի. արևմտյան (թալիկերեն, պարսկերեն, քրդերեն, բելուշերեն և այլն) և արևելյան (աֆղաներեն, լազերի և այլն)։ Հին իրանական լեզուների խումբն են կազմում հին պարսկերենը, Ավեստայի լեզուն և սկյութերենը— 63, 106, 191, 295, 349-351

Իրոկեզերեն— ամերիկյան հնդկացիական իրոկեզյան ցեղերի լեզուն, ավելի ճիշտ՝ լեզուների խումբը— 439

Լաբլ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական խմբի լեզու— 398

Լաբրադորի լեզու— ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 232

Լազերեն կամ հաճերեն— Կովկասյան ընտանիքի հարավային կովկասյան ճյուղի լեզու— 51, 52, 79, 80, 84, 122, 123, 155-156, 184, 205, 264-265, 283, 418

Լալա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 386

Լալերեն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 23, 35-36, 92, 274, 296, 420

Լանդա կամ Մալթանի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 346

Լամա— Աֆրիկյան լեզու, Պատկանում է սուդանական խմբին— 380

Լամուտ— տես էվենս

Լապլաներեն— Ուլրո-ֆիննական ընտանիքի լեզու— 16, 238, 415

Լադինական ճյուղ— տես ռոմանական ճյուղ

Լադիերեն— Հին Հռոմի լեզուն։ Հնդեվ-

րոպական ընտանիքի իտալական ճյուղի գլխավոր լեզուն. ավանդված է գրական հուշարձաններով սկսած մեր թվ. առաջ 5-րդ դարից և հարուստ գրականությամբ՝ սկսած հատկապես երրորդ դարից (մեր թվ. առաջ)։ 6-9-րդ դարերում դադարել է խոսակցական լինելուց։ Խոսակցական լատիններենը հիմք է հանդիսացել նոր ռոմանական կամ նորալատին լեզուներին— 60, 61, 63, 67-68, 96, 100, 102, 104, 180, 192, 193, 194, 205, 208, 210, 226-28, 229, 231, 244, 279, 280-282, 296, 297, 303-304, 305, 321, 331, 340

Լադիերեն— Լատվիական ՍՍՌ-ի լեզուն, Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի բալթիական ճյուղին— 59, 62, 103, 180, 199, 282, 316, 354

Լաու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզու— 398

Լաուերեն (լաուերեն)— Չին-տիբեթական ընտանիքի թայ խմբի լեզու՝ Հնդկաչինում— 219, 273, 413

Լեզգիերեն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան լեզու— 157-158, 183-184, 190, 222, 266, 274-275, 420

Լեթերեն տես լատիշերեն

Լեկա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 442

Լեհաճա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական խմբի լեզու— 398

Լեհերեն— Լեհական ռեսպուբլիկայի լեզուն։ Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի սլավոնական ճյուղի արևմրտյան խմբին— 59, 99, 106, 180, 199, 355

Լեհալի— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական խմբի լեզու— 398

Լեհապե— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 443

Լեպխա կամ ռոնգ— Չին-տիբեթական ընտանիքի բիրմանական ճյուղի լեզու— 13, 414

Լեոբեալան բարբառ հին հունարենի—
231

Լիբվաներեն տե'ս լիովաներեն:

Լիմբուլ— Ավստրոասիական ընտանիքի
մելանեզիական խմբի լեզու— 398

Լիմբու— Հնդկաստանի նախաբնիկների
լեզուներից մեկը. ոմանք համարում
են դրավիդյան— 13

Լիվերեն— Ուգրո-ֆիննական ընտանիքի
արևմտյան կամ ֆիննական ճյուղի լե-
զու— 192-193, 415

Լիովաներեն— Լիովական ՍՍՌ-ի լե-
զուն: Պատկանում է հնդեվրոպական
ընտանիքի բալթիական ճյուղին— 24,
61, 102, 227-228, 229, 231, 262, 279,
280-281, 283, 310, 331, 354

Լիֆու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
մելանեզիական խմբի լեզու— 47, 207,
393

Լոգոռ տես օրմուրի:

Լոնգզու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
մելանեզյան խմբի լեզու— 399

Լոնգոնեն— Աֆրիկյան լեզու— 372

Լոտոգա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
մելանեզյան խմբի լեզու— 399

Լոտուկո— Աֆրիկյան լեզու— 372

Լուբու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
ինդոնեզյան խմբի լեզու (Սումատրա-
յում)— 399

Լու-գանդու— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու
խմբից— 81, 264, 386

Լուեյադո— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու
խմբից— 9, 386

Լուշաի— Հնդկաստանի նախաբնիկների
լեզուներից մեկը— 410

Լադլերեն— Հայաստանի նախաբնիկնե-
րի լեզուներից. ավանդված է մեք թվ.
առաջ դրված արձանագրություններով
— 334

Լամալի— Հնդեվրոպական ընտանիքի
հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական
լեզու— 344

Լասի (Խասսի)— Ավստրոասիական ըն-

տանիքի մոն-բմբր խմբի լեզու— 13,
98, 396

Լասու— Աֆրիկյան լեզու— 48

Լաֆաեհեն— Ուրալ-ալթայյան ընտանի-
քի հյուսիս-արևելյան ճյուղի լեզու—
427

Լիենեալուդ— Կովկասյան ընտանիքի հյու-
սիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան
խմբի լեզու— 421

Լիկիտա տես լիկիտա:

Լիվարո— Ամերիկյան հնդկացիական
լեզու— 205, 236, 450

Լոլանգա— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
զու— 151

Լոլար— Հնդեվրոպական ընտանիքի
հնդ-իրանական ճյուղի իրանական լե-
զու— 349

Լուվադ— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
զու— 141

Մալսուր— Կովկասյան ընտանիքի հյուսի-
սային կովկասյան ճյուղի արևելյան
խմբի լեզու— 421

Կաբա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական
խմբից— 379

Կաբարդներեն— Կովկասյան ընտանի-
քի հյուսիսային ճյուղի արևմտյան
խմբի լեզու— 158, 205, 421

Կաբիլ— Քաճյան ընտանիքի բերբերա-
կան ճյուղի լեզու— 10, 208

Կագուրու— Աֆրիկյան բանտու խմբի
լեզու— 385

Կադեիկուսիսերեն— Կովկասյան ընտա-
նիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան
խմբի լեզու: Ավելի ընդունված է կոչել
լակերեն— 421

Կաիդի-կանեմբու տես կանեմբու:

Կալաշա— Հնդեվրոպական ընտանիքի
հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական
լեզու— 346

Կալիեն— Հնդկաստանի նախաբնիկների
լեզուներից մեկը— 409

Կաեիտա— Ամերիկյան հնդկացիական
լեզու— 83-84, 159, 439

- Կլանոր— Հնդեվրոպական ընտանիքի իտալական ճյուղի լեզու— 353
- Կամբա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 385
- Կամբու— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկը— 410
- Կամիլառոյ— Ավստրալիական լեզու— 139
- Կամպա տես Անտի
- Կամուրի— Աֆրիկյան լեզու— 371
- Կանավարի— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկը— 409
- Կանաքնսե— Դրավիդյան ընտանիքի լեզու— 412
- Կանդիե— Աֆրիկյան լեզու— 371
- Կանեմբու— Աֆրիկյան լեզու՝ Կանուրիտեղա խմբից— 371
- Կանեսա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 439
- Կապուչի— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արենյան խմբի լեզու— 165
- Կավիրոզո— Աֆրիկյան լեզու— 371
- Կապ տես Կատու
- Կատալան— Հնդեվրոպական ընտանիքի ռոմանական լեզու— 104, 192, 354
- Կատե— Պապուա-Նյու Գվինեայում— 51
- Կատո (կատ)— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 7, 44, 232
- Կաուրիբեհե— Ամերիկայի կարաիբյան ցեղերի լեզուն, ավելի ճիշտ՝ լեզուների խումբ, որ տարածված է Վենեսուելայում, Գվինեայում և Հարավային Ամերիկայի այլ մասերում— 92, 150, 236, 439
- Կաուեգա— Աֆրիկյան բանտու խմբի մաշոնա (ոդդեգիական) խմբի լեզու— 46, 201-202, 385
- Կաուտո— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արենյան խմբի լեզու— 165
- Կաուիեթակա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 440
- Կաուլիեյան լեզու— Օվկիանիայի լեզուներից մեկը, որ պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքին— 218-219, 396
- Կաուլ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզուներից մեկը— 440
- Կաուրիե— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու՝ աթաբասկյան խմբից— 36-37, 143, 180, 205, 221, 237-238, 440
- Կաֆա— Քամբան ընտանիքի եթովպական (բուշիտական) ճյուղի լեզու— 187, 364
- Կեկալան— Եյուզ— Հնդեվրոպական ընտանիքի մի ճյուղը, որի մեջ մտնում են գաելյան, վալլիերեն, բրետոններեն, մեններեն կենդանի և կորներեն ու գալլիերեն մեռած լեզուները— 102, 358-359
- Կեեյա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 379
- Կեեյան կամ Եյուեգ— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 48, 80, 385
- Կեյուա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզուների մի խումբ՝ Հարավային Ամերիկայում— 205, 440
- Կիա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզյան խմբի լեզու— 396
- Կիլակա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզյան խմբի լեզու— 397
- Կիկամբ— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 385
- Կիկույու— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 386
- Կիմակոնդե— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 386
- Կիմեբեհե— Հնդեվրոպական ընտանիքի կելտական ճյուղի լեզու— 228
- Կիեգա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 386
- Կիեյամուսի— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 20-21, 186, 386
- Կիպեա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու՝ կարիբի խմբից— 24, 43, 53, 134, 440
- Կիրգիզեհե— Ուրալ-ալթայական ընտանիքից մեկը, որ պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքին— 218-219, 396

- նիքի հյուսիս-արևմտյան ճյուղի լեզու— 56, 123, 424
- Կիբիրի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 38-39, 236, 441
- Կիուբալի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 346
- Կլավա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 441
- Կխրին տեա լեզգիներեն
- Կյուրիններեն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 274
- Կոզզաբա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 155, 441
- Կոլի— Ավստրոասիական ընտանիքի մոնղա խմբի լեզու— 52
- Կոլոլ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 441
- Կոկե— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 379
- Կոնլ— Ավստրոասիական ընտանիքի մոնղա խմբի լեզու— 277-278, 297-298, 397
- Կոմի-պերմերեն— Ուլտրաֆիննական ընտանիքի պերմական ճյուղի լեզու, որ կոմի երկու բարբառներից մեկն է— 57, 94-95
- Կոնգո— Աֆրիկյան քանտու խմբի լեզու— 386
- Կոնս— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 145-146, 441
- Կովկասյան լեզուներ— Կովկասի բնիկ ժողովուրդների լեզուները, որոնք կազմում են կովկասյան ընտանիքը Բաժանվում են երկու ճյուղի. հարավային՝ կովկասյան (վրացերեն, ճաներեն և այլն) և հյուսիսային կովկասյան (լեզգիներեն, ավարերեն, աբխազերեն և այլն)— 155-159, 165, 190, 295, 296, 418-423
- Կորաեո— Հոտենտոտների բարբառ— 238, 371
- Կորեական լեզու, կորեերեն— Կորեայի բուն ժողովրդի լեզուն: Դեռևս վերջ-
- նականապես չի լուծված այն հարցը, թե որ ընտանիքին է պատկանում: Հնում ոմանք կապել են ճապոներենի հետ՝ կազմելով ճապոն-կորեական ընտանիքը: Սակայն այդ կարծիքը հերքված է նորագույն ուսումնասիրողների կողմից, որոնք կորեերենը եւ ալթայական մեծ ընտանիքին հատկացնելու կարծիքն են հայտնում— 16, 22, 52, 167, 427
- Կորկու— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկը— 410
- Կորյալներեն— Պալեոասիական ընտանիքի շոչուտյան խմբի լեզու— 183, 207, 294, 428
- Կոռադա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու՝ Բրադիկայում— 136-137, 182
- Կպելլե— Աֆրիկյան լեզու. պատկանում է մանգինգո կամ մանդե խմբի հարավային (մանդե-ֆու) ճյուղին— 207, 372
- Կվամբու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզուն— 47, 144, 397
- Կվապա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 442
- Կվերեո— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 442
- Կրի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 19, 441
- Կուրալի— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան լեզու— 165
- Կուրի կամ կաեդե— Դրավիդյան ընտանիքի լեզու— 412
- Կուլիվիու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզու— 207, 397
- Կուլունգ— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 379
- Կուկա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 379
- Կուվաեազոտո— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 442
- Կուվաուեա— Հնդեվրոպական ընտանիքի

Հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 346
 Կուսմա— Սուդանական խմբին պատկանող աֆրիկյան լեզու— 380
 Կուսուլիսերեն— Ուրալ-ալթայական ընտանիքի հյուսիս-արևմտյան ճյուղի լեզու— 57, 92, 94, 305, 424
 Կուսա— ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 442
 Կուսուսմա (կուսամա)— Փամյան ընտանիքի բուշիտական (եթովպական) ճյուղի լեզու— 237, 365
 Կուշան— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 441
 Կուսուսի— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 47, 380
 Կուսերի— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 380
 Կուսերեսու— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 442
 Կուրիզու— Ավստրոասիական ընտանիքի մոնղա խմբի լեզու— 397
 Կուրուլիս— Դրավիդյան ընտանիքի լեզու— 56, 412
 Հաբեշերեն— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու— 360
 Հաիդա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 173-174, 438
 Հայ գեշուերեն (բաշայերեն)— Հայ գրչուների լեզուն, որ գեշուերենի բաղառն է՝ պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղին— 141, 171-172, 178, 232, 343
 Հաեհաեհ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզու— 395
 Հավաի— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայո-պոլինեզյան խմբի լեզու— 20, 85, 207, 395
 Հաբա— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու— 81, 360
 Հաուսա— Աֆրիկյան լեզու, որի անունով կոչվում է Հյուսիսային Նիգերիայում տարածված լեզուների խումբը (հաուսա կամ հաուսա-կոտո խումբ)—

49, 159, 160, 178-179, 201, 209, 370
 Հեվե— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 438
 Հեբեռա— Աֆրիկյան լեզու— 233
 Հիդաժա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 438
 Հիե բաբա գերմաներեն— 8-ից 12-րդ դարերի միջնադարյան գերմանական գերականովթյան լեզուն, որից հետագայում զարգացավ միջին բարձր գերմաներենը, իսկ այս վերջինիս հիմքի վրա էլ՝ ձևավորվեց ժամանակակից գերմաներեն գրական լեզուն։ Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղի արևմտյան խմբին— 24-25, 63, 101, 226-228, 229, 230, 231, 280-281, 297, 303-304, 309, 357
 Հիեդի— Հինդուստանի կոչվող նոր հնդկական լեզվի մի գրական տարբերակը, որի այբուբենը հնդկական է։ Ի տարբերություն մյուս տարբերակից, լի է սանսկրիտի բառերով ու ոճերով (սանսկրիտաբանովյուններով)— 209, 345
 Հիեդուստանի— Հնդկաստանի արևմտյան մասում գործածվող երկու գրական «լեզուների» (հինդի և ուրդու) ընդհանուր անունը։ Բրականում այդ երկու լեզուները միեմուլն հինդուստանի գրական տարբերակներն են։ Նրանց միջև եղած հիմնական տարբերությունները հետևյալներն են. ուրդուի այբուբենը արաբական է, իսկ հինդիինը՝ հնդկական, ուրդուն աչքի է ընկնում արաբական բառերի ու ոճերի առատ գործածությամբ, իսկ հինդին զերծ է գրանցիցիս առատ՝ սանսկրիտի բառերով ու ոճերով։ Հինդուստանին պատկանում է հնդ-եվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղին— 51, 79, 201, 209, 295, 345
 Հիե եգիպտական լեզու— Նույնն է ինչ որ եգիպտացերենը— 166
 Հիե իռլանդերեն տես իռլանդերեն։
 Հիե իռլանդերեն— Միջնադարյան իռլան-

դական գրականության լեզուն: Պատկանում է հնդեվրոպական լեզուների գերմանական ճյուղի Հյուսիսային խմբին— 60, 223, 297, 305, 311, 357

Հին ճարվեգերեն տես նորվեգերեն:

Հին սափառներեն— Ստորին գերմանական միջնադարյան գրականության լեզուն: Պատկանում է հնդեվրոպական լեզուների գերմանական ճյուղի արեմտյան խմբին— 227, 230

Հին սլավոներեն— Սլավոնական ժողովուրդների ընդհանուր գրական հին լեզուն (մեռած), որ գրավոր հուշարձաններ ունի 9-րդ դարից: Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի սլավոնական ճյուղի հարավային խմբին— 24, 61, 194, 201, 226-228, 229, 231, 262, 280-282, 279, 304, 310, 311, 355

Հին պարսկերեն— Աքեմենյան դինաստիայի թագավորների սեպագիր արձանագրությունների լեզուն, որ ավանդված է մեր թվ. առաջ 6-րդից 4-րդ դարի հուշարձաններով: Պատկանում է հնդեվրոպական լեզուների հնդ-իրանական ճյուղի իրանական խմբին— 226-227, 231, 280

Հին պրուսերեն— Արևելյան Պրուսիայի հին լեզուն, որ տեղի է տվել գերմաներենին. մեռած՝ 17-րդ դարում: Ավանդված է 16-17-րդ դարերի գրավոր հուշարձաններով: Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի բալթիական ճյուղին— 103, 227, 280-281, 354

Հին ֆրանսերեն տես ֆրանսերեն:

Հիպերբորյան լեզուներ— Ասիայի հյուսիս-արևելյան ծայրագույն մասում, դրան մերձակա կղզիներում և Ամերիկայի հյուսիսային մասում տարածված լեզուների ընտանիքը, որի մեջ մտնում են շուկոտերեն, կորյակերեն, կամչադալ, օդուկերեն, էսկիմոսերեն, գիլյակերեն, կետերեն (ենիսկյա-օստյակերեն) և ալեուտերեն լեզուները:

Այժմ ընդունված է կոչել պալեոասիական— 428

Հյուսիսային լեզուներ— Իսլանդերեն, նորվեգերեն, շվեդերեն և դանիերեն լեզուները, որոնք կազմում են հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղի Հյուսիսային կամ սկանդինավյան խումբը— 61

Հյուսիսային կովկասի լեզուներ— Պատկանում են կովկասյան ընտանիքին՝ կազմելով նրա հյուսիսային ճյուղը: Բաժանվում են երեք խմբի. արևելյան կամ դաղստանյան (չեչերեն, դարգիներեն, լակերեն, ալարերեն և այլն), միջին (նախլիերեն, բաքերեն և այլն) և արևմտյան (ադիգեյական լեզուները և աբխազերենը)— 205, 222, 274

Հյուսիսիլի— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 421

Հնդեվրոպական լեզուներ— Լեզվական մեծ ընտանիք, որ բաժանվում է 10 ճյուղի. սլավոնական, հայերեն, հնդ-իրանական (արիական), բալթիական, հունական, ալբանական, կելտական, իտալական (ռոմանական), գերմանական, թուրքական: Ամբողջ ընտանիքի հիմքը հանդիսացած ենթադրվող լիզուն պալմանական կերպով կոչում են հնդեվրոպական հիմնալեզու, կամ ուղղակի հնդեվրոպական լեզու— 24-25, 60-63, 82, 86, 98, 100-106, 162-164, 165, 184-185, 191, 193, 210, 226-231, 239, 244-247, 262-263, 278-279, 280-282, 284-285, 297, 303, 309, 310-311, 331, 343-359

Հնդ-իրանական լեզուներ— Հնդեվրոպական ընտանիքի մի ճյուղը, որ բաժանվում է երկու խմբի՝ հնդկական և իրանական: Հնում ընդունված էր կոչել արիական: Ժամանակակից լեզվաբաններից ոմանք հնդկականը և իրանականը առանձին ճյուղեր են համարում— 101, 230, 343-351

Հնդկական լեզուներ— Հնդեվրոպական

ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի մի խումբը, որի մեջ մտնում են հին հնդկերենը (վեդայական հնդկերեն և սանսկրիտ), միջին հնդկական լեզուները (պրակրիտ և պալի) և նոր հնդկական լեզուները (հինգուտանի, բենգալի, գուջարաթի, մարաթի, փենջաբի և այլն) — 105, 204, 343-348

Հեղկաստանի ճախարհիկների լեզուներ — Հնդկաստանի ոչ հնդեվրոպական լեզուները, որոնք չեն մտնում նաև ավստրոնեզիական կամ դրավիդյան ընտանիքների մեջ — 409-441

Հոլլանդերեն — Հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղի արևմտյան խմբի լեզուն՝ Հոլլանդիայում — 101, 167, 358

Հոմերյան հուներեն — Հին հունական այն բարբառը, որով գրված են հոմերոսի «Իլիական» ու «Ոդիսական» Քանի որ հոմերյան ստեղծագործությունների լեզուն համընկնում է հիմնականում յոնիական բարբառին, ապա հաճախ կոչում են հին յոնիական, ի տարբերություն նոր յոնիականից, որով գրված են Հերոդոտի աշխատությունները — 227

Հոնգոն — Ամերիկյան հնդկացիական լեզու — 438

Հոտենդոտերեն — Հոտենդոտների լեզուն՝ Աֆրիկայում, Բուլմաներենի հետ միասին կազմում է հոտենգոտ-բուլմանական ընտանիքը — 149, 190, 193

Հոտենդոտ-բուլմանական լեզուներ — Աֆրիկայի հարավային մասում տարածված հոտենդոտյան և բուլմանական ընտանիքը, որի մեջ մտնում են բուլմաներենը, հոտենդոտերենը, նամա, օթի-հերերու և դամարա լեզուները — 321

Հունարեն — Հնդեվրոպական ընտանիքի ինքնուրույն ճյուղ, Սովորաբար այդպես կոչվում է մասնավորապես հին հունարենը, որ ավանդված է մեր թվ. առաջ 7-րդ դարից՝ հարուստ գրական և ուսումնական

բարբառ՝ աստիկյան, էոլիական, յոնիական, որոնք գրականությամբ են ավանդված. մյուսները (դորիական, էլեական, բեոլիական և այլն) ավանդված են միայն արձանագրություններով, Աստիկյան, մասամբ նաև դորիական բարբառի հիման վրա կազմավորվել է բնդհանուր գրական «կոյնեն» (բնդհանուր) լեզուն (մեր թվ. առաջ 4-րդ դարից)։ Վեցերորդ դարից զարգանում է միջին կամ բյուզանդական հունարենը, որ 15-րդ դարից արդեն մեռած լեզու էր, 16-րդ դարից զարգանում է նոր հունարենը — 24, 60, 61, 62, 63, 68, 86-87, 95, 96, 100, 101, 102, 105, 107, 193, 205, 209, 226-228, 230-231, 239, 244, 246, 247, 279, 280-282, 285, 289, 303-304, 308-309, 310, 311, 331, 334-335, 352

Հունգարերեն — Հունգարական ժողովրդական ռեսպուբլիկայի լեզուն, Պատկանում է ուգրո-ֆիննական ընտանիքի արևելյան կամ ուգրական ճյուղին։ Գրավոր ավանդված է 13-րդ դարից — 58, 210, 279, 416

Հուպա — Ամերիկյան հնդկացիական լեզու, պատկանում է աթաբասկյան խմբին — 7, 194, 235, 438

Ջուրուկուա — Ամերիկյան հնդկացիական լեզու, պատկանում է կարիբի խմբին — 24, 53, 134, 436

Ղազախերեն — Ղազախական ՍՍՌ-ի լեզուն, Պատկանում է ուրալ-ալթայական ընտանիքի հյուսիս-արևմտյան խմբին — 57, 97

Ղաչաղ — Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբի լեզու — 421

Ղաչախերեն — Քամյան ընտանիքի նեղուսյան ճյուղի լեզու, որ, լինելով հին եգիպտացիների ժառանգը, գոյություն է ունեցել մեր թվ. 3-րդ դարից մինչև 7-րդ դարը — 362

- Ղուրաչի— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 422
- Ճամալալ— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 165, 422
- Ճապոններեն— Ճապոնիայի լեզուն, Ումանք միացնում են կորեերենի հետ՝ կազմելով մեկ ընտանիք։ Սակայն յաժմ դա մերժվում է մասնագետների կողմից, և ճապոներենը մնում է իբրև առանձին լեզու՝ լմտնելով ոչ մի ընտանիքի մեջ— 22-23, 93, 210, 214, 221, 274, 427
- Մադագասկարի ցեղերի լեզուներ— Պատկանում են ավստրոնեզիական ընտանիքին— 142
- Մազաոնկան— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 212, 444
- Մաիդու— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 443
- Մալայալամ— Դրավիդյան ընտանիքի լեզու՝ Հարավային Հնդկաստանում— 412
- Մալայալան— Գալիենգյան կամ ավստրոնեզիական լեզուներ— Լեզվական մեծ ընտանիք, որի մեջ մտնում են մալայան (ինդոնեզիական), մելանեզիական, պոլինեզիական և ավստրոասիական լեզուները— 232
- Մալայիերեն— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայան (ինդոնեզիական) ճյուղի լեզու՝ Մալակկա թերակղզում, Սումատրայում և դրան մերձավոր կղզիներում— 83, 204, 399
- Մալե— Դոգերի ծածկալեզու գնչուներին մի բարբառը— 344
- Մալգաշերեն— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայան (ինդոնեզիական) ճյուղի լեզու՝ Մադագասկար կղզում— 223, 238, 399
- Մալդիվյան կղզիների լեզու— Պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքին— 198
- Մալիկուլա կամ պանգլումու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան ճյուղի լեզու՝ Նոր-Հիբրիդյան կղզիներում— 400
- Մալթայի լեզու— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու՝ Մալթա կղզում— 361
- Մալո— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան ճյուղի լեզու՝ Նոր-Հիբրիդյան կղզիներում— 400
- Մալու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան խմբի լեզու՝ Մելանեզիայում— 400
- Մախարիայի շրջաբնիկների լեզու— Նուլիանուն լճի շրջակայի բնիկ ցեղերի լեզուն՝ Ավստրալիայում— 429
- Մալուչի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 150-151, 443
- Մալուրա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան ճյուղի լեզու՝ Մելանեզիայում և Նոր Հիբրիդյան կղզիներում— 399
- Մամբիլա— Աֆրիկյան լեզու։
- Մայա— 1) Ամերիկյան հնդկացիական լեզուների խումբ՝ Կենտրոնական Ամերիկայում։ 2) Նույն խմբի գլխավոր լեզուներից մեկը— 5, 162, 220, 443
- Մանգրայ— Աֆրիկյան լեզու՝ արևելյան սուդանական խմբից— 380
- Մանդարա— Աֆրիկյան լեզու— 372
- Մանդինգ— 1) Աֆրիկյան լեզուների մի խումբ Սուդանում, Լիբերիայում, Սիերա-Լեոնայում և Գվինեայում։ Կոչվում է նաև մանդե։ Բաժանվում է երկու ճյուղի՝ մանդե-տան և մանդե-ֆու կամ՝ հյուսիսային և հարավային։ 2) Նույն խմբի մանդե-ֆու ճյուղի մեջ մտնող գլխավոր լեզուներից մեկը (գլխավորապես Սուդանում), որ կոչվում է նաև մալինկե— 165-166, 372
- Մանջուրերեն— Տունգուս-մանջուրական ընտանիքի լեզու՝ Մանջուրիայում— 84, 427

- Մաճուռ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 443 .
- Մաշոնա կամ Ջիսվինե— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից— 387
- Մաա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 380
- Մասաչուզետի լեզու— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 21, 443
- Մատա— Աֆրիկյան լեզու՝ արևելյան սուդանական խմբից— 381
- Մարաթի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 106, 173, 178, 190-191, 347
- Մարշալյան կղզիների լեզու— Պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղին— 400
- Մարաիկայի բերբերական— Փամյան ընտանիքի բերբերական ճյուղի լեզու— 364
- Մարովա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան ճյուղի լեզու— 400
- Մարֆիյան կղզիների լեզու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի պոլինեզիական ճյուղի լեզու— 43-44, 85, 170, 277, 400
- Մեյլենդյան լեզուներ— Մելանեզիայի (Մուլոնյան կղզիներ, Նոր Հիբրիդյան, Ֆիջի և այլն) լեզուները, որոնք ավստրոնեզիական ընտանիքի մի խումբն են կազմում— 169, 393, 404
- Մենի (Մինի)— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի արաբական լեզու՝ Հարավային Արաբիայում— 228, 361
- Մենդ տես մենդե
- Մենդե— Աֆրիկյան մանդինգո (մանդե) խմբի մանդե-ֆու ճյուղի լեզու— 196, 207, 236, 373
- Մենդալայ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայան ճյուղի լեզու— 50, 401
- Մերավիե— Նոր Գվինեայի լեզուներից մեկը (տես պապուասյան լեզուներ)— 130, 204
- Մերիմ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 208, 212, 444
- Մինի տես Մեհրի
- Միմի— Աֆրիկյան լեզու— 373
- Մինգալեհե— Կովկասյան ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու— 418
- Մինիանկա— Աֆրիկյան լեզու— 11, 373
- Մինյոգ— Ավստրալիական լեզու— 22, 139, 430
- Մինջանի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական լեզու— 350
- Միվոկ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 5-6, 444
- Միֆո— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 444
- Մոգգել— Աֆրիկյան սուդանական լեզու— 381
- Մոլդավա— Մոլդավական ՍՍՌ-ի լեզուն, Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի իտալական (ռոմանիյան) ճյուղին— 354
- Մոլթանի տես լահենթի
- Մոլու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան լեզու— 195
- Մոկի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 444
- Մոն (նաև՝ Մեաուն)— Ավստրոասիական ընտանիքի մոն-քմեր ճյուղի լեզու— 401
- Մոն-քմեր— Ավստրոասիական ընտանիքի մի ճյուղը, որի մեջ մտնում են մոն և քմեր լեզուները, Ումանք սրանց հետ կապում են նաև աննամները— 13, 98
- Մոնդուլեհե— Մոնղոլական ընտանիքի լեզու— 11, 51, 52, 89-90, 123, 177, 202
- Մոնդալվա ընտանիք— Բուրյաթ-մոնղոլական ԱՍՍՌ-ում, Մոնղոլական Ժողովրդական ռեսպուբլիկայում, Ներքին Մոնղոլիայում, Զինաստանի Գանսու նահանգում տարածված լեզուների ընտանիքը, Մոնղոլերեն ասելով հասկանում են բուրյաթ-մոնղոլերենը և խախտ մոնղոլերենը— 426
- Մոնո— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզյան ճյուղի լեզու— 401

- Մոսկիտա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 148, 159, 208, 444
- Մոտա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզյան ճյուղի լեզու— 45, 170, 217-218, 401
- Մորդվիններեն— Ուգրո-ֆիննական լեզուների ֆիննական ճյուղի լեզու— 51, 52, 416
- Մպոնգվե— Աֆրիկյան լեզու— 373
- Մուրի— Աֆրիկյան սուդանական լեզու— 9, 381
- Մուզգու— Աֆրիկյան սուդանական լեզու— 381
- Մուզգամ— Աֆրիկյան սուդանական լեզու— 381
- Մուլսկա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 236
- Մունդա— Ավստրոասիական ընտանիքի մի ճյուղը, որի մեջ մտնում են հյուսիս-արևելյան Հնդկաստանի մի քանի լեզուներ (կոհլ, կուի, սանտալի և այլն)— 52, 80, 277-278, 297, 397
- Մունդանգ— Աֆրիկյան սուդանական լեզու— 381
- Մունդարի— Հնդկաստանի լեզուներից։ Սովորաբար հասկացնում են ավստրոասիական ընտանիքի մունդա ճյուղին— 14-16, 90, 209, 275, 299, 401
- Մունջանի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր իրանական լեզու Ոմանք մինջանիի հետ միասին պարսկերենի բարբառ են համարում— 350
- Մուոնկ— Աֆրիկյան լեզու— 373
- Մուրգավարի— Ավստրալիական լեզու— 134, 430
- Մուրեյ կղզու լեզու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզյան ճյուղի լեզու— 138, 140, 204, 401
- Մուրբիյի բեիկների լեզու— Ավստրալիայի բնիկ ցեղերից մեկի լեզուն— 232, 401
- Յարեմ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզյան ճյուղի լեզու— 17-18, 48, 206, 408
- Յաի (իաի)— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզյան ճյուղի լեզու— 396
- Յակուբերեն տես Յակուտերեն
- Յակուտերեն — Ուրալ-ալթայական ընտանիքի հյուսիս-արևելյան լեզու— 90, 108, 184, 194, 273, 279-280, 320, 330, 333, 424
- Յադնորի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական լեզու— 349
- Յառ— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից — 9, 50, 200, 390
- Յառուրայի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 236
- Յաունդի— Աֆրիկյան լեզու. պատկանում է բանտու լեզուների հարավ-արևմտյան խմբին— 7, 390
- Յաֆա (յաֆա)— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկը— 14, 411
- Յիդդան (յիդդա)— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական բարբառ— 161, 351
- Յուկուց— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 19, 452
- Յուրուրա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական ճյուղից— 11, 84, 174-176, 376
- Յուկագիր (օգուլներեն)— Պալեոասիական (հիպերբորյան) ընտանիքի լեզու— 171, 207, 428
- Յուկի— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 7, 142
- Յունգար— Ավստրալիական բնիկների լեզուներից մեկը— 144, 430
- Յուրալյար— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 175, 452
- Յուրոկ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 218
- Նարաբերեն— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու— 361
- Նարալոի— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայան (ինդոնեզիական) ճյուղի լեզու— 402

- Նազա— Հնդկաստանի նախաբնիկների
լեզուներից մեկը— 13, 50, 177-178,
275, 410
- Նաճուաու— Ամերիկյան հնդկացիական
լեզու, որ պատկանում է Նահուա խմբ-
բին— 150, 159, 218, 234, 445
- Նամա— Աֆրիկայի հոտենգոտյան լե-
զուներից. պատկանում է հոտենգոտ-
բուշմենական ընտանիքին— 133, 183,
190, 197, 204, 279, 391
- Նանգիրե— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանա-
կան խմբից— 382
- Նավանո— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
զու՝ աթաբասկյան խմբից— 39-40, 49,
445
- Նավիլիուեզ— Ավստրոնեզիական ընտա-
նիքի մեկանեզիական խմբի լեզու—
402
- Նավուրի— Աֆրիկյան լեզու— 373
- Նաուրիենյերի— Ավստրալիական լեզու—
17, 134, 136, 138, 430
- Նգոնի— Աֆրիկյան զուլուական ցեղե-
րից մեկի լեզուն, որ պատկանում է
բանտու լեզուների հարավ-արևելյան
խմբին— 387
- Նգուեա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 402
- Նեճեցեբե— Ուգրո-ֆիննական ընտանի-
քի լեզու— 181, 417
- Նեպալի— Հնդեվրոպական ընտանիքի
հնդ-իրանական ճյուղի նոր-հնդկական
լեզու— 85, 347
- Նեռոկվաեզ— ավստրոնեզիական ընտա-
նիքի մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 402
- Նեվարի— Հնդկաստանի նախաբնիկների
լեզուներից մեկը— 410
- Նգիմա տես Նձիմա:
- Նիամ-ճիամ տես աղանդե:
- Նիելիմ— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական
խմբից— 382
- Նիեճուրա— Ավստրոնեզիական ընտանի-
քի մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 402
- Նձիմա (նգիմա)— Աֆրիկյան լեզու—
188, 374
- Նյա տես Նյասա:
- Նյաեզ— տես կենյան:
- Նյաեզա— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբ-
բից— 186, 206, 387
- Նյաոա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լե-
զու— 387
- Նյուկաոա— Ավստրալիայի համանուն
վայրի բնիկ ցեղի լեզուն— 431
- Նեակաբա— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանա-
կան խմբից— 382
- Նոգուգու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 402
- Նոբալաաիե լեզուներ— Լատիններենի
հիմքի վրա առաջացած նոր ուսմանա-
կան լեզուներ (իտալերեն, ֆրանսերեն,
իսպաներեն, ռումիներեն և այլն)— 53,
104, 105:— 53, 104, 105
- Նոր եվրոպական լեզուներ— Ընդհանրա-
պես՝ Եվրոպայի ժամանակակից լեզու-
ները, մասնավորապես՝ Եվրոպայի ժա-
մանակակից հնդեվրոպական լեզուներ-
ը— 202
- Նոր Զիլադիայի լեզու— Պատկանում է
ավստրոնեզիական ընտանիքին— 83,
403
- Նոր իսլանդերեն— Ժամանակակից իս-
լանդերենը, որ պատկանում է հնդեվ-
րոպական լեզուների գերմանական
ճյուղի Հյուսիսային խմբին— 358
- Նոր հունարեն տես հունարեն:
- Նոր պոմերանյան լեզու— Ավստրա-
լիական լեզու— 44, 431
- Նորվեգերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի
գերմանական ճյուղի Հյուսիսային
խմբի լեզու— 61, 62, 101, 358
- Նոնեզա տես Չինսենգա:
- Նոա կամ գոեզա— Աֆրիկյան լեզու—
212, 374
- Նուրիերեն— Աֆրիկյան լեզու՝ կանուրի-
տեղա խմբից— 47-48, 83, 207-208,
277, 374
- Նումերա— Ավստրոնեզիական ընտանի-
քի մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 403
- Շամբալա— Աֆրիկյան բանտու լեզուներ-
ի արևելյան խմբի լեզու— 389
- Շախսափ— Կովկասյան ընտանիքի հյու-

- սխալին ճյուղի հարավային խմբի լեզու— 422
- Շաուրի տես ըխաուրի
- Շիլենգե— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 389
- Շիլլուկ— Աֆրիկյան լեզուների նեղոսյան խմբի լեզու— 16, 54, 375
- Շիլեի (Շյոխ)— Քամյան ընտանիքի բերբերական ճյուղի լեզու— 363
- Շիդեի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր իրանական բարբառ— 350
- Շիաուուի— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու— 228, 361
- Շոապալա— Քամյան ընտանիքի քուշիտական (քուշյան) ճյուղի լեզու— 365
- Շոն— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական ճյուղից— 383
- Շոնա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 6, 389
- Շոշոնյան կամ պաուա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզուների մի խումբ՝ Հյուսիսային Ամերիկայում— 446
- Շոա— Ուրալ-ալթայական ընտանիքի լեզու— 57, 297, 324, 425
- Շոալանդերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի կելտական ճյուղի լեզու Պահ-պանվել է Մեծ Բրիտանիայի ծայրագույն հյուսիսի մի մասում և Հիբրիդյան կղզիներում— 359
- Շվեդերեն— Հնդ-եվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղի հյուսիսային խմբի լեզու— 106, 194, 198, 199, 280, 296, 358
- Ուոֆ տես վոլոֆ
- Ուգուլերեն տես վոգուպերեն
- Չաիմա— Ամերիկյան լեզու— 435
- Չանգ Եագա— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկը— 410
- Չաուու— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 384
- Չելսերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի սլավոնական ճյուղի հարավային խմբի լեզու՝ Չեխոսլովակյան սեպուգրիկայում— 40, 41, 97, 304, 308, 356
- Չերեմիա— Ուգրո-ֆիննական ընտանիքի ֆիննական ճյուղի լեզու— 51, 168, 277, 416
- Չի տես աշանտի
- Չիապուենկա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 435
- Չիրչա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզուների մի խումբ՝ Հարավային Ամերիկայում և նույն խմբին պատկանող համանուն լեզուն— 435
- Չիլուա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 80-81, 165, 384
- Չիկիտա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 19, 46, 132
- Չիեաեաեկ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 212, 435
- Չիեաեբեն— Չինաստանի Ժողովրդական Դեմոկրատական սեպուգրիկայի լեզուն Պատկանում է Չին-տիբեթական ընտանիքին Ավանդված է մեր թվ. առաջ երկրորդ հազարամյակից՝ գրավոր հուշարձաններով։ Բաժանվում է երեք շրջանի. հնագույն (արխայիկ)՝ մեր թվ. առաջ 5-րդ դարից, հին՝ մեր թվ. 5-րդ դարից և նոր՝ մեր թվ. 14-րդ դարից—43, 46, 49, 149, 152, 183, 193, 200, 210, 213-214, 221, 222, 223-224, 273, 413
- Չիեաեգա, Եոեեգա կամ սեեգա— Աֆրիկյան լեզու՝ Կոնգոյում— 384, 383
- Չիե-տիբեթական ընտանիք— Կենտրոնական ու արևելյան Ասիայի լեզուների ընտանիքը, որի մեջ մտնում են լինարենը, տիբեթական, բիրմանական ու թայ լեզուները— 413-415
- Չիեուկ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու, որ պատկանում է պենտուի խմբին— 435
- Չիչիվա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 168-169, 384
- Չիավիեա տես մաշոնա
- Չիվերեն— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 435
- Չուլեա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 436
- Չուգ տես վեպս

Չովաշերեն— Ուրալ-ալթայական ընտանիքի մեջ մի առանձին ճյուղ է կազմում, որ կոչում են չովաշական կամ բուլգարական։ Այդ ճյուղին են պատկանում ժամանակակից չովաշերենը և հին չովաշերենը (բուլգարերենը)— 57-58, 59, 82, 87, 89-90, 93, 184, 264, 273, 425

Չուաիյա— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկը— 409

Չուֆչերեն— Պալեոասիական ընտանիքի լեզու— 212, 234, 428

Պաամա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 206, 403

Պադուկո— Աֆրիկյան լեզու սուդանական խմբից— 382

Պանգ (պանց)— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 148, 446

Պազենդ— Միջին պարսկերեն կամ պահլավերեն լեզվի մի տարբերակը, որ զերծ էր սեմական լեզուների, հատկապես արամեերեն բառերից— 63

Պալի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հընդ-իրանական ճյուղի միջին հնդկական լեզու (մեր թվ. 6—2-րդ դարերում), որով գրի է առնված հին հնդկական բուդդայական գրականությունը— 343

Պանլավերեն— Սասանյանների դարաշրջանի գրական լեզուն, որ կոչվում է նաև միջին պարսկերեն։ Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական խմբին։— 61, 62, 63, 101, 102, 191, 295, 297, 304, 313, 349

Պանտե— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 403

Պապուաուսերեն տես պապուասյան լեզուներ։

Պապուասյան լեզուներ— Նոր Գվինեայի մեծ մասի բնիկ ցեղերի լեզուները, որոնք չեն միացվում ոչ մի խմբի— 7, 133, 403

Պարաչի— Հնդեվրոպական ընտանիքի

հնդ-իրանական ճյուղի հնդկական լեզու— 160-161, 347

Պարսկերեն— Իրանի լեզուն. պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի հարավային իրանական խմբին— 13, 46, 51, 58, 59, 60, 62, 63, 75, 86, 87, 88, 89, 93, 96, 101, 102, 103, 160, 182, 191-192, 193, 199-200, 201, 204, 205, 208, 209, 210, 217, 223, 227, 239, 248, 262, 264, 287, 289-290, 295, 296-297, 304, 311, 312, 313, 314, 315, 321, 322, 323, 324-325, 326, 349

Պաուտ տես շոշոնյան։

Պեզու— Չին-տիբեթական ընտանիքի բիրմանական ճյուղի լեզու— 216, 275, 415

Պեդի տես սուբու։

Պերմերեն— Նույն է՝ կոմի-պերմերեն— 416

Պիամբա— Ավստրալիական լեզու— 431

Պապուկո— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 446

Պիմա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 446

Պիլսե— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 447

Պիտո— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 237

Պիրիտու— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 447

Պլե-տեմեր— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայան (ինդոնեզյան) ճյուղի լեզու— 53, 144, 394

Պլարերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի սլավոնական ճյուղի հարավային խմբի լեզու. տարածված է եղել էբրայի շրջանում։ Հայտնի է 17—18-րդ դարերի գրավոր հուշարձաններով. մեռած՝ 18-րդ դարում— 185, 356

Պորտուգալերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի ռոմանական (իտալական) ճյուղի լեզու— 53, 79, 100, 102, 104-105, 192, 206, 354

Պոմունդա— Ավստրալիական լեզու— 431

Պրակրիտ— Այս ընդհանուր անունով

- կոչվում են միջին հնդկական բարբառները, որոնցով գրված են Աշյոկիի արձանագրությունները (III գար մեր թվառայ), ինչպես և՛ հարուստ գեղարվեստական գրականությունը: Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի հնդկական խմբին— 343
- Պրովանսալ**— Հնդեվրոպական ընտանիքի առմանական ճյուղի լեզու՝ Ֆրանսիայի հարավային մասում— 80, 192, 352
- Պուրեմպի**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 447
- Պուլիեմ**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 447
- Ջագգա**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 9, 54, 384
- Ջանգոնո**— Քամյան ընտանիքի բուլշիտական (բուշյան) խմբի լեզու— 364
- Ջավայերեն**— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայան (ինդոնեզիական) լեզու՝ Յավա կղզում, կոչվում է նաև կավի— 5, 53, 55, 82, 93, 149, 188-189, 190, 200, 323, 396
- Ջաուսարի**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 345
- Ջեֆ**— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 423
- Ջիկունդա**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 206
- Ջոնա**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 201
- Ջոնդ**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 186, 238
- Ռագա**— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 404
- Ռագաթաթեի**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 348
- Ռաեմ**— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 404
- Ռեառոմա**— Հնդեվրոպական ընտանիքի առմանական ճյուղի լեզու՝ Շվեյցարիայում— 104, 192, 354
- Ռեմլ**— Ավստրոասիական ընտանիքի մոնղա ճյուղի լեզու— 80
- Ռամեմալեմ** լեզուներ— Հնդեվրոպական ընտանիքի մի ճյուղը, որի մեջ մտնում են նորալատին լեզուները և լատիններենը: Ոմանք կոչում են իտալական ճյուղ, դրա մեջ մտցնելով նաև մեզ բիշ հայտնի օսկերենը և ումբերենը— 102, 192
- Ռոնգ տես լեպխա**
- Ռոնգա**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 6, 47, 186, 238, 387
- Ռովիեմա**— Ավստրոասիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 14, 404
- Ռումիներեն**— Ռումինիայի ժողովրդական ռեսպուբլիկայի լեզուն: Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի առմանական ճյուղին— 53, 96, 105, 354
- Ռուեա օիմի կամ կիշուա**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 202, 280
- Ռուսերեն**— Ռուս ժողովրդի լեզուն: Դարձել է Սովետական Միության ազգամիջյան լեզուն: Պատկանում է հնդեվրոպական ընտանիքի սլավոնական ճյուղի արևելյան խմբին— 40, 41, 59, 60, 86, 87, 88, 92, 96-97, 98, 99, 124, 125, 167, 184, 185, 189, 192, 193, 194, 199, 200, 207, 208, 210, 211, 222, 226, 262, 279, 294, 295, 304, 307, 309-310, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 329, 333, 355
- Ռուսուլերեն**— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան խմբի լեզու— 423
- Սալաեգա տես գրանլի:**
- Սալիեմ** կամ սալիեմա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու խոկանյան խմբից՝ Կալիֆորնիայում— 141, 167-168, 447

Մանապրիմ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 220-221, 447

Մանա— Քամյան ընտանիքի եթովպական (քուշիտական) ճյուղի լեզու— 8, 365

Մամարեբեն— Սեմական ընտանիքի հարավային ճյուղի լեզու— 185, 361

Մամա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի լեզու (Օվկիանիա)— 16-17, 43, 404

Մանգլիշի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական լեզու— 350

Մանեկրիա— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական խմբի հնագույն հընդհական լեզուն, որ ավանդված է գրավոր հուշարձաններով մեր թվ. առաջ 2-րդ հազարամյակից։ Տարբերում են հնագույն շրջանը (վեդայական հնդկերենը) հետագա շրջանի սանսկրիտից, որով գրի է առնված հին հնդկական գեղարվեստական ու գիտական գրականությունը— 60, 61, 62, 63, 67, 86, 95, 101, 102, 106, 173, 179-180, 181, 182, 193, 199, 209, 226-228, 229, 230-231, 239, 245, 247, 279, 280-282, 296, 297, 303-304, 310, 311, 331, 343

Մանաուլի— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից, որ սովորաբար հատկացնում են ավստրոնեզիական ընտանիքի մունդա ճյուղին— 323, 405, 411

Մաուի— Գոդերի ծածկալեզու գնդերենի մի բարբառն է— 344

Մարա— Քամյան ընտանիքի եթովպական (քուշիտական) լեզու— 365

Մարա— Աֆրիկյան լեզու՝ արևելյան սուգանական խմբից— 8, 55, 186, 374

Մարիգուլի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական լեզու— 350

Մելիուպ— Ուրոֆինական ընտանիքի նենեցական խմբի լեզու— 181, 417

Մեմա— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից մեկը— 411

Մեմական լեզուներ— Լեզուների սեմական ընտանիքը, որ բաժանվում է եր-

կու ճյուղի՝ Հյուսիսային (ակկադերեն, արամեերեն և այլն) և հարավային (արաբերեն և հաբշական լեզուներ)— 82, 185, 190, 295-296, 359-362

Սեյլանի վեդդաների լեզու— Ավստրալիական լեզու— 134-135

Սենա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 6, 388

Սենեգամբիայի լեզու— Աֆրիկյան լեզու— 147

Սենգա տես լինսենգա։

Սեչուանա— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 83, 388

Սեսուտո— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 48, 85, 235, 238

Սերբերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի սլավոնական ճյուղի հարավային խմբի լեզու— 97, 199, 209, 304, 310, 356

Սերեր— Աֆրիկյան բանտուի լեզուների առանտական խմբի լեզու— 375

Սիամերեն— Սիամի հիմնական բնակչության լեզուն։ պատկանում է լին-տի-բեթական լեզուների թալ ճյուղին։ Կոչվում է նաև թայ— 54, 202, 217, 413

Սիկկիմ-Բնուաի— Չին տիբեթական ընտանիքի լեզու՝ Տիբեթում. պատկանում է տիբեթական խմբին— 414

Սինդհալի— Հնդեվրոպական լեզուների հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 348

Սինդհի— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 87, 105, 307, 323, 331, 348

Սինեսիպ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 207, 405

Սիուա— 1. Ամերիկյան հնդկացիական լեզուների համանուն խումբը, որ մի ժամանակ տարածված է եղել Միացյալ Նահանգների կենտրոնական շրջանների ղգալի մասում, բայց այժմ միայն տեղ-տեղ է պահպանել իր գոյությունը՝ ռասայական ոչնչացնող ըզդաբակոնուիթյան հետևանքով։ 2. Նույն խմբի մեջ մտնող լեզուներից մեկը— 447

- Սիուսլավան**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 170-171, 448.
- Սլավոնական լեզուներ**— Հնդեվրոպական ընտանիքի ինքնուրույն ճյուղերից մեկը, որ բաժանվում է երեք խմբի՝ ա-րևելյան (սլոնեերեն, բելուսուսերեն, ուկրաիներեն), հարավային (սլովեներեն, սերբերեն, բոսնիացիներեն և այլն), արևմտյան (լեհերեն, չեխերեն, սլովակերեն և այլն)։ Ոմանք բալթիական լեզուներին միացնելով՝ մտցնում են բալթիկ-սլավոնական ընդհանուր անու-նով կոչվող ճյուղի մեջ— 40-41, 194, 280, 329, 355-356
- Սլավոներեն**— Հնդեվրոպական ընտանի-քի սլավոնական ճյուղի արևմտյան խմբի լեզու— 262, 304, 307, 318, 356
- Սլովեներեն**— Հնդեվրոպական ընտանի-քի սլավոնական ճյուղի հարավային խմբի լեզու— 25, 40-41, 106, 194, 209, 262, 280, 304, 307, 310, 313, 318, 356
- Սլովիցերեն**— Հնդեվրոպական ընտանի-քի սլավոնական ճյուղի արևմտյան խմբի լեզու— 356
- Սլուա**— Փամյան ընտանիքի բերբերա-կան լեզու— 204
- Սոգդերեն**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի մեռած իրանա-կան լեզու, որ ավանդված է միջին դարերի արձանագրություններով— 351
- Սոլի**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 388
- Սոխո**— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 382
- Սոմալի**— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանա-կան խմբից— 382
- Սոնգհաի** կամ տիբուլուալ— Աֆրիկյան բանտուի խմբի ատլանտյան ենթախմբի լեզու Ոմանք հատկացնում են սու-գանական խմբին— 375
- Սոնիեկի**— Աֆրիկյան լեզու, որ պատկա-նում է մանդինգո (մանդե) խմբի հյու-սիսային (մանդե-տան) ենթախմբին— 375
- Սոֆոբի**— Սեմական ընտանիքի հարա-վային ճյուղի լեզու— 361
- Սվանի**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լե-զու Ջանգիբարում և նրան մերձավոր աֆրիկյան ավերին. ծառայում է որ-պես միջցեղային լեզու բնիկ ցեղերի ու փոլովորդների մի զգալի մասի մոտ— 36, 45-46, 149, 209-210, 388
- Սվաներեն**— Կովկասյան ընտանիքի հա-րավային (բարթվեական) ճյուղի լե-զու— 418
- Սուդանական ճյուղ**— Աֆրիկյան բնիկ ցեղերի լեզուների մի ճյուղը, որի մեջ են մտնում սուդանի լեզուներից շատե-րը, որոնցից գլխավորներն են՝ կրու, բաուկ, աշանտի, յորուբա, իբո և այլն— 377-383
- Սուքա** կամ պեդի— Աֆրիկյան բանտու լեզուների հարավ-արևելյան ենթա-խմբի լեզու— 388
- Սուկուսա**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 12, 388
- Սուսերեն** (Սուսերեն) — Առաջավոր Ասիայի մեռած հին լեզուներից, որ ավանդված է մեր թվ. առաջ շորորդ հազարամյակի արձանագրություննե-րով։ Ոչ մի ընտանիքի մեջ չի մտնում և մեռել է իբրև անկախ, առանձին լե-զու— 7, 82, 151, 172-173, 200-291, 313, 453
- Վաի** կամ վեի— Աֆրիկյան լեզու. պատ-կանում է մանդինգո կամ մանդե խմբի հյուսիսային (մանդե-տան) են-թախմբին— 11, 150, 159, 160, 210, 376
- Վալուրիգի**— Ավստրոնեզիական ընտա-նիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 407
- Վալսի**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի իրանական լե-զու— 350
- Վալսի**— Աֆրիկյան լեզու— 376
- Վալու**— Հնդկաստանի նախաբնիկների լեզուներից— 228-229, 234-235, 411

Վաճառյալ— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 383
 Վաճիկյալ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզիական լեզու— 93, 408
 Վազազորո— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 390
 Վազազ— Ամերիկյան լեզու— 451
 Վասի-վերի կամ վերոն— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 348
 Վառաուրազ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզիական խմբի լեզու— 408
 Վարկուն— Կովկասյան ընտանիքի հյուսիսային կովկասյան ճյուղի լեզու— 423
 Վասիսի— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզիական խմբի լեզու— 50, 234, 408
 Վաջայակոն— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի հնդկական հնազուն լեզուն, որ ավանդված է մեր թվ. առաջ 2-րդ դարի գրավոր հուշարձաններով, և ներկայացնում է սանսկրիտի ավելի հին շրջանը։ Այդ լեզվով են գրված Վեդաների ամենահին հատվածները— 62, 86, 227
 Վեի տես վաի
 Վել (դալիերեն)— Հնդեվրոպական ընտանիքի կելտական ճյուղի լեզու— 103, 359
 Վել կամ վալ տես վաի
 Վեզա կամ չուդ— Ուզբո-ֆիննական ընտանիքի արևմտյան (ֆիննական) ճյուղի լեզու— 57, 97, 416
 Վերչիկերեն (բուրչիկերեն կամ Բանջուրերեն)— Վերչիկների (բուրչիկների) լեզուն՝ Հարավային Պամիրում և Արևելյան Հինդուշտանում։ Խոսողների թիվն է մոտ 20 հազար։ Որևէ ընտանիքի չի պատկանում— 453
 Վիամ-վիամ— Աֆրիկյան լեզու— 47
 Վիյալ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 215, 451
 Վիենեբազա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 451

Վիլիտ— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 451
 Վիտ— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից— 390
 Վիրադաուրի— Ավստրալիական լեզու— 431
 Վոգուլերեն— Ուզբո-ֆիննական ընտանիքի ուզբական ճյուղի լեզու— 51, 231, 297, 416
 Վոքերեն տես ուդաուրերեն
 Վոլոֆ— Աֆրիկյան բանտու լեզուների առանձին լեզու— 11, 234, 376
 Վոտյակերեն— Ուզբո-ֆիննական ընտանիքի արևմտյան (ֆիննական) ճյուղի լեզու— 51, 210
 Վրացերեն— Վրացական ՍՍՌ-ի լեզուն։ Պատկանում է կովկասյան ընտանիքի հարավային ճյուղին։ Գրավոր ավանդված է հինգերորդ դարից— 49, 56, 59, 76, 82, 98, 107, 156-157, 190, 194, 222, 296, 307, 313-314, 320, 323, 338-339, 418
 Վուեբամա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մեկանեզիական ճյուղի լեզու— 408
 Տաբասարոն տես Քաբասարան
 Տագալոգ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մալայան ճյուղի լեզու— 194-195, 202, 206, 278, 308, 318, 330, 405
 Տաիտա— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից 389
 Տակոնո— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 208, 448
 Տակվիվա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու, պատկանում է պենոտու խմբին— 196, 232, 448
 Տանիբի— Ավստրոնեզիական ընտանիքի պոլինեզյան ճյուղի լեզու— 17, 405
 Տանկերեն տես Քուրբերեն
 Տամա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 237, 448
 Տամաշիկ— Աֆրիկյան լեզու— 10-11, 228, 375
 Տանգա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի

- մեկանեղիական ճյուղի լեզու— 195, 406
 Տանգաուլ— Հնդկաստանի նախարանիկեն-
 րի լեզուններից— 411
 Տանեանու— Ավստրոնեզիական ընտանի-
 քի մեկանեղիական ճյուղի լեզու— 405
 Տանեմա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
 մեկանեղիական ճյուղի լեզու— 406
 Տանդրիկի— Ավստրոնեզիական ընտանի-
 քի մեկանեղիական ճյուղի լեզու— 406
 Տառու— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
 զու— 448
 Տաշիկերեն (Քաշիկերեն)— Տաշիկական
 ՍՍՌ-ի լեզուն, Պատկանում է հնդեվ-
 րոպական ընտանիքի հնդ-իրանական
 ճյուղի արևմտյան իրանական խում-
 բին— 349
 Տառիկա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
 մեկանեղիական ճյուղի լեզու— 47, 196, 406
 Տառիկի— Ավստրոնեզիական ընտա-
 նիքի մեկանեղիական ճյուղի լեզու—
 93, 406
 Տառաու— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու— 49, 82, 159, 449
 Տեղա— Աֆրիկյան լեզու՝ կանուրի-տե-
 դա խմբից— 375
 Տելուգո— Դրավիդյան ընտանիքի լեզու—
 413
 Տենուա— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու— 449
 Տենուելլի կամ ծոնեկա— Ամերիկյան
 հնդկացիական լեզու— 449
 Տիեդի— Կովկասյան ընտանիքի հյուսի-
 սային կովկասյան ճյուղի արևելյան
 խմբի լեզու— 165
 Տիեռա— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
 զու— 19, 448
 Տիպեկաեռ— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու— 449
 Տիրեբերեն— Չին-տիբեթական ընտանի-
 քի լեզու, որ մի բանի ուրիշ լեզուների
 հետ (բալտի, գուրոն, մուրմի և այլն)
 կազմում է նույն ընտանիքի տիբեթա-
 կան ճյուղը— 52, 83, 201, 319-320, 414
 Տիգրի, տիգրինեն (տիգրինա)— Սեմա-
 կան ընտանիքի հարեշական խմբի լե-
 զու— 88-89, 362
 Տիգրինեն (տիգրինա) տես տիգրե
 Տիլլամուկ— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու— 19, 449
 Տիմուկաու տես սոնգհաի
 Տիմուկվա— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու— 56, 449
 Տիվ— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից
 — 389
 Տիւրմի— Հնդեվրոպական ընտանիքի
 հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական
 լեզու— 348
 Տլիեգիա— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու՝ աթաբասկյան խմբից— 142, 450
 Տոեգա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
 մեկանեղիական լեզու— 16, 81, 203, 407
 Տոեկավա— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու— 450
 Տոեռա— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
 զու— 450
 Տոգաու— Աֆրիկյան լեզու— 376
 Տոուկ— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
 մեկանեղիական ճյուղի լեզու— 21, 22, 187, 219, 407
 Տուաբեգերեն— Քամյան ընտանիքի բեր-
 քական ճյուղի լեզու— 208, 365
 Տուրուրի— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանա-
 կան խմբից— 383
 Տուլու— Դրավիդյան ընտանիքի լեզու—
 13, 56, 413
 Տուկուդեն— Ամերիկյան հնդկացիական
 լեզու— 450
 Տունգուգերեն— Տունգուգ-մանջուրական
 ընտանիքի լեզու, որ մի բանի ուրիշ
 լեզուների հետ միասին (էվեն, նեգի-
 դալերեն և այլն) կազմում է նույն
 ընտանիքի տունգուգական ճյուղը
 Կոչվում է նաև էվենկի— 51, 52, 79, 313
 Տունգուգ-մանջուրական ընտանիք— Ա-
 սիայի հյուսիս-արևելյան մասում տա-
 լածված լեզուների ընտանիքը, որ

բաժանվում է երկու ճյուղի՝ տոնգու-
զական (էվենկի, էվեն և այլն) և ման-
ջուրական (մանջուրերեն, նանայերեն,
ուլչերեն), Ումանք միացնում են ու-
րալ-ալթայական ու մոնղոլական լե-
զուներին՝ ալթայական ընտանիքում—
426-427

Տուլի— Ամերիկյան հնդկացիական լե-
զու. պատկանում է տուլի-գուարանի
խմբին— 134, 450

Տուլու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի
մելանեզիական ճյուղի լեզու— 407

Տուաիլա— Ամերիկյան հնդկացիական
լեզու— 451

Տուրկա— Աֆրիկյան լեզու— 376

Տուրուբուլ— Ավստրալիական լեզու— 431

Ցիգաներեն (Ռուսաստանի)— Գնչուներենի
բարբառներից մեկը՝ Ռուսաստանում—
178, 282

Ցիվիլան— Ամերիկյան հնդկացիական
լեզու, պատկանում է պինուտի խմբ-
ին— 146, 221-222, 273, 279, 450

Տվա— Աֆրիկյան լեզու՝ բանտու խմբից
— 206

Ուրիխերեն— Կովկասյան ընտանիքի
Հյուսիսային կովկասյան ճյուղի արև-
մելայան խմբի լեզու— 6, 422

Ուգրա-ֆիննական լեզուներ— Եվրոպայի
Հյուսիսում և Ասիայի Հյուսիս-արևել-
քում տարածված լեզուների ընտանի-
քը, որ բաժանվում է երեք խմբի. արև-
մելայան կամ ֆիննական (ֆիններեն,
էստոներեն, լիվերեն և այլն), պերմա-
կան կամ արևելյան (ուլթուրեն և կո-
մի) և ուգրական (հունգարերեն, վո-
գուլերեն և այլն)։ Այս ընտանիքի
մեջ են մտնում նաև նենեցական լեզու-
ները (նենեցերեն, սեկուպ և այլն)։
Ումանք միացնում են ալթայական ըն-
տանիքին— 51, 58, 178, 210, 238,
415-417

Ուլուուրներեն կամ վոքերեն— Ուգրո-
ֆիննական ընտանիքի պերմական
(արևելյան) ճյուղի լեզու— 54, 85-86,
417

Ուլչերեն— Ուլչերական ՍՍՌ-ի լե-
զուն. պատկանում է՝ ուրալ-ալթայա-
կան ընտանիքի հարավ-արևելյան ճյու-
ղին— 423

Ուկրաիներեն— Ուկրաինական ՍՍՌ-ի
լեզուն։ Պատկանում է հնդեվրոպական
ընտանիքի սլավոնական ճյուղի արևել-
յան խմբին— 355

Ումբերեն— Հնդեվրոպական ընտանի-
քի իտալական ճյուղի մեռած լեզու
Հայտնի է արձանագրություններով—
353

Ուլդուերեն (ուլդուերեն)— Ուրալ-
ալթայական ընտանիքի Հյուսիս-արևել-
յան ճյուղի լեզու— 56-57, 87, 92,
184, 197, 425

Ուտան— Ամերիկյան հնդկացիական
լեզու— 451

Ուտիներեն— Կովկասյան ընտանիքի Հյու-
սիսային կովկասյան ճյուղի արևելյան
խմբի լեզու— 274, 422

Ուտուալու— Ավստրոնեզիական ընտա-
նիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու—
14, 407

Ուրալ-ալթայական լեզուներ— Եվրոպա-
յի հարավ-արևելքում և Փոքր ու Մի-
ջին Ասիայում տարածված լեզուների
ընտանիքը, որ ալթա կոչում են
թուրքական ընտանիք։ Բաժանվում է
հինգ ճյուղի՝ հարավ-արևմտյան
(թուրքմեններեն, ադրբեջաներեն և
այլն), հարավ-արևելյան (ուլչերեն,
նոր ուլդուերեն և այլն), Հյուսիս-
արևմտյան (ղազախերեն, կիրգիզերեն
և այլն), Հյուսիս-արևելյան (տուվինե-
րեն, շոռ և այլն), չուվաշական կամ
բուլգարական (չուվաշերեն, հին չու-
վաշերեն)։ Ումանք մոնղոլական և տոն-
գու-մանջուրական ընտանիքների հետ
միացնում են ալթայական ընտանիքի
մեջ— 149, 423

Ուրիպիլ— Ավստրոնեզիական ընտանի-
քի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 47,
407

- Փաշայի**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 348
- Փառաշի տես պարաշի**
- Փարսի**— Պարսիկ կրակասպաշտների լեզուն, որ պարսկերեն է, բայց առանց արաբարանությունների. սովորաբար համարում են պարսկերենի բարբառը— 101, 102
- Փեհերի**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 347
- Փյունիկեյեհեն**— Սեմական ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի լեզու, որ ավանդված է արձանագրություններով՝ մեծ մասամբ մեր թվ. առաջ 6—4-րդ դարերից։ Որպես կենդանի լեզու գոյություն է ունեցել մինչև մեր թվ. առաջին դարերը— 362
- Փյլ կամ ֆուլլան տես ֆուլ**
- Փամբու**— Հնդկաստանի նախարներիկների լեզուներից— 409
- Փաշմիրի**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 239, 346
- Փամյան լեզուներ**— Աֆրիկայի ոչ նեգրական լեզուների ընտանիքը, որ բաժանվում է երեք ճյուղի. նեղոսյան (հին եգիպտացերեն, ղպտիերեն), բերբերական (լիվիերեն, դուանչերեն, տուարեգերեն և այլն) և քուշիտական կամ եթովպական (բեզաուս, աֆար, սահո, սոմալի և այլն)։ Ոմանք սեմական լեզուների հետ միացնում են սեմա-քամյան մեկ ընտանիքի մեջ— 362-365
- Փամայ**— Չին-տիբեթական ընտանիքի թայ ճյուղի լեզու— 414
- Փաղկեռա**— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 404
- Փաֆիր (կաֆրերեն)**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 385
- Փաֆիր, ֆաֆիր**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 345
- Փոնիստանի**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 346
- Փոյֆոյն-նամա տես նամա**
- Փոս**— Աֆրիկյան լեզու— 369
- Փրդերեն**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի արևմտյան իրանական լեզու— 97, 262, 295, 314, 351
- Փուչերեն**— Հնդեվրոպական ընտանիքի թիսարական ճյուղի մեռած լեզու, որ ավանդված է արձանագրություններով— 226-228, 229, 231, 280-281, 352
- Օբյիներեն**— Հոտենտոտ-բուշմենական ընտանիքի լեզու— 169-170, 391
- Օյամպի**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 446
- Օյրաուերեն**— Ուրալ-ալթայական ընտանիքի հյուսիս-արևմտյան լեզու— 93-94, 425
- Օբոմի**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 445
- Օկցիտանա**— Հնդեվրոպական ընտանիքի ռոմանական ճյուղի լեզու— 353
- Օնա-շելիեամ**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 56, 142-143, 212, 445
- Օնա**— Աֆրիկյան լեզու— 12, 146, 374
- Օսագի**— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 445
- Օսերեն (սեքերեն)**— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի արևելյան իրանական լեզու— 61, 103, 191, 164, 205, 228, 351
- Օսիկուեյամա**— Աֆրիկյան բանտու խմբի լեզու— 387
- Օսկերեն**— Սամնիտների լեզուն հին Իտալիայի հարավում. ավանդված է արձանագրություններով. պատկանել է հնդեվրոպական ընտանիքի իտալական ճյուղին— 304, 353
- Օսմաներեն տես թուրքերեն**
- Օստյակերեն**— Ուգրո-ֆիննական ընտանիքի

ների ուղղական ճյուղի լեզու— 51, 52, 278, 298, 417
 Պայքներեն տես օթյիհերերու
 Պառու— Դրավդյան ընտանիքի լեզու— 204
 Պրիյա— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 347
 Սրմուրի կամ լոգուր— Հնդեվրոպական ընտանիքի հնդ-իրանական ճյուղի նոր հնդկական լեզու— 347
 Օրանա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական լեզու— 403
 Օնայալա— Ամերիկյան հնդկացիական լեզու— 446
 Փալի— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 378
 Փանաի— Աֆրիկյան լեզու՝ սուդանական խմբից— 369, 378
 Փանաից— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական լեզու— 394
 Փենուա գալայա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական լեզու— 394
 Փերենդո պոյի ցեղի լեզու— Պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքին— 147
 Փինենրեն— Ուգրո-ֆիննական ընտանիքի

լեզու, որ մի քանի ուրիշ լեզուների հետ կազմում է նույն ընտանիքի արևմտյան կամ ֆիննական ճյուղը— 58, 210, 279
 Ֆիլի կոզու լեզու— Պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղին— 198
 Ֆիու— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 48, 395
 Ֆլոթիլայի լեզու— Պատկանում է ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղին— 198, 395
 Ֆոնգեն տես դահոմե
 Ֆրանսերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի ռոմանական ճյուղի լեզու— 53, 58, 59, 60, 71, 96, 102, 103, 104, 105, 163, 182, 191, 192, 193, 204, 210, 211, 222, 295, 305, 306, 307, 310, 312, 313, 317, 318, 321, 322, 323, 331, 333, 353
 Ֆրիգերեն— Հնդեվրոպական ընտանիքի գերմանական ճյուղի արևմտյան խմբի լեզու— 358
 Ֆուլ— Աֆրիկյան լեզու— 18, 89, 143, 374
 Ֆուտուվա— Ավստրոնեզիական ընտանիքի մելանեզիական ճյուղի լեզու— 50-51, 395

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆ Կ

ա. ԼԵԶՈՒՆԵՐ

(Բառասկզբում՝ հ=հիւ, մ=միջիւ, ն=նոք)

Իւրիւր.—ւրիւրերեն
 ալի (ան).—ալաներեն
 ալթայ.—ալթայերեն
 ալկադ.—տեո աքադ
 անգլ.—անգլերեն
 անգոք.—անգլոսաքսոներեն
 աշխ.—աշխարհաբար
 աս(ոք).—ասորերեն
 ասուր.—ասուրերեն
 ափար.—ափարերեն
 արաբ.—արաբերեն
 արամ.—արամերեն
 աքադ.—աքադերեն
 աֆղ(ան).—աֆղաներեն
 բարել.—բարելացերեն
 բասկ.—բասկերեն
 բելուջ.—բելուջերեն
 բոշ(ա).—բոշայերեն
 բուլղ(ար).—բուլղարերեն
 բուր(յաթ).—բուրյաթերեն
 բրեւ(ոն).—} բրեւոներեն
 բրբրտոն.—}
 գաեւ.—գաեւյան
 գալլ.—գալլերեն
 գերմ.—գերմաներեն
 գնչ.—գնչուերեն
 գոթ.—գոթերեն
 գրբ.—գրբարար
 գան.—գանիերեն
 գրավիդ.—գրավիդյան
 եբր.—եբրայացերեն
 եգիպտ.—եգիպտացերեն
 եթովպ.—եթովպացերեն
 նվը.—նվրոպական
 զերյ(հն).—զերյաներեն

զնդ.—զնդերեն
 էսա(ոն).—էսաոներեն
 էսրուսկ.—էսրուսկերեն
 թաթ.—թաթերեն
 թթր.—թաթարերեն
 թոխար.—թոխարերեն
 թուշ.—թուշերեն
 թրք.—թուրքերեն
 ինդուշ.—ինդուշերեն
 իւլ.—իւլանգերեն
 իսլ.—իսլանգերեն
 իսպան.—իսպաներեն
 իտալ.—իտալերեն
 իրան.—իրանական
 լազ.—լազերեն
 լազ.—լազերեն
 լապպ.—} լապպերեն
 լափ.—}
 լատ.—լատիներեն
 լեզգ.—լեզգերեն
 լեթթ.—լեթթերեն
 լեհ.—լեհերեն
 լեւր.—լեւորական (բարբառ
 հունարենի)
 լիվ.—լիվերեն
 լիւ(վան).—լիւվաներեն
 լտ.—լատիներեն
 կաշուր.—կաշուրերեն
 կելտ.—կելտերեն
 կելիկ.—կելիկյան հայերեն
 կիմր.—կիմրերեն
 կերգեղ.—կերգեղերեն
 կոբն.—կոբներեն
 կուլուր.—կուլուրերեն
 հաթ.—հաթերեն

հրդ.—հին բարձր գերմաներեն	պրս.—պարսկերեն
հինդուստ.—հինդուստանի	ջավայ.—ջավայերեն
հիսլ.—հին իսլանդերեն	ռ.—ռուսերեն
հիւսլ.—հին իսլանդերեն	ռոման.—ռոմանական
հյ.—հայերեն	ռուս(ին).—ռուսներեն
հն.—հունարեն	ռուս.—ռուսերեն
հնդ.—հնդկավարական	սանս.—սանսկրիտ
հոլլ.—հոլլանդերեն	սասան.—սասանյան պահ- լավերեն
հոմեր.—հոմերոսի հունարեն	սաքս.—սաքսոններեն
հալ.—հին սլավոններեն	սեմ.—սեմական
հունգ(ար).—հունգարերեն	սերբ.—սերբերեն
ճապոն.—ճապոներեն	սլ.—սլավոններեն
մալայ.—մալայերեն	սլով(ին).—սլովեններեն
մալգաշ.—մալգաշերեն	սլովակ.—սլովակերեն
մանջ(ուր).—մանջուրերեն	սկանդ.—սկանդինավյան
մինգր(ել).—մինգրերեն	սնս.—սանսկրիտ
միջ. հյ. } միջին հայերեն	սոմեր.—սոմերերեն
մոնղոլ.—մոնղոլերեն	սվան.—սվաներեն
նորմ.—նորմանդական	վեդ.—վեդական
նորվ(եգ).—նորվեգերեն	վելլ տես զավլ.
շվ(եգ).—շվեդերեն	վոգուլ.—վոգուլերեն
ուկր.—ուկրաիներեն	վոտյակ.—վոտյակերեն
ումբ.—ումբերեն	վր.—վրաց.—վրացերեն
ուլդուր.—ուլդուրերեն	տաբա.—տաբառաբան
չադաթ(այ).—չադաթայերեն	տճկ.—տաճկերեն
չեխ.—չեխերեն	տունդուգ.—տունդուգերեն
չին.—չինարեն	քուչ.—քուչերեն
չուվաշ.—չուվաշերեն	քրդ.—քրդերեն
պահլ.—պահլավերեն	օսկ.—օսկերեն
պերմ.—պերմերեն	օսմ(ան).—օսմաներեն
պհլ.—պահլավերեն	օս(ս).—օսսերեն
պոլաբ.—պոլաբերեն	օստյակ.—օստյակերեն
պորտ.—պորտուգալերեն	ֆինն.—ֆիններեն
պրոմ.—պրովանսալ	ֆբ.—ֆրանս.—ֆրանսերեն
պրուս.—պրուսերեն	ֆրիզ.—ֆրիզերեն

բ. ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐ, ԵՆԹԱԲԱՐԲԱՌՆԵՐ
ԵՎ ԽՈՍՎԱԾՔՆԵՐ

Ազլ.—Ազոլիս	Առտ.—Առտիալ
Ալլ.—Ալաշկերտ	Ասլ.—Ասլանբեդ
Ախթ.—Ախալցխա	Արբ.—Արաբկիր
Ախբ.—Ախալքալաբ	Բզ.—Բազեշ
Ակն.—Ակն	Գոր.—Գորիս
Անտ.—Անտիոք	Ծվդ.—Ծվդոկիս

Երև.—Երևան
 ԶԹ.—Զեյթուն
 Թբիլ.—Թբիլիսի
 Թեհ.—Թեհրան
 Լհ.—Լեհ.—Լեհաստան
 Խբ.—տես Ղբ.
 Խբբ.—Խարբերք
 Կես.—Կեսաբիտ
 Կր.—Կարին
 Կրճ.—Կարճեան
 Հճ.—Հանին
 Հժ.—Համշին
 Հնգ.—Հունդարահայ
 Հվբ.—Հավարիկ
 Ղբ.—Ղրիմ
 Ղբբ.—Ղարաբաղ
 Մժ.—Մուժուրաբ
 Մթ.—Մալաթիա
 Մկ.—Մոկթ
 Մղ.—Մղբ.—Մեղրի
 Մն.—Մանիսա
 Մշ.—Մուշ

Մրդ.—Մարաղա
 Նհ.—Նիկոմիդիա
 Ննի.—Նոր-Նախիջևան
 Նշ.—Նոր-Ջուղա
 Շմ.—Շամախի
 Ողմ.—Ողմի
 Չլ.—Չալթր
 Պլ.—Պոլիս
 Ջդ.—Նոր-Ջուղա
 Ռ.—Ռոստոթոն
 Ռմ.—Ռում.—Ռումիկահայ
 Սեբ.—Սեբաստիա
 Սլմ.—Սալմաստ
 Սշ.—Սուչավա
 Սվ.—Սիվերիսաբ
 Սվեգ.—Սվեդիա
 Վն.—Վան
 Տիգ.—Տիգրանակերտ
 Տբ.—Տրապիզոն
 Տփ.—տես Թբիլ.
 Ծղ.—Ծղնա

ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՑԱՆԿ

Առաջարան

էջ
I

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ. ԱԾԱԿԱՆ

Գլուխ Ա. Ածականը լեզուներում	3—41
Գասանիշը ածականի վրա	36
Ածանցյալ ածական	40
Ածականի լի և սուղ ձևերը	41
Գլուխ Բ. Ածականի համեմատական աստիճանները	42—127
1. Բաղդատական աստիճան	43
2. Բաղդատականը հայերենում	63
3. Գերազրական աստիճան	79
4. Գերազրականը հնդեվրոպական լեզուներում	100
5. Համեմատական աստիճանների փոփոխությունը	103
6. Գերազրականը հայերենում	107

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ. ԹՎԱԿԱՆ

Գլուխ Ա. Թվականներ	131—225
1. Մարդկանց նախնական վիճակը	132
2. Մինչև հինգ համարողներ	134
3. Զարգացման հետագա ընթացքը	135
4. Երկրորդական գրություն	137
5. Երրորդական գրություն	139
6. Անցման շրջաններ	140
7. Չորրորդական գրություն	141
8. Հինգերորդական գրություն	142
9. Վեցերորդական գրություն	147
10. Տասնորդական գրություն	149
11. Քսանորդական գրություն	153
12. Խառն և առարկայական գրություն	166
13. Համեմատական գրություն	176
14. Հավելման և բաղմապատկության անոթվոր ձևեր	181
15. Չանաղան գրությունների ծագումը	182
16. Տասնյակների և հարյուրավորների կազմությունը	183
17. Տասնյակները միավորների հետ	190
18. Հավաքական թվեր	198
19. Մեծամեծ թվեր	200

20. Թվերի փոխադրությունը	204
21. Համանուն թվեր	211
22. Դասանիշները թվականների հետ	212
23. Թվերի շարքը	222
Գլուխ Բ. Թվականները հնդկավրդական լեզուներում	226—271
1. Բացարձակ թվականները	226
2. Թվերի ծագումը	231
3. Թվականները հին հայերենում	239
4. Հայերեն թվականների ծագումը	244
5. Թվականները միջին հայերենում	247
6. Թվականները արդի բարբառներում	249
7. Թվականների հսկովումը բարբառներում	266
8. Թվականները աշխարհաբարում	270
Գլուխ Գ. Թվականների անվանները	272—340
1. Դասական թվական	273
2. Բաշխական թվական	295
3. Բազմապատկական թվական	303
4. Կրկնական թվական	306
5. Հալաքական թվական	309
6. Կոտորական թվական	312
7. Մակբական թվական	317
8. Տեսական թվական	318
9. Բաղկացական թվական	318
10. Մերձավորական թվական	320
11. Անձներական թվական	323
12. Չափական թվական	326
13. Նվազական թվական	329
14. Այլ թվականներ	330
15. Թվաբանական անուն	330
16. Թվականով բարդություններ	331
17. Տառերի թվական արժեքը	334

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ

1-ից մինչև 10 թվականները 680 լեզուներով	341
---	-----

Ց Ա Ն Կ Ե Ր

Լեզուների ցանկ	455
Համառոտագրությունների ցանկ	488
Նյութերի ցանկ	491

Պատ. խմբագիրներ
պրոֆ. Է.Դ. ԱՂԱՅԱՆ, պրոֆ. Վ. ՄՍԼԻՔՅԱՆ

Հրատ. խմբագիր Ե. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Տեխ. խմբագիր Մ. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ
Սրբադրիչ Ա. ԱԼԱՆՅԱՆ
Կոնսերվ սրբադրիչ Ա. ԱՐՋԱՔԱՆՅԱՆ

ՎՖ 05336 Գինը 18-ս. 20 Կ., կազմը 2-ս. 1ռ. 82Կ ԽՀԽ № 71

Հանձնված է արտադրության 7/XII 1951 թ., ստորագրված է տպելու. 14/VII 1952 թ., տպված է 456. հրատ. 850. տիրած 3000. 31,75 տպագրական մամուլ. հրատարակչական 27 մամուլ. թուղթ 70×108:

Հայկական ՍՍՌ ԳԱ տպարան, Երևան, Արդյան, 124:

1n-824.

